

The Art of Crime

14

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2024

Performance of "Antigone"
at Korydallos Prison.

«Πολλά πράγματα είναι πάνω απ' τις δικές μου δυνάμεις, κανένας όμως δεν έχει τα φερσίματα του ανθρώπου. Το να 'σαι άνθρωπος είναι το πιο δύσκολο απ' όλα».

Αυτά σχολιάζει ο Χορός στην Αντιγόνη του Σοφοκλή. Αυτά είναι και τα πρώτα λόγια που ενέπνευσαν τους κρατούμενους του θεατρικού εργαστηρίου στις πρόβες για το ανέβασμα της παράστασης.

Σ' αυτές τις λίγες φράσεις συμπυκνωνόταν όλος ο πυρήνας των συναισθημάτων τους. Αντιμέτωποι με το νόμο, στερούμενοι την ελευθερία τους, ενδεχομένως και μετανιωμένοι για τις επιλογές τους, παίζουν θέατρο για να διεκδικήσουν μια δεύτερη ευκαιρία και με αυτά τα λόγια να μας υπενθυμίσουν ότι, όπως είπε και ο Σοφοκλής, «ο άνθρωπος σε όλα βρίσκει μια έξοδο, το αύριο δεν είναι γι' αυτόν αδιέξοδο».

Αικατερίνη Παπαγεωργίου, Σκηνοθέτις

Περιεχόμενα

EDITORIAL

Editorial Νοέμβριος 2024 [σελ.3]

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Συνέντευξη του Ομ. Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Φρανκφούρτης Ulfrid Neumann στον Αν. Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Δημητρίου Κιούττη [σελ. 14]

Συνέντευξη του Καθηγητή Andrew Simester στον Αν. Καθηγητή Mark Dsouza [σελ. 26]

Interview of Prof. Andrew Simester by Assoc. Prof. Mark Dsouza [σελ. 40]

ΜΕΛΕΤΕΣ

Σκέψεις για την ποινική διαπραγμάτευση κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο [σελ. 53]

του Αθανασίου Κ. Ζαχαριάδη

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΜΜΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΛΑΪΚΙΣΜΟΥ:

Πληροφόρηση, τεκμήριο αθωότητας και ακεραιότητα της δικαιοδοτικής λειτουργίας [σελ. 63]

του Νίκου Παπασπύρου

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΜΜΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΛΑΪΚΙΣΜΟΥ:

Ποινική διαδικασία και ΜΜΕ [σελ. 71]

του Γεωργίου Νούλη

Ποινική σίγουρα, αλλά διαπραγμάτευση; Δογματικά ζητήματα και εγκληματολογικοί προβληματισμοί σχετικά με έναν νέο θεσμό του ποινικού μας συστήματος [σελ. 81]

του Δημήτρη Κόρου

Δικαστικοί Λειτουργοί για την Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναίκων στην Ελλάδα
Αναπαραστάσεις, Πεποιθήσεις, Στερεότυπα [σελ. 115]

της Έμμης Φρονίμου

ART AND CRIME

Ανεβάζοντας «Αντιγόνη» στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού I [σελ. 138]

της Αικατερίνης Παπαγεωργίου

Staging “Antigone” at the Korydallos Penitentiary Detention Facility I [σελ. 153]

by Ekaterini Papageorgiou

NOTITIAE CRIMINALIS

Η ποινικοποίηση των αστέγων στις ΗΠΑ:

Η απόφαση City of Grants Pass v. Johnson [σελ. 167]

της Εμμανουέλας Σκάγκου

Η συζήτηση για την ίδρυση Διεθνούς Ποινικού

Δικαστηρίου κατά της Διαφθοράς [σελ. 176]

του Γεωργίου Φουσκαρίνη

ΕΓΚΛΗΜΑ & ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Ανθρωποκτονία με δράστες

πάσχοντες από άνοια [σελ. 185]

των Δημητρίου Αυγνού, Παυλίνας Λουκής,

Ηλία Ερνστ Λόκου, Αρτεμης Αποστολού

ΕΚ ΤΩΝ ΕΣΩ

Η αποτελεσματική προσφυγή για τις συνθήκες κράτησης. Μια ακόμη χαμένη μάχη για τα δικαιώματα των κρατουμένων; [σελ. 203]

του Κωνσταντίνου Τσιτσελίκη

«Διαβάζοντας 300 βιβλία σε 21 μήνες στη φυλακή» [σελ. 210]

του Α. Α.

ΣΧΟΛΙΑΣΜΕΝΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ζητήματα αποδέσμευσης και διαχείρισης δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων μετά τον Ν. 5042/2023 [σελ. 218]

του Ιωάννη Κ. Μοροζίνη

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΕΔΔΑ ΚΑΙ ΔΕΕ

Επισκόπηση των σημαντικότερων ποινικών αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το διάστημα από Οκτώβριο 2023 έως Σεπτέμβριο 2024 [σελ. 239]

Επισκόπηση των σημαντικότερων αποφάσεων του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το διάστημα από Οκτώβριο 2023 έως Σεπτέμβριο 2024 [σελ. 276]

Επιμέλεια: Εμμανουήλ Αποστολάκης, Δημήτριος Βούλγαρης, Νικόλαος Γανιάρης, Άννα Οικονόμου, Δημήτριος Η. Τσιλίκης

ΣΧΟΛΙΑΣΜΕΝΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Η μετενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας-σχόλιο στις υπ' αριθμόν 47/2023 και 523/2024 αποφάσεις του ΑΠ (ποινικό τμήμα) [σελ. 303]

της Σοφίας Συρογιάννη

Σχολιασμός της υπ' αριθ. ΑΠ 908/2023 απόφασης – Η αποδεικτική αξιοποίηση της μαρτυρίας του συγκατηγορουμένου [σελ. 317]

της Σταυρούλας Στρατή

Σχολιασμός της ΑΠ 1195/2023. Ζητήματα κατανομής δικαιοδοσίας μεταξύ στρατιωτικών και κοινών δικαστηρίων επί συναφών εγκλημάτων στρατιωτικών και ιδιωτών [σελ. 328]

του Γεωργίου Παπουτσιδάκη

ΜΕ ΑΠΟΨΗ

Οι απαντήσεις φοιτητών στο ερώτημα του 13ου τεύχους: «Πόσο ορθή είναι κατά τη γνώμη σας η αυστηροποίηση των ποινικών κυρώσεων στην ελληνική πραγματικότητα;»

Ο εγκλεισμός από «ultimum refugium» σε βασικό μέσο άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής [σελ. 335]

της Αγγελικής Κουφάκη

Αυστηροποίηση μέσω της αύξησης της διάρκειας των στερητικών της ελευθερίας ποινών; [σελ. 341]

της Ελένης Λάμπρου

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Feuerbach 2.0? Das griechische Strafrecht von 1834.

Herausgegeben von Konstantina Papathanasiou

und Martin Löhnig [σελ. 349]

της Καλλιόπης Κ. Παπακωνσταντίνου

Editorial Νοέμβριος 2024

Το τεύχος 14 εκδίδεται με κάποια καθυστέρηση λόγω του μεγάλου αριθμού συνεντεύξεων και άρθρων που φιλοξενεί. Το 2024 ήταν χρόνος κρίσιμος για την ποινική νομοθεσία, αφού κατά τη διάρκειά του πραγματοποιήθηκε η σαφής στροφή από τη φιλελεύθερη στην ακραία συντηρητική-τιμωρητική ποινική Δικαιοσύνη. Ο αντίκτυπος αυτής της εξέλιξης είναι εμφανής στις συμβολές του τεύχους. Οι συνεντεύξεις στο τεύχος αυτό είναι δύο, καθώς προέκυψαν ως προϊόν σύντονης προεργασίας προς τους δύο θεωρητικούς πόλους της σύγχρονης ευρωπαϊκής διδασκαλίας του ποινικού Δικαίου, τον παραδοσιακό γερμανικό και τον αναπόφευκτα παρόντα αγγλικό. Έτσι, στην πρώτη συνέντευξη, ο Αναπληρωτής Καθηγητής Δημήτρης Κιούπης συνομιλεί με τον Γερμανό Ulfrid Neumann, Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Φρανκφούρτης, επίτιμο πρόεδρο της Διεθνούς Ένωσης για τη Φιλοσοφία του Δικαίου και επίτιμο διδάκτορα του Πανεπιστημίου μας. Η ενδιαφέρουσα συνομιλία τους καλύπτει σημαντικά θέματα, όπως οι προκλήσεις του σύγχρονου ποινικού δικαίου, ο συνολικός χαρακτήρας των ποινικών επιστημών, η εξέλιξη των νομικών σπουδών και η σχέση νομολογίας και θεωρίας. Αφού αναφερθεί στις θεωρίες του αντικειμενικού καταλογισμού και του ποινικού δικαίου του εχθρού, καταλήγει πως η εποχή των παραδοσιακών, μεγάλων σχολών του ποινικού δικαίου έχει παρέλθει, και υποστηρίζει την κριτική αντιπαράθεση με όλες τις απόψεις στο πλαίσιο ενός ανοικτού επιστημονικού διαλόγου χωρίς προκαταλήψεις. Αναφορικά με τη σχέση θεωρίας και νομολογίας, αναγνωρίζει ότι οι συνθήκες που ισχύουν στη θεωρία και την πράξη είναι διαφορετικές. Στη συνέχεια, μιλά για τη σχέση ποινικού δικαίου και φιλοσοφίας δικαίου καθώς και για τη θεωρία της νομικής επιχειρηματολογίας, ενώ, μετά από κάποιες αναφορές σε προσωπικές του εμπειρίες, βιώματα και απόψεις, καταλήγει αναφέροντας τη στενή και μακροχρόνια σχέση του με την ελληνική πανεπιστημιακή κοινότητα.

Τη δεύτερη συνέντευξη μας τη δίνει ο Καθηγητής Andrew Simester, νυν Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου της Σιγκαπούρης, αφού είχε προηγουμένως διδάξει στο King's College του Λονδίνου και στα Πανεπιστήμια του Κέιμπριτζ και του Νότιγγαμ. Το τελευταίο του βιβλίο, *Fundamentals of Criminal Law* (2021), έχει καταστεί αντικείμενο πολλών διεθνών συνεδρίων και περιοδικών. Στη συνέντευξη αυτή, ο Simester

συνομιλεί με τον Mark Dsouza, Αναπληρωτή Καθηγητή στη Νομική Σχολή του University College του Λονδίνου. Ο Simester συνδυάζει την παράδοση του νομολογιακού κοινοδικαίου με μια χώρα του αγγλικού κύκλου που διαθέτει κώδικα ποινικού δικαίου. Πρόκειται για τη Νέα Ζηλανδία, από την οποία κατάγεται ο Simester και για το ποινικό δίκαιο της οποίας συνέγραψε το πρώτο εγχειρίδιο ποινικού δικαίου που κυκλοφόρησε στη χώρα αυτή. Έχοντας έρθει σε επαφή κατά τη διδασκαλία και τη δικηγορία με δικαιοδοσίες οι οποίες έχουν ιδιαίτερα παλαιούς, ήδη υπεραιώνόβιους ποινικούς κώδικες, όπως της Νέας Ζηλανδίας και της Σιγκαπούρης, θεωρεί μειονέκτημα την αποκρυστάλλωση των ποινικών εννοιών σε έναν κώδικα που ερμηνεύεται κατά βάση σύμφωνα με το ιστορικό πλαίσιο αναφοράς του και, αντίστοιχα, πλεονέκτημα του νομολογιακού κοινοδικαίου την ταχύτατη προσαρμογή του στις σύγχρονες συνθήκες και αντιλήψεις, αναφέροντας ως παράδειγμα την εξέλιξη του υποκειμενικού στοιχείου (*mens rea*). Εντοπίζει επίσης ως μειονέκτημα του γραπτού κωδικοποιημένου δικαίου που μεταβάλλεται από το κοινοβούλιο την ακραία πολιτικοποίηση της νομοθετικής διαδικασίας, εν αντιθέσει με το νομολογιακά μεταβαλλόμενο κοινοδίκαιο. Κατά τον Simester, το ποινικό δίκαιο είναι πολυδιάστατο και το δικαιολογητικό του θεμέλιο δεν εξαντλείται στη δικαιολόγηση της τιμωρίας, αλλά περιλαμβάνει και τη δικαιολόγηση των απαγορευτικών κανόνων του, οι οποίοι θέτουν τα όρια της ελευθερίας δράσης του ατόμου. Κλίνει προς τη δικαιολόγηση της ποινικοποίησης όχι ως απόρροια της συνταγματικής τάξης κανόνων, όπως στα ηπειρωτικά δίκαια, αλλά με βάση θεμελιώδεις ιδέες και αρχές, όπως στο αγγλοσαξονικό κοινοδίκαιο. Θεωρεί ότι μόνο το κράτος είναι ο φυσικός διαιτητής μεταξύ αγνώστων και παραθέτει εν συντομία τους άξονες της θεωρητικής του σύλληψης για την αιτιότητα, την υπαιτιότητα, τους λόγους άρσης του αδίκου και του καταλογισμού εις ενοχή, καθώς και για την ποινή, την οποία αντιλαμβάνεται ως δίκαιη ανταπόδοση, πλην όμως δεν τη θεωρεί χαρακτηριστικό ή καθοριστικό γνώρισμα του ποινικού δικαίου.

Στη στήλη μας Μελέτες υπάρχουν πέντε μελέτες. Στην πρώτη από αυτές, ο Αθανάσιος Ζαχαριάδης, Αναπληρωτής Καθηγητής Νομικής Σχολής Α.Π.Θ., Δικηγόρος, επιχειρεί μια σύντομη παρουσίαση της ποινικής διαπραγμάτευσης κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο. Ο συγγραφέας προσεγγίζει ερμηνευτικά τη νέα ρύθμιση του πρόσφατου ν. 5090/2024, με την οποία προστέθηκε η δυνατότητα υποβολής από τον κατηγορούμενο αιτήματος για διαπραγμάτευση μέσα σε προθεσμία δέκα ημερών από την επίδοση σε αυτόν του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσεως προς εμφάνιση, και θέτει ως προβληματισμό μήπως το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο κάλυπτε πλήρως τη σχετική δυνατότητα, με αποτέλεσμα

σήμερα να ισχύουν πλέον δύο παράλληλες ρυθμίσεις. Διατυπώνει δε, *de lege ferenda*, την πρόταση να ξεκινά η σχετική προθεσμία αντίστροφα από τη δικάσιμο, ήτοι να καταστεί «προχωρητική». Περαιτέρω, ο συγγραφέας αναπτύσσει πρακτικά ζητήματα που έχουν ήδη ανακύψει στη νομολογία, αναφορικά με τη διαδικασία υποβολής του αιτήματος για διαπραγμάτευση, τις συρρέουσες πράξεις, την εξουσία του δικαστηρίου, την περίπτωση που αποτυγχάνει η σύνταξη πρακτικού διαπραγμάτευσης και την περαιτέρω εξέλιξη της διαδικασίας. Τέλος, το άρθρο κλείνει με τη διατύπωση έξι καταληκτικών παρατηρήσεων και προτάσεων σχετική με την ποινική διαπραγμάτευση κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο.

Ακολουθούν δύο μελέτες που ασχολούνται με τη θεματική της σχέσης μεταξύ ποινικής δικαιοσύνης και μέσων μαζικής ενημέρωσης σε μια εποχή ποινικού λαϊκισμού. Στη μελέτη του, ο Νίκος Παπασπύρου, Αναπληρωτής Καθηγητής στη Νομική Σχολή του ΕΚΠΑ, εκκινεί από την έξαρση ενός ανατροφοδοτούμενου από τα ΜΜΕ ποινικού λαϊκισμού, ενίοτε πλεκόμενου με το πολιτικό σύστημα, και αναζητά σε αυτό το πλαίσιο την προσήκουσα θεώρηση της ελευθερίας της πληροφόρησης. Ο συγγραφέας αντιτάσσεται σε κάθε γενικεύουσα αντιμετώπιση, επισημαίνοντας τον κίνδυνο κηδεμόνευσης του δημόσιου ελέγχου επί της απονομής της δικαιοσύνης. Επισημαίνει τη σημασία της διάκρισης ανάμεσα σε κανόνες σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας, προστασίας από τον δημόσιο στιγματισμό και διαφύλαξης της ακεραιότητας της προδικασίας, και ρυθμίσεις που άγουν σε έλεγχο της κριτικής και της ενημέρωσης. Η μελέτη στηρίζεται στη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ και εισηγείται ένα θεωρητικό σχήμα για τη σύλληψη του κύρους της δικαιοσύνης ως συνταγματικού σκοπού. Κατά τον συγγραφέα, η εμπιστοσύνη στη λειτουργία ενός θεσμού νοείται ως αποτέλεσμα της ελεύθερης φρόνησης των πολιτών, και επομένως η διαφύλαξή της ανάγεται σε προστατευόμενο έννομο αγαθό μόνο σε συνάρτηση με αντικειμενικώς αθέμιτες μορφές υπονόμωσής της, και μάλιστα τέτοιας ώστε να υποσκάπτεται η κατά το Σύνταγμα λειτουργία του θεσμού. Παραλλήλως, η μελέτη εξετάζει τους κινδύνους, σε συνθήκες ποινικού λαϊκισμού, από ποινικές απαγορεύσεις που ενεργούν διακριτικά (π.χ. τιμωρώντας ψευδείς παραστάσεις προς συγκεκριμένη κατεύθυνση, ενώ αφήνουν ατιμώρητες αντίστοιχες παραστάσεις που εξωραΐζουν τους θεσμούς) ή που, βάσει αξιολογήσεων αφηρημένης ή δυνητικής διακινδύνευσης, οδηγούν την ομιλητή σε αυτολογοκρισία, του επιρρίπτουν βάρη που ανήκουν σε τρίτους ή πάντως παραγνωρίζουν τον ρόλο της δημόσιας σφαίρας σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Η μελέτη του Γεωργίου Νούλη, Εισαγγελέα Πρωτοδικών Αθηνών, παρέχει ένα πανόραμα των στρεβλώσεων που εμφανίζονται κατά τη διασταύρωση των ΜΜΕ με την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Προσεγγίζει το ζήτημα με βάση την αλληλουχία της διαδικασίας. Εκκινεί από τις διαρροές αποδεικτικού υλικού από τις αστυνομικές αρχές ήδη πριν την αποστολή του φακέλου στην Εισαγγελία. Στη συνέχεια, εξετάζει την επιλεκτική διοχέτευση στοιχείων δικογραφιών μετά την λήψη αντιγράφων στο πλαίσιο της ανάκρισης, αλλά και της εισαγγελικής προτάσεως μετά το πέρας της. Καταλήγει με τη «διενέργεια» παράλληλων «δικών» στα τηλεοπτικά παράθυρα κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας. Η μελέτη, αφού επισημάνει τους εμπλεκόμενους με τις διαρροές κανόνες δικαίου, αναδεικνύει τους κινδύνους για το τεκμήριο αθωότητας και για τη μυστικότητα της διαδικασίας, ενώ καυστικά σχολιάζει προσπάθειες χειραγώγησης της δικαιοδοτικής κρίσης. Το άρθρο καταλήγει με ανάδειξη του ρόλου της ΕΣΗΕΑ, των Εισαγγελικών Αρχών, του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης και των Δικηγορικών Συλλόγων στην αντιμετώπιση των φαινομένων, ενώ επισημαίνει τη σημασία της έγκυρης ενημέρωσης με δελτία Τύπου των δικαστικών Αρχών.

Στην εκτεταμένη μελέτη του με τίτλο «Ποινική σίγουρα, αλλά διαπραγμάτευση; Δογματικά ζητήματα και εγκληματολογικοί προβληματισμοί σχετικά με έναν νέο θεσμό του ποινικού μας συστήματος», ο Δημήτρης Κόρος, Δρ. Σωφρονιστικής Πολιτικής Δ.Π.Θ., μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ, Δικηγόρος, αναλύει τον θεσμό της ποινικής διαπραγμάτευσης (plea bargaining) που εισήχθη πρόσφατα στο ελληνικό ποινικό σύστημα. Η μελέτη αρχικά αναλύει τους λόγους για τους οποίους η ποινική διαπραγμάτευση έχει επικρατήσει διεθνώς, τόσο στις χώρες του κοινοδικαίου όσο στις χώρες του ηπειρωτικού δικαίου, ως βασικός θεσμός για τη θεραπεία των χρόνιων δεινών που πηγάζουν από τις καθυστερήσεις στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Στη συνέχεια παρουσιάζεται σύντομα το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την ποινική διαπραγμάτευση κατά το άρ. 303 ΚΠΔ. Έπειτα εξετάζονται οι βασικές αντιλήψεις που ασκούν κριτική στο plea bargaining και αυτές που δέχονται τον θεσμό, παρά τις δογματικές ενστάσεις που έχουν εκφραστεί. Η μελέτη ακολούθως διερευνά σε εγκληματολογικό επίπεδο τους νομικούς και εξωνομικούς παράγοντες που επηρεάζουν την καταφυγή στην ποινική διαπραγμάτευση και κατόπιν αναλύει προβληματικές διαστάσεις του θεσμού από τη σκοπιά της επιλεκτικής λειτουργίας του ποινικού συστήματος, του φύλου, της ηλικίας και εν γένει της ευαλωτότητας, όπως και αναφορικά με την πιθανότητα καταδίκης αθώων κατηγορουμένων. Στον επίλογο της μελέτης εκφράζονται σκέψεις για τον θεσμό υπό το πρίσμα της κατεύθυνσης που ακολουθεί τα τελευταία χρόνια το ποινικό δίκαιο, και ιδιαίτε-

ρα στο πλαίσιο της συνεχούς αυστηροποίησής του μέσα σε ένα κλίμα ποινικού λαϊκισμού και καλλιεργούμενου τιμωρητικού πνεύματος.

Τέλος, η Έμμη Φρονίμου, Εγκληματολόγος, πρ. ΕΛΕ Α΄, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, στο κείμενο με τίτλο «Δικαστικοί Λειτουργοί για την Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών στην Ελλάδα. Αναπαραστάσεις, Πεποιθήσεις, Στερεότυπα», ακολουθεί το ερμηνευτικό πρότυπο της μελέτης περίπτωσης που προσεγγίζεται με την ποιοτική μέθοδο της ανοικτής προσωπικής συνέντευξης και διατυπώνει ερμηνευτικές επισημάνσεις με βάση την οπτική του φύλου. Καταγράφει τις προβλεπόμενες από τον νόμο αρμοδιότητες των δικαστικών λειτουργών στο πλαίσιο της άσκησης των επαγγελματικών τους καθηκόντων, καθώς και τις διαδικασίες αντιμετώπισης και τους τρόπους διαχείρισης των σχετικών αδικημάτων. Μέσα από τον λόγο των δικαστικών λειτουργών σχετικά με τα περιστατικά στα οποία επιλέγουν να αναφερθούν και τις αιτίες τους, την εικόνα που αυτοί έχουν διαμορφώσει για τα εμπλεκόμενα μέρη, τις απόψεις τους για την αξιολόγηση της λειτουργίας των φορέων με τους οποίους συνεργάζονται, καθώς και τις προτάσεις τους, σκιαγραφείται εκ μέρους τους μια κοινωνική ερμηνεία που αναδεικνύει αναπαραστάσεις, πεποιθήσεις και στερεοτυπικές προσλήψεις του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών, με κοινή συνισταμένη την αναπαραγωγή των έμφυλων διακρίσεων.

Στη στήλη μας *Art & Crime*, η Αικατερίνη Παπαγεωργίου, Σκηνοθέτις, μας ξεναγεί στο ανέβασμα της *Αντιγόνης* του Σοφοκλή στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Κορυδαλλού με μια ομάδα 25 κρατουμένων μετά από μια προετοιμασία διάρκειας εννέα μηνών. Το έργο του Σοφοκλή αναδεικνύει τη βίαιη αντιπαράθεση μεταξύ νόμου και ηθικού καθήκοντος. Οι κρατούμενοι ενσωματώνονται στη δραματουργία του έργου και ερμηνεύουν τα λόγια του Σοφοκλή. Η σκηνοθέτρια της παράστασης και εμψυχώτρια του προγράμματος μοιράζεται τις εντυπώσεις της και τις βαθύτερες σκέψεις της.

Στις *Notitiae Criminalis* φιλοξενούμε 2 συμβολές. Η Εμμανουέλα Σκάγκου, προπτυχιακή φοιτήτρια Νομικής ΕΚΠΑ, ασχολείται με το ζήτημα της ποινικής αντιμετώπισης των αστέγων. Προβαίνει σε ανάλυση της απόφασης *City of Grants Pass v. Johnson* του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, όπου κρίθηκε αν η επιβολή ποινικών κυρώσεων σε αστέγους που κοιμούνται σε δημόσιους χώρους παραβιάζει το όγδοο άρθρο του Αμερικανικού Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει την επιβολή υπέρμετρα σκληρής και ασυνήθους τιμωρίας. Στη συνέχεια, παρουσιάζει τις βλαπτικές συνέπειες νομοθετικών ρυθμίσεων που ουσιαστικά

ποινικοποιούν την αστεγία, και τέλος αναζητεί τις αιτίες και τη θεωρητική θεμελίωση τέτοιων νόμων, αξιοποιώντας τη θεωρία των Σπασμένων Παραθύρων (“Broken Windows theory”) και τη θεωρία της Επιρροής της Εξορίας (“The Influence of Exile”).

Ο Γεώργιος Φουσκαρίνης, Δικηγόρος, μας εισάγει στη συζήτηση για την ίδρυση Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου κατά της Διαφθοράς. Η διαφθορά και κυρίως η ατιμωρησία πολιτικών αξιωματούχων για εγκλήματα διαφθοράς αποτελεί ένα πρόβλημα στην επίλυση του οποίου δεν έχει μέχρι σήμερα σημειωθεί ιδιαίτερη πρόοδος. Το 2014 παρουσιάστηκε για πρώτη φορά η ιδέα της δημιουργίας ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου για την εκδίκαση εγκλημάτων διαφθοράς. Η πρόταση αυτή αποτέλεσε το έναυσμα για την έναρξη μιας παραγωγικής συζήτησης σε διεθνές επίπεδο, με πολλές προοπτικές. Ωστόσο, ήδη από τη σκιαγράφηση της λειτουργίας ενός τέτοιου δικαστηρίου, προκύπτει ότι το εγχείρημα έρχεται αντιμέτωπο με πολλά προβλήματα, σε νομικό, πολιτικό και πρακτικό επίπεδο.

Στη στήλη μας Έγκλημα και Επιστήμες εξετάζεται το θέμα «Ανθρωποκτονία με δράστες πάσχοντες από άνοια». Η έρευνα έχει διενεργηθεί από τον Δημήτριο Λυγνό, Ιατρό, Ειδικεύομενο στη Νευρολογία, μεταπτυχιακό φοιτητή της σχολής, από κοινού με άλλους 3 συνεργάτες του, την Παυλίνα Λουκή, τον Ηλία Ερνστ Λύκο και την Άρτεμη Αποστολού, οι οποίοι επιχειρούν να αναδείξουν την εγκληματικότητα που προέρχεται από δράστες πάσχοντες από άνοια. Στόχος της μελέτης τους είναι να αποτυπώσουν το φαινόμενο και τα πραγματικά δεδομένα σε παγκόσμιο επίπεδο, αλλά και να εμβαθύνουν στο ζήτημα της συσχέτισης των τύπων των εγκλημάτων που διαπράττονται από ανοϊκούς δράστες με τις εξειδικεύσεις και τις υποκατηγορίες της νοσολογικής αυτής οντότητας, επιχειρώντας νευροβιολογικές συσχετίσεις καθώς και μια ανάλυση της ιδιαιτερότητας των θυμάτων. Επιπλέον, ερευνούν την αντιμετώπιση των δραστών αυτών από το ποινικό σύστημα. Τέλος, ασχολούνται με το ζήτημα της αντιμετώπισης της εγκληματικής δράσης των ηλικιωμένων ατόμων, κάνοντας προτάσεις για το μέλλον.

Στο άρθρο του στη στήλη Εκ των έσω, με τίτλο «Η αποτελεσματική προσφυγή για τις συνθήκες κράτησης. Μια ακόμη χαμένη μάχη για τα δικαιώματα των κρατουμένων;», ο Καθηγητής Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης αναφέρεται στην εφαρμογή του νέου άρθρου 6α του Σωφρονιστικού Κώδικα κατά τα δύο πρώτα χρόνια της ισχύος του. Η διάταξη αυτή υιοθετήθηκε ως θεραπεία στην επαναλαμβανόμενη διαπίστωση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του

Ανθρώπου ότι η ελληνική έννομη τάξη δεν διαθέτει αποτελεσματικό ένδικο μέσο (άρθρο 13 ΕΣΔΑ) σχετικά με τα παράπονα των κρατουμένων ως προς τις συνθήκες διαβίωσης στους χώρους κράτησης σε φυλακές και αστυνομικά κρατητήρια (άρθρο 13 ΕΣΔΑ). Η μελέτη βασίζεται στην ανάλυση των βουλευμάτων που έχουν εκδώσει τα αρμόδια Συμβούλια Πλημμελειοδικών σε όλη την χώρα για τις εκατοντάδες αιτήσεις κρατουμένων, καθώς οι συνθήκες κράτησης είναι ασφυκτικές και ο ελεύθερος προσωπικός χώρος δεν ξεπερνά τα 4 ή και τα 3 τ.μ. ανά άτομο. Το κρίσιμο ερώτημα που καλείται να απαντήσει η μελέτη είναι εάν το άρθρο 6α ΣωφρΚ συνιστά αποτελεσματικό ένδικο μέσο. Εκτός από τα πολυάριθμα απορριπτικά βουλεύματα και τη μεγάλη καθυστέρηση στην έκδοσή τους, καίριο ζήτημα αποτελούν οι περιστασιακές και προς το παρόν ποσοστιαία ελάχιστες περιπτώσεις ευδοκίμησης των προσφυγών των κρατουμένων. Ειδικά για τις περιπτώσεις αυτές, η μελέτη συζητά κατά πόσο ο ευεργετικός υπολογισμός της ποινής, η μεταγωγή και η απόδοση αποζημίωσης μπορούν να ικανοποιήσουν τις προϋποθέσεις του άρθρου 13 ΕΣΔΑ.

Στην ίδια στήλη, με επιμέλεια εισαγωγής της Ελένης Τσουνάκου-Ρουσιά, ΜΔΕ Ποινικών Επιστημών ΕΚΠΑ και Ψυχιατροδικαστικής ΕΚΠΑ, ο Λ.Λ., κρατούμενος στο κατάστημα κράτησης Κορυδαλλού και βιβλιοθηκάριος, μιλά για τις συχνές «αποδράσεις» του από τη φυλακή μέσα από την ανάγνωση εκατοντάδων βιβλίων σε λιγότερο από δύο χρόνια. Η αφήγησή του, στέρεη και συγκινητική, μας δίνει την ευκαιρία να γνωρίσουμε έναν ιδιαίτερα αναστοχαστικό άνθρωπο, που κάθε άλλο παρά επιβεβαιώνει τα στερεότυπα.

Στη στήλη μας Νομοθεσία, ο Ιωάννης Μοροζίνης, Επίκουρος Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, επιλαμβάνεται θεμάτων που δημιουργούνται κατά την ισχύ του Ν.5042/2023 για την αποδέσμευση και διαχείριση δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων μετά τον Ν.5042/2023. Στη συμβολή εκτίθενται πτυχές του νέου δικαίου εκτέλεσης αποφάσεων δέσμευσης και δήμευσης περιουσιακών στοιχείων που εισήχθη με τον Ν. 5042/2023, ο οποίος, σημειωτέον, δεν έχει εισέτι εφαρμοστεί λόγω μη εκδόσεως της σωρείας εκτελεστικών υπουργικών αποφάσεων που προβλέπει. Στο επίκεντρο τίθεται η αποδέσμευση περιουσιακών στοιχείων, για την οποία διατυπώνεται το δικαιοκρατικό αξίωμα ότι η διαδικασία εκτέλεσης της αποδέσμευσης με (εν ευρεία εννοία) δικαστική απόφαση που βασίζεται σε δικανική πεποίθηση δεν πρέπει ποτέ να διαρκεί περισσότερο από τη διαδικασία δέσμευσης με δικαστική απόφαση που βασίζεται σε απλές υπόνοιες ή ενδείξεις. Αφού εκτεθεί η νυν εν τοις πράγμασι διαδικαστική ταλαιπωρία της ανάκτησης της εξουσίας διάθεσης των κάποτε δεσμευθέντων περιουσιακών στοιχείων, παρουσιάζονται κριτικά οι λίαν προβληματικές

ρυθμίσεις του εισέτι μη εφαρμοσθέντος Ν. 5042/2023 και, τέλος, διατυπώνονται de lege ferenda ευχερώς πρακτικά υλοποιήσιμες προτάσεις για την εναρμόνιση της διαδικασίας αποδέσμευσης με τις δικαιοκρατικές αξιώσεις του Συντάγματος και του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

Στην τακτική μας ανταπόκριση στη στήλη Νομολογία ΕΔΔΑ και ΔΕΕ συνεχίζει για τρίτο χρόνο το ιδιαίτερα χρήσιμο έργο της η ομάδα επεξεργασίας της νομολογίας αυτής, αποτελούμενη από τους Εμμανουήλ Αποστολάκη, Δημήτριο Βούλγαρη, Νικόλαο Γανιάρη, Άννα Οικονόμου και Δημήτριο Τσιλίκη.

Στο πλαίσιο της παρουσίασης θεμάτων από τη Νομολογία των ελληνικών Δικαστηρίων σε τρεις θεματικές-σχόλια, η Σοφία Συρογιάννη, Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου ΕΚΠΑ, σχολιάζει τις υπ' αριθμ. ΑΠ. 47/2023 και ΑΠ.523/2024 σε σχέση με τη μετενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας για τις ακολουθούμενες ποινικές διαδικασίες. Για τον σκοπό αυτό, επεξηγούνται οι σχετικές νομολογιακές παραδοχές του ΕΔΔΑ και γίνεται μια σύντομη αναφορά στην προσέγγιση του θέματος στην ελληνική έννομη τάξη. Καταληκτικά, επισημαίνονται ορισμένες σκέψεις αναφορικά με την προστασία του αθωωθέντος, ιδίως υπό το πλαίσιο της υπ' αριθμόν 2016/343 Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Η Σταυρούλα Στρατή, Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου ΕΚΠΑ, σχολιάζει την υπ' αριθμ. ΑΠ 908/2023 για την αποδεικτική αξιοποίηση της μαρτυρίας συγκατηγορουμένου. Παρατηρείται ότι η νέα μορφή του άρθρου 211 ΚΠΔ, καίτοι αποκρυσταλλώνει τη νομική φύση της διάταξης και τη δικονομική συνέπεια αυτής, αντιμετωπίζεται ακόμα με διστακτικότητα από τη νομολογία του Ακυρωτικού. Προκειμένου να αποφευχθούν φαινόμενα έμμεσης καταστρατήγησης της διάταξης, επισημαίνεται ότι καθίσταται αναγκαία η διάπλαση νομολογίας που θα ανταποκρίνεται ουσιαστικά στο γράμμα και στον σκοπό του άρθρου 211 ΚΠΔ.

Ο Γιώργος Παπουτσιδάκης, Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου ΕΚΠΑ, Υπ. Δ.Ν. ΕΚΠΑ, σχολιάζει την ΑΠ 1195/2023 που πραγματεύεται τη σχέση της κοινής ποινικής με τη στρατιωτική δικαιοσύνη στην περίπτωση της συμμετοχής στο έγκλημα ιδιωτών και στρατιωτικών, αλλά και της απλής συνάφειας εγκλημάτων στρατιωτικών και ιδιωτών. Το ζήτημα της εκκρεμοδικίας που κρίθηκε με αυτή ανέκυψε εν προκειμένω με ιδιαίτερη ένταση λόγω της συνάρτησής του με τη συνταγματική κατανομή της ποινικής δικαιοδοσίας μεταξύ κοινών και στρατιωτικών δικαστηρίων.

Η στήλη μας Με Άποψη φιλοξενεί άρθρα δύο φοιτητριών, οι οποίες τοποθετούνται σε σχέση με το ερώτημα του προηγούμενου τεύχους για την αυστηροποίηση των ποινών. Η Αγγελική Κουφάκη, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας, ΕΚΠΑ, μεταπτυχιακή φοιτήτρια Εγκληματολογίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής, ΕΚΠΑ, επιχειρεί μια κριτική προσέγγιση των αλλαγών που επέφερε ο Ν.5090/2024, ως συνέχεια της σταδιακής τάσης αποκαθίλωσης του ΠΚ του 2019. Προβαίνει σε μια σύντομη επισκόπηση των σημαντικότερων νομοθετικών αλλαγών του Ν. 5090/2024, οι οποίες καταδεικνύουν την τάση αυστηροποίησης και τιμωρητικότητας που υιοθετείται. Εν συνεχεία, διερευνά την προσφορότητα της υιοθετούμενης συστημικής τάσης αυστηροποίησης των ποινών για την άμβλυνση των δεικτών εγκληματικότητας στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης, καταλήγοντας σε αποφαστική απάντηση, βάσει των εγκληματολογικών πορισμάτων και της κατάστασης του Σωφρονιστικού Συστήματος της χώρας. Καταληκτικά, η συγγραφέας επιχειρεί να αναδείξει το ιδεολογικό υπόβαθρο των ρυθμίσεων του Ν. 5090/2024 και την επιχειρούμενη σε συμβολικό, επικοινωνιακό αλλά και υλικό επίπεδο στόχευση να εγγραφεί στη συνείδηση των πολιτών η αποτελεσματικότητα του δόγματος «Νόμος και Τάξη», καθώς και το ανεπανόρθωτο πλήγμα που προκαλεί η εφαρμογή αυτού στον πυρήνα της ελευθερίας του ατόμου.

Στο δικό της άρθρο, η Ελένη Λάμπρου, τελειόφοιτος Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ, ασχολείται με την αυστηροποίηση των ποινών, υπό την ειδικότερη μορφή της αύξησης του ύψους τους, η οποία δεν συνάδει με την ελληνική κοινωνική πραγματικότητα. Η επισκόπηση και σύγκριση των τροποποιητικών του νέου ΠΚ νόμων καταδεικνύει ότι η αυστηροποίηση των πλαισίων ποινών θα επιδεινώσει την κατάσταση στις ήδη υπερπληθείς φυλακές της χώρας, δίχως να ικανοποιήσει στόχους αντεγκληματικής πολιτικής, παρά μόνον το «κοινό περί δικαίου αίσθημα». Τούτο, όμως, συχνά αντιστρατεύεται τις αρχές του κράτους δικαίου.

Τέλος, η βιβλιοκρισία μας αυτή τη φορά ασχολείται με το συλλογικό έργο *Feuerbach 2.0? Das griechische Strafgesetzbuch von 1834*. Η Καλλιόπη Παπακωνσταντίνου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ιστορίας Δικαίου, Νομική Σχολή Α.Π.Θ., παρουσιάζει αυτόν τον τόμο από τον εκδοτικό οίκο Duncker & Humblot, στον οποίο περιλαμβάνονται τα πρακτικά διεθνούς συνεδρίου που διοργανώθηκε τον Μάιο του 2022 στο Ρέγκενσμπουργκ με τίτλο “Feuerbach 2.0? Das griechische Strafrecht von 1834” και αφορμή τον εορτασμό των 200 χρόνων από την Ελληνική Επανάσταση. Διοργανωτές, εκδότες και εμπνευστές του όλου εγχειρήματος ήταν η Καθηγήτρια Οικονομικού Ποινικού Δικαίου, Συμμόρφωσης και Ψηφιοποίησης, κυρία Κωνσταντίνα Παπαθανασίου και ο Καθηγητής Αστικού Δικαίου, Γερ-

μανικής και Ευρωπαϊκής Ιστορίας του Δικαίου και του Εκκλησιαστικού Δικαίου, κ. Martin Löhnig. Στα περιεχόμενα του τόμου συγκαταλέγονται δέκα μελέτες επιστημόνων εγνωσμένου κύρους, σχετικές με τον Ποινικό Κώδικα του 1834 και τον βασικό εμπνευστή του, τον Βαυαρό Καθηγητή Νομικής Georg Ludwig von Maurer, μέλος της Αντιβασιλείας του Όθωνα. Εξετάζονται ειδικότερα η προσωπικότητα του Maurer, η επίδραση των ιδεών του Feuerbach στη σύνταξη του Ποινικού Κώδικα, το πνεύμα της εποχής και ζητήματα δογματικής και φιλοσοφίας του ποινικού δικαίου. Πρόκειται για ένα εξαιρετικό συλλογικό έργο, που προκαλεί το ενδιαφέρον του νομικού αλλά και του ευρύτερου κοινού όχι μόνο με την πρωτοτυπία και την εγκυρότητα, αλλά κυρίως με το αντικείμενο που πραγματεύεται, την προσπάθεια συγκρότησης έννομης τάξης στη νεοσύστατη μετεπαναστατική Ελλάδα.

Συνέντευξη

Συνέντευξη του Ομ. Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Φρανκφούρτης Ulfrid Neumann στον Αν. Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Δημήτριο Κιούπη

Ο καθηγητής **Ulfrid Neumann** είναι ομότιμος Καθηγητής Ποινικού Δικαίου, Ποινικής Δικονομίας, Φιλοσοφίας και Κοινωνιολογίας του Δικαίου. Είναι επίτιμος πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης για τη Φιλοσοφία του Δικαίου και την Κοινωνική Φιλοσοφία (IVR), της οποίας ήταν πρόεδρος από το 2011-2015. Είναι επίτιμος Διδάκτωρ των Πανεπιστημίων Αθηνών και Λουκέρνης.

Ο **Δημήτριος Κιούπης** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Δημήτριος Κιούπης (Δ.Κ.): Καλησπέρα. Χαίρομαι πολύ που μας δίνεται η ευκαιρία να συνομιλήσουμε και που η συζήτησή μας θα δημοσιευθεί στις στήλες του ηλεκτρονικού περιοδικού «*The Art of Crime*».

Ulfrid Neumann (U.N.): Καλησπέρα! Κι εγώ χαίρομαι ιδιαίτερα.

Δ.Κ.: Θυμάμαι με συγκίνηση την πρώτη μας γνωριμία το φθινόπωρο του 1987, στο Πανεπιστήμιο του Σααρμπρύνκεν. Εγώ ερχόμουν από την Αθήνα για να αρχίσω τις διδακτορικές μου σπουδές και εσείς από τη Φρανκφούρτη για να ξεκινήσετε την εργασία σας στο Σααρμπρύνκεν. Αργότερα, ξανασυναντηθήκαμε στο Πανεπιστήμιο της Φρανκφούρτης, όπου εργάστηκα ως επιστημονικός συνεργάτης στην έδρα σας. Στη Φρανκφούρτη μείνατε μέχρι την αφυπηρέτησή σας. Της μείνατε πιστός. Θα έκανα λάθος αν έλεγα ότι η Φρανκφούρτη αποτελεί την επιστημονική σας «πατρίδα»;

U.N.: Υπό μια έννοια, έτσι είναι. Πάντως, ολοκλήρωσα τις πανεπιστημιακές μου σπουδές στο Μόναχο, είμαι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Μονάχου, και στο Μόναχο υπέβαλα την υφηγεσία μου. Εκεί έζησα συνολικά 14 χρόνια. Αν παρ' όλα αυτά θεωρώ τη Φρανκφούρτη ακαδημαϊκή μου πατρίδα, αυτό δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι στη Φρανκφούρτη εργάστηκα για πάνω από 30 χρόνια (από το 1994). Κυρίως συνδέεται με την ιδιαίτερη επιστημονική ατμόσφαιρα της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου, που πάντα μου ασκούσε μια ιδιαίτερη έλξη

και με οδήγησε στην απόφαση να αρνηθώ μια πολύ ελκυστική προσφορά θέσης στο Πανεπιστήμιο της Βόννης. Η Φρανκφούρτη ήταν ανέκαθεν ένα προπύργιο κριτικής νομικής σκέψης και διακρίνεται πάντα για το πνεύμα εποικοδομητικής αντιπαράθεσης που τη διαπνέει.

Δ.Κ.: Πολλοί Έλληνες εκπόνησαν διδακτορικές διατριβές υπό την επίβλεψή σας, έχετε στενές σχέσεις με πολλούς Έλληνες συναδέλφους, είστε επίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου μας, μελέτες σας έχουν μεταφρασθεί και δημοσιευθεί στην Ελλάδα, έχετε συμβάλει αποφασιστικά στον ελληνογερμανικό διάλογο στο πεδίο των ποινικών επιστημών και της φιλοσοφίας του δικαίου. Αν και είστε ήδη πολύ γνωστός στον νομικό κόσμο της Ελλάδας, θα θέλατε να μας δώσετε μερικά βιογραφικά στοιχεία σας;

U.N.: Πήρα το πτυχίο μου το 1971, την άδεια άσκησης επαγγέλματος το 1974, ανακηρύχθηκα διδάκτωρ το 1977 και υφηγητής το 1983. Μετά την υφηγεσία μου, από το 1983 μέχρι το 1987, και μετά από μια πολύ ενδιαφέρουσα περίοδο στο Σααρμπρύκεν πάλι από το 1994, δίδαξα στο Πανεπιστήμιο Γκαίτε της Φρανκφούρτης. Από το 1993 είμαι παντρεμένος με την ιστορικό του δικαίου Βασιλική Neumann-Ρουστοπάνη, που μοιράζεται μαζί μου το πάθος για τη νομική επιστήμη. Επιστημονικά με επηρέασαν ο Arthur Kaufmann την εποχή του Μονάχου, αλλά και οι συχνές και πολλές επαφές μου με συναδέλφους από την Ευρώπη και τον κόσμο, χάρις στις οποίες αποκόμισα πολλά ερεθίσματα και νέες προοπτικές θεώρησης των ζητημάτων. Από τον ελληνικό χώρο, θα ήθελα να αναφέρω τον Γιάννη Γιαννίδη, τον Χρίστο Μυλωνόπουλο, τον Κωνσταντίνο Παπαγεωργίου, τη Μαρία Καϊάφα Γκμπάντι και τον Νίκο Μπιτζιλέκη, καθώς και τους παλιούς μου μαθητές και τωρινούς συναδέλφους Τάνια Διονυσοπούλου, Κωνσταντίνο Χατζηκώστα, Γιώργο Γιαννούλη, Δημήτρη Κιούπη και Τάσο Τριανταφύλλου.

Δ.Κ.: Μετά την αφυπηρέτησή σας παραμένετε πολύ ενεργός, θα τολμούσα να πω ίσως πιο ενεργός ακόμα και από την εποχή της πρώτης μας γνωριμίας. Είστε συνεκδότης του πολύ επιτυχημένου «Nomos Kommentar» του Γερμανικού Ποινικού Κώδικα, συμμετέχετε τακτικά σε συνέδρια στη Γερμανία και στο εξωτερικό, δημοσιεύετε μελέτες, βιβλιοκρισίες και άρθρα. Πρόσφατα (2022) δημοσιεύσατε το νέο σας βιβλίο, «Juristische Argumentationstheorie». Νοσταλγείτε καθόλου την ενεργό υπηρεσία στο πανεπιστήμιο ή μήπως νιώθετε τώρα πιο ελεύθερος, χωρίς διοικητικές υποχρεώσεις, αυστηρά χρονοδιαγράμματα και τη μονοτονία της καθημερινής διεκπεραίωσης εργασιών;

U.N.: Ισχύουν και τα δύο, Μου λείπουν οι παραδόσεις και τα σεμινάρια, αλλά ταυτόχρονα έχω τώρα περισσότερο χρόνο για δημοσιεύσεις, ομιλίες και συμμετοχές σε επιστημονικές ημερίδες.

Δ.Κ.: Τι σχεδιάζετε τα επόμενα χρόνια;

U.N.: Αυτόν τον καιρό εργάζομαι για την ολοκλήρωση της *Εισαγωγής στην Φιλοσοφία του Δικαίου* και μετά σχεδιάζω να ασχοληθώ με μια μονογραφία που θα εξελίξει μια θέση που είχα αναπτύξει στην υφηγεσία μου. Τότε είχα προτείνει το μοντέλο ενός ποινικού «διαλόγου ευθύνης», το οποίο είχα εξειδικεύσει με πρότυπα καταλογισμού σε περιπτώσεις μιας νομοθετικά αρρυθμιστής προγενέστερης υπαιτιότητας. Η υπόθεσή μου ήταν τότε, και παραμένει, ότι πέραν των νομοθετικά διατυπωμένων κανόνων καταλογισμού υφίσταται μια βαθιά βασική δομή καταλογισμού, που είναι προσανατολισμένη σε γενικώς ισχύοντες κανόνες επικοινωνίας. Έτσι, δεν μπορεί ο κατηγορούμενος να επικαλεστεί περιστάσεις τις οποίες ο ίδιος προκάλεσε δόλια και με κακή προαίρεση, έστω κι αν δεν υπάρχει μια σχετική νομική ρύθμιση του φαινομένου (π.χ. η *actio libera in causa*, που δεν ρυθμίζεται νομοθετικά στη Γερμανία). Η εργασία με την οποία σχεδιάζω να ασχοληθώ θα ενσωματώσει σε αυτό το μοντέλο και κανόνες της ποινικής δικονομίας, και θα συμβάλει έτσι στη σχετικοποίηση της σύνδεσης μεταξύ ουσιαστικού ποινικού και δικονομικού ποινικού δικαίου.

Δ.Κ.: Θα ήθελα τώρα να σας ρωτήσω για κάποια ειδικότερα θέματα που σχετίζονται με το περιεχόμενο της επιστημονικής σας δραστηριότητας. Έχετε ασχοληθεί εντατικά και σε βάθος με ζητήματα ουσιαστικού ποινικού δικαίου, ποινικής δικονομίας, θεωρίας και φιλοσοφίας του ποινικού δικαίου. Σας ενδιαφέρει συγκριτικά περισσότερο κάποιος από αυτούς τους τομείς;

U.N.: Ασπάζομαι την έννοια της «συνολικής ποινικής επιστήμης» όπως την ανέπτυξε ο Franz von Liszt, την οποία ακόμη και σήμερα ακολουθεί πιστά η «ναυαρχίδα» των γερμανικών ποινικών περιοδικών, η *ZstW*, και γι' αυτό προσπαθώ να εργάζομαι και να δημοσιεύω και στους τρεις τομείς.

Δ.Κ.: Το 1985, στο σημαντικό έργο σας *«Zurechnung und Vorverschulden»*, είχατε ασχοληθεί με ζητήματα καταλογισμού. Σήμερα, σαράντα χρόνια μετά, πώς αξιολογείτε τη σχετική συζήτηση και ποια είναι κατά τη γνώμη σας η συνεισφορά της θεωρίας του αντικειμενικού καταλογισμού;

U.N.: Η συνεισφορά της συνίσταται στην απελευθέρωση της νομικής σκέψης από φυσικαλιστικές ιδέες και θεωρήσεις. Π.χ. το πολυσυζητημένο στη Γερμανία ερώτημα περί της αιτιότητας της παράλειψης αποτελεί ψευδοπρόβλημα. Αυτό καταδεικνύεται αμέσως αν το διατυπώσει κανείς ως ερώτημα περί καταλογισμού, όπως είναι και το ορθό. Το ερώτημα είναι λοιπόν το εξής: υπό ποιες προϋποθέσεις ευθύνεται κάποιος ποινικά για ένα αποτέλεσμα, το οποίο δεν απέτρεψε, αν και θα μπορούσε να το κάνει; Πρόκειται για αξιολόγηση, για κανονιστική ρύθμιση, και όχι για αιτιότητα.

Δ.Κ.: Πράγματι, πολύ ενδιαφέρουσα θέση. Θα ήθελα να σας ρωτήσω περισσότερα, αλλά θα μας πήγαινε μακριά αυτό. Να το κρατήσουμε για μια προσεχή συζήτηση. Τι λέτε;

U.N.: Ναι, γιατί όχι; Πολύ ευχαρίστως.

Δ.Κ.: *Μια άλλη θεωρία που γνώρισε σημαντική διάδοση τις προηγούμενες δεκαετίες, αλλά φαίνεται να υποχωρεί τα τελευταία χρόνια, ήταν αυτή για το «ποινικό δίκαιο του εχθρού». Πιστεύετε ότι «ολοκλήρωσε τον κύκλο της» ή θα διατηρήσει τη θέση της στον επιστημονικό διάλογο;*

U.N.: Τη συνεισφορά αυτής της θεωρίας την εντοπίζω κυρίως στο πεδίο της κατηγοριοποίησης των ποινικών υποστάσεων. Το 1985, κατά την ημερίδα των Γερμανών ποινικολόγων που διεξήχθη στη Φρανκφούρτη, ο Günther Jakobs επιδοκιμάστηκε από πολλούς για τις αναλύσεις του, σύμφωνα με τις οποίες π.χ. η μετάθεση της ποινικής ευθύνης ήδη στο στάδιο των προπαρασκευαστικών πράξεων χαρακτηρίζεται ως «ποινικό δίκαιο του εχθρού». Αυτή η αναλυτική δυναμική της θεωρίας έχει, κατά την γνώμη μου, εξαντληθεί σήμερα. Εδώ και αρκετό καιρό, η θεωρία χρησιμοποιείται κανονιστικά-αξιολογικά, ως εργαλείο νομιμοποίησης ολοένα ευρύτερων επεκτάσεων της ποινικής ευθύνης. Αυτή η δικαιοπολιτική διάσταση καθιστά τη θεωρία ελκυστική για μια αυταρχικά προσανατολισμένη πολιτική. Για ένα φιλελεύθερο ποινικό δίκαιο, ένα ποινικό δίκαιο προσανατολισμένο στο κράτος δικαίου, η θεωρία είναι επικίνδυνη επίσης διότι τείνει να ευνοεί τη σύγχυση των ορίων μεταξύ ποινικού δικαίου και αστυνομικού δικαίου (δικαίου αντιμετώπισης των κινδύνων).

Δ.Κ.: *Συχνά ρωτάμε τους άλλους, αλλά και αναρωτιόμαστε οι ίδιοι, για τους επιστήμονες που μας επηρέασαν καθοριστικά. Άλλοτε, η απάντηση είναι εύκολη και μονοσήμαντη, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις ο «μαθητής» ακολουθεί πιστά τα βήματα του «δασκάλου». Άλλοτε πάλι, μας φαίνεται δύσκολο να δώσουμε μια σύντομη απάντηση, αφού οι επιρροές είναι πολλές και από διαφορετικές κατευθύνσεις. Τι θα απαντούσατε;*

U.N.: Θα διάλεγα τη δεύτερη απάντηση. Ας πάρω για παράδειγμα τον εαυτό μου: από τον δάσκαλό μου Arthur Kaufmann έμαθα πολλά τόσο σε επιστημονικό όσο και σε ανθρώπινο επίπεδο. Κατά το διάστημα των φοιτητικών μου χρόνων και των χρόνων που εργάστηκα ως βοηθός, αποκόμισα πολλά από επιστημονικές κατευθύνσεις που ήταν τότε ξένες στον Kaufmann, ιδίως την αναλυτική θεωρία της επιστήμης και τη φιλοσοφία της γλώσσας, που εκείνη την εποχή εκφράζονταν στο Μόναχο κυρίως από τον Wolfgang Stegmüller και τον κύκλο του. Θεωρώ ότι αποστολή του δασκάλου είναι επίσης να ενθαρρύνει τους μαθητές τους να ατενίζουν πέρα από τα όρια της δικής του επιστημονικής θεώρησης. Αυτό το έκανε πράξη ο Arthur Kaufmann με ιδανικό τρόπο.

Δ.Κ.: *Δεν με ξάφνιασε η απάντησή σας, γιατί ως παλιός μαθητής σας μπορώ να βεβαιώσω ότι μας διδάξατε πολλά, αλλά πάντοτε μας αφήνατε αυτή την ελευθερία να απλώσουμε το βλέμμα*

μας σε όλο τον ορίζοντα” Πιστεύω ότι αυτό ισχύει για όλους τους μαθητές σας, αλλά ας περιοριστώ στον εαυτό μου. Από εκεί και πέρα, εναπόκειται βεβαίως στον μαθητή να «ανοίξει τα φτερά του» ή να παραμείνει στην προστατευτική σκιά του δασκάλου του. Ας προχωρήσω όμως σε μια συναφή ερώτηση. Παλιότερα, μιλούσαμε στον χώρο της επιστήμης του ποινικού δικαίου (στη Γερμανία, αλλά και στην Ελλάδα) για σχολές ποινικού δικαίου, που σχηματίζονταν γύρω από ένα πανεπιστήμιο, έναν σημαντικό πανεπιστημιακό δάσκαλο ή είχαν ως ενοποιητικό στοιχείο κάποιες κοινές θεωρητικές παραδοχές. Το φαινόμενο αυτό φαίνεται να έχει υποχωρήσει. Συμφωνείτε με αυτή τη διαπίστωση, και αν ναι, πώς το εξηγείτε;

U.N.: Υπήρχαν εποχές που (λεγόταν ότι) αν κάποιος έγραφε στο Τύμπινγκεν σε εξέταση μαθήματος του Jürgen Baumann μια απάντηση βασισμένη στη φιναλιστική θεωρία κινδύνου να απορριφθεί, ενώ αντιθέτως στην Βόννη κινδύνευε να απορριφθεί σε μάθημα του Welzel αν έγραφε χωρίς να στηρίζει την απάντησή του στη φιναλιστική θεωρία. Ευτυχώς, οι εποχές αυτές έχουν παρέλθει. Αυτό δεν σχετίζεται μόνο με την αυξημένη αυτοπεποίθηση των νέων επιστημόνων, οι οποίοι αξιώνουν να διατυπώνουν τη δική τους τεκμηριωμένη άποψη, αλλά και με μια διαφορετική, πιο κριτική αυτοαντίληψη της ίδιας της νομικής επιστήμης. Σήμερα, βλέπουμε ότι για καθεμιά από τις δύο ή περισσότερες υποστηριζόμενες θεωρίες μπορούν να παρουσιαστούν αξιολογικά επιχειρήματα, και ότι συχνά είναι ζήτημα απόφασης (και όχι γνώσης) ποια θεωρία ακολουθεί κάποιος. Στη Γερμανία, δεν υπάρχουν πλέον κυρίαρχες σχολές. Η προσκόλληση σε ένα συγκεκριμένο πρόσωπο ή σε μια συγκεκριμένη άποψη θεωρείται μάλλον δείγμα επιστημονικού επαρχιωτισμού. Πάντως, θα πρέπει να παραδεχθούμε ότι η προθυμία να τοποθετηθούμε δίκαια, αντικειμενικά και απροκατάληπτα έναντι διαφορετικών επιστημονικών απόψεων δεν είναι ακόμη ευρέως διαδεδομένη. Πολύ συχνά ανακαλύπτει κανείς «θαρραλέα» τις αδυναμίες (αληθείς ή υποτιθέμενες) της αντίθετης άποψης, αντί να επιχειρεί σοβαρά να διαπιστώσει τα πιθανά ισχυρά της σημεία. Ακόμη, δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι οι επιστημονικές θέσεις συχνά συγκαθορίζονται από πολιτικές τοποθετήσεις.

Λ.Κ.: Σήμερα γίνεται από αρκετούς λόγος για το «τέλος της ποινικής δογματικής». Αυτή η άποψη δέχεται είτε α) ότι όλα τα σημαντικά ζητήματα έχουν λυθεί σε θεωρητικό επίπεδο και άρα η όποια συζήτηση εξαντλείται σε ανακύκλωση των ίδιων επιχειρημάτων, είτε β) ότι δεν έχουν μεν λυθεί απολύτως, αλλά σε ικανοποιητικό βαθμό, και τώρα έχει σημασία η επικέντρωση σε άλλες κατευθύνσεις, όπως η ποινική δικονομία, το ευρωπαϊκό και το διεθνές ποινικό δίκαιο. Η τελευταία μάλιστα θέση φαίνεται να ενισχύεται από την πληθώρα επιστημονικών δημοσιεύσεων που έχουν περιγραφικό περιεχόμενο (π.χ. τι περιέχει μια οδηγία ή ένας κανονισμός) με περιπτωσιολογικούς σχολιασμούς, άλλων που έχουν συγκριτικό-στατιστικό χαρακτήρα, κ.λπ. Έχει τελειώσει λοιπόν η ποινική δογματική;

U.N.: Πολύ ενδιαφέρουσα ερώτηση. Πιστεύω ότι τις τελευταίες δεκαετίες ο τρόπος επιστημονικής αντιμετώπισης του ποινικού δικαίου έχει αλλάξει. Οι αιτίες είναι δύο. Η πρώτη είναι ο κατακερματισμός τον οποίο αναφέρετε στην ερώτησή σας. Δίπλα στο εθνικό ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, το οποίο είναι συγκριτικά εύκολο από δογματική άποψη να δομηθεί, να συστηματοποιηθεί και να αναχθεί σε συγκεκριμένες δικανικές αρχές, υπάρχει μια πληθώρα τομέων του δικαίου στους οποίους κάτι τέτοιο είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί. Αυτό ισχύει κυρίως για τομείς στους οποίους διασταυρώνονται διαφορετικές νομικές παραδόσεις και συγκρούονται διαφορετικές αντιλήψεις περί της ποινικής δογματικής, όπως το ευρωπαϊκό δίκαιο και το διεθνές ποινικό δίκαιο. Εδώ πράγματι βλέπουμε ολοένα περισσότερο να κυριαρχούν δημοσιεύσεις με περιγραφικό περιεχόμενο και σχολιασμοί δικαστικών αποφάσεων. Το τελευταίο συναρτάται άλλωστε με το γεγονός ότι στο διεθνές πεδίο οι δικαστικές αποφάσεις αποκτούν ολοένα μεγαλύτερη σημασία λόγω της έλλειψης μιας αποτελεσματικής υπερεθνικής εξουσίας (το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν έχει αρμοδιότητα νομοθετικής πρωτοβουλίας). Η δεύτερη αιτία είναι βαθύτερη. Έχει τις ρίζες της σε έναν «μεταμοντέρνο» τρόπο σκέψης, που αντιμετωπίζει γενικά με δυσπιστία τα συστήματα και προκρίνει τα παράδοξα, όχι τις καθαρά δομημένες κατασκευές. Φαίνεται να υιοθετεί τη ρήση του Νίτσε ότι «η βούληση για σύστημα είναι πάντα έλλειψη ειλικρίνειας», και τείνει σε έναν υπερτονισμό του ατομικού, φθάνοντας μέχρι τον διαδεδομένο ισχυρισμό ότι με κάθε απόφαση (!) που επικαλείται κάποιον κανόνα, αυτός ο κανόνας αλλάζει. Αυτή η τάση, την οποία ονομάζω «Νέο Ανορθολογισμό», κερδίζει συνεχώς έδαφος στη θεωρία του δικαίου και δεν αφήνει ανεπηρέαστους και τους δογματικούς τομείς του δικαίου.

Δ.Κ.: *Μιας και αναφέρθηκα νωρίτερα στην ποινική δίκη, τα τελευταία χρόνια εισήχθησαν και στην ελληνική έννομη τάξη θεσμοί όπως η ποινική διαταγή, η ποινική συνδιαλλαγή και η ποινική διαπραγμάτευση, που είναι γνωστοί και στη Γερμανία, αν και με ορισμένες διαφορές. Αφήνοντας στην άκρη τις λεπτομέρειες των εθνικών ρυθμίσεων, ποια είναι η γνώμη σας γι' αυτούς τους θεσμούς, που ως γνωστόν έχουν ένθερμους υποστηρικτές αλλά και σφοδρούς αντιπάλους. Είναι θέμα πρακτικής αποτελεσματικότητας, σύγκλισης με άλλα νομικά συστήματα (όπως τα αγγλοαμερικανικά), ή μήπως διαμορφώνουν ένα διαφορετικό θεωρητικό μοντέλο της ποινικής διαδικασίας;*

U.N.: Στην περίπτωση της ποινικής διαταγής (που υπάρχει στην Γερμανία εδώ και πολύ καιρό) και της ποινικής διαπραγμάτευσης, του αποκαλούμενου «Deal», νομίζω ότι κατά βάση πρόκειται για εξοικονόμηση εργασίας. Έτσι η χρονοβόρα τυπική αποδεικτική διαδικασία συντέμνεται ή παρακάμπτεται εντελώς. Σε αυτές τις περιπτώσεις, κυρίαρχη είναι η διάσταση της πρακτικής αποτελεσματικότητας. Πάντως, η εισαγωγή του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης συναρτάται με τη διαφορετική αντίληψη περί ποινικού δικαίου και ποινικής δικαιοσύνης, δηλαδή με μια σχετικοποίηση της τυπικότητας και των διαδικαστικών όρων, υπέρ μιας πραγματιστικής

αντιμετώπισης της μεμονωμένης περίπτωσης. Στην περίπτωση της ποινικής συνδιαλλαγής, προστίθεται ένα άλλο στοιχείο. Στη Γερμανία, ισχυροποιείται ολοένα η άποψη ότι η λειτουργία του ποινικού δικαίου εντοπίζεται στην ικανοποίηση του θύματος (ή των συγγενών του, σε περιπτώσεις ανθρωποκτονιών). Στο πλαίσιο αυτής της νέας θεώρησης εντάσσεται και η ποινική συνδιαλλαγή, ως μια προσπάθεια να διευκολυνθεί το θύμα να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της αξιόποινης πράξης μέσω της «ικανοποίησής» του από τον δράστη.

Δ.Κ.: *Η επόμενη ερώτησή μου σχετίζεται με την ιδιότητά σας ως υπευθύνου έκδοσης του «Nomos Kommentar», ενός πολύ επιτυχημένου σχολιασμού του γερμανικού Ποινικού Κώδικα. Στην Ελλάδα, διατυπώνεται συχνά η παρατήρηση ότι ο διάλογος θεωρίας και πράξης χωλαίνει, ότι η πράξη φαίνεται συχνά να αγνοεί την θεωρία και να καταφεύγει σε περιστασιακές, ad hoc κατασκευές. Θα θέλατε να μας πείτε τη γνώμη σας για τη γερμανική έννομη τάξη και τον διάλογο θεωρίας και πράξης στη Γερμανία;*

U.N.: Σε σύγκριση με άλλες χώρες, ο διάλογος μεταξύ νομικής θεωρίας και πράξης λειτουργεί στη Γερμανία σχετικά καλά. Π.χ. στην Ιαπωνία, απαγορεύεται εν μέρει τα δικαστήρια να παραπέμπουν στην αιτιολογία τους σε επιστημονικά έργα. Στη Γερμανία, το γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο και τα ανώτατα ομοσπονδιακά δικαστήρια (Ακυρωτικό, Ανώτατο Διοικητικό, κλπ.) συχνά παραπέμπουν στη θεωρία. Από την άλλη πλευρά, και η ακαδημαϊκή κοινότητα παρακολουθεί με μεγάλη προσοχή τη νομολογία. Το «σχόλιο σε δικαστική απόφαση» αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των νομικών περιοδικών. Συνεπώς, δεν συμφωνώ με την άποψη ενός παλαιού δικαστή του Ποινικού Τμήματος του Ακυρωτικού Δικαστηρίου, ότι ποινική επιστήμη και ποινική νομολογία αποτελούν «διαφορετικούς, ξένους κόσμους».

Αληθεύει πάντως ότι είναι διαφορετικές οι συνθήκες στις οποίες κινούνται η νομική θεωρία και η νομική πράξη. Η νομική επιστήμη μπορεί να αφοσιωθεί στις αρχές και τους κανόνες του δικαίου, και να επιχειρήσει ταυτόχρονα να κατακτήσει το υψηλότερο μέτρο συνέπειας των μερικότερων στοιχείων. Η πράξη οφείλει να διασφαλίσει ότι η μεμονωμένη περίπτωση δεν θα κρίνεται μόνο σύμφωνα με το δίκαιο, αλλά και σύμφωνα με τον πρακτικά ορθολογικό τρόπο. Βεβαίως, πρέπει να προσπαθήσει να αποφύγει συγκρούσεις με τις σκέψεις προηγούμενων αποφάσεων, και άρα πρέπει και η πράξη να επιδιώκει τη δογματική συνέπεια. Τα παραπάνω ισχύουν κυρίως για τα ανώτατα δικαστήρια. Στα δικαστήρια της ουσίας, κυριαρχεί η θεώρηση της πρακτικά ορθής λύσης. Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις, πληρείται η ειδική υπόσταση της κακοδικίας (παρ. 339 ΓερμΠΚ), αλλά από πρακτικά ορθολογική άποψη δεν υπάρχει εναλλακτική λύση.

Ένα παράδειγμα είναι η απόφαση ενός γερμανικού πρωτοβάθμιου δικαστηρίου σχετικά με μια ογδοντάχρονη κατηγορούμενη, η οποία υπό εξαιρετικές περιστάσεις είχε τελέσει απόπειρα

φόνου (ανθρωποκτονίας α΄ βαθμού) εναντίον του συνομήλικου συζύγου της, με τον οποίο είχε ζήσει αρμονικά για πάνω από 50 έτη. Αν είχε καταδικασθεί σύμφωνα με την κατηγορία, θα καταδικαζόταν σε ποινή στερητική της ελευθερίας χωρίς αναστολή, και οι σχέσεις των συζύγων, που είχαν σε σύντομο χρόνο αποκατασταθεί, θα διαλύονταν. Το δικαστήριο έλυσε το πρόβλημα καταδικάζοντας, κατά δογματικά αστήρικτο τρόπο, την κατηγορούμενη σε απόπειρα ανθρωποκτονίας β΄ βαθμού, και έτσι «άνοιξε» τη δυνατότητα επιβολής μιας ποινής με αναστολή. Τη συγκεκριμένη απόφαση την έχω θέσει πολλές φορές υπό συζήτηση σε ακροατήρια δικαστών. Χαρακτηριστικό είναι ότι κάθε φορά περίπου οι μισοί δικαστές από το ακροατήριο απαντούσαν ότι θα κατέληγαν στην ίδια απόφαση, ενώ οι άλλοι μισοί την απέρριπταν απολύτως. Κατά τη γνώμη μου, αυτό δείχνει εναργώς το δίλημμα ενώπιον του οποίου μπορούν να βρεθούν τα δικαστήρια κατά την έκδοση αποφάσεων.

Λ.Κ.: Ένα άλλο αμφιλεγόμενο θέμα, και όχι μόνο στην Ελλάδα, είναι το μέλλον των νομικών σπουδών. Αφήνοντας κατά μέρος το κεντρικό ερώτημα, με το οποίο κι εσείς έχετε ασχοληθεί, αν η νομική είναι τέχνη ή επιστήμη, στα πανεπιστήμιά μας βλέπουμε καθημερινά να αυξάνεται η πίεση για γρήγορη απόκτηση πτυχίου, για άμεση σύνδεση της επιστημονικής γνώσης με την πρακτική απονομή της δικαιοσύνης. Για να το εκφράσω υπερβολικά: «Ας παραγάγουμε πληροφορημένους χρήστες της νομολογίας, που θα έχουν πρακτικές δεξιότητες επεξεργασίας της ύλης από τη σκοπιά του δικηγόρου και του δικαστή, και ας αφήσουμε τη θεωρία για τους καθηγητές και όσους θέλουν να γίνουν καθηγητές». Καθώς είστε και καθηγητής της φιλοσοφίας του δικαίου, ας προσθέσω ότι μια τέτοια αντίληψη συνήθως υποστηρίζει ότι μαθήματα όπως η φιλοσοφία του δικαίου, η θεωρία του δικαίου, η ιστορία, η κοινωνιολογία είναι περιθωριακά και θα πρέπει να περιορισθούν ακόμη περισσότερο στα προγράμματα σπουδών, αφού ο φοιτητής καλείται να ολοκληρώσει γρήγορα το Ποινικό I, Ποινικό II, Ποινικό III κ.λπ., για να μείνουμε στα δικά μας χωράφια. Θα ήθελα την άποψη σας επ' αυτών.

U.N.: Πράγματι, σήμερα οι φοιτητές επιβαρύνονται με έναν αυξανόμενο αριθμό νομικών τομέων που θα πρέπει να γνωρίζουν. Είναι λοιπόν κατανοητό ότι, υπό αυτές τις συνθήκες, επικεντρώνονται στα δογματικά μαθήματα και ασχολούνται με τη φιλοσοφία του δικαίου, την ιστορία του δικαίου και την κοινωνιολογία του δικαίου μόνο στον βαθμό που αυτό επιβάλλεται από τα προγράμματα σπουδών. Μια λύση θα μπορούσε να είναι να επιστρέψουν οι σχολές και οι αρμόδιοι επιστήμονες στη λογική των «βασικών μαθημάτων», να προσπαθήσουν πράγματι να τα συνδέσουν με τα θεμέλια της έννομης τάξης και έτσι να δημιουργήσουν τη βάση για μια καλύτερη κατανόηση των δογματικών μαθημάτων. Αυτό ισχύει προπαντός για τη φιλοσοφία του δικαίου, η οποία κατά την άποψή μου θα έπρεπε να αναδιαμορφώσει τις θεμελιώδεις έννοιες του δικαίου επί των οποίων στηρίζονται το ποινικό, το αστικό και το δημόσιο δίκαιο. Για τον λόγο αυτόν, είναι αναγκαίο στις παραδόσεις και τα εγχειρίδια φιλοσοφίας του δικαίου

να επιχειρείται η σύνδεση με επίκαιρα προβλήματα: π.χ. θα έπρεπε το θέμα «Δικαιοσύνη» να αντιμετωπίζεται όχι μόνο με αναφορά στα *Ηθικά Νικομάχεια*, αλλά και σε συνάφεια με το ισχύον δίκαιο. Στη Γερμανία, ένα σημείο αναφοράς θα μπορούσε να είναι ο Νόμος περί Ίσης Μεταχείρισης, που απαγορεύει τις διακρίσεις για ρατσιστικούς ή άλλους παρόμοιους λόγους όχι μόνο στις σχέσεις κράτους-πολίτη, αλλά και μεταξύ των ιδιωτών. Κι εγώ ό ίδιος εργάζομαι αυτή την εποχή στην *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία του Δικαίου*, που επιχειρεί να χτίσει μια τέτοια γέφυρα. Συμπληρωματικά, τα εγχειρίδια και οι παραδόσεις των δογματικών μαθημάτων θα πρέπει να περιλάβουν όψεις φιλοσοφίας, ιστορίας και κοινωνιολογίας του δικαίου. Συνεπώς, οι τομείς αυτοί θα πρέπει να μη θεωρούνται πλέον περιθωριακά «μαθήματα πολυτελείας», αλλά «βασικά μαθήματα». Μια τέτοια αντίληψη θα διευκόλυνε και τους φοιτητές να κατανοήσουν ευκολότερα τις δομές και τις αρχές των επιμέρους τομέων του δικαίου.

Δ.Κ.: Προηγουμένως αναφέρθηκα στην ιδιότητα σας και ως καθηγητή της φιλοσοφίας του δικαίου, ένας τομέας όπου το έργο σας είναι εκτεταμένο και διεθνώς αναγνωρισμένο. Υπήρξατε για πολλά έτη κύριος εκπρόσωπος και πρόεδρος της IVR, της οποίας είστε σήμερα επίτιμος πρόεδρος. Στον γερμανικό χώρο, είναι κανόνας η έδρα της φιλοσοφίας του δικαίου να μην είναι αυτόνομη, αλλά ο κάτοχος της να είναι συνήθως και καθηγητής δημοσίου δικαίου, πολύ συχνά ποινικού δικαίου. Νομίζω προσωπικά ότι αυτό είναι μια πολύ σωστή επιλογή, αν και φυσικά, ιδίως στον αγγλοσαξονικό χώρο, αλλά και την Ελλάδα, υπάρχουν έδρες αμιγώς φιλοσοφίας ή θεωρίας του δικαίου τις οποίες κατέχουν εξάιρετοι συνάδελφοι, και στο παρελθόν έχουν καταλάβει κορυφαίοι θεωρητικοί του δικαίου.

Ας γυρίσουμε όμως στο γερμανικό παράδειγμα. Μου έρχεται τώρα στον νου το πολύ σημαντικό έργο «Εισαγωγή στη σύγχρονη φιλοσοφία και θεωρία του δικαίου», του οποίου την τελευταία έκδοση έχετε επιμεληθεί μαζί με τον Winfried Hassemer και τον Frank Saliger, καθηγητές επίσης του ποινικού δικαίου. Υπάρχει κάποιος ιδιαίτερος σύνδεσμος του ποινικού δικαίου με τη θεωρία και τη φιλοσοφία του ποινικού δικαίου, ή είναι απλώς σύμπτωση; Σας ρωτώ όχι μόνο διότι γνωρίζω πολλές τέτοιες περιπτώσεις από τον χώρο της γερμανικής επιστήμης, αλλά και διότι ο καθηγητής Φιλοσοφίας του Δικαίου Κωνσταντίνος Παπαγεωργίου έχει βαθιές ρίζες στο ποινικό δίκαιο, ο δάσκαλός μου Ιωάννης Γιαννίδης έχει γράψει εκτεταμένα για θέματα φιλοσοφίας και θεωρίας του δικαίου, ενώ κι άλλοι κορυφαίοι θεωρητικοί του ποινικού δικαίου, όπως ο Νικόλαος Ανδρουλάκης και ο Χρίστος Μυλωνόπουλος, έχουν στο έργο τους σημαντικές συμβολές στους τομείς αυτούς. Μακρηγόρησα, και πήρα ήδη θέση: δεν μπορεί να είναι σύμπτωση. Ο λόγος τώρα επιτέλους σε σας, για να με διορθώσετε ή να συμφωνήσετε μαζί μου.

U.N.: Καθώς το ποινικό δίκαιο συνδέεται με εκτεταμένες και σοβαρές παρεμβάσεις στα δικαιώματα και τα συμφέροντα των πολιτών, και επίσης η λειτουργία του δεν είναι προφανής,

εγείρεται εμφατικά το ερώτημα της νομιμοποίησής του και συνεπώς της θεώρησής του από την άποψη της φιλοσοφίας του δικαίου. Κανείς δεν αμφισβητεί την λειτουργία και τη νομιμοποίηση του αστικού ή του δημοσίου δικαίου. Τα πράγματα είναι διαφορετικά στο ποινικό δίκαιο. Άρα, πράγματι έχει το ποινικό δίκαιο μια ιδιαίτερη, «γνήσια» σχέση με ζητήματα της φιλοσοφίας του δικαίου. Από αυτή την άποψη, δεν είναι τυχαίο ότι ποινικό δίκαιο και φιλοσοφία του δικαίου συχνά καλλιεργούνται από τους ίδιους ανθρώπους. Από την άλλη πλευρά, το θεματικό πεδίο της φιλοσοφίας του δικαίου εκτείνεται πολύ πέραν αυτών των εξειδικευμένα ποινικών ερωτημάτων. Ιδίως το συνταγματικό δίκαιο, που εμφανίζεται όλο και περισσότερο στο προσκήνιο (γίνεται λόγος για «συνταγματοποίηση»), βρίσκεται σε στενή σχέση με προβλήματα φιλοσοφίας του δικαίου και φιλοσοφίας του κράτους. Για τον λόγο αυτόν, δεν είναι τυχαίο ότι τις τελευταίες δεκαετίες, τουλάχιστον στη Γερμανία, πολλές πανεπιστημιακές έδρες καλύπτουν το συνταγματικό δίκαιο και τη φιλοσοφία του δικαίου. Αναφορικά με το αστικό δίκαιο, υπάρχουν βεβαίως και σε αυτόν τον κλάδο πολλά συνδετικά στοιχεία με ζητήματα της φιλοσοφίας του δικαίου, αλλά η εντύπωσή μου είναι ότι οι αστικολόγοι τείνουν να ασχολούνται περισσότερο με τη μεθοδολογία παρά με τη φιλοσοφία του δικαίου.

Δ.Κ.: *Δράπτομαι της ευκαιρίας για να ρωτήσω κάτι ακόμα. Το 1996, μεταφράσαμε μαζί με τον συνάδελφο Αναστάσιο Τριανταφύλλου το βιβλίο σας «Θεωρία της Νομικής Επιχειρηματολογίας». Πριν από δύο χρόνια δημοσιεύσατε ένα νέο βιβλίο στην ίδια θεματική ενότητα, με τίτλο «Juristische Argumentationstheorie». Θα θέλατε να μας πείτε δύο λόγια για αυτό; Τι μπορεί να συνεισφέρει σήμερα η διδασκαλία της νομικής επιχειρηματολογίας στην εξέλιξη της νομικής επιστήμης;*

U.N.: Η θεωρία της νομικής επιχειρηματολογίας έχει σε σχέση με την κλασική μεθοδολογία το πλεονέκτημα ότι μπορεί να στηριχθεί καταρχήν στην εμπειρία. Δεν γνωρίζουμε ποιες μεθοδολογικές απόψεις ακολούθησε πράγματι ο δικαστής στην απόφασή του. Μετά τις μελέτες της νομικής ερμηνευτικής (Josef Esser, Arthur Kaufmann), δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επιλογή των ερμηνευτικών μεθόδων συνήθως καθοδηγείται από μια «προαντίληψη», που δεν αποτυπώνεται στο αιτιολογικό της απόφασης. Οι λόγοι (τα κίνητρα) που ώθησαν τον δικαστή να λάβει την α ή β απόφαση είναι υπ' αυτή την έννοια ένα μαύρο κουτί. Το ποια επιχειρήματα είναι αποφασιστικά για την απόφαση προκύπτει με λεπτομέρεια από το αιτιολογικό.

Όταν η θεωρία της νομικής επιχειρηματολογίας, σε δεύτερο βήμα, διατυπώνει επ' αυτής της βάσεως θέσεις για την επιχειρηματολογική συμπεριφορά των νομικών και, κυρίως, σε τρίτο βήμα, όταν αξιώνει να διαμορφώσει δεοντολογικούς κανόνες, υπερβαίνει το επίπεδο της εμπειρίας, στο οποίος ωστόσο μπορεί πάντοτε να επανέλθει. Αυτή η σύνδεση μου φαίνεται εξαιρετικά σημαντική, ιδίως ενόψει της νέας εξέλιξης της νομικής επιστήμης, που διακρίνεται από

μια τάση διεθνοποίησης. Στο πρώτο βήμα, θα πρέπει να διαπιστώσουμε τις διαφορές μεταξύ των «εθνικών» προτύπων επιχειρηματολογίας, στο δεύτερο να τα συστηματοποιήσουμε και σε ένα τρίτο (πιθανό) να επεξεργασθούμε προτάσεις για υπερεθνικά πρότυπα επιχειρηματολογίας.

Δ.Κ.: *Ας επανέλθουμε στο ποινικό δίκαιο. Ποιες πιστεύετε ότι είναι οι μελλοντικές προκλήσεις για την ποινική θεωρία και πράξη; Διακρίνετε μια συγκεκριμένη τάση στην ποινική νομοθεσία και νομολογία, ή διαφορετικές κατά περίπτωση κατευθύνσεις αποσπασματικής επίλυσης; Ποιος ο ρόλος της ποινικής επιστήμης;*

U.N.: Τα δικαιοπολιτικά ζητήματα είναι πολιτική, και η πολιτική προσανατολίζεται κυρίως σε επίκαιρα προβλήματα αλλά και σε ιδεολογίες μιας ορισμένης εποχής. Στη Γερμανία, αυτή την εποχή ασκεί μεγάλη επίδραση ο φεμινισμός. Αυτό καταφαίνεται π.χ. σε μια ήδη υπερβολική διόγκωση του ποινικού δικαίου στον τομέα της γενετήσιας ζωής, αλλά και στις προτάσεις για εισαγωγή ενός νέου εγκλήματος, της «γυναικοκτονίας», ή σχετικά με το να θεωρείται η ανθρωποκτονία σε βάρος γυναίκας φόνος α' βαθμού, ακόμη κι αν δεν συντρέχουν οι αναγκαίες σήμερα προϋποθέσεις για την κατάταξη αυτή. Από την άποψη της θεωρίας του ποινικού δικαίου, θα μπορούσε να εντάξει κανείς αυτές τις εξελίξεις στο πλαίσιο μιας αλλαγής οπτικής προς μια θυματοκεντρική αντίληψη

Δ.Κ.: *Θα ήθελα να κλείσουμε αυτή τη συνομιλία μας με κάποιες πιο προσωπικές ερωτήσεις. Αν αύριο σας ζητούσε ένας νέος φοιτητής να του προτείνετε ένα βιβλίο ποινικού δικαίου και ένα φιλοσοφίας του δικαίου που θα πρέπει οπωσδήποτε να διαβάσει, τι θα του λέγατε;*

U.N.: Και στους δύο τομείς υπάρχουν τόσο πολλά. Ειλικρινά, δεν μπορώ να ξεχωρίσω και να προτείνω δύο από αυτά.

Δ.Κ.: *Έχει υποστηριχθεί ότι ο θεωρητικός του ποινικού δικαίου δεν αρκεί να είναι απλώς καλός νομικός, αλλά πρέπει να έχει και γνώσεις από άλλες επιστήμες, όπως φιλοσοφία, ιστορία, ψυχολογία, να είναι ένας σύγχρονος homo universalis. Θα έλεγε κανείς ότι δεν μπορεί μην έχει διαβάσει το «Εγκλημα και Τιμωρία» του Ντοστογιέφσκι, τον Πλάτωνα ή τον Γκαίτε. Είναι στη φύση του αντικειμένου μας, του εγκλήματος και της ποινής, να μην μπορεί να εγκλωβιστεί σε μια απλή αναπαραγωγή πληροφοριών ή στερεότυπων νομικών διαδικασιών. Ποια είναι η γνώμη σας;*

U.N.: Ο ορίζοντας μας διευρύνεται όταν δεν ασχολούμαστε μόνο με την ειδική νομική βιβλιογραφία, αλλά και με έργα από τον χώρο της φιλοσοφίας ή της λογοτεχνίας. Η μελέτη του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και του Καντ θα πρέπει να θεωρείται αυτονόητη για τον νομικό. Η διαδεδομένη σήμερα κατεύθυνση «Δίκαιο και Λογοτεχνία» μπορεί να μας εμπνεύσει. Δείχνει ότι μπορούμε να αποκομίσουμε νέες οπτικές θεώρησης για το δίκαιο (και ιδίως για το ποινικό δίκαιο). Προσωπικά

με εντυπωσιάζουν, εκτός από τους κλασσικούς συγγραφείς όπως ο Ντοστογιέφσκι και ο Κλάιστ (με το έργο του *Μίχαελ Κόλχαας*), προπαντός τα μυθιστορήματα και τα θεατρικά έργα του Ντύρενματ, στα οποία εμφανίζεται επανειλημμένα μια προβληματική αλλά και συναρπαστική αντίληψη περί ποινικής δικαιοσύνης («δικαιοσύνη μέσω αντισταθμιστικής αδικίας»).

Δ.Κ.: *Είναι τόσα ακόμα που θα ήθελα να συζητήσουμε, αλλά ίσως κουράσουν τους αναγνώστες μας. Θα ήθελα να μοιραστώ, κλείνοντας, μια εμπειρία από τις παραδόσεις σας που είχα την χαρά να παρακολουθήσω στο κτήριο 16 του πανεπιστημίου του Σααρμπρύκεν. Ήταν οι πρώτες μέρες μου στην Γερμανία και ήθελα να βελτιώσω την κατανόησή μου της γερμανικής νομικής γλώσσας, να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου στο γερμανικό ποινικό δίκαιο και να ζήσω την εμπειρία ενός μαθήματος σε γερμανικό πανεπιστήμιο. Αυτό που στάθηκε για μένα «αφύπνιση από τον δογματικό μου ύπνο», για να θυμηθούμε την περίφημη ρήση του Καντ για τον Χιουμ, ήταν η απομάκρυνση από την ψευδαίσθηση της μίας ορθής απάντησης, που περιλαμβάνεται στο ένα βιβλίο και την αποδέχεται ο διδάσκων Καθηγητής. Θυμάμαι ακόμη και σήμερα ολοζώντανα, και η μνήμη μου δεν είναι πάντοτε τόσο ισχυρή, ότι μιλήσατε για περισσότερες υποστηρίξιμες απόψεις, παραθέτοντας τα επιχειρήματα καθεμιάς και τους υποστηρικτές τους. Ήταν για μένα το πρώτο βήμα σε μια πορεία αναζήτησης της βασιμότητας των επιχειρημάτων, μια πορεία που διαρκεί μέχρι σήμερα. Θα θέλατε, μετά από τη μακρά σας θητεία στα έδρανα του πανεπιστημίου αλλά και στον επιστημονικό διάλογο να μας μεταφέρετε μια δική σας ανάμνηση;*

U.N.: *Για μένα, μια κεντρική εμπειρία ήταν η ενασχόληση με τη νομική ερμηνευτική. Η άποψη ότι κάθε κατανόηση προσδιορίζεται από μια «προαντίληψη», η οποία εμφανίζει μια ιδιαίτερη ιστορική και πολιτισμική διάσταση, μας οδηγεί να αναρωτηθούμε για τις υποτιθέμενες βεβαιότητες των θέσεών μας.*

Δ.Κ.: *Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να προσθέσετε; Είχα πολλές ακόμη ερωτήσεις, αλλά ο χρόνος είναι πάντοτε περιορισμένος. Μήπως θα θέλατε να σημειώσετε κάτι που θεωρείτε σημαντικό;*

U.N.: *Θα ήθελα, με αυτή την ευκαιρία, να ευχαριστήσω όλους τους Έλληνες και όλες τις Ελληνίδες συναδέλφους για μια παραγωγική και αρμονική συνεργασία δεκαετιών. Ένα ξεχωριστό ευχαριστώ ανήκει στους συναδέλφους που αφιέρωσαν τον χρόνο τους στη μετάφραση εργασιών μου. Αναφέρω χαρακτηριστικά εσάς, συνάδελφε κ. Κιούπη, και τον συνάδελφο κ. Αναστάσιο Τριανταφύλλου.*

Δ.Κ.: *Κύριε καθηγητά, αγαπητέ Ulf, όπως επέτρεψες σε μας τους παλιούς σου μαθητές να σε αποκαλούμε σήμερα, χάρηκα πολύ για την συζήτησή μας, και ελπίζω ότι οι αναγνώστες της συνομιλίας μας τη βρήκαν ενδιαφέρουσα και έφτασαν μέχρι το τέλος της. Σε ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο που μας διέθεσες.*

Συνέντευξη του Καθηγητή Andrew Simester στον Αν. Καθηγητή Mark Dsouza

Ο καθηγητής **Andrew Simester** είναι Κοσμήτορας της Νομικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου της Σγκαπούρης και Καθηγητής Ποινικής Δικαιοσύνης στην Έδρα M. Amaladass της ίδιας σχολής. Κορυφαίος ερευνητής διεθνώς στον τομέα του ποινικού δικαίου και της ποινικής θεωρίας, ο καθηγητής Simester δίδαξε προηγουμένως στο King's College του Λονδίνου, στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ και στο Πανεπιστήμιο του Νότιγχαμ. Το τελευταίο του βιβλίο, *Fundamentals of Criminal Law* (2021), έχει γίνει αντικείμενο πολλών διεθνών συνεδρίων, καθώς και ενός υπό έκδοση ειδικού τεύχους του περιοδικού *Criminal Law and Philosophy*.

Ο Dr **Mark Dsouza** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Ποινικού Δικαίου και Φιλοσοφίας του Ποινικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του University College του Λονδίνου, έχοντας προηγουμένως διδάξει στη Νομική Σχολή του Λίβερπουλ.

Mark Dsouza (M.D.): *Αγαπητέ Andrew, θα ήθελα να ξεκινήσω ρωτώντας σας σχετικά με το τι σας οδήγησε στο πεδίο με το οποίο ασχολείστε: τη θεωρία του ποινικού δικαίου και το δογματικό ποινικό δίκαιο σε διάφορες δικαιοδοσίες. Είναι αρκετά ευρύ το αντικείμενο της ενασχόλησής σας. Τι ήταν λοιπόν αυτό που σας κίνησε το ενδιαφέρον για τη θεωρία του ποινικού δικαίου και για τις δογματικές πτυχές του σε τόσες διαφορετικές δικαιοδοσίες;*

Andrew Simester (A.S.): Είναι ένας συνδυασμός παραγόντων. Το αρχικό μου πτυχίο Νομικής αφορούσε κυρίως –σχεδόν αποκλειστικά– θεματικές εμπορικού δικαίου, όπως τα φορολογικά και εταιρικά χρηματοοικονομικά, το εμπορικό δίκαιο και παρόμοιου είδους θεματικές. Είχα υποθέσει, όταν πήγα στη Νομική Σχολή, ότι θα κατέληγα στη μάχιμη δικηγορία, ίσως ως δικηγόρος ακροατηρίων [barrister]. Αλλά όσο σπούδαζα νομική θεωρία, είχα έναν καθηγητή ονόματι Jim Evans, ο οποίος έχει πλέον συνταξιοδοτηθεί. Ήταν ο πρώτος μου δάσκαλος στη νομολογία, και ξεκινήσαμε να συζητάμε για τα προβλήματα της πρόθεσης και του εκουσίου [voluntariness], και τα βρήκα πραγματικά ενδιαφέροντα αυτά. Σκέφτηκα ότι ίσως θα ήθελα να εμβαθύνω σε αυτού του είδους τις προβληματικές και να καταλάβω πώς κάτι γινόταν εκ προθέσεως – τι είναι αυτό που χαρακτηρίζει μια πράξη ως τελούμενη εκ προθέσεως. Ο Jim μου πρότεινε να κάνω διδακτορικό. Και είπε μετά: «Λοιπόν, αν πρόκειται να κάνεις διδακτορικό, θα πρέπει να πας στην Οξφόρδη και να το κάνεις υπό την καθοδήγηση του Joseph Raz». Η άπο-

ψή του, την οποία έχω έκτοτε μεταφέρει και σε άλλους υποψήφιους διδάκτορες, ήταν: «Πας με τον επιβλέποντα, όχι με το ίδρυμα». Ο Joseph ήταν, φυσικά, εξαιρετικός ως επιβλέπων και εξαιρετικά ευφυές άτομο. Δεν είχε επιβλέψει ξανά κάποιον σε ζητήματα ποινικής θεωρίας, και, νομίζω, ούτε επέβλεψε άλλον έκτοτε! Αλλά δεν είχε σημασία. Ήταν τόσο καλός που μπορούσε να καθοδηγήσει φοιτητές από οποιονδήποτε τομέα. Με τη δύναμη του πνεύματός του και μόνο, μπορούσε να αναλύσει τις εργασίες τους και να τις κάνει καλύτερες.

Έτσι, το ενδιαφέρον μου για την ποινική θεωρία ξεκίνησε με τον Jim, και ακολούθως ο Joseph ήταν αυτός που έκανε στ' αλήθεια τα πράγματα ξεκάθαρα. Μπορεί να έλεγε, για παράδειγμα, «το να προσπαθείς απλώς να αναλύσεις έννοιες όπως η πρόθεση δεν αρκεί από μόνο του. Πρέπει να σκεφτείς τη φύση της ανάλυσης και πώς να περιγράψεις κάτι. Θέλεις να κάνεις μια ατομιστική προσέγγιση; Αυτά είναι τα επιμέρους συστατικά της πρόθεσης, για παράδειγμα» – και ξεκίνησα να σκέφτομαι έτσι. Αλλά μετά είπε: «Δεν λειτουργεί πάντα έτσι». Μερικές φορές, αν έχεις μια έννοια όπως η πρόθεση, θα είναι ασαφής στα όριά της. Και αυτό σημαίνει ότι το περιεχόμενο της ανάλυσής σου θα πρέπει επίσης να περιέχει στοιχεία που είναι ασαφή στα σημεία όπου και η ίδια η έννοια είναι ασαφής. Μόνο τότε είναι καλή η ανάλυση. Αν η ανάλυσή σου δίνει τεχνητή σαφήνεια, δεν είναι καλή. Ή είναι πιθανό τα στοιχεία να είναι αρκετά σαφή, αλλά σε ασυνήθιστους συνδυασμούς, και αυτό εξηγεί γιατί τέτοιες περιπτώσεις είναι οριακές. Όλα αυτά τα αναφέρω απλώς ως παράδειγμα. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι ο Joseph μου έμαθε πώς να σκέφτομαι και να αναλύω. Με οδήγησε έτσι έξω από το σχετικά στενό θέμα που νόμιζα ότι θα ερευνούσα. Εν τέλει, κατέληξα να γράψω μια διατριβή που ήταν πολύ ευρύτερη. Μίλησα για μια ποικιλία διαφορετικών προβληματικών στο ποινικό δίκαιο και τη θεωρία – όχι μόνο για την πρόθεση και το εκούσιον, αλλά και για τη δικαιολόγηση, τα σφάλματα, την αμέλεια, και ούτω καθεξής. Τελικά, η διατριβή έθεσε τα θεμέλια για το βιβλίο που δημοσίευσα το 2021: *Θεμελιώδεις Αρχές του Ποινικού Δικαίου (Fundamentals of Criminal Law)*.

Ταυτόχρονα, ήμουν πάντα και δικηγόρος, κι έτσι εξακολουθούσα να ενδιαφέρομαι για το ποινικό δίκαιο ως δογματικό σύνολο. Για κάποιο λόγο που δεν θυμάμαι, βρισκόμουν ξανά στη Νέα Ζηλανδία προς το τέλος του διδακτορικού μου, και συνειδητοποίησα ότι η Νέα Ζηλανδία δεν είχε ακόμη εγχειρίδιο ποινικού δικαίου. Όταν μελετούσαμε ποινικό δίκαιο ως προπτυχιακοί φοιτητές, χρησιμοποιούσαμε την 5η έκδοση του *Smith and Hogan*. Η Νέα Ζηλανδία έχει ένα υπόβαθρο αγγλοσαξονικού δικαίου, αλλά το ποινικό της δίκαιο είναι κωδικοποιημένο, ο κώδικας του Stephens. Το *Smith & Hogan* επομένως ήταν εν πολλοίς ακατάλληλο ως εγχειρίδιο. Ήταν καλό για γενικά δόγματα όπως η αιτιότητα, αλλά ήταν ακατάλληλο ως κείμενο για το δόγμα του ποινικού δικαίου της Νέας Ζηλανδίας. Έτσι, μίλησα με τον πρώην δάσκαλό μου, τον Warren Brookbanks. Του πρότεινα ότι ίσως θα έπρεπε να κάνουμε κάτι γι' αυτό. Έτσι άρχισα να γράφω εγχειρίδια ποινικού δικαίου. Αργότερα, αφού είχα γράψει το εγχειρίδιο της

Νέας Ζηλανδίας, ο Bob (G.R.) Sullivan κι εγώ σκεφτήκαμε να κάνουμε κάτι παρόμοιο για το αγγλικό δίκαιο, επειδή εργαζόμουν εκεί τότε. Έτσι, αυτή η επέκταση σε διαφορετικές δικαιοδοσίες ήταν λίγο συγκυριακή, ανάλογα με το πού βρισκόμουν κάθε φορά. Στην συνέχεια, όταν μετακόμισα στη Σιγκαπούρη, έτυχε πάλι να έχει διαφορετικό κώδικα. Όπως θα γνωρίζετε, έχει τον κώδικα Macaulay από την Ινδία, που είναι ο πιο κοινός κώδικας στον κόσμο. Έτσι, πιο πρόσφατα, άρχισα να σκέφτομαι τον κώδικα αυτόν και να γράφω λίγο γι' αυτόν. Κάποια στιγμή, όταν πάψω να είμαι Κοσμήτορας στο NUS, ένα από τα σχέδιά μου είναι να γράψω ένα εγχειρίδιο για τη Σιγκαπούρη.

Βασικά, το πώς ξεκίνησα να σκέφτομαι τη θεωρία ακολούθησε μια πιο ορθόδοξη διαδρομή, καθοδηγούμενη από δασκάλους που μου εμφύσησαν το ενδιαφέρον για προβληματικές και ακολούθως μου έμαθαν πώς να σκέφτομαι γι' αυτές. Αλλά το *εύρος*, όσον αφορά τις δικαιοδοσίες, αντανακλά το γεγονός ότι έχω ζήσει σε διαφορετικές χώρες. Ένα από τα σημαντικότερα πράγματα που συνειδητοποιεί κανείς ζώντας σε περισσότερες από μία χώρες είναι ότι υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι να κάνεις κάτι, και αυτό εμπλουτίζει τον τρόπο με τον οποίο παρατηρεί κανείς τι συμβαίνει στη δικαιοδοσία όπου ζει.

M.D.: *Έχετε πλέον εργαστεί σε τουλάχιστον τρεις δικαιοδοσίες εις βάθος. Και αναφέρατε αρχικά ότι το εγχειρίδιο Smith & Hogan είναι πολύ καλό για το γενικό μέρος του ποινικού δικαίου, αλλά όχι τόσο για το ειδικό μέρος σε μια διαφορετική δικαιοδοσία. Έχετε παρατηρήσει αξιόλογες αποκλίσεις, είτε στο γενικό είτε στο ειδικό μέρος του ποινικού δικαίου σε αυτές τις διαφορετικές δικαιοδοσίες, μέσα στα χρόνια από τότε που αρχίσατε να διδάσκετε;*

A.S.: Το πιο ενδιαφέρον πράγμα σχετικά με τη διδασκαλία στη Νέα Ζηλανδία και τη Σιγκαπούρη είναι ότι οι ποινικοί τους κώδικες είναι πολύ παλιοί. Ο ινδικός Ποινικός Κώδικας συντάχθηκε για πρώτη φορά το 1837, ενώ ο κώδικας της Νέας Ζηλανδίας βασίστηκε στο προσχέδιο ποινικού κώδικα του Fitzjames Stephens, που είναι από πολύ αργότερα τον 19ο αιώνα. Αυτό καθιστά τη διδασκαλία τους πολύ ενδιαφέρουσα, ιδιαίτερα του Κώδικα Macaulay, επειδή προέρχεται από τόσο παλιά – έχουν περάσει σχεδόν 200 χρόνια από την πρώτη του εκδοχή. Συντάχθηκε στο πλαίσιο μιας διαφορετικής σειράς αντιλήψεων για πράγματα όπως η ευθύνη, που πλέον δεν αποτελούν μέρος του κοινοδικαίου. Το κοινοδίκαιο έχει εξελιχθεί, αλλά ο κώδικας παρέμεινε στάσιμος. Και αυτό είναι χαρακτηριστικό των κωδίκων. Πάντα θεωρώ κάπως παράξενο ότι οι Ευρωπαίοι καυχώνται για το ότι το δίκαιό τους έχει «απολιθωθεί» μέσα σε έναν κώδικα, με τις τότε αντιλήψεις, για παράδειγμα, περί της έλλειψης καταλογισμού εις ενοχή ή περί της συμμετοχικής δράσης. Οι αντιλήψεις μας για έννοιες όπως η ευθύνη έχουν ωριμάσει: είναι πολύ διαφορετικές τώρα απ' ό,τι ήταν στις αρχές του 19ου αιώνα, όταν διαμορφώθηκε ο Κώδικας Macaulay. Η δυσκολία είναι ότι, αν έχεις έναν

κώδικα που έχει διαμορφωθεί σε εκείνο το πλαίσιο, είναι δύσκολο να ξεφύγεις από αυτή την ιστορική κατανόηση. Κι έτσι καθίσταται δυσχερής ο εκσυγχρονισμός του ποινικού δικαίου, πέραν της νομοθετικής μεταρρύθμισης, η οποία είναι πολύ δύσκολο να επιτευχθεί στο πλαίσιο του ποινικού δικαίου.

Για λόγους σαν αυτούς, η δική μου διδασκαλία ήταν πραγματικά μια εκπαιδευτική εμπειρία, που με έκανε να αναλογιστώ τους τρόπους με τους οποίους έχει αλλάξει το κοινοδίκαιο, και γιατί. Δεν είναι όλες οι εξελίξεις στο κοινοδίκαιο καλές, αλλά υπάρχει μια τάση το κοινοδίκαιο να αμφιταλαντεύεται γύρω από το πού πρέπει να βρίσκεται, και με την πάροδο του χρόνου τείνει να καταλήγει σε καλύτερες θέσεις. Για παράδειγμα, το κοινοδίκαιο ήταν αρχικά ένα φαινόμενο «αντικειμενικής ευθύνης» [strict liability] και στη συνέχεια ανέπτυξε όλο και πιο εξελιγμένες έννοιες του υποκειμενικού στοιχείου [mens rea], χάρη στους μεγάλους δικαστές όπως ο Coke. Και αυτή η πρόοδος, μακροπρόθεσμα, έχει βελτιώσει την προσέγγιση του κοινοδικαίου στο έγκλημα.

M.D.: *Είναι ενδιαφέρον που λέτε ότι αυτό είναι πιο δύσκολο να γίνει όταν υπάρχει ένας «πακτωμένος» κώδικας, και δίνετε ως παράδειγμα την έλλειψη καταλογισμού, την οποία όμως οι κανόνες M’Naghten έχουν «απολιθώσει». Ένας ποινολόγος του ηπειρωτικού δικαίου θα μπορούσε να σας πει: «δεδομένου ότι έχουμε έναν συγκεκριμένο τρόπο εξέλιξης του δικαίου, και δεν έχουμε τη δυνατότητα το κοινοβούλιο να “πετάει το μπαλάκι” στα δικαστήρια και τα δικαστήρια να το επιστρέφουν στο κοινοβούλιο, είμαστε στην πραγματικότητα πιο ευέλικτοι στον τρόπο που εξελισσόμαστε».*

A.S.: Ναι, υπάρχουν πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, συν και πλην. Ένα μέρος της δυσκολίας τού να αναμένουμε τη μεταρρύθμιση από το κοινοβούλιο έγκειται στο ότι το ποινικό δίκαιο είναι εξαιρετικά πολιτικοποιημένο. Οι πολιτικοί τείνουν να μην θέλουν να καταργούν εγκλήματα. Όπως γνωρίζετε, υπήρξε μια μεγάλη πρωτοβουλία να κωδικοποιηθεί το αγγλικό ποινικό δίκαιο, και μεγάλο μέρος αυτής της πρωτοβουλίας ήταν αξιέπαινο. Κατά κάποιον τρόπο, ήταν μια ευκαιρία να εκσυγχρονιστεί το ποινικό δίκαιο. Και παρά ταύτα απλώς δεν μπορούσαν να το νομοθετήσουν. Δεν υπήρχε η πολιτική βούληση, και όσον αφορά την αντίδραση του κοινού στις αλλαγές είναι ιδιαίτερα δύσκολο να επιτευχθούν σημαντικές αναθεωρήσεις του ποινικού δικαίου με κοινοβουλευτικά μέσα. Έτσι, το γεγονός ότι οι δικαστές μπορούν να το κάνουν στο πλαίσιο του αγγλοσαξονικού δικαίου (επειδή οι αποφάσεις τους δημιουργούν δεδικασμένο) τουλάχιστον δίνει στο δίκαιο μια μορφή εξέλιξης που είναι λιγότερο ευαίσθητη πολιτικά. Η υπόθεση Joggie είναι ένα καλό παράδειγμα – η υπόθεση που κατάργησε τη συμμετοχική «ευθύνη από την κοινή δράση» [joint enterprise liability] στο αγγλικό δίκαιο. Είναι ένα καλό παράδειγμα προθυμίας των δικαστηρίων να κάνουν κάτι που το

Κοινοβούλιο δεν ήταν διατεθειμένο να κάνει. Τα δικαστήρια ανταποκρίθηκαν στην αίσθηση ότι το δόγμα της ευθύνης από την κοινή δράση οδηγούσε σε άδικα αποτελέσματα, κάτι που ήταν σε θέση να διορθώσουν.

Αυτό είναι ένα συν. Ταυτόχρονα, ένα πιθανό μειονέκτημα είναι ότι το κάνουν χωρίς να περνούν από μια δημοκρατική διαδικασία, κάτι που εγείρει περίπλοκα ερωτήματα για το δικαιολογημένο της εκχώρησης εξουσίας. Οι απαντήσεις δεν είναι απλές. Οι Ελβετοί, για παράδειγμα, διοργανώνουν δημοψηφίσματα για να διευθετήσουν πολλά σημαντικά ζητήματα. Μερικοί νομικοί πιστεύουν ότι αυτό δεν είναι καλή ιδέα, ότι δεν πρέπει να επιστρέφουμε στο εκλογικό σώμα κάθε φορά, και ότι ο σωστός ρόλος του εκλογικού σώματος ασκείται περισσότερο μέσω της εποπτικής επιτήρησης. Φυσικά, αυτό από μόνο του προκαλεί ερωτήματα για το τι απαιτεί η δημοκρατία προκειμένου να διασφαλίσει ένα δίκαιο σύστημα δημόσιας λήψης αποφάσεων. Δεν θα ήθελα να πάρω θέση σε ένα τόσο μεγάλο ζήτημα εδώ. Η σκέψη που έκανα ήταν κυρίως ότι αυτό που τείνουν να κάνουν οι κώδικες είναι να καθορίζουν τη *δομή* της ευθύνης. Και αυτό έχει πλεονεκτήματα, αλλά και αδυναμίες.

M.D.: *Θα ήθελα να αλλάξουμε λίγο την εστίαση. Όταν ξεκινήσατε να μου μιλάτε, είπατε ότι η αντιμετώπιση προβλημάτων στη θεωρία του ποινικού δικαίου με ατομικιστικό τρόπο δεν λειτουργεί πάντα. Τα πράγματα πρέπει να συνδέονται με έναν ορισμένο τρόπο. Υπάρχει λοιπόν μια «άποψη Simester» για τη θεωρία του ποινικού δικαίου, μια ευρεία προσέγγιση που υιοθετείτε στη θεωρία του ποινικού δικαίου;*

A.S.: Ω, δεν ξέρω! Εν πάση περιπτώσει, υποθέτω ότι περιγράφεται στο πρώτο κεφάλαιο [του βιβλίου μου] για τις *Θεμελιώδεις Αρχές*. Πιστεύω ότι υπάρχουν ορισμένα κεντρικά μέρη του ποινικού δικαίου που απαιτούν θεωρητική δικαιολόγηση, και αυτά τα μέρη είναι συνήθως δομικά. Για παράδειγμα, σκεφτείτε τον ακριβή νομοθετικό ορισμό της ανθρωποκτονίας. Σε ορισμένες δικαιοδοσίες, πρέπει να υπάρχει υποκειμενικά πρόθεση για θανάτωση ή, στην Αγγλία, πρόθεση για πρόκληση σοβαρής βλάβης, όταν εκτελείται η πράξη που προκαλεί τον θάνατο. Σε άλλες δικαιοδοσίες, αρκεί να υπάρχει πρόθεση για κάτι λιγότερο σοβαρό, αλλά που να δημιουργεί προφανή κίνδυνο θανάτου. Αυτό μπορεί να είναι ένας συνδυασμός υποκειμενικής πρόθεσης, που δεν φτάνει στα επίπεδα που απαιτούνται στην Αγγλία, με ορισμένα αντικειμενικά στοιχεία σχετικά με την επικινδυνότητα της πράξης – υπάρχουν πολλές παραλλαγές. Δεν θεωρώ σημαντικές τέτοιες διαφορές. Σίγουρα αξίζει να τις συζητήσουμε, αλλά δεν είναι δομικές. Αυτό που μετράει πραγματικά για μένα είναι η να σκεφτούμε τις βασικές απαιτήσεις του ποινικού δικαίου. Για παράδειγμα, ένα από τα πράγματα που κάνει το ποινικό δίκαιο όταν λειτουργεί σωστά είναι να καταδικάζει μόνο ανθρώπους που είναι υπαίτιοι για την άδικη πράξη για την οποία καταδικάζονται. Αυτό δημιουργεί την ανάγκη να σκεφτούμε τι καθιστά κάποιον

υπαίτιο, που με τη σειρά του μας οδηγεί σε θέματα όπως η υποκειμενική υπαιτιότητα, αλλά και σε θέματα όπως οι λόγοι άρσης του καταλογισμού και οι λόγοι άρσης του αδικού. Επιπλέον, υπάρχουν κι άλλες σχετικές απαιτήσεις, όπως για παράδειγμα ότι αυτό για το οποίο έχει καταδικαστεί ο κατηγορούμενος πρέπει να είναι μια άδικη πράξη, για την οποία ευλόγως θεωρείται υπεύθυνος. Όχι μόνο ποινικά υπεύθυνος, αλλά και υπόλογος: κι εδώ εμπλέκονται δόγματα όπως η αιτιότητα. Όλες αυτές οι απαιτήσεις συνδέονται μεταξύ τους, διότι το ποινικό δίκαιο είναι πολυδιάστατο. Υπάρχουν πολλοί θεωρητικοί που πιστεύουν ότι το ποινικό δίκαιο είναι ουσιαστικά ένα σύστημα τιμωρίας, και ότι η δικαιολόγησή του βρίσκεται στη δικαιολόγηση της τιμωρίας. Δεν το πιστεύω αυτό. Βλέπω την τιμωρία στο ποινικό δίκαιο ως δευτερεύουσα σε σχέση με την καταδίκη. Το πιο σημαντικό είναι η καταδίκη. Παράλληλα, δεν σκέφτομαι αποκλειστικά τις καταδίκες ή την τιμωρία. Ένα τρίτο πράγμα που κάνει το ποινικό δίκαιο είναι να *απαγορεύει*. Πριν φτάσουμε σε μια καταδίκη, πρέπει να υπάρχει μια απαγόρευση, η οποία μεταβάλλει την ελευθερία των ανθρώπων. Ένα εύλογο ποινικό δίκαιο είναι αυτό που όχι μόνο καταδικάζει (και μόνο καταδικάζει) υπαίτιους παραβάτες οι οποίοι είναι υπόλογοι για τις παρανομίες για τις οποίες έχουν καταδικαστεί, αλλά επίσης καταδικάζει ανθρώπους μόνο για εγκλήματα που έχουν δικαίως θεσπιστεί.

Είναι κρίσιμο να δούμε ότι αυτές οι προϋποθέσεις δεν είναι ανεξάρτητες. Άρα, αν αλλάξετε τις προϋποθέσεις για καταδίκη και πείτε, για παράδειγμα (όπως έκανε το αγγλικό δίκαιο), ότι δεν αρκεί πλέον μόνον η αντικειμενική απεισκευσία για να θεμελιώσει την απεισκευσία, αλλάζει το εύρος της απαγόρευσης που βασίζεται στην απεισκευσία. Δεν αλλάζει μόνο το φάσμα των καταδικών. Υποθέστε, λοιπόν, όπως έχουν κρίνει τώρα τα αγγλικά δικαστήρια, ότι για την εγκληματική ζημιά από απεισκευσία πρέπει να υπάρχει πρόβλεψη. Αν ρωτήσουμε: «πότε πρέπει να σταματήσω αυτό που κάνω;», η απάντηση δεν είναι πλέον: «όταν υπάρχει προφανής κίνδυνος», που θα σήμαινε ότι πρέπει να κάνω έναν έλεγχο ασφαλείας πριν ρίξω την μπάλα του κρίκετ (ή οτιδήποτε άλλο). Τώρα, είμαι ελεύθερος να ενεργώ μέχρι να συνειδητοποιήσω ότι υπάρχει κίνδυνος, και, συγκεκριμένα, αδικαιολόγητος κίνδυνος. Μόνο τότε χάνω την ελευθερία μου να κάνω αυτό που σκόπευα να κάνω. Το εύρος της ελευθερίας μου μεταβάλλεται με αυτό που φαίνεται σαν μια απόφαση περί υπαιτιότητας.

Οπότε, νομίζω ότι στον βαθμό που έχω μια διακριτή θεωρητική προσέγγιση, αυτή έγκειται στο γεγονός ότι βλέπω το ποινικό δίκαιο ως πολύ πιο περίπλοκο απ' όση το βλέπουν πολλοί θεωρητικοί. Πιστεύω ότι το ποινικό δίκαιο έχει πολλαπλούς ρόλους, οι οποίοι είναι όλοι αλληλένδετοι και όχι ανεξάρτητοι ο ένας από τον άλλον.

M.D.: *Ας εστιάσουμε σε μία από τις λειτουργίες στις οποίες αναφερθήκατε, τη λειτουργία της ποινικοποίησης. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους μπορούμε να αποφασίσουμε τι πρέπει*

να απαγορεύεται εκ των προτέρων. Ορισμένοι θεωρητικοί ξεκινούν από την υπάρχουσα συνταγματική δομή και λένε: «Λοιπόν, το Σύνταγμα απαιτεί το τάδε, και θα ακολουθήσουμε αυτές τις οδηγίες» – μοιάζει περισσότερο με προσέγγιση ηπειρωτικού δικαίου αυτό. Στο κοινοδίκαιο, τείνουμε να ξεκινάμε από πιο θεμελιώδεις ιδέες, όπως η βλάβη, η προσβολή, οι ηθικές παρανομίες. Ποια είναι η δική σας προσέγγιση σε αυτά τα ερωτήματα;

A.S.: Ναι, η δικαιολόγηση της ποινικοποίησης είναι από μόνη της ένα πολύ δύσκολο φιλοσοφικό πρόβλημα. Η προσέγγισή μου τείνει να είναι πιο κοντά στους νομικούς του κοινοδικαίου. Αλλά ακόμη και στους νομικούς και φιλοσόφους από δικαιοδοσίες κοινοδικαίου, υπάρχει μεγάλη ποικιλία. Δεν μπορούμε, πράγματι, να γενικεύσουμε για όλο το αγγλοσαξονικό κοινοδίκαιο. Ορισμένοι συγγραφείς πιστεύουν ότι ξεκινάμε από την ηθική και ότι ο ρόλος του ποινικού δικαίου είναι να απαγορεύει τις ηθικές παραβάσεις. Μπορεί να μην είναι αρκετό ότι κάτι είναι ηθική παράβαση, αλλά η ηθική παράβαση ως χαρακτηριστικό της αντίστοιχης πράξης είναι τόσο αναγκαία συνθήκη για τη δικαιολογημένη απαγόρευσή της όσο και θετικός λόγος για την απαγόρευσή της. Ο Michael Moore είναι ένα καλό παράδειγμα ανθρώπου αποφασισμένου να βλέπει τις ηθικές παραβάσεις ως την κινητήρια δύναμη πίσω από δικαιολογημένες απαγορεύσεις. Γι' αυτόν, ο σκοπός του ποινικού δικαίου είναι να τιμωρεί ηθικές παρανομίες, και ο μόνος λόγος που το ποινικό δίκαιο υπάρχει ως θεσμική μορφή είναι για να τηρεί τις αρχές της νομιμότητας.

Αντίθετα, εγώ πάντα πίστευα ότι η ηθική παρανομία δεν είναι αρκετή για να εμπλέξει το ποινικό δίκαιο. Το ποινικό δίκαιο δεν είναι ένας ηθικά ελκυστικός θεσμός. Όπως ξέρετε, είναι σκληρό, βίαιο και αυταρχικό. Επιβάλλει περιορισμούς στους ανθρώπους και τους αντιμετωπίζει άσχημα, και ελπίζουμε ότι το κάνει μόνο όταν το αξίζουν. Αλλά δεν είναι καλό πράγμα να κατηγορείσαι για έγκλημα, και το ποινικό δίκαιο είναι ένα πολύ αμβλύ όργανο. Κατά την άποψή μου, δεν είναι κάτι που πρέπει να χρησιμοποιείται απλώς και μόνο επειδή πιστεύουμε ότι υπάρχει κάτι ηθικά λάθος στη συμπεριφορά κάποιου. Γι' αυτό καταλήγω να υποστηρίζω μια εκδοχή της αρχής της βλάβης, στον βαθμό που το ποινικό δίκαιο θα πρέπει πραγματικά να εμπλέκεται μόνον όταν η σχετική συμπεριφορά τείνει να επηρεάζει αρνητικά τις ζωές άλλων ανθρώπων: αυτή είναι ουσιαστικά η ιδέα της βλάβης. Διότι νομίζω πως επειδή έχω επίγνωση των θεσμικών μειονεκτημάτων που απορρέουν τόσο από το ότι έχουμε ένα ποινικό νομικό σύστημα όσο και από το ότι έχουμε ποινικές απαγορεύσεις, διατηρώ μια πολύ λιγότερο ιδεαλιστική εικόνα του ποινικού δικαίου σε σχέση με πολλούς άλλους νομικούς θεωρητικούς, ειδικά όσους δεν είναι δικηγόροι.

M.D.: Ένα ερώτημα που φαίνεται ότι η προσέγγισή σας δεν αντιμετωπίζει άμεσα είναι γιατί πρέπει να εμπλέκεται το κράτος, και όχι κάποιο άλλο θεσμικό όργανο με εξουσία, όπως, για πα-

ράδειγμα, οι γονείς που έχουν εξουσία στα παιδιά τους; Ποια είναι η άποψή σας γι' αυτό; Γιατί να είναι δουλειά του κράτους ότι η συμπεριφορά κάποιου επηρεάζει κάποιον άλλο;

A.S.: Λοιπόν, το «κάποιος άλλος» θα μπορούσε να είναι ένας άγνωστος, οπότε δεν είμαι σίγουρος ότι άτομα όπως οι γονείς είναι κατάλληλα για να προστατεύσουν τα συμφέροντα αγνώστων έναντι των συμφερόντων των δικών τους παιδιών. Δεν πρόκειται να λειτουργήσει πολύ καλά αυτό! Το κράτος έχει μεγαλύτερες πιθανότητες να είναι αμερόληπτο σε αυτό. Και θυμηθείτε ότι οι κανόνες πρέπει να είναι δίκαιοι για όλους· πρέπει να είναι ισότιμοι σε όλη την κοινότητα. Έτσι, λογικά το κράτος είναι ο φυσικός διαιτητής μεταξύ αγνώστων. Επιπλέον, επί της αρχής, το κράτος λειτουργεί μέσω μιας δημοκρατικής διαδικασίας, πράγμα που σημαίνει ότι η δημιουργία των νόμων υπόκειται σε δημόσια επίβλεψη και συζήτηση. Αν, αντίθετα, έχουμε άλλου είδους φορείς, ιδιωτικούς για παράδειγμα, που δημιουργούν τους κανόνες, δεν υπάρχει καμία από αυτές τις προστασίες. Δεν λέω ότι το κράτος είναι πάντα αμερόληπτο ή ότι δεν υπάρχουν ομάδες πίεσης ή άλλοι παρόμοιοι που επηρεάζουν τη χάραξη πολιτικής. Τα πολιτικά κόμματα αποτελούνται επίσης από ανθρώπους που τείνουν να είναι ιδιοτελείς. Αλλά τουλάχιστον είναι υπό δημόσια εποπτεία, και οι κανόνες ισχύουν κατ' αρχήν για όλους, ακόμη κι αν ευνοούν μερικούς ανθρώπους περισσότερο από άλλους. Έτσι, τείνω να πιστεύω ότι το κράτος είναι ένας προβληματικός συλλογικός διαιτητής των ελευθεριών μας, αλλά είναι ο λιγότερο κακός διαιτητής, όπως περίπου έλεγε ο Τσώρτσιλ για τη δημοκρατία.

M.D.: Λοιπόν, αν συνδυάσουμε αυτές τις ιδέες, φαίνεται πως το κράτος πρέπει να εμπλέκεται γιατί είναι ο λιγότερο κακός παράγοντας για να κάνει αυτές τις δουλειές, και πρέπει να εμπλέκεται όταν η συμπεριφορά ενός ατόμου επηρεάζει τη ζωή κάποιου άλλου, σύμφωνα με την «αρχή της βλάβης». Και οι κανόνες που θέτει πρέπει να είναι δίκαιοι και να ισχύουν για όλους. Το να αποφασίσουμε αν απαιτείται υποκειμενική υπαιτιότητα για την εγκληματικότητα ή αντικειμενική υπαιτιότητα αλλάζει το τι απαιτείται από τον καθένα, εκ των προτέρων. Συγκεκριμένα, αλλάζει το πόση προσοχή πρέπει να δίνουμε όταν κάνουμε πράγματα. Είναι ικανοποιητική αυτή η περίληψη της άποψής σας για την ποινικοποίηση; Η μήπως δεν καταλαβαίνω κάτι;

A.S.: Λοιπόν, δεν είναι μόνο το ότι η συμπεριφορά είναι ενδεχομένως επιβλαβής, αλλά πρέπει επίσης να είναι άδικη. Αυτό υπονοείται στην απαίτηση ότι το κράτος πρέπει να επιλέγει μόνο υπαίτιους δράστες. Για να είναι κάποιος υπαίτιος για κάτι, αυτό το κάτι πρέπει να είναι κάποιου είδους άδικο. Υποθέτω ότι το μόνο που κάνει πραγματικά τη διαφορά εκεί είναι ότι το λάθος δεν μπορεί να είναι «στον αέρα». Δεν είναι δουλειά του κράτους να απαγορεύει καθαρά ηθικά σφάλματα. Εν μέρει, επειδή κάτι τέτοιο είναι πολύ παρεμβατικό, τα ηθικά σφάλματα που δεν βλάπτουν τις ζωές άλλων ανθρώπων δεν μου φαίνονται κάτι που θα έπρεπε να επιτηρείται από το κοινοβούλιο.

Πρέπει να προσθέσω, ωστόσο, ότι υπάρχουν κι άλλες πολυπλοκότητες εδώ. Μία τέτοια πολυπλοκότητα είναι το πρόβλημα που θέτουν οι «μακρινές» βλάβες. Κάποια εγκλήματα απαγορεύουν ως τέτοια την αβλαβή δραστηριότητα, όπως το να φέρεις κρυμμένο όπλο σε δημόσιο χώρο. Γιατί είναι αυτό έγκλημα; Όχι επειδή η μεταφορά από μόνη της είναι επιβλαβής, αλλά επειδή τείνει να οδηγεί σε άλλες επιβλαβείς δραστηριότητες. Νομίζω ότι χρειάζεται πολλή σκέψη για το ποιοι περιορισμοί είναι κατάλληλοι στην ποινικοποίηση συμπεριφορών που δεν είναι επιβλαβείς από μόνες τους, αλλά έχουν την τάση να οδηγούν σε περαιτέρω επιβλαβείς πράξεις. Ένα άλλο πρόβλημα είναι αυτό που ορισμένοι αποκαλούν «αρχή της προσβολής». Η προσβολή είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα περίπτωση, γιατί αφορά συμπεριφορές που επηρεάζουν μεν τους άλλους, αλλά τους ενοχλούν απλώς, χωρίς να τους προκαλούν βλάβη. Πώς πρέπει λοιπόν να το αντιμετωπίσουμε αυτό; Είναι δύσκολο ερώτημα κι αυτό. Όπως ξέρετε, πιστεύω ότι πρέπει να ρυθμίζουμε την προσβλητική συμπεριφορά μόνο αν αυτή οδηγεί επίσης σε ζημιά στις ζωές των ανθρώπων, αλλά είναι σαφές ότι η προσβολή εγείρει πρόσθετα προβλήματα πέρα από την απλή ανηθικότητα. Έτσι, μπορεί να συμφωνήσουμε ότι οι άδικες πράξεις που από τη φύση τους τείνουν να είναι επιβλαβείς είναι το είδος πράξεων που πρέπει να ποινικοποιούμε, αλλά υπάρχουν και πολλές περίπλοκες περιπτώσεις πέραν αυτών που επίσης μπορεί να αξίζουν ποινικοποίηση.

M.D.: *Και υποθέτω ότι αυτό είναι μέρος της «ασάφειας» που αναφέρατε νωρίτερα.*

A.S.: Ακριβώς!

M.D.: *Ας φανταστούμε τώρα ότι το ζήτημα της ποινικοποίησης έχει διευθετηθεί. Το κοινοβούλιο το έχει χειριστεί. Και τώρα κάποιος έχει κάνει κάτι που μοιάζει με έγκλημα, και πρέπει να αποφασίσουμε: είναι ένοχος; Μπορεί να καταδικαστεί; Σε αυτό το σημείο, τίθενται ερωτήματα σχετικά με τον καταλογισμό ευθύνης και ενοχής. Ποια είναι η «προσέγγιση Simester» σε αυτά τα ερωτήματα;*

A.S.: Είναι σχετικά κοινότοπη. Η απόδοση ευθύνης θέτει ενδιαφέροντα ερωτήματα για την ηθική δράση, ιδίως για το αν ο κατηγορούμενος μπορεί να θεωρηθεί υπόλογος ως ηθικός παράγων για ό,τι συνέβη. Μεταξύ άλλων, πρέπει να γνωρίζουμε εάν υπάρχει επαρκής σύνδεση μεταξύ του συμβάντος και της ικανότητας του κατηγορουμένου να ασχολείται με ηθικούς λόγους. Αναφορικά με αυτό, πρέπει να γνωρίζουμε αν η συμπεριφορά του κατηγορουμένου ήταν εκούσια. Και στη συνέχεια υπάρχουν κι άλλα σχετικά ζητήματα: αν η συμπεριφορά του κατηγορουμένου προκάλεσε το συμβάν διά παραλείψεως. Είχε, για παράδειγμα, ο κατηγορούμενος κάποιο συγκεκριμένο καθήκον παρέμβασης το οποίο μετέτρεψε αυτή την παράλειψη στο είδος αδικήματος που πρέπει να αντιμετωπίζεται από το ποινικό δίκαιο; Όλα αυτά περιλαμβάνουν γνωστά δογματικά ζητήματα, που παρότι είναι γνωστά, παραμένουν ενδιαφέροντα και περι-

πλοκα. Από δομικής πλευράς, η σκέψη μου γι' αυτά τα προβλήματα είναι αρκετά συμβατική. Φυσικά, δεν είναι απαλλαγμένη *αμφισβητήσεων*. Μερικοί συγγραφείς, για παράδειγμα, πιστεύουν ότι η έλλειψη ικανότητας καταλογισμού και η ανηλικότητα πρέπει να συνιστούν λόγους άρσης και όχι πλήρους άρνησης της ενοχής. Ωστόσο, οι περισσότεροι ακαδημαϊκοί τείνουν να συμφωνούν αναφορικά με τη θέση τέτοιων δογματικών ζητημάτων στη δομή της ποινικής ευθύνης. Οι διαφωνίες αφορούν κυρίως τις λεπτομέρειες.

Παρά ταύτα, οι ίδιες οι διαφωνίες μπορεί να είναι εξαιρετικά περίπλοκες. Αυτή τη στιγμή, ένα από τα πιο ενδιαφέροντα ζητήματα που σκέφτομαι είναι η αιτιότητα. Είναι εξαιρετικά δύσκολο να διαμορφώσουμε ένα αξιόπιστο σύνολο αρχών που να εξηγεί τους πολλούς τρόπους με τους οποίους οι δυνάμεις στον κόσμο αλληλοεπιδρούν με την ανθρώπινη συμπεριφορά και τελικά οδηγούν σε αποτελέσματα, όπως βλάβες σε άλλους ανθρώπους. Μπορούμε να βρούμε (και πράγματι βρίσκουμε) επιχειρήματα σχετικά με το πότε πρέπει να αποδίδεται ευθύνη λόγω αιτιότητας στον κατηγορούμενο, σε περιπτώσεις όπου η βλάβη έχει προκληθεί μέσα από, ή σε συνδυασμό με, τη δράση άλλων ανθρώπων, ή από απρόβλεπτα γεγονότα, και ούτω καθεξής. Δεν υπάρχει απλή απάντηση σε τέτοια ερωτήματα. Γι' αυτό οι Hart και Honore έγραψαν ολόκληρο βιβλίο!

M.D.: *Σχετικά με το ερώτημα της υπαιτιότητας: στο αγγλοσαξονικό δίκαιο, τείνουμε να κάνουμε μια αρκετά σαφή διάκριση μεταξύ της υποκειμενικής πρόθεσης [«subjective mens rea»] (όπου ο κατηγορούμενος πράγματι προβλέπει ή επιθυμεί το σχετικό αποτέλεσμα) και της αντικειμενικής πρόθεσης [«objective mens rea»] (όπου δεν το κάνει, αλλά ενεργεί, ας πούμε, με αμέλεια). Αναμφίβολα, αυτό φαίνεται πολύ εύληπτο και λογικό. Αλλά τι είναι αυτό που κάνει την υποκειμενική ευθύνη να παρέχει έναν ιδιαίτερα καλό λόγο για τον οποίο κάποιος αξίζει μια καταδίκη, κάτι που δεν υπάρχει στην αντικειμενική ευθύνη;*

A.S.: Διαφορετικές δικαιοδοσίες κάνουν αυτές τις διακρίσεις της πρόθεσης [mens rea] με διαφορετικούς τρόπους, αλλά τα σημεία ηθικής πίεσης βρίσκονται πάντα στα ίδια μέρη. Στον ινδικό Ποινικό Κώδικα, για παράδειγμα, υπάρχει έγκλημα πρόκλησης θανάτου μέσω «απερίσκεπτης» πράξης. Το ίδιο πρόβλημα κι εδώ: πρέπει το «απερίσκεπτη» να ερμηνευθεί ως αντικειμενικό ή υποκειμενικό στοιχείο πρόθεσης;

Γενικά μιλώντας, μου φαίνεται ότι υπαιτιότητα μπορεί να υπάρξει ακόμα και όταν ο κατηγορούμενος δεν προέβλεψε υποκειμενικά τη βλάβη που προκάλεσε. Κάποιοι το αρνούνται αυτό. Εγώ όχι. Ωστόσο, αυτό που θα παραδεχόμουν είναι ότι η υπαιτιότητα δεν υφίσταται για τους ίδιους λόγους. Έτσι, αν κάποιος πρόβλεψε την άδικη πράξη του –ήταν δηλαδή συνειδητοποιημένος ότι προκαλούσε ή θα μπορούσε να προκαλέσει σημαντική βλάβη στο πλαίσιο μιας κατά-

στασης όπου δεν υπήρχε δικαιολογία γι' αυτή τη πράξη— μπορούμε να πούμε ότι αν παρ' όλα αυτά προχώρησε, επέλεξε να το κάνει. Και επιλέγοντας να το κάνει, φανέρωσε μια προτίμηση για λάθος αξίες. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ταυτίστηκε με το άδικο, και αυτό μας δίνει μια πιο άμεση εικόνα για τις αξίες του, για το τι είδους άτομο είναι. Μπορούμε να τον περιγράψουμε ως ένα άτομο που προτιμά να πράττει άδικα, που προτιμά να κάνει κάτι που δεν θα έπρεπε. Αλλά δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο όταν ο δράστης δεν σκέφτηκε καν τον κίνδυνο. Ίσως αν είχε σκεφτεί τον κίνδυνο, να είχε τρομάξει. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι, σε περιπτώσεις ακούσιας άδικης πράξης, δεν μπορούμε να εξαγάγουμε άμεσα το ίδιο είδος συμπερασμάτων για τις αξίες του δράστη. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορούμε να τον κατηγορήσουμε επειδή απέτυχε να σκεφτεί έναν κίνδυνο. Νομίζω ότι, τουλάχιστον κάποιες φορές, μπορούμε. Το γεγονός ότι απέτυχε να σκεφτεί έναν κίνδυνο μπορεί να μας πει κάτι γι' αυτόν. Ίσως δεν νοιαζόταν αρκετά· ίσως η ενσυναίσθησή του για τους ανθρώπους γύρω του να είναι με κάποιον τρόπο ανεπαρκής. Αλλά ακόμα κι αν το δεχτούμε αυτό, είναι σαφές ότι δεν πρόκειται για την ίδια εξήγηση της υπαιτιότητας όπως για κάποιον που αντελήφθη τους κινδύνους και εν γνώσει του προχώρησε. Τελικά, αν τόσο οι αντικειμενικές όσο και οι υποκειμενικές μορφές υπαιτιότητας δύναται να αποτελέσουν γνήσιες βάσεις για απόδοση κατηγορίας, χρειάζεται και οι δύο να αντανακλούν αρνητικά τις ηθικές αξίες του κατηγορουμένου. Αλλά ο τρόπος με τον οποίο το κάνουν είναι διαφορετικός. Η αντικειμενική θεώρηση της υπαιτιότητας αντιμετωπίζει περισσότερα εμπόδια στο να κάνει αυτή τη σύνδεση με τις ηθικές αξίες του κατηγορουμένου.

M.D.: *Ωραία, ας προχωρήσουμε παρακάτω στη διαδικασία της δίκης. Αναφέρατε νωρίτερα την παραφροσύνη και τις ακούσιες ενέργειες. Πέρα από αυτούς τους αυτοτελείς ισχυρισμούς που αναφέρονται στην άρση ενοχής, υπάρχουν κι άλλοι «υπερασπιστικοί» αυτοτελείς ισχυρισμοί, όπως η άμυνα, η κατάσταση ανάγκης και ο εξαναγκασμός. Πώς εξηγείται ότι αυτές απαλλάσσουν τον κατηγορούμενο;*

A.S.: Διακρίνω τις υπερασπίσεις, ή τις συνήθως λεγόμενες «υπερασπίσεις» στο κοινοδίκαιο, σε τρεις μεγάλες κατηγορίες. Ορισμένες υπερασπίσεις ουσιαστικά αρνούνται τη δυνατότητα ηθικής ευθύνης, όπως η ανηλικότητα, η παραφροσύνη και οι ακούσιες πράξεις. Το συμβάν δεν καταλογίζεται στον κατηγορούμενο ως ηθικό υποκείμενο, δηλαδή ως κάποιον επαρκώς ικανό να αξιολογεί ηθικά τις πράξεις του. Το χαρακτηριστικό αυτών των υπερασπίσεων είναι ότι, εάν κάποιος έχει μια υπεράσπιση πλήρους ανευθυνότητας, δεν έχει σημασία τι έκανε. Δεν υπάρχει αξιολόγηση της πράξης του ως σωστής ή λάθος: δεν φτάνουμε καν σε αυτή την αξιολόγηση. Αντιθέτως, υπερασπίσεις όπως η κατάσταση άμυνας, ο εξαναγκασμός και τα τοιαύτα (και αφήνω εδώ στην άκρη τις διαδικαστικού τύπου υπερασπίσεις, όπως η κατάχρηση διαδικασίας) αποτελούν είτε λόγους άρσης του αδικού είτε λόγους άρσης της ενοχής. Είναι διαφορετικές από τις υπερασπίσεις πλήρους ανευθυνότητας, στον βαθμό που αξιώνουν από το δικαστήριο

ή τους ενόρκους να αξιολογήσουν το σκεπτικό του κατηγορουμένου για την πράξη του. Όταν ένας κατηγορούμενος πράττει έχοντας έναν λόγο άρσης αδικού ή έναν ή λόγο άρσης ενοχής, επιλέγει να πράξει πραγματώνοντας την αντικειμενική υπόσταση και πληροί και την υποκειμενική υπόσταση. Όμως μπορεί να δώσει μια περαιτέρω εξήγηση σχετικά με το *γιατί* επέλεξε να πραγματώσει την αντικειμενική υπόσταση. Σε αντίθεση με τις υπερασπίσεις πλήρους ανευθυνότητας, στις περιπτώσεις αυτές πρέπει να αξιολογούμε τους λόγους που επικαλείται για την πράξη του.

Ας υποθέσουμε, λοιπόν, ότι είμαστε στη σφαίρα των λόγων άρσης του αδικού και του καταλογισμού. Αξιολογούμε τους λόγους για τους οποίους ο κατηγορούμενος προέβη στην πράξη. Εδώ ανοίγονται δύο δρόμοι. Από την άποψη της απαλλαγής από την ευθύνη, οι δικαιολογητικοί λόγοι του κατηγορουμένου μπορούν να κάνουν ένα από τα εξής δύο. Θα μπορούσαν να είναι επαρκείς. Μπορούμε να πούμε σε τέτοιες περιπτώσεις: «Κανονικά, αυτό θα ήταν μια κακή πράξη, αλλά σε αυτή την περίπτωση ήταν ηθικά επιτρεπτή. Ήταν δικαιολογημένη». Η άμυνα είναι ένα τέτοιο παράδειγμα. Αν μου επιτεθείτε με ένα σπαθί κι εγώ βγάλω ένα όπλο και σας πυροβολήσω για να υπερασπιστώ τον εαυτό μου, το συμπέρασμα του νόμου είναι ότι πρόκειται για πολύ ατυχές γεγονός, αλλά ήταν επιτρεπτό υπό αυτές τις συνθήκες. Οι *λόγοι άρσης του καταλογισμού* δεν είναι έτσι. Αλλά εξακολουθούν να απαιτούν από τον κατηγορούμενο να ανταποκρίνεται σε ένα επίπεδο λογικής. Στην περίπτωση του εξαναγκασμού, ρωτάμε: «Ήταν η απειλή επαρκής ώστε να καθιστά κατανοητό γιατί ενήργησα όπως ενέργησα;» Και πάλι, πρόκειται για μια ερώτηση σχετικά με το εύλογο της αντίδρασής μου. Φέρθηκα σαν λογικό, αξιοπρεπές άτομο όταν υπέκυψα στην απειλή; Αν ήταν λογικό να υποκύψω στην απειλή, ή κατανοητό –αν ένα μέσο αξιοπρεπές άτομο θα είχε υποκύψει στην απειλή–, τότε δεν πρέπει να με κατηγορήσουν, διότι έκανα αυτό που μπορούσε εύλογα να αναμένεται από μένα. Αυτό δεν καθιστά την πράξη μου αποδεκτή. Μπορεί να έχω προβεί σε αδικοπραξία και να πρέπει να αποζημιώσω για την πράξη μου. Έτσι, οι λόγοι άρσης του αδικού και οι λόγοι άρσης της ενοχής αποκλίνουν στο ερώτημα εάν είναι επιτρεπτή η πράξη. Συγκλίνουν όμως στο ερώτημα: «Ήταν οι λόγοι επαρκείς για να καταστήσουν την πράξη είτε επιτρεπτή είτε συγγνωστή ;».

M.D.: *Από τον κατάλογο των κειμένων σας, ο οποίος είναι εκτενής, παρατηρώ ότι γράφετε σχετικά λίγα πράγματα για την τιμωρία. Καταρχάς, γιατί, και, δεύτερον, ποια είναι η άποσή σας για την τιμωρία;*

A.S.: Υπάρχει μεγάλη βιβλιογραφία για τη θεωρία της ποινής, και μέχρι ενός σημείου δεν είμαι σίγουρος ότι έχω πολλά να προσθέσω σε όσα έχουν ήδη γραφτεί. Είμαι υπέρμαχος της ανταποδοτικής προσέγγισης στην τιμωρία: η βασική δικαιολόγηση για το να τιμωρείς ανθρώπους

είναι ότι το αξίζουν. Αυτό, με τη σειρά του, συνεπάγεται ότι έχουν διαπράξει μια άδικη και καταλογιστή πράξη. (Εναλλακτικά, μπορεί να είναι υπεύθυνοι για την άδικη και καταλογιστή πράξη κάποιου άλλου, αλλά τότε μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνοι μόνο για το ότι έχουν πράξει οι ίδιοι κάτι κακό). Πρόκειται για μια μάλλον κοινότοπη θέση. Κατά τη γνώμη μου, ο Andrew von Hirsch διατύπωσε μια πειστική εκδοχή της προσανατολισμένης στη δίκαιη ανταμοιβή επιβολής ποινής. Ουσιαστικά, θεωρώ ότι η βιβλιογραφία έχει καλύψει αυτό που έχω να πω σε αυτόν τον τομέα.

M.D.: *Ο λόγος που ρωτώ είναι ότι, για κάποιους θεωρητικούς, η άποψή τους για τη φύση και τον σκοπό της ποινής υπαγορεύει την υπόλοιπη σκέψη τους για το ποινικό δίκαιο. Φαίνεται ότι δεν είναι αυτός ο δικός σας τρόπος να προσεγγίζετε τέτοια ερωτήματα. Αν είναι έτσι, επηρεάζει κάπως η άποψή σας για την τιμώρηση τη σκέψη σας σε άλλα ζητήματα του ουσιαστικού ποινικού δικαίου;*

A.S.: Όχι ιδιαίτερα. Δεν θεωρώ την ποινή χαρακτηριστικό ή καθοριστικό γνώρισμα του ποινικού δικαίου. Ο νόμος δεν έχει μονοπώλιο στην επιβολή τιμωρίας. Οι γονείς τιμωρούν τα παιδιά τους. Μια κόκκινη κάρτα στο ποδόσφαιρο είναι μια μορφή τιμωρίας. Η τιμωρία είναι ένα χαρακτηριστικό που απαντά σε όλη την κοινωνία. Φυσικά, είναι κάτι που και το ποινικό δίκαιο κάνει συχνά. Το ποινικό δίκαιο είναι, μεταξύ άλλων, ένας τιμωρητικός θεσμός, και αυτό δημιουργεί κάποιους περιορισμούς. Ωστόσο, ως επί το πλείστον, οι περιορισμοί αυτοί υφίστανται ήδη με την καταδίκη. Η καταδίκη χαρακτηρίζει δημόσια ένα άτομο ως ένα ορισμένο είδος δράστη άδικης και καταλογιστής πράξης. Αυτός ο χαρακτηρισμός χρειάζεται αιτιολόγηση. Δεν θεωρώ ότι η επιπλέον επιβολή ποινής αλλάζει ουσιαστικά αυτό το γεγονός, αν και προφανώς ενισχύει την ανάγκη για τη δημιουργία ενός συστήματος ποινικού δικαίου που καταδικάζει μόνο τους πραγματικούς δράστες άδικων και καταλογιστών πράξεων. Αλλά η τιμώρηση δεν είναι καν αποκλειστικά ποινική, ακόμη και εντός του νομικού συστήματος. Το αστικό δίκαιο προβλέπει αποζημιώσεις με τιμωρητικό χαρακτήρα. Υπάρχουν άλλοι τομείς του δικαίου που τιμωρούν, και μερικές φορές έχουμε και καταδίκη χωρίς τιμωρία. Έτσι, τείνω να πιστεύω ότι το ουσιαστικό ποινικό δίκαιο ικανοποιεί ήδη τη βασική ανάγκη, να καταλήξουμε σε μια δικαιολόγηση της τιμώρησης. Ομολογουμένως, υπάρχουν κάποια ενδιαφέροντα περαιτέρω ερωτήματα, όπως το μέγεθος της ποινής. Παρ' όλα αυτά, δεν έχω κάτι ιδιαίτερο να πω γι' αυτό, εκτός από το ότι τείνω να πιστεύω ότι η τύχη δεν πρέπει να επηρεάζει το μέγεθος της ποινής. Είναι μια αμφιλεγόμενη άποψη αυτή, αλλά πιστεύω ότι το εάν κάποιος επιτύχει ή αποτύχει σε μια απόπειρα ανθρωποκτονίας θα πρέπει να επηρεάζει την καταδικαστική απόφαση, δηλαδή το για ποιο αδίκημα καταδικάζεται κανείς, αλλά χωρίς απαραίτητα να μεταβάλλει την ποινή. Πέρα από μερικές απλές, γενικές σκέψεις σαν αυτή, δεν έχω πολύ περισσότερα να πω.

M.D.: *Θέλω να σας κάνω μια τελευταία ερώτηση σχετικά με τους ακαδημαϊκούς σας ήρωες ή τους ήρωές σας στη νομική θεωρία. Αναφέρατε τον Joseph Raz. Αναφέρατε μερικά ακόμη ονόματα: τον Jim Evans, τον Andrew von Hirsch. Υπάρχουν άλλοι φιλόσοφοι του ποινικού δικαίου που θεωρεί κεφαλαιώδεις ο Simester; Άλλοι που σας επηρέασαν πολύ;*

A.S.: Έκανα το διδακτορικό μου την ίδια περίοδο με τον John Gardner, και περάσαμε αρκετό χρόνο περπατώντας γύρω από το Christ Church Meadow και συζητώντας προβλήματα ποινικής θεωρίας. Ο John σίγουρα επηρέασε τη σκέψη μου. Επίσης επηρέασε τον τρόπο με τον οποίο έγραφα. Έμαθα πολλά διαβάζοντας τα άρθρα του. Ο John ήταν επίσης συμφοιτητής του Joseph. Η προσέγγισή του στη θεωρία του ποινικού δικαίου ήταν λίγο διαφορετική από τη δική μου, αλλά κέρδισα πολλά από τις συζητήσεις μας και από την οπτική ενός συμφοιτητή για τα είδη των πραγμάτων που προσπαθούσε να μας διδάξει ο Joseph. Ο John ήταν ένας άνθρωπος με σημαντική και, σε πολλές περιπτώσεις, διαρκή επιρροή στον τρόπο που σκέφτομαι τα προβλήματα του ποινικού δικαίου. Αυτός είναι το άλλο άτομο που θα ήθελα να αναφέρω.

M.D.: *Σας ευχαριστώ, Andrew. Σας ευχαριστώ πολύ για τον χρόνο σας. Ήταν πολύ ενδιαφέρον που μπόρεσα να σας γνωρίσω καλύτερα.*

A.S.: Σας ευχαριστώ κι εγώ, Mark.

Μετάφραση: Δέσποινα Γ. Ζαφείρη,
Δικηγόρος Αθηνών & Νέας Υόρκης, LL.M.

Interview of Prof. Andrew Simester by Assoc. Prof. Mark Dsouza

Professor **Andrew Simester** is Dean of National University of Singapore's Faculty of Law, and Amaladass Professor of Criminal Justice. A world-leading researcher in criminal law and theory, Prof Simester previously taught at King's College, London, the University of Cambridge, and the University of Nottingham. His latest book, *Fundamentals of Criminal Law* (2021), has been the subject of multiple international conferences, including a forthcoming special issue of *Criminal Law and Philosophy*.

Dr **Mark Dsouza** is Associate Professor at University College London's Faculty of Laws, and has previously taught at the Liverpool Law School. His monograph, *Rationale-Based Defences in Criminal Law* was published in 2017, and he won UCL's EXALT award for Excellence in Law Teaching in 2019, and the SLS Best Paper award in 2020 for his article 'Beyond acts and omissions: remark-able criminal conduct'.

Mark Dsouza (M.D.): *Hello, Andrew. I want to start by asking a little bit about what brought you into the field that you work in: criminal law theory and doctrinal criminal law in various different jurisdictions. That's quite a wide scope of work that you do. So, what was it that sparked your interest in criminal law theory, and in doctrine across so many different jurisdictions?*

Andrew Simester (A.S.): It's a combination of factors. My original law degree was primarily—almost entirely—in commercial law subjects like tax and corporate finance, commercial law, and similar kinds of subjects. I had assumed, when I went into law school, that I was going to end up in practice, maybe as a barrister. But when I was studying legal theory, I had a teacher by the name of Jim Evans, who's retired now. He was my first jurisprudence teacher, and we started talking about the problems of intention and voluntariness, and I just felt they were really genuinely interesting in themselves. I thought that I might like to think further about those kinds of problems and work out what made something intentional—what was it that marked an action out as intentional. Jim suggested that I do a PhD. And then he said, 'Well, if you're going to do a PhD, you should go to Oxford and do it under Joseph Raz'. And his point, which I've since made to other would-be PhD students was, 'You go with the supervisor; not so much the institution.' Joseph was of course, exceptional as a supervisor, and an exceptionally clever person. He hadn't supervised in criminal theory areas before, or, I think, since! But it didn't

matter. He was just so good that he could take students from pretty much any field. Through the sheer force of his intellect, he would be able to dissect their papers and help make them better.

So my interest in criminal theory started with Jim, and then Joseph was the one who really sharpened things up. He might say, for example, ‘just trying to analyse concepts like intention won’t do in itself. You need to think about the nature of analysis and how to give an account of something. Do you want to give an atomistic account: These are the sub-components of, say, intention’ – and I started out thinking like that. But then he said, ‘It doesn't always work like that.’ Sometimes, if you have a concept like intention, it's going to be fuzzy in the edges. And what that means is that the content of your analysis should also contain components that are fuzzy in places where the concept itself is fuzzy. Only then is it a good account. If your account gives you an artificial sharpness, it's not a good analysis. Or it's possible that the components themselves are reasonably sharp, but they're in an unusual combination, and that explains why those cases are borderline. All this is just an example. My point is that what Joseph was doing was teaching me how to think and analyse. In doing so, he took me outside the relatively narrow kind of topic that I thought I was going to research. Thus I ended up writing a thesis that was much broader. I talked about a variety of different problems in criminal law and theory – not just intention and voluntariness, but also justification, mistakes, negligence, and so on. Ultimately, the thesis ended up laying some of the groundwork for the book I published in 2021: *Fundamentals of Criminal Law*.

At the same time, I was always also a lawyer, and so I remained interested in criminal law as a set of doctrines. For some reason that I don't recall, I was back visiting New Zealand at some point towards the end of my doctorate, and I realized that New Zealand still didn't have a criminal law textbook. When we studied criminal law when I was an undergraduate, we used the 5th edition of *Smith and Hogan*. New Zealand does have a common law background, but its criminal law is a code, the Stephens code. *Smith & Hogan* was therefore wildly inappropriate as a textbook. It was fine on general doctrines like causation, but it was unsuitable as a text for doctrinal New Zealand criminal law. And so I talked to my own former teacher, Warren Brookbanks. I suggested that maybe we should do something about this. And that's how I got into writing criminal law treatises. Later, having done the New Zealand book, Bob (G.R.) Sullivan and I thought we might do something similar on English law because that's where I was working. So, this broadening out to different jurisdictions is a little bit of happenstance, reflecting where I was at the time. In turn, when I moved to Singapore, it found that it has a different code again. As you will know, it has the Macaulay code from India, which is the most common code in the world. So more recently, I've been thinking about that Code, and writing a bit about that. At some point, when I cease to be the Dean at NUS, one of my projects is to write a textbook for Singapore.

Basically, coming into thinking about the theory was a more orthodox path, guided by teachers who got me interested in problems and then helped teach me how to think about those problems. But the *breadth*, in terms of jurisdictions, reflects the fact that I've lived in different countries. One of the key things about living in more than one country is that you realize there are different ways of doing things, and that enriches the way you see what is done in the jurisdiction you live in.

M.D.: *You've now had a chance to work with at least 3 jurisdictions in great detail. And you mentioned initially that the Smith & Hogan textbook is very good for the general part of the criminal law, but not so much the special part in a different jurisdiction. So, have you noticed any interesting deviations, in either the general part or the special part of the criminal laws in these different jurisdictions, over the years things since you started teaching?*

A.S.: The most interesting thing about teaching in New Zealand and Singapore is that their criminal codes are very dated. The Indian Penal Code was first drafted in 1837, while the New Zealand code was based upon Fitzjames Stephens draft criminal code, which is from much later in the 19th century. That makes teaching them very interesting, particularly the Macaulay code because it's from so long ago—it's almost 200 years old in terms of its first drafting. It was drafted against the backdrop of a different set of understandings of things like responsibility that are no longer part of the common law. The common law has evolved. But the code got stuck. And that's a feature of codes. I always think it's somewhat surprising that Europeans boast of the fact that their law is ossified in a code, with the then understandings of, for example, insanity or complicity. Our understandings of things like responsibility have matured: they are very different now from what they were in the early 19th century, when the Macaulay Code was framed. The difficulty is that, if you have a code that's framed against that backdrop, it is difficult to get out of that historical understanding. And so it becomes hard to modernize the criminal law, short of statutory reform, which is very difficult to achieve in the criminal-law context.

For reasons like this, my own teaching has been a really educational experience, making me think about the ways in which the common law has changed, and why. Not all evolutions in the common law are good, but there is a tendency for the common law to oscillate around where it should be, and over time it tends to converge on better positions. For example, common law was originally very much a 'strict liability' phenomenon, and then it evolved increasingly sophisticated concepts of mens rea, thanks to the great judges like Coke. And this progress, in the long run, has improved the common-law approach to crime.

M.D.: *It's funny that you say that it's harder to do that when you have a concretised code, and you give examples of insanity, which the M'Naghten rules have ossified. A continental criminal*

lawyer might say to you that, 'Given that we have one way in which law evolves, and we don't have the possibility of Parliament passing the buck to the courts, and courts passing the buck back to Parliament, we actually are more nimble in the way we do evolve'.

A.S.: Yes, there are strengths and weaknesses; pluses and minuses. Part of the difficulty with remaindering reform to Parliament is that criminal law is highly politicized. Politicians tend not to want to repeal crimes. As you know, there was a major initiative to codify English criminal law, and much of that initiative was admirable. In some ways it was an opportunity to modernize the criminal law. Yet they just couldn't get it enacted. There was not the political will, and in terms of the public reaction to change, it's particularly difficult to get significant revisions to the criminal law through parliamentary means. So, the fact that the judges can do it in the common law system (because their decisions create precedents) at least gives the law a form of evolution that is less politically sensitive. The case of *Jogee* is a good example – the case that abolished joint enterprise complicity liability in English law. That's a good example of the courts being willing to do something that Parliament was not willing to do. The courts were responding to their sense that joint enterprise doctrine was leading to unjust outcomes, which was something they were able to do correct.

That's a plus. At the same time, one potential *minus* is that they're doing it without going through a democratic process, something that raises complicated questions about justified delegation of power. The answers are not straightforward. The Swiss, for example, stage referenda to determine many important questions. Some jurists think that that is not a good idea, that we shouldn't be going back to the electorate every time, and that the electorate's proper role is more by way of supervisory overview. Of course, that itself invokes questions about what democracy requires in order to effect a just system of public decision-making. I wouldn't want to take sides on such a large issue here. The thought I was offering was primarily that what codes tend to do is to set the *structure* of liability in stone. And that has strengths as well as weaknesses.

M.D.: *I'd like to switch focus a bit. When you started talking to me, you said something about how dealing with problems in criminal law theory in an atomistic fashion doesn't always do the job. Things have to hang together in a certain way. So is there a Simester view of criminal law theory, a broad approach that you take to criminal law theory?*

A.S.: Oh, I don't know! Well, I suppose it's in the opening chapter of *Fundamentals*. I think there are some key parts to the criminal law that demand theoretical justification, and these parts are often structural. So, consider the precise law of murder. In some jurisdictions you must have subjectively intended to kill, or in England, to inflict serious injury, when you do

the act causing death. In others it's enough that you may be intending to do something less serious, but something which creates an obvious risk of death. It might be a combination of subjective intent that falls short of what's required in England, combined with some objective components in terms of the dangerousness of what you do – there are lots of variations. I don't really have strong views about differences like that. It's certainly worth talking about, but it's not structural. What really counts for me is thinking about the basic requirements of criminal law. For example, one of the things the criminal law does when it's going well, as we know, is to convict only people who are culpable for the wrong of which they are being convicted. That creates a need to think about what makes somebody culpable, which in turn takes us into things like *mens rea*, but also into areas like excuses and justifications. Plus you've got related requirements, for example that the thing of which the defendant has been convicted must be a wrong, one for which the defendant is justly held responsible. Not just culpable, but also answerable: which is where doctrines like causation come in. And all of these requirements inter-relate, because the criminal law is multi-faceted. There are a lot of theorists who think the criminal law is essentially a punishment system, and that its justification is found in a justification of punishment. I simply don't think that. I see punishment in the criminal law as secondary to the conviction. The most important thing is the conviction. At the same time, I don't think uniquely about either convictions or punishment. A third thing the criminal law does is to *prohibit*. Before you get to a conviction, you have to have a prohibition, and the prohibition changes people's freedom. So, a just criminal law is one that not only convicts (and *only* convicts) culpable wrongdoers who are answerable for the wrongs of which they have been convicted, but it also convicts people only for crimes that are justly enacted.

It is crucial to see that these requirements are not independent. So, if you change the conditions of a conviction, and you say that, for example (as English law did) that objective recklessness is no longer sufficient to constitute recklessness, you change the scope of a recklessness-based prohibition. You don't just change the range of convictions. Suppose, then, as the English courts have now ruled, that reckless criminal damage must be foreseen. If we ask, 'When do I have to stop what I'm doing?', the answer is no longer, when there's an obvious risk – which means I have to do a bit of a health and safety check before I throw this cricket ball (or whatever it is). Now, I'm free to act until I actually realize there's a risk, and in particular, an unreasonable risk. It is only then that I lose my freedom to do what I was about to do. My scope of freedom shifts with what looks like a culpability decision.

So, I guess to the extent that I have a distinctive theoretical approach, it lies in the fact that I see the criminal law as much more complicated than many theorists do. I think the criminal law has multiple functions which are all interrelated and not independent of each other.

M.D.: *Let's focus on one of these functions to which you alluded, the criminalization function. There are various different ways in which we can decide what should be prohibited in advance. Some theorists start from existing constitutional structure, and say, 'Well, this is what the Constitution requires of us, and then we'll follow that guidance'—that seems to be more of a civilian law approach. In the common law we tend to start with ideas that are more fundamental than that, things like harm, offence, moral wrongs. What is your approach to these questions?*

A.S.: Yes, the justification of criminalization is itself a very difficult philosophical problem. My approach tends to be in line more with the common lawyers. But even within the common lawyers and philosophers from common law jurisdictions, there's a lot of variation. We can't really generalize across the common law. Some writers think that we start with morality, and that the job of the criminal law is to prohibit moral wrongs. It may not be sufficient that something is a moral wrong, but the moral wrongness of the relevant action is both a necessary condition for its justified prohibition, and also a positive reason for prohibiting it. Michael Moore is a good example of somebody who has a strong commitment to seeing moral wrongs as being the driving force behind justified prohibitions. For him, the purpose of the criminal law is to punish moral wrongs, and the only reason that the criminal law exists as an institutional form is to observe principles of legality. By contrast, I have always thought that moral wrongness is *not* sufficient to bring the criminal law into play. The criminal law is not a morally *attractive* institution. As you know, it's nasty, brutish, and preemptory. It orders people around and treats them badly, and we hope it only does so when they deserve it. But it's not a good thing to be charged with a crime, and the criminal law is a very blunt instrument. In my view, it's not something to be used just because we think there's something morally wrong with a person's conduct. That's why I end up endorsing a version of the harm principle, in as much as the criminal law should really only get involved when the relevant conduct is tending adversely to affect other people's lives: which is essentially the idea of harm. Because I think that because I'm conscious of the institutional downsides, both of having a criminal legal system and of having criminal prohibitions, I have a much less idealistic picture of the criminal law than many other legal theorists, especially those who are not lawyers.

M.D.: *One question that that your approach seems not to address directly is, why should the State get involved, as opposed some other institution with authority, like for instance, to parents who have authority over their children? What's your view on that? Why is it the State's business that your conduct is affecting somebody else?*

A.S.: Well, the “somebody else” could be a stranger, so I'm not sure that people like parents are the right people to protect the interests of strangers against the interests of their own children.

That's not going to work very well! So, the State has a higher chance of being impartial on this. And remember that the rules are going to have to be fair for everyone; they have to be even-handed across the community. So it makes sense that the state is the natural arbiter between strangers. Moreover, in principle, the state operates through a democratic process, which means that the creation of the laws is something that is susceptible of public review and discussion. If, instead, if you have other kinds of actors, private actors for instance, creating the rules, you don't have any of those protections. I'm not saying that the state is always impartial, or that there are no lobby groups or the like, that affect policy formation. Political parties themselves are comprised of people who tend to be self-interested. But at least it's out for public review, and the rules apply in principle to everyone, even if they benefit some people more than others. So, I tend to think the State is a problematic collective arbiter of our freedoms, but it's the least bad arbiter – a bit like Churchill's view about democracy.

M.D.: *So, putting these ideas together, it sounds like the state should get involved because it happens to be the least bad agent to do these things, and it should get involved when a person's conduct interferes with someone else's life; so, the harm principle. And the rules that it sets need to be even-handed. Deciding whether subjective culpability is required for criminality, or objective culpability is required, changes what is demanded of one, ex ante. Specifically, it changes how much care we are required to take when we do things. Would that be a fair summary of your view of criminalization? Or is there something that I'm missing?*

A.S.: Well, it's not just that the conduct is potentially harmful, but it should also be a wrong. That's implicit in the requirement that the state should be picking out only culpable actors. To be culpable for something, that thing has to be a wrong of some kind. I guess what's the only thing that's really distinctive there is that the wrongness can't be in the air. It's not the State's business to prohibit pure moral wrongs. Partly because doing so is really very intrusive, moral wrongs that don't damage other people's lives don't seem to me to be the kind of thing that parliament should be policing.

I should add, though, there are other complexities here. One such complexity is the problem posed by *remote* harms. Some crimes prohibit in itself harmless activity, carrying a concealed weapon in public. Why is that a crime? Not because the carrying is in itself harmful, but because it tends to conduce to subsequent harmful activities. I think a lot of thought needs to be put into what are the appropriate restrictions on criminalization of conduct that's not itself harmful but which has that tendency to lead to further, harmful conduct. Another challenge is what is sometimes called the 'offence principle'. Giving offence is a very interesting case because it does involve conduct that affects other people. But it just upsets them, and doesn't tend to cause

them *harm*. How, then, should we respond to that? That's also a difficult question. As you know, I think we should regulate offensive conduct only if it tends to also damage people's lives, but it's clear that offensiveness raises additional objections to mere immorality. So, we might agree that wrongs which by their nature tend to be harmful are the right sorts of things for us to be criminalizing, but there are a lot of complicated cases beyond that which might deserve criminalization.

M.D.: *And I guess this is part of the fuzziness that you were talking about earlier.*

A.S.: Very much so!

M.D.: *So, let's imagine now that criminalization has been sorted out. Parliament's gotten a handle on that. And now someone has gone ahead and done something that looks like a crime, and we've got to decide: are they guilty? Are they liable to a conviction? At this point, you're looking at questions of ascriptive responsibility and culpability. What's the Simester approach to those questions?*

A.S.: Reasonably mainstream. Ascriptive responsibility presents interesting questions about moral agency, especially about whether the defendant is answerable as a moral actor for what occurred. Amongst other things, we need to know whether there is a sufficient connection between the event and the defendant's ability to engage with moral reasons. Relatedly, we need to know whether the defendant's behaviour was voluntary. And then there are other familiar issues: if the defendant's behaviour caused the event in question by *omission*, for example, did the defendant have a specific duty to intervene which turned that omission into the kind of wrong that the criminal law should address? All these involve well-known doctrinal issues, yet despite being well known, they remain interesting and complex. From a structural perspective, my thinking about these problems is fairly conventional. Of course, it isn't *entirely* uncontroversial. Some writers, for example, think that insanity and infancy should be excuses rather than full scale denials of responsibility. For the most part, though, academics tend to agree about where such doctrines sit within the structure of criminal liability. Mainly, the disputes lie in the details.

Having said that, the disputes themselves can be enormously complex. At the moment, one of the most interesting areas I've been thinking about is causation. It is tremendously difficult to come up with a credible set of principles that can account for the myriad ways in which forces in the world interact with human behaviour and ultimately lead to outcomes such as harms to other people. We can – and do – have arguments about when causal responsibility should be ascribed to the defendant in situations where the harm has occurred through, or in conjunction

with, the agency of other people, or unexpected events, and so on. There is no simple answer to such questions. That's why Hart and Honore wrote a whole book!

M.D.: *On the culpability question: in the common law, we tend to draw a fairly sharp distinction between subjective mens rea (where the defendant actually foresees or intends the relevant outcome) and objective mens rea (where they did not, and instead acted, say, negligently). Doubtless that's all very intuitive and plausible. But what is it about subjective fault that gives us an especially good account of why somebody deserves a conviction, and which isn't there in objective fault?*

A.S.: Different jurisdictions draw such mens rea distinctions in different ways, but the moral pressure points are always in the same places. In the Indian Penal Code, for example, there's a crime of causing death by a 'rash' act. That presents the same problem: should 'rash' be interpreted as an objective or subjective mens rea standard?

Just as a matter of background, it seems to me that culpability can lie in a case where the defendant didn't subjectively foresee a harm that he or she caused. Some people deny that. I wouldn't want to deny that. But what I would accept is that culpability doesn't lie for the same reasons. So, if somebody foresaw their wrongful act – they were aware that they were, or may be, inflicting a significant harm in a situation where there was no justification for doing so – we can say, when they nonetheless go ahead, that they had *chosen* to do so: and in so choosing, they manifested a preference for bad values. We might say that they have aligned themselves with wrongdoing, and that gives us a much more direct insight into their values, into what kind of person they are. We can describe them as a person who prefers to do the wrong thing, who prefers to do something they shouldn't be doing. But we can't say any of that when the actor didn't think of the risk. It may be that, if they'd thought of the risk, they would have been horrified. My point is that, in cases of inadvertent wrongdoing, we can't make the same kind of direct inference about the actor's values. That doesn't mean we can't blame them for failing to think about a risk. I think that, at least sometimes, we can. The fact that they *failed* to think about a risk can tell us something about them too. Maybe they didn't care enough; maybe their empathy for the people around them is deficient in some way. But even if we grant that, it's clearly not the same explanation of culpability as it is for somebody who has actually perceived the risks and deliberately taken gone ahead. Ultimately, if both objective and subjective forms of mens rea are to be genuine grounds of blame, we need it to be the case that both of them reflect badly upon the defendant's moral values. But the way in which they do so is different. The objective account of culpability faces more hurdles in making that link to the defendant's moral values.

M.D.: *Okay, so let's move further along the trial process. You mentioned insanity and involuntary actions earlier. Beyond those exculpatory pleas, there are other defensive pleas like self-defence, necessity, and duress. What explains why they exculpate?*

A.S.: I have a broad trichotomy of defences, or what are typically called defences in the common law. Some defences essentially deny moral agency, like infancy, insanity, and involuntary action. This event didn't belong to the defendant as a moral agent, as somebody who is sufficiently capable of reasoning morally about what they do. The thing about those defences is that if somebody has a full-scale irresponsibility defence, then it doesn't matter what they did. There's no evaluation of the rights or wrongs of what they do. We just don't get to that evaluation. By contrast, defences such as self-defence, duress, and the like (and I set aside procedural defences like abuse of process here), are either justifications or excuses. They're different from irresponsibility defences, in as much as they involve the court or the jury in making an evaluation of the defendant's rationale for acting. When a defendant acts with an excuse or with a justification, they choose to do the actus reus; they act with mens rea. But they can offer a further explanation of *why* they chose to do the actus reus. Unlike the irresponsibility defences, we then have to make an evaluation of their reasons for doing the actus reus.

Suppose, then, that we are in the realm of justifications and excuses. We are evaluating the defendant's reasons for acting. Now we have a dichotomy. From the point of view of exculpation, the defendant's reasons can do one of two different things. They could be sufficient. We might say in such cases, 'Normally, this would be a bad thing to do, but on this occasion it was morally permissible. It was justified.' Self-defence is of that kind. If you're attacking me with a sword, and I pull out my gun and shoot you in self-defence, the conclusion of the law is that this is a very unfortunate thing, but it was permissible in that situation for me to do it. *Excuses* aren't like that. But they still hold the defendant up to a standard of reasonableness. In duress, we ask, 'Was the threat sufficient to make it understandable that I acted as I did?' Again, this is a question about the reasonableness of my response. Did I live up to the standard of a reasonable, decent person when I succumbed to the threat? If it was reasonable to succumb to the threat, or understandable – if an ordinary decent person would have succumbed to the threat – then I shouldn't be blamed for doing so, because I've lived up to the standard that can reasonably be expected of me. That it doesn't make what I did okay. I may have committed a tort, and maybe have to pay compensation for my wrong. So justifications and excuses come apart on question of permissibility. But they come together on the question of 'Were your reasons adequate to either make it permissible or otherwise exculpate?'

M.D.: *From your catalogue of writing, which is vast, I notice that you say relatively little about punishment. Firstly, why? And secondly, what is your thinking on punishment?*

A.S.: There's a big literature on punishment theory, and up to a point, I'm not sure that I have a great deal to add to what has already been written. I am a retributivist about punishing people: the fundamental justification for punishing people is that they deserve it. That in turn implies that they've done a culpable wrong. (Alternatively, it may be that they are answerable for someone else's culpable wrong, but then they could only be answerable through having done something wrong themselves.) It's a fairly mainstream position. To my mind, Andreas von Hirsch articulated a persuasive version of desert-based punishment. Basically, my feeling is that the literature has covered what I have to say in this area already.

M.D.: *The reason I ask is that for some theorists, their view on the nature and purpose of punishment dictates the rest of their thinking about the criminal law. It seems to me that is not your way of approaching these questions. So, if that's the case, does your view of punishment at least influence your thinking on other matters of substantive criminal law very much?*

A.S.: Not hugely. I don't see punishment as a distinctive or defining feature of the criminal law. The law doesn't have a monopoly on punishment. Parents punish their children. A red card in football is a form of punishment. Punishment is a society-wide feature. It is, of course, something that the criminal law happens to do a lot. The criminal law is, amongst other things, a punitive institution, and that generates some constraints on it. But for the most part, the constraints are already there in the conviction. Conviction publicly labels a person as a certain kind of culpable wrongdoer. That label needs to be justified. I don't see the additional infliction of punishment as really changing that, although it obviously adds to the case for setting a criminal legal system up so that it only convicts culpable wrongdoers. But punishment is not even uniquely criminal even within the legal system. Tort law has punitive damages. There are other areas of law that punish, and sometimes you can get a conviction without punishment. So, I tend to think that substantive criminal law already contains the basic need to get to a justification of punishment. Admittedly, there are some interesting further questions, such as about the *quantum* of punishment. Again, though I don't have anything in particular to say about that, except insofar as I tend to think that luck should not affect the quantum of punishment. That's a controversial view, but I think that whether you succeed or fail in an attempt to kill someone should affect the *conviction*, i.e. what offence you are convicted of, but should not necessarily change the punishment. But beyond some fairly simple, abstract thoughts like that, I don't have too much more to say.

M.D.: *So, I just want to ask, as a final question, about your academic or your legal theory heroes. You mentioned Joseph Raz. You mentioned a few other names: Jim Evans, you mentioned Andreas von Hirsch. Are there any others that are Simester's go-to philosophers of criminal law? Others that influenced you a lot?*

A.S.: I did my DPhil at the same time as John Gardner, and we spent quite a lot of time walking around Christ Church Meadow, talking through criminal theory problems. John was certainly somebody who influenced my thinking. He also had an influence on the way in which I wrote. I learned a lot from reading his articles. John was also a fellow student of Joseph's. His approach to criminal theory was a little different to mine, but I gained a great deal from talking to him and getting a fellow student's perspective on the kinds of things Joseph was trying to teach us. John was somebody with a significant, and in many ways enduring, influence on how I think about criminal law problems. That would be the other person I would want to point to.

M.D.: *Thank you, Andrew. Thanks very much for your time. It's been really interesting for me to get know you a bit better.*

A.S.: Thank you, Mark.

Μελέτες

Σκέψεις για την ποινική διαπραγμάτευση κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο*

Αθανάσιος Κ. Ζαχαριάδης

Αν. Καθηγητής Νομικής ΑΠΘ – Δικηγόρος

1. Εισαγωγικά

Με προφανή σκοπό τη διεύρυνση της έκτασης εφαρμογής του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης, προβλέφθηκε ρητά στο νέο ΚΠΔ η δυνατότητα ενεργοποίησης του plea bargaining, όχι μόνο στην προδικασία, αλλά και στα πλαίσια της επ' ακροατηρίου διαδικασίας και δη ακόμη και στο ακροατήριο του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, η παράγραφος 7 του άρθρου 303 ΚΠΔ είναι αφιερωμένη στην ποινική διαπραγμάτευση αυτού του τύπου και ορίζει καταρχάς ότι «*διαπραγμάτευση μπορεί να γίνει και στο ακροατήριο του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου μέχρι την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας*». Τούτο μάλιστα είναι και το απώτατο χρονικό σημείο για την έναρξη γενικά της διαδικασίας διαπραγμάτευσης στο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, αφού στο νόμο δεν προβλέπεται μεταγενέστερο διαδικαστικό στάδιο για την υποβολή της σχετικής αιτήσεως. Αντίστοιχες προβλέψεις συναντά κανείς και σε άλλες νομοθεσίες, όπως λ.χ. στην ιταλική, όπου το patteggiamento μπορεί να λάβει χώρα και στο ακροατήριο πριν αρχίσει η ακροαματική διαδικασία (: άρθρο 446 παρ. 1 και 2 ΙταλΚΠΔ). Ωστόσο, δυνατότητα υποβολής αιτήματος για διαπραγμάτευση προβλέπεται, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, όχι μόνο κατά την κύρια της επ' ακροατηρίου διαδικασίας, αλλά και στα πλαίσια της προπαρασκευαστικής διαδικασίας. Διευκρινίζεται, εξάλλου, ότι η συγκεκριμένη δικονομική ευχέρεια για διαπραγμάτευση στο ακροατήριο μπορεί να λειτουργήσει και συμπληρωματικά, με την έννοια ότι είναι δυνατό να εφαρμοστεί όχι μόνο στις περιπτώσεις που το σχετικό αίτημα υποβάλλεται για πρώτη φορά κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο, αλλά κι όταν υποβάλλεται μετά από αποτυχία προηγούμενου αιτήματος που είχε υποβληθεί σε κάποιο προγενέστερο διαδικαστικό στάδιο (: όπως λ.χ. στην προδικασία). Τη δυνατότητα αυτή την αναγνώρισε πλέον ρητά και ο νομοθέτης του ν. 5090/2024, προβλέποντας ότι «*η αίτηση του κατηγορουμένου υποβάλλεται μόνο μία (1) φορά σε κάθε δικονομικό στάδιο*»¹.

* Εισήγηση στο 15^ο Πανελλήνιο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ποινικού Δικαίου, που έλαβε χώρα στις 18-19/10/2024 στη Θεσσαλονίκη, με γενικό θέμα: «Οι εναλλακτικές διαδικασίες στην ποινική δίκη».

1. Πριν από το ν. 5090/2024 βλ. Δαγκλή, Η Ποινική Διαπραγμάτευση στον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, 2020, σ. 147, σχετικά με το αν υπήρχε δυνατότητα υποβολής δεύτερου αιτήματος. Βλ. επίσης Ζαρκαντζιά Σ., Ποινική συνδιαλλαγή, ποινική διαπραγμάτευση και ποινική διαταγή, εισήγηση στο επιμορφωτικό σεμινάριο (17-18.10.2019) της Εθνικής Σχολής Δικαστικών

2. Το ατώτερο χρονικό σημείο για την έναρξη της διαπραγμάτευσης στο ακροατήριο.

α. Προπαρασκευαστική διαδικασία

Με το άρθρο 94 του πρόσφατου ν. 5090/2024 προστέθηκε η δυνατότητα υποβολής αυτοτελούς αιτήματος ποινικής διαπραγμάτευσης «μέχρι και την παρέλευση δέκα (10) ημερών» από την επίδοση στον κατηγορούμενο του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσεως προς εμφάνιση στο ακροατήριο του αρμοδίου δικαστηρίου (: άρθρο 303 παρ. 1 εδάφ. α΄ ΚΠΔ). Με την ανωτέρω πρόβλεψη φαίνεται να επιχειρήθηκε η εισαγωγή του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης και στην προπαρασκευαστική διαδικασία. Έτσι τουλάχιστον εξαγγέλλεται στην Αιτιολογική Έκθεση του ν. 5090/2024 όπου παρατηρείται ότι η παραπάνω προσθήκη αντιμετωπίζει ένα «διαπιστωμένο νομοθετικό κενό»² και εκφράζεται η προσδοκία ότι η σχετική ρύθμιση θα συμβάλλει ουσιαστικά, «σε περίπτωση μάλιστα που η διαπραγμάτευση έχει θετική έκβαση, στην οικονομία της δίκης μέσω της εξοικονόμησης άσκοπων δικονομικών ενεργειών».

Αξίζει πάντως να επισημανθεί ότι, από την άλλη μεριά, έχει ήδη υποστηριχθεί³ ότι κανένα νομοθετικό κενό δεν υπήρχε για το υπό συζήτηση θέμα μέχρι την θέσπιση του ν. 5090/2024, με αποτέλεσμα σήμερα να ισχύουν παράλληλα δύο προβλέψεις και τα πράγματα να περιπλέκονται ερμηνευτικά. Ειδικότερα, λίγους μήνες αφότου τέθηκε σε ισχύ ο νέος ΚΠΔ, ήλθε ο ν. 4637/2019 και, συμπληρώνοντας το τότε πράγματι υπάρχον νομοθετικό κενό, πρόσθεσε ένα τελευταίο εδάφιο στην παρ. 5 του άρθρου 303 ΚΠΔ, με το οποίο έγινε ρητή παραπομπή στις διατάξεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 302 ΚΠΔ. Έτσι, κατά την αντίληψη αυτή,⁴ ρυθμίστηκε ρητά η δυνατότητα ποινικής διαπραγμάτευσης στα διαδικαστικά στάδια μετά την έκδοση παραπεμπτικού βουλεύματος ή μετά τη διατύπωση σύμφωνης γνώμης του προέδρου εφετών κατά το άρθρο 309 παρ. 2 και μέχρι την επίδοση κλήσεως προς εμφάνιση ή κλητηρίου

Λειτουργών με θέμα «Ο νέος Ποινικός Κώδικας - ο νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας», <http://www.esdi.gr/nex/index.php/el/component/content/article/102-presentation/news/dimosieuseis/608-epimorfotiko-seminario-dik-leitourgon-me-the-ma-o-neos-poinikos-kodikas-o-neos-kodikas-poinikis-dikonomias-eisigiseis>, Ζαχαριάδη σε Ζαχαριάδη/Μαργαρίτη, Ο νέος ΚΠΔ – Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμ. Α΄, 2^η έκδ. 2024, υπό το άρθρο 303, σ. 1885.

2. Βλ. Αιτιολογική Έκθεση ν. 5090/2024, σελ. 138-139: ««η τροποποίηση της παρ. 1 του άρθρου 303 ΚΠΔ έρχεται να συμπληρώσει διαπιστωμένο νομοθετικό κενό, με την πρόβλεψη πλέον, της δυνατότητας να αιτηθεί ο κατηγορούμενος κατά την προπαρασκευαστική διαδικασία, με αυτοτελές αίτημά του που μπορεί να υποβληθεί μέχρι και την παρέλευση δέκα (10) ημερών από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσης στο ακροατήριο του αρμοδίου δικαστηρίου, την υπαγωγή του σε ποινική διαπραγμάτευση (...) Οι εν λόγω δυνατότητες που παρέχουν οι εν λόγω νομοθετικές παρεμβάσεις θα συμβάλλουν ουσιαστικά, σε περίπτωση μάλιστα που η διαπραγμάτευση έχει θετική έκβαση, στην οικονομία της δίκης μέσω της εξοικονόμησης άσκοπων δικονομικών ενεργειών (κλήσεις μαρτύρων, συγκρότηση δικαστηρίου, συμπερίληψη της υπόθεσης στο πινάκιο)».

3. Βλ. Τσερτσίδα, Νέοι Νόμοι - Ν 5090/2024 (ΦΕΚ Α΄ 30/23.2.2024) - Οι τροποποιήσεις του Ν 5090/2024 στο πεδίο της ποινικής διαπραγμάτευσης, ΠοινΔικ 2024, σ. 509 επ.

4. Βλ. Τσερτσίδα, ό.α.π.

θεσπίσματος στον κατηγορούμενο.⁵ Προφανώς αυτή τη ρύθμιση φαίνεται ότι παρέβλεψε ο νομοθέτης του ν. 5090/2024 κι έκανε λόγο για «*διαπιστωμένο νομοθετικό κενό*».

Σε κάθε περίπτωση, σήμερα φαίνεται να ισχύουν παράλληλα δύο ρυθμίσεις: σύμφωνα με την πρώτη, αν το αίτημα για διαπραγμάτευση υποβληθεί σύμφωνα με την παρ. 1 εδάφ. α' του άρθρου 303 ΚΠΔ, ήτοι εντός δέκα ημερών από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσεως προς εμφάνιση, όπως προέβλεψε ο ν. 5090/2024, η δικογραφία, με βάση την παρ. 2 του ίδιου άρθρου, «*σε οποιοδήποτε στάδιο κι αν εκκρεμεί*», χρεώνεται σε εισαγγελέα προκειμένου να κρίνει αν η υπόθεση είναι κατάλληλη για διαπραγμάτευση και, αν δεν επιτευχθεί συμφωνία, δικάζεται από το καθ' ύλην αρμόδιο δικαστήριο στη δικάσιμο που αρχικά είχε οριστεί. Αντίθετα, σύμφωνα με τη δεύτερη, δηλαδή αυτή που προκύπτει από τον συνδυασμό των άρθρων 303 παρ. 5 και 302 παρ. 1 και 2 ΚΠΔ, στην περίπτωση που το αίτημα για διαπραγμάτευση υποβάλλεται μέχρι την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσεως προς εμφάνιση και η δικάσιμος, που ορίστηκε, υπερβαίνει τους τέσσερις μήνες, ο εισαγγελέας μπορεί να αποσύρει την υπόθεση από την ορισθείσα δικάσιμο και να ορίσει κατ' απόλυτη προτεραιότητα νέα δικάσιμο, στην οποία να εισαγάγει το αίτημα του κατηγορουμένου στο *αρμόδιο* δικαστήριο⁶. Σε αμφότερες, όμως, τις περιπτώσεις, η ευδοκίμηση της αιτήσεως για διαπραγμάτευση οδηγεί την υπόθεση, κατά περίπτωση, στο Μονομελές Πλημμελειοδικείο ή το Μονομελές Εφετείο προκειμένου να επικυρωθεί το σχετικό πρακτικό που συντάχθηκε.

Είναι χαρακτηριστικό ότι στο αρχικό σχέδιο του ν. 5090/2024 αναφερόταν πως το σχετικό (τέταρτο) εδάφιο της παρ. 5, το οποίο παρέπεμπε στο άρθρο 302 παρ. 1 και 2 ΚΠΔ, διαγράφεται⁷. Προφανώς είχε προσωρινά γίνει αντιληπτό το παραπάνω πρόβλημα και ο νομοθέτης προσπάθησε να το επιλύσει με τη διαγραφή του σχετικού εδαφίου ώστε να ισχύει μόνο η ρύθμιση της προπαρασκευαστικής διαδικασίας που εισήγαγε ο ν. 5090/2024. Ωστόσο, εν τέλει, αφενός μεν το συγκεκριμένο εδάφιο της παρ. 5 (: άγνωστο για ποιους λόγους) δεν απαλείφθηκε (: με αποτέλεσμα να ισχύει ακόμη και σήμερα), αφετέρου δε στην Αιτιολογική Έκθεση έγινε λόγος για «*διαπιστωμένο νομοθετικό κενό*», με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί το ερμηνευτικό ζήτημα, που μόλις επισημάνθηκε.

5. Βλ. *Δαλακούρα*, Ο νέος ΚΠΔ, 2^η έκδ. 2020, σελ. 229, όπου επισημιάονται τα ακόλουθα: «*Άξιο πρόσθετης αναφοράς είναι, περαιτέρω, ότι με το άρθρο 7 παρ. 32 του Ν 4637/2019 προστέθηκε στο τέλος της παρ. 5 του άρθρου 303 εδάφιο που προβλέπει ότι "οι παρ. 1 και 2 του άρθρου 302 ισχύουν αναλόγως". Η προσθήκη αυτή κρίθηκε αναγκαία για να καλυφθεί η εφαρμογή της ποινικής διαπραγμάτευσης και στην αντίστοιχη διαδικαστική φάση*».

6. Βλ. *Δαγκλή*, ό.π., σ. 146.

7. Βλ. το αρχικό σχέδιο νόμου επί του άρθρου 94 (το οποίο από παραδρομή αναφέρεται ως 97), σ. 1016.

Καθότι δε η προσθήκη του ν. 5090/2024 είναι νεότερη, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι επικρατεί της παλιάς ρύθμισης του ίδιου άρθρου⁸ και συνεπώς, όταν το αίτημα για διαπραγμάτευση υποβάλλεται μέχρι και δέκα ημέρες μετά την επίδοση της κλήσεως προς εμφάνιση ή του κλητηρίου θεσπίσματος, ακολουθείται η διαδικασία που περιγράφεται (όχι στις παρ. 1 και 2 του άρθρου 302 ΚΠΔ, αλλά) στις παρ. 1 και 2 του άρθρου 303 ΚΠΔ.

Κι ένα τελευταίο σχόλιο για την προθεσμία των 10 ημερών που έθεσε ο ν. 5090/2024 από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσεως προς εμφάνιση: καταρχάς, η προθεσμία αυτή είναι λίαν ασφυκτική, αφού συνήθως στην πράξη με την επίδοση των παραπάνω εισαγωγικών της δίκης εγγράφων στον κατηγορούμενο κανείς στην πραγματικότητα δεν «κάθεται» να ασχοληθεί όταν η δικάσιμος που του γνωστοποιείται είναι μετά από μερικούς μήνες, με αποτέλεσμα να εξετάζει τότε το ενδεχόμενο υποβολής αιτήσεως για διαπραγμάτευση⁹. Ίσως θα ήταν σκοπιμότερο, λοιπόν, να τεθεί μια προθεσμία που να ξεκινάει όχι από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος, αλλά αντίστροφα, κάποιες ημέρες (π.χ. ένα μήνα) πριν από τη δικάσιμο, ώστε να υποβάλλεται το αίτημα για διαπραγμάτευση. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, εξυπακούεται ότι η απώλεια της παραπάνω 10ήμερης προθεσμίας από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος δεν σημαίνει και απώλεια του σχετικού δικαιώματος υποβολής αιτήματος για διαπραγμάτευση, αφού ο κατηγορούμενος, σύμφωνα με όσα εκτίθενται παρακάτω, διατηρεί τη δυνατότητα να υποβάλει το αίτημά του στο ακροατήριο πριν από την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας.

β. Κύρια διαδικασία

Προχωρώντας στην κύρια διαδικασία, από το γράμμα της ρύθμισης της παρ. 7 του άρθρου 303 ΚΠΔ, όπου ρητά γίνεται λόγος για το ακροατήριο του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου, προκύπτει ότι δεν επιτρέπεται να πραγματοποιηθεί ποινική διαπραγμάτευση κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο του *δευτεροβαθμίου* δικαστηρίου. Τούτο ισχύει είτε πρωτοδίκως καταδικαστεί ο κατηγορούμενος και ασκήσει έφεση είτε αθωωθεί και ασκήσει έφεση ο εισαγγελέας. Συνεπώς, μόνο στα πλαίσια της διαδικασίας του *πρωτοβαθμίου* δικαστηρίου νοείται de lege lata εφαρμογή του plea bargaining. Ο σκοπός του νόμου εδώ θα πρέπει να αναζητηθεί στην αποφυγή εξαρτήσεως της ποινικής διαπραγμάτευσης από την πρωτόδικη «τύχη» του κατηγορουμένου. Ωστόσο, συζητήσιμο είναι αν θα πρέπει de lege ferenda να διευρυνθεί η δυνατότητα έναρξης της ποινικής διαπραγμάτευσης και στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο¹⁰.

8. Βλ. Τσερσίδη, *ό.α.π.*

9. Εδώ ακόμη κι αυτή η πολύ σημαντική 5νήμερη προθεσμία, που προβλέπεται στο άρθρο 327 ΚΠΔ, για να ζητήσει ο κατηγορούμενος από τον εισαγγελέα την κλήτευση κάποιων ουσιωδών μαρτύρων, οδηγεί συνήθως σε απώλεια του σχετικού δικαιώματος σε πρακτικό επίπεδο, επειδή με την παραλαβή του κλητηρίου θεσπίσματος ουδείς κατηγορούμενος ή συνήγορος αντιμετωπίζει με τη δέουσα επιμέλεια την υπόθεση που θα εκδικαστεί μετά από 6 ή 8 μήνες.

10. Βλ. Δαλακούρα, *ό.α.π.*

Εξάλλου, από τη γραμματική διατύπωση του νόμου δεν καταλείπεται περιθώριο για την διεξαγωγή της διαπραγμάτευσης μετά την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας, αφού η ρύθμιση είναι σαφής: «μέχρι την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας». Συνεπώς, αν αρχίσει η αποδεικτική διαδικασία (λ.χ. με την εξέταση του πρώτου μάρτυρα ή την ανάγνωση του πρώτου εγγράφου), ποινική διαπραγμάτευση πλέον δεν χωρεί. Σημειωτέον όμως ότι, όπως προκύπτει από την αντιπαραβολή της διάταξης του άρθρου 303 παρ. 7 με τις προβλέψεις των άρθρων 67 παρ. 1 και 175 παρ. 2 ΚΠΔ (: όπου χρησιμοποιείται ο όρος «μέχρι να αρχίσει για πρώτη φορά η αποδεικτική διαδικασία»),¹¹ στη μετ' αναβολή συζήτηση της υποθέσεως ενώπιον του πρωτοβαθμίου δικαστηρίου, ακόμη κι αν η υπόθεση αναβλήθηκε για κρείσσονες αποδείξεις, μπορεί να ξεκινήσει η διαδικασία της διαπραγμάτευσης, έστω κι αν την προηγούμενη φορά η αποδεικτική διαδικασία είχε ξεκινήσει, αφού στην παρ. 7 του άρθρου 303 ΚΠΔ δεν καταγράφεται ο όρος «για πρώτη φορά».¹² Αυτονόητο είναι, βέβαια, ότι αν η δίκη αναβλήθηκε είτε για σημαντικά αίτια είτε για κρείσσονες αποδείξεις, πριν αρχίσει η αποδεικτική διαδικασία, το αίτημα για ποινική διαπραγμάτευση παραδεκτά υποβάλλεται στη νέα μετ' αναβολή δικάσιμο.

3. Η διαδικασία υποβολής του αιτήματος για διαπραγμάτευση

Σε διαδικαστικό επίπεδο, το αίτημα υποβάλλεται είτε από τον ίδιο τον κατηγορούμενο αυτοπροσώπως είτε από τον συνήγορό του, που έχει ειδική προς τούτο εξουσιοδότηση, η οποία καταχωρείται στο ειδικό πρακτικό κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 141 παρ. 4 ΚΠΔ. Εξάλλου, η σχετική αίτηση μπορεί να υποβληθεί τόσο εγγράφως όπως σε όλα τα προγενέστερα στάδια, οπότε καταχωρείται όχι μόνο στο ειδικό πρακτικό του προηγούμενου άρθρου αλλά και στα πρακτικά της συνεδρίασης του δικαστηρίου, όσο και προφορικά, οπότε ομοίως καταχωρείται από τον γραμματέα στα παραπάνω πρακτικά. Αν, βέβαια, η αίτηση υποβληθεί κατά την προπαρασκευαστική διαδικασία, τότε απευθύνεται στον αρμόδιο κατά περίπτωση εισαγγελέα πλημμελειοδικών ή εφετών, ανάλογα με τον χαρακτήρα της πράξης ως πλημμελήματος ή κακουργήματος.

Αν, βέβαια, ο κατηγορούμενος στερείται συνηγόρου υπεράσπισης, ρητά προβλέπεται ότι το δικαστήριο του διορίζει αυτεπάγγελτα από τον σχετικό πίνακα του οικείου δικηγορικού συλλόγου.

11. Πρβλ. όμως και τη διάταξη του άρθρου 126 παρ. 1 εδάφ. α' ΚΠΔ.

12. Πρβλ. όμως *Δαγκλή*, σ. 147, υποσημ. 526, όπου επισημαίνεται ότι «η υποβολή της αίτησης είναι δυνατή και σε μετ' αναβολή δικάσιμο, εφόσον δεν έχει προηγηθεί η έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας».

Στην περίπτωση που το αίτημα υποβάλλεται κατά την κύρια διαδικασία, ήτοι στο ακροατήριο πριν από την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας (: όχι, δηλαδή, κατά την προπαρασκευαστική διαδικασία), ρητά προβλέπεται στο νόμο ότι η διαπραγμάτευση διεξάγεται μεταξύ του κατηγορουμένου και του *εισαγγελέα της έδρας* (: άρθρο 303 παρ. 7 ΚΠΔ).

Εξάλλου, η υποβολή του αιτήματος διαπραγμάτευσης δεν αποτελεί υποχρεωτικό λόγο αναβολής της δίκης, μπορεί όμως το δικαστήριο να διακόψει τη συζήτηση και να τάξει προθεσμία έως δεκαπέντε ημερών για τη σύνταξη του πρακτικού διαπραγμάτευσης σύμφωνα με την παράγραφο 4 (: βλ. άρθρο 303 παρ. 7 εδ. δ' ΚΠΔ).¹³

Αυτονόητο είναι ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, αν λ.χ. υποβληθεί η αίτηση στο τριμελές εφετείο κακουργημάτων πριν από την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας, εφόσον επιτευχθεί η συμφωνία, το πρακτικό διαπραγμάτευσης επικυρώνεται από το *ίδιο* το δικάζον δικαστήριο (: εν προκειμένω από το τριμελές εφετείο κακουργημάτων), ήτοι δεν εισάγεται η δικογραφία για επικύρωση στο μονομελές εφετείο.¹⁴ Έχει, πάντως, υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη¹⁵, σύμφωνα με την οποία, όταν το αίτημα υποβάλλεται κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο ενώπιον δικαστηρίου διαφορετικού από το Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων ή το Μονομελές Πλημμελειοδικείο, τότε η υπόθεση αποσύρεται από το Δικαστήριο στο οποίο εκκρεμούσε και εισάγεται προς επικύρωση του πρακτικού στο Μονομελές Πλημμελειοδικείο ή στο Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων, κατά περίπτωση. Ωστόσο, η άποψη αυτή δεν φαίνεται να εξυπηρετεί την οικονομία της διαδικασίας, πέραν του ότι είναι αντίθετη και με την ίδια τη ρύθμιση της παρ. 7 του άρθρου 303 ΚΠΔ, όπου ρητά προβλέπεται αφενός μεν ότι η διαπραγμάτευση σε μια τέτοια περίπτωση διεξάγεται μεταξύ του κατηγορουμένου και του *εισαγγελέα της έδρας* και αφετέρου ότι η δίκη διακόπτεται για δεκαπέντε το πολύ ημέρες για τη σύνταξη του πρακτικού διαπραγμάτευσης, οπότε μετά η υπόθεση επανέρχεται στην ίδια σύνθεση.¹⁶

13. Στην αρχική της μορφή η διάταξη ανέφερε μόνο ότι δεν είναι υποχρεωτικός λόγος αναβολής. Με το άρθρο 7 παρ. 32 περ. β' ν. 4637/2019 συμπληρώθηκε με την πρόβλεψη για τη διακοπή της δίκης. Βλ. *Τσερτσίδα*, ό.π., και υποσημ. 8 όπου παρατίθεται το σχετικό χωρίο της Αιτιολογικής Έκθεσης του ν. 4637/2019.

14. Βλ. ad hoc: ΤριμΕφΚακΘεσ 232/2020, Αρμ. 2021, 849, ΤριμΕφΚακΔυτΜακ 93/2022, ΠοινΔικ 2023, 600, όπου σύμφωνες ορθές παρατηρήσεις *Τσερτσίδα Μ.*, σελ. 602 και υποσημ. 6.

15. Βλ. έτσι *Τσόγκα Α.*, Ποινική διαπραγμάτευση, ποινική συνδιαλλαγή και ζητήματα στην εκτέλεση της ποινής, σ. 6-7, σε: www.esdi.gr/wp-content/uploads/images/stories/pdf/epimorfosi/2021/tsogaspoikkod_2022.pdf,

16. Βλ. *Ζαχαριάδη*, ό.π., σ. 1885, *Τσερτσίδα Μ.*, ό.α.π.

4. Συρρέουσες πράξεις

Η παρ. 8 του άρθρου 303 ΚΠΔ δεν περιορίζεται μόνο στις περιπτώσεις που η συμφωνία μεταξύ εισαγγελέα και κατηγορουμένου λαμβάνει χώρα στην προδικασία. Υπενθυμίζεται ότι, με βάση τη συγκεκριμένη διάταξη, όταν υπάρχει συρροή εγκλημάτων, η διαπραγμάτευση μπορεί να αφορά ένα ή περισσότερα από τα συρρέοντα εγκλήματα. Συνεπώς, και στη διαπραγμάτευση που διεξάγεται στο ακροατήριο, είναι δυνατό να επιτευχθεί συμφωνία για κάποιες μόνο από τις συρρέουσες πράξεις, οπότε για τις λοιπές θα ακολουθήσει κανονική δίκη. Τέτοια περίπτωση αντιμετώπισε ήδη η νομολογία¹⁷ και ορθά επικυρώθηκε το σχετικό πρακτικό διαπραγμάτευσης για την κατηγορία της κακουρηματικής πλαστογραφίας, για την οποία είχε υποβληθεί το αίτημα από την πλευρά του κατηγορουμένου, ενώ, αντίθετα, ως προς τη συρρέουσα πράξη της απάτης, η υπόθεση εκδικάστηκε κατ' ουσίαν με εφαρμογή της παρ. 3 του άρθρου 405 του ΠΚ (: εντελής ικανοποίηση παθόντος πριν από την αμετάκλητη παραπομπή στο ακροατήριο).

5. Εξουσία του δικαστηρίου

Σε περίπτωση επίτευξης της συμφωνίας, όπως ήδη αναφέρθηκε, όταν το αίτημα για τη διαπραγμάτευση έχει υποβληθεί στο ακροατήριο, η υπόθεση επανέρχεται στο ίδιο το δικάζον δικαστήριο (π.χ. το Τριμελές Εφετείο) προκειμένου να επικυρώσει τη συμφωνία. Εν προκειμένω, όπως αναφέρεται στην παρ. 6 του άρθρου 303 ΚΠΔ, το δικαστήριο, σε δημόσια συνεδρίαση, κηρύσσει ένοχο τον κατηγορούμενο βάσει του πρακτικού διαπραγμάτευσης που συντάχθηκε με τον εισαγγελέα της έδρας, καθώς και των στοιχείων της δικογραφίας και επιβάλλει σ' αυτόν, εφαρμόζοντας τα κριτήρια του άρθρου 79 ΠΚ, ποινή, η οποία δεν μπορεί να υπερβαίνει τη συμφωνηθείσα. Αναφέρεται επίσης στο νόμο, στο αμέσως επόμενο εδάφιο, ότι το δικαστήριο εξετάζει αυτεπαγγέλτως, χωρίς να δεσμεύεται από το πρακτικό διαπραγμάτευσης, τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 368 περ. β' και γ' και δικαιούται να μεταβάλλει το νομικό χαρακτηρισμό της πράξης μόνο προς όφελος του κατηγορουμένου. Εδώ είναι αλήθεια ότι φαίνεται το γράμμα του νόμου να είναι σημαντικά στενότερο από την αντίστοιχη Αιτιολογική Έκθεση του νέου ΚΠΔ, όπου ρητά αναφέρεται ότι με βάση την αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας «θα πρέπει το ποινικό δικαστήριο να διατηρεί την εξουσία, πριν καταγγώσει την προσυμφωνηθείσα ποινή, να ερευνήσει τη νομική βασιμότητα της κατηγορίας ή άλλους λόγους που αποκλείουν την ποινική ευθύνη και στην περίπτωση αυτή να αθώσει παρά το *plea bargaining* τον κατηγορούμενο ή να προσδώσει στην πράξη τον προσήκοντα νομικό χαρακτηρισμό». Με βάση μάλιστα την παραπάνω περικοπή της Αιτιολογικής Έκθεσης, στη θεωρία φαίνεται να κυ-

17. Βλ. ΤριμΕφΚακΔυτΜακεδ 93/2022, ό.π.

ριαρχεί σήμερα η άποψη¹⁸ ότι το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα όχι μόνο να παύσει οριστικά ή να κηρύξει ως απαράδεκτη την ποινική δίωξη, αλλά ακόμη και να αθώσει τον κατηγορούμενο όταν από τα στοιχεία της δικογραφίας, τα οποία πρέπει να λάβει υπόψη του κατ' άρθρο 303 παρ. 6 ΚΠΔ, δεν προκύπτει ότι συντρέχουν οι προϋποθέσεις για την κήρυξη της ενοχής. Κι εδώ βέβαια περιλαμβάνεται και η περίπτωση που η κατηγορία κρίνεται νομικά αβάσιμη.

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί πως έχει ήδη γίνει δεκτό νομολογιακά¹⁹ ότι το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να εξετάσει αυτοτελή ισχυρισμό για την αναγνώριση ελαφρυντικών περιστάσεων, ακόμη κι όταν έχει συμφωνηθεί συγκεκριμένη ποινή μεταξύ εισαγγελέα και κατηγορουμένου, και σε περίπτωση που τον κάνει δεκτό να τη μειώσει έτι περαιτέρω, αφού με βάση το 303 παρ. 6 ΚΠΔ δεσμεύεται να μην επιβάλλει μόνο βαρύτερη ποινή σε σχέση με τη συμφωνηθείσα.

6. Η αποτυχία σύνταξης πρακτικού διαπραγμάτευσης και η περαιτέρω εξέλιξη της διαδικασίας

Σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας, η αίτηση του κατηγορουμένου θεωρείται ως ουδέποτε υποβληθείσα και τα ειδικά πρακτικά του άρθρου 141 παρ. 4 που τηρήθηκαν για τον σκοπό αυτό καταστρέφονται με το οικείο υλικό, ενώ τυχόν αντίγραφα τους δεν λαμβάνονται υπόψη σε κανένα στάδιο της δίκης και σε καμία άλλη διαδικασία²⁰. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την παραπομπή της παρ. 7 σε προηγούμενη παράγραφο του άρθρου 303, που είναι βέβαια η παρ. 3 και όχι η παρ. 5 όπως εσφαλμένα και από παραδρομή αναφέρεται στο νόμο²¹.

Και μπορεί μεν τα χαρτιά να καταστρέφονται όπως αναφέρει η παραπάνω ρύθμιση, ωστόσο εκείνο που δεν μπορεί να εξαλειφθεί από τη μνήμη των δικαστών και του εισαγγελέα είναι ότι ο κατηγορούμενος υπέβαλε αίτημα για διαπραγμάτευση άρα ότι «προφανώς» είναι ένοχος. Πώς θα έρθει, λοιπόν, τώρα ο κατηγορούμενος να υποστηρίξει την αθωότητά του και ποιο δικαστήριο, γνωρίζοντας όλα τα παραπάνω, θα τον κηρύξει αθώο; Όταν δηλαδή η αίτηση υποβάλλεται στην προδικασία ή έστω μέχρι την προπαρασκευαστική διαδικασία, είναι πιθα-

18. Βλ. Δαλακούρα, ό.π., Παπαδαμάκη, Ποινική Δικονομία, 11 έκδ. 2024, σ. 395, Δαγκλή, ό.π., σ. 162, Τσερτσίδη, ό.π..

19. ΤριμΕφΚακΔυτΜακ 93/2022, ό.π., με σύμφωνες παρατηρήσεις Τσερτσίδη Μ., ΜονΕφΝαυπλ 294/2022, ΠοινΧρ 2023, 306. Πρβλ. όμως ΑΠ 634/2022, Qualex.

20. Βλ. άρθρο 302 παρ. 5, η οποία αναριθμήθηκε έτσι από παρ. 4 που ήταν πριν, με το άρθρο 7 παρ. 31 περ. στ' του Ν 4637/2019.

21. Βλ. άρθρο 303 παρ. 7 εδ. τελευταίο, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 8 παρ. 16 του Ν 4637/2019: Αν, βέβαια, δεν επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ εισαγγελέα και κατηγορουμένου, τότε «εφαρμόζεται αναλόγως η παρ. 4 του άρθρου 302 ΚΠΔ». Βλ. και Ζαχαριάδη, ό.π., σ. 1889, Τσερτσίδη Μ., Παρατηρήσεις στην ΤριμΕφΚακΔυτΜακ 93/2022, ΠοινΔικ 2023, 603.

νό, τουλάχιστον στα μεγάλα εφετεία και πρωτοδικεία της χώρας, οι δικαστές του καθ' ύλην αρμόδιου δικαστηρίου να μην πληροφορηθούν ότι σε προγενέστερο στάδιο υποβλήθηκε αίτημα για διαπραγμάτευση και να εκδικάσουν ανεπηρέαστοι την υπόθεση όταν θα φτάσει στο ακροατήριο. Τι γίνεται, όμως, όταν το αίτημα υποβάλλεται στο ακροατήριο ενώπιόν τους και διακόπτουν την εκδίκαση προκειμένου να διερευνηθεί μεταξύ κατηγορουμένου και εισαγγελέα της έδρας η πιθανότητα συμφωνίας ως προς την ποινή; Αν αυτή η συμφωνία δεν επιτευχθεί, κατά πόσο θα παραμείνουν ανεπηρέαστοι, όταν στη μετά διακοπή συζήτηση της υπόθεσης θα κληθούν να αποφασίσουν επί της ενοχής του κατηγορουμένου; Η αναβολή δεν είναι λύση, και γι' αυτό ο νόμος σπεύδει να διευκρινίσει ότι δεν συνιστά υποχρεωτικό λόγο αναβολής η υποβολή αιτήματος για διαπραγμάτευση, αλλά μόνο διακοπή μπορεί να αποφασιστεί. Βέβαια, το γεγονός ότι δεν συνιστά υποχρεωτικό λόγο αναβολής, δεν σημαίνει ότι το δικαστήριο δεν μπορεί να αποφασίσει, μετά από μια τέτοια εξέλιξη, ακόμη και την αναβολή της εκδίκασης, αν «νιώθει» ότι δεν μπορεί αμερόληπτα να αποφασίσει για την υπόθεση ή για οποιονδήποτε άλλο λόγο ανακλύει στην πορεία. Από την άλλη μεριά, σε μια τέτοια περίπτωση δεν προβλέπεται στο άρθρο 14 ΚΠΔ κάποιος λόγος αποκλεισμού, όπως π.χ. για τον ανακριτή ή ακόμη και τους δικαστές που εξέδωσαν το παραπεμπτικό βούλευμα, εφόσον είναι εφικτή η συγκρότηση του δικαστηρίου. Και βέβαια, σοφά εδώ ο νομοθέτης δεν προέβλεψε λόγο αποκλεισμού, αφού, σε αντίθετη περίπτωση, κάθε φορά που ο κατηγορούμενος δεν θα ήθελε να εκδικαστεί η υπόθεσή του από συγκεκριμένη σύνθεση, θα υπέβαλλε αίτημα για διαπραγμάτευση και μετά την αποτυχία του, θα εξασφάλιζε τουλάχιστον αναβολή στην υπόθεσή του και συνεπώς αλλαγή της αρχικής σύνθεσης.

Αυτό είναι, νομίζω, το βασικότερο μειονέκτημα για την ποινική διαπραγμάτευση κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο, διότι ο κατηγορούμενος εδώ, αν υποβάλει το σχετικό αίτημα, πιέζεται να αποδεχθεί *όποια πρόταση ποινής* τού κάνει ο εισαγγελέας, γνωρίζοντας ότι, αν δεν επιτευχθεί συμφωνία, θα πάει να δικαστεί τελικά από σύνθεση δικαστηρίου και από εισαγγελέα που θα έχει υπόψη του τι προηγήθηκε. Συνεπώς, δύσκολα θα μπορεί πλέον να αρνηθεί πειστικά επί της ουσίας την ενοχή του. Είναι προτιμότερο, λοιπόν, να υποβάλει το σχετικό αίτημα σε προγενέστερο διαδικαστικό στάδιο, ώστε, τουλάχιστον στα μεγάλα δικαστήρια, να εξασφαλίσει ότι, αν δεν συμφωνήσει στην προταθείσα ποινή, θα μπορέσει να δικαστεί από δικαστές και εισαγγελέα που δεν θα γνωρίζουν ότι ζήτησε διαπραγμάτευση. Δεν είναι επομένως τυχαίο ότι η ποινική διαπραγμάτευση είναι ένας θεσμός που μέχρι σήμερα στην πράξη έχει εφαρμοστεί σε ορισμένες μόνο, συνήθως από την αρχή ομολογημένες, αξιόποινες πράξεις, όπως τα ναρκωτικά και η μεταφορά παράτυπων μεταναστών.

7. Καταληκτικές παρατηρήσεις – προτάσεις

Το υφιστάμενο νομοθετικό πλαίσιο για την ποινική διαπραγμάτευση κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο θα πρέπει να διορθωθεί, κατά τη γνώμη μου, στα ακόλουθα σημεία:

- α.** Θα πρέπει μάλλον να καταργηθεί το τέταρτο εδάφιο της παρ. 5 του άρθρου 303 ώστε να μην υπάρχουν δύο παράλληλες διαδικασίες κατά την προπαρασκευαστική διαδικασία.
- β.** Θα πρέπει να αναμορφωθεί το κείμενο της παρ. 6 έτσι ώστε το γράμμα του νόμου να ανταποκρίνεται στον σκοπό του, όπως αποτυπώνεται στην Αιτιολογική Έκθεση, και να είναι σαφέστερο, ώστε να μην γίνονται παρερμηνείες. Ήτοι να προβλέπεται ρητά ότι αν το δικαστήριο θεωρεί νομικά αβάσιμη την κατηγορία, κηρύσσει αθώο τον κατηγορούμενο παρά την υπογραφή του πρακτικού διαπραγμάτευσης.
- γ.** Θα ήταν προτιμότερο για πρακτικούς λόγους, η 10ήμερη προθεσμία από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσεως προς εμφάνιση να τεθεί στο νόμο ως «προχωρητική» προθεσμία που θα ξεκινά αντίστροφα και δη από τη δικάσιμο.
- δ.** Θα πρέπει κανείς να σκεφτεί στα σοβαρά το ενδεχόμενο, για λόγους αποσυμφόρησης των Εφετείων, η ποινική διαπραγμάτευση στο ακροατήριο να μπορεί να λειτουργήσει και στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο.
- ε.** Θα πρέπει με κάποιο τρόπο να διασφαλιστεί η αμεροληψία των δικαστών, που θα δικάσουν την υπόθεση, μετά την αποτυχία του σχετικού αιτήματος που υποβάλλεται κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο. Εδώ έχει κατατεθεί στη δημόσια συζήτηση μία σχετική πρόταση: κατά την έναρξη της συνεδρίασης, να εμφανίζεται στην έδρα μόνο ο γραμματέας με έναν εισαγγελικό λειτουργό διαφορετικό από εκείνον της έδρας που θα εκδικάσει τις υποθέσεις, με αποκλειστικό σκοπό να τίθενται τα αιτήματα διαπραγμάτευσης εκείνη τη χρονική στιγμή ως ένα είδος προεκφώνησης των υποθέσεων.²² Ωστόσο, είναι ζήτημα πως θα λειτουργήσει σε μια τέτοια περίπτωση η προβλεπόμενη στο νόμο 15νθήμερη διακοπή και σίγουρα η διαπραγμάτευση δεν θα λαμβάνει χώρα, σε μια τέτοια περίπτωση, μεταξύ του εισαγγελέα της έδρας (: όπως προβλέπει ο νόμος) και του κατηγορουμένου.
- στ.** Θα πρέπει, τέλος, η παραπομπή της παρ. 7 του άρθρου 302 να διορθωθεί στο ορθόν παρ. 3 (και όχι 4 που είναι άσχετη), όπου και πραγματικά αναφέρεται τι γίνεται σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας.

22. Βλ. Ζαχαρή Κ., Η αμεροληψία των δικαστικών προσώπων στην ποινική διαπραγμάτευση, ΠοινΔικ 2023, σ. 696 επ.

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΜΜΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΛΑΪΚΙΣΜΟΥ: Πληροφόρηση, τεκμήριο αθωότητας και ακεραιότητα της δικαιοδοτικής λειτουργίας*

Νίκος Παπασπύρου

Αν. Καθηγητής Συνταγματικού Δικαίου ΕΚΠΑ

Εισαγωγή

Η τρέχουσα συγκυρία χαρακτηρίζεται από την έξαρση ενός ανατροφοδοτούμενου από τα ΜΜΕ ποινικού λαϊκισμού, ενίοτε πλεκόμενου με το πολιτικό σύστημα, ο οποίος εν δυνάμει επαπειλεί την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Από αυτή την αφετηρία, η παρούσα ανάπτυξη αξιολογεί την προσήκουσα θεώρηση της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης κατά τρόπο ώστε αφενός να αποφεύγονται συγκρούσεις με έτερα εμπλεκόμενα συνταγματικά δικαιώματα και επιταγές, και αφετέρου να παραμένει ανέθευτη η ελευθερία και η αποτελεσματικότητα του δημόσιου ελέγχου επί της Δικαιοσύνης.

Το ζήτημα του ποινικού λαϊκισμού δεν είναι νέο, παρατηρείται διεθνώς. Αίτιό του δεν είναι μια ορισμένη αύξηση της εγκληματικότητας. Συναρτάται με βαθύτερα αίτια, σχετιζόμενα με την υποχώρηση του κράτους πρόνοιας, τη μετανάστευση, τον ανταγωνισμό μεταξύ τεχνοκρατικής και λαϊκής συντηρητικής κουλτούρας, κλπ.¹ Ωστόσο, εξαιτίας και ορισμένων μεγάλων αστοχιών των προηγούμενων δεκαετιών, όπως για παράδειγμα οι ρυθμίσεις για την απόλυση υπό όρο στο πλαίσιο της αποσυμφόρησης το 2015 (ν. 4322/2015), έχει λάβει σήμερα απειλητική έξαρση.

Τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο έχουν τεράστια ευθύνη στην εξάπλωση αυτού του φαινομένου, με την εκμετάλλευση βαθύτερων συναισθημάτων διά της υποβολής, της επιλεκτικής ή κατά παραποίηση έκθεσης των δεδομένων και της ορατότητας που δίδουν μόνο σε αστοχίες του ποινικού

* Εισήγηση σε ημερίδα της Εταιρίας Δικαστικών Μελετών, 20 Ιουνίου 2024.

1. Βλ. ενδεικτικά David Garland, *What Is Penal Populism?*, *Crime, Justice, and Social Order* (επιμ. Alison Lieblich, Joanna Shapland, Richard Sparks, Justice Tankebe, 2022), σ. 249 επ. Βλ. επίσης, σε μας, *Ποινικό Δίκαιο και Λαϊκισμός* (επιμ. Ι. Μηχανετζής & Κ. Φαρμακίδης), *The Books' Journal*, 24.5.2024, όπου συνοψίζονται οι εισηγήσεις των Antony Duff, Sandra Marshall, Κωνσταντίνου Γ. Παπαγεωργίου, Δημήτρη Κιούπη, Τόνιας Τζαννετάκη, Βασιλικής Χρήστου σε ημερίδα της 24^{ης} Απριλίου 2023, προσβάσιμο στο <https://booksjournal.gr/paremvaseis/4873-poiniko-dikaio-kai-laikismos>.

συστήματος ή σε περιπτώσεις (π.χ. απολύσεως υπό όρο ή μη επιβολής προσωρινής κράτησης) που είχαν κακή έκβαση (ενώ οποιαδήποτε ορθολογική αξιολόγηση οφείλει να σταθμίσει έστω υποθετικά και αντίστροφες αστοχίες: πρόσωπα που δεν απολύθηκαν ή κρατήθηκαν προσωρινά και τα οποία δεν θα τελούσαν αδικήματα). Δυστυχώς, τα τελευταία έτη αυτή η επιλεκτική ορατότητα συναρτάται και με μια πολιτική εργαλειοποίηση της εφαρμογής των νέων ποινικών κωδίκων, ιδίως επί παλαιών υποθέσεων, με αποτέλεσμα ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση και εκμετάλλευση ενός φοβικού λαϊκού συναισθήματος.

Για παράδειγμα, σε πρόσφατη τραγωδία με πολύ μεγάλο αριθμό νεκρών από πυρκαγιά, η σε πρώτο βαθμό δικαστική έκβαση (χρηματική μετατροπή ποινών φυλακίσεως) αποδόθηκε από τα ΜΜΕ σε συνδυασμό δικαστικής ανοχής και του νέου Ποινικού Κώδικα, ο οποίος κατήργησε τη δυνατότητα επιβολής συνολικής ποινής φυλακίσεως μεγαλύτερης των πέντε ετών για περιπτώσεις ανθρωποκτονίας από αμέλεια κατά συρροή με μία πράξη, η οποία δυνατότητα ίσχυε κατά τον χρόνο τελέσεως δυνάμει του 94 παρ. 2 εδ. β' ΠΚ. Ωστόσο, παραβλέφθηκε στη δημόσια συζήτηση, πρώτον, ότι η μετατροπή ποινής φυλακίσεως ακόμη και πέντε ετών καθιερώθηκε όχι με τους νέους ποινικούς κώδικες, αλλά το 2012, και δη με μνημονιακό νόμο (υποπαράγραφος ΙΓ.1. εδαφ.1 ν. 4093/2012) – διάταξη η οποία (ατυχώς) επιβλήθηκε ακριβώς λόγω του υπερκορεσμού στις ελληνικές φυλακές. Δεύτερον, ότι σαφής εντολή του νομοθέτη είναι να αποκλείεται η μετατροπή μόνο «αν το δικαστήριο με απόφασή του ειδικά αιτιολογημένη κρίνει ότι απαιτείται η μη μετατροπή της για να αποτραπεί ο δράστης από την τέλεση άλλων αξιόποινων πράξεων», κάτι το οποίο κρίνεται με βάση της συνθήκες του δράστη κατά τον χρόνο καταγνώσεως της ποινής. Τρίτον, ότι ουδεμία επίδραση επί της δυνατότητας (και δη υποχρεωτικότητας) της μετατροπής είχε η κατάργηση της ανωτέρω διατάξεως περί επαυξημένης συνολικής ποινής, καθώς κρίσιμη είναι η ποινή βάσης (άρθρο 2 παρ. 4 ν. 1240/1982). Έτσι, μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης παραμένει και σήμερα με την εσφαλμένη εντύπωση μιας ατιμωρησίας αναγόμενης τάχα στη συγκεκριμένη σύνθεση και στον νέο ΠΚ.

Τελικώς, ανατροφοδοτείται συνεχώς ένα κλίμα θυμού – ομογενοποιώντας τη δημόσια αντίδραση, επιχειρώντας να τεθεί το έγκλημα στο κέντρο της πολιτικής, ενίοτε αποπροσανατολιστικά, και παρουσιάζοντας την ποινή, ή και την προσωρινή κράτηση, ως μέσο εκτόνωσης αυτής της οργής, ακόμη και αν η ίδια η υπερποινικοποίηση ανατροφοδοτεί την εγκληματικότητα.² Σε τέτοιο πλαίσιο, ενυπάρχει κίνδυνος υπονόμησης τόσο της ανεξαρτησίας της δικαιοδοτικής

2. Ενδεικτικά βλ. Ι. Γιαννίδης, *Δεν υπηρετεί τα θύματα*, Καθημερινή, 9.12.2023, προσβάσιμο σε <https://www.kathimerini.gr/society/562773046/arthro-ioanni-giannidi-stin-k-den-ypiretei-ta-thymata/>, και τις δικές μας σκέψεις, σε Ν. Παπασπύρου, *Μεταρρύθμιση και αντιμεταρρύθμιση στο ποινικό δίκαιο*, Τα Νέα, 17.2.2024.

κρίσης, η οποία έρχεται αντιμέτωπη με μια αδιάκριτη μομφή ατιμωρησίας, όσο και αναίρεσης της αρχής της εξατομίκευσης μέσα από στερεοτυπικές γενικεύσεις.

Ενόψει αυτής της κατάστασης, η παρούσα ανάπτυξη εστιάζει στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Όπως είναι γνωστό, υπάρχει ρυθμιστικό πλαίσιο, τόσο σε επίπεδο διοικητικής ρύθμισης όσο και σε επίπεδο ποινικού νόμου.³ Το ζήτημα που απασχολεί τη δική μας εισήγηση είναι το πλαίσιο που θέτει η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, ιδίως όπως ερμηνεύεται από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στην οριοθέτηση των ΜΜΕ σε σχέση με την προβολή ειδήσεων και τη διατύπωση κρίσεων για την εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας. Κατά τη γνώμη μας, είναι κρίσιμο να αποφύγουμε μια γενικεύουσα αντιμετώπιση, είτε προς την κατεύθυνση της απολυτότητας των οικείων θεμελιωδών ελευθεριών είτε προς την κατεύθυνση μιας γενικευμένης στάθμισης συμφερόντων. Αντίθετα, είναι σημαντικό να διακρίνουμε, έστω καταρχήν, ανάμεσα σε κανόνες σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας, προστασίας από τον δημόσιο στιγματισμό και διαφύλαξης της ακεραιότητας της προδικασίας, και ρυθμίσεις που άγουν σε έλεγχο της κριτικής και της ενημέρωσης, προς διασφάλιση της διαφάνειας στην άσκηση της δικαιοδοτικής λειτουργίας. Ιδίως πρέπει να αποφύγουμε κάθε επιχείρηση κηδεμόνευσης του δημόσιου ελέγχου επί της απονομής της δικαιοσύνης.

1. Μια κρίσιμη διάκριση

Πράγματι, μια προσεκτική μελέτη της νομολογίας του ΕΔΔΑ αναδεικνύει νομίζω ότι το Δικαστήριο δεν αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο α) τη δημοσιοποίηση στοιχείων και τις αναγκαίες σταθμίσεις του δικαιώματος ενημέρωσης με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, το τεκμήριο αθωότητας και το δικαίωμα στην επανένταξη που θίγεται από τον δημόσιο στιγματισμό, και β) την κριτική στις δικαστικές αποφάσεις. Ως προς το πρώτο ζήτημα –το οποίο ιδίως και ευθέως συναρτάται με φαινόμενα ποινικού λαϊκισμού– δικαιολογούνται περιορισμοί και παραδοχή περιθωρίου εκτιμήσεως υπέρ των εθνικών αρχών, εφόσον όμως προβαίνουν ορθολογικά στις οικείες σταθμίσεις (ζήτημα στο οποίο θα επανέλθουμε στην ενότητα 3).⁴ Μάλιστα, καθιερώνεται και υποχρέωση θετικής προστασίας εκ μέρους του κράτους. Για παράδειγμα, έχει κριθεί σε διάσημη υπόθεση ότι το κράτος έχει υποχρέωση να διερευνά πώς έγινε π.χ. διαρροή

3. Βλ. σχετικώς την εισήγηση του Εισαγγελέα Γ. Νούλη, στο ίδιο τεύχος.

4. Βλ. χαρακτηριστικά την απόφαση *Axel Springer SE & RTL Television GmbH κατά Γερμανίας*, 21 Σεπτεμβρίου 2017, αρ. 51405/12, στην οποία κρίθηκε σύμφωνη με την ΕΣΔΑ απαγόρευση δημοσίευσης φωτογραφίας δίχως pixelization σχιζοφρενούς που είχε σκοτώσει και τεμαχίσει τους γονείς του, και, με εθνικό ενδιαφέρον, *Θ. κατά Ελλάδας*, απόφαση της 07.05.2024 (αρ. 28345/2016). Γενικότερα, βλ. τη σύνοψη της νομολογίας στην υπόθεση *Bédat κατά Ελβετίας*, Τμήμα Ευρείας Σύθεσης, απόφαση της 29^{ης} Μαρτίου 2016 (αρ. 56925/08). Ως προς την εθνική νομολογία, βλ. ΣτΕ 1501/2023.

στα ΜΜΕ καταγεγραμμένων ιδιωτικών επικοινωνιών των κατηγορουμένων άσχετων με το κρίσιμο ζήτημα της δίκης.⁵ Συναφώς και το Συμβούλιο της Επικρατείας, σε γνωστή επίσης υπόθεση δημοσιοποίησης ιδιωτικών στιγμών καλλιτέχνη με ανήλικο πρόσωπο, είχε τονίσει ότι «η διαφύλαξη εξάλλου των χρηστών ηθών και η καταπολέμηση της εγκληματικότητας, διά της επιβολής περιορισμών στις ελευθερίες των εγκληματούντων, ανήκει κατά το Σύνταγμα, αποκλειστικά και μόνο, στη δικαιοδοσία των αρμοδίων κρατικών αρχών, οι οποίες υπόκεινται κατά την εκπλήρωση του έργου τους αυτού σε σειρά ελέγχων, κατά τα προβλεπόμενα σχετικά στο Σύνταγμα» (ΣτΕ Δ'3545/2002).

Ως προς το δεύτερο, την κριτική, η νομολογία σαφέστατα αναγνωρίζει ευρύτατο πεδίο κριτικής ιδίως στα ΜΜΕ και τους τρίτους, με τη σκέψη ότι η Δικαιοσύνη αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες της δημόσιας εξουσίας και επομένως υπόκειται σε δημόσιο έλεγχο και κριτική.

Έτσι, στην απόφαση *Morice*,⁶ η οποία συνοψίζει τη νομολογία, τονίζεται ότι «κατά κανόνα αναγνωρίζεται υψηλό επίπεδο προστασίας της ελευθερίας της έκφρασης και ιδιαίτερα στενό περιθώριο εκτιμήσεως των Αρχών, όταν οι παρατηρήσεις αφορούν ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος, όπως εν προκειμένω για τη λειτουργία της Δικαιοσύνης, ακόμη και στο πλαίσιο διαδικασιών που είναι ακόμη εκκρεμείς για άλλους κατηγορούμενους» (σκ. 125). Στο ίδιο πλαίσιο, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι ακόμη και για έκφραση που τελικώς δεν προστατεύεται, πρέπει να αποφεύγεται η προσφυγή στον ποινικό νόμο (σκ. 127). Κατά τούτο, η εξαιρετικότητα του ποινικού δικαίου, και δη των στερητικών της ελευθερίας ποινών, δεν αποτελεί απλώς ευχή ή θεωρητική αναζήτηση, αλλά δικαστικώς ελέγξιμο κανόνα.

Περαιτέρω, η απόφαση υπενθυμίζει την παγιωμένη πλέον νομολογία κατά την οποία ανακρίβειες ή ακραίες αξιολογήσεις σε θέματα δημοσίου ενδιαφέροντος είναι επιτρεπτές, αρκεί να υπάρχει ορισμένη έλλογη βάση στα δεδομένα (*sound factual basis*) (σκ. 126). Αυτή η παρατήρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική διότι, ενώ αναγνωρίζει τη δημοσιογραφική ευθύνη, περιορίζει ουσιωδώς την εκ πλαγίου τιμώρηση των αξιολογικών κρίσεων, ακόμη και αν αυτές συγκαθορίζουν ποσοτικά ή ποιοτικά πραγματολογικές παραστάσεις. Είναι μάλιστα ορθή (ανεξαρτήτως, για παράδειγμα, της ορθής απάντησης σε άλλα εγκλήματα, όπως η απάτη), διότι σε μια δημοκρατική τάξη ο έλεγχος για την άσκηση της δημόσιας εξουσίας εν τέλει ανήκει στο φορέα της κυριαρχίας, τον λαό, και στην ελεύθερη δημόσια σφαίρα στο πλαίσιο της οποίας ο λαός μορφώνει κρίση, όχι ως πλειοψηφία, αλλά ως σύνολο ελεύθερων και ίσων πολιτών. Ενώ όμως

5. *Craxi κατά Ιταλίας* (2), απόφαση της 17^{ης} Ιουλίου 2003, αρ. 25337/94), § 73. Βλ. και *Bédat κατά Ελβετίας*, ο.π., § 76.

6. *Morice κατά Γαλλίας*, απόφαση της 23^{ης} Απριλίου 2015 (Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης) αρ. 29369/10.

ο δημόσιος στοχασμός ασκείται ιδίω δικαίω, τα κρατικά όργανα δεν είναι φορείς ελευθερίας, αλλά ασκούν συντεταγμένα καθήκοντα. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το πόρισμα του Δικαστηρίου λέγει ότι η κριτική είναι ελεύθερη, ακόμη και υπό τη μορφή της προσωπικής κριτικής δικαστών, εκτός και αν είναι βαρύτατα βλαπτική για τη Δικαιοσύνη, και υπό τον όρο ότι είναι εν ταυτώ ουσιωδώς αστήρικτη («save in the case of gravely damaging attacks that are essentially unfounded») (σκ. 131).

2. Το κύρος της Δικαιοσύνης

Μπορεί εδώ να αναρωτηθεί κανείς αν έτσι αποδίδεται ο προσήκων σεβασμός στο κύρος της Δικαιοσύνης. Νομίζω ότι τέτοια αντίδραση μαρτυρεί εσφαλμένη αντίληψη για τον ρόλο των δημοσίων αγαθών σε ένα ελεύθερο και δημοκρατικό κράτος, και ιδίως για τον ρόλο του ποινικού δικαίου σε ζητήματα δημοσίων αξιολογήσεων. Έτσι, η δημόσια εικόνα εμπιστοσύνης στη λειτουργία ενός θεσμού δεν μπορεί από μόνη της να συγκροτήσει έννομο αγαθό, παρά μόνο σε συνάρτηση με αντικειμενικώς αθέμιτες μορφές υπονόμησης της δημόσιας πίστης, και μάλιστα τέτοιας ώστε να υποσκάπτεται η κατά το Σύνταγμα λειτουργία του θεσμού. Πράγματι, σε μια δημοκρατική πολιτεία, η διαμόρφωση δημόσιας εμπιστοσύνης σε κρατικούς θεσμούς στηρίζεται στο ελεύθερο φρόνημα των πολιτών, όπως αυτό διαμορφώνεται υπό όρους αυθεντικότητας της δημόσιας σφαίρας, ενώ ούτε η κανονιστικότητα της έννομης τάξης ούτε η διασφάλιση της συμμόρφωσης με την έννομη τάξη προϋποθέτουν καταρχήν την παραδοχή εκ μέρους των πολιτών μιας επίσημης αληθούς εικόνας για την πραγματική κατάσταση των θεσμών. Υπό αυτή την έννοια, το έννομο αγαθό πρέπει να νοείται κανονιστικά, όχι αμιγώς αξιολογικά, τα δε συνταγματικά δικαιώματα δεν ενεργούν απλώς ως περιορισμοί (αίροντας π.χ. το άδικο), αλλά συμπροσδιορίζουν το προστατευόμενο με τον ποινικό νόμο αγαθό.

Δεύτερον, η ποινική απαγόρευση αθέμιτου λόγου επί ζητημάτων δημοσίου ενδιαφέροντος οφείλει να ενεργεί στη βάση αρχών ίσης μεταχείρισης και ουδετερότητας, ώστε να μην επιφέρει δομική παραμόρφωση στη δημόσια σφαίρα. Για παράδειγμα, νόμος ο οποίος τιμωρεί ψευδείς παραστάσεις προς συγκεκριμένη κατεύθυνση, π.χ. παραστάσεις οι οποίες θίγουν την εικόνα που θέλει το κράτος να εμφανίζει στη δημόσια σφαίρα, ενώ δεν τιμωρεί αντίστοιχες παραστάσεις που εξωραΐζουν τους θεσμούς, είναι άνευ ετέρου αντίθετος στην ελευθερία της έκφρασης και ίσως και στη δημοκρατική αρχή.⁷ Τρίτον, η τιμώρηση της έκφρασης οφείλει να

7. Βλ. πληρέστερα στη μελέτη μας *Είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα η νέα ρύθμιση για τη διασπορά ψευδών ειδήσεων;*, The Art of Crime, Νοέμβριος 2021, προσβάσιμο σε <https://theartofcrime.gr/είναι-σύμφωνη-με-το-σύνταγμα-η-νέα-ρύθμ/>.

στηρίζεται σε σαφή και προβλέψιμα στην εφαρμογή κριτήρια, ώστε να αποτρέπεται η επιλεκτικότητα στην εφαρμογή και η αυτολογοκρισία του ομιλητή.

Αυτές οι παρατηρήσεις έχουν ιδιαίτερη σημασία στο προκείμενο ζήτημα. Ενώ ελάχιστα πράττουμε για να αντιμετωπίσουμε π.χ. τη διαρροή στοιχείων της δικογραφίας προς τον σκοπό του εξευτελισμού υπόπτων ή κατηγορουμένων, εναντιωνόμαστε στην κριτική κατά των πορισμάτων της κρατικής δράσης. Πρέπει εδώ να αναρωτηθούμε αν κοινή βάση σε αμφοτέρα είναι ορισμένη πλοκή μεταξύ του ανατροφοδοτούμενου από τα ΜΜΕ ποινικού λαϊκισμού και του στηριζόμενου σε αυτόν τμήματος του πολιτικού συστήματος.

3. Η αμφίδρομη σχέση διαφάνειας και δημόσιου ελέγχου

Η δυνατότητα δημοσίου ελέγχου και κριτικής προϋποθέτει διαφάνεια στη λειτουργία της Δικαιοσύνης και πρόσβαση σε στοιχεία που επιτρέπουν τη δημόσια εξέλεξη και της ίδιας της κριτικής. Όπως έχει χαρακτηριστικά ειπωθεί, είναι «αδιανόητο» να θεωρείται ότι δεν πρέπει να υπάρχει παράλληλη ή και προηγούμενη συζήτηση για το αντικείμενο δικών δημοσίου ενδιαφέροντος στον Τύπο ή την κοινή γνώμη.⁸ Επομένως, ακόμη και αν το ζήτημα αφορά την παρουσίαση μιας σε εξέλιξη ποινικής έρευνας ή δίκης, οι περιορισμοί στην ελευθερία ενημέρωσης, στον βαθμό που εγείρονται ζητήματα δημόσιου ενδιαφέροντος, πρέπει να υπόκεινται σε αυστηρή εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, ώστε να αποκλείεται η προσχηματική επίκληση της ακεραιότητας της δικαιοδοτικής λειτουργίας ή της προσβολής των δικαιωμάτων των διαδίκων. Ιδίως οι απαιτήσεις της *in concreto* προβλεψιμότητας στην εφαρμογή και της αναγκαιότητας αποτελούν εργαλεία ανίχνευσης και εξουδετέρωσης του δυσασπόμενου σκοπού.

Έτσι, για παράδειγμα, κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ότι δεν δικαιολογείται η τιμώρηση της αποκάλυψης ερευνών σε υπόθεση διαφθοράς και κατάχρησης εξουσίας αξιωματούχων μυστικών υπηρεσιών, λαμβάνοντας υπόψη το δημόσιο ενδιαφέρον, και το γεγονός ότι από την αποκάλυψη δεν παρακωλύθηκε η δικαστική έρευνα.⁹ Όπως τόνισε το Δικαστήριο, οι εθνικές αρχές υιοθέτησαν μια τυπική και αυτόματη εφαρμογή του αδικήματος της παραβίασης απορρήτου.¹⁰ Το ζήτημα

8. *SIC – Sociedade Independente de Comunicação κατά Πολωνίας*, απόφαση της 27^{ης} Ιουλίου 2021 (αρ. 29856/13) §§ 58. Βλ. επίσης *Obukhova κατά Ρωσίας*, απόφαση της 8 Ιανουαρίου 2009, αρ. 34736/03, § 27, όπου κρίθηκε υπέρμετρη και εν τέλει απάδουσα προς τη διαφάνεια στη λειτουργία της δικαιοσύνης η απαγόρευση, με απόφαση ασφαλιστικών μέτρων, δημοσιογραφικής κάλυψης αγωγής δικαστή σχετικά με αξιώσεις της από αυτοκινητιστικό ατύχημα.

9. *Dias dos Santos Ferreira da Costa Cabral κατά Πορτογαλίας*, 30.04.2024 (αρ. 25282/18) §§ 12.

10. Βλ. και *Pinto Coelho κατά Πορτογαλίας* (no. 2), απόφαση της 22.03.2016 (αρ. 48718/11) §§ 49-50, σχετικά με χρηματική

αυτό νομίζω ότι δεν έχει επαρκώς προσεχθεί στη χώρα μας, με τη νομολογία να ακολουθεί μια μάλλον τυπολατρική προσέγγιση.¹¹

Από τις εν λόγω σκέψεις, ανακύπτει, νομίζουμε, και γενικότερο ζήτημα του επιτρεπτού περιορισμών στην ελευθερία της πληροφόρησης βάσει αξιολογήσεων αφηρημένης ή δυνητικής διακινδύνευσης, ιδίως όταν είναι ομιχλώδης η διασύνδεση με ένα αντικειμενικώς οριοθετημένο έννομο αγαθό ή όταν έτσι επιδιώκεται η αθέμιτη επίρριψη στον ομιλούντα ευθυνών και βαρών που ανήκουν σε τρίτους.

Σε ευρύτερο επίπεδο, πρόσφατα το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το δικαίωμα πληροφόρησης καλύπτει αίτημα του Τύπου για πρόσβαση στα επίσημα ημερολόγια της ηγεσίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου, ώστε να πληροφορηθεί αν υπήρξαν συναντήσεις στα γραφεία του Δικαστηρίου με κυβερνητικούς αξιωματούχους.¹² Για να είναι θεμελιωμένη η κριτική, σημαντική αναδεικνύεται η προστασία της πρόσβασης των δημοσιογράφων στις πηγές.

Συναφώς, ήδη έχει εκδοθεί ο Ευρωπαϊκός Κανονισμός για την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης,¹³ που, μεταξύ άλλων, απαγορεύει με αυστηρά οριοθετημένες εξαιρέσεις τον έλεγχο των πηγών των δημοσιογράφων καθώς και την παρακολούθηση των επικοινωνιών τους. Έτσι, οι σχετικοί κανόνες είναι πλέον κανόνες του ενωσιακού δικαίου με άμεση εφαρμογή, υποχρέωση αποστολής προδικαστικού ερωτήματος και έλεγχο τήρησης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

* * *

Οι ανωτέρω σκέψεις οφείλουν μια δεοντολογική διευκρίνιση σχετικά με το προσήκον ήθος της κριτικής. Η κριτική οφείλει δεοντολογικά να διαπνέεται από πρόθεση στήριξης στον θεσμό της

ποινή σε δημοσιογράφο που είχε προβεί άνευ αδείας σε ηχητική καταγραφή ποινικής δίκης, αποσπάσματα εκ της οποίας δημοσιοποιήθηκαν μετά την έκδοση της απόφασης και με αλλοίωση της φωνής, προς τον σκοπό κριτικής στην αξιολόγηση των στοιχείων.

11. Πρβλ. την ενδιαφέρουσα μειοψηφία στην ΣτΕ Δ' 791/2023, κατά την οποία «το ΕΣΡ επέβαλε την επίδικη κύρωση λόγω δημοσιοποίησης στοιχείων της ποινικής προδικασίας χωρίς να διαπιστώσει εάν στη συγκεκριμένη περίπτωση η παρουσίαση αυτούσιων αποσπασμάτων του ιατροδικαστικού πορίσματος και η αναπαραγωγή του περιεχομένου του έθιξε τα δικαιώματα του κατηγορουμένου και των λοιπών εμπλεκόμενων προσώπων ή/και το δημόσιο συμφέρον για αποτελεσματική και ανεπηρέαστη διεξαγωγή της δικαστικής έρευνας, λαμβανομένου, ιδίως, υπόψη ότι, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του φακέλου, το περιεχόμενο του επίμαχου ιατροδικαστικού πορίσματος είχε ήδη δημοσιοποιηθεί σε προγενέστερο χρόνο από τους συντάκτες του, και μάλιστα σε ειδική προς τούτο συνέντευξη τύπου (press conference). . . . Όπως έχει κριθεί παγίως από το ΕΔΔΑ, εφόσον τα απόρρητα στοιχεία έχουν ήδη δημοσιοποιηθεί ή έχουν με οποιονδήποτε τρόπο καταστεί γνωστά στο κοινό ή έχουν πάψει να είναι απόρρητα, είναι ζητούμενο και, επομένως, πρέπει να ελέγχεται επισταμένως εάν η απαγόρευση αποκάλυψής τους από τα μέσα ενημέρωσης εξακολουθεί να είναι απαραίτητη».

12. *Sieć Obywatelska Watchdog Polska κατά Πολωνίας*, απόφαση της 21^{ης} Μαρτίου 2024, αρ. 10103/20.

13. Κανονισμός (ΕΕ) 2024/1083 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11^{ης} Απριλίου 2024, σχετικά με τη θέσπιση κοινού πλαισίου για τις υπηρεσίες μέσων ενημέρωσης στην εσωτερική αγορά και την τροποποίηση της οδηγίας 2010/13/ΕΕ.

Δικαιοσύνης και από δέσμευση στη σαφή έκθεση των πραγματικών δεδομένων. Και οφείλει ιδίως –κατά τη γνώμη μας– να αποφεύγει, στο μέτρο του δυνατού, να αναπαράγει μια εικόνα ότι ευθύνονται οι συνθέσεις για όποια αστοχία επισυμβαίνει. Αν αναδεχτούμε τον πειρασμό να αντιμετωπίζουμε, κάθε φορά που υπάρχει σφοδρή λαϊκή κριτική, την εκάστοτε σύνθεση ως συντηρητή της ατιμωρησίας, θα εγκλωβιστούμε σε φαύλο κύκλο, από τον οποίο ο αδηφάγος λαϊκισμός δεν θα επιτρέψει διαφυγή.

ΑΠΟΝΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΜΜΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΛΑΪΚΙΣΜΟΥ: Ποινική διαδικασία και ΜΜΕ

Γεώργιος Νούλης

Εισαγγελέας Πρωτοδικών Αθηνών

Τα τελευταία έτη παρατηρείται μια διαρκώς εντεινόμενη πολυσύνθετη διασταύρωση της ποινικής διαδικασίας, σε όλα τα στάδιά της, με τα ΜΜΕ. Επίσης διογκώνεται θεαματικά το γνωστό φαινόμενο της υπέρμετρης μιντιακής προβολής «πολύκροτων» ποινικών υποθέσεων, που ενισχύεται από το καταρχήν εύλογο ενδιαφέρον και την τεχνηέντως τροφοδοτούμενη από τα ίδια τα ΜΜΕ περιέργεια του κοινού για την πορεία τους, καθώς και από την τεράστια αύξηση του αριθμού των ηλεκτρονικών ιδίως ΜΜΕ (ενόψει της γενικευμένης χρήσης του διαδικτύου) και τη δι' αυτού ταχύτατη κι ανεξέλεγκτη διάχυση της πληροφορίας στο σύνολο των πολιτών. Στη συνάντηση αυτή όμως των ΜΜΕ με την ποινική δικαιοσύνη παρατηρούνται στρεβλώσεις κι εκτροπές, ευτυχώς από μερίδα μόνον εξ αυτών, που δεν αντιλαμβάνονται τη συνταγματική τους υποχρέωση για την ενημέρωση των πολιτών και το δικαίωμά των τελευταίων στην αντικειμενική κι έγκυρη πληροφόρηση, κατ' άρθρο 14 του Συντάγματος. Ορισμένες μόνον πτυχές των σχετικών παθογενειών θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε στην παρούσα ανάπτυξη.

Αρχικά, χρήσιμο θα ήταν να καθορίσουμε τα επί μέρους στάδια της ποινικής διαδικασίας στα οποία συνήθως εντοπίζεται χρονικά η εκδήλωση του ενδιαφέροντος των ΜΜΕ, και να επισημάνουμε τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνει χώρα η τελευταία αλλά και την επίδραση που ασκεί στην εξέλιξη της ποινικής διαδικασίας:

Α) Ήδη από τον σχηματισμό της δικογραφίας από τις αστυνομικές αρχές και την υποβολή της στον αρμόδιο Εισαγγελέα Πρωτοδικών προς αξιολόγηση. Έχει επανειλημμένως παρατηρηθεί το φαινόμενο, ιδίως σε υποθέσεις «μείζονος ενδιαφέροντος», να διαρρέει αυθαίρετα το συλλεγέν αποδεικτικό υλικό και να δημοσιοποιούνται ακόμη και με λεπτομέρειες στοιχεία της υπόθεσης από την ίδια την ΕΛ.ΑΣ. (και όχι κατ' ανάγκη με την έκδοση επίσημου δελτίου Τύπου) πριν καν ο σχετικός φάκελος αποσταλεί στην εισαγγελία. Αυτές οι «δημοσιογραφικές επιτυχίες» πιστώνονται στο αστυνομικό ρεπορτάζ, που παραδοσιακά έχει προνομιακή διείσδυση στις κατάλληλες πηγές, αυτονόητα δε αποτελεί μια πρακτική παράνομη και πειθαρχικά αλλά και ποινικά ενδιαφέρουσα, ενόψει της διάταξης του άρθρου 252 ΠΚ που τυποποιεί το πλημμέλημα της παραβίασης υπηρεσιακού απορρήτου. Πέραν τούτου, η εν λόγω μεθόδευση είναι επικίνδυνη και για την επιτυχή συνέχιση της διερεύνησης της υπόθεσης, η οποία εκ του

νόμου είναι μυστική. Εύλογα δε σχηματίζεται η πεποίθηση ότι η συγκεκριμένη πρακτική ενίοτε υπαγορεύεται από την ανάγκη ανάδειξης και προβολής επιτυχιών της δημόσιας δύναμης για επικοινωνιακούς λόγους, συχνά δε τελείως άσχετους με την ποινική διαδικασία.

Β) Κατά την κύρια ανάκριση και την ενδιάμεση διαδικασία ενώπιον του Συμβουλίου Πλημμελειοδικών. Είναι κοινή αντίληψη όλων των παροικούντων την ποινική Ιερουσαλήμ ότι αφ' ης στιγμής η δικογραφία για την οποία παραγγέλθηκε η διενέργεια κύριας ανάκρισης παραληφθεί από τον Ανακριτή και ενεργοποιηθεί το δικαίωμα των διαδίκων να λάβουν αντίγραφα της, το υλικό της σε απειροελάχιστο χρόνο θα «κρεμαστεί στα μανταλάκια», ηλεκτρονικά κι έντυπα. Και μάλιστα ενίοτε επιλεκτικά, με την παραχώρηση του μέρους της που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του διαδίκου, η πλευρά του οποίου τα χορηγεί σε φίλια ΜΜΕ. Στη συνέχεια, όλα αυτά θα αναπαραχθούν και από τα υπόλοιπα ΜΜΕ προς ενημέρωση της κοινής γνώμης και κορσισμό της έμφυτης περιέργειας της και της δίψας της για αίμα – ενίοτε με τεχνηέντως διογκωμένα ή και παραποιημένα τα πραγματικά δεδομένα της υπόθεσης, είτε προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων συγκεκριμένων διαδίκων, είτε χάριν θωπείας και ερεθισμού του θυμικού των αναγνωστών, είτε για λόγους εμπορικής και κυκλοφοριακής επιτυχίας και μόνον. Λεκτέον ότι ο ΔΣΑ κατά το παρελθόν, και με σκοπό την περιστολή της πρακτικής αυτής, εξέδωσε οδηγία με την οποία καλούσε τα μέλη του να απέχουν από ανάλογες συμπεριφορές υπομιμνήσκοντας και την πειθαρχική του αρμοδιότητα επ' αυτών.

Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και μετά το πέρας της κύριας ανάκρισης και τη λήψη, κατ' άρθρο 308§2 ΚΠΔ, αντιγράφων της επί της ουσίας της υπόθεσης εισαγγελικής πρότασης προς το Συμβούλιο Πλημ/κών από τα διάδικα μέρη. Αυθημερόν η πρόταση, ολόκληρη ή αποσπάσματά της, καθίσταται κτήμα του φιλοθεάμονος κοινού, και πάλι μέσω των πρόθυμων προς τούτο ΜΜΕ. Και, ανάλογα με την πλευρά με την οποία στοιχίζεται το καθένα, με ξύλινους αναχρονιστικούς τίτλους στα όρια της φαιδρότητας, είτε επιδοκιμαστικούς (π.χ. «Καταπέλτης η εισαγγελική πρόταση» ή «Κόλαφος ο Εισαγγελέας») είτε το αντίθετο (π.χ. «Σοκ στην κοινωνία από την περίεργη εισαγγελική πρόταση» ή «Αλγεινή εντύπωση» από το περιεχόμενο της). Παραβιάζω ανοιχτές θύρες επισημαίνοντας ότι και η εν λόγω συμπεριφορά, εάν επιδεικνύεται από δικηγόρο ή διάδικο, τυγχάνει παράνομη και πειθαρχικώς και ποινικώς ελεγκτέα, ενόψει της διάταξης του άρθρου 251§2 ΠΚ που τυποποιεί το ιδιαίτερο πλημμέλημα της παραβίασης δικαστικού απορρήτου με υποκείμενα της τέλεσής του ρητώς τα συγκεκριμένα πρόσωπα.

Γ. Κατά τη διαδικασία στο ακροατήριο. Μετά την παραπομπή του κατηγορουμένου στο αρμόδιο δικαστήριο κακουργημάτων (σχεδόν αποκλειστικά το ΜΟΔ, ενόψει της φύσης των υποθέσεων που υπάγονται στην αρμοδιότητά του), και εξ αφορμής της ακώλυτης πρόσβασης στην πρόοδο της σχετικής δίκης (που διασφαλίζεται συνεπεία της αρχής της δημοσιότητας της διαδικασίας), παρατηρείται το απαράδεκτο φαινόμενο της διεξαγωγής πλειόνων παράλληλων δικών για την ίδια υπόθεση, πέραν της μίας και κανονικής στο ακροατήριο. Αυτές δεν είναι

άλλες από τις διεξαγόμενες τις μεσημβρινές κυρίως ώρες στα στούντιο των τηλεοπτικών σταθμών, οι οποίες με ελαφρά διάθεση αποκαλούνται συλλήβδην «τηλεδίκες».

Καθ' όλο το διάστημα της εξέλιξης της συναρπάζουσας το κοινό κανονικής ποινικής δίκης, και σε καθημερινή βάση, η δικονομική της διαδρομή και τα εξεταζόμενα από το Δικαστήριο αποδεικτικά μέσα διυλίζονται, αναλύονται, αξιολογούνται και σχολιάζονται από ομηγύρεις προσκεκλημένων ποικίλης προελεύσεως και αμφιβόλου έως ανυπάρκτου επιστημοσύνης. Αυτοί, ενίοτε με το (παχύλο) αζημίωτο, μολονότι στερούνται επαφής με την υπόθεση και γνώση αυτής, αναγορεύονται σε κριτές και υποδεικνύουν τρόπους αντιμετώπισης των νομικών ζητημάτων της, δίνοντας κατευθύνσεις για την αξιολόγηση των αποδείξεων. Οι φέροντες τον τίτλο του «ειδικού» προβεβλημένοι τηλεδικαστές, εμπορούμενοι ενίοτε από ιδιοτελείς προθέσεις, πρωταγωνιστούν στα σήριαλ της εκδίκασης της ποινικής υπόθεσης από τηλεοψίας, καλλιεργώντας συστηματικά το θλιβερό άθλημα του ποινικού λαϊκισμού και μετέχοντας κυνικά στην ενσυνείδητη χειραγώγηση του εύπλαστου κοινού περί δικαίου αισθήματος – με προεδρεύοντα του τηλεδικαστηρίου τον «δημοσιογράφο», συνήθως δε τον αυτοαποκαλούμενο έτσι παρουσιαστή της εκπομπής, αφού η γενικότερη έκπτωση αξιών έχει πλήξει και τον χώρο της σοβαρής κι έγκυρης ενημέρωσης. Μάλιστα, η αγορά της τηλεθέασης έχει επιβάλει μέχρι και την παραγωγή και μετάδοση ειδικών εκπομπών με μοναδικό αντικείμενο την επικοινωνιακή εκμετάλλευση «πολύκροτων» εκκρεμών ποινικών υποθέσεων, και σταθερή παρουσία στα πάνελ παντός είδους και προέλευσης καλεσμένων που τυγχάνουν παντογνώστες.

Το θλιβερότερο της διαμορφωθείσας εν λόγω κατάστασης είναι ότι στις σχετικές «συνθέσεις» των τηλεδικαστηρίων συμμετέχουν και δικηγόροι, ενίοτε ασκούντες καθήκοντα στην επίμαχη υπόθεση, συνήθως όμως όχι. Αυτοί, απροσχημάτιστα, ως «έγκριτοι» συνεργάτες της εκπομπής, προωθούν την επαγγελματική τους ανέλιξη με το όποιο κύρος και την αναγνωρισιμότητα που εξασφαλίζει το «γυαλί». Διαπιστώθηκαν δε περιπτώσεις που οι συνεργάτες των εκπομπών τηλεδικαστές δικηγόροι συστήθηκαν από παράγοντες της παραγωγής τους σε δικάους της προβαλλόμενης υπόθεσης για να τους αναλάβουν ως συνήγοροι τους. Η εν λόγω πρακτική προφανώς και είναι αναξιοπρεπής και αυτοεξευτελιστική για το ίδιο το υψηλό λειτούργημα της δικηγορίας, πέραν των πειθαρχικών κυρώσεων που επισύρει.

Όμως η κορύφωση της προσπάθειας των ΜΜΕ να επηρεάσουν την εξέλιξη μιας ποινικής υπόθεσης λαμβάνει χώρα μετά το πέρας της αποδεικτικής διαδικασίας στο ακροατήριο και τη διατύπωση της εισαγγελικής πρότασης προς το δικαστήριο. Ενόψει της σημασίας της για τον σχηματισμό της δικανικής πεποίθησης των μελών της σύνθεσής του, αν η εκφερθείσα εισαγγελική άποψη δεν είναι αρεστή στα ΜΜΕ (και στο συνδιαμορφούμενο από αυτά «κοινό περί δικαίου αίσθημα»), λέγεται ότι απάδει προς αυτό ή ότι το «προκαλεί». Ο δε εισαγγελέας που η λειτουργική ανεξαρτησία, η δικαστική του συνείδηση και η επιστημονική του οπτική του υπαγόρευσε την υιοθέτηση μιας πρότασης μη αποδεκτής από τα ΜΜΕ (ή από μερίδα τους, μικρή ή μεγάλη) μεταβάλλεται αυτόματα σε «Εχθρό του Λαού», όπως ακριβώς τον έπλασε

η δραματουργία του Ερρίκου Ίψεν. Αφού λοιπόν η θέση που εξέφρασε αφίσταται του μέσου κοινού φρονήματος (όπως το διερμηνεύει και το εκφράζει η αυθεντία των ΜΜΕ) δεν μπορεί παρά να είναι εξωνημένος, εξαρτημένος, διαβλητός ή επίορκος. Οπότε του αξίζει η δημόσια χλεύη, ο κοινωνικός εξοστρακισμός, οι απειλές για την υπηρεσιακή ή και για την ίδια τη φυσική του υπόσταση, και η εν γένει «δολοφονία του χαρακτήρα» του – με εκ του πονηρού περαιτέρω στόχευση την «έγκαιρη ενημέρωση» των μελών του δικαστηρίου ότι αν ασπαστούν την εισαγγελική πρόταση, θα τύχουν ανάλογης επικοινωνιακής μεταχείρισης και θα υποστούν «μια από τα ίδια». Κύριος όμως αποδέκτης της σχετικής προειδοποίησης είναι οι ένορκοι, που η εκτιμώμενη ως ευχερέστερη χειραγώγηση του φρονήματος τους, ως μη τακτικών δικαστών, είναι η προφανής σκοπιμότητα των δολίων σχετικών μεθοδεύσεων.

Τα δυσάρεστα αποτελέσματα των παραπάνω πρακτικών των ΜΜΕ, που τείνουν ατυχώς να γίνονται κανόνας, είναι πολλαπλά και άπτονται τόσο νομικών συνεπειών επί των κατ' ιδίαν υποθέσεων όσο και γενικότερων, που αφορούν τον τρόπο άσκησης των καθηκόντων των δικαστών/εισαγγελέων και τελικά την ίδια την ουσιαστική απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Ειδικότερα:

1) ΤΕΚΜΗΡΙΟ ΑΘΩΟΤΗΤΑΣ

Η εκ των προτέρων ανάδειξη από τα ΜΜΕ της βεβαιότητας περί της ενοχής και της καταδίκης διωχθέντος ποινικά προσώπου προσβάλλει το τεκμήριο της αθωότητας. Σύμφωνα με την αρχή αυτή, κάθε άνθρωπος που παραπέμπεται στη δικαιοσύνη τεκμαίρεται αθώος μέχρι την απόδειξη της ενοχής του με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Στην ημεδαπή έννομη τάξη, το τεκμήριο αθωότητας είναι κατοχυρωμένο με το άρθρο 6§2 της ΕΣΔΑ και με το άρθρο 14§2 του Διεθνούς Συμφώνου του ΟΗΕ για τα Ατομικά-Πολιτικά Δικαιώματα, που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του εσωτερικού της δικαίου με υπερνομοθετική ισχύ (άρθρο 28§1 Συντάγματος). Στο επίπεδο του δικαίου της ΕΕ, το τεκμήριο διασφαλίζεται κατ' άρθρο 48§1 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Με την εισαγωγή του νέου ΚΠΔ με ισχύ από 01-07-2019, προβλέφθηκε ρητά η αναγνώριση του τεκμηρίου στο άρθρο 71 αυτού. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι ο συνταγματικός νομοθέτης ήδη από τη Γ' Εθνοσυνέλευση το 1827 στην Τροιζήνα εισήγαγε το τεκμήριο αθωότητας υπό τη διατύπωση: «Εκαστος προ της καταδίκης του δεν λογίζεται ένοχος».

Ατυχώς, η ένταση της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας βαίνει αυξανόμενη, μέσω κυρίως των τηλεδικών που μεταδίδονται καθ' εκάστην σε «λαϊκή απογευματινή». Αλλά όχι μόνον, αφού σημαντική συνεισφορά στη μεγέθυνση του φαινομένου έχουν και συνήθως ανυπόγραφα ανάλογα άρθρα σε δήθεν εξειδικευμένες ιστοσελίδες του υποτιθέμενου δικαστικού ρεπορτάζ. Η επένεργεια των μεθόδων αυτών είναι αρνητική και υπονομεύει καίρια την ορθή απονομή της ποινικής δικαιοσύνης. Το τεκμήριο της αθωότητας αποτελεί ειδικότερη έκφανση του δικαιώματος των προσώπων στη δίκαιη δίκη, αποτελεί δε σημαντικό επιστέγασμα του νομικού μας πολιτισμού και του κράτους δικαίου, αφού το βάρος της απόδειξης φέρει η κατη-

γορούσα αρχή. Καταρρίπτεται μόνο με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, συνιστώντας εγγύηση υπέρ του κατηγορούμενου, που αποσκοπεί στη διαφύλαξη της τιμής και της αξιοπρέπειάς του, πέραν της προστασίας των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων. Μάλιστα, η παραβίαση του εν λόγω τεκμηρίου επάγεται την απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας, κατ' άρθρο 171§1δ ΚΠΔ.

Η αποδιδόμενη μέσω τηλεδικών και αναρτήσεων «παράλληλη δικαιοσύνη» προεξοφλεί την ενοχή του διωχθέντος δράστη και, απευθυνόμενη στο συναίσθημα του τηλεοπτικού κυρίως κοινού, το οποίο άριστα γνωρίζει να κατευθύνει, καταφέρνει να πυροδοτήσει την οργή του τελευταίου για το πρόσωπο του κατηγορουμένου. Αποτέλεσμα, να στιγματίζεται αυτός σαν ένοχος πριν ακόμα εισαχθεί σε δίκη, υποβαλλόμενος σε μια διαδικασία δημόσια διαπόμπευσης που κείται εκτός των αρχών του νομικού μας πολιτισμού. Η βάνουση δημόσια σπίλωση της τιμής και υπόληψης του κατηγορουμένου ουδόλως ανακουφίζεται, ακόμη κι αν τελικά αυτός αθωωθεί στη συνέχεια, αφού η σχετική είδηση δεν προβάλλεται με την ίδια ένταση ή συχνότητα. Η εν λόγω κατάσταση δεν είναι δυνατό να γίνεται ανεκτή από έννομη τάξη κράτους δικαίου.

2) ΜΥΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΔΙΚΑΣΙΑΣ

Κατά τις διατάξεις του ΚΠΔ (άρθρα 241 και 243), το σύνολο της ποινικής προδικασίας (προανάκριση κατ' άρθρο 245§2 ΚΠΔ, προκαταρκτική εξέταση, κύρια ανάκριση) λαμβάνει χώρα μυστικά και χωρίς δημοσιότητα. Η σκοπιμότητα αυτής της νομοθετικής επιλογής είναι προφανής: η διευκόλυνση της συλλογής αποδεικτικού υλικού και η διασφάλιση του απορρήτου της σχετικής διεργασίας προς υποστήριξη της έγκαιρης και αποτελεσματικής περαίωσης της, χωρίς τον κίνδυνο διαρροής στοιχείων προς τα διερευνώμενα ή τρίτα πρόσωπα. Παρά ταύτα, η επιταγή αυτή του δικονομικού νομοθέτη κατέληξε να εκλαμβάνεται μερικώς πλέον ως ευχή, αφού με τις συχνότατες προαναφερθείσες πρακτικές είναι συνήθης η δημοσιοποίηση στοιχείων της ποινικής δικογραφίας που βρίσκεται στα εν λόγω στάδια. Πρόδηλη ανεπιθύμητη συνέπεια είναι η πιθανότατη διαφοροποίηση του τρόπου και του χρόνου διερεύνησης της ουσίας της υπόθεσης στη συνέχειά της και η δημιουργία προσκομμάτων στην ανεύρεση της αλήθειας λόγω της απώλειας κρίσιμων αποδεικτικών στοιχείων. Κι εδώ το μερίδιο ευθύνης των δικηγόρων είναι μεγάλο, όπως προεκτέθηκε, ο ίδιος δε ο ΔΣΑ στηλίτευσε με πρόσφατη ανακοίνωσή του την εν λόγω στάση κάποιων μελών του ως «καταδικαστέα».

3. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Κρίσιμη παθογένεια της στρεβλής αντίληψης τινών ΜΜΕ για την αποστολή τους να ενημερώνουν τους πολίτες συνιστά η όχι σπάνια εμφανιζόμενη πρακτική της δρομολόγησης οργανωμένων (με αιχμή του δόρατος συγκεκριμένα ΜΜΕ και συντάκτες) επικοινωνιακών εκστρατειών με στόχο την υπαγόρευση του κατά την αρεσκεία τους χειρισμού σοβαρότατων ποινικών υποθέσεων στους εισαγγελείς που τις χρεώθηκαν. Το ζητούμενο είναι αυτοί να εξαναγκαστούν

–συναισθανόμενοι τον κλοιό της αρνητικής δημοσιότητας που τους περισφίγγει και υπό το καλλιεργούμενο καθεστώς του φόβου που υποτίθεται ότι βιώνουν– να «συμμορφωθούν με τας υποδείξεις». Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η ποινική υπόθεση της φονικής πυρκαγιάς της Ανατολικής Αττικής το καλοκαίρι του 2018 με την εργολαβικώς αναληφθείσα από μερίδα ΜΜΕ (και όχι μόνο) και ενορχηστρωμένη από αυτά επικοινωνιακή πίεση προς την ΕισΠρωτΑθ για τη μεταβολή της βαρύτητας της ασκηθείσας ποινικής δίωξης. Οι συντονισμένες εξωγενείς πιέσεις αυτονοήτως απέβησαν –όπως πάντα– άκαρπες, η δε παραπομπή των υπαιτίων σε δίκη έλαβε χώρα με βούλευμα του ΣυμβΕφΑθ, που επικύρωσε την ορθότητα των απόψεων των εισαγγελέων του Ιου βαθμού.

Ήδη σημειώσαμε προηγουμένως την παρομοίως επιχειρούμενη από μερίδα των ΜΜΕ προσπάθεια χειραγώγησης των δικαστικών κρίσεων, ιδίως των ΜΟΔ, μέσω της προσπάθειας εκφοβισμού των μελών του διά του προηγηθέντος δημόσιου προπηλακισμού του εισαγγελέα της έδρας. Η σχετική μεθόδευση είναι εξαιρετικά επικίνδυνη και εξόχως απειλητική για την ίδια την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης και ευρύτερα του κράτους δικαίου. Και τούτο γιατί στοχεύει στη δημιουργία φοβικών και άβουλων δικαστών που θα υποτάσσονται αμαχητί στον ποινικό λαϊκισμό και στη δικανική οχλοκρατία προκειμένου να είναι αρεστοί στο ευρύτερο κοινό και να «έχουν το κεφάλι τους ήσυχο», αποδεχόμενοι τον εξανδραποδισμό της κρίσης τους από δεξιότητες της δημαγωγίας. Η ζοφερή αυτή κατάσταση, συνήθως υποκινούμενη από κάποια ΜΜΕ και κύκλους μέσων κοινωνικής δικτύωσης, μπορεί να φτάσει μέχρι το απώτατο σημείο να επιβάλει στο δικαστή να ασκεί τα καθήκοντά του υπό καθεστώς στυγνού επικοινωνιακού εκβιασμού και απειλών διαπόμπευσής ή ακόμη και οιονεί φυσικής ομηρίας του από «αγανακτισμένους πολίτες», που διαδηλώνουν ακτιβιστικά πέριξ του δικαστικού κτιρίου όπου εξελίσσεται η δίκη στην οποία μετέχει – ευρισκόμενος στην έδρα του δικαστηρίου μαζί με τους ευλόγως περισσότερο ευάλωτους σε σχετικές απειλές ενόρκους, οι οποίοι αναπόφευκτα μπορεί να καμφθούν και η ετυμηγορία τους προφανώς να μην είναι προϊόν της αβίαστης συνείδησής τους. Έτσι όμως χειραγωγείται η κρίση ολόκληρου του μικτού δικαστηρίου που μετέχουν.

Χαρακτηριστικό πρόσφατο παράδειγμα, η δίκη στο ΜΟΔ Αθηνών για τη λεγόμενη υπόθεση της «12χρονης του Κολωνού». Η μητέρα της παραπέμφθηκε στο δικαστήριο για την πράξη της διακεκριμένης μαστροπείας με ομόφωνο βούλευμα του ΣυμβΠλημΑθ και σύμφωνη εισαγγελική επ' αυτού πρόταση. Μετά την αγόρευση της εισαγγελέως της έδρας, η οποία πρότεινε την καταδίκη της μητέρας ως εισήχθη η κατηγορία, εκδηλώθηκε σε βάρος της, μέσω και των ΜΜΕ, μια πρωτοφανής καμπάνια εκφοβισμού και αποδόμησής της προσωπικότητας και της υπηρεσιακής της υπόστασης, με ευθεία χρήση απειλών εναντίον της. Η απόφαση του δικαστηρίου επί του σκέλους αυτού της κατηγορίας ήταν η απαλλαγή της μητέρας με ψήφους 4-3, μειοψηφούντων των 3 τακτικών δικαστών που ασπάστηκαν πλήρως την ως άνω εισαγγελική πρόταση. Είναι αυταπόδεικτο ότι εδώ η κρίση των ενόρκων αλλοιώθηκε από τη μονόπλευρη προπαγάνδα των ΜΜΕ και το μεθοδευμένο επικοινωνιακό μπούλινγκ που βίωσε η συνάδελφος

της έδρας του ΜΟΔ. Αυτή δε εκφέρθηκε τελικώς υπό καθεστώς πανικού και προκειμένου να μην εμπλακούν και οι ίδιοι σε ανάλογες περιπέτειες. Ατυχώς, την υπόθεση αυτή κυριολεκτικά τη δίκασαν εν μέρει τα media και τα social media, εκκρεμεί δε σε 2ο βαθμό η εκδίκασή της μετά την άσκηση έφεσης και από την ΕισΕφΑθ.

4) ΠΑΡΕΝΕΡΓΕΙΕΣ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Η υπέρμετρη και με αισθητική λαϊκού θεάματος κάλυψη από μερίδα των ΜΜΕ δικαζομένων στο ακροατήριο κακουργηματικών υποθέσεων φτάνει –σε ακραίες εκδοχές– μέχρι του σημείου της τελείως αδικαιολόγητης αναγόρευσης δικαστικών-εισαγγελικών λειτουργών που επιλήφθηκαν αυτών στα πλαίσια των καθηκόντων τους σε λαϊκούς ήρωες/ηρωίδες. Πλην όμως η εν λόγω συνθήκη δημιουργεί κάποιες φορές δυσχέρεια στη διαχείριση της αιφνίδιας εφήμερης δημοσιότητας από τον απολαβόντα αυτής λειτουργό, εφόσον αυτός στερείται της προσήκουσας κοινωνικής συναίσθησης και συγκρότησης της προσωπικότητάς του. Παρατηρήθηκαν, ευτυχώς όλως μεμονωμένα, φαινόμενα συναδέλφων που, κυριευθέντες από τη σαγήνη της παροδικής δημοφιλίας (και της μετ’ ολίγο χρόνο απολύτως αναμενόμενης απώλειάς της), παρσύρθηκαν σε ασύμβατες με την ιδιότητά τους συμπεριφορές, όπως π.χ. μακροσκελείς συνεντεύξεις σε εβδομαδιαία έντυπα μεγάλης κυκλοφορίας, επανειλημμένες αναρτήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης διά των οποίων ασκούσαν κριτική επί θεμάτων γενικού/υπηρεσιακού ενδιαφέροντος δίκην influencer, κλπ. Μια τέτοια ματαιόδοξη προσέγγιση της περιστασιακής υπηρεσιακής συγκυρίας συνιστά ασύγγνωστο ατόπημα για δικαστικό-εισαγγελικό λειτουργό, η οποία μπορεί να τον οδηγήσει σε σοβαρά υπηρεσιακά ολισθήματα.

Για την αντιμετώπιση του περιγραφέντος νοσηρού φαινομένου, απαιτείται συντονισμένη δράση όλων των κατά νόμο αρμόδιων αρχών, στην εξουσία των οποίων ανήκει η ορθή λειτουργία του τοπίου της ενημέρωσης του κοινού επί ποινικών υποθέσεων, ήτοι του τετραγώνου με πλευρές την πολιτεία, μέσω της αρμόδιας ανεξάρτητης διοικητικής αρχής (ΕΣΡ), των δικαστικών/εισαγγελικών αρχών, μέσω των αρμοδίων λειτουργών τους, των δικηγόρων (μέσω των οικείων συλλόγων τους), και των δημοσιογράφων, μέσω της ΕΣΗΕΑ. Ειδικότερα:

1) ΕΣΗΕΑ

Η Ένωση Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών, ως συλλογικό όργανο εκπροσώπησης των δημοσιογράφων των μεγαλύτερων ΜΜΕ της χώρας, έχει αυξημένη θεσμική ευθύνη για την αντιμετώπιση της εκτροπής από τους κανόνες της ορθής και έγκυρης ενημέρωσης των πολιτών. Καταρχήν υφίσταται ρητή πρόβλεψη για την υποχρέωση σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας στη διάταξη του άρθρου 2 του Κώδικα Επαγγελματικής Ηθικής και Κοινωνικής Ευθύνης του κλάδου, που ορίζει ότι «ο δημοσιογράφος δικαιούται και οφείλει να σέβεται το τεκμήριο της αθωότητας και να μην προεξοφλεί τις δικαστικές αποφάσεις». Η τήρηση της διάταξης αυτής επαφίεται ουσιαστικά στη συνείδηση του καθενός εκπροσώπου της τέταρτης

εξουσίας και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνεται το καθήκον του για την ποιοτική ενημέρωση των πολιτών, εξ ου και η άτυπη κατάταξη των ΜΜΕ από το κοινό σε «σοβαρά κι έγκυρα» αφενός και «trash και σκανδαλοθηρικά» αφετέρου. Η ΕΣΗΕΑ μπορεί να συμβάλει συμβουλευτικά κι επιμορφωτικά ώστε τα μέλη της να αντιληφθούν την ανάγκη σεβασμού του τεκμηρίου αθωότητας κι έτσι να αναβαθμιστεί το επίπεδο της κάλυψης του δικαστικού ρεπορτάζ, που όμως εκτιμώ ότι τα τελευταία έτη διέρχεται μια παρατεταμένη κρίση ποιότητας, ιδίως αν συγκρίνουμε τους νεότερους συντάκτες με εκείνους της παλιότερης γενιάς, ενεργούς και σήμερα ή όχι (αν και φωτεινές εξαιρέσεις πάντα υπάρχουν). Όλα τούτα υφ' όρον βέβαια ότι οι διευθύνοντες τα τηλεδικεία τυγχάνουν μέλη της ΕΣΗΕΑ, πράγμα για το οποίο αμφιβάλλω.

2) ΕΙΣΑΓΓΕΛΙΚΗ ΑΡΧΗ

Για να είμαστε τίμιοι με τον εαυτό μας, και στο πλαίσιο της αναγκαίας αυτοκριτικής του κλάδου, οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι και οι εισαγγελικές αρχές δεν εξάντλησαν τις δυνατότητες που παρέχει η κείμενη νομοθεσία και απείχαν από την ενεργοποίηση της εφαρμογής των προαναφερθέντων άρθρων του ΠΚ που προστατεύουν αυτεπάγγελτα το υπηρεσιακό και δικαστικό απόρρητο, με την αναζήτηση των σχετικών ποινικών ευθυνών όπου εντοπίζονται. Ίσως οι εξελίξεις επιβάλλουν πλέον μεγαλύτερη εγρήγορση κι ετοιμότητα δράσης προς την κατεύθυνση αυτή, καθώς το διακύβευμα εκτιμώ ότι υπερβαίνει πλέον τη λειτουργούσα αντίρροπα αποφυγή της όξυνσης των σχέσεων με συλλειτουργούς της δικαιοσύνης που παραβαίνουν κατάφωρα την επαγγελματική τους δεοντολογία και τον ποινικό νόμο.

3) ΕΣΡ

Εκ των αρμοδιοτήτων του, κομβικό ρόλο στην περιστολή της νοσηρής κατάστασης που περιγράφηκενωρίτερα μπορεί να διαδραματίσει το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης. Με τα εχέγγυα της λειτουργίας του ως ανεξάρτητης αρχής υπό την προεδρία επίτιμου ανωτάτου δικαστικού λειτουργού και με τις ευρείες εξουσίες εποπτείας και ρύθμισης του πεδίου των ραδιοτηλεοπτικών μέσων που του απονεμήθηκαν, μπορεί να αναδειχθεί σε καθοριστικό παράγοντα βελτίωσης της καταγραφείσας παθογένειας. Αξίζει να επισημανθεί ότι στο άρθρο 11§1 του Κώδικα Δεοντολογίας ειδησεογραφικών-πολιτικών εκπομπών του ΕΣΡ, προβλέπεται: «η αρχή ότι ο κατηγορούμενος τεκμαίρεται αθώος μέχρι την αμετάκλητη καταδίκη του γίνεται σεβαστή και συνεπώς δεν προεξοφλείται το αποτέλεσμα της δίκης, ούτε οι κατηγορούμενοι αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα ως ένοχοι». Η εν λόγω διάταξη αποτελεί δεσμευτικό κανόνα δικαίου, σε περιπτώσεις δε προσβολής του τεκμηρίου αθωότητας από τα ΜΜΕ ενεργοποιείται η σχετική εξουσία του ΕΣΡ (κατά τον Ν. 2328/95) προς επιβολή σοβαρότατων διοικητικών κυρώσεων στους σταθμούς που υπέπεσαν στη σχετική παράβαση, ήτοι βαριά χρηματικά πρόστιμα, έως και αναστολή της λειτουργίας τους. Ενόψει όμως του χαρακτήρα του ΕΣΡ ως συλλογικώς δρώσας αρχής, διαφαίνεται μια καθυστέρηση στην εκδήλωση των

αντιδράσεων του και στη λήψη των σχετικών αποφάσεων, συνθήκη που δεν βοηθά ιδιαίτερα στη συμμόρφωση των παραβατών.

4) ΔΙΚΗΓΟΡΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ

Κρίσιμη συμβολή στην αντιμετώπιση της υφιστάμενης παθογένειας πρέπει να έχουν οι δικηγορικοί σύλλογοι της χώρας. Ως φορείς συλλογικής έκφρασης του λειτουργήματός τους, είναι αυτοί που πλήττονται εξίσου με τον θεσμό της δικαιοσύνης από την παρουσία συναδέλφων τους στα «τηλεδικεία». Σύμφωνα με το άρθρο 40§4 του Κώδικα Δικηγόρων (Ν. 4194/2013): «Δεν επιτρέπεται σε δικηγόρο ... να δίνει συνεντεύξεις στον Τύπο ... δημοσιεύοντας στοιχεία ή πληροφορίες σε σχέση με εκκρεμούσα, ενώπιον της Δικαιοσύνης, υπόθεση την οποία χειρίζεται ο ίδιος». Περαιτέρω, κατά τη διάταξη του άρθρου 10η περ. η του Κώδικα Δεοντολογίας του Δικηγορικού Λειτουργήματος, «ο δικηγόρος δεν επιτρέπεται να αναπαράγει στα ΜΜΕ τις δίκες που διεξάγονται ή εκκρεμούν ενώπιον της Δικαιοσύνης». Οι παραβάσεις των σχετικών υποχρεώσεων συνιστούν πειθαρχικά παραπτώματα κι επισύρουν αντίστοιχες ευθύνες. Είναι γεγονός ότι ειδικά ο ΔΣΑ επανειλημμένα προέβη σε συστάσεις στα μέλη του να απέχουν από ανάλογες εκπομπές, υπενθυμίζοντας το πειθαρχικό δικαίο του κλάδου – το οποίο όμως δεν ενεργοποίησε στο βαθμό και με τη συχνότητα που θα επέβαλλε η έκταση του φαινομένου, πράγμα κατανοητό εν μέρει.

Ενδιαφέροντα σημεία για το συγκεκριμένο ζήτημα περιέχει η απόφαση του ΕΔΔΑ Δεμερτζής κατά Ελλάδα της 11-05-2023, που διαλαμβάνει μεταξύ άλλων ότι: α) το συγκεκριμένο φαινόμενο προσβάλλει θεμελιώδεις αρχές του νομικού πολιτισμού, β) ο Κώδικας Δεοντολογίας Δικηγόρων αποτελεί «ουσιαστικό νόμο» που δικαιολογεί τον περιορισμό του δικαιώματος ελευθερίας της έκφρασης, σύμφωνα με το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, γ) η υπεράσπιση των εντολέων δεν διεξάγεται σε ραδιοτηλεοπτική μετάδοση αλλά ενώπιον των αρμόδιων δικαστηρίων, και δ) οι δικηγόροι επιτρέπεται να λαμβάνουν μέρος σε εκπομπές ΜΜΕ για να εισφέρουν την επιστημονική τους άποψη επί νομικών ζητημάτων γενικού ενδιαφέροντος, όχι όμως για να πραγματοποιούν συζητήσεις σε υποθέσεις που αφορούν ιδιώτες.

Αν θέλουμε να είμαστε ρεαλιστές, οφείλουμε να παραδεχθούμε ότι η εκτεταμένη ενεργοποίηση του επαγγελματικού πειθαρχικού δικαίου από τους δικηγορικούς συλλόγους θα λειτουργούσε κατασταλτικά και μόνο. Εκείνο που νομίζω ότι προληπτικά προέχει είναι να εμπεδωθεί η συναίσθηση στα μέλη του δικηγορικού σώματος του σημαντικού ρόλου του συνηγόρου ως συλλειτουργού της δικαιοσύνης, που θα τον αποτρέψει από ανάλογες εμφανίσεις κι επιδόσεις.

5) ΔΕΛΤΙΑ ΤΥΠΟΥ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΑΡΧΩΝ

Προς την κατεύθυνση της άμεσης κι έγκυρης ενημέρωσης των πολιτών για ποινικές και όχι μόνον υποθέσεις, θετική συμβολή έχουν αναμφίβολα τα δελτία Τύπου που εκδίδονται από τις δικαστικές αρχές για υποθέσεις γενικότερου ενδιαφέροντος. Με τον τρόπο αυτό παρέχεται

επίσημη κι ακριβής πληροφόρηση του κοινού για τις ενέργειες της δικαιοσύνης επ' αυτών, μη χωρούσα ουδεμίας παρερμηνείας ή αμφισβήτησης. Κατά τα τελευταία έτη, ιδίως σε ανώτατο επίπεδο, οι δικαστικές αρχές της χώρας κάνουν τακτική χρήση της σχετικής δυνατότητας, και τα θετικά αποτελέσματα αυτής φάνηκαν έμπρακτα στο πεδίο της επικοινωνίας. Ειδικά για τις εισαγγελικές και δικαστικές αρχές του 1ου βαθμού δικαιοδοσίας, η ενεργοποίηση της ίδιας τακτικής επί λίσαν σοβαρών ποινικών υποθέσεων, με την έκδοση δελτίων Τύπου που θα περιέχουν τα καίρια σημεία τους (π.χ. ασκηθείσα ποινική δίωξη, δικονομική μεταχείριση των απολογηθέντων, σύνοψη του διατακτικού παραπεμπτικού βουλεύματος), ικανοποιεί πλήρως την ανάγκη ενημέρωσης των πολιτών με ακρίβεια και σε πρώτο χρόνο, έτσι ώστε να μην καταλείπεται περιθώριο δράσης επ' αυτών στους «τηλεσυναδέλφους».

Καταλήγω με την ευχή και την ελπίδα όλοι οι αρμόδιοι φορείς και αρχές που προαναφέρθηκαν να εγκύψουν αποτελεσματικά πάνω στο εξαιρετικά σύνθετο και πολυπαραγοντικό, αλλά και ιδιαίτερα απειλητικό για την ποινική δικαιοσύνη, πρόβλημα της ασυγκράτητης και ενίοτε ιδιοτελούς εισβολής των ΜΜΕ στη διαδικασία απονομής της, ώστε να εξακολουθήσει να έχει νόημα η διατυπωθείσα το μακρινό 1778 ρήση του Άγγλου φιλόσοφου Τζέρεμι Μπένθαμ «η δημοσίευσις είναι η ψυχή της Δικαιοσύνης», την οποία επανέλαβε ακριβώς πριν από 2 αιώνες ο Ελβετός φιλέλληνας εκδότης Ιωάννης-Ιάκωβος Μάγερ, στην εφημερίδα *Ελληνικά Χρονικά* που εξέδιδε στο Μεσολόγγι (στη χώρα μας αποδίδεται εσφαλμένα στον Μάγερ η πρωτότυπη εκφορά της ρήσης). Για να μην καταλήξει η χαλκευμένη δημοσίευση από ψυχή σε πληγή της Δικαιοσύνης.

Ποινική σίγουρα, αλλά διαπραγμάτευση; Δογματικά ζητήματα και εγκληματολογικοί προβληματισμοί σχετικά με έναν νέο θεσμό του ποινικού μας συστήματος

Δημήτρης Κόρος

Δρ. Σωφρονιστικής Πολιτικής ΔΠΘ, μέλος ΣΕΠ ΕΑΠ, Δικηγόρος

Εισαγωγικά

Ένας θεσμός που μέχρι πριν λίγα χρόνια ταυτιζόταν στον νου μας με το βορειοαμερικανικό ποινικό σύστημα ήρθε και στην Ελλάδα, αφού έχει επεκταθεί πλέον παγκοσμίως, αρχής γενομένης από τις χώρες του αγγλοσαξονικού κόσμου, και έχει κατακτήσει ακόμη και βασικές εκπροσώπους της ηπειρωτικής δίκης (Γαλλία, Γερμανία —αν και όχι χωρίς εμπόδια¹), πάλαι ποτέ αυστηρά προσανατολισμένες στις αρχές που διέπουν το εξεταστικό-ανακριτικό σύστημα. Ο λόγος φυσικά για την ποινική διαπραγμάτευση (plea bargaining), που εισήχθη με τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας του 2019 (άρ. 303).

Το plea bargaining έχει καταστεί σε πολλές χώρες του κόσμου από τους βασικούς τρόπους διεκπεραίωσης της ποινικής ύλης των δικαστηρίων, αν όχι ο βασικότερος. Στις Η.Π.Α. έχει επικρατήσει ολοκληρωτικά, με αφετηρία την αρχή του εικοστού αιώνα, αποτελώντας, σύμφωνα με τον Αμερικανικό Δικηγορικό Σύλλογο, τον βασικό τρόπο επίλυσης ποινικών υποθέσεων² —ενώ τις τελευταίες δεκαετίες έχει επεκταθεί και υιοθετηθεί σε όλο τον κόσμο από έναν μεγάλο αριθμό δικαιοδοσιών που δεν ανήκουν στην παράδοση του κοινοδικαίου (civil law), αλλά προέρχονται από πολύ διαφορετικά νομικά συστήματα.³ Στις χώρες του αγγλοσαξονικού κόσμου η διαπραγμάτευση της ενοχής με αντάλλαγμα ηπιότερη μεταχείριση αποτελεί

1. Ανδρουλάκης, Ν. (2016). «Αλλαγή παραδείγματος» στην ποινική δίκη; *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ/ 7/2016, σ. 549, και Μπίλλης, Ε. (2017). Plea bargaining Verständigung ποινική συνδιαλλαγή: συγκριτικές και πρακτικές διαστάσεις. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 8-9/2017, σ. 718-720.

2. American Bar Association. (2023). *2023 Plea Bargain Task Force Report*. American Bar Association's Criminal Justice Section.

3. Ανδρουλάκης, Ν. (2016), ό. π., σ. 548. Ειδικότερα, στις Η.Π.Α. μόνο το 8-10% των υποθέσεων διεξάγεται με την τακτική διαδικασία, στη Γερμανία, κύρια εκπρόσωπο της ηπειρωτικής δίκης, το 58%, και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες το 60-65% κατά μέσο όρο (Δαλακούρας, Θ. (2023). Δογματική θεμελίωση και συστηματική ένταξη των εναλλακτικών διαδικασιών στην ελληνική ποινική δίκη. Οι στρατηγικές επιλογές του Έλληνα νομοθέτη στον νέο ΚΠΔ. *Ποινικά Χρονικά*, ΟΓ, σ. 494).

τον κύριο τρόπο διεκπεραίωσης της ποινικής ύλης,⁴ ενώ η εξάπλωσή της από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα στις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης είναι εντυπωσιακή. Η υπερφόρτωση των ποινικών συστημάτων, ήδη από τη δεκαετία του 1970, με την αύξηση της συχνότητας τέλεσης εγκλημάτων αλλά και τη διεύρυνση της ποινικής καταστολής σε περιοχές που προηγουμένως δεν άγγιζε (που μάλιστα χαρακτηρίζονται από πολυπλοκότητα και δυσκολία στην απόδειξη), οδήγησε στη σταδιακή αποδοχή της «συναινετικής παραίτησης» των παραγόντων της δίκης από σημαντικές παραμέτρους και προδιαγραφές της «κλασικής» ποινικής δίκης, όπως και στην εν γένει επέκταση των εναλλακτικών διαδικασιών (αναστολή της ποινικής δίωξης, αποχή από την ποινική δίωξη, ποινική συνδιαλλαγή κ.ο.κ.).⁵ Κατά συνέπεια, η θεσμοθέτηση διαδικασιών ποινικής διαπραγμάτευσης σε έναν μεγάλο αριθμό δικαιοδοσιών έχει περιγραφεί ως μια από τις σημαντικότερες τάσεις στη σύγχρονη ποινική διαδικασία παγκοσμίως, ενισχύοντας τη θεωρηση πως οι «παραδοσιακές» ποινικές δίκες δεν μπορούν να κατέχουν πια την ίδια (μέχρι πρόσφατα θεωρούμενη ως αυτονόητη) θέση στο ποινικό σύστημα.⁶

Η παρούσα μελέτη θα αποπειραθεί να σκιαγραφήσει βασικές πτυχές του θεσμού και τις κριτικές που έχουν ασκηθεί σε ποινικο-δογματικό και εγκληματολογικό επίπεδο. Αρχικά, καταγράφονται οι αιτίες που οδήγησαν τη διαπραγμάτευση να αποτελεί βασικό στοιχείο των ποινικών συστημάτων πολλών κρατών· έπειτα, αναλύεται σύντομα το θεσμικό πλαίσιο της ποινικής διαπραγμάτευσης στην Ελλάδα· στη συνέχεια, το άρθρο προχωρά στην πραγμάτευση βασικών δογματικών ενστάσεων και κριτικών και των «απαντήσεων» των υποστηρικτών του θεσμού· ακολούθως, θα επιχειρηθεί η καταγραφή κεντρικών προβληματισμών αναφορικά με τους λόγους που οδηγούν τους κατηγορούμενους στην επιλογή της διαπραγμάτευσης, και έπειτα θα αναλυθούν οι κύριες ενστάσεις κατά του θεσμού (ενστάσεις για τον θεσμό) μέσα από τις στοχεύσεις και τα εργαλεία της εγκληματολογίας.

I. Η επικράτηση του plea bargaining ως θεραπεία για την καθυστέρηση της ποινικής δίκης

Είναι προφανές πως η μόνη, αν όχι η βασική, δικαιολόγηση της εισαγωγής και «πριμοδότησης» του θεσμού είναι η διεξαγωγή επιταχυμένων ποινικών δικών και η ως εκ τούτου απο-

4. Cheng, K. K.-Y. (2013). Pressures to Plead Guilty. Factors Affecting Plea Decisions in Hong Kong's Magistrates' Courts. *British Journal of Criminology*, τ. 53, σ. 257.

5. Τζαννετής, Α. (2016). Το Plea Bargaining και η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας- Συνηγορία υπέρ του νέου θεσμού. *Ποινικά Χρονικά*, ΞΣΤ', σ. 17.

6. Paolini, G., Kantorowicz-Reznichenko, E. & Voigt, E. (2023). *Plea bargaining procedures worldwide: Drivers of introduction and use*. Institute of Law and Economics, Working Paper Series, Working Paper 2023 No. 75, Universität Hamburg, σ. 1, 23.

συμφόρηση των πινακίων των δικαστηρίων, η αποσυμπίεση των δικαστικών λειτουργιών, που θα έχουν έτσι περισσότερο χρόνο να ασχοληθούν με τις πιο πολύπλοκες υποθέσεις, και η εν γένει συμβολή του στην οικονομία της δίκης, η οποία είναι και το βασικό «αγκάθι» σε πολλές έννομες τάξεις. Στην Ελλάδα η καθυστέρηση της απονομής της δικαιοσύνης αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του δικαστικού συστήματος και έχει οδηγήσει σε πλείστες καταδικαστικές αποφάσεις για παράβαση του άρ. 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ περί δίκαιης δίκης, λόγω της μη εύλογης διάρκειας αυτής. Οι απαράδεκτες καθυστερήσεις έχουν διαβρώσει την αποτελεσματικότητα των συστημάτων ποινικής δικαιοσύνης και επακόλουθα κλονίζουν την εμπιστοσύνη της κοινωνίας στη δικαιοσύνη.⁷ Έτσι, η εισαγωγή του θεσμού στο ποινικοδικονομικό οπλοστάσιο της χώρας αντιμετωπίζεται ως απαραίτητο στοιχείο, που θα γλιτώσει το ποινικό σύστημα από την κατάρρευση.⁸

Στις χώρες του κοινοδικαίου η λογική των μέτρων λιτότητας που έχουν πλήξει τον δημόσιο τομέα έχει οδηγήσει σε μια αυξανόμενη τάση καταφυγής σε διαχειριστικές λογικές, οι οποίες προωθούν αξίες όπως η αποτελεσματικότητα και η οικονομία χρόνου-ταχύτητα.⁹ Οι λογικές αυτές αντλούν έμπνευση από τον ιδιωτικό τομέα, που δίνει περισσότερη έμφαση στην παραγωγικότητα, τη μείωση του κόστους και την ικανοποίηση ποσοτικών δεικτών μέτρησης της αποδοτικότητας.¹⁰ Στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης αυτή η τάση ενίσχυσε την ανάδειξη αποτελεσματικών και οικονομικά αποδοτικών μεθόδων για τη διεκπεραίωση των δικογραφιών, αντανακλώντας μια στροφή από το αντιπαραθετικό σύστημα σε περισσότερο διοικητικές λογικές, ή και, κατά μία κριτική του θεσμού, στην αστικοποίηση της ποινικής διαδικασίας.¹¹

Έτσι, έχει αποτυπωθεί ερευνητικά τεράστια μείωση του χρόνου που χρειάζεται μια υπόθεση για τη διεκπεραίωσή της, από 19,8 ώρες στην περίπτωση της «κανονικής» διαδικασίας, σε 1,7 ώρα με καταφυγή στην ποινική διαπραγμάτευση, κάτι που μπορεί να αυξήσει την παραγωγικότητα κατά 12 φορές (ή 1.200%), να μειώσει το διοικητικό κόστος επίσης κατά 12 φορές αλλά και το οικονομικό κόστος του συστήματος απονομής δικαιοσύνης περίπου κατά ¼ (23%). Η εισαγωγή του θεσμού στην χώρα μας, κατά την ανάλυση αυτή, θα μπορούσε να έχει ως αποτέ-

7. Σισμανίδου, Ε. (2022). Η λειτουργία του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης στο ελληνικό ποινικό δίκαιο: Μια νομικοκοινωνιολογική προσέγγιση. *Εγκληματολογία*, τ. 1-2/2022, σ. 136.

8. Ανδρουλάκης, Ν. (2016), ό. π.

9. Flynn, A. & Freiberg, A. (2018). *Plea Negotiations: Pragmatic Justice in an Imperfect World*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan και Hodgson, J. (2020). *The Metamorphosis of Criminal Justice: A Comparative Account*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press.

10. Johnston, E. & Pivaty, A. (2023). *Efficiency and Bureaucratisation of Criminal Justice: Global Trends*. Μίλτον Παρκ: Taylor & Francis Group.

11. Σισμανίδου, Ε. (2022), ό. π., σ. 133.

λεσμα την τελεσιδικία της υπόθεσης εντός ενός έτους, κάτι που για την ελληνική δικαιοσύνη θα μπορούσε να είναι σωτήριο.¹²

Στη λογική αυτή έχει ασκηθεί κριτική από σημαντική μερίδα της ποινικής και εγκληματολογικής θεωρίας, σε σχέση με το γεγονός ότι η επιδίωξη της αποτελεσματικότητας με αυτόν τον τρόπο μπορεί να έρθει σε ευθεία σύγκρουση με τις αρχές της δίκαιης δίκης, αυξάνοντας σοβαρά τον κίνδυνο για εσφαλμένες δικαστικές κρίσεις.¹³ Η τάση παραγωγής γρήγορων αποφάσεων έχει περιγραφεί ως «γραμμή παραγωγής καταδικαστικών αποφάσεων»,¹⁴ «εργοστάσιο παραγωγής λουκάνικων»¹⁵ και «τείλορική αλυσίδα παραγωγής»,¹⁶ λόγω της διαχειριστικής και απρόσωπης φύσης της, που έχει σκοπό να «παράγει στατιστικές» με την ταχεία διεκπεραίωση ποινικών υποθέσεων.¹⁷ Είναι σημαντικό να τονιστεί πως ακόμη και από τους υποστηρικτές του θεσμού παρατηρείται μια «δύσθυμη» αποδοχή του, λόγω της προφανούς επίδρασής του στα βασικά χαρακτηριστικά της δικαιοκρατικής ποινικής δίκης και στα δικαιώματα των κατηγορουμένων. Τα βασικά επιχειρήματα αμφότερων των πλευρών θα μας απασχολήσουν παρακάτω, στην τρίτη ενότητα της μελέτης.

II. Ο θεσμός στον ελληνικό ΚΠΔ: σύντομη παρουσίαση

Η ποινική διαπραγμάτευση, δηλαδή το παζάρεμα (bargaining) της ενοχής του κατηγορουμένου με αντάλλαγμα την ηπιότερη ποινική μεταχείριση, έχει λάβει στις χώρες στις οποίες έχει εφαρμοστεί διάφορες μορφές: α) το παζάρεμα για την απόσυρση ή παραλλαγή μιας κατηγορίας (charge bargaining), απόρροια της ιδιαίτερης ευχέρειας των διωκτικών αρχών στο αγγλοσαξονικό σύστημα να προσδιορίζουν το είδος του εγκλήματος που θα διωχθεί, β) τη διαπραγμάτευση

12. Θεοδωράκης, Ν. (2016). Το Plea bargaining ως εργαλείο ταχύτητας και αποτελεσματικότητας στην Ελληνική έννομη τάξη: Προς αναζήτηση μιας εφικτής και λειτουργικής πρότασης μέσω συγκριτικής νομικής επισκόπησης. Στο *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη*. (εκδ. επ. Γαπαρινάτου, Μ.). Αθήνα: Εκδόσεις Av. Ν. Σάκκουλα, σ. 659.

13. M.a. MacFarlane, J. & Stratton, G. (2016). Marginalisation, managerialism and wrongful conviction in Australia. *Current Issues in Criminal Justice*, τ. 27, No 3, σ. 306.

14. Natapoff, A. (2016). *Criminal Misdemeanor Theory and Practice*. Oxford Handbook Online. Διαθέσιμο στο: <https://academic.oup.com/edited-volume/41331/chapter/352336477>, και Barrett, C. J. (2017). Adjudicating broken windows: Qualitative inquiry of misdemeanor case processing in the New York city's lower criminal courts. *Criminology, Criminal Justice, Law & Society*, τ. 18, No 2, σ. 71

15. Nash, C., Dioso-Villa, R. & Porter, L. (2023). Efficiency Over Accuracy?: Exploring Front-Line Practitioners' Experiences and Opinions on the "Guilty Plea System". *Social & Legal Studies*, τ. 33, No. 3, σ. 7.

16. Παπαχαραλάμπους, Χ. (2018). Επανεκτιμώντας την ποινική συνδιαλλαγή: Μια ακόμη προσέγγιση για τη συμβατότητα του θεσμού με τη φύση της ποινικής δίκης. *Ποινικά Χρονικά*, 9/2018, σ. 665.

17. Nash, C., Dioso-Villa, R. & Porter, L. (2023), ό. π., σ. 4, 7.

πτυχών της υπόθεσης ώστε να απαλειφθούν περιστατικά που θα μπορούσαν να δυσχεράνουν τη θέση του κατηγορουμένου (fact bargaining), γ) τη διαπραγμάτευση που αφορά αποκλειστικά το ύψος της ποινής (sentence bargaining), που είναι και η συνηθέστερα συναντώμενη και αυτή που ακολούθησε ο έλληνας νομοθέτης του ΚΠΔ,¹⁸ και γ) την ομολογία της ενοχής σε ένα υποσύνολο από τις αρχικά αποδοθείσες κατηγορίες (count bargaining).¹⁹

Ο θεσμός της ποινικής διαπραγμάτευσης, ο οποίος συζητούνταν επί αρκετά χρόνια στη χώρα μας πριν τη θεσμοθέτησή του, εισήχθη στο ποινικό μας σύστημα με τον νέο ΚΠΔ (άρ. 303) —καθώς επικράτησε η αντίληψη πως οι όχι αδικαιολόγητες δογματικές ενστάσεις που έχουν εκφραστεί επισκιάζονται από την αποσυμφορητική δράση του²⁰— υπό μια, κατά την Αιτιολογική Έκθεση του ΣχΚΠΔ, επιφυλακτική εκδοχή του,²¹ έχει δε τροποποιηθεί ήδη, τελευταία φορά με τον Ν. 5090/2024.

Ο νομοθέτης επέλεξε το κλασικό αγγλοσαξονικό πρότυπο, που θέλει τη διαπραγμάτευση να λαμβάνει χώρα μεταξύ κατηγορουμένου και εισαγγελέα, και όχι με το δικαστήριο, καθώς θεωρήθηκε πως τούτο θα μπορούσε να αυξήσει την ψυχολογική πίεση στον κατηγορούμενο, αλλά και να εγείρει ζητήματα για την αμεροληψία του τελευταίου, σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας.²² Ο εισαγγελέας κρίνει με βάση την προσωπικότητα του κατηγορουμένου και τη φύση της υπόθεσης αν η τελευταία είναι κατάλληλη για διαπραγμάτευση (303 παρ. 2 εδ. α'), ενώ στα αδικήματα για τα οποία χωρεί ποινική συνδιαλλαγή κατά το άρθρο 301 ΚΠΔ μπορεί να εξαρτήσει την έναρξη της διαπραγμάτευσης από την πλήρη αποκατάσταση της ζημίας ή τη σοβαρή προσπάθεια του υπαιτίου να αποκαταστήσει τη ζημία (303 παρ. 2 εδ. γ'), πρόβλεψη που στοχεύει στη συνεργατική και όχι ανταγωνιστική σχέση μεταξύ των δύο θεσμών.²³

Στην αρχική ρύθμιση της ποινικής διαπραγμάτευσης, την πρωτοβουλία για την έναρξη αυτής είχε μόνο ο κατηγορούμενος, κάτι που εξασφάλιζε, κατά τον Ζαχαριάδη, μια έστω ελάχιστη συμβατότητα με το τεκμήριο αθωότητας.²⁴ Με το άρθρο 94 Ν. 5090/2024, ωστόσο, προβλέφθηκε η δυνατότητα του εισαγγελέα να προσκαλεί τον κατηγορούμενο προκειμένου να επιχειρηθεί η υπαγωγή

18. Τζαννετής, Α. (2016), ό. π., σ. 15-16.

19. Θεοδωράκης, Ν. (2016), ό. π., σ. 642.

20. Αιτιολογική Έκθεση Σχεδίου Νόμου Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων με τίτλο «Κύρωση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας» (2019), σ. 92.

21. Ό. π., σ. 8.

22. Ζαχαριάδης, Α. (2019). Η ποινική διαπραγμάτευση κατά τον νέο ΚΠΔ: σύντομη παρουσίαση της ρύθμισης του άρθρου 303. *Nova Criminalia*, τ. 7, σ. 7.

23. Αιτιολογική Έκθεση, ό. π., σ. 93.

24. Ζαχαριάδης, Α. (2019), ό. π.

της υπόθεσης στη διαδικασία διαπραγμάτευσης (άρ. 303 παρ. 1 εδ γ'). Ο κατάλογος των αδικημάτων που περιλαμβάνονται είναι αρκετά ευρύς, καθώς αφορά όλα τα αυτεπαγγέλτως διωκόμενα εγκλήματα πλην αυτών που απειλούνται με ισόβια κάθειρξη, του άρ. 187 ΠΚ (τρομοκρατία) και των εγκλημάτων του 19^{ου} Κεφαλαίου του ΠΚ (εγκλήματα κατά της γενετήσιας ελευθερίας και εγκλήματα οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής) (άρ. 303 παρ. 1 ΚΠΔ).

Ο θεσμός, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εισήχθη αποκλειστικά υπό τη μορφή του sentence bargaining, που είναι η πιο ήπια μορφή διαπραγμάτευσης,²⁵ καθώς θεωρήθηκε πως έτσι μπορεί να αντιμετωπιστεί ο κίνδυνος απαγγελίας κατηγοριών για βαρύτερα ή περισσότερα αδικήματα από τις εισαγγελικές αρχές (overcharging), με σκοπό να εξαναγκαστεί ο κατηγορούμενος να αποδεχθεί το έγκλημα που πράγματι τέλεσε. Επιπλέον, λόγω της απουσίας αποδεικτικής διαδικασίας, κάτι που είναι εγγενώς επικίνδυνο για τα δικαιώματα των κατηγορουμένων, αλλά και για να μπορούν αυτοί να συμμετάσχουν επί ίσοις όροις στη διαδικασία, προβλέπεται υποχρεωτική παράσταση συνηγόρου τόσο στα κακουργήματα όσο στα πλημμελήματα, με διορισμό από τον εισαγγελέα στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει δυνατότητα για αυτό από τον κατηγορούμενο (άρ. 303 παρ. 2 εδ. β', γ').²⁶

Το εξεταστικό σύστημα που ακολουθείται στη χώρα μας, έστω και στην αναπόφευκτη πια μικτή εκδοχή του, απαιτεί τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου, η οποία μπορεί να βασιστεί μόνο στην ομολογία του, λόγω της κατ' ουσίαν παράκαμψης της αποδεικτικής διαδικασίας. Η καταδίκη του χωρίς αυτή, που κατατάσσεται στα αποδεικτικά μέσα (άρ. 178 περ. δ' ΚΠΔ), θα ήταν αντίθετη στην υποχρέωση αιτιολόγησης των δικαστικών αποφάσεων που επιτάσσει το Σύνταγμα (άρ. 93 παρ. 3), όπως επίσης και στο κατ' άρ 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ τεκμήριο αθωότητας.²⁷ Κατά τον Δημόπουλο, η ομολογία, εφόσον πάντα είναι προϊόν ελεύθερης βούλησης, δεν είναι αρκετή από μόνη της για την καταδίκη του κατηγορουμένου, στο πλαίσιο της αρχής της ηθικής απόδειξης (άρ. 177 ΚΠΔ), κατά την οποία τα αποδεικτικά μέσα εκτιμώνται ελεύθερα από το δικαστήριο.²⁸ Η ύπαρξη ομολογίας, όμως, δεν αποτελεί το μοναδικό στοιχείο που εξετάζεται από το δικαστήριο που επικυρώνει το πρακτικό διαπραγμάτευσης, καθώς αυτό,

25. Τσερτσίδης, Μ. (2024). Παρατηρήσεις στην ΑΠ (Ποιν) 1111/2023- Ο τρόπος έκτισης της ποινής στην περίπτωση της ποινικής διαπραγμάτευσης. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 3/2024, σ. 265.

26. Για τον ρόλο του δικηγόρου και τη «συναινετική» υπεράσπιση, που όμως δεν πρέπει να υπολείπεται των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ιδιότητα του συνηγόρου υπεράσπισης, ιδ. Τζαννετή, Α. (2017). Η μετεξέλιξη του παραδοσιακού υπερασπιστικού προτύπου – Ο νέος ρόλος του συνηγόρου στην ποινική διαπραγμάτευση (Plea bargaining). *Ποινικά Χρονικά*, ΕΖ, σ. 13-24.

27. Αιτιολογική Έκθεση, ό. π., σ. 4, 94.

28. Δημόπουλος, Χ. (2021), ό. π., σ. 586-587. Ιδ. και Φιλιππίδη, Τ. (2023). *Δικαστική Ψυχολογία* (2^η έκδ.). Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη Α.Ε., σ. 216 επ., ιδιαίτερα σ. 220-221.

προκειμένου να εκδώσει απόφαση, θα πρέπει να εξετάσει το σύνολο της δικογραφίας. Σημαντική είναι εν προκειμένω η ΑΠ 764/2022,²⁹ η οποία αναιρεί την απόφαση του δικαστηρίου της ουσίας, καθώς αυτό κήρυξε ενόχους τους κατηγορούμενους αναγιγνώσκοντας αποκλειστικά τα πρακτικά διαπραγμάτευσης και τις απολογίες τους, υποπίπτοντας στο σφάλμα της έλλειψης εμπεριστατωμένης αιτιολογίας, παραλείποντας «... παντελώς, ούτε κατά γενικό προσδιορισμό ως προς το είδος τους, να προβεί σε οποιαδήποτε καταχώριση ή αναφορά οποιουδήποτε άλλου αποδεικτικού στοιχείου της δικογραφίας». Με βάση τα ανωτέρω, προκύπτει πως είναι αναγκαίος και απαραίτητος ο έλεγχος του νομικού χαρακτηρισμού της πράξης και της ουσιαστικής και νομικής βασιμότητας του πρακτικού διαπραγμάτευσης, το οποίο περιλαμβάνει την αξιολόγηση όλου του αποδεικτικού υλικού και ενδεχομένως ακόμη και πρόσθετων αποδεικτικών μέσων, αυτεπαγγέλτως ή και κατόπιν αιτήματος του κατηγορουμένου· επιπλέον, το δικαστήριο μπορεί και να αθώσει τον κατηγορούμενο, καθώς η δέσμευση από το πρακτικό διαπραγμάτευσης θα ήταν αντίθετη στο άρ. 96 παρ. 1 Σ («Στα τακτικά ποινικά δικαστήρια ανήκει η τιμωρία των εγκλημάτων και η λήψη όλων των μέτρων που προβλέπουν οι ποινικοί νόμοι»). Στο ίδιο πλαίσιο, υπάρχει η δυνατότητά του (άρ. 303 παρ. 6 ΚΠΔ) να επιβάλει ποινή διαφορετική από αυτή που συμφωνήθηκε μεταξύ εισαγγελέα και κατηγορουμένου. Η εξουσία του δικαστηρίου, βεβαίως, δεν εκτείνεται στη δυνατότητα χειροτέρευσης της θέσης του κατηγορουμένου, καθώς κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε ανασφάλεια και θα λειτουργούσε ως αντικίνητρο για τον νέο θεσμό.³⁰

Ακόμη, το αρμόδιο δικαστήριο (Μονομελές Εφετείο επί κακουργημάτων και Μονομελές Πλημμελειοδικείο επί πλημμελημάτων —άρ. 303 παρ. 6 ΚΠΔ) για τους ίδιους λόγους έχει τη δυνατότητα να εξετάζει αυτεπαγγέλτως, ανεξάρτητα από το πρακτικό διαπραγμάτευσης, αν συντρέχουν λόγοι που αναφέρονται στο άρ. 368 περ. β' και γ' ΚΠΔ— οριστική παύση της ποινικής δίωξης στις περιπτώσεις παραίτησης από το δικαίωμα της έγκλησης, ανάκλησης αυτής, αμνήστευσης της πράξης, παραγραφής του αξιοποίνου της, θανάτου του κατηγορουμένου (περ. β'), και κήρυξη απαράδεκτης της ποινικής δίωξης στις περιπτώσεις δεδικασμένου ή εκκρεμοδικίας, ή όταν λείπει η έγκληση, η αίτηση ή η άδεια που απαιτείται για τη δίωξη (περ. γ').³¹

Η ποινή που μπορεί να συμφωνηθεί, σύμφωνα με το άρ. 303 παρ. 4 ΚΠΔ, όπως τροποποιήθηκε με τον Ν. 5090/2024, «καθορίζεται με βάση την απαξία, τις συνθήκες τέλεσης της πράξης, τον βαθμό της υπαιτιότητας, καθώς και την προσωπικότητα και τους οικονομικούς όρους του

29. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 1/2023, σ. 60-61, ιδ. σχόλιο Τσερτσίδη, Μ. (2023). Δικαστικός έλεγχος της νομικής και ουσιαστικής βασιμότητας της συμφωνίας ποινικής διαπραγμάτευσης - Με αφορμή την ΑΠ 764/2022. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 1/2023, σ. 35-39.

30. Αιτιολογική Έκθεση, ό. π., σ. 94-95 και Γεραπετρίτης, Β. (2023). Η αιτιολογία της ποινικής απόφασης επί ποινικής διαπραγμάτευσης με αφορμή την ΑΠ 764/2022. *Nova Criminalia*, τ. 19, σ. 8.

31. Τσερτσίδης, Μ. (2023), ό. π., σ. 268.

κατηγορουμένου και δεν μπορεί να υπερβεί τα πέντε έτη φυλάκισης στα κακουργήματα που τιμωρούνται με κάθειρξη μέχρι δέκα έτη, τα εννέα έτη στα κακουργήματα που τιμωρούνται με πρόσκαιρη κάθειρξη, τα δέκα έτη στα κακουργήματα που τιμωρούνται με πρόσκαιρη κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών και τα δύο έτη στα πλημμελήματα, ούτε μπορεί να είναι κατώτερη των τριών ετών στα κακουργήματα που τιμωρούνται με πρόσκαιρη κάθειρξη». Το πλαίσιο εντός του οποίου μπορεί να κινηθεί η ποινή στο πρακτικό διαπραγμάτευσης είναι χαμηλότερο από αυτό που προκύπτει έπειτα από αναγνώριση ελαφρυντικών περιστάσεων, κάτι που αποσκοπεί στη λειτουργία του ως κινήτρου για τους κατηγορούμενους.³²

Αναφορικά με τον τρόπο έκτισης της ποινής, ισχύουν κανονικά οι διατάξεις των άρ. 80Α, 99 και 104Α ΠΚ· σε περίπτωση που για τη συμφωνηθείσα ποινή μπορούν να εφαρμοστούν τα ανωτέρω, τότε μπορεί αυτό να προβλέπεται στο πρακτικό, ενώ το δικαστήριο έχει την εξουσία και την υποχρέωση να κρίνει χωρίς δυνατότητα παρέκκλισης από τις προβλέψεις του εκάστοτε προβλεπόμενου τρόπου έκτισης, με μοναδική προϋπόθεση τη μη χειροτέρευση της θέσης του κατηγορουμένου (άρ. 303 παρ. 4 και 6).³³ Ακόμη, με το άρ. 94 Ν. 5090/2024 προβλέφθηκε η δυνατότητα ακόμη πιο ευμενούς μεταχείρισης στο πεδίο της έκτισης της ποινής και συγκεκριμένα θεσπίζεται ως επιπλέον «δέλεαρ» για τον κατηγορούμενο η δυνατότητα απόλυσης υπό όρους με τη συμπλήρωση δύο πέμπτων (2/5) πλασματικής έκτισης και ενός τρίτου (1/3) πραγματικής παραμονής στη φυλακή, σύμφωνα με τις παρ. 1 και 6 του άρ. 105B ΠΚ, ρύθμιση που αφορά τις ποινές κάθειρξης και όχι φυλάκισης, με εξαίρεση τα κακουργήματα που προβλέπονται στην παρ. 6 (κακουργήματα των άρθρων 22 και 23 του ν. 4139/2013, άρ. 134, 187, 187 Α, περ. γ' και δ' της παρ. 1 του άρθρου 265, παρ. 1 του άρθρου 299, άρ. 323Α, 324, 380, 385, καθώς και τα εγκλήματα του 19ου Κεφαλαίου του Ειδικού Μέρους του Κώδικα «λόγω της αυξημένης ηθικοκοινωνικής απαξίας τους»³⁴), στις περιπτώσεις που το αίτημα του κατηγορουμένου υποβάλλεται αμέσως μετά την άσκηση της ποινικής δίωξης, κατά το προδικαστικό στάδιο (άρ. 303 παρ. 4 εδ. δ'). Κατά τον Κοσμάτο, η διάταξη αυτή αποτελεί «μνημείο κακής νομοθέτησης» καθώς, αντί να εισάγει τη ρύθμιση μέσα από τις οικείες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, στον οποίο «ανήκει» ο θεσμός της απόλυσης, επιλέγει να ρυθμίσει το ζήτημα μέσα από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας· ταυτόχρονα, η ίδια η επιλογή της πιο ευνοϊκής αντιμετώπισης της αίτησης για διαπραγμάτευση που υποβάλλεται στην προδικασία «δημιουργεί ρωγμές στη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας».³⁵

32. Αιτιολογική Έκθεση, ό. π., σ. 93.

33. Περισσότερα: Τσερτσίδης, Μ. (2024), ό. π.

34. Αιτιολογική Έκθεση, ό. π.

35. Κοσμάτος, Κ. (2024α). Οι βασικές τροποποιήσεις του γενικού μέρους του Ποινικού Κώδικα με το Ν 5090/2024 στο πεδίο των στερητικών της ελευθερίας ποινών. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 7/2024, σ. 634-635.

III. Η κριτική και η υπεράσπιση της ποινικής διαπραγμάτευσης: δογματική διάσταση

A. Η κριτική και η απόρριψη του νέου θεσμού

Σφοδρός επικριτής της ποινικής διαπραγμάτευσης από τη σκοπιά της υπεράσπισης των αρχών που διέπουν την ποινική δίκη είναι ο Ανδρουλάκης, ο οποίος τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία των αρχών της δημοσιότητας, της προφορικότητας, της αμεσότητας, της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας, του τεκμηρίου αθωότητας και εν γένει της δίκαιης δίκης, που θεωρεί πως πλήττονται από την κατ' ουσίαν έλλειψη διαδικασίας και την αποκλειστική έμφαση στο «παζάρεμα της ενοχής», αντί για την κοπιώδη διαδικασία στην οποία αμερόληπτοι και απροκατάληπτοι δικαστές θα αποφασίσουν για την αλήθεια της κατηγορίας, εκτιμώντας ελεύθερα τις αποδείξεις για την «πέρα από εύλογη αμφιβολία» στοιχειοθέτηση της ευθύνης του κατηγορουμένου.³⁶

Πιο συγκεκριμένα, ο Ανδρουλάκης θεωρεί πως η ποινική διαπραγμάτευση αφαιρεί από τον τακτικό ποινικό δικαστή, κατά παράβαση του Συντάγματος, την εξουσία να κρίνει επί της ενοχής του κατηγορουμένου και επί της αρμόζουσας για το έγκλημα που τελέστηκε ποινής, παραδίδοντάς τη στον εισαγγελέα, ο οποίος αποφασίζει για το ύψος της τελευταίας μαζί με τον κατηγορούμενο, σε αντίθεση με την αρχή της δημοσιότητας και της προφορικότητας, καθώς η διαδικασία της διαπραγμάτευσης λαμβάνει χώρα στο γραφείο του εισαγγελέα· σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, μια τέτοια εξουσία του τελευταίου, ο οποίος στο ηπειρωτικό σύστημα δόμησης της δίκης βαρύνεται με καθήκον αλήθειας, θεωρείται «αδιανόητη». Ακόμη, παραμερίζεται η αρχή της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας, προς όφελος μιας «τυπικής» και «συμφωνημένης», αλλά και του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς ο κατηγορούμενος, υπό το δέλεαρ της ηπιότερης μεταχείρισης, παραιτείται της αμφισβήτησης της σε βάρος του κατηγορίας και της υποχρέωσης των δικαστικών αποφάσεων να στηρίζονται σε ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία που θα αποδεικνύει και θα τεκμηριώνει την ενοχή (άρ. 93 παρ. 3 Σ).³⁷

Επιπλέον, κριτική ασκείται και σε σχέση με το κατά πόσο η κατόπιν συνεννόησης μείωση της ποινής εναρμονίζεται με την αρχή της ενοχής κατά το άρ. 2 παρ. 1 Σ και την αρχή της ισότητας κατά το άρ. 4 Σ, καθώς το ύψος της δεν θα ανταποκρίνεται στην απαξία της πράξης, ενώ θα είναι αδικαιολόγητα χαμηλότερο σε σχέση με τον δράστη ίδιας βαρύτητας πράξης που δεν επιθυμεί να διαπραγματευτεί την ποινή του αλλά να εισαχθεί σε δίκη. Σημαντικό πρόβλημα αποτελεί και το γεγονός ότι συνέπεια της ένταξης του δράστη στον θεσμό της διαπραγμάτευσης είναι η παραίτηση από το δικαίωμα άσκησης έφεσης, κατά παράβαση του άρ. 2 παρ. 1 του 7^{ου} Πρόσθε-

36. Ανδρουλάκης, Ν. (2016), ό. π., σ. 547.

37. Ό. π., σ. 549.

του Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ που κατοχυρώνει το δικαίωμα σε δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας. Τέλος, η παρώθηση, αν όχι ο έμμεσος εξαναγκασμός, του κατηγορουμένου να ομολογήσει την ενοχή του παραβιάζει την απαγόρευση του εξαναγκασμού σε αυτοενοχοποίηση κατά το άρ. 14 παρ. 3ζ' του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα,³⁸ καθώς αυτός καταδικάζεται σε μια ποινή υπόνοιας, χωρίς πλήρη απόδειξη της ενοχής του, ενώ η διακριτική ευχέρεια του εισαγγελέα κατά τις διαπραγματεύσεις είναι αντίθετη με την αρχή της ισότητας.³⁹

Κεντρικό στους ανωτέρω προβληματισμούς είναι το ζήτημα της υποχρέωσης, κατά το ηπειρωτικό σύστημα δόμησης της ποινικής δίκης —έστω και στη σημερινή, «εμπλουτισμένη» και «μικτή» εκδοχή του—, για αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας ως προϋπόθεσης της δίκαιης και ορθής δικαστικής απόφασης. Συμφυής με αυτό είναι και η ανάγκη συνυπολογισμού της αρχής της ενοχής, με την έννοια της αναλογίας της ποινής που επιβάλλεται σε σχέση με την αξιόποινη πράξη που τελέστηκε. Για τον Ζαμπίτη, «οι δικονομικές διαπραγματεύσεις οδηγούν στη συμβιβαστική δικαιοσύνη και τη συνακόλουθη κατάρρευση του εξεταστικού ιδεώδους».⁴⁰ Σύμφωνα με τους προβληματισμούς που εκφράζει η Συμεωνίδου-Καστανίδου, η αναζήτηση της ουσιαστικής αλήθειας, ως κεντρικό στοιχείο της ποινικής δίκης, πλήττεται ανεξάρτητα από τις συγκεκριμένες προβλέψεις για τον θεσμό. Επιπλέον, η καθηγήτρια επικαλείται την Οδηγία 2016/343/ΕΕ «για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας», σύμφωνα με την οποία «η εισαγγελική αρχή φέρει το βάρος της απόδειξης της ενοχής των υπόπτων και των κατηγορουμένων», κάτι που προκαλεί «ενδοσυστημική ασυνέπεια».⁴¹

Ακόμη, θεωρεί προβληματική την κατ' ουσίαν ανατροπή του βάρους απόδειξης, καθώς το δικαστήριο παραιτείται από την απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου, ο οποίος, εφόσον δεν μπορεί ο ίδιος να εξασφαλίσει τις αποδείξεις για την αθωότητά του, ομολογεί την ενοχή του, που μπορεί να μην ανταποκρίνεται στην αλήθεια, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω. Σημαντική παράμετρος, ακόμη, είναι η διασφάλιση της κοινωνικής ειρήνης, η οποία δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι επιτυγχάνεται αποκλειστικά με την ταχεία απονομή της δικαιοσύνης και

38. Ο. π., σ. 549-550.

39. Τριανταφύλλου, Γ. (2011). Δικονομικές συμφωνίες ως προς το αποτέλεσμα της ποινικής διαδικασίας: Δυνατότητες συνεννόησης μεταξύ του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου του και των οργάνων απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Στο Κοτσαλής (επ.) *Ελευθερία, Υπευθυνότητα, Κράτος Δικαίου*, Σειρά ΠΟΙΝΙΚΑ αριθμ. 82. Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 163 επ.

40. Ζαμπίτης, Ε. (2014). Το plea bargaining και η παρ' ημίν ποινική συνδιαλλαγή. Ζητήματα αναφερόμενα κατά την εφαρμογή της τελευταίας. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 3-4/2014, σ. 203.

41. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2016). Η ποινική διαπραγμάτευση (plea bargaining). *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 8-9/2016, σ. 644.

όχι με την επιβολή της ποινής που αναλογεί στην αξιόποινη πράξη που τελέστηκε, προκαλώντας προβληματισμούς για την κατ' ουσίαν ατιμωρησία των δραστών και κατά συνέπεια για την αποτελεσματικότητα του ποινικού συστήματος. Τέλος, η Συμεωνίδου-Καστανίδου ασκεί κριτική στο «δούναι και λαβείν» που χαρακτηρίζει τον θεσμό, θεωρώντας πως αυτό μειώνει το κύρος των δικαστικών λειτουργιών, ο οποίοι συνδιαλέγονται με τους πιθανούς δράστες αξιόποινων πράξεων αντί να αναζητούν την αλήθεια και να επιβάλλουν την αρμόζουσα ποινή. Η ίδια η διαπραγματευτική διαδικασία προκαλεί τη συνολική αξιοπιστία του ποινικού συστήματος, αμφισβητώντας τις επιλογές του νομοθέτη σχετικά με το ύψος και το είδος των ποινών που αρμόζουν σε κάθε τυποποιημένο στον ποινικό νόμο έγκλημα.⁴² Κατά τον Ανδρουλάκη, μάλιστα, η δικαστική επικύρωση του πρακτικού διαπραγμάτευσης χαρακτηρίζεται ως «οιονεί συμβολαιογραφικής φύσης».⁴³

Η ανταλλαγή της ομολογίας για την «επιβράβευση» με χαμηλότερη ποινή δημιουργεί εύλογη απορία σε σχέση με το οικειοθελές της βούλησης του ομολογούντος κατηγορουμένου, όπως θα αναλυθεί και παρακάτω. Για τον Τζαννετή, το ζήτημα του εξαναγκασμού της βούλησης του κατηγορουμένου, που μπορεί να έχει ως συνέπεια την καταδίκη αθώων πολιτών, προκαλεί τριγμούς στα θεμέλια της ποινικής δίκης, ιδιαίτερα στο τεκμήριο αθωότητας και στη συμφυή αρχή της απαγόρευσης του εξαναγκασμού σε παραίτηση.⁴⁴ Ένσταση εκφράζεται, ακόμη, σχετικά με την πιθανή δυσμενέστερη μεταχείριση του «μη συναινούντος» κατηγορουμένου (“trial penalty”) — φαινόμενο που έχει περιγραφεί ως «κόστος εμμονής στην αθωότητα» (“cost of innocence”)—, κάτι που ο Παπαχαραλάμπους επικρίνει ως «διαπόμπευση κάθε έννοιας δικαιοκίνης αρχής».⁴⁵

Επιπρόσθετα, εκφράζονται προβληματισμοί αναφορικά με την αμεροληψία των δικαστικών λειτουργιών που συμμετέχουν στη διαπραγμάτευση, οι οποίοι, σε περίπτωση που η διαδικασία αποτύχει, ενδέχεται να λειτουργήσουν «προκατειλημμένα» σε βάρος του «πρώην ομολογησάντος» κατηγορουμένου.⁴⁶ Ζήτημα αμεροληψίας τίθεται, επιπλέον, με την προσθήκη δυνατότητας του εισαγγελέα να προσκαλεί τον κατηγορούμενο να υπαχθεί στον θεσμό της διαπραγμάτευσης με το άρ. 94 Ν. 5090/2024, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Ακόμη, η ευχέρεια του εισαγγελέα (πλημμελειοδικών ή εφετών, κατά περίπτωση), να κρίνει ποια υπόθεση είναι ή δεν είναι κατάλληλη για διαπραγμάτευση φαίνεται προβληματική από την άποψη της αρχής της ισότητας, έστω και αν η διάταξη του άρ. 303 παρ. 2 ΚΠΔ θέτει ως κριτήρια τις περιστάσεις

42. Ο. π., σ. 643-644.

43. Ανδρουλάκης, Ν. (2016), ό. π., σ. 548.

44. Τζαννετής, Α. (2016), ό. π., σ. 18.

45. Παπαχαραλάμπους, Χ. (2018), ό. π., σ. 665.

46. Ο. π., σ. 664, και Ζαχαράκης, Κ. (2023). Η αμεροληψία των δικαστικών προσώπων στην Ποινική Διαπραγμάτευση. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 6/2023, σ. 696-707.

το εγκλήματος και την προσωπικότητα του κατηγορουμένου, καθώς δύναται να οδηγήσει σε διαφορετικά, άνισα αποτελέσματα για όμοιες περιπτώσεις.

Για τον Παπαχαραλάμπους, η ποινική διαπραγμάτευση είναι ένα κατ' ουσίαν «εμπορικό παζάρεμα για την ενοχή και την ποινή»,⁴⁷ το οποίο θίγει το σύνολο των κανόνων ευθιδικίας (δίκαιης, κατ' άρ. 6 ΕΣΔΑ, δίκης), δηλαδή το δικαίωμα υπεράσπισης, το τεκμήριο αθωότητας, το δικαίωμα σιωπής, την απαγόρευση μη αυτοενοχοποίησης, τη δημοσιότητα της δίκης, την προφορικότητα και την άμεση διαδικασία, την ηθική απόδειξη κ.ο.κ., επιβάλλοντας δηλαδή ποινή χωρίς διαδικασία, κατά παράβαση θεμελιωδών αρχών της ποινικής δίκης,⁴⁸ ενώ αντίστοιχες ενστάσεις εκφράζει και ο Δημόπουλος, θεωρώντας πως «“το παζάρι της ποινής” εξοβέλισε από το ανακριτικό προσκήνιο... το “δικαιοκρατικό θεμέλιο” των νομικών εγγυήσεων —επίτευγμα πρώτης γραμμής της δυτικοευρωπαϊκής νομικής σκέψης, καρπός γενναίας τόλμης και νομικοπολιτικής ιστορίας...».⁴⁹

Ζήτημα γεννάται από το ενδεχόμενο πλημμελούς συλλογής αποδείξεων από τις ανακριτικές αρχές, φαινόμενο που έχει ήδη διαπιστωθεί στη Μεγάλη Βρετανία: η προώθηση του συστήματος της διαπραγμάτευσης επιφέρει σοβαρό πλήγμα στην ποιότητα της ανακριτικής διαδικασίας, με το φαινόμενο των ψευδών καταθέσεων αστυνομικών («ψευδοκαταθέτειν», “testilying”) να ευνοείται όταν ελαχιστοποιείται ο «κίνδυνος» να εντοπιστούν τυχόν πλημμέλειες σε μια ακρωτηριασμένη αποδεικτική διαδικασία, αφού ο κατηγορούμενος θα παρωθηθεί να ομολογήσει την πράξη του για να υπαχθεί στον θεσμό ανεξάρτητα από τις ανακρίβειες, ηθελημένες ή μη, που έχουν εμφολωρήσει στις καταθέσεις των αστυνομικών, κάτι που παραβιάζει έμμεσα τις αποδεικτικές απαγορεύσεις.⁵⁰ Η άποψη, δε, που υποστηρίζει πως, εφόσον οι τελευταίες θέτουν έναν φραγμό στην επιδίωξη της αλήθειας προς όφελος του κατηγορουμένου, συγχωρούνται αντίστοιχες εκπτώσεις για την περάτωση της δικογραφίας με ποινική διαπραγμάτευση,⁵¹ δεν μπορεί να γίνει δεκτή, καθώς συμβιβάζει απαράδεκτα τις επιδιώξεις της ποινικής δικαιοσύνης με θεμελιώδη υπερασπιστικά δικαιώματα, κάτι που προσκρούει στις αρχές της δίκαιης δίκης. Ούτε, φυσικά, μπορεί να γίνει δεκτή υπό το ίδιο πρίσμα η αποδοχή μιας ομολογημένα ανεπαρκούς αποδεικτικά τεκμηρίωσης της κατηγορίας επί τη βάση της πολυπλοκότητας της υπόθεσης και της συνεπαγόμενης δυσχέρειας που αυτή προκαλεί στη συγκέντρωση του απαραίτητου αποδεικτικού υλικού.

47. Παπαχαραλάμπους, Χ. (2018), ό. π., σ. 661.

48. Ό. π., σ. 663.

49. Δημόπουλος, Χ. (2021). *Ανακριτική*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 585.

50. Ό. π.

51. Σισμανίδου, Ε. (2022), ό. π., σ. 140.

B. Η υπεράσπιση του plea bargaining

Παρά τα δομικά αυτά και γενικώς παραδεδεγμένα προβλήματα του θεσμού, σημειώνεται «θριαμβευτική επέλασή» του, καθώς η αποσυμφορητική του λειτουργία έχει υπερκεράσει τις αρνητικές του πλευρές και τις εκπεφρασμένες κριτικές.⁵² Οι δογματικές ενστάσεις που αναλύθηκαν παραπάνω δεν αφήνουν αδιάφορους τους υποστηρικτές του θεσμού, τουναντίον λαμβάνονται υπόψη με σκοπό την άμβλυνση των αρνητικών συνεπειών που επιφέρουν στην ποιότητα του δικαιοδοτικού έργου. Τα οφέλη που προκύπτουν από την επιτάχυνση της διαδικασίας, την αποσυμφόρηση της δικαστικής ύλης και την ελάφρυνση του φόρτου εργασίας των δικαστών είναι μέγιστης σημασίας για την επιβίωση του ποινικού συστήματος, κατά τους υποστηρικτές του plea bargaining, ενώ τα δογματικά-δικαιοκρατικά ζητήματα που προκύπτουν ελαχιστοποιούνται με την προσθήκη παραμέτρων που το καθιστούν συμβατό με τα νομικά συστήματα των μικτών ηπειρωτικών συστημάτων, ιδίως φροντίζοντας να γίνονται σεβαστά τα θεμελιώδη δικαιώματα (μ.α. σεβασμός άρ. 5 ΕΣΔΑ, η πρωτοβουλία να ανήκει μόνο στον κατηγορούμενο,⁵³ αποκλεισμός του θεσμού για κάποια αδικήματα, υποχρεωτική υπεράσπιση από συνήγορο, απαίτηση ομολογίας για να υπάρξει απόδειξη της ενοχής, συνυπολογισμός της τελευταίας μόνο αν κρίνεται αξιόπιστη από το δικαστήριο, συνυπολογισμός της θέσης του θύματος). Η υιοθέτηση αυτών των παραμέτρων θα μπορούσε να καταστήσει τον θεσμό σημαντικό τμήμα του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και να άρει τυχόν ασυμβατότητες με τις θεμελιώδεις αρχές της ποινικής δίκης των ηπειρωτικών νομικών συστημάτων.⁵⁴ Επιπλέον, πέραν των δογματικών ζητημάτων, προσδοκάται πως η επιτάχυνση της δίκης θα έχει ως συνέπεια την ανάκτηση της εμπιστοσύνης των πολιτών στη δικαιοσύνη.⁵⁵

Τη συμβατότητα του plea bargaining με τις θεμελιώδεις αρχές που διέπουν την ποινική δίκη διαπίστωσε το ΕΔΔΑ στη γνωστή του απόφαση *Natsvlshvili and Togonidze κατά Γεωργίας* της 29.4.2014,⁵⁶ με την οποία αποφάνθηκε πως ο θεσμός είναι πια κοινό γνώρισμα των περισσότερων ευρωπαϊκών έννομων τάξεων, προσφέροντας τα μέγιστα στην ταχεία εκδίκαση των ποινικών υποθέσεων· το Δικαστήριο θεώρησε πως το plea bargaining και η συνεπαγόμενη παραίτηση από τις εγγυήσεις της παραδοσιακής ποινικής δίκης είναι συμβατά με το άρ. 6 της ΕΣΔΑ, εφόσον η παραίτηση γίνεται ελεύθερα και συνειδητά, συνοδευόμενη από δικονομικές εγγυήσεις, έπειτα από ενημέρωση για τη δικογραφία και υπεράσπιση από συνήγορο· αντίστοιχα κρίθηκε πως η παραίτηση από την έφεση που συνεπάγεται η υπαγωγή στον θεσμό δεν βρίσκεται σε δυσαρμονία με το άρ. 2 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

52. Τζαννετής, Α. (2016), ό. π., σ. 24.

53. Κάτι που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω τροποποιήθηκε με τον Ν. 5090/2024, επιτρέποντας την πρωτοβουλία και στον εισαγγελέα.

54. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2016), ό. π., σ. 643.

55. Σισμανίδου, Ε. (2022), ό. π., σ. 136 και Θεοδωράκης, Ν. (2016), ό. π., σ. 662.

56. Διαθέσιμη στο <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-142672%22%5D%7D>.

Για τον Δαλακούρα, υποστηρικτή των νέων διαδικασιών απλοποίησης και επιτάχυνσης της ποινικής διαδικασίας, η επιμονή στο παραδοσιακό μοντέλο ποινικής δίκης, το οποίο έχει δείξει τα όριά του τόσο αναφορικά με τον όγκο που έχει φορτωθεί στο δικαστικό σύστημα όσο και σε σχέση με την ιδιαίτερη συνθετότητα συγκεκριμένου τύπου υποθέσεων, είναι μια ιδεαλιστική προσέγγιση «που δεν συμβαδίζει με τη ζώσα νομική πραγματικότητα» και μια αναπόληση του παρελθόντος.⁵⁷ Οι στρατηγικές επιλογές του έλληνα νομοθέτη επιδιώκουν τη γρηγορότερη αποκατάσταση της δικαιοσύνης και προτάσσουν τις ανάγκες που απορρέουν από τις αρχές της οικονομίας της δίκης —που αποδοκιμάζει τη σπατάλη χρόνου και δικαστικών ενεργειών, με την προϋπόθεση πάντα του σεβασμού των δικαιωμάτων του κατηγορουμένου και της αναζήτησης της ουσιαστικής αλήθειας—, της επιτάχυνσης της διαδικασίας —που επιβάλλει την περάτωση της δίκης σε εύλογο χρόνο— και της πρακτικότητας— που απαιτεί το μικρότερο δυνατό «κοινωνικό κόστος» κατά την απονομή της δικαιοσύνης, προωθώντας λύσεις σχετικά με την αποτροπή της αρνησιδικίας, της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας που προκαλούν οι πάγιες καθυστερήσεις του συστήματος. Τέλος, οι νέες επιλογές βρίσκονται σε αρμονία και με την αρχή της αναλογικότητας, υπό την ειδικότερη πτυχή της αρχής της αναγκαιότητας, που απαιτεί τα λιγότερο επαχθή μέτρα ή κυρώσεις.⁵⁸

Αυτονόητο είναι, βέβαια, ότι ο θεσμός μπορεί να θεωρηθεί νομιμοποιημένος μόνο υπό αυστηρές προϋποθέσεις: α) την προϋπόθεση του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατ'άρ. 2 Σ, υπό την έννοια της αποφυγής πιέσεων στον κατηγορούμενο ώστε να προτιμήσει την εναλλακτική περάτωση της υπόθεσης που εκκρεμεί σε βάρος του, β) του τεκμηρίου αθωότητας, που επιτάσσει να μη λαμβάνονται υπόψη σε βάρος του κατηγορουμένου ενοχοποιητικές του δηλώσεις κατά τη διαδικασία μιας αποτυχημένης συναινετικής διαδικασίας, κάτι που επιβάλλεται και από τη θεμελιώδη αρχή της μη αυτοενοχοποίησης, γ) της αρχής της δικαστικής ακρόασης κατ'άρ. 20 Σ, που αποκλείει τη διεξαγωγή οποιασδήποτε διαδικασίας ερήμην του κατηγορουμένου και την περιστολή των δικαιωμάτων του ή τη σκόπιμη διεύρυνση του κατηγορητηρίου (overcharging) με στόχο την αθέμιτη κατάπειση του κατηγορουμένου να υποβληθεί σε εναλλακτική διαδικασία, και δ) ευρύτερα την αρχή της δίκαιης δίκης —υπεράσπιση της ακεραιότητας της διαδικασίας, αμεροληψία, εύλογη διάρκεια, αιτιολόγηση των αποφάσεων.⁵⁹

57. Δαλακούρας, Θ. (2023), ό. π., σ. 491, 498.

58. Ό. π., σ. 492-493.

59. Ό. π., σ. 493.

IV. Εγκληματολογικές διαστάσεις: οι παράγοντες που επηρεάζουν την καταφυγή στην ποινική διαπραγμάτευση

Ποιοι είναι οι λόγοι, όμως, πέραν του προφανούς δελέατος της ηπιότερης ποινικής μεταχείρισης, για τους οποίους τόσο πολλοί κατηγορούμενοι παραιτούνται από θεμελιώδη δικαιώματά τους και από την εξέταση της σε βάρος τους κατηγορίας σε μια δημόσια και αμερόληπτη δικαστική διαδικασία;⁶⁰ Η βιβλιογραφία αναφορικά με τις αιτίες που ευνοούν την υποβολή σε διαπραγμάτευση έχει δείξει πως χρήζουν διερεύνησης τόσο νομικοί όσο και εξωνομικοί παράγοντες. Οι πρώτοι σχετίζονται με την επάρκεια των αποδεικτικών στοιχείων, το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται κάποιος, τη σοβαρότητά του, τον αριθμό των σε βάρος του αδικημάτων, την προσδοκώμενη-απειλούμενη ποινή κ.ο.κ., αλλά και με την επίδραση διαδικαστικών χαρακτηριστικών της περίπτωσης (προσωρινή κράτηση, εκπροσώπηση από συνήγορο κ.α.). Μελέτες καταπιάνονται με το πώς η καθημερινή λειτουργία του ποινικού συστήματος μπορεί να δημιουργήσει ένα περιβάλλον που ευνοεί την απόσπαση ομολογιών ενοχής, ανεξάρτητα από την ενοχή ή την αθωότητα των κατηγορουμένων.⁶¹ Παράγοντες όπως η προσωρινή κράτηση, οι μακρόσυρτες διαδικασίες της ποινικής δίκης και το σοβαρό οικονομικό κόστος λειτουργούν ως «προ-τιμωρία»,⁶² ενώ συχνά προς αυτή την κατεύθυνση λειτουργεί η σοβαρή πίεση χρόνου που υφίστανται οι δικηγόροι και οι δικαστές για να διεκπεραιώσουν τις υποθέσεις με ταχύτητα, γεγονός το οποίο επιδρά στη δικαιοσύνη των αποφάσεων που εκδίδονται.⁶³ Οι εξωνομικοί παράγοντες, από την άλλη, δεν έχουν άμεση σχέση με τη συγκεκριμένη υπόθεση, και περιλαμβάνουν τις προσωπικές αντιλήψεις και στάσεις των δικηγόρων, την τάξη, τη φυλή, το φύλο, την ηλικία κ.α.⁶⁴

Όσον αφορά τους νομικούς παράγοντες, αρχικά, η επάρκεια των αποδεικτικών στοιχείων έχει κριθεί πως παίζει ουσιαστικό ρόλο στον χειρισμό της υπόθεσης από τους εισαγγελείς, καθώς σε πλείστες έρευνες που έχουν διεξαχθεί στις Η.Π.Α. οι εισαγγελείς έχουν αναφέρει πως, κατά τη διαπραγματευτική διαδικασία, προσφέρουν περισσότερο ήπιες ποινές όταν τα αποδεικτικά στοιχεία είναι λιγότερο ισχυρά και αυστηρότερες ποινές όταν τα στοιχεία της δικογραφίας εί-

60. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 260.

61. Erentzen, C., Schuller, R. A. & Clow, K. A. (2021). Advocacy and the Innocent Client: Defence Counsel Experiences with Wrongful Convictions and False Guilty Pleas. *The Wrongful Conviction Law Review*, τ. 2, vo. 1, σ. 1-21· Webster, C. M. (2022). Remanding justice for the innocent: Systemic pressures in pretrial detention to falsely plead guilty in Canada. *The Wrongful Conviction Law Review*, τ. 3, vo. 2, σ. 128-155.

62. Feeley, M. (1992). *The Process is the Punishment: Handling Cases in a Lower Criminal Court*. Νέα Υόρκη: Russel Sage Foundation, σ. 199.

63. Nash, C., Dioso-Villa, R. & Porter, L. (2023), ό. π., σ. 4-7.

64. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 260.

να ισχυρότερα. Ενδεικτικά, σε έρευνα που διεξήχθη με 166 εισαγγελείς στο Κεντάκι, το Τενεσί και τη Βιρτζίνια, το 82% απάντησε πως συνηθίζουν να μειώνουν την προσφερόμενη συμφωνία και το 38% πως προσφέρουν αυστηρότερη συμφωνία, ανάλογα με την επάρκεια των στοιχείων που στηρίζουν την ενοχή του κατηγορουμένου.⁶⁵

Αναφορικά με τον ρόλο της νομικής εκπροσώπησης στην επιλογή του κατηγορουμένου να καταφύγει στην ποινική διαπραγμάτευση, αντίθετα από τις προσδοκίες, μελέτη απέδειξε πως οι κατηγορούμενοι που είχαν εκπροσώπηση δεν ήταν περισσότερο πιθανό να καταφύγουν στη διαπραγμάτευση σε σχέση με αυτούς που δεν είχαν, οι οποίοι επέλεξαν να δηλώσουν την ενοχή τους τέσσερις φορές περισσότερο από αυτούς που εκπροσωπούσαν στο πλαίσιο νομικής βοήθειας.⁶⁶ Η πίεση στον κατηγορούμενο από τον νομικό του συμπαραστάτη, από την άλλη, έχει καταδειχθεί σε πολλές μελέτες ως βασική, αν όχι η κύρια, αιτία που έχει οδηγήσει στην αποδοχή της κατηγορίας και την υποβολή σε διαπραγμάτευση. Επιπλέον, η μελέτη των McConville και των συνεργατών του επισημαίνει τη διακριτική μεταχείριση των κατηγορουμένων που συμμετείχαν σε πρόγραμμα νομικής βοήθειας σε σχέση με τους «κανονικούς» πελάτες. Οι ωφελούμενοι προγραμμάτων νομικής βοήθειας αντιμετωπίζονται πολύ βιαστικότερα και απρόσωπα σε σχέση με τους «συμβατικούς» εντολείς των δικηγορικών γραφείων, οδηγούμενοι με ταχύτητα στα μονοπάτια της ομολογίας και της διαπραγμάτευσης, χωρίς ενδελεχή εξέταση των κατηγοριών και των γεγονότων που τις στηρίζουν. Άλλες μελέτες, αντίθετα, έχουν υποστηρίξει πως η πίεση στον κατηγορούμενο να δεχτεί τη διαπραγμάτευση είναι ενάντια στα οικονομικά συμφέροντα των δικηγόρων, και επομένως δεν ευσταθεί η αντίληψη που θέλει τους συνηγόρους να εξωθούν τους εντολείς τους στην ομολογία θεωρώντας τους εκ προοιμίου ενόχους.⁶⁷ Από την άλλη, βέβαια, η γρήγορη διεκπεραίωση κάποιων υποθέσεων επιτρέπει την ανάληψη συνολικά περισσότερων, λειτουργώντας εν τέλει προς όφελος των συνηγόρων που υποβάλλουν τους εντολείς τους στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης.

Επιπλέον, η προσωρινή κράτηση έχει αποδειχθεί πως επηρεάζει τη βούληση του κατηγορουμένου να προβεί σε δήλωση της ενοχής του. Το σύνολο σχεδόν των μελετών πάνω στην εφαρμογή του θεσμού αποδεικνύουν πως η στέρηση της ελευθερίας οδηγεί τους κατηγορούμενους στον δρόμο του plea bargaining με μεγαλύτερη συχνότητα⁶⁸ και ταχύτητα (πολλές φορές, πριν ακό-

65. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020). *In the Shadows: A Review of the Research on Plea Bargaining*. Νέα Υόρκη: Vera Institute of Justice, σ. 19.

66. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 266.

67. Tague, P. W. (2008). Guilty Pleas or Trials: Which Does the Barrister Prefer?. *Melbourne University Law Review*, τ. 32, σ. 242-7.

68. Έως και 46% περισσότερο, όπως κατέθεσε έρευνα του 2018 στο Delaware: Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 11.

μη την άσκηση ποινικής δίωξης), με σκοπό τη συντομότερη διεκπεραίωση της υπόθεσης, τη γρηγορότερη έκτιση της ποινής ή ακόμη και την απελευθέρωση.⁶⁹ Συγκεκριμένα, στην έρευνα του Cheng αναφορικά με τους παράγοντες που επηρεάζουν την καταφυγή στον θεσμό στο Χονγκ Κονγκ, οι προσωρινά κρατούμενοι βρέθηκαν να επιλέγουν τη διαπραγμάτευση τρεις φορές περισσότερο από όσους δεν κρατούνταν.⁷⁰ Αντίστοιχη μελέτη των Kellough και Wortley στον Καναδά έδειξε ότι οι κατηγορούμενοι που στερούνταν την ελευθερία τους προ της δίκης είχαν διπλάσιες πιθανότητες να υπαχθούν σε διαδικασία διαπραγμάτευσης.⁷¹

Ακόμη, η πίεση και η ένταση που συνεπάγεται η εμπλοκή στο ποινικό σύστημα παίζει σημαντικό ρόλο στην απόφαση να δηλώσει ένοχος ο κατηγορούμενος, ώστε να ολοκληρώσει το συντομότερο δυνατό τη διαδικασία, καθώς η σύγχυση που προκαλεί η σύλληψη και παραμονή στο αστυνομικό τμήμα συχνά ωθεί σε δηλώσεις αυτοενοχοποίησης ενώπιον της αστυνομίας, οι οποίες προφανώς υπονομεύουν τις πιθανότητες αθώωσης και οδηγούν συχνότερα στην οδό της διαπραγμάτευσης.⁷² Όπως παρατηρείται για τις Η.Π.Α., λίγοι κατηγορούμενοι έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο αμέσως μετά τη σύλληψη, οπότε οι εισαγγελείς εφαρμόζουν συστηματικά την προβληματική πρακτική να προβαίνουν σε πρόταση για διαπραγμάτευση χωρίς προηγουμένως οι κατηγορούμενοι να έχουν λάβει νομική συμβουλή. Η αποδοχή της προσφοράς του εισαγγελέα χωρίς να έχει προηγηθεί διαβούλευση με συνήγορο οδηγεί στην παραίτηση από τη δίκη (και άρα στην αδυναμία των κατηγορουμένων να αντικρούσουν τις αποδείξεις που έχουν συλλεγεί σε βάρος τους), στην καταδίκη και στην έκτιση ποινής, οι οποίες συνεπάγονται μετέπειτα δυσκολίες αναφορικά με την εύρεση εργασίας, τη λήψη επιδομάτων και υπηρεσιών, τη διατήρηση της άδειας παραμονής, και οδηγούν σε μεγαλύτερη ποινή σε περίπτωση επόμενης καταδίκης.⁷³

Ενδιαφέρουσα κριτική στον θεσμό του plea bargaining ασκείται από τον καθηγητή Langbein, ο οποίος συγκρίνει την ποινική διαπραγμάτευση με τα βασανιστήρια ως τρόπο άσκησης πίεσης στον κατηγορούμενο προκειμένου να ομολογήσει την ενοχή του. Το plea bargaining είναι η απάντηση στην αδυναμία του ποινικού συστήματος να εξασφαλίσει την καταδίκη κατηγορουμένων χωρίς τα εμπόδια που θέτουν οι κανόνες των αποδείξεων.⁷⁴ Αντίστοιχα με το σύστημα των βασανιστηρίων, ο ποινικός μηχανισμός καταφεύγει σε μεθόδους κατάπεισης για την από-

69. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 11.

70. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 266.

71. Kellough, G. & Wortley, S. (2002). Remand for Plea. Bail Decisions and Plea Bargaining as Commensurate Decisions. *British Journal of Criminology*, τ. 42, σ. 186-210.

72. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 269.

73. Fair Trials (2022). *The Disappearing Trial: Towards a rights-based approach to trial waiver systems*, σ. 10-11.

74. Langbein, J. H. (1978). Torture and Plea Bargaining. *University of Chicago Law Review*, τ. 46, σ. 3-5.

σπαση της ομολογίας, με το να καθιστά την ενεργοποίηση του συνταγματικού δικαιώματος σε δίκη υπέρμετρα «ακριβή», «απειλώντας» τον κατηγορούμενο με μεγαλύτερη ποινή σε περίπτωση που χρησιμοποιήσει το δικαίωμά του να δικαστεί με την κανονική διαδικασία. Μπορεί να μην προβλέπεται πια η χρήση εργαλείων βασανιστηρίων, αλλά η πίεση που ασκείται με την απειλή περισσότερου χρόνου στη φυλακή με αυτόν τον τρόπο συνιστά απλώς διαφορά βαθμού, όχι είδους. Η ποινική διαπραγμάτευση, κατ' αυτόν, συνιστά εξαναγκασμό ανάλογο με τα βασανιστήρια.⁷⁵ Μπορούμε να φανταστούμε πώς λειτουργεί αυτή η συνθήκη πίεσης στο ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα της μόνιμης κρίσης και των απαράδεκτων συνθηκών κράτησης, οι οποίες παραβιάζουν, σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, της CPT και του ΕΔΔΑ, το άρ. 3 ΕΣΔΑ που απαγορεύει τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία.⁷⁶

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει την επιλογή της προσφυγής στην ποινική διαπραγμάτευση είναι η παραδοχή ή μη της πράξης κατά την προδικασία. Οι κατηγορούμενοι που αποδέχτηκαν την πράξη τους είναι πιο πιθανό να δηλώσουν ένοχοι, κάτι που φαίνεται αυτονόητο, δεδομένου ότι είναι πολύ πιο δύσκολο για την υπεράσπιση να στηρίξει την αθωότητα του κατηγορουμένου έπειτα από μια τέτοια δήλωση.⁷⁷

Αναφορικά με τους λόγους που σχετίζονται με το αδίκημα, έχει διαπιστωθεί πως ο αριθμός των κατηγοριών σε βάρος του κατηγορουμένου συναρτάται αρνητικά με την πιθανότητα να δηλώσει αυτός ένοχος. Με άλλα λόγια, διαπιστώθηκε πως όσες κατηγορίες αντιμετωπίζει, τόσο πιο πιθανό είναι να προτιμήσει να δικαστεί με την κανονική ποινική διαδικασία.⁷⁸ Επιπλέον, η έρευνα των Kellough και Wortley έδειξε πώς η λογική του overcharging από τις διωκτικές αρχές μπορεί να οδηγήσει σε αθέμιτες πρακτικές charge bargaining για την παροχή ομολογίας με αντάλλαγμα την απόσυρση κατηγοριών που όμως δεν θα έπρεπε εξ αρχής να βαραινούν τον κατηγορούμενο.⁷⁹

Τέλος, στις Η.Π.Α. έχει ασκηθεί κριτική σχετικά με τον τρόπο που επιδρά στη βούληση του κατηγορουμένου η απειλή της θανατικής ποινής, η οποία οδηγεί συχνά στην αποδοχή από αυτόν μιας αυστηρής ποινής (συνήθως ισόβιας κάθειρξης) που άλλως θα είχε απορριφθεί, είτε λόγω του ύψους της είτε λόγω της αθωότητάς του. Η θανατική ποινή χρησιμοποιείται από τους

75. Ο. π., σ. 12-14.

76. Κόρος, Δ. (2021). *Η πειθαρχία και τα όριά της στην ελληνική φυλακή*. Αθήνα: Εκδόσεις Νήσος, σ. 211-213.

77. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 266.

78. Ο. π.

79. Kellough, G. & Wortley, S. (2002), ό. π., σ. 197.

εισαγγελίες ως εργαλείο για την άσκηση πίεσης προς τον κατηγορούμενο και τον δικηγόρο του, καθιστώντας τη θέση τους πολύ ισχυρή στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης.⁸⁰ Γίνεται δεκτό πως το στοιχείο του εξαναγκασμού που ενυπάρχει στις διαδικασίες της ποινικής διαπραγμάτευσης είναι ισχυρότερο όταν υπάρχει δυσαναλογία ανάμεσα στην προβλεπόμενη ποινή και το προσδοκώμενο όφελος από την ομολογία. Αυτό σχετίζεται και με την κριτική περί “trial penalty”, όπως αναφέρθηκε παραπάνω· στις υποθέσεις ναρκωτικών, για παράδειγμα, οι κατηγορούμενοι που επιλέγουν την οδό της παραδοσιακής δίκης αντιμετωπίζουν ποινές έως και τρεις φορές μεγαλύτερες απ’ ό,τι αν επιλέξουν να διαπραγματευτούν την ποινική τους τύχη.⁸¹

Αναφορικά με τους εξωνομικούς παράγοντες, σε συνάφεια με τους προβληματισμούς για την εγγενή επιλεκτικότητα του ποινικού συστήματος⁸² που «μεταφέρεται» και στο πεδίο της ποινικής διαπραγμάτευσης, όπως θα δούμε παρακάτω, πολλές μελέτες στις Η.Π.Α. έχουν δείξει ότι οι μαύροι και οι ισπανόφωνοι κατηγορούμενοι επιλέγουν πιο συχνά την κανονική δίκη απ’ ό,τι το plea bargaining σε σχέση με τους λευκούς.⁸³ Οι κατηγορούμενοι που ανήκουν σε μειονότητες είναι πολύ πιο επιφυλακτικοί απέναντι στο ποινικό σύστημα που βασίζεται σε άτυπες διαπραγματεύσεις και είναι πολύ λιγότερο διατεθειμένοι να θυσιάσουν τα συνταγματικά τους δικαιώματα, όπως αυτά μπορούν να ασκηθούν σε μια κανονική επ’ ακροατηρίου διαδικασία.⁸⁴ Έτσι, μελέτες έχουν αποδείξει πως οι μαύροι στις Η.Π.Α. μπαίνουν λιγότερο συχνά στη διαδικασία του plea bargaining, κάτι που εξηγείται από το γεγονός ότι σε αυτούς συνήθως προσφέρονται λιγότερο ευνοϊκές συμφωνίες σε σχέση με τους λευκούς, όπως και από τη γενικότερη δυσπιστία απέναντι σε ένα νομικό σύστημα που τους επηρεάζει δυσανάλογα και άδικα, φαινόμενο που τροφοδοτεί εύλογα την καχυποψία απέναντι στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης και οδηγεί στην επιλογή να «δοκιμάσουν την τύχη τους στο ποινικό ακροατήριο».⁸⁵ Επιπλέον, έχει παρατηρηθεί ότι στους μαύρους κατηγορούμενους προσφέρεται η δίοδος της ομολογίας με αντάλλαγμα την επιεικέστερη μεταχείριση λιγότερο συχνά σε σχέση με τους λευκούς κατηγορούμενους.⁸⁶

80. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 17.

81. Fair Trials (2022), ό. π., σ. 12.

82. Βιδάλη, Σ. και Κουλούρης, Ν. (2024). *Αποκλίνουσα Συμπεριφορά & Ποινικό Φαινόμενο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 252 επ.

83. Albonetti, C. A. (1990). Race and the Probability of Pleading Guilty. *Journal of Quantitative Criminology*, τ. 6, σ. 315–34· Frenzel, E. D. & Ball, J. (2007). Effects of Individual Characteristics on Plea Negotiations under Sentencing Guidelines. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, τ. 5, σ. 59–82, και Johnson, B. D. (2003). Racial and Ethnic Disparities in Sentencing Departures across Modes of Conviction. *Criminology*, τ. 41, σ. 449–90.

84. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 262.

85. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 12.

86. Frenzel, E. D. and Ball, J. (2007). Effects of Individual Characteristics on Plea Negotiations under Sentencing Guidelines. *Journal of Ethnicity in Criminal Justice*, σ. 63.

Η μεταβλητή του φύλου έχει επίσης ερευνηθεί ως προς το κατά πόσο παίζει ρόλο σχετικά με την επιλογή ή μη της υποβολής σε ποινική διαπραγμάτευση. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες κατηγορούμενες θεωρείται πιθανότερο να ομολογήσουν την ενοχή τους σε σχέση με τους άνδρες. Η έρευνα του Jones σε 50 κρατούμενους και κρατούμενες έδειξε ότι οι γυναίκες είναι πιθανότερο να δηλώσουν ένοχες για λόγους που σχετίζονται με το φύλο, λόγω αυξημένου αισθήματος οικογενειακής ευθύνης (καθώς επιθυμούν να «ξεμπλέξουν» το συντομότερο δυνατό για να επιστρέψουν στα παιδιά τους) ή για να προστατέψουν τον σύντροφό τους, ο οποίος μπορεί και να ήταν ο πραγματικός δράστης της αξιόποινης πράξης.⁸⁷

Η ηλικία, τέλος, είναι κρίσιμος παράγοντας, με τους νέους να θεωρείται πιο πιθανό να δεχτούν μια προσφορά στο πλαίσιο της διαπραγμάτευσης σε σχέση με τους μεγαλύτερους σε ηλικία, και να δώσουν λιγότερη έμφαση στις πιθανές αρνητικές συνέπειες της απόφασής τους,⁸⁸ για το οποίο θα γίνει περισσότερος λόγος στην επόμενη ενότητα.

V. Οι προβληματικές διαστάσεις της ποινικής διαπραγμάτευσης από εγκληματολογική σκοπιά

Στην ενότητα αυτή θα παρουσιαστούν σύντομα βασικές εγκληματολογικές κριτικές του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης, κυρίως από την αγγλοσαξονική θεωρητική και ερευνητική αποτύπωση της κυριάρχησης του plea bargaining, από τη σκοπιά της επιλεκτικής λειτουργίας του ποινικού συστήματος, του φύλου, της ηλικίας και εν γένει της ευαλωτότητας, όπως και αναφορικά με την πιθανότητα καταδίκης αθώων κατηγορουμένων.

Μια βασική κριτική που ασκείται στην εφαρμογή του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης αφορά την επιλεκτικότητα του ποινικού συστήματος, που φυσικά δεν θα μπορούσε να μην χαρακτηρίζει και το plea bargaining, όπως αναλύθηκε σύντομα και στην προηγούμενη ενότητα. Έτσι, στις Η.Π.Α., στα οικονομικά εγκλήματα σημειώνεται ευνοϊκή μεταχείριση των εύπορων κατηγορουμένων, οι οποίοι μπορούν ευκολότερα να αντεπεξέλθουν στα έξοδα μιας δίκης ή να συνδιαλλαγούν στην περίπτωση χρηματικής ποινής. Με τον τρόπο αυτό ο θεσμός ενισχύει την ταξική του μεροληψία, εξοντώνοντας τους φτωχούς και ευνοώντας τους εγκληματίες του λευκού περιλαίμιου.⁸⁹

87. Jones, S. (2011). Under Pressure: Women Who Plead Guilty to Crimes They Have Not Committed. *Criminology & Criminal Justice*, τ. 11, σ. 77–90.

88. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 30.

89. Παπαχαράλαμπος, Χ. (2018), ό. π., σ. 662.

Αναφορικά με τις μειονοτικές ομάδες, σημειώνεται πως οι ποινές που επιβάλλονται στα μέλη τους όταν προτιμούν την παραδοσιακή δίκη έναντι της συνδιαλλαγής, είναι υψηλότερες από αυτές που αντιμετωπίζουν οι λευκοί για παρόμοιες πράξεις, παρατήρηση που αφορά τόσο τις Η.Π.Α. όσο και τη Μεγάλη Βρετανία.⁹⁰ Στις Η.Π.Α., συγκεκριμένα, όσοι ανήκουν σε φυλετικές μειονότητες έχουν πολύ λιγότερες πιθανότητες να μειωθούν οι σε βάρος τους κατηγορίες και πολύ περισσότερες πιθανότητες να καταλήξουν στη φυλακή σε σχέση με τους λευκούς. Η αυστηρότερη μεταχείριση των μαύρων και των ισπανόφωνων κατηγορουμένων μπορεί σε κάποιον βαθμό να εξηγηθεί ως αποτέλεσμα της διακριτικής επί τα χείρω μεταχείρισής τους στα προηγούμενα στάδια χειρισμού της υπόθεσης από τις διωκτικές αρχές. Επίσης, είναι πιο σύνηθες αυτοί να είναι προσωρινά κρατούμενοι σε σχέση με τους λευκούς κατηγορούμενους, κάτι που επηρεάζει αρνητικά τη μετέπειτα ποινική τους μεταχείριση. Όπως είναι γνωστό, οι φυλετικές μειονότητες αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη αυστηρότητα από το ποινικό σύστημα και έτσι βιώνουν το λεγόμενο «σωρευτικό μειονέκτημα», δεχόμενες αυστηρότερες συμφωνίες. Η φυλή αξιοποιείται από τους εισαγγελείς ως κριτήριο για την κρίση περί επικινδυνότητας του κατηγορουμένου. Η συνολική μεταχείριση από τους διωκτικούς μηχανισμούς «μεταφέρεται» προφανώς και στο στάδιο της εκδίκασης της κατηγορίας ή της διαπραγμάτευσης. Συνεπώς, δεν μπορεί να ερευνηθεί ο θεσμός του plea bargaining χωρίς να ληφθούν υπόψη οι μεροληπτικές πρακτικές που έχουν προηγηθεί του σταδίου της διαπραγμάτευσης.⁹¹ Για παράδειγμα, έρευνες έχουν δείξει πως οι προσφορές που γίνονται στους μαύρους και στους ισπανόφωνους κατηγορούμενους για πλημμελήματα περιλαμβάνουν συχνότερα την έκτιση ποινής κατά της ελευθερίας, σε αντίθεση με τους λευκούς κατηγορούμενους που αντιμετωπίζονται συνηθέστερα με μη φυλακτικές κυρώσεις.⁹²

Όσον αφορά τη διάσταση του φύλου, πολλές μελέτες έχουν δείξει πως συνήθως οι γυναίκες αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη επιείκεια από τους άντρες· συγκεκριμένα, μπορούν πιο συχνά να δεχτούν μείωση των κατηγοριών, ειδικά σε περιπτώσεις κατηγορουμένων χωρίς ποινικό προηγούμενο και σε περιπτώσεις πλημμελημάτων ή λιγότερο σοβαρών κακουργημάτων. Ερευνητικά έχει συναχθεί το —όχι τόσο ασφαλές— συμπέρασμα ότι οι εισαγγελείς είναι πιθανό να εμφορούνται από έμφυλα στερεότυπα σχετικά με τον κίνδυνο και την εγκληματικότητα, αντιμετωπίζοντας ως εκ τούτου τους άνδρες πιο αυστηρά. Τα στερεότυπα αυτά βλέπουν τις γυναίκες ως λιγότερο ένοχες και λιγότερο επικίνδυνες για την κοινωνία, ενώ καταγράφεται και μια «επιλεκτική συμπάθεια» παραγόντων της ποινικής δικαιοσύνης απέναντι σε αυτές.⁹³

90. Ο. π.

91. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 24-29.

92. Fair Trials (2022), ό. π.

93. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 30.

Η διαφοροποιημένη αυτή μεταχείριση εξηγεί, σύμφωνα με τις έρευνες που έχουν αναλύσει τη συγκεκριμένη διάσταση του θεσμού, την αυξημένη καταφυγή σε αυτόν από τις γυναίκες.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η ηλικία του κατηγορουμένου είναι μια μεταβλητή που επηρεάζει την πιθανότητα επιλογής της ποινικής διαπραγμάτευσης, κάτι που, όμως, γεννά προβλήματα λόγω της ευάλωτης συνθήκης που συνεπάγεται η ιδιότητα του ποινικά διωκόμενου ανηλίκου. Οι λεπτομέρειες της διαπραγμάτευσης και οι συνέπειές της δεν επεξηγούνται επαρκώς, όπως επίσης δεν δίνεται έμφαση από τους συνηγόρους υπεράσπισης στις εναλλακτικές στην ομολογία. Σύμφωνα με έρευνα που διεξήχθη στις Η.Π.Α., πολλοί συνήγοροι περίμεναν να ενημερώσουν τους εντολείς τους για την παραίτηση από τα δικαιώματά τους (παραίτηση από την ποινική δίκη, από το δικαίωμα σε έφεση κ.ο.κ.) μετά τη δήλωσή τους ότι θα δέχονταν την πρόταση που τους έγινε, και μόνο το ένα τέταρτο των συνηγόρων ανέλυσαν έγκαιρα στους εντολείς τους τις συμφυείς με τη διαπραγμάτευση συνέπειες (μια ευρεία γκάμα αστικών ποινών, αποκλεισμών, ανικανοτήτων που απορρέουν από τις ποινικές καταδίκες). Ακόμη, έρευνα σχετικά με τις υποθέσεις ποινικής διαπραγμάτευσης σε ανηλίκους στην πόλη της Νέας Υόρκης διαπίστωσε πως οι έφηβοι είχαν στη διάθεσή τους λιγότερο χρόνο σε σχέση με τους ενήλικες προκειμένου να αποφασίσουν σχετικά με την πρόταση που τους έγινε (συχνά μόνο μία ώρα) και πως συναντούνταν με τους συνηγόρους τους λιγότερο συχνά σε σχέση με τους ενήλικες.⁹⁴

Τέλος, κεντρικό ζήτημα που προκύπτει από τον ουσιαστικό ακρωτηριασμό της ποινικής διαδικασίας και την παράκαμψη της αποδεικτικής διαδικασίας με αντάλλαγμα την ευνοϊκή ποινική μεταχείριση είναι η πιθανότητα καταδίκης αθώων κατηγορουμένων. Τα κίνητρα που συνδέονται με την ποινική διαπραγμάτευση ή οι αυξημένες ποινές που συνεπάγεται η επιλογή της «παραδοσιακής» δίκης αρκούν για να ωθήσουν αθώους κατηγορούμενους να δηλώσουν ένοχοι, σύμφωνα με την κριτική που έχει ασκηθεί από μέρος της βιβλιογραφίας. Τούτο πιθανώς ισχύει για τα ήσσονος σημασίας εγκλήματα, στα οποία μια ομολογία μπορεί να επισπεύσει την ολοκλήρωση της διαδικασίας και την άρση της κράτησης, αν και δεν αποκλείεται και κατηγορούμενοι για σοβαρά αδικήματα να αποφασίσουν να δηλώσουν ένοχοι παρά την αθωότητά τους.⁹⁵ Οι σχετικά μικρές ποινές στα ήσσονος σημασίας αδικήματα καθιστούν αυτή την επιλογή πιο ελκυστική.⁹⁶ Το προσδοκώμενο ύψος της ποινής και η συσχέτισή του με την καταφυγή ή όχι στη διαπραγμάτευση ερευνήθηκε από τους Meyer και Gray, που παρατήρησαν 144 υποθέσεις σχετικές με οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ· η μελέτη

94. Ο. π., σ. 30-31.

95. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 44.

96. Cheng, K. K.-Y. (2013), ό. π., σ. 271.

συμπέρανε πως οι κατηγορούμενοι που κινδύνευαν με μεγαλύτερες ποινές ήταν πιθανότερο να επιλέξουν να δικάστουν κανονικά για τις πράξεις τους.⁹⁷

Οι έρευνες που έχουν μελετήσει τον θεσμό στις Η.Π.Α. καταδεικνύουν ότι από τις εκατομμύρια υποθέσεις που κλείνουν με ποινική διαπραγμάτευση κάθε χρόνο, ένας σοβαρός αριθμός ανθρώπων που είναι πράγματι αθώοι προσφεύγουν στην επιλογή που θα τους απομπλέξει από το ποινικό σύστημα ταχύτερα, αντί να ρισκάρουν μια χειρότερη και πιο χρονοβόρα έκβαση. Για παράδειγμα, στη μελέτη των Helm κ.α., από τους 166 δικηγόρους που συμμετείχαν οι 148 δήλωσαν πως έχουν εμπλακεί τουλάχιστον μία φορά σε υπόθεση στην οποία ο εντολέας τους επέλεξε να δηλώσει ένοχος παρότι υποστήριζε την αθωότητά του, ενώ περίπου 45% των δικηγόρων που συμμετείχαν παραδέχτηκαν πως έχουν συμβουλέψει εντολείς τους να δηλώσουν ένοχοι παρότι οι ίδιοι πίστευαν στην αθωότητά τους.⁹⁸

Αναφορικά με την ποιότητα της ομολογίας, ο Langbein θεωρεί πως αυτή που επιτυγχάνεται στο πλαίσιο της διαδικασίας διαπραγμάτευσης δεν μπορεί να θεωρηθεί πλήρως αξιόπιστη, λόγω της πιθανής επιρροής της δυνατότητας ευνοϊκότερης μεταχείρισης σε περίπτωση παραδοχής της ενοχής. Μπορεί η ομολογία που αποσπάται έπειτα από βασανιστήρια να είναι πολύ λιγότερο αξιόπιστη σε σχέση με αυτή που προκύπτει από την εμπλοκή στον μηχανισμό της διαπραγμάτευσης —καθώς υπάρχει μεγάλη διαφορά από τη δυνατότητα αντίστασης σε μια ψευδή ομολογία όταν διακυβεύεται η λύτρωση από τα βασανιστήρια σε σχέση με τη δυνατότητα μείωσης μιας ποινής κατά της ελευθερίας με αντάλλαγμα την ομολογία—, το ηθικό δίλημμα όμως παραμένει κατ' ουσίαν το ίδιο.⁹⁹

Οι εσφαλμένες ομολογίες αθώων είναι αρκετά συχνές, τουλάχιστον ανάμεσα στους περισσότερο ευάλωτους κατηγορούμενους, όπως είναι οι νέοι ή αυτοί με ψυχικές δυσκολίες. Ειδικότερα, τα άτομα με προβλήματα ψυχικής υγείας έχουν μικρότερη κατανόηση των συνεπειών της ομολογίας και είναι πιθανότερο να προβούν σε ψευδή τέτοια σε σχέση με κατηγορούμενους που έχουν ευκρινέστερη αντίληψη για την υπόθεση και τις δυνατότητές τους.¹⁰⁰ Έρευνα που διεξήχθη σε έξι πόλεις των Η.Π.Α. με 1.200 άτομα που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία διαπίστωσε ότι το 37% των κρατούμενων ή/και κατηγορουμένων του δείγματος είχαν δηλώσει ψευδώς

97. Meyer, J. & Gray, T. (1997). Drunk Drivers in the Courts: Legal and Extra-Legal Factors Affecting Pleas and Sentences. *Journal of Criminal Justice*, τ. 25, σ. 155–63.

98. Helm, R., Reyna, V. F., Franz, A. A., Novick, R. Z. Dincin, S. & Cort, A. E. (2018). Limitations on the Ability to Negotiate Justice: Attorney Perspectives on Guilt, Innocence, and Legal Advice in the Current Plea System. *Psychology, Crime, & Law*, τ. 24, no. 9, σ. 920, 928.

99. Langbein, J. H. (1978), ό. π., σ. 15.

100. Fair Trials (2022), ό. π.

ένοχοι σε κάποια στιγμή της ζωής τους, οι περισσότεροι από αυτούς αναφέροντας πως στόχος τους ήταν «να τελειώσει η ανάκριση, να βγ[ουν] από τη φυλακή, να πά[νε] σπίτι». Αντίστοιχα, άλλη έρευνα στις Η.Π.Α. συμπεραίνει πως ποσοστό περίπου 20% από 200 έφηβους κρατούμενους για σοβαρά εγκλήματα μεταξύ 14 και 17 ετών δήλωσαν ομοίως πως έχουν προβεί στο παρελθόν σε ψευδή ομολογία ενοχής, στην πλειονότητά τους για να αντιμετωπιστούν με ηπιότερη ποινική μεταχείριση. Η πιθανότητα της ψευδούς ομολογίας διαπιστώθηκε πως αυξάνεται ανάλογα με την εφαρμογή τακτικών πίεσης από τους συνηγόρους τους, όπως η απειλή για μεγαλύτερη ποινή ή ακόμα και η εξαπάτηση.¹⁰¹

Στην έρευνα των Nash, Dioso-Villa και Porter για την Αυστραλία, οι αστυνομικοί που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις αναγνώρισαν ότι μπορεί να μην είναι πάντα σε θέση να αναγνωρίζουν εσφαλμένες ή ανεπαρκείς κατηγορίες πριν την αξιολόγησή τους από το δικαστήριο. Οι συμμετέχοντες της έρευνας ανέφεραν πως οι κατηγορίες που αποδίδονται από την αστυνομία δεν ελέγχονται επαρκώς από τις δικαστικές αρχές. Αυτές οι οργανωσιακές πιέσεις υποβαθμίζουν τις εγγυήσεις του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης και έχουν ως αποτέλεσμα την αδυναμία των εισαγγελέων να εντοπίσουν και να διορθώσουν ακατάλληλες ή και λανθασμένες κατηγορίες, επιτρέποντας τα σφάλματα που έχουν εμφιλοχωρήσει να παραμείνουν στη δικογραφία.¹⁰² Η λογική του «εργοστασίου παραγωγής λουκάνικων» που αναφέρθηκε παραπάνω έχει ιδιαίτερη επίπτωση στις ευάλωτες ομάδες κατηγορουμένων, οι οποίες έχουν ανάγκη περισσότερο χρόνο και υποστήριξη για τη διασφάλιση της ορθότητας της επιλογής να προβούν σε διαπραγμάτευση, με την έρευνα να καταδεικνύει την αποτυχία του συστήματος να λάβει υπόψη τις δυσκολίες που συνεπάγεται η διαδικασία για τα άτομα με ψυχικές δυσκολίες, όπως επίσης και τις συστημικές ανισότητες, ειδικότερα στις υποθέσεις που θεωρούνται ήσσονος σημασίας.¹⁰³

Το ζήτημα φέρνει στο προσκήνιο τις λεγόμενες «ομολογίες διευκόλυνσης» (“pleas of convenience”), που περιγράφουν τη συνθήκη στην οποία ο κατηγορούμενος ομολογεί την ενοχή του ανεξάρτητα αν αυτό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Τούτο είναι πια εφικτό, έπειτα από την κεφαλαιώδους σημασίας απόφαση *Meissner v R* (Αυστραλία), στην οποία η πλειοψηφία έκρινε πως «ένα πρόσωπο που κατηγορείται για ένα αδίκημα είναι ελεύθερο να δηλώσει ένοχο ή αθώο αναφορικά με την κατηγορία, ανεξάρτητα από το αν το άτομο αυτό είναι πραγματικά ένοχο ή αθώο» (παρ. 141)· με αυτή την παραδοχή, δηλαδή, το δικαστικό σύστημα ανέχεται, βάσει της «αρχής του Meissner» (“Meissner principle”), να δηλώνει κάποιος την ενοχή του ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζει την αθωότητά του. Η λογική αυτή επιτρέπει την έκδοση

101. Subramanian, R., Digard, L., Washington II, M. & Sorage, S. (2020), ό. π., σ. 44-45.

102. Nash, C., Dioso-Villa, R. & Porter, L. (2023), ό. π., σ. 9-10.

103. Ο. π., σ. 12.

εσφαλμένων αποφάσεων, θεωρώντας πως η αυτονομία του ατόμου είναι σημαντικότερη από τις ορθές δικαστικές κρίσεις.¹⁰⁴

Η θεώρηση αυτή περί «επιλογής» μπορεί να είναι ιδιαίτερα προβληματική για τους ευάλωτους πληθυσμούς, όπως (στην περίπτωση της Αυστραλίας) οι ιθαγενείς κατηγορούμενοι ή αυτοί με νοητική υστέρηση ή προβλήματα ψυχικής υγείας, οι οποίοι βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο να υποκύψουν σε πιέσεις ώστε να ομολογήσουν χωρίς να είναι σε θέση να γνωρίζουν πλήρως τις συνέπειες της πράξης τους, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως.¹⁰⁵

Το φαινόμενο της καταδίκης αθώων πολιτών στις Η.Π.Α. έχει απασχολήσει και ερευνηθεί εκτενώς, καθώς, για παράδειγμα, το 44% των ατόμων που αθώωθηκαν το 2015 είχαν προηγουμένως δηλώσει αθώοι.¹⁰⁶ Στη χώρα μας, ενδιαφέρον παράδειγμα καταδίκης αθώου κατηγορουμένου, ο οποίος επέλεξε να υποβληθεί στη μικρότερη δυνατή ποινή αντί να επιδιώξει την αθώωσή, του αντλείται από την ΑΠ 996/2022.¹⁰⁷ Στην υπόθεση αυτή ο κατηγορούμενος ομολόγησε την ενοχή του, με αποτέλεσμα την καταδίκη του σε συνολική ποινή κάθειρξης έξι ετών και τριών μηνών για αγορά, εισαγωγή και κατοχή ναρκωτικών. Πλην όμως, μετά την επέλευση της συμφωνίας μεταξύ εισαγγελέα και κατηγορουμένου και την επικύρωση του πρακτικού διαπραγμάτευσης από το Μονομελές Εφετείο Θράκης, διαβιβάστηκε στην οικεία Εισαγγελία έγγραφο της Χημικής Υπηρεσίας Αλεξανδρούπολης, το οποίο γνωστοποίησε στην πρώτη πως η κατασχεθείσα ουσία δεν ήταν ηρωίνη, αλλά καφεΐνη, οδηγώντας εν τέλει στην απαλλαγή του αμετάκλητα καταδικασθέντος κατηγορουμένου έπειτα από αίτηση επανάληψης διαδικασίας που υποβλήθηκε οίκοθεν. Εν προκειμένω, θα μπορούσε να προταθεί μια παράμετρος που θα καθιστούσε τέτοιου είδους ενδεχόμενα απίθανα (π.χ. να μην επιτρέπεται να εκδικαστεί υπόθεση ναρκωτικών, ακόμη και όταν υπάρχει ομολογία του κατηγορουμένου, χωρίς να έχει προηγηθεί η χημική ανάλυση της ουσίας, με την ομολογία να αποτελεί λόγο επίστευσης της σχετικής διαδικασίας από τις αρμόδιες χημικές υπηρεσίες), αλλά αυτό δεν αναιρεί τον θεμελιακά προβληματικό χαρακτήρα της δίκης χωρίς αποδεικτική διαδικασία. Με βάση τους προβληματισμούς, λοιπόν, που εκφράστηκαν παραπάνω, σε σχέση με τις οικειοθελείς ή μη πλημμέλειες των ανακριτικών αρχών κατά τον αρχικό χειρισμό της υπόθεσης, την υπέρβαση ή και κατάχρηση της εξουσίας τους κ.ο.κ., αλλά και γενικότερα, όπως δείχνει το παράδειγμα που μόλις κατατέθηκε —καθώς εδώ δεν μπορεί να επικριθεί κάποια ενέργεια των διωκτικών αρχών που οδήγησε στην εσφαλμένη καταδίκη του κατηγορουμένου—, εύλογα αναρωτιόμαστε αν μπορούμε να συμβιβαστούμε με

104. Ο. π., σ. 12-15.

105. Ο. π., σ. 15.

106. Fair Trials (2022), ό. π., σ. 12.

107. *Αρμενόπουλος*, τ. 7/2024, σ. 867-869 (με παρατηρήσεις Κ. Κοσμάτου).

την καταδίκη κατηγορουμένων κατ' ουσίαν βάσει αποκλειστικά του υλικού που συλλέχθηκε στο πλαίσιο της ανάκρισης ή (ακόμη περισσότερο) της προανάκρισης.

VI. Επιλογικά: η αυστηροποίηση της αντεγκληματικής πολιτικής και η ανάγκη έρευνας και κριτικής ανάλυσης του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης

Από την κριτική παρουσίαση και ανάλυση που προηγήθηκε, έχει καταστεί σαφές ότι όλη η επιχειρηματολογία των υποστηρικτών της ποινικής διαπραγμάτευσης έχει ως αφετηρία και κατάληξη την καθυστέρηση στην απονομή δικαιοσύνης που γίνεται κατανοητή ως αποτυχία του εν γένει ποινικοκατασταλτικού συστήματος να αντιμετωπίσει την εγκληματικότητα, ισοδυναμώντας με αρνησιδικία.¹⁰⁸ Κατά τον Δαλακούρα, η μέχρι στιγμής εφαρμογή του θεσμού της ποινικής διαπραγμάτευσης στην Ελλάδα έχει επιτύχει σοβαρή αποσυμφόρηση της δικαστικής ύλης. Σκόπιμη είναι, κατ' αυτόν, η πρακτική διερεύνηση της λειτουργίας της ποινικής διαπραγμάτευσης, για την ανίχνευση των διαβαθμίσεων συχνότητας αναφορικά με τα εγκλήματα που συναντώνται συχνότερα και τον βαθμό καταφυγής σε αυτή στις κατά τόπους εισαγγελίες.¹⁰⁹

Βέβαια, δεν μπορούμε να αξιολογήσουμε, σε θεωρητικό αρχικά επίπεδο, τον θεσμό της ποινικής διαπραγμάτευσης έξω από το συνολικό πλαίσιο στο οποίο κινείται το ποινικοκατασταλτικό σύστημα. Κατά συνέπεια, οφείλουμε να διερωτηθούμε πώς «συνδιαλέγεται» η συνεχής αυστηροποίηση του ποινικού δικαίου (ουσιαστικού και δικονομικού) με την αποκλιμάκωση των ποινών που επιφέρει η διαπραγμάτευση. Στις Η.Π.Α., για παράδειγμα, στις οποίες, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η διαπραγμάτευση αποτελεί τον βασικό τρόπο διεκπεραίωσης της ποινικής ύλης, σίγουρα δεν μπορούμε να μιλήσουμε για εξορθολογισμό της τιμωρητικότητας, καθώς η χώρα έχει τον μεγαλύτερο δείκτη φυλάκισης παγκοσμίως.¹¹⁰

Η νομοθέτηση στο πεδίο του ποινικού και ποινικού δικονομικού δικαίου στην Ελλάδα, ειδικά μετά την ψήφιση των Κωδίκων του 2019 —που εν πολλοίς επιδίωξαν τη φιλελευθεροποίηση και τον εξορθολογισμό του συστήματος ποινών¹¹¹—, με αλλεπάλληλες πρόχειρες και αποσπασματικές παρεμβάσεις, έχει αλλοιώσει, σύμφωνα με την κυρίαρχη κριτική, τους βασικούς θε-

108. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2016), ό. π., σ. 542.

109. Δαλακούρας, Θ. (2023), ό. π., σ. 497.

110. Prison Policy Initiative, United States Profile, διαθέσιμο στο: <https://www.prisonpolicy.org/profiles/US.html>

111. Τζαννετάκη, Τ. (υπό δημοσίευση). Ο Ποινικός Κώδικας του 2019 και οι διαδοχικές τροποποιήσεις του έως και τον Ν. 5090/2024. Μια κριτική αφηγηματική ανάλυση της διπλής αλλαγής παραδείγματος στην ελληνική νομοθεσία για τις ποινές. Στον τόμο *Το Φιλελεύθερο Ποινικό Δίκαιο. Τόμος στη Μνήμη του Καθηγητή Ποινικού Δικαίου Στέφανου Παύλου* (επ. Δημήτρηνας, Γ., Κοσμάτος, Κ. και Συμεωνίδης, Δ.). Αθήνα- Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 579-582

σμούς του ποινικοδικαιικού οικοδομήματος, καταστρέφοντας τη συνοχή τους. Η «τιμωρητική εκτροπή», όπως χαρακτηρίστηκε η ασκούμενη ποινικοσωφρονιστική πολιτική, είχε ως αποτέλεσμα την εκ βάθρων μεταβολή των θεμελιακών επιλογών των Κωδίκων του 2019 και τη μεταμόρφωσή τους μέσα από δεκαοκτώ τροποποιήσεις. Η φιλοσοφία των Κωδίκων, πέραν της αποσπασματικής συνεχόμενης αλλαγής τους από το 2019 και έπειτα, δέχθηκε σοβαρό πλήγμα από τον Ν. 4885/2021, σκοπός του οποίου ήταν, κατά την αιτιολογική του έκθεση, «... να ενισχυθεί η ασφάλεια και η προστασία του κοινωνικού συνόλου από την ολοένα αυξανόμενη εγκληματικότητα, αλλά και από το νομοθετικό κενό που προκάλεσε η κατάργηση ή η υποβάθμιση μείζονος απαξίας παραδοσιακών αδικημάτων μετά την ισχύ των νέων κωδίκων, που αποτελούν τον βασικό άξονα του νομικού μας πολιτισμού...».¹¹² Η τελευταία μέχρι στιγμής, δε, νομοθετική πράξη αυτού του δράματος, ήταν ο Ν. 5090/2024 που επέφερε συντριπτικές αλλαγές στη φυσιογνωμία των Κωδίκων, χωρίς την προηγούμενη σύσταση νομοπαρασκευαστικής επιτροπής, παρά τη μεγάλη έκταση των αλλαγών.¹¹³

Σε αυτό το πλαίσιο, οι τάσεις που κυριαρχούν στις παρεμβάσεις στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης είναι η αυστηροποίηση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου και η πάση θυσία επιτάχυνση της ποινικής δίκης. Στο πεδίο του ουσιαστικού ποινικού δικαίου, οι αλλαγές που επήλθαν με την τελευταία νομοθετική πρωτοβουλία συνοψίζονται στην αύξηση του ανώτατου ορίου της πρόσκαιρης κάθειρξης στα είκοσι έτη, στην αύξηση του ορίου της συνολικής ποινής επί συρροής εγκλημάτων, στην κατά κανόνα έκτιση της ποινής κατά της ελευθερίας, ακόμη και για τα πλημμελήματα, στη διεύρυνση του αριθμού των εγκλημάτων που οδηγούν ανηλίκους στη φυλακή, στην αυστηροποίηση των προϋποθέσεων για την αναστολή εκτέλεσης, στην αύξηση των ορίων έκτισης της ποινής για τη συμπλήρωση του ελάχιστου χρόνου για την απόλυση υπό όρο και στη δημιουργία μιας κατηγορίας εγκλημάτων η απαξία των οποίων δικαιολογεί την απειλή αυξημένων ποινών και τη δυσχέραση της απόλυσης υπό όρο.¹¹⁴ Είναι αυτονόητο πως η αυστηροποίηση αυτή θα επιφέρει «γιγαντιαία πίεση» στο σωφρονιστικό σύστημα της χώρας,¹¹⁵ το οποίο βέβαια επεκτείνεται συστηματικά, κάτι που βρίσκεται σε αρμονία με την ασκούμενη ποινικοκατασταλτική πολιτική και τη διόγκωση του ποινικού κράτους.¹¹⁶

112. Βιδάλη, Σ. και Κουλούρης, Ν. (2024), ό. π., σ. 322-324.

113. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2024). Το νέο νομοσχέδιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης - Επεμβάσεις στον Ποινικό Κώδικα. *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2024, Ειδικό Τεύχος, και Γασπαρινάτου, Μ. (υπό δημοσίευση). Τιμωρητικότητα και ποινικός λαϊκισμός. Προς μια αλλαγή παραδείγματος στην αντεγκληματική πολιτική. Στον τόμο *Το Φιλελεύθερο Ποινικό Δίκαιο. Τόμος στη Μνήμη του Καθηγητή Ποινικού Δικαίου Στέφανου Παύλου* (επ. Δημήτρηνας, Γ., Κοσμάτος, Κ. και Συμεωνίδης, Δ.). Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σ. 474.

114. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2024), ό. π., και Γασπαρινάτου, Μ. (υπό δημοσίευση), ό. π., σ. 464.

115. Κοσμάτος, Κ. (2024β). Οι επιπτώσεις του ΣχΝ για την τροποποίηση του ΠΚ στο σωφρονιστικό σύστημα. *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2024, Ειδικό Τεύχος, και Γασπαρινάτου, Μ. (υπό δημοσίευση), ό. π., σ. 488-492.

116. Κουλούρης, Ν. (2022). «Ίσως δεν έχουμε και τόσες φυλακές»: Οι (πρόχειροι) σχεδιασμοί μιας (επεκτατικής) σωφρονι-

Εύλογα αναρωτιέται, λοιπόν, η Συμεωνίδου-Καστανίδου σχετικά με το πόσο λογικό είναι να αναμένει κανείς την περιστολή της εγκληματικότητας με μόνο εργαλείο την σκλήρυνση της ποινικής καταστολής, ειδικά όταν αυτή είναι η απάντηση της Πολιτείας σε κάθε περιστατικό που απασχολεί έντονα την κοινή γνώμη: «Αν όμως οι προηγούμενες πρωτοβουλίες για αντιμετώπιση της εγκληματικότητας με μόνο εργαλείο την αυστηροποίηση των ποινών δεν έχουν πετύχει, γιατί θα μπορούσε ρεαλιστικά να περιμένει κανείς ότι η νέα νομοθετική προσπάθεια θα αποδώσει καρπούς;»¹¹⁷

Αναφορικά με τις επεμβάσεις στο πεδίο του δικονομικού δικαίου, κύριο μέλημα του νομοθέτη αποτελεί η επιδίωξη της επιτάχυνσης της ποινικής δίκης, ως πανάκεια για τα χρόνια προβλήματα του συστήματος απονομής δικαιοσύνης. Παραδείγματα προβληματικών δικαιοκρατικά ρυθμίσεων σε αυτή την κατεύθυνση είναι η πρόβλεψη του άρ. 78 Ν. 5090/2024 που θέτει ως γενικό κανόνα τη μη κλήτευση στο ακροατήριο των μαρτύρων αστυνομικών και λοιπών προανακριτικών υπαλλήλων που κατέθεσαν στην προδικασία (άρ. 215 παρ. 5 ΚΠΔ) —κάτι που φυσικά έχει επικριθεί ως πλήγμα στις επιταγές της δίκαιης δίκης, παρά την πρόβλεψη εξαιρέσεως—, όπως και η θέσπιση παραβόλου για την υποβολή αιτήματος αναβολής κατ' άρ. 349 παρ. 2Α ΚΠΔ.¹¹⁸

Πρόκειται, δηλαδή, συνολικά για νόθευση του φιλελεύθερου ποινικού συστήματος στο πλαίσιο μιας πολιτικής ποινικού λαϊκισμού,¹¹⁹ της επικράτησης του φόβου του εγκλήματος (ο οποίος διαμορφώνει τις αντιλήψεις και τις στάσεις των πολιτών απέναντι στον κοινωνικό έλεγχο περισσότερο από το ίδιο το έγκλημα) και της θεοποίησης μιας κακώς εννοούμενης επιτάχυνσης της ποινικής δίκης.¹²⁰ η συνεπαγόμενη «προοδευτική εξοικείωση και αποδοχή μέτρων, κατασκευών ή παραδοχών που προηγουμένως ήταν απορριπτέες, καθώς αποκλίνουν από βασικές αρχές ή παραβιάζουν τα θεμελιώδη όρια του ποινικού δικαίου» έχει περιγραφεί πολύ εύστοχα ως «μυθριδατισμός».¹²¹ Όπως έγραψε ο Κοσμάτος, η μεταρρύθμιση αυτή ουσιαστικά σημαίνει «περισσότερη φυλακή, φυλακή (σχεδόν) για όλους».¹²²

στικής πολιτικής. *The Art of Crime*, τ. 12, σ. 219, 229.

117. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2024), ό. π.

118. Συμεωνίδης, Δ. (2024). Οι μεταβολές στον ΚΠΔ με βάση το Σχέδιο Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Μια επικίνδυνη δικαιοκρατική εκτροπή. *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2024, Ειδικό Τεύχος.

119. Δημήτρηνας, Γ. (2024). Οι παρεμβάσεις στον ΠΚ και τον ΚΠΔ και η «επιτάχυνση και ποιοτική αναβάθμιση της ποινικής δίκης». *Ποινική Δικαιοσύνη*, 1/2024, Ειδικό Τεύχος.

120. Πούλου, Μ. (2022). *Πολιτικός φόβος και έγκλημα. Η περίπτωση του «νόμου Παρασκευόπουλου»*. Αθήνα: Εκδόσεις Εύμαρος, σ. 49.

121. Φυτράκης, Ε. (2024), ό. π., σ. 46.

122. Κοσμάτος, Κ. (2024γ). Περισσότερη φυλακή, φυλακή (σχεδόν) για όλους. *Εφημερίδα των Συντακτών*. Διαθέσιμο στο: https://www.efsyn.gr/stiles/apopseis/424511_perissoteri-fylaki-fylaki-shedon-gia-oloys.

Σύμφωνα με την κριτική της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου, «... οι τροποποιήσεις του ΠΚ και του ΚΠΔ πάσχουν ως προς την επιστημονική τους τεκμηρίωση και κατατείνουν στην εργαλειοποίηση του ποινικού δικαίου υπό το πρίσμα μιας τιμωρητικής ιδεολογίας (...) με βάση τα ερευνητικά δεδομένα και τις θεωρητικές παραδοχές της Εγκληματολογίας και την πραγματικότητα που διαμορφώνεται ενώπιον μας, τόσο η αιτιολογική έκθεση όσο και οι δηλώσεις των αρμοδίων δεν πείθουν για τη σκοπιμότητα των μεταρρυθμίσεων που εισηγούνται υπό το πρίσμα του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου... Είναι γεγονός ότι στη χώρα μας παρατηρείται μια εντυπωσιακή ευχέρεια του νομοθέτη να αναδιαμορφώνει συνεχώς το πεδίο των κατασταλτικών ρυθμιστικών παρεμβάσεων του, ένας ποινικός πληθωρισμός που συμβαδίζει ταυτόχρονα με μια δυσκολία στην ανάληψη πολιτικής πρωτοβουλίας για την κανονιστική και θεσμική ρύθμιση στο πεδίο της πρόληψης, του κοινωνικού κράτους και της κοινωνικής προστασίας. Όσο το κράτος αποσύρεται από το κοινωνικό πεδίο, τόσο η ρητορική της καταστολής και του ποινικού εγκλεισμού αυξάνεται ως το μόνο πεδίο νομιμοποίησης και προνομαχίας λειτουργίας της κρατικού μηχανισμού...».¹²³

Εφόσον, λοιπόν, για να επιστρέψουμε στην ποινική διαπραγμάτευση, ο κύριος λόγος για την εισαγωγή του θεσμού είναι η εύλογη διάρκεια της δίκης, σκόπιμο είναι να διερωτηθούμε αν υπάρχουν άλλα μέτρα που θα μπορούσαν να είχαν ληφθεί ώστε να μην παρουσιάζεται ως μονόδρομος η περιστολή θεμελιωδών δικονομικών δικαιωμάτων. Σύμφωνα με τη Συμεωνίδου-Καστανίδου, η λύση βρίσκεται στην αναζήτηση άλλων τρόπων για την ελάφρυνση της υπερφόρτωσης των δικαστηρίων και για τον χειρισμό πολύπλοκων αποδεικτικά υποθέσεων. Έτσι, προτείνει: α) την ευρεία αποποινικοποίηση, καθώς η δίωξη ήσσονος σημασίας πράξεων θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί με το αστικό ή το διοικητικό δίκαιο, αντί να υπερφορτώνονται τα πινάκια της ποινικής δικαιοσύνης και να επιβάλλονται «διπλές κυρώσεις» στους παραβάτες· β) την ευρεία απο-κακουργηματοποίηση, καθώς είναι πολλαπλά προβληματική η πρακτική του νομοθέτη για αυστηροποίηση της ποινικής νομοθεσίας και αντιμετώπιση όλο και περισσότερων πράξεων ως κακουργημάτων, πρακτική που πλήττει τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του ποινικού συστήματος και συνεπάγεται πολύ μεγαλύτερους χρόνους διεκπεραίωσης από την ποινική δικαιοσύνη και υπερσυνωστισμό στα καταστήματα κράτησης· γ) ουσιαστικές αλλαγές στη δομή του μηχανισμού απονομής της δικαιοσύνης, που θα επιτρέψουν στους δικαστικούς λειτουργούς να αντεπεξέλθουν στο δύσκολο αποδεικτικό έργο κάποιων υποθέσεων (κατάρτιση

123. Ελληνική Εταιρεία Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου (2023). *Η ΕΕΜΕΚΕ για το σ/ν "Παρεμβάσεις στον ΠΚ και τον ΚΠΔ"*. Συμβολή της ΕΕΜΕΚΕ στη συνεδρίαση της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης της Βουλής για το Σχέδιο Νόμου του Υπ. Δικαιοσύνης "Παρεμβάσεις στον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την επιτάχυνση και την ποιοτική αναβάθμιση της ποινικής δίκης - Εκσυγχρονισμός του νομοθετικού πλαισίου για την πρόληψη και την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας" με την ακρόαση εξωκοινοβουλευτικών προσώπων. Διαθέσιμο στο: <https://eemeke.org/>.

των δικαστών, δημιουργία μεγάλων δικαστηρίων με εξειδικευμένους δικαστικούς λειτουργούς κ.ο.κ.)· δ) τη θεσμοθέτηση εναλλακτικών διαδικασιών, και, τέλος, ε) την εισαγωγή διαδικασιών αποκαταστατικής δικαιοσύνης.¹²⁴ Αντίστοιχους προβληματισμούς εκφράζει ο Παπαχαράλαμπος, προτείνοντας λύσεις στο πεδίο των κατά παρέκκλιση διαδικασιών, της συμμετοχικής δικαιοσύνης και της συντόμευσης της προδικασίας, αλλά και υποστηρίζοντας τη σημασία μιας συστηματικής αποποινικοποίησης.¹²⁵

Όσον αφορά την (εύλογη, αλλά και καλλιεργημένη από μια στρατηγική ποινικού λαϊκισμού¹²⁶) έλλειψη εμπιστοσύνης της κοινωνίας στην ποινική δικαιοσύνη και στο δικαστικό σύστημα γενικά, η διαχείριση της οποίας παρουσιάζεται ως παράπλευρος στόχος της εισαγωγής του θεσμού,¹²⁷ δύσκολα μπορεί γίνει δεκτό ότι είναι πιθανό αυτή να αμβλυνθεί αποκλειστικά με όρους γρήγορης δικαιοσύνης, ειδικά καθώς έχει κυριαρχήσει η αντίληψη ότι οι «μικρές» ποινές που επιβάλλουν τα δικαστήρια (ή οι μεγάλες ποινές που όμως δεν θα εκτιθούν ολόκληρες) δεν είναι η ενδεδειγμένη απάντηση στο έγκλημα, απόρροια του τιμωρητικού πνεύματος που καλλιεργείται συστηματικά.¹²⁸

Μέγιστης σημασίας, όπως τονίστηκε στις αναλύσεις που προηγήθηκαν, είναι η δυνατότητα παραγωγής άδικων ποινικών αποφάσεων που στηρίζονται αποκλειστικά στην ομολογία του κατηγορουμένου επί τη βάση του υλικού που συλλέχθηκε στην προδικασία. Η φιλελεύθερη καχυποψία απέναντι στην ομολογία έδωσε τη θέση της στη «θεοποίησή» (στην «αποθέωση»;) της μέσα από τον θεσμό του plea bargaining, αφού αυτή έχει καταστεί πια αρκετή για την καταδίκη ακόμη και σε βαριές ποινές κάθειρξης, χωρίς να ενδιαφέρει η ποιότητα του ανακριτικού υλικού (καταθέσεις των αστυνομικών, δικονομικές ακυρότητες, ανακριτικές αβλεψίες, αποδεικτικές πλημμέλειες), καθώς στον βωμό της ταχύτητας ελάχιστα ενδιαφέρει αν το ποινικό σύστημα παράγει άδικες αποφάσεις, στέλνοντας αθώους στη φυλακή. Η ανάγκη ελέγχου της δράσης της αστυνομίας, βασικού «προμηθευτή» του δικαστικού συστήματος με υποθέσεις, ουδέποτε στάματησε να είναι το επίδικο,¹²⁹ ακριβώς λόγω των εκτεταμένων εξουσιών των διωκτικών αρχών, και ως εκ τούτου είναι επιτακτική η επιτήρησή της και ο δικαιοκρατικός έλεγχος της δράσης της από αμερόληπτους δικαστικούς λειτουργούς: η ανάγκη αυτή προκύπτει και εξαιτίας των

124. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Ε. (2016), ό. π., σ. 644-647.

125. Παπαχαράλαμπος, Χ. (2018), ό. π., σ. 667.

126. Φυτράκης, Ε. (2024). Το παιδί είναι το πρόσημα... Προβλήματα οριοθέτησης της παιδικής προστασίας διά του ποινικού δικαίου. *Αντιγόνη - το Ερώτημα. Περιοδικό για την Κριτική Εγκληματολογία, το Ποινικό Πρόβλημα και τον Κοινωνικό Έλεγχο*, τ. 4, αρ. 7, σ. 37-38.

127. Σισμανίδου, Ε. (2022), ό. π., σ. 136.

128. Γασπαρινάτου, Μ. (υπό δημοσίευση), ό. π., σ. 494.

129. Νάϊντος, Χ. (2017). Ειδικές ανακριτικές πράξεις: επίκαιρα ζητήματα. *Ποινικά Χρονικά*, τ. 8-9/20-17, σ. 491-499.

συχνών περιστατικών κατάχρησης εξουσίας και βασανιστηρίων, τα οποία έχουν οδηγήσει σε πλείστες καταδίκες της χώρας από το ΕΔΔΑ.¹³⁰ Διαχρονικό παράδειγμα κατάχρησης της εξουσίας των διωκτικών αρχών είναι η ερευνητικά διαπιστωμένη, κατά παράβαση των προϋποθέσεων του νόμου, καταφυγή στην κακουργηματική μορφή της εγκληματικής οργάνωσης, κατ'άρ. 187 παρ. 1 ΠΚ, με τη σκόπιμη διόγκωση του κατηγορητηρίου,¹³¹ φαινόμενο που προβληματίζει ως προς την πιθανότητα «μεταφοράς» του στο πεδίο της ποινικής διαπραγμάτευσης, με την πρακτική του overcharging, που αναφέρθηκε παραπάνω, να αποτελεί σοβαρό κίνδυνο καταστρατήγησης του θεσμού.

Στο ίδιο πλαίσιο, δεν μπορεί να γίνει δεκτό πως το αντίδοτο στην αποδεικτική πολυπλοκότητα κάποιων εγκλημάτων, ιδίως των οικονομικών, είναι κατ'ουσίαν δίκες χωρίς στοιχεία. Οι θεσπισμένες ειδικές ανακριτικές πράξεις (254 ΚΠΔ) —ιδιαίτερα δε αυτές που αφορούν τα εγκλήματα διαφθοράς (255 ΚΠΔ)¹³²—, οι οποίες αντανακλούν το δικαιολογημένο μιας ενισχυμένης διεισδυτικότητας του κράτους για την κατά το δυνατό αντιστροφή των σχέσεων εξουσίας απέναντι σε κατηγορούμενους που «... παραβιάζουν συστηματικά τα δικαιώματα των πολιτών, τον ελεύθερο ανταγωνισμό και κατ'ουσίαν χειραγωγούν τη νομοθέτηση» —ενώ διαπιστώνεται η απευθείας συμμετοχή τους στα κέντρα λήψης αποφάσεων, ακόμα και στον «από κοινού καθορισμό των κυβερνητικών επιλογών»—, μπορούν να γίνουν δεκτές από τη σκοπιά της λειτουργίας τους για τη διαφύλαξη του δημοκρατικού κράτους δικαίου.¹³³ Σε κάθε περίπτωση, η διάσταση των απεριόριστων εξουσιών που παραχωρούνται στους ειδικούς δικαστικούς λειτουργούς θα πρέπει να προβληματίσει, ταυτόχρονα, σε δικαιοκρατικό επίπεδο.¹³⁴ Η αντιμετώπιση των συστημικών προβλημάτων που παρατηρούνται αναφορικά με την εξιχνίαση των εγκλημάτων των ισχυρών (κατακερματισμός ελεγκτικών μηχανισμών, έμφαση στην αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής και όχι στη συνολική αντιμετώπιση του οικονομικού εγκλήματος, έλλειψη ροής ενιαίας πληροφορίας, πολυαπασχόληση, έλλειψη σύγχρονων τεχνικών εργαλεί-

130. Ιδ. υπ' αρ. 1/2023 Εγκύκλιο του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, με θέμα «απόφαση από 7-72022 στην προσφυγή TOROSIAN κατά Ελλάδας – Γενικές Οδηγίες προς αποφυγή συναφών παραβιάσεων της ΕΣΔΑ», με παρατηρήσεις του γράφοντος. *Αρμενόπουλος*, τ. 9/2023, σ. 1183-1188.

131. Σταμούλη, Ε. (2018). Ποινική Δικαιοσύνη και εξουσίες: το παράδειγμα του οργανωμένου εγκλήματος. Στο Αρτινοπούλου, Β., Βιδάλη, Σ., Γεωργούλας, Σ., Θεμελή, Ό., Κουλούρης, Ν. Κ., Παπανικολάου, Γ. (επιμ.). *Εξουσίες, επιστημονική ουδετερότητα και εγκληματολογικός λόγος. 50 χρόνια Howard Becker "Whose side are we on?" Συμβολές στο πρώτο συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Μελέτης του Εγκλήματος και του Κοινωνικού Ελέγχου. Αθήνα 24-27 Μαΐου 2016*. Αθήνα: ΕΕΜΕΚΕ, σ. 283-284.

132. Ιδ. ανάλυση σε Δημόπουλο, Χ. (2021), ό. π., σ. 681 επ.

133. Βιδάλη, Σ. (2019). Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος. Στο Βιδάλη, Σ., Κουλούρης, Ν. και Παπαχαραλάμους, Χ. (επιμ.), *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ, σ. 331.

134. Ζαχαριάδης, Α. (2016). Ζητήματα Εφαρμογής του Ν. 4022/2011. Στον *Τιμητικό Τόμο Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου*, σ. 1001-1020.

ων κ.ά.)¹³⁵ αποτελεί αντίλογο στις αντιλήψεις που προκρίνουν τη συντομευμένη διαδικασία στα εγκλήματα αυτά, αποδεχόμενες αφενός την πιθανότητα καταδίκης αθών και, αφετέρου, συμβιβαστικές διευθετήσεις σοβαρών οικονομικών εγκλημάτων με ιδιαίτερη κοινωνική βλαπτικότητα, οι οποίες είναι ανεπαρκείς από άποψη αντεγκληματικής πολιτικής· ο σχεδιασμός και η άσκηση της τελευταίας επικρίνεται ότι «βασίζεται λιγότερο στο Δίκαιο και περισσότερο στην πολιτική και [ως εκ τούτου] φυσικά επηρεάζεται από πολιτικές αποφάσεις»¹³⁶, αντί να θεμελιώνεται στα εγκληματολογικά δεδομένα ή στα στατιστικά στοιχεία.¹³⁷

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, γίνονται εμφανή βασικά δογματικά ζητήματα που καθιστούν τον θεσμό της ποινικής διαπραγμάτευσης έναν θεσμό ο οποίος επιφέρει ριζικές αλλαγές στο σύστημα απονομής ποινικής δικαιοσύνης, καθώς για την υλοποίηση της επιτάχυνσης της διαδικασίας θυσιάζονται βασικές αρχές της ποινικής δίκης, κάτι που μερικά χρόνια πριν φάνταζε αδιανόητο· επίσης, η σύντομη εγκληματολογική πράγματευση σχετικά με την εφαρμογή του plea bargaining διεθνώς, με έμφαση στις χώρες του κοινοδικαίου (και ιδιαίτερα στις Η.Π.Α.), ανέδειξε πτυχές σχετικά με τους λόγους που ευνοούν την προσφυγή στη διαπραγμάτευση αλλά και σχετικά με την αναπαραγωγή ανισοτήτων και προβληματικών πρακτικών, ιδιαίτερα όσον αφορά την επιλεκτικότητα με όρους τάξης και φυλής, αλλά και τη δυνατότητα καταδίκης αθών κατηγορουμένων.

Η πραγματικότητα του ελληνικού ποινικοκατασταλτικού συστήματος, όπως σύντομα περιγράφηκε παραπάνω, δείχνει προς την κατεύθυνση μιας στρατηγικής ποινικού λαϊκισμού και στείρας αυστηροποίησης σε επίπεδο ουσιαστικού, δικονομικού και σωφρονιστικού δικαίου, χωρίς τον σχεδιασμό μιας ουσιαστικής αντεγκληματικής πολιτικής που θα δίνει έμφαση στην πρόληψη του εγκλήματος και στην αποκατάσταση της βλάβης που αυτό συνεπάγεται. Ο πολιτικός λόγος απαξιώνει την επιστήμη και τις τεκμηριωμένες προτάσεις της, ισχυριζόμενος πως «ακούει το λαϊκό αίσθημα», στην ουσία όμως πολιτικοποιώντας την αντεγκληματική πολιτική στο πλαίσιο του πολιτικού και κομματικού ανταγωνισμού.¹³⁸ Εύλογα η Τζαννετάκη κάνει λόγο για «διαστρέβλωση της πραγματικότητας», αγνόηση του επιστημονικού λόγου και για μια στρατηγική δημιουργίας πόλωσης: «οι ειδικοί εναντίον του λαού, οι φιλελεύθεροι δικαιωματιστές εναντίον των θυμάτων και των φιλήσυχων, νομοταγών πολιτών, τα θύματα εναντίον των ασυγχώρητων εγκληματιών... [προς όφελος μιας] “αλληλεγγύη[ς] της εχθρότητας”».¹³⁹

135. Ο. π., σ. 328-329.

136. Συκιώτου, Α. (2016). Παγκοσμιοποίηση και Αντεγκληματική Πολιτική. *Ποινική Δικαιοσύνη*, τ. 7/2016, σ. 562.

137. Φυτράκης, Ε. (2024), ό. π., σ. 40.

138. Γασπαρινάτου, Μ. (υπό δημοσίευση), ό. π., σ. 470, 493.

139. Τζαννετάκη, Τ. (υπό δημοσίευση), ό. π., σ. 597-598.

Οι σοβαρές καθυστερήσεις που χαρακτηρίζουν την απονομή της δικαιοσύνης (ποινικής, αστικής και διοικητικής) στην Ελλάδα, ίσως περισσότερο από πολλές χώρες του δυτικού κόσμου, είναι πράγματι μια ιδιαίτερα προβληματική πτυχή του δικαστικού συστήματος και συγκρούεται με το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κατ' άρθρ. 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Οι εναλλακτικές, λοιπόν, της αποποινικοποίησης, απο-κακουργηματοποίησης και της εν γένει αποκλιμάκωσης της ποινικής καταστολής, που προτείνονται από μερίδα της θεωρίας αλλά και από την Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΕΠΒ),¹⁴⁰ δεν θα μπορούσαν να βρουν εύκολα έδαφος στο πλαίσιο της ασκούμενης νεοσυντηρητικής αντεγκληματικής πολιτικής που έχει την τιμωρία ως «αιχμή του δόρατος».¹⁴¹ Ίσως για τον λόγο αυτόν, η «έκπτωση» που συνεπάγεται η ποινική διαπραγμάτευση στις ποινές να γίνεται πιο εύκολα αποδεκτή και για το δικαστικό σώμα, το οποίο συχνά αντιπαράκειται σε πολιτικές εξορθολογισμού των ποινών και, στο παρελθόν, «αντιστάθηκε» στις επιλογές του νομοθέτη για τη διευκόλυνση της χορήγησης της απόλυσης υπό όρους.¹⁴² Από τα ανωτέρω γίνεται εμφανές ότι η ποινική διαπραγμάτευση παρουσιάζεται μεν ως η λύση για τα δεινά του όλου ποινικοκατασταλτικού συστήματος, αλλά στην πραγματικότητα αποτελεί σύμπτωμα των χρόνιων προβλημάτων που προκαλεί η επεκτατική ποινική και σωφρονιστική πολιτική. Η θεραπεία των πάσχοντος συστήματος απονομής δικαιοσύνης, σε κάθε περίπτωση, δεν μπορεί να γίνει με τρόπους που απλά καμουφλάρουν τις αιτίες των θεμελιακών προβλημάτων που χαρακτηρίζουν την εργαλειοποίηση, τη στρέβλωση και την υπερ-αυστηροποίηση του ποινικοκατασταλτικού μηχανισμού, στρέφοντας εν τέλει την προσοχή μας μακριά από αυτά.

Και όταν το αποτέλεσμα αυτής της συνταγής δεν παράγει ακριβώς τα αποτελέσματα που αναμένει η νομοθετούσα κυβέρνηση, μια ακόμη τροποποίηση δεν χρειάζεται δεύτερη σκέψη. Έτσι, ανάμεσα στις αλλαγές που επήλθαν στους Κώδικες με τον Ν. 5090/2024, τροποποιήθηκε και ο νεοπαγής θεσμός της διαπραγμάτευσης, άμεσα (όπως κάποιες ρυθμίσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω) αλλά και έμμεσα: ενδεικτικό παράδειγμα, η αυστηροποίηση των προϋποθέσεων

140. Σύμφωνα με την ΕΠΒ: «... σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι ποινές είναι ιδιαίτερα μεγάλες, ενώ ταυτόχρονα τα ποσοστά αποφυλάκισης είναι χαμηλότερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο... τα συνολικά ποσοστά εγκληματικότητας στην Ελλάδα έχουν μειωθεί σημαντικά κατά την τελευταία δεκαετία και είναι χαμηλότερα από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο... ο συνδυασμός των σχετικά χαμηλών ποσοστών εγκληματικότητας και των πολύ μεγάλων ποινών φυλάκισης δείχνει σαφώς ότι ο υπερπληθυσμός των ελληνικών καταστημάτων κράτησης είναι κατά πρώτο λόγο αποτέλεσμα μιας πολύ αυστηρής ποινικής πολιτικής και νομοθεσίας». Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάθρωτης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (2022). *Έκθεση προς την ελληνική κυβέρνηση κατά την επίσκεψη που πραγματοποίησε στην Ελλάδα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωτης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (ΕΠΒ) από τις 22 Νοεμβρίου 2021 έως 1 Δεκεμβρίου 2021*. Στρασβούργο: Συμβούλιο της Ευρώπης, σημείο 16, σ. 15-16.

141. Γασπαρινάτου, Μ. (υπό δημοσίευση), ό. π., σ. 469.

142. Κουλούρης, Ν. (2020). Απόλυση καταδίκου υπό όρο. Στο Χαραλαμπίκη, Α. (επ.), *Νέος Ποινικός Κώδικας- Ερμηνεία κατ' άρθρο του Ν. 4619/2019 (τόμος πρώτος: Άρθρα. 1-234)*. 2η έκδοση. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 859-860.

για υπό όρους απόλυση των καταδικασμένων για παραβίαση της περί αλλοδαπών νομοθεσίας (εντάσσοντας τα κακουργήματα του άρ. 30 Ν. 4251/2014 στα αδικήματα για τα οποία απαιτείται η συμπλήρωση των 3/5 της ποινής, χωρίς πλασματικό υπολογισμό ημερών, και 18 ετών, στην περίπτωση της ισόβιας κάθειρξης, αντί των 2/5 και των 16 ετών αντίστοιχα που ισχύει για την πλειοψηφία των κακουργημάτων)· τούτο εικάζεται πως έλαβε χώρα καθώς καταγράφεται ότι μεγάλο μέρος των κατηγορουμένων για τα αδικήματα αυτά καταφεύγουν στην οδό της διαπραγμάτευσης, για να επιδιώξουν ηπιότερη μεταχείριση (φαινόμενο το οποίο ούτως ή άλλως θα πρέπει να απασχολήσει την εγκληματολογία), κάτι που ενδεχομένως μοιάζει να αντιφάσκει με τις σκληρές πολιτικές που εξαγγέλλονται και ασκούνται στο πεδίο της μετανάστευσης. Με τον τρόπο αυτόν αποφεύγεται η δυσαρέσκεια για την πρόωγη αποφυλάκιση των διακινητών μεταναστών¹⁴³ (οι οποίοι, μετά την αποφυλάκισή τους, ούτως ή άλλως οδηγούνται σε πολύμηνη διοικητική κράτηση¹⁴⁴), χωρίς η αυστηροποίηση αυτή να βασίζεται στις ανάγκες μιας συγκροτημένης αντεγκληματικής πολιτικής ή να υπακούει σε λογικές πέρα από την απλή ικανοποίηση του καλλιεργούμενου και εμπεδωμένου τιμωρητικού πνεύματος.

Κατά συνέπεια, η σε βάθος διερεύνηση της πρακτικής λειτουργίας του θεσμού στην κατεύθυνση της ανίχνευσης του τρόπου εφαρμογής του, των αδικημάτων που οδηγούνται συνηθέστερα σε διαπραγμάτευση, του προφίλ (ταξικού, ηλικιακού, εθνικού, σχετικού με το φύλο κ.α.) των κατηγορουμένων που καταφεύγουν σε αυτή, των ποινών που επιβάλλονται, του τρόπου έκτισής τους, της επίδρασης του θεσμού στην ταχύτητα της απονομής δικαιοσύνης, στην αποσυμφόρηση των δικαστηρίων και στην ποιότητα του δικαιοδοτικού έργου κ.ο.κ., είναι πολύ χρήσιμη για τη συνολική καταγραφή της (δικαίως χαρακτηριζόμενης ως) «αλλαγής παραδείγματος»¹⁴⁵ και για τη συγκρότηση μιας εγκληματολογικής κατανόησης και κριτικής.

143. Για αδικήματα που θα έπρεπε, κατά τον Δαλακούρα, να μην αποτελεί καν κακουργήματα: Δαλακούρας, Θ. (2011). Η συγκέντρωση του αποδεικτικού υλικού. Ο ρόλος του εισαγγελέα, της αστυνομίας και των λοιπών διοικητικών οργάνων. *Ποινικά Χρονικά*, 5/2006, σ. 254.

144. Κόρος, Δ. (2021). Η διοικητική κράτηση στην Ελλάδα υπό το πρίσμα της εγκληματολογίας των συνόρων. *Art of Crime*, τ. 10, σ. 93 επ.

145. Ανδρουλάκης, Ν. (2016), ό. π.

Δικαστικοί Λειτουργοί για την Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών στην Ελλάδα Αναπαραστάσεις, Πεποιθήσεις, Στερεότυπα

Έμμη Φρονίμου

Εγκληματολόγος, πρ. ΕΛΕ Α΄,
Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Εισαγωγή

Στόχο της παρούσας έρευνας¹ αποτελεί η κατανόηση της κατασκευής του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών στη χώρα μας μέσα από τη διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων, πεποιθήσεων και στερεοτύπων των εμπλεκόμενων στη διαχείριση του φαινομένου φορέων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, θεσμικών φορέων άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, όπως οι δικαστικοί λειτουργοί (δικαστές και εισαγγελείς), η διυποκειμενική ερμηνεία των οποίων συντείνει στην κοινωνική ερμηνεία και στους τρόπους αναπαραγωγής της, αναδεικνύοντας την κοινωνική και πολιτισμική διάσταση του θέματος.

Για τον σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκαν με την τεχνική της χιονοστιβάδας (snowball) και αναλύθηκαν με την ποιοτική μέθοδο, μεταξύ των μηνών Φεβρουαρίου-Απριλίου 2021, δώδεκα σε βάθος ημιδομημένες συνεντεύξεις με αντίστοιχους/ες δικαστικούς λειτουργούς και των δύο φύλων, οι οποίοι έχουν διαχειριστεί ικανό αριθμό υποθέσεων ενδοοικογενειακής βίας κατά γυναικών κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, στο παρόν ή στο παρελθόν. Από αυτούς, οι μισοί προέρχονται από τον εισαγγελικό κλάδο και οι άλλοι μισοί ανήκουν στο δικαστικό σώμα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι αν και η έρευνα ολοκληρώθηκε το 2021, δεν παύει να είναι επίκαιρη όσον αφορά τα υπό διερεύνηση θέματα, καθώς τα ποιοτικού περιεχομένου κοινωνικά χαρακτηριστικά, όπως πεποιθήσεις, στερεότυπα κ.λπ., μεταβάλλονται με πολύ αργούς ρυθμούς μέσα στο χρόνο.

---

1. Η έρευνα διεξήχθη στο πλαίσιο ευρύτερου προγράμματος συνεργασίας του ΕΚΚΕ με το Κέντρο Έρευνας για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) μετά από ανάθεση του ΚΕΘΙ στο ΕΚΚΕ για τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας με θέμα τις Κοινωνικές Αναπαραστάσεις, Πεποιθήσεις και Στερεότυπα για την Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών στην Ελλάδα. Το έργο υλοποιήθηκε από το Εργαστήριο Ερευνών για το Φύλο του Ινστιτούτου Πολιτικών Ερευνών του ΕΚΚΕ (2021) με συντονισμό της διευθύντριας ερευνών Ι. Τσίγκανου και μέλη της ερευνητικής ομάδας τις ακόλουθες ερευνήτριες-συνεργάτιδες του έργου: Έμμη Φρονίμου, Μαρία Θανοπούλου, Αμαλία Φραγκίσκου, Ανδρομάχη Χατζηγιάννη, Δήμητρα Κονδύλη, Χριστίνα Βαρουξή, Χαρά Στρατουδάκη, Ναταλία Σπυροπούλου, Κατερίνα Βεζυργιάννη, Ρόη Κιντή, Κατερίνα Αχείμαστου, Χριστίνα Μπότσιοι, Ιωάννα Κούρου, Δήμητρα Καλαμπαλίκη, Άννα Δασκαλάκη, Κων/να Κυπριώτη, Ελευθερία Κουτσιούμπα, Αφροδίτη Ταμπάκη, Θωμαΐς Κάββουρα. Συνοπτική έκθεση αποτελεσμάτων του έργου, στο kethi.gr.2021-12.

Το πεδίο

Εισαγωγή – Αναστοχαστικές παρατηρήσεις

Κατά την είσοδο στο πεδίο παρουσιάστηκαν σημαντικές δυσκολίες:

- Οι απαγορεύσεις μετακίνησης αλλά και η περιρρέουσα ατμόσφαιρα φόβου και ανησυχίας, λόγω του COVID 19, είχε αποτρεπτικές συνέπειες, με αποτέλεσμα να καταστεί ανέφικτο να γίνουν οι συνεντεύξεις διά ζώσης. Ωστόσο υπήρξε η δυνατότητα δύο από αυτές να γίνουν σε ζωντανές πολύωρες μεταξύ μας συναντήσεις, το περιεχόμενο των οποίων αποτέλεσε τη βάση ώστε να αναγνωριστούν νέες σημαντικές παράμετροι του φαινομένου, οι οποίες κατόπιν προστέθηκαν στον οδηγό συνέντευξης και τέθηκαν ως ερωτήματα στις επόμενες συνομιλίες που έγιναν διαδικτυακά, μέσω Skype ή Viber.
- Η δυσκολία εξεύρεσης δικαστικών λειτουργών, κυρίως ανδρών, που να μπορούν ή να επιθυμούν να συμμετάσχουν στην έρευνα, αν και με είχαν συστήσει πρόσωπα κοινής μας εμπιστοσύνης του δικού τους επαγγελματικού περιβάλλοντος, πίεσε τα επιτρεπτά χρονικά περιθώρια της έρευνας. Και αυτό ήταν κάτι που δεν ανέμενα να αντιμετωπίσω, καθώς δεν είχε συμβεί να παρουσιαστούν παρόμοιες δυσκολίες σε παλαιότερη έρευνά μου με δικαστικούς λειτουργούς.² Απέδωσα το γεγονός στο γενικότερο κλίμα κοινωνικής αποδιοργάνωσης και έλλειψης χρόνου που επικρατούσε λόγω της πανδημίας, ενώ διέκρινα και κάποια επιφυλακτικότητα ως προς το θέμα της έρευνας, εξαιτίας της διείσδυσης σε οδυνηρά γεγονότα του ιδιωτικού βίου της οικογένειας αλλά και της αντίληψης ότι «αυτά είναι περισσότερο γυναικεία ζητήματα».³
- Ωστόσο πολλοί και από αυτούς/ες που ήθελαν πραγματικά να συμμετάσχουν αναγκάζονταν να αναβάλλουν συχνά το ραντεβού της συνέντευξής μας εξαιτίας της ανάγκης τακτικής μετακίνησής τους από τον τόπο κατοικίας τους στον τόπο όπου υπηρετούν και ασκούν τα καθήκοντά τους.
- Τέλος, η έλλειψη προσωπικής επαφής είχε ως συνέπεια τη σχετική αποπροσωποποίηση της επικοινωνίας, έτσι ώστε, κάποιες φορές που οι απαντήσεις των συνομιλητριών μου ήταν τυποποιημένες ή λιγόλογες, να γίνομαι περισσότερο παρεμβατική και έτσι να παρεμποδίζεται η αυθόρμητη ροή του λόγου που επιτρέπει στη μνήμη τους να ανακαλεί ευκολότερα εμπειρίες σχετικά με το υπό συζήτηση θέμα και να ενεργοποιεί τον αναστοχασμό.

2. Βλ. Φρονίμου Ε. (2016). «Επαγγελματική και Οικογενειακή Ζωή των Γυναικών Δικαστών. Μια Ασύμπτωτη Σχέση». Στο Τσίγκανου Ι., Θανοπούλου Μ. (επιμ.), *Γυναίκες στα νομικά επαγγέλματα την εποχή της κρίσης. Ανάμεσα στην εργασία και στην οικογένεια*. Αθήνα, ΕΚΚΕ, σ. 75-106.

3. Οι φράσεις που βρίσκονται μέσα σε εισαγωγικά στην παρούσα μελέτη αναπαράγουν ακριβώς τα λόγια που χρησιμοποίησαν οι ίδιοι/ες οι συνομιλητές/τριές μου.

Η φυσιολογία των συμμετεχόντων

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, οι 6 από τους/τις δικαστικούς λειτουργούς που συμμετέχουν στην έρευνα ανήκουν στον εισαγγελικό κλάδο ενώ οι υπόλοιποι 6 προέρχονται από το δικαστικό σώμα. Οι περισσότεροι είναι γεννημένοι σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη (8) και μερικοί (4) σε μικρότερα μέρη της Ελλάδας. Οι 8 έχουν την κατοικία τους σε μεγάλες πόλεις, ενώ 4 διαμένουν μεν σε περιοχές της ελληνικής περιφέρειας, αλλά μετακινούνται τακτικά για την εργασία τους σε κάποια κοντινή ή περισσότερο απομακρυσμένη μεγάλη πόλη. Οι περισσότεροι είναι έγγαμοι ή σε συμβίωση (7), μερικοί/ες άγαμοι (4), καθώς και 1 σε διάζευξη, ενώ ηλικιακά κυμαίνονται μεταξύ 36 και 58 ετών. Σε σχέση με το φύλο τους, στις αναζητήσεις μου ανταποκρίθηκαν 10 γυναίκες και, παρότι το επεδίωξα ιδιαίτερα, μόνο 2 άνδρες. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι οι γυναίκες, ούτως ή άλλως, υπερεκπροσωπούνται στις τάξεις των δικαστικών λειτουργών στη χώρα μας.⁴ Αυτό όμως συμβαίνει σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό στα Ειδικά Τμήματα που ασχολούνται με την ενδοοικογενειακή βία και τους ανήλικους, ενισχύοντας το στερεότυπο ότι τα οικογενειακά θέματα και τα παιδιά αφορούν περισσότερο τις γυναίκες.

Όλοι οι συνομιλητές μου έχουν ολοκληρώσει σπουδές Νομικής σε μία από τις Νομικές Σχολές των ελληνικών πανεπιστημίων και έχουν επίσης αποφοιτήσει επιτυχώς από την Εθνική Σχολή Δικαστών που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη. Τα προσόντα αυτά (μαζί με την τουλάχιστον τριετή άσκηση δικηγορίας) αποτελούν απαραίτητες προϋποθέσεις για την είσοδο στο δικαστικό κλάδο. Εντούτοις, όλοι σχεδόν είναι κάτοχοι και μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών, κυρίως στις Ποινικές Επιστήμες και στο Αστικό Δίκαιο.

Η προϋπηρεσία τους ξεκινά από 7 χρόνια, για τα νεότερα σε ηλικία μέλη, και φτάνει έως τα 30 χρόνια, για τους πιο έμπειρους λειτουργούς. Όσον αφορά τον χρόνο της ενασχόλησής τους με θέματα ενδοοικογενειακής βίας, με ενημέρωσαν ότι «πάντα υπάρχουν τέτοιες υποθέσεις στο πινάκι», τακτικά και σχεδόν σε καθημερινή βάση για τους εισαγγελείς, έχουν γίνει δε «ακόμα περισσότερες μετά την ψήφιση του Νόμου 3500/2006». Ωστόσο, δύο περιπτώσεις λειτουργών με μακρόχρονη προϋπηρεσία, που μάλιστα είχαν θητεύσει για μεγάλα χρονικά διαστήματα σε Ειδικά Τμήματα Ενδοοικογενειακής Βίας, έχουν διαχειριστεί αναρίθμητες υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας κατά γυναικών, που σε κάποιες περιπτώσεις αριθμούνται σε πολλές εκατοντάδες.

Τα αδικήματα

Τα περισσότερα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας που αναφέρουν οι συνομιλήτριες/τές μου δικαστικοί λειτουργοί ότι έχουν κληθεί να διαχειριστούν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους αφορούν κυρίως ενδοοικογενειακές σωματικές βλάβες, απλές, βαριές ή επικίνδυνες. Ειδι-

4. Σχετικά με το επάγγελμα και τη γυναικεία υπερεκπροσώπηση στο δικαστικό σώμα, βλ. στο ίδιο, σ. 80, 81.

κότερα, ενδοοικογενειακή σωματική βία από γρονθοκοπήματα στο κεφάλι, μώλωπες, εκδορές με μαχαίρι, τραυματισμούς, σπάσιμο χεριών, μέχρι και βαριές σωματικές βλάβες που καταλήγουν σε αναπηρία, όπως οξύ στο μάτι, σπάσιμο λεκάνης, σπάσιμο γνάθου ή δοντιών, οι οποίες συνήθως συνοδεύονται από λεκτική βία, εξυβρίσεις και απειλές, όπως «θα σε κάψω», «θα σε καταστρέψω», «θα βάλω ανθρώπους να σε σκοτώσουν», κάποιες φορές και με παράνομη παρακράτηση, όπως κλείδωμα στο σπίτι.

Οι περιπτώσεις αυτές δεν φτάνουν στη δικαιοσύνη την πρώτη φορά που συμβαίνουν. Συνήθως καταγγέλλονται μετά από τρεις, τέσσερις, πέντε φορές, ή και μετά από πολλά χρόνια κακοποίησης (δέκα ή και πολύ περισσότερα). Κάποιες από αυτές τις συμπεριφορές ξεκινούν ως ενδοοικογενειακή παράνομη βία, αλλά στην πορεία κλιμακώνονται και καταλήγουν σε σοβαρά κακουργήματα που λειτουργούν και ως αυτοτελή ποινικά αδικήματα, όπως η ανθρωποκτονία και ο βιασμός.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι αν και τα αδικήματα που σχετίζονται με την προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας και τον βιασμό εντός γάμου δεν καταγγέλλονται εύκολα στις αρχές, εντούτοις η πλειονότητα των συνομιλητριών/τών μου ανέφεραν ότι έχει συμβεί να διαχειριστούν στο παρελθόν οι ίδιες/οι ή γνωστοί τους συνάδελφοι περιπτώσεις βιασμού και εντός γάμου. Όσον αφορά τις προβλέψεις τους για την περίοδο της πανδημίας, οι συνομιλήτριες/τές μου πιστεύουν ότι όσο αυτή διαρκεί θα υπάρξει ακόμα μεγαλύτερη αύξηση των αδικημάτων ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών. Προβλέπουν δε ότι ο εγκλεισμός, η απομόνωση και η οικονομική αβεβαιότητα θα πολλαπλασιάσουν την εμφάνιση παρόμοιων συμπεριφορών, και μάλιστα ότι, εκεί όπου αυτές προϋπήρχαν, θα εκδηλωθούν με ακόμα μεγαλύτερη επικινδυνότητα. Ωστόσο, θεωρούν ότι η πραγματική εικόνα του φαινομένου θα γίνει αντιληπτή μετά το τέλος της πανδημίας, όταν τα δικαστήρια θα αρχίσουν να λειτουργούν κανονικά.

Σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο, αξίζει να αναφερθεί ότι τα αδικήματα ενδοοικογενειακής βίας ενέχουν, κατά τον νομοθέτη, μεγαλύτερη ηθικοκοινωνική απαξία, ως τελούμενα μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας, και για τον λόγο αυτό τιμωρούνται βαρύτερα (ιδιώνυμα) σε σχέση με τα αντίστοιχα του Ποινικού Κώδικα. Διώκονται δε από την Πολιτεία αυτεπάγγελα, δηλ. ανεξάρτητα από το αν το επιθυμεί ή όχι ο παθών ή η παθούσα.⁵

Η έρευνα βασίζεται κυρίως στον ν. 3500/2006, ωστόσο σε συγκεκριμένα σημεία υπάρχουν σύντομες αναφορές και σε κάποιες αλλαγές του νέου νόμου.

5. Μπούνα Α., Παπάνης Ε. (2020). *Αόρατα Όρια. Οδηγός συμβουλευτικής για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών*. Ηδυπέια, σ. 112.

Ο πρόσφατος νόμος ν. 5090/2024 με μια σειρά τροποποιήσεων δικονομικού κυρίως χαρακτήρα που επέφερε στον ν. 3500/2006 για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, διατυπώνει ως γενικό στόχο του την προσαρμογή των διατάξεων στις σημερινές κοινωνικές συνθήκες, την πρόληψη και καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας και την αποτελεσματικότερη προστασία της οικογένειας. Για το σκοπό αυτό, αυστηροποιεί τις ποινές, επιταχύνει τις διαδικασίες απονομής της δικαιοσύνης, με προτεραιότητα εκδίκασης στα σχετικά αδικήματα, διευκολύνει τη διαδικασία προσφυγής στην ποινική διαμεσολάβηση και παρέχει στήριξη στα θύματα, που είναι κυρίως γυναίκες, διευρύνοντας τους αρμόδιους φορείς για την ενίσχυση της ψυχολογικής και οικονομικής στήριξής τους και της κοινωνικής αποκατάστασής τους.

Αρμοδιότητα και διαδικασία αντιμετώπισης του φορέα

Ο ρόλος των φορέων και η διαδικασία αντιμετώπισης των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών διαφοροποιείται μεταξύ εισαγγελέων και δικαστών. Αν και διακρίνονται από το κοινό χαρακτηριστικό ότι και στις δύο περιπτώσεις τόσο οι ρόλοι όσο και οι διαδικασίες καθορίζονται, καταρχήν, αυστηρά από το νομοθετικό πλαίσιο, εντούτοις από τον λόγο τους προκύπτουν πρόσθετες αφηγήσεις για τον τρόπο που οι ίδιες/οι προσλαμβάνουν και διαχειρίζονται τις αρμοδιότητές τους.

Εισαγγελείς

Μετά τη θέσπιση του νόμου 3500/2006, για υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας κατά γυναικών που προηγουμένως ακολουθούσαν την τακτική διαδικασία, με συνέπεια να καθυστερούν επείγουσες περιπτώσεις σημαντικής επικινδυνότητας για το θύμα, δημιουργήθηκε στην Αθήνα και κατόπιν και σε άλλες μεγάλες πόλεις της χώρας, ένα Αυτοτελές Τμήμα Ενδοοικογενειακής Βίας. Αργότερα, το Τμήμα συμπεριέλαβε και τους ανήλικους, καθώς μαζί με τις γυναίκες προέκυπταν συναφείς δικογραφίες με θύματα παιδιά. Το Τμήμα αυτό ήδη από την ίδρυσή του χαρακτηρίστηκε από αθρόα σώρευση δικογραφιών και πολύ γρήγορα υπερφορτώθηκε και κατέστη ανεπιθύμητο από τους περισσότερους εισαγγελείς. Αφ' ενός μεν, για λόγους στερεοτυπικούς:

«κυρίως από τους άνδρες, οι οποίοι αρνούνταν να ασχοληθούν με την ενδοοικογενειακή βία, θεωρώντας ότι μάλλον είναι πιο πολύ **γυναικείο αντικείμενο**».

«Όπως ο αθλητισμός ταιριάζει πιο πολύ σ' έναν άνδρα εισαγγελέα, έτσι θεωρούσαν ότι τα ανήλικα ή η ενδοοικογενειακή βία συνάδουν πιο πολύ με τη **γυναικεία φύση**».

Αφ' ετέρου δε, για λόγους πρακτικούς καθώς στην αρχή τουλάχιστον δεν είχε καν υποτυπώδη υποδομή:

«Ούτε χώρο είχε, ούτε γραμματέα δικό του στην αρχή, ούτε εμπειρογνώμονες».

Τμήμα Ακροάσεων Ενδοοικογενειακής Βίας

Αν και η Εισαγγελία δρα κατ' αρχήν ως ένας κατασταλτικός φορέας, καθώς ο ρόλος της, εφόσον διαπιστωθεί αδίκημα, είναι η άσκηση ποινικής δίωξης και η προώθηση της υπόθεσης στο δικαστήριο, εντούτοις επιτελεί και μια προληπτική λειτουργία. Μετά την εφαρμογή του νόμου 3500/2006 και την κύρωση της Σύμβασης της Κων/πολης, οπότε και λειτούργησε συστηματικά το Τμήμα Ενδοοικογενειακής Βίας στην Αθήνα, καθιερώθηκε το Τμήμα Ακροάσεων για την Ενδοοικογενειακή Βία, το οποίο δεχόταν ακροάσεις συγκεκριμένες ημέρες και ώρες την εβδομάδα για όσους πολίτες επιθυμούσαν να λάβουν πληροφόρηση σχετικά με ζητήματα κακοποίησης. Έτσι, γυναίκες που δίσταζαν να καταφύγουν σε Αστυνομικά Τμήματα ή δικηγόρους για ενημέρωση μπορούσαν να προσφύγουν στην Εισαγγελία Ακροάσεων για συμβουλευτική καθοδήγηση, χωρίς να είναι απαραίτητο να υποβάλουν μήνυση. Σε περιπτώσεις ωστόσο που είχε υπάρξει κακοποίησή τους, ενθαρρύνονταν να συλλέξουν τα στοιχεία που προέκυπταν, όπως ιατρικές γνωματεύσεις ή άλλα αποδεικτικά της κακοποίησής τους έγγραφα, και έτσι σταδιακά άρχισαν να ανοίγουν και νέες δικογραφίες. Το Τμήμα λειτούργησε αποδοτικά πολύ σύντομα και βοήθησε σε μεγάλο βαθμό ν' αρχίσουν να προσέρχονται σ' αυτό γυναίκες και να μιλούν ελεύθερα για θέματα που κάλυπτε για χρόνια ο φόβος και η σιωπή.

«Ήταν το πρώτο βήμα για να σπάσει αυτό το απόστημα στην κοινωνία».

«Υπήρχαν μέρες που ήταν ουρές οι άνθρωποι έξω απ' το γραφείο, ουρές!».

Οι εισαγγελείς Τμημάτων Ενδοοικογενειακής Βίας, ευρισκόμενες/οι στην πρώτη γραμμή αντιμετώπισης περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας κατά γυναικών, είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοποιημένες/οι ως προς αυτά τα αδικήματα και, ελλείψει εξειδικευμένου προσωπικού, αναλαμβάνουν και ρόλους ψυχολόγου και κοινωνικού λειτουργού. Ιδιαίτερα στη διάρκεια των ακροάσεων, πολλές γυναίκες που απευθύνονται ζητώντας πληροφόρηση αποκρύπτουν, από ντροπή κι ενοχές, ότι η κακοποιητική συμπεριφορά αφορά τις ίδιες, ισχυριζόμενες ότι ρωτούν για κάποια φίλη ή συγγενή τους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, για να συμβουλευτεί σωστά και να δώσει κατάλληλη καθοδήγηση ο/η εισαγγελέας:

«... πρέπει να έχει χειρουργική διεισδυτικότητα γιατρού γιατί πολλά πράγματα δεν λέγονται... Χρειάζεται διεισδυτική ματιά, χρειάζεται ζήλος στο πρόβλημα».

«... να μπορεί να διαβάσει ακόμα και τη σιωπή και τα μάτια των ανθρώπων».

Συνήθης διαδικασία

Με την κλασική διαδικασία, οι συνομιλήτριές/τές μου εισαγγελείς Ενδοοικογενειακής Βίας, παραλαμβάνουν και διαχειρίζονται κατά προτεραιότητα τις μηνύσεις που καταθέτουν οι ίδιες οι παθούσες ή οι δικηγόροι τους, καθώς και τις δικογραφίες που παραλαμβάνουν από τα διάφορα περιφερειακά Αστυνομικά Τμήματα ή τη ΓΑΔΑ. Δικογραφίες σχηματίζονται και από έγγραφα που δίνουν πληροφορίες για περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας τα οποία πρωτοκολλώνται

και δίνουν αφορμή για ν' ανοίξουν νέες δικογραφίες. Ακολουθεί προκαταρκτική εξέταση, όπου λαμβάνονται ένορκες ή ανωμοτί καταθέσεις, αν έχουν υποστήριξη κατηγορίας, δίδονται έγγραφες εξηγήσεις, προσκομίζονται έγγραφα από φορείς, υπηρεσίες (π.χ. ιατροδικαστικές) και ειδικούς, κοινωνικές εκθέσεις που μπορεί να απαιτούνται, και κατόπιν είτε ασκείται ποινική δίωξη και η υπόθεση παραπέμπεται στο ακροατήριο είτε πηγαίνει στον ανακριτή αν η δίωξη αναφέρεται σε κακούργημα. Στο αρχείο οι υποθέσεις μπαίνουν όταν δεν υπάρχουν ενδείξεις ενοχής ή έχει εξομαλυνθεί η διαφορά μεταξύ των εμπλεκομένων μερών μετά από τη διαδικασία της ποινικής διαμεσολάβησης, οπότε και παύει η δίωξη. Αδύναμο σημείο του αδικήματος της ενδοοικογενειακής βίας αποτελεί η δυνατότητα ύπαρξης αποδείξεων, γιατί στις οικογενειακές διαφορές συνήθως δεν υπάρχουν μάρτυρες και το ζήτημα των αποδείξεων είναι καθοριστικής σημασίας. Για τον λόγο αυτό οι εισαγγελείς, στο στάδιο των ακροάσεων, συμβουλεύουν τις ενδιαφερόμενες, ακόμα κι αν δεν επιθυμούν να μηνύσουν τον δράστη, να επιδιώκουν έστω μια καταγραφή των γεγονότων της κακοποίησης στο βιβλίο συμβάντων του οικείου Αστυνομικού Τμήματος, καθώς και να ζητούν έγγραφη ιατρική γνωμάτευση σε περίπτωση επίσκεψής τους σε νοσοκομείο, γιατί είναι χρήσιμο αυτά τα έγγραφα να υπάρχουν σε περίπτωση που αργότερα οι παθούσες θελήσουν να τα αξιοποιήσουν.

Αυτόφωρη διαδικασία

Στην περίπτωση της αυτόφωρης διαδικασίας, η παθούσα μεταβαίνει στο αρμόδιο Αστυνομικό Τμήμα και υποβάλλει μήνυση που καταγράφεται από τους αστυνομικούς, οι οποίοι ενημερώνουν αμέσως τον/την εισαγγελέα (υπάρχει διαθέσιμος όλο το 24ωρο) ότι έχει προκύψει περιστατικό ενδοοικογενειακής βίας σε βάρος της.

«Ρωτάω το είδος και την έκταση των σωματικών βλαβών που έχει υποστεί η γυναίκα και κρατάμε τον δράστη, δεν τον αφήνουμε ελεύθερο... Ασκούμε ποινική δίωξη αφού προηγουμένως η αστυνομία δώσει παραγγελία για ιατροδικαστική εξέταση... Την επομένη, όταν προσέρχεται ενώπιόν μας ο δράστης, μελετώντας το υλικό κάνω ένα χαρακτηρισμό της σωματικής βλάβης, αν είναι επικίνδυνη, βαριά ή απλή, και αφού του απαγγείλω την κατηγορία, ακολουθείται η διαδικασία του αυτοφώρου».

Ωστόσο, πριν εισαχθεί η υπόθεση στο δικαστήριο, ο/η εισαγγελέας οφείλει να ρωτήσει τις δύο πλευρές αν επιθυμούν να ακολουθηθεί η διαδικασία της ποινικής διαμεσολάβησης. Αν αυτές δεν συμφωνήσουν, τότε η υπόθεση προχωρά κατευθείαν στο ακροατήριο. Συνήθως η εκδίκαση της υπόθεσης παίρνει αναβολή είτε γιατί ζητείται από τον δράστη είτε γιατί η ιατροδικαστική έκθεση, η οποία αποτελεί ουσιώδες έγγραφο για την πορεία της διαδικασίας και την επιμέτρηση της ποινής, δεν έχει προλάβει ακόμα να συνταχθεί.

Εδώ ο νόμος επιχείρησε μια σημαντική καινοτομία όσον αφορά τη διάπραξη εγκλημάτων ενδοοικογενειακής βίας.

«Αν κριθεί απαραίτητο για την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας του θύματος,

μπορεί με αιτιολογημένη διάταξη να επιβληθούν στον κατηγορούμενο περιοριστικοί όροι ακόμα και από τον εισαγγελέα».

Δηλαδή πριν από τον αρμόδιο ανακριτή ή το δικαστήριο, σ' ένα στάδιο που μπορεί να μην υπάρχει καν απόφαση ασφαλιστικών μέτρων και γνωρίζοντας πόσο χρονοβόρες είναι οι διαδικασίες έκδοσης, έχουμε μια πρώτη ασφαλιστική δικλείδα για την προστασία του θύματος, μια προσωρινή λύση μέχρι να υπάρξει οριστική δικαστική απόφαση. Ο κυριότερος περιοριστικός όρος που επιβάλλεται συνήθως είναι η υποχρέωση του δράστη σε μετοίκηση. Οφείλει δηλαδή ο δράστης να εγκαταλείψει την κοινή κατοικία και δεν του επιτρέπεται να προσεγγίζει την εγκαλούσα στην κατοικία της ή στον χώρο εργασίας της.

Ποινική Διαμεσολάβηση

Ο θεσμός της ποινικής διαμεσολάβησης είναι ένα ακόμη εργαλείο στα χέρια του εισαγγελέα, το οποίο τέθηκε σε ισχύ μετά τη θέσπιση του νομοθετικού πλαισίου του 2006. Αφορά μόνον πλημμελήματα ενδοοικογενειακής βίας και σηματοδοτεί την προσπάθεια του νομοθέτη για ειρηνική εξωδικαστική επίλυση της ενδοοικογενειακής διαφοράς. Στο πλαίσιο της προκαταρκτικής εξέτασης, ο εισαγγελέας καλεί τον κατηγορούμενο και το θύμα και τους ρωτά αν επιθυμούν να αποδεχτούν τη διαδικασία της ποινικής διαμεσολάβησης.⁶ Σε περίπτωση που και τα δύο μέρη συναινέσουν, συντάσσεται σχετικό έγγραφο σύμφωνα με το οποίο ο δράστης υποχρεούται να δηλώσει ανεπιφύλακτα ότι α) δεν θα τελέσει στο μέλλον οιαδήποτε πράξη ενδοοικογενειακής βίας, β) δέχεται να μείνει εκτός της κοινής οικίας όπου συγκατοικεί με το θύμα, για εύλογο χρονικό διάστημα, εφ' όσον το θύμα το επιθυμεί, γ) δέχεται να παρακολουθήσει ειδικό συμβουλευτικό-θεραπευτικό πρόγραμμα σε δημόσιο φορέα,⁷ και δ) θα αποκαταστήσει τις συνέπειες των πράξεών του ή θα καταβάλει στο θύμα χρηματική αποζημίωση.

Εφόσον το θύμα συμφωνήσει, υπογράφεται το σχετικό πρακτικό και από τους δύο διαδικούς και η δικογραφία τοποθετείται στο αρχείο. Αν ο δράστης συμμορφωθεί με τους όρους για χρονικό διάστημα 3 ετών, η διαδικασία ολοκληρώνεται και παύει η ποινική αξίωση εκ μέρους της πολιτείας. Σε περίπτωση όμως που αυτός δεν τηρήσει τους όρους, είτε γιατί υποτροπιάσει είτε γιατί δεν ολοκλήρωσε το θεραπευτικό πρόγραμμα που του επιβλήθηκε, ο εισαγγελέας ανασύρει τη δικογραφία από το αρχείο και η ποινική διαδικασία συνεχίζεται κανονικά.

Πολλές υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας διευθετούνται με τη διαδικασία της ποινικής διαμεσολάβησης – λιγότερες περιπτώσεις εξαρχής και περισσότερες στην πορεία, όταν οι εμπλεκόμενοι παύουν να βρίσκονται εν βρασμώ και καταλήγουν ότι τους συμφέρει περισσότερο να

6. Με τον ν. 5090/2024, σε πλημμελήματα ενδοοικογενειακής βίας, εκτός από τον αρμόδιο εισαγγελέα, τη δυνατότητα ποινικής διαμεσολάβησης μπορεί να διερευνήσει και ο αρμόδιος ανακριτικός υπάλληλος. Δεν χωρεί ποινική διαμεσολάβηση σε πολύ σοβαρά πλημμελήματα ενδοοικογενειακής βίας, ακόμα και αν συναινεί το θύμα.

7. Με τον ν. 5090/2024, στα προγράμματα που υποχρεούται να παρακολουθήσει ο δράστης προστίθεται και πρόγραμμα απεξάρτησης για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας σε δημόσιο φορέα ή ιδιωτικό φορέα εποπτευόμενο από δημόσιο.

συμβιβαστούν γιατί έχουν μικρά παιδιά να μεγαλώσουν, κοινά περιουσιακά στοιχεία να διαχειριστούν και οι δικαστικοί αγώνες χρονίζουν και τους εξαντλούν ψυχικά και οικονομικά. Επίσης, σε περιπτώσεις ψυχικών διαταραχών, ουσιοεξαρτήσεων ή αλκοολισμού, η βοήθεια των ειδικών του θεραπευτικού προγράμματος που επιβάλλεται στο δράστη αποτελεί γι' αυτόν πρόσθετο όφελος.

Μερικοί εισαγγελικοί λειτουργοί αμφισβητούν την ουσιαστική αξία του θεσμού και διατυπώνουν την άποψη ότι δεν είναι παρά μια τυπική διαδικασία χωρίς αντίκρισμα γιατί δεν υπάρχουν οι αρμόδιοι φορείς με τους οποίους μπορούν να συνεργαστούν ώστε να υλοποιηθεί το έργο της διαμεσολάβησης:

«Στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη είναι πιο οργανωμένα τα πράγματα. Υπάρχει το ΕΚΚΑ (Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης). Στην επαρχία όμως δεν υπάρχουν φορείς. Επιλαμβάνονται οι κοινωνικές υπηρεσίες του Δήμου που είναι επιφορτισμένες με χίλια πράγματα και δεν ασχολείται κανείς».

«Δεν έχουμε συνεργασία για να υλοποιήσουμε τη διαδικασία. Ουσιαστικά επαφίεται στο φιλότιμο του κάθε εισαγγελικού λειτουργού πώς θα γίνει η ποινική διαμεσολάβηση».

«Καμία προστασία ή βοήθεια δεν χορηγείται στα θύματα ενδοοικογενειακής βίας, πολλώ δε μάλλον κανένα θεραπευτικό πρόγραμμα δεν έχει προβλεφθεί για τον δράστη... Δεν υπάρχουν αρμόδιοι φορείς, και φυσικά υπάρχει απροθυμία του κράτους να στηρίξει βοηθητικά κι ενισχυτικά προγράμματα οικονομικά».⁸

Πρέπει ωστόσο να τονιστεί ότι οι περισσότεροι δικαστικοί λειτουργοί θεωρούν το θεσμό κατ' αρχήν καινοτόμο και αναμένουν τη λειτουργία και ενίσχυση των υποστηρικτικών δομών με τα εξειδικευμένα επαγγελματικά στελέχη που απαιτούνται για την ολοκληρωμένη εφαρμογή του θεσμού της διαμεσολάβησης.

Δικαστές

Ο δικαστής έχει αρμοδιότητα στην εκδίκαση μιας υπόθεσης ενδοοικογενειακής βίας είτε στο στάδιο της ανάκρισης είτε στο στάδιο του ακροατηρίου. Η διαδικασία εκδίκασης μιας τέτοιας υπόθεσης είναι ίδια όπως σε οποιαδήποτε άλλη ποινική δίκη. Μετά από απόφαση του εισαγγελέα να ασκήσει ποινική δίωξη, η υπόθεση εισάγεται στο ακροατήριο είτε με την αυτόφωρη είτε με την τακτική διαδικασία. Η δίκη μπορεί να διεξαχθεί και κεκλεισμένων των θυρών, αν το δικαστήριο κρίνει ότι η δημοσιότητα μπορεί να βλάψει την ήδη επιβαρυνμένη ψυχική κατάσταση του κακοποιημένου θύματος. Στη συνέχεια το δικαστήριο διενεργεί εξέταση της παθούσας πρωτίστως, αλλά και των άλλων μαρτύρων εφόσον υπάρχουν, εξετάζει πιθανά έγγραφα, και μετά την απολογία του κατηγορούμενου ο εισαγγελέας προτείνει ή όχι την ενοχή του, το δε δικαστήριο αποφασίζει να τον αθώσει ή να τον καταδικάσει με ή χωρίς ελαφρυντικά.

8. Για μια εμπειριστατωμένη κριτική ανάλυση του θεσμού, βλ. Στεφανίδου, Α. (2010). *Ενδοοικογενειακή Βία, Η έννοια της οικογένειας και η διαδικασία της ποινικής διαμεσολάβησης*. Νομική Βιβλιοθήκη, σ. 75-107.

Όπως γίνεται αντιληπτό, οι δικαστές διαχειρίζονται το τελευταίο στάδιο μιας υπόθεσης ενδοοικογενειακής βίας, της οποίας η προετοιμασία έχει διεξαχθεί στο προηγούμενο στάδιο της εισαγγελίας. Οι υποθέσεις φθάνουν στο ακροατήριο με συγκεκριμένη κατηγορία, και υπάρχουν ήδη οι πρώτες καταθέσεις και τα έγγραφα στα οποία χρειάζεται να στηριχτούν για να ολοκληρώσουν τη διαδικασία. Δεν έχουν το εύρος των αρμοδιοτήτων και τα εργαλεία που έχουν στα χέρια τους οι εισαγγελείς, και κύριο μέλημά τους αποτελεί η σωστή εφαρμογή της συγκεκριμένης νομοθεσίας για την ενδοοικογενειακή βία.⁹ Έτσι οι δικαστές διατηρούν μια απόσταση από το τι γίνεται πριν και μετά την ακροαματική διαδικασία, και οι υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών αποτελούν γι' αυτούς μια «δικαστική ρουτίνα».

Αξίζει να σημειωθεί ότι πολλές φορές, προϊόντος και του χρόνου (μέχρι να φτάσει να εκδικαστεί μια υπόθεση μπορεί να περάσουν και 5-6 χρόνια), οι εντάσεις μεταξύ των μερών έχουν αμβλυνθεί, είτε γιατί οι σχέσεις τους αποκαταστάθηκαν είτε γιατί πήραν διαζύγιο, οπότε συχνά επιχειρείται υπαναχώρηση από την πλευρά του θύματος, τα γεγονότα ανακαλούνται και οι καταθέσεις του στο δικαστήριο διαφοροποιούνται.

«Οι γυναίκες έρχονται στο ακροατήριο και δεν επιθυμούν την ποινική τιμωρία του συζύγου τους... Λένε ότι τώρα εκείνος έχει αλλάξει κι ότι εμείς θα τα βρούμε ».

«Αποφασίζει ότι τη δεδομένη στιγμή δεν θέλει να τιμωρηθεί ο σύζυγός της... ότι έγινε κατά λάθος και δεν είχε πρόθεση να της προκαλέσει σοβαρή βλάβη και ότι η ίδια ήταν υπερβολική ».

Τότε ο δικαστής, αν και δεν δεσμεύεται, μπορεί να επιδείξει επιείκεια και, λαμβάνοντας πάντοτε υπ' όψιν τη βαρύτητα των πράξεων, να συνεχίσει μεν την εκδίκαση της υπόθεσης (η δίωξη είναι αυτεπάγγελτη), αλλά να αντιμετωπίσει την συγκεκριμένη περίπτωση με λιγότερη αυστηρότητα και να εκδώσει απαλλακτική απόφαση ή να καταδικάσει τον δράστη με ελαφρυντικά.

Αναπαραστάσεις, πεποιθήσεις, στερεότυπα

Η ενδοοικογενειακή βία αποτελεί ένα κοινωνικό-πολιτισμικό φαινόμενο το οποίο διαμορφώνεται και από τις κοινωνικές αναπαραστάσεις που δημιουργούνται για την ερμηνεία του. Με τις αναπαραστάσεις, τις απόψεις και τις ιδέες που διατυπώνουν σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών, οι δικαστικοί λειτουργοί επιχειρούν μια κοινωνική ερμηνεία της πραγματικότητας του φαινομένου, ενώ παράλληλα συμβάλλουν και στην κατασκευή του.

9. Με τον ν. 5090/2024, σε περίπτωση επιβολής περιοριστικών όρων, το αρμόδιο δικαστικό όργανο μπορεί να ζητήσει συμβουλευτικά τη γνώμη ψυχιάτρων, ψυχολόγων και άλλων ειδικών επιστημόνων σε θέματα ενδοοικογενειακής βίας, εφόσον εργάζονται σε δημόσιο φορέα ή ιδιωτικό που εποπτεύεται από ορισμένα υπουργεία. Η παραβίαση των περιοριστικών όρων επιβάλλει στον δράστη ποινή φυλάκισης.

Μέσα από τον λόγο τους σχετικά με τα περιστατικά στα οποία επιλέγουν να αναφερθούν, την εικόνα που έχουν διαμορφώσει για τα θύματα και τους θύτες, τους φορείς με τους οποίους συνεργάζονται και τις αιτίες στις οποίες αποδίδουν την εμφάνιση του φαινομένου, αναδεικνύονται στάσεις και πεποιθήσεις τους που άλλοτε αναπαράγουν¹⁰ τα έμφυλα στερεότυπα και άλλοτε τα αποδομούν αντικρούοντάς τα.

Αναφορικά με τα στερεότυπα, αξίζει να σημειωθούν τα εξής. Αν και οι αποφάσεις των δικαστικών λειτουργών, όπως και των άλλων φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, καθορίζονται πρωταρχικά από τον νόμο και τους επαγγελματικούς κανόνες, αυτοί δεν αρκούν για να καλύψουν ολόκληρο το φάσμα των προβλημάτων και δραστηριοτήτων με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι. Το εναπομείναν, στη διακριτική τους ευχέρεια, ελεύθερο τμήμα καλύπτεται και από απλουστευτικές θεωρίες της καθημερινότητας,¹¹ που προσλαμβάνονται ως δεδομένες και κοινωνικά αποδεκτές, και που σκοπό έχουν να διευκολύνουν την πρακτική αντιμετώπιση των προβληματικών καταστάσεων.

Η γυναίκα ως θύμα

Στις αναπαραστάσεις των δικαστικών λειτουργών διαγράφεται η εικόνα του θύματος μέσα από τα περιστατικά που οι ίδιοι έχουν διαχειριστεί. Αναφέρονται σε γυναίκες που καταφεύγουν στη δικαιοσύνη μετά από πολυάριθμα επεισόδια ενδοοικογενειακής βίας ή και μετά από μακροχρόνια κακοποίησή τους, κυρίως όταν θεωρήσουν ότι κινδυνεύουν οι ίδιες ή τα παιδιά τους. Έτσι αναδεικνύονται στο λόγο τους οι εικόνες:

• **Του ενοχοποιημένου θύματος**, που ανέχεται την κακοποίηση:

«Τα θύματα σίγουρα υφίστανται όσα ανέχονται».

«Η χειραφέτηση υπάρχει μόνο σε συγκεκριμένες κατηγορίες γυναικών, η πλειοψηφία βρίσκεται σε σύγχυση προτύπων... Η γυναίκα αισθάνεται ότι πρέπει να περνάει από τον ένα πατερούλη στον άλλο».

Τα χαρακτηριστικά των θυμάτων αυτών σύμφωνα με τους συνομιλητές/τριές μου είναι: Η αδύναμη προσωπικότητα που τους στερεί τη δύναμη ν' αντιδράσουν. Η χαμηλή αυτοπεποίθηση. Η μειονεκτική θέση στην οποία η γυναίκα τοποθετεί τον εαυτό της, γιατί πιστεύει ότι της αξίζει αυτή η συμπεριφορά και αυτοενοχοποιείται. Ο εθισμός στην κακοποίηση, που την προτρέπει να ζει μέσα στην αυτολύπηση, το περιθώριο και τη ντροπή.

«Μια γυναίκα που θα ανεχτεί τη συστηματική κακοποίηση και δεν θα αντιδράσει. Κάτι

10. Τσίγκανου Ι., Κάββουρα Θ., κ.ά. (2020). *Βιβλιογραφική Επισκόπηση, Ερευνητικό Έργο Κοινωνικές Αναπαραστάσεις, Πεποιθήσεις και Στερεότυπα για την Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών στην Ελλάδα*. Αθήνα, ΕΚΚΕ, σ. 210-485.

11. Λαμπροπούλου Ε. (1997). *Η Κατάσταση της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 84-87.

σημαίνει αυτό».

«Η γυναίκα κακοποιείται γιατί έχει συνηθίσει, έχει εκγυμναστεί στην κακοποίηση από την οικογένειά της».

«Πιστεύει ότι είναι φυσιολογικό, ότι αποτελεί **μέρος του να είναι γυναίκα**».

Αναφέρονται ωστόσο και κάποιες περιπτώσεις γυναικών που αν και είναι επαγγελματικά επιτυχημένες και δυναμικές στο κοινωνικό τους περιβάλλον, στην ιδιωτική τους ζωή επιτρέπουν στον εαυτό τους να υφίσταται βία.

«Ξέρω δικηγόρινα και γιατρό που υφίστανται βία αλλά δεν χωρίζουν γιατί θα χάσουν το κοινωνικό status».

• **Του στωικού θύματος**, που επιδεικνύει μια «**ανωτερότητα**» γιατί έχει μικρά παιδιά:

«Πολλές φορές το θύμα δείχνει μια **γενναιοδωρία**, μια **μεγαλοψυχία** όταν έχει παιδιά».

«Το ανέχονται για να σώσουν τα παιδιά τους».

• **Του εξαρτημένου θύματος**, στις περιπτώσεις που το θύμα δεν εργάζεται και είναι οικονομικά εξαρτημένο από τον δράστη, αν και υπάρχουν και περιπτώσεις που η εξάρτηση δεν είναι οικονομική αλλά καθαρά συναισθηματική.

• *Του απληροφόρητου θύματος*, που προέρχεται συνήθως από χαμηλά στρώματα, χωρίς μόρφωση και δεν γνωρίζει ότι δικαιούται προστασία:

«Νομίζουν ότι υπάρχει μια νομοτέλεια και καλώς το υφίστανται όλο αυτό γιατί είναι γυναίκες και έτσι τις έπλασε η φύση».

• **Αλλά και του ψευδόμενου θύματος** που καταθέτει ψευδείς κατηγορίες εναντίον του συζύγου για να επιτύχει μια καλύτερη διαπραγμάτευση εν όψει διαζυγίου σχετικά με τη διατροφή και την επιμέλεια των παιδιών:

«Η μήνυση που κατέθεσε η μητέρα ήταν μήνυση για ενδοοικογενειακές ασελγείς πράξεις του πατέρα προς την κόρη και απεδείχθη ψευδής, για να εισπράξει άλλα οφέλη».

Σε πολλές περιπτώσεις, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι συχνό το φαινόμενο της υπαναχώρησης των θυμάτων όταν η υπόθεση έχει φτάσει στο ακροατήριο, οπότε και επιχειρούν να ανακαλέσουν την κατάθεσή τους για να μην τιμωρηθεί ο δράστης. Οι λόγοι, κατά τις συνομιλήτριες/τες μου, ποικίλλουν:

«Από φόβο ότι αν καταδικαστεί μπορεί να γίνει πιο επικίνδυνος για εκείνη και τα παιδιά».

Γιατί θεωρούν ότι είναι ένοχες οι ίδιες επειδή τον προκάλεσαν και τους αξίζει η κακοποίηση που υφίστανται οπότε ισχυρίζονται:

«Δεν φταίει αυτός, εγώ τον προκαλώ και με χτυπάει».

«Είναι καλός άνθρωπος και πατέρας, αλλά λιγάκι νευρικός, οξύθυμος».

«Μα κι εγώ τον είδα μεθυσμένο και δεν έπρεπε εκείνη την ώρα να τον τσιτώσω».

Όπως είπαν οι συνομιλήτριές μου:

«Θέλουν να συγχωρήσουν το δράστη επειδή πιστεύουν πως μετάνιωσε. Κοροϊδεύουν τον εαυτό τους ότι δεν θα επαναληφθεί. Αλλά δυστυχώς γίνεται ξανά και ξανά...».

Ο άνδρας ως θύτης

Τα χαρακτηριστικά του δράστη ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών, όπως αναδεικνύονται μέσα από τις αναπαραστάσεις των δικαστικών λειτουργιών της έρευνας, προσανατολίζονται κυρίως προς δύο κατευθύνσεις:

Το ψυχολογικό προφίλ του και το κοινωνικό περιβάλλον απ' όπου προέρχεται. Σχετικά με το ψυχολογικό του προφίλ:

«Όταν ο δράστης παραπέμπεται για ενδοοικογενειακή βία, ο νόμος φωτογραφίζει το πορτραίτο ενός **ψυχοπαθούς**».

Ο δράστης χαρακτηρίζεται ως «**ψυχοπαθολογική περίπτωση**», άνθρωπος νευρικός, χωρίς φραγμούς και όρια στο θυμό του,

«ο οποίος αν δεν αναχαιτιστεί έγκαιρα αποκτηνώνεται, γι' αυτό πρέπει να καταγγέλλεται από την πρώτη φορά».

Χαρακτηρίζεται ως άνθρωπος «με χαμηλή αυτοεκτίμηση και φοβικά σύνδρομα... δειλός, που φοβάται **τον δυναμισμό που έχει η γυναίκα**».

«Έχει ελλιπή προσωπικότητα... και προσπαθεί να καλύψει τις ανασφάλειές του. Είναι ναρκισσιστής, εγωκεντρικός και ανώριμο άτομο».

Ωστόσο, ειπώθηκε και ότι «έχει να κάνει και με την **ανθρώπινη φύση**...». Στα κοινωνικά χαρακτηριστικά των δραστών, κυριαρχεί η πεποίθηση ότι:

«Είναι ο ίδιος θύμα κακοποίησης μέσα στην πατριαρχική κουλτούρα της οικογένειάς του κατά τη παιδική του ηλικία».

«Είναι εξοικειωμένος με τη βία, που την αναπαράγει και στη μετέπειτα ζωή του».

Κάποιοι προέρχονται από πολιτισμικά και θρησκευτικά περιβάλλοντα, π.χ. Ασιατών ή μουσουλμάνων, όπου νομιμοποιείται η άσκηση ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών και επομένως «... δεν προσλαμβάνεται αυτή η συμπεριφορά ως κακοποιητική».

Έγινε ακόμα αναφορά σε περιπτώσεις Αλβανών και Ρομά που συχνά διαπράττουν «... ιδιαίτερα αδικήματα που σχετίζονται με τη γενετήσια ζωή της γυναίκας», αλλά και νέων παιδιών, με εξάρτηση από ναρκωτικές ουσίες, τα οποία κακοποιούν τις μητέρες τους.

Οι αιτίες

Οι περισσότερες θεωρητικές προσεγγίσεις όσον αφορά τα αίτια του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας δίνουν έμφαση σε παράγοντες όπως η πατριαρχική δομή της κοινωνίας, οι έμφυλες ανισότητες και η κατανομή της εξουσίας ανάλογα με το φύλο. Υποστηρίζουν επίσης ότι αιτία δεν αποτελεί η σύγκρουση ανάμεσα στα εμπλεκόμενα πρόσωπα, όσο η επιθυμία του άνδρα όχι απλά να καθυποτάξει αλλά να θέσει υπό ολοκληρωτική επιβολή και κυριαρχία του τη γυναίκα, εκδηλώνοντας μια αυταρχική συμπεριφορά που του παρέχει την αίσθηση της παντοδυναμίας μέσα στη σχέση.¹² Κάποιοι δικαστικοί λειτουργοί εκφράζουν ανάλογες πεποιθήσεις για τα αίτια, οι οποίες αποτυπώνονται σε φράσεις όπως:

12. Μπούνα Α., Παπάνης Ε. (2020). *Αόρατα Όρια*, ό. π., σ. 42.

«Πιστεύω ότι είναι θέμα εξουσίας»,

«Βλέπει τη γυναίκα σαν κτήμα του και ασκεί εξουσία επάνω της»,

«Σκοπός του είναι η χειραγώγηση και ο έλεγχος του θύματος».

Στις αιτίες της ενδοοικογενειακής βίας σε ατομικό επίπεδο, οι δικαστικοί λειτουργοί περιλαμβάνουν: τις ψυχικές διαταραχές και τα ψυχολογικά προβλήματα, τον αλκοολισμό, την ερωτική αντιζηλία, την εκδίκηση, την προκλητική συμπεριφορά του θύματος, την επιδίωξη της επιμέλειας των παιδιών και την απαγόρευση επικοινωνίας με τον πατέρα μετά από διαζύγιο, τις οικονομικές διαφορές, την έλλειψη παιδείας, τις πιέσεις στον εργασιακό χώρο. Ενώ, σε κοινωνικό επίπεδο, αναφέρουν: την έλλειψη αξιών και τον υλιστικό τρόπο ζωής, τη συνεχή προβολή της βίας από την τηλεόραση, την κουλτούρα ορισμένων κοινωνικών ομάδων που υποτιμά βιανούσα τη θέση της γυναίκας.

Τονίστηκε επίσης η αυξημένη συχνότητα της ενδοοικογενειακής βίας «σε κλειστές, μικρές κοινωνίες της επαρχίας», όπου κυριαρχούν απηρχαιωμένα έμφυλα στερεότυπα και η προσκόλληση σε αυτά είναι ισχυρή, ενώ όλοι/ες αναφέρθηκαν στον σημαντικό ρόλο της οικογένειας για τη διαγενεακή μεταβίβαση της βίας: «όλα ξεκινούν από την οικογένεια» και από τα βιώματα της παιδικής ηλικίας που εγκλωβίζουν κάποιους στην κουλτούρα της οικογένειας τους και τους κατευθύνουν στην αναπαραγωγή των βίαιων συμπεριφορών μέσα στις οποίες μεγάλωσαν. Οι πεποιθήσεις των δικαστικών λειτουργών σχετικά με τους λόγους για τους οποίους δεν χωρίζουν τα θύματα ώστε να βγουν από την κακοποιητική σχέση είναι ότι: φοβούνται για την επικινδυνότητα του δράστη και παραμένουν στο γάμο για τα παιδιά, ή από ντροπή ικανοποιούν τις έμφυλες προσδοκίες του οικογενειακού και κοινωνικού τους περιβάλλοντος για το:

«Τι θα πει ο κοινωνικός περίγυρος»,

«Τι θα πουν οι γονείς και η κοινωνία».

Εκφράστηκε ωστόσο και η πεποίθηση ότι:

«κάποιες γυναίκες δύσκολα βγαίνουν από πλούσιους γάμους. Θεωρούν επίτευγμα το κοινωνικό status που τους προσφέρει ένας πλούσιος σύζυγος».

«Ξέρω [γυναίκα επιστήμονα] που υφίσταται βία και δεν το φανερώνει γιατί θα χάσει την οικονομική άνεση».

Σε σχέση με τις κοινωνικές τάξεις, το στερεότυπο ότι το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών αφορά τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα, αν και συνεχίζει να αναφέρεται, εντούτοις έχει πλέον διαρραγεί. Έτσι κάποιες/οι δικαστικοί λειτουργοί διατυπώνουν την πεποίθηση ότι το φαινόμενο είναι μεν «διαταξικό αλλά πιο αυξημένο στις κλειστές κοινωνίες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο», ενώ κάποιες/οι άλλοι πιστεύουν ότι «είναι εντελώς διαταξικό... από τα πιο φτωχά ως τα πιο πλούσια στρώματα...».

«Κάποτε ήταν φαινόμενο των χαμηλών στρωμάτων. Τώρα ανεβαίνει συνεχώς προς τα πάνω».

«Δεν έχει σημασία αν το πρόβλημα κρύβεται μέσα στο σκάφος ή σε μια πλούσια βίλα ή

αυτός βάζει σεκιουριτάδες να τη δείρουν ή την απειλεί ότι θα τη βγάλει τρελή και θα της πάρει τα παιδιά... Είδα μεγαλύτερη επικινδυνότητα εκεί, περισσότερο φόβο σ' αυτά τα κοινωνικά στρώματα...».

Έγινε όμως αναφορά ακόμα και σε πρόσωπα υπεράνω πάσης υποψίας:

«από υψηλά μορφωτικά στρώματα, με περγαμηνές, τεράστιες θέσεις και καθ' όλα αξιοσέβαστους στην έξω κοινωνία».

Έμφυλα στερεότυπα και διαφορές πρόσληψης της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών

Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις των συνομιλητριών/τών μου, δεν υπάρχει διαφορά στον τρόπο που, κατά την αρμοδιότητά τους, διαχειρίζονται τα αδικήματα ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών οι άνδρες και οι γυναίκες δικαστικοί λειτουργοί, γιατί κατ' αρχήν όλοι προτάσσουν την εφαρμογή του νόμου. Ωστόσο, εμβαθύνοντας περισσότερο στη συζήτηση, οι μισοί από όσους/ες συνομίλησα πιστεύουν ότι παρ' όλα αυτά υπάρχουν έμφυλες διαφορές στον τρόπο πρόσληψης του φαινομένου: ότι «ναι, οι γυναίκες και οι άνδρες δικαστικοί λειτουργοί διαφέρουν στο πώς αντιλαμβάνονται τα γεγονότα» και ότι ο τρόπος πρόσληψης τους διαφοροποιείται :

- **Ως προς την ευαισθησία** που επιδεικνύουν οι γυναίκες δικαστικοί λειτουργοί απέναντι στο φαινόμενο της γυναικείας κακοποίησης:

«Θεωρώ ότι οι γυναίκες είναι πιο ευαισθητοποιημένες στην αδυναμία της γυναίκας... Έχουν μεγαλύτερη ενσυναίσθηση».

- **Ως προς τη γυναικεία ψυχολογία**, που την καταλαβαίνουν καλύτερα:

«Ο άντρας μπορεί να πει: μα είναι δυνατόν να έγινε αυτό και να το αποδέχτηκε αυτή η γυναίκα που φαίνεται τόσο δυναμική;»

«Η γυναικεία ψυχολογία είναι πιο διεισδυτική στο να κατανοεί θέματα όπως η βία»

- **Ως προς τη δραματοποίηση των γεγονότων:**

«Ενδεχομένως οι άνδρες να θεωρούν λίγο υπερβολική τη στάση του θύματος, ότι υπερβάλλει κάπως»,

«Ναι, εντάξει, μπορεί η γυναίκα να είναι υπερβολική, να ήταν ένα απλό σπρώξιμο»,

«Μπορεί η γυναίκα να τα λέει λίγο παραπάνω απ' ό,τι έγιναν»

- **Ως προς την αξιοπιστία:**

«Ο άνδρας πιστεύει πιο εύκολα ότι η γυναίκα προκάλεσε τον δράστη... Ότι το κάνει από εκδικητικότητα ή για άλλο λόγο, όπως π.χ. να ζητήσει διαζύγιο ή να του διακόψει την επικοινωνία με τα παιδιά».

Ή θεωρούν ότι:

«Έλα μωρέ, τα 'θελε και τα 'παθε».

- **Ως προς τα σεξουαλικά εγκλήματα**, οι άνδρες μπορεί να είναι πιο επιεικείς με τον δράστη:

«αλλιώς αντιμετωπίζει ένας άνδρας τη μαστροπεία»,

«Διαφορά έχω συναντήσει λόγω φύλου στα σεξουαλικά εγκλήματα. Αλλιώς τα βλέπει ο άνδρας όπως π.χ. στο θέμα του βιασμού μεταξύ συζύγων/συντρόφων, για το αν υπάρχει ή όχι συναίνεση».

• **Ως προς τη φυσιολογία του εγκεφάλου:**

«Λειτουργούν διαφορετικές περιοχές στον ανδρικό εγκέφαλο. Ο ανδρικός εγκέφαλος προσλαμβάνει τα ερεθίσματα πιο απλά, πιο τυποποιημένα...»

• **Ως προς τις ικανότητες:**

«Ξέρετε στα θέματα αυτά [Ενδοοικογενειακής Βίας] οι γυναίκες δικαστικοί λειτουργοί βγάζουν το φίδι απ' την τρύπα»,

«Οι άνδρες αν και είναι το ισχυρό φύλο είναι πιο συγκρατημένοι, πιο ευθυνόφοβοι. Οι γυναίκες βγαίνουν μπροστά»,

«... είναι η ικανότητα που μας έχει δώσει η φύση να διαχειριζόμαστε τη ζωή, που είναι πιο δύσκολη για τη γυναίκα...»

Ωστόσο διατυπώθηκε και η πεποίθηση ότι:

«Ναι, υπάρχει διαφορά, αλλά όχι ως προς τα φύλα – ως προς τις ηλικίες!»,

«Οι αρχαιότεροι συνάδελφοι, όχι μόνο άνδρες αλλά και γυναίκες, ήταν πολύ επιφυλακτικοί απέναντι στον νόμο [για την ενδοοικογενειακή βία] όταν πρωτοβγήκε. Οι νεότεροι όμως έχουν διαφορετικές αντιλήψεις»,

«Δεν υπάρχει σήμερα νέος άνθρωπος, συνάδελφος, που να μην είναι υποψιασμένος για το τι συμβαίνει μέσα στην οικογένεια... Δηλαδή όταν έρχεται κάποια γυναίκα με περιστατικά κακοποίησης είναι όλοι υποψιασμένοι για το τι συμβαίνει...».

Η εικόνα των συνεργαζόμενων φορέων

Στις αναπαραστάσεις των δικαστικών λειτουργών διαγράφεται και η εικόνα που έχουν αυτοί για τους επαγγελματικούς φορείς με τους οποίους συνεργάζονται. Οι δικαστές χρειάζονται κατά την άσκηση των καθηκόντων τους πραγματογνωμοσύνες, ιατροδικαστικές εκθέσεις, γνωματεύσεις κ.λπ., και συνεργάζονται με νοσοκομεία, γιατρούς, υπηρεσίες, φορείς με τους οποίους δηλώνουν ότι έχουν ικανοποιητική συνεργασία και των οποίων τον ρόλο θεωρούν:

«πολύ σημαντικό, γιατί εκείνοι έχουν μια γνώση που δεν έχει αλλά χρειάζεται δικαστής».

Την πιο στενή συνεργασία όμως έχουν οι δικαστές με τους εισαγγελείς, για τον ρόλο των οποίων εκφράζουν πολύ θετική άποψη:

«Ο εισαγγελέας ακροάσεων και οι συμβουλές του είναι μεγάλη βοήθεια για τον πολίτη. Σας έχουν πει πόσες γυναίκες έχουν χτυπήσει την πόρτα τους για βοήθεια;»

Οι συνομιλήτριες/τές μου έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη συνεργασία τους με την Αστυνομία.

Οι δικαστές με την Αστυνομία έχουν συνεργασία μόνο όταν ασκούν ανακριτικά καθήκοντα:

«Στην επαρχία πιστεύω ότι δεν γίνεται η δουλειά που πρέπει. Οι αστυνομικοί δεν έχουν

τα μέσα, δεν έχουν εξειδίκευση. Υπάρχουν όμως Τμήματα με εξειδικευμένους αστυνομικούς και αξιόλογα στελέχη... που είναι πολύ καλά οργανωμένα και η συνεργασία μας είναι άψογη»

Οι εισαγγελείς ωστόσο έχουν συνεχή και στενή συνεργασία με την Αστυνομία. Η εικόνα τους είναι ότι στα περιφερειακά Αστυνομικά Τμήματα δεν γίνεται σωστή διαχείριση των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών. Ότι ο ρόλος των αστυνομικών εκεί είναι περισσότερο διεκπεραιωτικός παρά ουσιαστικός, και ότι αυτό έχει ως συνέπεια να γίνονται λάθη διαχείρισης. Πιστεύουν ότι τα Αστυνομικά Τμήματα της περιφέρειας είναι αποδεκατισμένα και εστιάζουν στη βαρύτερη εγκληματικότητα, όπως ληστείες κ.λπ. Ισχυρίζονται επίσης ότι οι αστυνομικοί θεωρούν πως οι διενέξεις μεταξύ των ζευγαριών αποδυναμώνονται με την πάροδο του χρόνου κι έτσι δεν αξιολογούν τα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας ως σοβαρά. Επειδή «όσο πιο επαρχιακό είναι ένα Τμήμα, και όλοι τα κάνουν όλα και δεν υπάρχει εξειδίκευση, μπορεί να θέλουν [οι αστυνομικοί] ακόμα και να υποβαθμίσουν κάποια περιστατικά».¹³

Είναι λοιπόν διαφορετικό να προσφύγει κάποια γυναίκα σε Αστυνομικό Τμήμα μικρής περιοχής,

«όπου όλοι γνωρίζονται μεταξύ τους, γνωρίζουν τον άνδρα της και την ίδια, και άλλο να πάει στα Κεντρικά που κανείς δεν τη γνωρίζει και έχει δίπλα της και ειδικό ψυχολόγο».

Επομένως, η αστυνομία δεν λειτουργεί με τον ίδιο τρόπο σε κάθε πόλη:

«Όσο πιο μικρή η πόλη, τόσο πιο πολλά προβλήματα στη λειτουργία [των Τμημάτων]».

Έτσι, όλοι οι δικαστικοί λειτουργοί και ιδιαίτερα οι εισαγγελείς δίνουν μεγάλη σημασία στην εξειδίκευση και έχουν υποδεχθεί θετικά το γεγονός της δημιουργίας Ειδικού Τμήματος Ενδοοικογενειακής Βίας στα κεντρικά γραφεία της ΓΑΔΑ. Όπως διατυπώθηκε χαρακτηριστικά από εισαγγελικό λειτουργό:

«Η αστυνομία έχει κάνει τρομερά βήματα, τουλάχιστον στις μεγάλες πόλεις... Στα Ειδικά Τμήματα Ενδοοικογενειακής Βίας της Αστυνομίας υπάρχουν αξιόλογοι επαγγελματίες που βοηθούν κι εμάς στο δικό μας έργο».

Σ' αυτές τις ειδικές υπηρεσίες, τα στελέχη ασχολούνται μόνο με την ενδοοικογενειακή βία και

«είναι νέοι άνθρωποι, πολύ καταρτισμένοι, έτοιμοι να στηρίζουν και ψυχολογικά τη γυναίκα που θα καταφύγει σ' αυτούς για βοήθεια και να θέσουν και τα σωστά ερωτήματα».

Επίσης «είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοποιημένοι με το θέμα και ζητούν λεπτομερείς συμβουλές για το πώς να δράσουν όταν κάποιος δράστης είναι επικίνδυνος, σε ποιον ξενώνα να απευθυνθούν όταν μια γυναίκα χρειάζεται καταφύγιο... Στα Κεντρικά, εκεί να δεις γνώση, ετοιμότητα και εξειδίκευση!».

13. Σύμφωνα με τον ν. 5090/2024, οι αστυνομικές αρχές που λαμβάνουν γνώση περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας υποχρεούνται αμελλητί να ενεργούν ώστε να παρέχουν στα θύματα ηθική, υλική και κοινωνική συμπαράσταση, μαζί με τους διευρυμένους φορείς του δημόσιου τομέα που παρέχουν συνδρομή για αυτές τις περιπτώσεις.

Όπως το έθεσε δικαστικός λειτουργός:

«Τα νέα παιδιά στην αστυνομία με τα οποία συνεργαζόμαστε εμείς ως ανακριτές έχουν βγει από πανεπιστημιακές σχολές και είναι εξαιρετικά».

Και κλείνει λέγοντας:

«Εγώ θα το βάλω ηλικιακά. Οι νεότεροι είναι καλύτεροι από τους παλιούς!».

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Οι αναπαραστάσεις των δικαστικών λειτουργών για την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών διαμορφώνονται μέσα από τα περιστατικά που αντιμετωπίζουν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, καθώς και από τον τρόπο που τα ερμηνεύουν και τα αντιλαμβάνονται, αφ' ενός μεν μέσα από το φίλτρο του νόμου, αφ' ετέρου δε μέσα από προσωπικές τους προσλαμβάνουσες και κοινωνικά κατασκευασμένες θεωρήσεις.

Οι εισαγγελείς αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους όχι μόνον ως διωκτικό αλλά και ως ευρύτερα κοινωνικό. Αυτό γίνεται κατανοητό, μεταξύ άλλων, από τη συμβουλευτική καθοδήγηση που ασκούν στο Τμήμα Ακροάσεων, αλλά και από τη συμβολή τους στην ειρηνική διευθέτηση των ενδοοικογενειακών διαφορών μέσα από την εξωδικαστική διαδικασία της Ποινικής Διαμεσολάβησης. Ωστόσο, στον λόγο τους συχνά διακατέχονται από απογοήτευση και ματαίωση όταν το ίδιο πρόσωπο εμφανίζεται μπροστά τους για το ίδιο αδίκημα ενδοοικογενειακής βίας ξανά και ξανά. Οι περισσότεροι/ες δικαστές και εισαγγελείς με τους οποίους συνομίλησα καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών δεν αντιμετωπίζεται μόνο με κατασταλτικά μέσα. Ότι είναι ένα κοινωνικό-πολιτισμικό φαινόμενο για το οποίο δεν επαρκούν οι ποινικές κυρώσεις. Πιστεύουν ότι δεν αρκεί μόνο η άσκηση κοινωνικού ελέγχου από τους επίσημους φορείς της κρατικής εξουσίας, αλλά απαιτείται και η έκφραση της κοινωνικής αποδοκιμασίας, της μη ανοχής παρόμοιων συμπεριφορών μέσα από την ενεργοποίηση του ανεπίσημου κοινωνικού ελέγχου, που καθιερώνει νέες κοινωνικές νόρμες με τις οποίες σταδιακά κοινωνικοποιούνται οι νεότερες γενιές.

Τα αδικήματα τα οποία εκθέτουν στις αναπαραστάσεις τους οι δικαστικοί λειτουργοί αφορούν κυρίως τη σωματική κακοποίηση των γυναικών (σωματικές βλάβες), η οποία όμως σχεδόν πάντα συνοδεύεται και από λεκτική και ψυχολογική βία, απειλές και εξυβρίσεις. Η χρήση σεξουαλικής βίας δεν φθάνει συχνά στα δικαστήρια, καθώς δεν είναι εύκολο να αποδειχθεί, αλλά οι συνομιλήτριες/τές μου ισχυρίζονται ότι την αντιλαμβάνονται έμμεσα, από τα συμφραζόμενα των καταθέσεων και τα περιγραφόμενα γεγονότα.

Τα περιστατικά που φθάνουν στα δικαστήρια αποτελούν την κορυφή του παγόβουνου της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών. Η αθέατη πλευρά του φαινομένου είναι πολύ βαθύτερη και παραμένει αθέατη εξαιτίας και του προβλήματος της δυσχέρειας των αποδείξεων.

Η τάση του φαινομένου χαρακτηρίστηκε αυξητική ακόμα και πριν από την έκρηξη της πανδημίας και εντάθηκε ακόμα περισσότερο κατά τη διάρκειά της: «το Αυτόφωρο γεμίζει με υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας». Προσδιορίστηκε όμως και ο κύριος εντοπισμός του φαινομένου: «η ελληνική επαρχία έχει μεγάλη πληγή στην ενδοοικογενειακή βία».

Εντύπωση προκαλεί η διαπίστωση από τους συνομιλητές/τριές μου ότι τα τελευταία χρόνια το φαινόμενο δεν περιορίζεται στα χαμηλότερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα όπως παλαιότερα, αλλά εξελίσσεται όλο και περισσότερο σε διαταξικό, αφορώντας και πιο μορφωμένα και με υψηλές θέσεις πρόσωπα.

Στις πεποιθήσεις τους σχετικά με τους λόγους εκδήλωσης συμπεριφορών ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών κυριαρχούν ως αίτια: η επιδίωξη του δράστη να ασκεί απόλυτη εξουσία και να χειραγωγεί τη γυναίκα ως κτήμα του, η διαγενεακή μεταβίβαση της βίας, καθώς και κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες που καθορίζουν τις αξίες και τους έμφυλους ρόλους σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες (όπως π.χ. Ρομά ή μουσουλμάνους). Η υπερπροβολή της βίας από την τηλεόραση καταδικάστηκε απ' όλους, στο δε ατομικό επίπεδο κυριάρχησαν ως αίτια τα κακοποιητικά βιώματα της παιδικής ηλικίας, ο εθισμός σε αλκοόλ και ουσίες, τα οικονομικά και ψυχολογικά προβλήματα, η ερωτική αντιζηλία.

Η εικόνα του θύματος διαγράφεται στις αναπαραστάσεις των συνομιλητών/τριών μου ως γυναίκα με αδύναμη, παθητική προσωπικότητα και χαμηλή αυτοπεποίθηση, που, πιστεύοντας ότι αξίζει την κακοποιητική συμπεριφορά, αυτοενοχοποιείται, είναι «εθισμένη στην κακοποίηση» και επιδεικνύει «ανεπίτρεπτη ανοχή».

Πολύ συχνά, όταν η υπόθεση φθάνει στο δικαστήριο, υπαναχωρεί και επιχειρεί να ανακαλέσει την κατάθεσή της για να μην τιμωρηθεί ο δράστης, ισχυριζόμενη ότι αυτή τον προκαλεί και ότι δεν θέλει να πάει φυλακή εξ αιτίας της. Η εικόνα του άνδρα δράστη, από την άλλη πλευρά, παραπέμπει κυρίως σε άτομο με ψυχοπαθολογική προσωπικότητα, ανώριμο, ναρκισσιστικό και θρασύδειλο. Συνήθως εμφανίζεται στο δικαστήριο μετανιωμένος, ενώ συχνά είναι εξοικειωμένος με τη βία ως θύμα και ο ίδιος κακοποιητικής συμπεριφοράς στην παιδική του ηλικία μέσα στο πατριαρχικό περιβάλλον της οικογένειας όπου μεγάλωσε.

Ανάμεσα στις στερεοτυπικές απόψεις που διατυπώθηκαν καταγράφεται η πεποίθηση των συνομιλητριών/τών μου ότι οι άνδρες δικαστικοί λειτουργοί αποφεύγουν την απασχόλησή τους σε

Τμήματα Ενδοοικογενειακής Βίας γιατί θεωρούν αυτού του είδους τη βία περισσότερο γυναικεία υπόθεση, που συνάδει με τη γυναικεία φύση – σε αντίθεση π.χ. με την ενασχόληση τους στο τομέα της αθλητικής βίας, που θεωρούν ότι αρμόζει περισσότερο σ' έναν άνδρα.

Σχετικά με τις έμφυλες διαφορές στον τρόπο πρόσληψης της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών από γυναίκες και άνδρες δικαστικούς λειτουργούς, διατυπώθηκαν ενδιαφέρουσες απόψεις εκ μέρους των συνομιλητριών/τών μου: ότι οι γυναίκες δικαστικοί λειτουργοί είναι περισσότερο ευαίσθητοποιημένες απέναντι στην κακοποιημένη γυναίκα, κατανοούν καλύτερα τη γυναικεία ψυχολογία, είναι ισχυρότερες ως γυναίκες και έχουν, από τη φύση τους, περισσότερες ικανότητες στη διαχείριση παρόμοιων περιστατικών – σε αντίθεση με τους άνδρες συναδέλφους τους, που πείθονται δυσκολότερα για την αξιοπιστία του θύματος, θεωρούν ευκολότερα ότι με πονηριά μεγαλοποιεί τα γεγονότα και είναι πιο επιεικείς με τον δράστη σε θέματα συναίνεσης σε σεξουαλικά αδικήματα.

Θα ήθελα να επισημάνω ότι, κατά τη γνώμη μου, οι συχνές αναφορές σε αμφιλεγόμενες έννοιες όπως «γυναικεία φύση», «ανθρώπινη φύση», «μεγαλοψυχία» ή «γενναιοδωρία» των γυναικών θυμάτων που ανέχονται τη βία γιατί «θυσιάζονται για τα παιδιά τους» κ.λ.π., διατυπωμένες άλλοτε με θετική κι άλλοτε με αρνητική σημασιοδότηση, παραπέμπουν σε κοινωνικά κατασκευασμένα στερεότυπα που προσδίδουν μια απλουστευτική εξήγηση σ' ένα πολύπλοκο, σύνθετο και με πολλές διαστάσεις κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο όμως έχει τραυματικές συνέπειες τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο.

Από τις αναπαραστάσεις των δικαστικών λειτουργών αναδύονται εικόνες και εκφράζονται πεποιθήσεις που άλλοτε αναπαράγουν τα έμφυλα στερεότυπα και άλλοτε στέκουν κριτικά απέναντί τους. Η νομοθεσία για την ενδοοικογενειακή βία, η σύγχρονη κοινωνική εμπειρία και η εκτεταμένη είσοδος του θέματος στον δημόσιο διάλογο έχουν αλλάξει το «βλέμμα» τους πάνω στις ενδοοικογενειακές σχέσεις και σηματοδοτούν τη μετάβαση προς μια νέα κατεύθυνση που ωστόσο δεν έχει ακόμα εδραιωθεί. Σ' αυτό το μεταβατικό στάδιο εκφράζονται συχνά και αντιφατικές απόψεις, βασισμένες σε παραδοσιακές αντιλήψεις σχετικά με τις ενδοοικογενειακές σχέσεις από τη μία πλευρά και πιο σύγχρονα έμφυλα πρότυπα από την άλλη. Προκύπτει όμως το συμπέρασμα ότι οι περισσότεροι/ες είναι ήδη αρκετά υποψιασμένοι για τις επερχόμενες κοινωνικές αλλαγές, ιδιαίτερα οι γυναίκες εισαγγελείς και οι νεότεροι σε ηλικία δικαστικοί λειτουργοί, ανεξαρτήτως φύλου.

Στις προτάσεις που διατύπωσαν για την αντιμετώπιση του φαινομένου της ενδοοικογενειακής βίας, οι συνομιλήτριες/τες μου έδωσαν έμφαση στα εξής σημεία:

- Όλοι οι δικαστικοί λειτουργοί αναφέρθηκαν στη μεγάλη σημασία της πρόληψης σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών αλλά και τη βία γενικότερα. Συγκεκριμένα,

επεσήμαναν την αξία της παιδείας εν γένει και της εκπαίδευσης ειδικότερα, αφ' ενός μεν για την αγωγή του παιδιού ως πολίτη σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, αφ' ετέρου δε για την εκμάθηση τρόπων διαχείρισης του θυμού του και την ανάπτυξη δεξιοτήτων για την ουσιαστική επικοινωνία του με τους άλλους. Γιατί, όπως ειπώθηκε, «όταν υπάρχει επικοινωνία δεν υπάρχει βία».

- Στον ρόλο της οικογένειας, που ειπώθηκε ότι «αποτελεί πηγή όλων των δεινών», καλλιεργεί τα βίαια πρότυπα και προλειαίνει το έδαφος για τη διαγενεακή μεταβίβαση της βίας, ενώ διατυπώθηκε και κριτική στον τρόπο με τον οποίο η ελληνική οικογένεια ανατρέπει τα άρρενα μέλη της, έτσι ώστε μεγαλώνοντας να εξελίσσονται σε εγωκεντρικούς και εξουσιαστικούς ενήλικες.

- Στην ανάγκη συστηματικής ευαισθητοποίησης και ευρείας πληροφόρησης της κοινωνίας σχετικά με τον παράνομο χαρακτήρα συμπεριφορών ενδοοικογενειακής βίας και στην ενθάρρυνση των γυναικών που τις υφίστανται να προβαίνουν σε καταγγελία στις Αρχές και να ζητούν για προστασία τους την αρωγή των αρμόδιων φορέων.

- Στο ρόλο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης που, με την αυξημένη προβολή της βίας αλλά και την αναπαραγωγή σεξιστικών προτύπων, ενδυναμώνουν τα στερεότυπα και συμβάλλουν στην εδραίωση των έμφυλων ανισοτήτων.

Επίσης, για την ολοκληρωμένη εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου και τη βελτίωση των συνθηκών άσκησης των καθηκόντων τους, οι δικαστικοί λειτουργοί, επικεντρώθηκαν στις εξής προϋποθέσεις:

- Στην αύξηση του αριθμού των εισαγγελέων στα Τμήματα Ακροάσεων και στην ανάγκη συνεργασίας τους με ειδικούς επιστήμονες στα Τμήματα Ενδοοικογενειακής Βίας: «Στην Αθήνα, με 130 οργανικές θέσεις, υπηρετούν 72 εισαγγελείς και μόνον 2 ασχολούνται με την Ενδοοικογενειακή Βία».

- Στην αύξηση των δομών της περιφέρειας και στη στελέχωσή τους με εξειδικευμένους επαγγελματίες που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους για την κοινωνική και ψυχολογική υποστήριξη των θυμάτων κακοποίησης: «Η Αθήνα έχει το ΕΚΚΑ. Στις επαρχιακές πόλεις υστερούμε».

- Στην ανάγκη για τη δική τους επιμόρφωση σχετικά με όλες τις πτυχές του θέματος της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών καθώς και στην εκπαίδευση των αστυνομικών για τη σωστή διαχείριση ανάλογων περιστατικών.

- Στην πάταξη της πολυνομίας. Για μεγάλο χρονικό διάστημα ίσχυαν περισσότεροι του ενός νόμοι σχετικά με την ενδοοικογενειακή βία. «Έτσι βρεθήκαμε αντιμέτωποι με διατάξεις που ισχύουν παράλληλα. Αυτή η πολυνομία δεν μας βοηθά στην πράξη».

- Στη συχνότερη χρήση της Ποινικής Διαμεσολάβησης (κυρίως όταν υπάρχουν παιδιά) και στην παρακολούθηση της πορείας της σχετικά με το αν τηρούνται ή όχι οι όροι και οι προϋποθέσεις της: «Στην πράξη δεν ανασύρονται οι δικογραφίες από το αρχείο και δεν υπάρχει παρακολούθηση».

- Στην εδραίωση εποπτικού ελέγχου και ελέγχου εκτέλεσης (όχι αναστολής) των δικαστικών αποφάσεων, με δυνατότητες εφαρμογής και εναλλακτικών ποινών.
- Επίσης, στην ανάγκη καθιέρωσης, εκ μέρους της Πολιτείας, προστατευτικής διάταξης που να κατοχυρώνει τους δικαστικούς λειτουργούς, οι οποίοι ανά πάσα στιγμή κινδυνεύουν να μηνυθούν: «Το Τμήμα Ακροάσεων έχει αυτή την αρνητική πλευρά. Όταν οι άνθρωποι φύγουν δυσαρεστημένοι από το γραφείο του εισαγγελέα, μπορεί να στραφούν εναντίον του»... «Μηνύουν τους δικαστές και τους εισαγγελείς όταν δεν τους αρέσει η απόφαση. Αυτό είναι μια σύγχρονη επιδημία».

Καταλήγοντας, θα ήθελα να επισημάνω ότι η ενδοοικογενειακή βία ποινικοποιήθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα με τον ν. 3500/2006. Σημαντικές μεταρρυθμίσεις στον νόμο αυτό επέφερε η κύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης (ν. 4531/2018), ενώ νέες τροποποιήσεις καθιερώθηκαν από τον πρόσφατο νόμο 5090/2024. Με την κατακόρυφη αύξηση των περιστατικών και το συνακόλουθο ευρύ άνοιγμα του θέματος στον δημόσιο διάλογο δόθηκε η δέουσα δημοσιότητα αναφορικά με το φαινόμενο της ενδοοικογενειακής βίας κατά των γυναικών και στη χώρα μας. Έτσι έχει αρχίσει πλέον η διάχυση της πληροφόρησης και η εμβάθυνση της ευαισθητοποίησης σχετικά με το ζήτημα, γεγονός που μπορεί να εκκινήσει μια δυναμική και για την απαραίτητη αλλαγή της νοοτροπίας, σε βάθος χρόνου – αλλαγή η οποία θα αφορά τόσο τους επαγγελματίες του κλάδου όσο και την ευρύτερη κοινωνία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Λαμπροπούλου, Ε. (1997). *Η Κατάσταση της Κοινωνικής Πραγματικότητας και τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mason, J. (2003). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας* (επιμ.: Ν. Κυριαζή). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπούνα, Α. και Παπάνης, Ε. (2020). *Αόρατα Όρια. Οδηγός συμβουλευτικής για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών*. Ηδύπεια.
- Παπαμιχαήλ, Στ. (2020). «Η ψυχολογική βία και ο εξαναγκαστικός έλεγχος ως σημαντικές μεταβλητές στην κατανόηση της συζυγικής-συντροφικής βίας». *Έγκλημα και Τιμωρία*, τεύχος 7.
- Στεφανίδου, Α. (2010). *Ενδοοικογενειακή βία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Τσίγκανου, Ι. και Κάββουρα, Θ. κ.ά. (2020). *Βιβλιογραφική Επισκόπηση. Ερευνητικό Έργο Κοινωνικές Αναπαραστάσεις, Πειθίσεις και Στερεότυπα για την Ενδοοικογενειακή Βία κατά των Γυναικών στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Φρονίμου, Ε. (2016). «Επαγγελματική και Οικογενειακή Ζωή των Γυναικών Δικαστών. Μια Ασύμπτωτη Σχέση». Στο Ι. Τσίγκανου και Μ. Θανοπούλου (επιμ.), *Γυναίκες στα νομικά επαγγέλματα την εποχή της κρίσης*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Art and Crime

Ανεβάζοντας «Αντιγόνη» στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού I

Αικατερίνη Παπαγεωργίου

Σκηνοθέτις

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

Το θεατρικό εργαστήριο

Από το 2016 μέχρι και σήμερα στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Κράτησης Κορυδαλλού I λειτουργεί πρόγραμμα θεατρικού εργαστηρίου για τους κρατούμενους με την έγκριση της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής. Η αρχική διαμόρφωση και λειτουργία του εργαστηρίου ήταν αμιγώς στοχευμένη στο ανέβασμα μιας θεατρικής παράστασης. Τα τελευταία δύο χρόνια η δράση του εργαστηρίου έχει διευρυνθεί και σε άλλα πεδία της θεατρικής εκπαίδευσης, όπως καθοδηγούμενοι αυτοσχεδιασμοί, βασικές αρχές υποκριτικής, δραματουργική επεξεργασία, κ.ά. Συμμετέχουν κρατούμενοι που έχουν επιδείξει το αντίστοιχο ενδιαφέρον και έχουν αδειοδοτηθεί από τον/την αρμόδιο/α εισαγγελέα του καταστήματος, κατόπιν εισηγήσεως της αρμόδιας κοινωνιολόγου και υπεύθυνης συντονίστριας του προγράμματος, Γιολάντας Κωνσταντινίδου.

Ως εκ τούτου, άδειες λαμβάνουν οι κρατούμενοι που αιτούνται γραπτώς τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα του θεατρικού εργαστηρίου και οι αρμόδιοι κοινωνιολόγοι και εισαγγελείς του καταστήματος κρίνουν ότι θα μπορέσουν να ενταχθούν στην ομάδα. Τα κριτήρια αποδοχής των αιτήσεων δεν αφορούν το ποινικό προφίλ του εκάστοτε υποψηφίου, αλλά τη στάση και τη συμπεριφορά του κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο κατάστημα. Τα πρώτα χρόνια το πρόγραμμα του θεατρικού εργαστηρίου στο κατάστημα κράτησης του Κορυδαλλού Ι στηριζόταν από το Εθνικό Θέατρο και στη συνέχεια από το Δημοτικό Θέατρο Πειραιά. Δυστυχώς, τα τελευταία χρόνια δεν λαμβάνει κρατική υποστήριξη.

Παρ' όλα αυτά, λόγω της μεγάλης δημοφιλίας και αναγνώρισης που απέκτησε το εργαστήριο μέσα στα χρόνια εντός του πληθυσμού του καταστήματος, αποφασίστηκε η διεύρυνση της δράσης του από το 2023. Πλέον, το πρόγραμμα λαμβάνει χώρα 2 με 3 φορές την εβδομάδα και είναι ετήσιο (Οκτώβριος-Ιούνιος). Στοχεύει στη συσπείρωση μιας μεγαλύτερης ομάδας συμμετεχόντων που μυούνται σε στάδια της θεατρικής πράξης και διαδικασίας, από τη δραματολογία μέχρι τον αυτοσχεδιασμό. Το τελευταίο τρίμηνο του εργαστηρίου, οι συμμετέχοντες εστιάζουν στις εντατικές εργασίες προετοιμασίας για το ανέβασμα της τελικής παράστασης.

Η διεύρυνση και συνέχιση του προγράμματος διαφοροποιεί συνεχώς το προφίλ των συμμετεχόντων. Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας, στο εργαστήριο έτυχε να εμπλακούν κυρίως κρατούμενοι υψηλού μορφωτικού επιπέδου, που είχαν δηλαδή ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και σε ορισμένες περιπτώσεις συνέχιζαν σε πανεπιστημιακές σχολές. Επιπλέον, ο αριθμός των μελών των τότε ομάδων ήταν περιορισμένος. Πλέον, τα περισσότερα μέλη του εργαστηρίου έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή με το θέατρο λόγω του εργαστηρίου. Η συντριπτική πλειονότητα των μελών της ομάδας τη σεζόν 2023-2024, ποσοστό άνω του 70%, δεν είχε ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι πια έχουν βρεθεί διάφοροι τρόποι ακόμα και η έλλειψη πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης να μη λειτουργεί ως αποτρεπτικός παράγοντας ή τροχοπέδη για τη συμμετοχή τους στην ομάδα. Η ομάδα είναι αρκετά ετερόκλητη τόσο στα ποινικά προφίλ των μελών της όσο και λόγω ηλικιακών και φυλετικών διαφορών. Σε ετήσια βάση, στην ομάδα εμπλέκονται κατά μέσο όρο 35 με 40 κρατούμενοι, εκ των οποίων οι 25 με 30 καταλήγουν να συμμετέχουν στην τελική παράσταση.

Κατά κοινή ομολογία όλων των συμμετεχόντων, η ύπαρξη του εργαστηρίου αποτελεί μια διέξοδο από τη ζοφερή καθημερινότητά τους μέσα στο κατάστημα κράτησης, καθώς καταπιάνονται με κάτι πρωτόγνωρο για τους ίδιους. Ωστόσο, το καίριο ερώτημα έγκειται στο αν και με ποιο τρόπο η συμμετοχή τους στο θεατρικό εργαστήριο μπορεί να θεωρηθεί και μια ισχυρή σωφρονιστική διαδικασία που βιωματικά ενισχύει τις κοινωνικές τους δεξιότητες, ενεργοποιεί, αφυπνίζει και καλλιεργεί τον τρόπο σκέψης τους.

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

Ως σκηνοθέτις και εμπυχωτρία του εργαστηρίου από το 2023, βεβαιώνω ότι στο πέρας αυτών των μηνών (Οκτώβριος-Ιούνιος) παρατήρησα ανθρώπους να μετατοπίζονται συθέμελα. Το συμπέρασμα αυτό προέκυψε από τον τρόπο που μεταβλήθηκε η δραστηριοποίηση τους, η προθυμία τους και η συμπεριφορά τους στο πλαίσιο της ομάδας. Η αρχική καχυποψία και η ελαφρώς υποτιμητική διάθεση απέναντι στο όλο εγχείρημα εξελίχθηκε σε συστηματική πνευματική και συναισθηματική εμπλοκή και δέσμευση απέναντι στην ομάδα. Αυτό φυσικά δεν συνιστά ολοκληρωμένη θέση σχετικά με το προαναφερθέν ερώτημα, αλλά επισημαίνει τη δυνατότητα του εργαστηρίου να γαλουχεί πρότυπα συμπεριφοράς τα οποία σταδιακά υιοθετούνται από τους συμμετέχοντες. Αξίζει να αναζητηθεί ο τρόπος με τον οποίο θα μπορέσουν τα πρότυπα αυτά να τους επηρεάσουν και να τους διέπουν στη μετέπειτα πορεία τους, αν δεν συμβαίνει ήδη σε κάποιο βαθμό.

Σκεπτόμενη υπό ένα πρίσμα θεατρικών γνώσεων και δεξιοτήτων, πρέπει να επισημάνω ότι η διαδικασία της καλλιτεχνικής δημιουργίας είναι μια βιωματική διαδικασία, μια διαδικασία στην οποία πρέπει κανείς να παρίσταται συγκεντρωμένος ψυχή τε και σώματι και να συνδυάζει ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών που κατέχει, μετουσιώνοντας τες σε προσωπικές δημιουργικές δράσεις και αποφάσεις. Γνωρίζοντας σταδιακά τους συμμετέχοντες στην ομάδα, το συγκλονιστικότερο για εμένα ήταν ότι μάταια αναζητούσα στις προσωπικές τους αφηγήσεις κάποια

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

πληροφορία που θα με παρέπεμπε σε κάποιο θετικό βίωμα της ζωής τους, όπως θα μπορούσε καταχρηστικά να το αποκαλέσει κανείς. Στους περισσότερους κυριαρχούσε ένα σκληρό βίωμα παραβατικότητας και περιθωριοποιημένου βίου, στον οποίον είχαν οδηγηθεί είτε ως έσχατη λύση είτε επειδή οι παραστάσεις και οι προσλαμβάνουσές τους δεν εμπειρεύσαν κάτι άλλο. Ως συνέπεια αυτού, ακολουθούσε το αδυσώπητο βίωμα της τιμωρίας και του εγκλεισμού. Προσωπικά, δεν μπορούσα να δω με ποιο τρόπο οι άνθρωποι αυτοί, με τα προαναφερθέντα βιώματα, θα εκτίσουν την ποινή τους και στη συνέχεια φεύγοντας από το κατάστημα κράτησης δεν θα επανέλθουν στην προηγούμενη ζωή τους. Αν δεν επανέλθουν –που είναι και το ζητούμενο–, εικάζω ότι αυτό θα συμβεί πολύ περισσότερο λόγω φόβου, όχι σωφρονισμού.

Ορμώμενη από την παραπάνω προσωπική παρατήρηση, έθεσα ως βασικό στόχο της λειτουργίας του θεατρικού εργαστηρίου τη σταδιακή δημιουργία ενός θετικού βιώματος για τους συμμετέχοντες, ενός βιώματος για το οποίο θα εργαστούν σκληρά αλλά θα καταφέρουν να εκπληρώσουν τον στόχο, κι εν τέλει αυτό θα τους ικανοποιήσει και δεν θα τους ματαιώσει. Ως εκ τούτου, θεσπίσαμε από κοινού με τα μέλη της ομάδας τους κανόνες συνεργασίας και συμπεριφοράς του εργαστηρίου. Κάθε κανόνας αντιστοιχούσε σε μια πρόταση που είχε εισηγηθεί ένας εκ των συμμετεχόντων. Επιπλέον, θέσαμε συλλογικά τους καλλιτεχνικούς στόχους της χρονιάς. Προσωπικά, τους τόνισα ιδιαίτερα ότι στο πλαίσιο της ομάδας θα ήθελα να σκέφτονται πως είναι πρωτίστως ηθοποιοί και συν-δημιουργοί και δευτερευόντως κρατούμενοι.

Αυτή η μεταξύ μας δέσμευση ήταν το εφελτήριο όλων των δράσεων που υλοποιήθηκαν και μας οδήγησαν στην επιτυχημένη παράσταση της *Αντιγόνης* του Σοφοκλή τον Ιούνιο 2024. Η παράσταση παρουσιαζόταν για τρεις συνεχόμενες μέρες σε διαφορετικό κοινό. Την πρώτη παράσταση παρακολούθησε ένας άλλος πληθυσμός κρατουμένων του καταστήματος, στη συνέχεια παρέστησαν προσκεκλημένοι της διοίκησης του καταστήματος και των καλλιτεχνών που συνεισέφεραν στην παράσταση, και η τελευταία παράσταση ήταν αφιερωμένη σε συγγενείς και φίλους των κρατουμένων που πρωταγωνιστούσαν.

Η τραγωδία και η προτίμηση των κρατουμένων για τον Κρέοντα

Η επιλογή της *Αντιγόνης* ήταν κομβικής σημασίας αναφορικά με την εξέλιξη της όλης διαδικασίας, καθώς δημιουργούσε ένα ευρύ πεδίο σκέψης και συζήτησης που είχε άμεση συσχέτιση και με τα τρέχοντα ζητήματα της ζωής των μελών της ομάδας. Η *Αντιγόνη* του Σοφοκλή είναι ένα από τα εμβληματικότερα έργα της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας και εξετάζει θέματα όπως η σύγκρουση μεταξύ ηθικών αξιών και κρατικού νόμου, η πίστη στην οικογένεια και η ατομική ελευθερία.

Η υπόθεση διαδραματίζεται στη Θήβα, μετά την τραγική μάχη μεταξύ των δύο αδελφών, του Ετεοκλή και του Πολυνείκη, οι οποίοι αλληλοσκοτώνονται για την εξουσία της πόλης έχοντας προκαλέσει εμφύλιο πόλεμο. Ο βασιλιάς Κρέοντας, νέος ηγέτης της Θήβας, αποφασίζει να τιμήσει τον Ετεοκλή ως ήρωα, αλλά να αφήσει τον Πολυνείκη άταφο, καθώς θεωρείται προδότης. Η απόφαση αυτή παραβιάζει τις θρησκευτικές παραδόσεις, που επιβάλλουν να αποδοθούν οι νεκροί στη γη, αλλά ταυτόχρονα λειτουργεί αποτρεπτικά για οποιονδήποτε αποπειραθεί στο μέλλον να προκαλέσει εμφύλια συμπλοκή. Η Αντιγόνη, αδερφή των δύο νεκρών, αποφασίζει να αγηφήσει το διάταγμα του Κρέοντα και να θάψει τον Πολυνείκη, πράγμα που την οδηγεί σε σύγκρουση με τον Κρέοντα. Ενώ επιμένει πως η πράξη της είναι δίκαιη και θεϊκά ενδεδειγμένη, ο Κρέοντας τη συλλαμβάνει και την καταδικάζει σε θάνατο, καθώς παραβίασε το νόμο.

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

Η Αντιγόνη κλείνεται ζωντανή σε μια σπηλιά από τον Κρέοντα. Εκεί τελικά αποφασίζει να αυτοκτονήσει, αντί να περιμένει να πεθάνει από αστεία. Στη συνέχεια, ο γιος του Κρέοντα και αγαπημένος της Αντιγόνης, ο Αίμονας, αυτοκτονεί κι αυτός, για να τον ακολουθήσει η μητέρα του Ευρυδίκη, η σύζυγος του Κρέοντα, βυθίζοντας σε απόλυτο θρήνο τον βασιλιά.

Η *Αντιγόνη* είναι ένα έργο βαθιάς ηθικής και φιλοσοφικής αξίας που προβληματίζει για το τι είναι δίκαιο και ποια είναι η θέση του ατόμου απέναντι στους νόμους και την εξουσία. Στο έργο, ο γραπτός νόμος συγκρούεται με τον άγραφο, οι εκπρόσωποί τους ηττώνται και οι δύο, τη στιγμή που ο χορός, η κοινωνία των πολιτών δηλαδή, αποδέχεται σιωπηλά την αυθαιρεσία της πολιτικής ηγεσίας. Η κοινωνία των πολιτών, μολονότι σχολιάζει, πενθεί και ενίοτε μεμψιμοιρεί, δεν παύει να αποδέχεται και να αποσιωπά, παίρνοντας θέση μόνο την έσχατη στιγμή, όταν πια είναι πολύ αργά και η σύγκρουση έχει ήδη αποβεί μοιραία και καταστροφική.

Στο πρώτο άκουσμα της ιστορίας του έργου και μετά την ανάγνωση του κειμένου, τα μέλη της ομάδας αιφνιδιάστηκαν. Αναγνώρισαν ότι η τιμωρία της Αντιγόνης ήταν δυσανάλογη της πράξης της. Παρ' όλα αυτά, υπήρχε μια έντονη τάση εξωραϊσμού της στάσης και των αποφάσεων του Κρέοντα. Προσωπικά θεωρούσα ότι η στάση τους θα ήταν υπέρ της Αντιγόνης, καθώς εκείνη είναι το πρόσωπο που με αυταπάρηση συγκρούεται με τον νόμο και την εξουσία. Είκαζα ότι ένα τέτοιο πρόσωπο θα αποτελούσε ηρωικό σύμβολο για την ομάδα των κρατουμένων και ήμουν προετοιμασμένη να αναλύσω τη συλλογιστική πορεία σκέψης του Κρέοντα προκειμένου να κάνουμε ένα γόνιμο διάλογο επί του ζητήματος.

Οι πεποιθήσεις τους ήταν σχεδόν διαμετρικά αντίθετες από αυτό που ανέμενα. Το πρώτο στοιχείο που ακούστηκε για τον Κρέοντα, και όλη η ομάδα συμφώνησε ομόφωνα, ήταν ότι «δεν μπορούσε να κάνει αλλιώς, είχε δώσει το λόγο του και το να τον πάρει πίσω θα ήταν ένδειξη αδυναμίας». Όταν τους ρώτησα αν θεωρούν ότι η Αντιγόνη φταίει σε κάτι, μου είπαν όχι, απλώς αυτό που της συνέβη ήταν αναγκαίο κακό, καθώς ο Κρέοντας δεν έπρεπε και δεν μπορούσε να υποχωρήσει. Με προβοκατόρικη διάθεση, άρχισα να αποκαλώ τον Κρέοντα «τύραννο». Οι περισσότεροι δεν έδωσαν σημασία, εκτός από έναν που μου επεσήμανε εκ νέου ότι ο Κρέοντας δεν είχε άλλη επιλογή από το να είναι απόλυτος προκειμένου να διατηρήσει την εξουσία του.

Ορμώμενη από αυτή τους την αντιμετώπιση, τους ρώτησα αν στη ζωή τους οι ίδιοι έχουν υπάρξει περισσότερο Κρέοντας ή Αντιγόνη. Ομόφωνα όλοι συντάχθηκαν με τον Κρέοντα. Όπως μου εξήγησαν, ο Κρέοντας είναι αρχηγός και διεκδικεί να έχει δύναμη και εξουσία, ό,τι ακριβώς διεκδικούσαν και οι ίδιοι. Το να κάνει κανείς πίσω σ' αυτό τον εκθέτει και διακινδυνεύει τη θέση του. Οι περισσότεροι ισχυρίστηκαν ότι ο Κρέοντας σίγουρα φοβόταν όταν έμαθε ότι η κοινή γνώμη δεν είναι με το μέρος του, αλλά το να επιτρέψει στον φόβο του να καθορίσει

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

τις αποφάσεις του θα ήταν ένδειξη αδυναμίας και ήττας. Κάποιοι επεσήμαναν μάλιστα ότι και στις δικές τους ζωές υπήρξαν περιπτώσεις που θα έπρεπε να είχαν υποχωρήσει προκειμένου να αποφύγουν τη σύλληψη, αλλά για λόγους τιμής και επειδή είχαν δώσει τον λόγο τους δεν υπήρχε περίπτωση να μην τον τηρήσουν.

Σε συνέχεια όλων των παραπάνω, ένα από τα πιο εύγλωττα μέλη της ομάδας δήλωσε ότι «ο Κρέοντας κάνει μια απελπισμένη προσπάθεια διατήρησης της εξουσίας και της τιμής του, ό,τι ακριβώς κάναμε κι εμείς την περίοδο πριν μας συλλάβουν». Εμμένοντας στη συζήτηση με άξονα την προσωπική ταύτιση, τους ρώτησα αν στη ζωή τους, όταν συμπεριφέρονταν όπως ο Κρέοντας, έστω και ενδόμυχα λυπόντουσαν ή συμπάσχαν την αντίστοιχη Αντιγόνη. «Όταν προσπαθείς να διατηρήσεις τη δύναμη σου δεν μπορείς να το κάνεις αυτό, είναι σαν να σου λέω πουλάω ναρκωτικά αλλά ταυτόχρονα λυπάμαι αυτούς που τα παίρνουν. Δεν γίνεται. Το παράνομο δεν έχει συναίσθημα, όπως ακριβώς δεν είχε και ο Κρέοντας συναισθήματα. Η Αντιγόνη ήταν ηρωίδα, πάλευε για την αγάπη και τη συγχώρεση, εμείς δεν είμαστε ήρωες». Ορμώμενη από αυτό, τους ρώτησα αν, σε περίπτωση που μπορούσαν να γυρίσουν πίσω τον χρόνο, θα άλλαζαν τη ζωή τους επιλέγοντας τη στάση της Αντιγόνης αντί του Κρέοντα. Κάποιοι αντιμετώπισαν το ερώτημα με συγκατάβαση, ωστόσο οι περισσότεροι συμφώνησαν ότι θα ήθελαν να ζουν σ' έναν κόσμο όπου θα μπορούσαν να είναι η Αντιγόνη αλλά αυτό να μην τους οδηγεί στον θάνατο.

Η τραγική σύγκρουση και το ζήτημα της δικαιοσύνης

«Σ’ ένα δικαστήριο ποιον θα υποστηρίζατε;», ήταν το επόμενο ερώτημα μου, και όλοι συμφώνησαν ότι θα τάσσονταν υπέρ της Αντιγόνης, καθώς μεταξύ των δύο αυτή είναι η πιο αδύναμη. Ωστόσο, θεωρούσαν ότι αυτός που θα επωφελούταν από το δικαστήριο θα ήταν ο Κρέοντας, καθώς είναι ο ισχυρός της υπόθεσης. Λαμβάνοντας υπόψιν ότι κατά τα λεγόμενα τους οι ίδιοι ταυτίζονταν με τον Κρέοντα, τους εξήγησα ότι αυτή τους η πεποίθηση μου φαινόταν παράδοξη. Στην προκειμένη περίπτωση, μου είπαν ότι μπροστά σε ένα δικαστήριο δεν θα υπερασπίζονταν τον Κρέοντα, με τον οποίο όμως οι ίδιοι ταυτίζονταν και εντόπιζαν πολλά κοινά.

Τα μέλη της ομάδας αντέδρασαν στο άκουσμα του ισχυρισμού μου περί αντιφατικότητας της τοποθέτησής τους. Μου εξήγησαν ότι συμπεριφέρονταν ως Κρέοντες σε συναισθηματικό επίπεδο επειδή ένιωθαν ότι έχουν στα χέρια τους εξουσία. Όμως στην πραγματικότητα οι ίδιοι δεν είχαν ποτέ θεσμική εξουσία σαν αυτή που είχε ο Κρέοντας. Με αφορμή αυτό, ισχυρίστηκαν ότι οι άνθρωποι που έχουν στα χέρια τους εξουσία και προσπαθούν να τη διατηρήσουν αναπτύσσουν όμοια χαρακτηριστικά, ανεξάρτητα αν η εξουσία που έχουν αφορά το κράτος ή τα ναρκωτικά.

Εξελίσσοντας το παραπάνω συμπέρασμα, ο μεγαλύτερος σε ηλικία συμμετέχοντας δήλωσε ότι «κι εμείς ως Κρέοντες αδικήσαμε κόσμο και γι’ αυτό είμαστε εδώ, όμως δεν το κάναμε επειδή θέλαμε να βλάψουμε κανέναν, αλλά επειδή θέλαμε να ωφελήσουμε τους εαυτούς μας, κι εκεί τυφλωθήκαμε και την πατήσαμε. Στην πραγματικότητα, ούτε η Αντιγόνη φταίει ούτε ο Κρέοντας. Αν κάποιος φταίει, αυτός είναι ο χορός, που βλέπει και δεν μιλάει και δεν παίρνει θέση για να προλάβει το κακό». Συμφώνησα με αυτή τη δήλωση, εξηγώντας ότι πράγματι το μεγαλύτερο πρόβλημα στην εξέλιξη του έργου ενδεχομένως να προκύπτει από τον χορό, την κοινωνία των πολιτών, που δέχεται άκριτα την αυθαιρεσία της πολιτικής ηγεσίας και δεν δρα ούτε παίρνει θέση απέναντι στα πράγματα, παρά μόνον όταν πια είναι πολύ αργά. Τους ζήτησα να σκεφτούν κάποιο παράδειγμα από την επικαιρότητα το οποίο να καταδεικνύει τη στάση του χορού ή έστω να διατυπώσουν ένα κοινωνικοπολιτικό συμπέρασμα ορμώμενοι από την παρατήρηση τους για τη στάση του χορού. Οι απαντήσεις που έλαβα ήταν μάλλον ασαφείς και εξαντλούνταν σε φράσεις όπως «οι άνθρωποι είμαστε ζώα» και «η αδιαφορία είναι το μεγαλύτερο κακό».

Από όλη τη συζήτηση που διαδραματιζόταν ήταν για εμένα φανερό ότι μολονότι ταυτίζονταν με τις επιλογές του Κρέοντα, δεν τους ήταν σαφές ποιος από τους δύο χαρακτήρες είχε δίκιο σε αυτή την αντιπαράθεση. Η διαδικασία ανάλυσης και ερμηνείας ενός κειμένου στο πλαίσιο της ομάδας δεν μπορούσε να ακολουθήσει τη θεατρική πεπατημένη, όπως θα μπορούσε να την

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

αποκαλέσει κανείς. Πιο συγκεκριμένα, είθισται στο θέατρο, στο πλαίσιο της δραματουργικής επεξεργασίας ενός κειμένου, να ανάγουμε κάτι πολύ ειδικό σε κάτι πολύ γενικό, να διαβάζουμε δηλαδή μια ιστορία αναζητώντας τις κοινωνικοπολιτικές της προεκτάσεις. Στην προκειμένη περίπτωση, η τάση ήταν η ακριβώς αντίθετη. Η πλειονότητα των μελών της ομάδας προσπαθούσαν να χρησιμοποιήσουν το έργο ως εφελθτήριο για να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τις προσωπικές τους επιλογές.

Συνεχίζοντας την προσπάθεια εκμείευσης κάποιας πεποίθησης που θα μπορούσε να τους οδηγήσει να εκφράσουν την άποψη τους σχετικά με το ποιος από τους δύο χαρακτήρες ενδεχομένως να σφάλει ηθικά και ποιος νομικά, τους ζήτησα να σκεφτούν πώς θα περιέγραφαν την ιστορία του έργου σε έναν δεκατριάχρονο έφηβο. Σε αυτή την ερώτηση, οι απαντήσεις δίσταναν. Ένας εκ των συμμετεχόντων, που είναι και πατέρας, ισχυρίστηκε ότι θα παρότρυνε τον γιό του να έχει τη μεγαλοψυχία της Αντιγόνης αλλά να συμπεριφέρεται όπως ο Κρέοντας προκειμένου να μπορέσει να σκληραγωγηθεί για τη ζοφερή πραγματικότητα που τον περιμένει. Ένας άλλος θα παρότρυνε ένα παιδί να διατηρεί το ήθος του, όπως ακριβώς έκανε και η Αντιγόνη, ακόμη κι αν οι συνέπειες ήταν οδυνηρές. Ορμώμενος από την προαναφερθείσα θέση, κάποιος διαφώνησε λέγοντας ότι θα ενθάρρυνε το παιδί του να υπερασπίζεται τον εαυτό του αλλά να μην παραβιάζει τους νόμους, για να μη βρεθεί αντιμέτωπο με οδυνηρές συνέπειες.

Η πιο ρηξικέλευθη άποψη ακούστηκε στο τέλος από έναν νεαρό σε ηλικία κρατούμενο: «Θα ήθελα το παιδί μου να ταυτίζεται απόλυτα με την Αντιγόνη, η οποία δεν δίστασε να υψώσει το ανάστημά της απέναντι σε έναν βασιλιά που την αδικούσε. Αυτό την καθιστά ηρώίδα, και στην εποχή μας λείπουν οι ήρωες. Όλοι κάνουν πίσω γιατί φοβούνται. Φοβούνται τους νόμους, το σύστημα, τους πιο ισχυρούς, κι έτσι συνεχίζουμε να ζούμε σ' έναν κόσμο που δεν αντιστέκεται ουσιαστικά στην αδικία. Πρέπει να υπερασπιζόμαστε αυτά που αγαπάμε και πιστεύουμε, ακόμα κι αν αυτό έχει κόστος. Οι ήρωες γράφουν ιστορία. Δεν θα υπήρχε έργο αν δεν υπήρχε η Αντιγόνη». Η άποψη αυτή είχε καταφανώς ένα βαθύ ιδεολογικό, κατά την άποψη μου και ρομαντικό, υπόβαθρο. Ρώτησα τον τελευταίο συμμετέχοντα αν στο πλαίσιο της υπεράσπισης που περιγράφει επιτρέπεται η βία ως μέσο υπεράσπισης ιδεολογικών πεποιθήσεων. Απάντησε αρνητικά, λέγοντας μάλιστα ότι με τη βία σίγουρα χάνεται το δίκιο.

Γενικά, μολονότι σε όλη τη συζήτηση όλα τα μέλη της ομάδας έδειχναν έντονο ενδιαφέρον για το ζήτημα, είχα συνεχώς την εντύπωση ότι εκφράζουν τις απόψεις τους με λιγότερη βεβαιότητα απ' ό,τι συνήθως. Εικάζω ότι αυτό προκύπτει από την αμφισημία του έργου, καθώς σε μια πρώτη ανάλυση μπορεί κανείς να εντοπίσει μια ορθή συλλογιστική πορεία τόσο στην Αντιγόνη όσο και στον Κρέοντα. Η μεν Αντιγόνη δρα με γνώμονα την αδελφική αγάπη, τη συγχώρεση και το δίκαιο των θεών, ο δε Κρέοντας αποφασίζει με στόχο την ευρυθμία της πόλης, την κοινωνική οργάνωση, πειθαρχία και συνοχή.

Τα μέλη της ομάδας επεσήμαναν ότι υπάρχει μια ειδοποιός διαφορά στην εφαρμογή των νόμων τότε που γράφτηκε το έργο (441 π.Χ.) και σήμερα. Τότε, η θανατική ποινή ήταν φυσικά η έσχατη των ποινών, αλλά επιτρεπόταν, πράγμα που ευτυχώς δεν ισχύει σήμερα. Με αφορμή αυτή τη διαπίστωση, τα μέλη της ομάδας συμφώνησαν ότι σε περίπτωση που η ποινή που είχε επιβάλει ο Κρέοντας στην Αντιγόνη δεν ήταν θανατική, η πράξη του θα ήταν απολύτως ορθή, καθώς ο ίδιος κινούταν με γνώμονα τη διατήρηση της κοινωνικής τάξης, ασφάλειας και συνοχής. Με αφορμή τον τελευταίο ισχυρισμό, αποπειράθηκα να εισαγάγω το θέμα της μεταμέλειας του Κρέοντα στο τέλος του έργου, καθώς τότε είναι που ανατρέπει την απόφασή του. Για τα μέλη της ομάδας, αυτό ήταν ένα ήσσοнос σημασίας γεγονός: το απέδιδαν στον φόβο του Κρέοντα μη χάσει τον γιο του και δεν θεωρούσαν ότι έχει άμεση σχέση με τον πυρήνα της σύγκρουσης του με την Αντιγόνη. Ωστόσο, επιδοκίμαζαν σθεναρά το γεγονός ότι έστω και την τελευταία στιγμή έλαβε υπόψιν τον γιο του.

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

Μια ερμηνεία της στάσης των κρατουμένων

Αναλογιζόμενη τη συζήτηση μας και κυρίως τις, κατά την άποψή μου, μη αναμενόμενες ερμηνείες και επισημάνσεις των μελών της ομάδας, αποπειράθηκα να ερμηνεύσω τις τοποθετήσεις τους. Αρχικά, επανέρχομαι σε ένα θέμα που εν συντομία αναφέρθηκε και παραπάνω. Μολονότι μια εκπαιδευτική και σίγουρα μια δραματουργική διαδικασία ανάλυσης έργου θα απαιτούσε από τους συμμετέχοντες την αναγωγή των ζητημάτων του σε πιο διευρυμένα κοινωνικά και πολιτικά πεδία, αυτή η μεθοδολογική διαδικασία φάνηκε να είναι εντελώς ανοίκεια στον πληθυσμό της ομάδας. Αυτό φυσικά μπορεί να αιτιολογηθεί βάσει του μορφωτικού επιπέδου της ομάδας. Ωστόσο, κι εγώ καθοδήγησα τη συζήτηση με σκοπό ο καθένας να αναζητήσει το προσωπικό πεδίο ταύτισής του

με το έργο, όπως και συνέβη. Η δυσκολία έγκειται στο κατά πόσο η ίδια η ομάδα θα μπορούσε να έχει οδηγηθεί σε περαιτέρω και πιο διευρυμένα κοινωνιολογικά συμπεράσματα ορμώμενη από τις απαντήσεις της.

Εν συνεχεία, εικάζω ότι ο εξωραϊσμός και η αποδοχή της στάσης του Κρέοντα μπορεί να προκύπτει και από μια βαθύτερη ανάγκη κατανόησης και αποδοχής των συνθηκών στις οποίες βρίσκονται τα μέλη της ομάδας. Καθώς βρίσκονται και οι ίδιοι σε συνθήκες εγκλεισμού, σίγουρα σε κάποιο βαθμό αισθάνονται ότι υφίστανται τις συνέπειες των πράξεων τους. Επομένως, η κατανόηση της σκληρότητας του Κρέοντα απέναντι στην Αντιγόνη, η οποία κατά τη γνώμη του σφάλει γιατί παρανομεί, ίσως να εκφράζει την ανάγκη των κρατουμένων να κατανοήσουν τις παρούσες συνθήκες της ζωής τους, αιτιολογώντας τις αποφάσεις των ανθρώπων που τους επέβαλαν. Ενδεχομένως η ερμηνεία μου αυτή να είναι αυθαίρετη. Βασίζεται ωστόσο στο ότι δικαιολογούν πλήρως τη στάση του Κρέοντα, και ειδικότερα στην επισήμανση τους ότι αν η ποινή που είχε επιβάλει ο Κρέοντας στην Αντιγόνη δεν ήταν θανατική, η στάση του θα ήταν απόλυτα θεμιτή.

Βέβαια, το πιο ενδιαφέρον κομμάτι μάλλον προκύπτει από την ταύτιση της συμπεριφοράς τους με τη συμπεριφορά του Κρέοντα. Αναγνωρίζουν σ' έναν σκληρό, αγνώμονα και απολυταρχικό ηγέτη χαρακτηριστικά που έφεραν οι ίδιοι στη ζωή τους, με το στοιχείο της τιμής να παρουσιάζεται ως το πιο σημαντικό. Η μη παραδοχή του λάθους και η αποφυγή του αναπροσδιορισμού καταστάσεων ώστε να μη δείξουν αδυναμία φαίνεται ότι όχι μόνο τούς έχει απασχολήσει, αλλά έχει καθορίσει κομβικές αποφάσεις της ζωής τους. Ο εγωισμός, η υπέρμετρη επιμονή, η σκληρότητα, η υποτίμηση των άλλων, η εξουσιομανία και η απολυτότητα του Κρέοντα είναι τα χαρακτηριστικά που τον οδήγησαν σε μια απόφαση που τον πλήγωσε και είναι αυτά που οι κρατούμενοι χαρακτήρισαν και αναγνώρισαν ως δικά τους.

Επιπλέον, αντιλαμβάνομαι ότι μια ακόμα δυσκολία της ερμηνείας του έργου προκύπτει από το γεγονός ότι οι δύο κεντρικοί ήρωες ηττώνται. Ο ένας παλεύει μέχρι τελευταία στιγμή για να μην ηττηθεί, ενώ η άλλη μάχεται γνωρίζοντας από την πρώτη στιγμή ότι θα ηττηθεί. Η πρόθεση του Κρέοντα να μην ηττηθεί αψηφώντας τις υποδείξεις των πάντων είναι αυτό που τον κάνει πιο οικείο και προσιτό στα μέλη της ομάδας. Αντίθετα, το γεγονός ότι η Αντιγόνη γνωρίζει ότι θα υποστεί τις συνέπειες των πράξεών της και δεν προσπαθεί να τις αποφύγει είναι αυτό που την απομακρύνει από το πεδίο ταύτισης των κρατουμένων. Αυτό το χαρακτηριστικό της για κάποια από τα μέλη της ομάδας την καθιστά ηρωίδα, ενώ σε άλλους ήταν τόσο παράλογο και ανεξήγητο ώστε απλώς αρνήθηκαν να ασχοληθούν.

Με αφορμή το παραπάνω χαρακτηριστικό του Κρέοντα, ρώτησα τα μέλη της ομάδας αν σε αυτή την προσπάθεια επικράτησης και αποτροπής της ήττας έχουν γκριζες ζώνες, εννοώντας πράξεις στις οποίες οι ίδιοι δεν θα προέβαιναν. Η πλειονότητα συμφώνησε ότι ουδέποτε θα έβλαπταν την οικογένεια κάποιου «αντιπάλου» τους, όπως επίσης και ότι θα προστάτευαν τις δικές τους οικογένειες με κάθε κόστος. Ως εκ τούτου, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον να παρατηρεί κανείς πώς στο πλαίσιο μια ομάδας κρατουμένων, που συχνά μάλιστα μπαίνουν στη διαδικασία εξωραϊσμού παράνομων πράξεων, αναπτύσσονται άλλου τύπου κώδικες δεοντολογίας. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό παράδειγμα του κώδικα δεοντολογίας τους αποτελεί η στάση πολλών μελών της ομάδας απέναντι στη διακίνηση ηρωίνης, που μάλιστα χρησιμοποιήθηκε και ως παράδειγμα στις απαντήσεις τους για το παραπάνω ερώτημα που τους έθεσα.

Συνοψίζοντας, ο Κρέοντας φαίνεται να έχει δύο βασικά χαρακτηριστικά που προκαλούν το ενδιαφέρον της ομάδας και τις αλλεπάλληλες ταυτίσεις. Ο ίδιος ως βασιλιάς είναι το πρόσωπο του νόμου και της εξουσίας, αυτός που λαμβάνει τις αποφάσεις. Από την άλλη, η ισχύς του απειλείται και ο ίδιος μάχεται για να τη διατηρήσει. Τα δύο αυτά διαφορετικά χαρακτηριστικά του Κρέοντα είναι που ενεργοποιούν τις αντιδράσεις της ομάδας. Το πρώτο χαρακτηριστικό έχει άμεση σχέση με το ποινικό πλαίσιο της ζωής τους και με τους ανθρώπους με τους οποίους

Φωτό: Ελίνα Γιουνανλή

συσχετίζονται λόγω αυτού, ενώ το δεύτερο πυροδοτεί το θυμικό τους, καθώς αναγνωρίζουν στοιχεία της συμπεριφοράς τους και του βίου τους στην προσπάθεια του Κρέοντα να διατηρήσει την υπεροχή του.

Τέλος, επανέρχομαι στον αρχικό ισχυρισμό περί της λυτρωτικής και εν μέρει σωφρονιστικής διαδικασίας που επιφέρει το θέατρο, και δη η επιλογή του συγκεκριμένου έργου σε ένα κατάστημα κράτησης. Το θεατρικό εργαστήριο διαμορφώνει ένα πλαίσιο συστηματικής συζήτησης και ανάλυσης των επιλογών και των αποφάσεων που παίρνουν οι χαρακτήρες ενός έργου. Μάλιστα, η αντίληψη και η σκηνική ερμηνεία ενός ρόλου απαιτεί την ουσιαστική κατανόηση των προθέσεων και των σκέψεων του χαρακτήρα, γεγονός που παρακινεί τα μέλη της ομάδας να μετακινηθούν από τη δική τους υποκειμενική αντίληψη για ορισμένα θέματα και να προβούν σε μια εντελώς διαφορετική συλλογιστική πορεία. Η επαναληπτικότητα αυτής της διαδικασίας, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του θεατρικού εργαστηρίου, μιας σταθερής μικρό κοινότητας που έχει δημιουργηθεί εντός του καταστήματος κράτησης, θεωρώ ότι καθιστούν το όλο εγχείρημα άξιο παρατήρησης για τα πιθανά οφέλη που μπορεί να αρχίσει να φέρνει στη ζωή και στην πορεία των κρατουμένων. Προσωπικά, δεν θα ξεχάσω ποτέ τη φράση του Νίκου, του κρατούμενου που υποδύθηκε τον Αίμονα, τον γιο του Κρέοντα και έτυχε να αποφυλακίζεται τη μέρα που παρουσιάσαμε την παράσταση. Μου τηλεφώνησε πέντε μήνες μετά την πρεμιέρα της *Αντιγόνης* για να μου πει ότι «είναι σπουδαίο αυτό που γίνεται στο εργαστήριο, μερικούς ανθρώπους τούς βοηθάει τόσο πολύ που δεν θα ξαναγυρίσουν ποτέ εκεί. Μην το σταματήσετε. Το σκέφτηκα σήμερα το πρωί και πήρα να σ' το πω».

Επίμετρο της Σύνταξης:

Ο «συνειδησιακός δράστης»

Με τη σύγκρουση μεταξύ ατομικής και κρατούσας κοινωνικής ηθικής, η οποία κατεξοχήν εκφράζεται στο δίκαιο, η φιλοσοφία έχει ασχοληθεί από την Αρχαιότητα, και ιδίως εκεί όπου το άτομο και το κράτος (η «πόλις») θεωρούνταν αδιάσπαστη ενότητα, υπό την έννοια ότι η ατομική ευημερία ταυτιζόταν με την κοινωνική. Στην αρχαία Αθήνα, κατά τον λεγόμενο «χρυσό αιώνα» του Περικλέους, η αρχαία τραγωδία ήταν το κατεξοχήν μέσο διάδοσης δικαιοσύνης, θρησκευτικών, ηθικών και φιλοσοφικών ιδεών. Ο Σοφοκλής περιγράφει στην *Αντιγόνη* τη σύγκρουση μεταξύ των θρησκευτικών και ηθικών πεποιθήσεων του ατόμου, δηλαδή της Αντιγόνης, που θέλει να θάψει τον αδελφό της με τις πρέπουσες τιμές, και της κρατικής εξουσίας (του «νόμου»), που προσωποποιεί ο Κρέων, ο οποίος απαγορεύει την ταφή του προδότη της πόλεως. Η σύγκρουση επιλύεται, εντέλει, υπέρ του Κρέοντος, αφού η Αντιγόνη αυτοκτονεί στην ανήλιαγη υπόγεια φυλακή της, αλλά με τραγικές επιπτώσεις για τον ίδιο τον Κρέοντα, του οποίου ο γιος και συνάμα αρραβωνιαστικός της Αντιγόνης, ο Αίμων, μιμείται την αγαπημένη του στο απονενομένο της διάβημα (σύντομα τον ακολουθεί και η μητέρα του, σύζυγος του Κρέοντος). Ο συμβολισμός που επιχειρείται εδώ δεν είναι δυσδιάκριτος. Πριν από 25 αιώνες, ο Σοφοκλής διέγινε και ανέδειξε μέσα από το αριστούργημά του τις τραγικές συνέπειες που μπορεί να έχει για το κράτος και τη νομιμοποίηση της εξουσίας του έναντι του ατόμου ο ποινικός κολασμός μιας ειδικής περίπτωσης εκ πεποιθήσεως εγκληματία: του συνειδησιακού δράστη.¹ Κατά τον κλασικό ορισμό του Γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου, ως «συνείδηση κατά την έννοια της καθομιλουμένης και συνεπώς επίσης κατά την έννοια του άρθρ. 4 παρ. 3 ΘΝ πρέπει να θεωρηθεί ένα (ανεξαρτήτως θεμελίωσης, σε κάθε περίπτωση όμως) πραγματικώς βιώσιμο ψυχικό φαινόμενο, του οποίου οι απαιτήσεις, προτροπές και προειδοποιήσεις είναι για

1. Εκ συνειδήσεως ή συνειδησιακός δράστης είναι ο δράστης που ενεργεί δυνάμει μιας (γνήσιας) συνειδησιακής απόφασης (Gewissensentscheidung), ήτοι ο δράστης του οποίου η υπό κρίση πράξη (ενέργεια ή παράλειψη) εκπορεύεται ακριβώς από τη συνειδησιακή απόφασή του. Ο συνειδησιακός δράστης γνωρίζει μεν τον απαγορευτικό πρωτεύοντα κανόνα του δικαίου, δεν τον θεωρεί, ωστόσο, στην συνειδήσή του ως δεσμευτικό και πράττει ως εκ τούτου αντίθετα προς αυτόν, ακολουθώντας τη δεσμευτική επιταγή της συνειδήσεώς του να εκπληρώσει το αντίρροπο καθήκον που αυτή του επιβάλλει (βλ. ιδίως *Welzel*, *Das Deutsche Strafrecht*, 1969, σ. 176). Για τη νομική φιγούρα του συνειδησιακού δράστη, βλ. αντί πολλών από την ελληνική βιβλιογραφία *Δημητράτο*, Ο δράστης εκ πεποιθήσεως και ο εκ συνειδήσεως δράστης, 2013 (σποράδιον). Επίσης, τις κλασικές γερμανικές μονογραφίες της δεκαετίας του 1970: *Gödan*, *Die Rechtsfigur des Überzeugungstäters* (Vorarbeiten zu einer rechtsstaatlichen Lehre vom Überzeugungstäter), 1974· *Ebert*, *Der Überzeugungstäter in der neueren Rechtsentwicklung* (Zugleich ein Versuch zu seiner Beurteilung de lege lata), 1975· *Bopp*, *Der Gewissenstäter und das Grundrecht der Gewissensfreiheit*, 1974· *Beckstein*, *Der Gewissenstäter im Strafrecht und Strafprozessrecht*, 1975. Επίσης, ενδεικτικά από τη νεότερη γερμανική βιβλιογραφία: *Sproß*, *Die Unrechts- und Strafbegründung bei dem Überzeugungs- und Gewissenstäter* (Ein quellhistorischer, philosophischer, staats- und strafrechtlicher Entwurf), 1992· *Hirsch*, *Strafrecht und Überzeugungstäter* (Vortrag gehalten vor der juristischen Gesellschaft zu Berlin am 13. Mai 1996), 1996.

τον άνθρωπο αμέσως προφανείς επιταγές ενός απόλυτου δέοντος».² Κάθε φορά που το αρμόδιο κρατικό όργανο δικαιο-δοτεί σύμφωνα με το κρατικό δίκαιο και επιβάλλει ποινή σε έναν γνήσιο συνειδησιακό δράστη, το κράτος απεμπολεί ένα τμήμα του εαυτού του και η εξουσία του απονομιμοποιείται, καθώς στη συνείδηση εντοπίζεται «ο πυρήνας της ηθικής προσωπικότητας και το θεμέλιο της αξίας του ανθρώπου»,³ η προστασία της οποίας συνιστά το θεμέλιο της συνταγματικής τάξης (άρθ. 2 § 1 Συντ.). Ιδίως εντός της δεοντολογικής τάξης που ονομάζουμε δίκαιο, η δυνατότητα εμφάνισης μιας αντινομίας «μεταξύ αντικειμενικού καθήκοντος και υποκειμενικής συνειδησιακής απόφασης θεμελιώνει την τραγικότερη αγωνία της ύπαρξής μας».⁴ Τούτη ακριβώς παρουσιάζει ο Σοφοκλής στην *Αντιγόνη*, διά «μιμήσεως πράξεως σπουδαίας και τελείας». Το ανθρώπινο, κρατικό δίκαιο, ως τάξη κανόνων, δεν μπορεί να αποτελέσει κριτήριο αξιολόγησης μιας συνειδησιακής απόφασης από υπερκείμενη δικαιο-δοσία. Διότι, κατά την εύστοχη διατύπωση του *Welzel*: «Δεν υπάρχει κριτής υπερκείμενος της συνειδήσεως».⁵ Ο Κρέων στέκει στο ίδιο ύψος με την *Αντιγόνη* κατά τη σύγκρουσή τους: τη νικά, αφού ενσαρκώνει την κρατική βία/εξουσία, αλλά δεν νομιμοποιείται να την κρίνει· γι' αυτό στο τέλος υπαρξιακά συνθλίβεται. Εξάλλου, η απειλή της κρατικής ποινής δεν μπορεί, εξ ορισμού, να ασκήσει αποτρεπτική επίδραση στον γνήσιο συνειδησιακό δράστη, ο οποίος, συνήθως, ευχαρίστως την αναδέχεται. Δεν πρέπει να ξενίζει ότι ακόμη και μεταξύ των κρατουμένων οι Κρέοντες υπεραριθμούν. Ο δρόμος της *Αντιγόνης* είναι πάντα μοναχικός:

Ούτε θα σε παρακαλούσα, μα ούτε κι αν το 'θελες ακόμα θα δεχόμουν μ' ευχαρίστηση εγώ τη σύμπραξή σου· μείνε με τις ιδέες σου εσύ, μα εκείνον θα θάψω εγώ· γλυκός για μένα θα 'ναι, σαν θα το κάμω, ο θάνατος· μαζί του, σ' αγαπημένον πλάι αγαπημένη θα κείτομαι, για τ' άγιο αυτό μου κρίμα· γιατί' ειν' ο χρόνος πιο πολύς που πρέπει στους κάτω παρά στους εδώ ν' αρέσω, αφού με κείνους θα 'μαι αιώνια· εσύ μπορείς, αν θέλεις, να περιφρονείς τα τίμια των θεών.⁶

I. K. M.

2. BVerfGE 12, 45 (54).

3. *Welzel*, Gesetz und Gewissen, Hundert Jahre Deutsches Rechtsleben, Festschrift zum hundertjährigen Bestehen des Deutschen Juristentages, Band I., 1960, σ. 384.

4. *Welzel*, Gesetz und Gewissen, a.a.O., σ. 395.

5. *Welzel*, Das Deutsche Strafrecht, ¹¹1969, σ. 177 («Über das Gewissen gibt es keinen Richter»).

6. Οὐτ' ἂν κελεύσαιμι οὐτ' ἂν, εἰ θέλοις ἔτι πράσσειν, ἐμοῦ γ' ἂν ἠδέως δρώης μέτα. Ἀλλ' ἴσθ' ὅποιά σοι δοκεῖ, κείνον δ' ἐγὼ θάψω· καλόν μοι τοῦτο ποιούση θανεῖν. Φίλη μετ' αὐτοῦ κείσομαι, φίλου μέτα, ὅσια πανουργήσασ'· ἐπεὶ πλείων χρόνος ὄν δεῖ μ' ἀρέσκειν τοῖς κάτω τῶν ἐνθάδε. Ἐκεῖ γὰρ αἰεὶ κείσομαι· σοὶ δ' εἰ δοκεῖ, τὰ τῶν θεῶν ἔντιμ' ἀτιμάσασ' ἔχε (*Αντιγόνη*, 69-77, μτφρ. Ι. Ν. Γρυπάρη, *Οἱ τραγωδίες του Σοφοκλέους Ι, Αντιγόνη, Ηλέκτρα, Αἴας, Τραχίνια*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 2010).

Staging “Antigone” at the Korydallos Penitentiary Detention Facility I

Ekaterini Papageorgiou

Theatre Director

Image: Elina Giounanli

The theatre workshop

Since 2016, the Korydallos Penitentiary Detention Facility I has been operating a theatre workshop for prisoners with the approval of the General Secretariat for Anticrime Policy. The facility, very close to the center of Athens, is the largest detention center in Greece. It accommodates between 1,600 and 2,000 adult male prisoners and is mainly a detention facility for defendants. However, there is also a significant proportion of convicts who remain there either for educational reasons, i.e. to attend university schools, or because it has been deemed more appropriate on legal and institutional grounds. The establishment consists of six wings. The placement of prisoners in the respective wing takes into account the place of origin of each prisoner, his mental health and his safety.

The initial design and operation of the workshop aimed simply at staging a theatrical play. The last two years, the activities of the workshop have expanded to other areas of theatre education, such as guided improvisation, basic acting principles, dramatic editing, etc. The participants are prisoners who have shown interest and have been appointed by the competent prosecutor of the institution. Therefore, permits are granted to prisoners who apply in writing for participation in the drama workshop program, and are deemed by the sociologists and prosecutors of the establishment as fit to join the group. The criteria for acceptance of applications do not relate to the criminal profile of the applicant in question, but to his attitude and behavior during his stay in the establishment.

Due to the great popularity and recognition that the workshop has gained over the years within the prison population, in 2023 it was decided to expand its activities. Today, the program takes place two to three times a week for three hours and is annual (October-June). Its aim is to bring together a larger group of participants who are introduced to various theatrical practices and processes, from dramaturgy to improvisation. In the last trimester of the workshop, participants focus on intensive preparation work for the final staging.

The expansion and continuation of the program keeps diversifying the profile of the participants. During its first years, the workshop happened to involve mostly educated prisoners, that is, prisoners who had completed secondary education and in some cases were continuing their studies at university schools. In addition, the members of the team at the time were limited in number. Nowadays, most of the workshop members come into contact with theatre for the first time through the workshop. The vast majority of the group members in 2023-2024, more than 70%, had not completed secondary education. It is noteworthy that various ways have been found to ensure that even a lack of primary education does not act as a deterrent or barrier to their participation in the group. The group is quite heterogeneous both in terms of the criminal profiles of its members and because of age and racial differences. On an annual basis, the group involves an average of 35 to 40 prisoners, of which 25 to 30 end up participating in the final staging.

By common admission of all the participants, the existence of the workshop is an escape from their grim daily life at the detention center, as they engage in something that is new to them. However, the key question is whether and how their participation in the theatre workshop can also be considered a powerful correctional process that experientially enhances their social skills, activating, awakening and cultivating their way of thinking.

Image: Elina Giouanli

As the director and animator of the workshop since 2023, I can attest that over the course of these months (October-June) I observed people shifting tremendously. My conclusion stemmed from the changes I noted in their engagement, their willingness and their behavior within the group. Their initial suspicion and a slightly dismissive attitude towards the whole project developed into systematic intellectual and emotional engagement and commitment to the group. This, of course, does not stand as a full answer to the above question, but it does point to the potential of the workshop to nurture patterns of behavior that may be gradually adopted by the participants. It is worth looking at how these patterns can influence and determine their development, assuming this is not already happening to some extent.

It should be noted that, particularly in theatre, artistic creation is an experiential process in which one must be present body and soul, and combine a wide range of information while also translating it into personal creative actions and decisions. As I gradually got to know the participants in the group, the most shocking thing for me was the realization that it was pointless to search in their personal narratives for some positive experiences in their lives, as one might misleadingly call them. In most cases, the dominant experience was delinquency and a marginalized life into which they had been led either as a last resort or because their upbringing and their perceptions had nothing else to offer. This was followed by the unrelenting experience of punishment and incarceration. Personally, I could not see how people with that

Image: Elina Giounanli

kind of experience would serve their sentence and leave the detention facility without returning to their previous life. If they avoid recidivism – which is the whole point – my guess is that this will happen because of fear, not because of any success in the correctional process.

Driven by the above personal observation, I have set as the main goal of the theatre workshop the gradual creation of a positive experience for the participants, an experience they will work hard for but that will lead them to fulfilment, not frustration. Thus, together with the team members, we established the rules of cooperation and conduct of the workshop. Each rule corresponded to a proposal by one of the participants. In addition, we collectively set the artistic goals of the year. I personally emphasized in particular that within the group I would like them to think of themselves first and foremost as actors and co-creators, not as prisoners.

This commitment between us was the springboard for all the actions that were implemented and led us to the successful staging of Sophocles' *Antigone* in June 2024. The play was presented for three consecutive days to different audiences. The first staging was attended by a different population of prisoners of the establishment, the second by guests of the management of the establishment and of the artists who contributed to the staging, and the last one by relatives and friends of the prisoners who played the leading roles.

The tragedy and the prisoners' preference for Creon

The choice of *Antigone* was of key importance with regard to the development of the whole process, as it created a broad field of thought and discussion that was also directly related to current issues in the life of the group members. Sophocles' *Antigone* is one of the most emblematic works of Ancient Greek literature, dealing with issues such as the conflict between moral values and state law, faith in the family and individual freedom.

The plot is set in Thebes, after the tragic battle between the two brothers, Eteocles and Polynices, who kill each other in a struggle for power, having previously caused a civil war. King Creon, the new leader of Thebes, decides to honor Eteocles as a hero, but to leave Polyneices unburied, as he is considered a traitor. This decision violates religious traditions, which require that the dead be returned to the earth, but at the same time acts as a deterrent to anyone who might attempt to cause civil strife in the future. Antigone, the sister of the two dead, decides to defy Creon’s decree and bury Polyneices, which leads her into conflict with Creon. While she insists that her act is just and divinely appropriate, Creon arrests her and sentences her to death for breaking the law. Antigone is locked up alive in a cave by Creon. There, she decides to commit suicide instead of waiting to die of starvation. Then Creon’s son and Antigone’s lover, Aemon, commits suicide as well, and his mother Eurydice, Creon’s wife, follows suit, sending the king into utter grief.

Antigone is a work of profound moral and philosophical value that reflects on what is just and which is the proper place of the individual in relation to laws and authority. In the play, the written law clashes with the unwritten law, and their representatives are both defeated, while the Chorus, i.e. civil society, tacitly accepts the arbitrariness of political leadership. Although civil society comments, mourns and sometimes despairs, they still accept and choose to remain silent, taking a stand only at the very last instance, when it is too late, and the conflict has already proved fatal and destructive.

Image: Elina Giouanli

At hearing the story of the play and reading the text, the members of the group were initially surprised. They recognized that Antigone's punishment was disproportionate to her act. Nevertheless, there was a strong tendency to embellish Creon's attitude and decisions. Personally, I expected that their stance would be in favor of Antigone, as she is the character who selflessly clashes with law and authority. I thought that such a person would be a heroic symbol for the group of prisoners, and I was prepared to analyze as a counterpart Creon's reasoning in order to have a fruitful dialogue.

Yet their beliefs were almost entirely contrary to what I expected. The first thing about Creon upon which the group unanimously agreed was that "he could not help it, he had given his word, and to take it back would be a sign of weakness". When I asked them if they thought Antigone was to blame for anything, they said no, just that what happened to her was a necessary evil, as Creon should not and could not back down. A bit as a provocation, I started calling Creon a "tyrant". Most members of the group paid no attention to my phrasing, with the exception of one prisoner who pointed out to me again that Creon had no choice but to be merciless in order to maintain his power.

Spurred by this attitude, I asked them if in their own lives they themselves had been more Creon or Antigone. Unanimously, they all sided with Creon. As they explained to me, Creon is a leader and has a natural claim to power and authority, which is exactly what they themselves claimed. If he were to back down, he would have been left exposed and his position would have been jeopardized. Most of them argued that Creon was certainly scared when he learned that public opinion was not on his side, but to allow his fear to determine his decisions would be a sign of weakness and defeat. Some even pointed out that in their own lives there had been occasions when they should have backed down to avoid arrest, but for reasons of honor and because they had given their word there was no way they would not keep it.

Following all of the above, one of the most eloquent members of the group stated that "Creon is making a desperate attempt to maintain his power and honor, just as we did before our arrest". Sticking to this discussion on the basis of personal identification, I asked them if in their lives, even when they behaved like Creon, they could intimately pity or sympathize with Antigone. "When you're trying to maintain your power, you can't do that, it's like saying I sell drugs but at the same time I feel sorry for those who take them. You just can't. An outlaw has no feelings, just like Creon had no feelings. Antigone was a heroine, she fought for love and forgiveness, but we are not heroes". Impelled by this, I asked them whether, if they could go back in time, they would change their lives by choosing Antigone's attitude over Creon's. Some replied with condescension, however the majority agreed that they would like to live in a world where they could be Antigone without this stance leading them to death.

The tragic conflict and the question of justice

“In a court of law who would you support?”, was my next question, and they all agreed that they would side with Antigone, because she is the weaker of the two parts. However, they felt that the one who would eventually win the case would be Creon, as he is the strong one. Bearing in mind that they identified themselves with Creon, I explained to them that this belief of theirs seemed to me paradoxical. They still insisted though that in a court of law they would not defend Creon, with whom nevertheless they identified, as, in their mind, they had much in common.

The members of the group defended themselves upon hearing my assertion about the self-contradictory nature of their position. They explained to me that they themselves behaved like Creon on an emotional level because they felt they had power in their hands. However, in reality they never had institutional power like Creon. In light of this, they argued that people who have power in their hands and try to maintain it develop similar characteristics, regardless of whether the power they have is state- or drug-related.

Image: Elina Giouanli

Elaborating on the above conclusion, the oldest of the participants stated that “we as Creon have also wronged people and that’s why we are here, yet we didn’t do it because we wanted to hurt anyone but because we wanted to benefit ourselves, and that’s where we got blinded and fucked up. It’s not really Antigone’s fault or Creon’s fault. If anyone is to blame, it’s the Chorus, who sees but does not speak. I agreed with this statement, explaining that indeed the biggest problem in the development of the play may be the Chorus, civil society, which uncritically accepts the arbitrariness of political leadership and does not act or take a stand against the tide until it is too late. I asked them to think of a contemporary example that illustrates the attitude of the Chorus, or at least to formulate a socio-political conclusion based on their observation of the Chorus’ stance. The answers I received were rather vague, mostly reduced to phrases such as “humans are animals” and “indifference is the greatest evil”.

From the whole conversation it was obvious to me that although they identified with Creon’s choices, it was not clear to them which of the two characters was right in this conflict. The process of analyzing and interpreting a text within the group could not follow the normal process in theatre, as one might call it. Specifically, it is customary, in the context of the dramatic treatment of a text, to analyze something specific as something general, that is, to read a story with a view to its socio-political implications. In this case, the tendency was exactly the opposite. The majority of the group members were trying to use the play as a basis in order to understand and interpret their own personal choices.

As I kept trying to elicit some belief that might lead them to express their opinion about which of the two characters is morally and legally wrong, I asked them how they would describe the plot of the play to a thirteen-year-old. Their answers were divided. One of the participants, who is also a father, claimed that he would encourage his son to nurture Antigone’s magnanimity but behave like Creon, because that would enable the boy to man up against the grim reality that awaits him. Another prisoner would urge a child to maintain his morals, just as Antigone did, even if the consequences were painful. Driven by the aforementioned position, one person disagreed, saying that he would encourage his child to stand up for himself but not break the laws lest he face painful consequences.

The most eloquent view was stated by a young prisoner: “I would like my child to fully identify with Antigone, because she did not hesitate to stand up to a king who was wronging her. That makes her a heroine, and in our time we lack heroes. Everyone backs down because they are afraid. They fear the laws, the system, the powerful ones, and so we continue to live in a world that does not actually resist injustice. We must stand up for what we love and believe in, even if that comes at a cost. Heroes make history. There would be no play if it weren’t for Antigone”.

Image: Elina Giounanli

This view clearly had a deep ideological, and in my view romantic, underpinning. I asked this participant whether in his view violence was allowed as a means to defend ideological beliefs. His answer was no, because, as he put it, with violence, justice is surely lost.

In general, although throughout the discussion all the members of the group showed a keen interest in the issue, I kept getting the impression that they expressed their views with less certainty than usual. I speculate that this was due to the ambiguity of the play: one has a deep feeling that there actually is a sound line of reasoning in both Antigone and Creon. Antigone acts on the basis of brotherly love, forgiveness and the justice of the gods, while Creon decides on the basis of order in the city, social organization, discipline and cohesion.

The members of the group pointed out that there is a substantial difference in the application of laws then (441 BC) and today. Back then, even the cruelest death penalty was considered perfectly logical, which fortunately is not the case today. On the basis of this finding, the members of the group agreed that if the sentence imposed on Antigone by Creon had not been the capital one, his action would have been entirely appropriate, as he was already acting with a view to maintaining social order, security and cohesion. In light of this latter assertion, I attempted to highlight Creon's remorse at the end of the play, when he actually takes back his decision. For the members of the group, this was a minor event; they attributed it to Creon's

Image: Elina Giounanli

fear of losing his son and did not consider it to be directly relevant to the core of his conflict with Antigone. However, they strongly applauded the fact that even at the last minute he takes his son into consideration.

An interpretation of the prisoners' attitude

Reflecting on our discussion and especially on the unexpected, in my mind, interpretations and remarks of the group members, I attempted to interpret their positions. First of all, I return to an issue briefly mentioned above. Although an educational and certainly a dramaturgical analysis of a play would require participants to generalize the issues of the particular play into broader social and political domains, this methodological process seemed to be completely foreign to this group. This of course can be justified by the educational level of the group. However, I too guided the discussion with the intention that each person would seek their own personal area of identification with the project, which is what happened. The difficulty lies in the extent to which the group itself could have been led to further and broader sociological conclusions impelled by their own responses.

Subsequently, I speculate that the embellishment and acceptance of Creon's attitude may also arise from a deeper need to understand and accept the circumstances which the group members find themselves in. Being in a state of confinement, they certainly feel to some extent that they are suffering the consequences of their actions. Therefore, their understanding of Creon's cruelty towards Antigone, who in Creon's opinion is in the wrong because she breaks the law, might reflect the prisoners' need to understand the present conditions of their lives by justifying the decisions of the people who imposed them. It is possible that my interpretation involves a high degree of arbitrariness. However, it is based on their complete justification of Creon's attitude, and in particular on their expressed view that if the sentence Creon imposed on Antigone had not been the capital punishment, it would have been perfectly justified.

Of course, the most interesting part probably comes from their identification of their own behavior with Creon's. They recognize in a cruel, ungrateful and authoritarian leader characteristics that they themselves had in their own lives, with the element of honor being presented as the most important one. Not admitting fault and avoiding repentance so as not to appear weak seem to be two things that have not only concerned them but have also led them to key decisions in their lives. Creon's selfishness, his excessive persistence, cruelty, disregard for others, authoritarianism and absoluteness are the characteristics that led him to a decision that hurt him, and these are precisely the features that the prisoners identified with and recognized as their own.

Image: Elina Giouanli

Furthermore, I take it that another difficulty in interpreting this particular play arises from the fact that the two central characters are defeated. The one fights until the end to avoid defeat, while the other fights knowing from the start that she will be defeated. Creon's determination not to be defeated, in defiance of everyone's suggestions, is what makes him most familiar and accessible to the members of the group. Conversely, the fact that Antigone knows that she will suffer the consequences of her actions and does not try to avoid them is what removes her from the prisoners' field of identification. For some members of the group, this characteristic makes her a heroine, while for others it seemed so absurd and inexplicable that they were simply discouraged from getting involved with her character at all.

In light of the above characteristic of Creon, I asked the group members if they themselves, in their effort to prevail and avoid defeat, had faced grey areas, i.e. actions they would not engage in. The majority agreed that they would never harm the family of an "opponent" and that they would protect their own families at all costs. Thus, it is extremely interesting to observe how in of a group of prisoners who often tend to even embellish illegal acts other codes of conduct are also developed. Another typical example of an alternative code of conduct is the dismissive attitude of many members of the group towards heroin trafficking, which was even used as an example in their answers to the above question.

In summary, Creon seems to be characterized by two main traits that provoke the group’s interest as well as multiple identifications. As a king, he represents the face of law and power, he is the one who makes the decisions. On the other hand, his power is threatened, and he fights to maintain it. These two distinct characteristics of Creon are what trigger the group’s reactions. The first one is directly related to the criminal framework of their lives and to the people they have associated with because of it, while the second one stirs their emotions as they recognize elements of their own behavior and life in Creon’s struggle to maintain his supremacy.

As a conclusion, I return to my initial claim about the redemptive and, to some extent, rehabilitative process of theatre, and particularly of this specific play in a detention facility. The theatre workshop creates a framework for systematic discussion and analysis of the choices and decisions made by the characters in a play. In fact, understanding and performing a role requires a profound comprehension of the character’s intentions and thoughts, which encourages the group members to move away from their own subjective perception of certain issues and to adopt an entirely different way of thinking. The repetitiveness of this process, along with the fact that it takes place within a theatre workshop – a stable small community created within the detention facility – makes the whole endeavor worth observing for the potential benefits it may have to offer to the inmates. Personally, I will never forget the words of Nikos, the inmate who played Haemon, Creon’s son, and whose release was scheduled for the day of our staging. He called me five months after the premiere of *Antigone* to tell me that “what happens in the workshop is great, and for some people it is so helpful that they will never go back there. Don’t stop it. I was thinking about it this morning and I decided to call to let you know”.

Notitiae Criminalis

Η ποινικοποίηση των αστέγων στις ΗΠΑ: Η απόφαση City of Grants Pass v. Johnson

Εμμανουέλα Σκάγκου

Προπτυχιακή φοιτήτρια, Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

(Kevin Dietsch/Getty Images)

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει παρατηρηθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) έντονη αύξηση στην θεσμοθέτηση νόμων που επί της ουσίας ποινικοποιούν συμπεριφορές σύμφυτες με την κατάσταση του αστέγου, δηλαδή αναπόφευκτο προϊόν της έλλειψης σταθερής και επαρκούς κατοικίας. Η πραγματικότητα αυτή αφορά περίπου 600.000 Αμερικανούς πολίτες. Από το 2009 και ύστερα, οι νόμοι που ποινικοποιούν το να κάθεται ή να ξαπλώνει κανείς σε δημόσιους χώρους έχουν αυξηθεί κατά 52%, ενώ παράλληλα οι νόμοι που προσδίδουν ποινική απαξία στο να κοιμάται κανείς εντός του οχήματός του έχουν αυξηθεί κατά 143% από το 2006.¹

1. S. Rankin, 2019, Punishing Homelessness, *New Criminal Law Review* 22: 1, σ. 109, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3410627.

Στη γενικευμένη αυτή τάση εντάσσονται τρεις κανονισμοί που υιοθέτησε η πόλη Γκραντς Πας, στην πολιτεία του Όρεγκον, με πληθυσμό 38.000 ανθρώπους, εκ των οποίων περίπου 600 είναι άστεγοι. Σύμφωνα με αυτούς, απαγορεύεται το “camping” σε πεζοδρόμια, δρόμους, παγκάκια και πάρκα ή σε οποιοδήποτε χώρο που ανήκει στη δημόσια περιουσία, καθώς και η στάθμευση κατά τη διάρκεια της νύκτας σε πάρκα. Επισημαίνεται ο στενός ορισμός του όρου “camping”, που νοείται ως οποιοσδήποτε χώρος όπου υπάρχει κάποιο στρώμα, σεντόνια, υπνόσακος ή οποιοδήποτε άλλο υλικό εξυπηρετεί τους σκοπούς του ύπνου, αποβλέποντας στη διατήρηση ενός προσωρινού τόπου διαμονής. Η παραβίαση αυτών των κανόνων οδηγεί στην επιβολή προστίμων, που μπορούν όμως να μετεξελιχθούν σε ποινικές κυρώσεις.²

Ύστερα από σχετική προσφυγή, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, το καλοκαίρι του 2024, έκρινε στην απόφαση City of Grants Pass v. Johnson, με πλειοψηφία έξι έναντι τριών, ότι οι παραπάνω ρυθμίσεις δεν αντίκεινται στο Άρθρο 8 του Συντάγματος, το οποίο απαγορεύει την επιβολή σκληρής και ασυνήθους ποινής (“cruel and unusual punishment”).³

«Πού υποτίθεται ότι πρέπει να κοιμηθούν; Πρέπει να αυτοκτονήσουν και όχι να κοιμηθούν;»

Κατά τη διάρκεια της συζήτησης στο ακροατήριο, η δικαστής Sotomayor έθεσε τις εξής δι-αδοχικές ερωτήσεις: “Where do we put them if every city, every village, every town lacks compassion and passes a law identical to this? Where are they supposed to sleep? Are they supposed to kill themselves, not sleeping?”⁴ Η δικαστής Sotomayor, η οποία εκφράζει την άποψη της μειοψηφίας στην παραπάνω απόφαση, γράφει ήδη στην πρώτη πρόταση της κρίσης της:

2. 603 US (2024), Dissent, II.

3. Σημειώνεται ότι αν και στους προσφεύγοντες είχαν επιβληθεί μόνο πρόστιμα, το Εφετείο έκρινε ότι η εν δυνάμει επιβολή ποινής συνιστά ποινικοποίηση (D.C. No. 1:18-cv-01823-CL, σ. 86). Ο δικαστής Thomas, σε χωριστή άποψη, άσκησε κριτική στην παραπάνω άποψη, υποστηρίζοντας ότι η κρινόμενη υπόθεση δεν υπάγεται στο Άρθρο 8, καθώς το τελευταίο αφορά μόνο ποινικές κυρώσεις, η επιβολή των οποίων είναι με βάση τη νομοθεσία αυτή υποθετική (“...that theory rests on layer upon layer of speculation”).

4. Η συνήγορος που επιχειρηματολόγησε υπέρ της συνταγματικότητας του κρινόμενου κανόνα, απάντησε ότι οι άστεγοι έχουν την δυνατότητα να προβάλουν ως λόγο άρσης του αδίκου την κατάσταση ανάγκης (“necessity defense”), πρόβαλε ότι πρόκειται για σύνθετο ζήτημα πολιτικής και έσπευσε να κρυφτεί στο καταφύγιο του Άρθρου 8, η προστατευτική κάλυψη του οποίου, κατά τη γνώμη της, δεν περιλαμβάνει την προστασία των αστέγων από τέτοιου είδους ρυθμίσεις. Η δικαστής επέμεινε ρωτώντας: “What’s so complicated about letting someone sleep with a blanket outside if they have nowhere to sleep? [...]”, οπότε επενέβη ο πρόεδρος του Δικαστηρίου, αλλάζοντας το θέμα. Σημειώνεται επίσης ότι υπάρχουν σοβαρές αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα της προβολής λόγων άρσης του αδίκου, οι οποίες συζητήθηκαν εκτενώς στο ακροατήριο. Βλ. M. Ryan, 2024, The Miserly Message of Grants Pass, [SMU Dedman School of Law Legal Studies Research Paper No. 667](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5021094), σ. 11, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5021094.

«Ο ύπνος είναι βιολογική ανάγκη, όχι έγκλημα. Για κάποιους, το να κοιμούνται έξω αποτελεί τη μοναδική επιλογή τους». Πυρήνας της επιχειρηματολογίας της είναι ότι ο υπό κρίση νόμος ποινικοποιεί μια κατάσταση (“status”), όχι μια ορισμένη συμπεριφορά, ισχυρισμός που απορρίπτεται από την πλειοψηφία.

Το λεγόμενο “status doctrine” εκκινεί από την απόφαση *Robinson v. California* (1962), στην οποία το Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε ότι νόμος που καθιστούσε ποινικό αδίκημα το να είναι κάποιος εθισμένος στα ναρκωτικά (“to be addicted to drugs”) έρχεται σε σύγκρουση με το Άρθρο 8 του Συντάγματος. Κατά τη διατύπωση του δικαστηρίου, θα ήταν ανάλογο με την επιβολή ποινής για το έγκλημα του να έχει κανείς ένα απλό κρύωμα (“for the ‘crime’ of having a common cold”).⁵ Ο δικαστής Gorsuch, συντάκτης της απόφασης στην περίπτωση της πόλης Γκραντς Πας φαίνεται να αντιλαμβάνεται την απόφαση *Robinson* ως εξαίρεση στη συνήθη ερμηνεία του Άρθρου 8, κατά την οποία το προστατευτικό του πεδίο εκτείνεται μόνο στο είδος και την ένταση της επιβαλλόμενης ποινής και δεν θέτει περιορισμούς στην ευχέρεια των πολιτειών να ποινικοποιούν συμπεριφορές.⁶ Ταυτόχρονα, δεν δέχεται ούτε το επιχειρήμα ότι είναι αντισυνταγματική η ποινικοποίηση του ύπνου σε εξωτερικό χώρο, εφόσον αποτελεί ακούσια συνέπεια του να είναι κανείς άστεγος, βασιζόμενος στην απόφαση *Powell v. Texas*.⁷

Αντιθέτως, η μειοψηφούσα άποψη υπάγει ευθέως την κρινόμενη υπόθεση στη νομολογία *Robinson*. Η πλειοψηφούσα γνώμη επιχειρηματολογεί ότι ο εν λόγω κανόνας δεν ποινικοποιεί απλώς μια κατάσταση (“mere status”), ποινικοποιεί μια ενέργεια. Στον ισχυρισμό αυτόν, προβάλλεται το επιχείρημα ότι το να κοιμάται κάποιος έξω είναι αναπόδραστη συνέπεια του να είναι άστεγος, είναι δηλαδή μια ενέργεια που προσδιορίζει μια κατάσταση. Πρόκειται για την άλλη πλευρά του ίδιου νομίσματος. Η μειοψηφία, δανειζόμενη το παράδειγμα του δικαστηρίου

5. B. McJunkin, 2024, Grants Pass and the Pathology of Criminal Law, *Arizona State University Sandra Day O'Connor College of Law Paper No. 4980279*, σ. 8, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4980279.

6. 603 US (2024), Opinion, I, B και II, A. Επισημαίνεται ότι ο δικαστής Gorsuch υποστήριξε ότι η απόφαση *Robinson* εδράζεται σε ανεπαρκή συνταγματική θεμελίωση, ενώ παράλληλα ο δικαστής Thomas, σε χωριστή γνώμη, έκρινε ότι η εν λόγω απόφαση είναι λανθασμένη, καθώς οι σύγχρονες κοινωνικές αντιλήψεις δεν είναι κατάλληλο σημείο αναφοράς για την ερμηνεία του Άρθρου 8, προάγοντας με αυτό τον τρόπο μια ιστορική και υποκειμενική ερμηνευτική προσέγγιση (603 US (2024), Concurrence). Υποστηρίχθηκε και ότι το δικαστήριο φαίνεται να προέβη σε μια sub silentio ανατροπή της απόφασης *Robinson* (M. Ryan, *The Miserly Message of Grants Pass*, ό. π., σ. 10).

7. Στην απόφαση *Powell v. Texas*, κρίθηκε συνταγματικός νόμος που ποινικοποιούσε τη δημόσια μέθη (“in a state of intoxication in any public place”). Το δικαστήριο εμφανίστηκε διχασμένο, με 4 δικαστές να υποστηρίζουν ότι αντισυνταγματική ήταν μόνο η ποινικοποίηση απλώς μιας κατάστασης, και τους άλλους 4 να προβάλλουν μια ευρύτερη ερμηνεία: “[c]riminal penalties may not be inflicted upon a person for being in a condition he is powerless to change”. Ο πέμπτος δικαστής που συνέειφερε την αποφασιστική ψήφο υπέρ την συνταγματικότητας υποστήριξε σε χωριστή άποψη την ευρύτερη ερμηνεία, προσθέτοντας όμως ότι η απόφαση *Robinson* δεν εφαρμόζεται στην προκειμένη περίπτωση, καθώς ο νόμος αφορούσε τη μέθη σε δημόσιο χώρο, που κατ’ αυτών βρισκόταν στο πεδίο ελέγχου του προσφεύγοντος (McJunkin, *Grants Pass and the Pathology of Criminal Law*, ό. π., σ. 9-10).

(AP Photo/J. Scott Applewhite)

στην υπόθεση Robinson, τονίζει ότι αν υποτεθεί ορθή η εκτίμηση της πλειοψηφίας, θα θεωρούνταν συνταγματικός ένας νόμος που ποινικοποιεί το να έχει κάποιος ένα κρύωμα και να βήχει, όποτε ο βήχας αποτελεί διακριτή συμπεριφορά και όχι αναγκαία προέκταση μιας κατάστασης.⁸ Προς υποστήριξη του επιχειρήματος ότι ο κανονισμός της πόλης Γκραντς Πας ουσιαστικά ποινικοποιεί τους αστέγους, η δικαστής Sotomayor επισημαίνει τρία στοιχεία:⁹

1. Τον σκοπό του νόμου Αναφερόμενη σε συνεδρίαση του Δημοτικού Συμβουλίου του Γκραντς Πας, αναδεικνύει τις τιμωρητικές διαθέσεις και την πρόθεση των συντακτών του κανονισμού, η οποία συνίστατο στον «αφανισμό» των αστέγων από την πόλη.¹⁰ Αναφέρεται επίσης και σε προηγούμενο αποτυχημένο εγχείρημα της πόλης να απομακρύνει τους αστέγους, με τη μεταφορά τους σε άλλους δήμους.
2. Το γράμμα του νόμου: Ο κρινόμενος κανόνας δικαίου τυποποιεί, ως απαιτούμενη υποκειμενική υπόσταση, την πρόθεση διατήρησης ενός προσωρινού τόπου διαμονής. Η

8. 603 US (2024), Dissent, IV, B.

9. 603 US (2024), Dissent, IV.

10. 603 US (2024), Dissent, IV, A. “One councilmember opined that ‘[m]aybe they aren’t hungry enough or cold enough ... to make a change in their behavior’”, ό. π., σ. 122. «The council president summed up the goal succinctly: ‘[T]he point is to make it uncomfortable enough for [homeless people] in our city so they will want to move on down the road’”.

προϋπόθεση αυτή, που αποτελεί την ειδοποιό διαφορά μεταξύ του ύπνου που διαθέτει ποινική απαξία και αυτού που είναι αδιάφορος για την έννομη τάξη, συνιστά παράλληλα συστατικό στοιχείο της κατάστασης των αστέγων και κατά συνέπεια τους στοχοποιεί.

3. Την εφαρμογή του νόμου: Ασκείται κριτική στη θέση της πλειοψηφίας ότι είναι αδιάφορο αν ο παραβαίνων τον νόμο είναι άστεγος ή πρόσωπο που διαθέτει κατοικία, για παράδειγμα «ένας ταξιδιώτης με σακίδιο που περνά από την πόλη». Η δικαστής Sotomayor αντικούει το επιχείρημα αυτό και υποστηρίζει ότι έχει αποφασιστική επιρροή η κατάσταση του αστέγου, επικαλούμενη το δεδομένο ότι προς το παρόν δεν έχει εντοπισθεί περίπτωση επιβολής ποινής σε άτομο που δεν είναι άστεγο, καθώς και ότι κατά την ερμηνεία των αστυνομικών το να «φέρνει κάποιος υπνόσακο προκειμένου να κοιτάξει τα αστέρια και να αποκοιμηθεί» δεν εμπίπτει στην ειδική υπόσταση του εγκλήματος.¹¹ Τιμωρείται όμως αν «δεν έχει άλλο σπίτι».

Τα νομικά επιχειρήματα που προβάλλουν οι δύο πλευρές ποικίλλουν. Όσο όμως δυσεπίλυτες και αν είναι οι θεωρητικές εντάσεις που αναδύονται όσον αφορά βασικές αρχές του ποινικού δικαίου και όσο ομιχλώδης και αν είναι η νομολογιακή πορεία του “status-doctrine”, το αποτέλεσμα μιας τέτοιας απόφασης είναι απτό και ορατό: η σύνθλιψη, ο περαιτέρω στιγματισμός και η θυματοποίηση των αστέγων.

«Φοβάμαι συνεχώς ότι θα συλληφθώ επειδή κοιμάμαι έξω...»¹²

Η μειοψηφούσα γνώμη αναφέρεται στις επιβλαβείς συνέπειες νόμων όπως ο κρινόμενος με απευθείας παράθεση μαρτυριών, δίνοντας κατ’ αυτό τον τρόπο φωνή σε μια ευάλωτη κοινωνική ομάδα αλλά και φανερώνοντας τον βαθύτατα ανθρώπινο χαρακτήρα της υπόθεσης. Στη συνέχεια, παρατίθεται μερικές μόνο από τις επιπτώσεις της ποινικοποίησης:

11. Η δικαστής Sotomayor κατά τη διάρκεια της συζήτησης: “And the police officers testified that that means that if a stargazer wants to take a blanket or a sleeping bag out at night to watch the stars and falls asleep, you don’t arrest them”. Απάντηση της δικηγόρου: “So, no. These laws are generally applicable”. Απάντηση της S. Sotomayor: “Yeah, that’s what you want to say.[...] that’s what you say, but if I look at the record and see differently, it’s a different argument, isn’t it?”.

12. 603 US (2024), Dissent, IV, C. “I am afraid at all times in Grants Pass that I could be arrested, ticketed and prosecuted for sleeping outside or for covering myself with a blanket to stay warm”, “I have been repeatedly told by Grants Pass police that I must ‘move along’ and that there is nowhere in Grants Pass that I can legally sit or rest”, “I have been told by Grants Pass police that I should leave town”: Μαρτυρίες της Debra Blake, η οποία όφειλε πάνω από 5000\$ σε πρόστιμα που της είχαν επιβληθεί για παραβιάσεις που σχετίζονταν άμεσα με την κατάστασή της ως άστεγης. Δεν μπορούσε να μείνει στο μόνο καταφύγιο στο Γκραντς Πας, το Gospel Rescue Mission, επειδή, εξαιτίας της αναπηρίας της, αδυνατούσε να ανταποκριθεί στον όρο σύμφωνα με τον οποίο οι διαμένοντες σε αυτό υποχρεούνται να εργάζονται 40 ώρες εβδομαδιαία.

1. Η λειτουργία τέτοιων νόμων παρομοιάζεται με «περιστρεφόμενη πόρτα», που στριφογυρίζει τους αστέγους από τον δρόμο, στους κόλπους του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και πάλι πίσω. Σύμφωνα με εμπειρικά δεδομένα, αυτοί οι νόμοι, καθώς συχνά δεν συνδυάζονται με την παράλληλη ενεργοποίηση άλλων θεραπευτικών ή συμβουλευτικών προγραμμάτων, έχουν όχι μόνο αποδειχθεί αναποτελεσματικοί,¹³ αλλά μάλλον επιδεινώνουν την θέση των αστέγων, στερώντας ευκαιρίες στέγασης και εύρεσης εργασίας. Η σύλληψη ή απομάκρυνση ενός αστέγου συχνά οδηγεί στην καταστροφή ή απώλεια προσωπικών αντικειμένων και εγγράφων, απαραίτητων για την εύρεση στέγης, καθώς και για την απόκτηση ή συνέχιση της εργασίας τους (π.χ. αστυνομική ταυτότητα, δίπλωμα οδήγησης, πιστοποιητικά κ.λπ.). Ακόμα, η φυλάκιση ή η έκδοση εντάλματος σύλληψης λόγω μη καταβολής προστίμων μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια εργασίας, άλλων ωφελειών που παρέχονται από την πολιτεία ή και στον αποκλεισμό πρόσβασης σε φορείς και οργανώσεις που προσφέρουν ευκαιρίες στέγασης.¹⁴

2. Οδηγούν σε αυξημένη θυματοποίηση των αστέγων. Οι άστεγοι είναι θύματα βίας, καθώς και παθόντες άλλων εγκλημάτων, όπως κλοπές ή ληστείες, σε ποσοστό πολύ μεγαλύτερο από τους στεγασμένους συμπολίτες τους. Νόμοι όπως αυτοί του Γκραντς Πας εντείνουν την απροθυμία των αστέγων να καλέσουν την αστυνομία, εξαιτίας του φόβου της ποινής, καθιστώντας τους με αυτό τον τρόπο απροστάτευτους. Στο Σαν Φρανσίσκο, αρκετές ερωτηθείσες γυναίκες καταλόγισαν τις εμπειρίες σεξουαλικής κακοποίησης που βίωσαν στην εφαρμογή νόμων που τις υποχρέωσαν απρόοπτα να μεταφερθούν σε άλλη περιοχή της πόλης.¹⁵

3. Υπονομεύουν την αυτονομία της βούλησης των αστέγων. Στην απόφαση του δικαστηρίου, επισημαίνεται ότι σκοπός τέτοιων νόμων είναι να «ενθαρρύνουν» τους αστέγους να αποδεχθούν την παροχή υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα τη διαμονή σε καταφύγιο.¹⁶ Η άρνηση ενός αστέγου να μείνει σε καταφύγιο είναι αποτέλεσμα της στάθμισης ότι η υγεία, η ασφάλεια και γενικότερα η ζωή του θα είναι καλύτερη αν μένει στον δρόμο. Η μειωψηφούσα άποψη υπογραμμίζει ότι ενδέχεται η πρόσβαση σε ορισμένα καταφύγια

13. Βλ. Brief of 57 Social Scientists with Published Research on Homelessness as *Amici Curiae* in Support of Respondents, 3 Απριλίου 2024, σ. 28, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/603/23-175/#tab-opinion-4909851>.

14. Για παράδειγμα, αποκλεισμός από προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης, παροχής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης (Medicare, Medicaid) και δημόσιας/κοινωνικής στέγασης (603 US (2024), Dissent, I, B).

15. Σπαραξικάρδια είναι η μαρτυρία γυναίκας που κατέθεσε ότι έπεσε θύμα βιασμού κατά τη διάρκεια της νύκτας, σχεδόν αμέσως μετά από εντολή αστυνομικού να μετακινηθεί σε χώρο άγνωστο σε εκείνη: “What’s the point? If I called them, they would have made all of us move [again]. Would [the officer] even believe me? [...] and what would stop [my rapist] from getting revenge? It’s not like I’ve got a locked door to hide behind” (Social Scientists with Published Research on Homelessness as *Amici Curiae* in Support of Respondents, ό. π., σ. 25).

16. Βλ. McJunkin, Grants Pass and the Pathology of the Criminal Law, ό. π., σ. 27, 29.

στη πράξη να καθίσταται αδύνατη, εξαιτίας περιορισμών του βασίζονται στο φύλο, στην ηλικία, στον σεξουαλικό προσανατολισμό, στη θρησκεία, στα χρονικά όρια εξόδου-εισόδου που συγκρούονται με εργασιακές υποχρεώσεις ή στα όρια διαμονής. Για παράδειγμα, στο μόνο καταφύγιο του Γκραντς Πας, οι κάτοικοι υποχρεούνταν να συμμετέχουν σε λατρευτικές πρακτικές κάθε Κυριακή, ενώ παράλληλα αποκλείονται ανάπηροι με ανίατες ιατρικές ή ψυχικές ασθένειες που τους εμποδίζουν να συμμορφωθούν με τους όρους του καταφυγίου (δηλαδή να εργάζονται εντός αυτού 6 ώρες την ημέρα για 6 ημέρες την εβδομάδα).¹⁷ Αυτή η διαπίστωση ενδεχομένως πρέπει να προκαλέσει προβληματισμό για τις συνθήκες που επικρατούν στα καταφύγια και όχι να τονώνει ανθρωποφαγικές διαθέσεις.

Αιτίες της ποινικοποίησης

Αφού η ποινικοποίηση έχει τόσες δυσμενείς συνέπειες, γιατί εξακολουθούν να θεσμοθετούνται κανόνες δικαίου όπως αυτός του Γκραντς Πας; Μια πρώτη απάντηση παρέχει η θεωρία των σπασμένων παραθύρων, που αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ από την δεκαετία του 1980 και μετά.¹⁸ Οι θεμελιωτές της, Wilson και Kelling, εστιάζουν στο συναίσθημα ανασφάλειας των πολιτών, το οποίο αποδίδουν στον φόβο ότι θα πέσουν θύματα κάποιου εγκλήματος καθώς και στον «φόβο της παρενόχλησης από κοινωνικά απείθαρχους ανθρώπους». Η αδράνεια για τη διάλυση των ανησυχιών αυτών χαράζει μια πορεία παρακμής, ανιούσας σοβαρότητας, που εξελίσσεται ντετερμινιστικά: ο αυξανόμενος φόβος οδηγεί σε ρωγμή της κοινωνικής αλληλεγγύης και αποξένωση των πολιτών, οι οποίοι, παθητικοποιημένοι πλέον, αδιαφορούν για την τήρηση των κανόνων κοινωνικής ευπρέπειας. Ο ράθυμος κοινωνικός έλεγχος προκαλεί τη διόγκωση της αταξίας, η οποία με την σειρά της οδηγεί στην εγκατάλειψη της κοινότητας, στη θραύση της κοινωνικής συνοχής και δημιουργεί γόνιμες συνθήκες για την άνθιση του εγκλήματος. Η συνεκτική διαδοχή της παραπάνω θεωρίας αισθητοποιείται με το εξής παράδειγμα: αν το σπασμένο τζάμι ενός κτιρίου δεν επισκευαστεί, τότε σύντομα όλα τα τζάμια του κτιρίου θα καταλήξουν σπασμένα.¹⁹

Η προτεινόμενη λύση συνίσταται στο επαναπροσδιορισμό του ρόλου της αστυνομίας, η οποία, μέσω της φυσικής παρουσίας της, αποβλέπει στην εμπέδωση της κοινωνικής ευταξίας και στη

17. D.C. No. 1:18-cv-01823-CL, σ. 15.

18. Βλ. S. Rankin, 2016, *The Influence of Exile*, Seattle University School of Law Legal Paper Series, σ. 22 επ., διαθέσιμο στην ιστοσελίδα https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2754254.

19. Βλ. Α. Αντωνοπούλου, 2010, *Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Η πολιτική της μηδενικής ανοχής και τα μέτρα διαχείρισης κρίσεων*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: εκδ. Σάκκουλα, σ. 73 επ., και Τ. Τζαννετάκη, 2006, *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής. Μια κριτική θεώρηση των θέσεων του James Q. Wilson*, Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, σ. 97 επ.

(Kevin Dietsch/Getty Images)

δίωξη των απείθαρχων ανθρώπων. Στη θεωρία των σπασμένων παραθύρων θεμελιώθηκε το νεοϋορκέζικο μοντέλο της μηδενικής ανοχής, το οποίο απέβλεπε στον πολλαπλασιασμό των συλλήψεων ατόμων που συμβάλλουν στη λεγόμενη «αταξία» σε δημόσιους χώρους. Αυτό συμβαδίζει με τη θέση των Wilson και Kelling, οι οποίοι υποστηρίζουν, βασιζόμενοι στην υπόθεση του πολλαπλασιασμού, ότι παρόλο που η σύλληψη λ.χ. ενός επαίτη φαίνεται άδικη, η αδιαφορία απέναντι στην ύπαρξη μεγάλου αριθμού επαίτων μπορεί να αποδειχθεί καταστροφική για την ποιότητα ζωής στα αστικά κέντρα και τους δείκτες της εγκληματικότητας. Η παραπάνω θεωρία δέχθηκε κριτική εξαιτίας της αοριστίας των εννοιών, του αμφίβολου αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ αταξίας και εγκληματικότητας και της ενδεχομένως καταχρηστικής επίκλησης της αρχής της βλάβης.²⁰

Σημαντική για την ερμηνεία της ποινικοποίησης της αστεγίας είναι επίσης η θεωρητική ανάλυση της S. Rankin.²¹ Σύμφωνα με αυτή, κρίσιμη είναι εν προκειμένω η ενστικτώδης αντίδραση των ανθρώπων στην «ορατή φτώχεια» (“visible poverty”). Ειδικότερα, η θέα της ανθρωπίνης

20. Βλ. Τ. Τζαννετάκη, *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής*, ό. π., σ. 107 επ., και Α. Αντωνοπούλου, *Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής*, ό. π., σ. 137 επ.

21. Βλ. S. Rankin, 2016, *The Influence of Exile*, ό. π., σ. 1 επ., και S. Rankin, *Punishing Homelessness*, ό. π., σ. 122 επ.

καταπόνησης, ταλαιπωρίας και απελπισίας συχνά προκαλεί φόβο, ενόχληση, αηδία ή και θυμό, καθώς ενεργοποιεί ένα «συμπεριφορικό ανοσοποιητικό σύστημα» (“a behavioral immune system”), εξαιτίας της συσχέτισης των αστέγων με παθογόνα στοιχεία (“pathogens”). Αυτή η αντίδραση εντείνεται λόγω πραγματικών συνθηκών, λ.χ. του γεγονότος ότι οι άστεγοι έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής, αλλά και από στερεοτυπικές αντιλήψεις που τους κηλιδώνουν. Για παράδειγμα, συχνά υποστηρίζεται ότι η απώλεια της κατοικίας οφείλεται σε υπαιτιότητα του αστέγου, ενώ στην πραγματικότητα οι πέντε συχνότερες αιτίες είναι η έλλειψη οικονομικά προσιτής κατοικίας, οι ανεπαρκείς χρηματικές απολαβές, η ενδοοικογενειακή βία και οι μη ιατρικά παρακολουθούμενες ψυχολογικές διαταραχές. Οι εσωτερικοί αυτοί συσχετισμοί εκδηλώνονται με συμπεριφορές αποστασιοποίησης, που αποβλέπουν στην αποφυγή «παθογόνων απειλών» (“pathogenic threats”) και νομοθετικά εκφράζονται με ρυθμίσεις που αποκρύπτουν την ορατή φτώχεια.²²

Επίλογος

Η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου στην υπόθεση *City of Grants Pass v. Johnson*, χαρακτηρίστηκε από το Εθνικό Δικηγορικό Κέντρο για τους αστέγους στις ΗΠΑ βαθύτατα απογοητευτική, αλλά όχι απροσδόκητη.²³ Δυστυχώς, είναι πολύ πιθανό να ωθήσει και άλλες πολιτείες στην υιοθέτηση ανάλογων νόμων και στην παραμέληση γόνιμων λύσεων, όπως αυτές που προτεραιοποιούν την εξασφάλιση μόνιμης κατοικίας (“Housing First”).²⁴

22. Βλ. S. Rankin, Punishing Homelessness, ό. π., σ. 122-3, με την εκεί παραπομπή σε S. Clifford & S. Piston, 2016, Explaining Public Support for Counterproductive Homelessness Policy: The Role of Disgust, *Political Behavior* 39, σ. 507-9, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://link.springer.com/article/10.1007/s11109-016-9366-4>.

23. <https://homelesslaw.org/jvgp-scotus-decision-2/>.

24. S. Rankin, Punishing Homelessness, ό. π., σ. 26.

Η συζήτηση για την ίδρυση Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου κατά της Διαφθοράς

Γεώργιος Φουσκάρνης

Δικηγόρος

πηγή εικόνας: www.cmi.no

1. Η διεθνής συζήτηση

Η ιδέα για τη δημιουργία ενός διεθνούς δικαστηρίου για την εκδίκαση των εγκλημάτων μείζονος διαφθοράς παρουσιάστηκε για πρώτη φορά εδώ και μία περίπου δεκαετία ως πρόταση από τον Αμερικανό δικαστή Mark Wolf,¹ ο οποίος έκτοτε συνεχίζει να την επεξεργάζεται και να τη βελτιστοποιεί. Το πολιτικό ενδιαφέρον για την πρότασή του είναι συνεχώς αυξανόμενο, με την Ολλανδία, το Εκουαδόρ και τον Καναδά να πρωτοστατούν στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών προς την κατεύθυνση αυτή. Αξιοσημείωτο είναι ότι πάνω από 75 κράτη έχουν ήδη υπογράψει

---

1. Mark Wolf, *The Case for an International Anti-Corruption Court* (Brookings Institution 2014).

τη διακήρυξη για τη δημιουργία του δικαστηρίου αυτού,² ενώ παράλληλα παρουσιάζεται κινητικότητα και στους κόλπους της ΕΕ.³

Η πρόταση για την ανάγκη δημιουργίας ενός διεθνούς δικαστηρίου βασίζεται στην παραδοχή αφενός μεν ότι η μεγάλη κλίμακας διαφθορά προκαλεί σημαντική βλάβη στην κοινωνία, αφετέρου δε ότι οι δράστες, ιδίως οι πολιτικοί αξιωματούχοι, βρίσκονται στο απυρόβλητο από τη Δικαιοσύνη.⁴ Ως μείζων διαφθορά (grand corruption), πράξεις της οποίας θα αποτελούν το αντικείμενο του νέου διεθνούς δικαστηρίου, ορίζεται η κατάχρηση εξουσίας για ίδιον όφελος από τους κρατικούς αξιωματούχους.⁵ Το φαινόμενο θεωρείται πως, εκτός του ότι υπονομεύει την οικονομική ανάπτυξη των πολιτών, πλήττει την εμπιστοσύνη του πολίτη στη δημοκρατία, προκαλεί κοινωνική πόλωση και εν τέλει απειλεί τα ίδια τα θεμέλια της κοινωνίας.⁶ Πρόκειται δηλαδή για ένα έγκλημα που επιδεινώνει φαινόμενα όπως η ανισότητα, η φτώχεια και ο κοινωνικός διαχωρισμός. Στο πλαίσιο αυτό, οι συνθήκες που απαιτούν τη δημιουργία του δικαστηρίου παραλληλίζονται με αυτές που απαιτούσαν τη δημιουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, καθιστώντας τη δημιουργία του πρώτου ακόμα πιο επιτακτική.⁷

Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ενώ 189 μέρη έχουν υπογράψει τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της Διαφθοράς, η σχετική εγκληματικότητα συνεχίζει να ανθίζει παγκοσμίως. Μάλιστα, πρόσφατες αποκαλύψεις ακτιβιστών (λ.χ. Panama Papers) κατέδειξαν την έκταση του φαινομένου και τη συστηματική εμπλοκή κρατικών αξιωματούχων. Ωστόσο, ελάχιστες είναι οι περιπτώσεις κρατικών αξιωματούχων που αντιμετώπισαν το πολιτικό κόστος της εμπλοκής τους και ακόμα λιγότεροι όσοι αντιμετώπισαν τις συνέπειες της ποινικής δικαιοσύνης.

2. *M. Wolf*, Leader's Statement, An International Anti-Corruption Court for Grand Corruption, Anti-Corruption Manifesto.

3. Βλ. European Parliament Workshop: Towards an International Anti-corruption Court, 2023, που ακολούθησε την από 17-02-2022 Σύσταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

4. *Mark L. Wolf, Richard Goldstone & Robert I. Rotberg*, The Progressing Proposal for An International Anti-Corruption Court (Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη.: American Academy of Arts and Sciences, 2022), σ. 1.

5. *Wolf, Goldstone & Rotberg*, ό. π.

6. *Wolf, Goldstone & Rotberg*, ό. π., και *Danilo Turk*, We need an International Anti-Corruption Court, Politico (opinion), 24-06-2022.

7. *Mark L. Wolf*, Anticorruption: How to Beat Back Political & Corporate Graft, Daedalus, Vol. 147, No. 3 (καλοκαίρι 2018), σ. 152-153, και *Richard j. Goldstone*, The establishment of an Anti-corruption court, Washington University Global Studies Law Review, vol. 21:47.

2. Προοπτικές και κριτική

Η ατιμωρησία των κρατικών αξιωματούχων και ο διεθνής χαρακτήρας των εγκλημάτων ενέταξαν στη σχετική συζήτηση για την αντιμετώπιση της διαφθοράς την ίδρυση ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου. Το δικαστήριο αυτό, ως ανεξάρτητος διεθνής οργανισμός, θα έχει μέσω των οργάνων του (εισαγγελία) τη δικαιοδοσία να διώκει τους δράστες, κρατικούς αξιωματούχους, στις περιπτώσεις εκείνες που οι αρχές του κράτους μέλους αρνούνται ή αδρανούν. Με τον τρόπο αυτό, υποστηρίζεται ότι θα διακοπεί ο «κύκλος» της ατιμωρησίας των δραστών στα εγκλήματα διαφθοράς και ότι κατ' επέκταση θα μειωθεί η σχετική εγκληματικότητα, για τρεις λόγους:⁸

Πρώτον, διότι η ύπαρξη ενός διεθνούς δικαστηρίου με δυνατότητα να διερευνά, να διώκει και να καταδικάζει ακόμα και αρχηγούς κρατών θα ενισχύσει την αρνητική γενική πρόληψη, μειώνοντας αναλόγως την εγκληματικότητα.⁹

Δεύτερον, διότι τα ίδια τα κράτη μέλη, ενόψει της πιθανότητας παρέμβασης του διεθνούς δικαστηρίου στα εσωτερικά τους ζητήματα, θα ενισχύσουν τις προσπάθειες αποτελεσματικής δίωξης και εν γένει αντιμετώπισης των σχετικών εγκλημάτων.¹⁰

Τρίτον, διότι η δημιουργία του δικαστηρίου συνιστά έναν ισχυρό συμβολισμό, ο οποίος θα διαμορφώσει την κοινή αντίληψη των πολιτών, θα μειώσει την ανοχή σε τέτοια φαινόμενα και θα λειτουργήσει ως καταλύτης για νέες νομοθετικές και άλλες πρωτοβουλίες διεθνώς.¹¹

Ωστόσο, η παραπάνω προοπτική αντιμετωπίζεται και κριτικά, σε δύο επίπεδα κυρίως.¹² Το πρώτο αφορά τη βιωσιμότητα του ίδιου του δικαστηρίου, δεδομένου ότι θα βασίζεται στην οικειοθελή έκθεση των κρατικών αξιωματούχων στη δυνατότητα διεθνούς δίωξης τους σε περίπτωση συμμετοχής τους σε αξιόποινες πράξεις διαφθοράς. Όπως είναι αυτονόητο, αρχηγοί κρατών που εμπλέκονται συστηματικά σε εγκλήματα διαφθοράς θα είναι κάτι λιγότερο από πρόθυμοι να ανοίξουν τις θύρες στη δικαιοδοσία ενός ανεξάρτητου διεθνούς δικαστηρίου.¹³

8. *Matthew C. Stephenson & Sofie Arjon Schütte*, An International Anti-Corruption Court? A synopsis of the debate, U4 Brief 2019: 5

9. *Wolf*, Anticorruption, ό. π., σ. 145, 151-152.

10. Ό. π., σ. 150.

11. *Richard Goldstone & Robert Rotberg*, An international anticorruption court is not a utopian dream or a distraction, Global Anticorruption Blog, 18 Οκτωβρίου 2018.

12. Βλ. *Stephenson & Schütte*, ό. π.

13. *Matthew C. Stephenson*, The case against an International Anti-Corruption Court, Global Anti-Corruption Blog, 31 Ιουλίου

Στην περίπτωση δε που ασκηθεί πίεση από δυτικά κράτη με οικονομική ισχύ, όπως οι ΗΠΑ, προκειμένου να αποδεχθεί λ.χ. ένα αναπτυσσόμενο κράτος τη δικαιοδοσία του διεθνούς δικαστηρίου, τότε θα ενισχυθεί η ίδια η θέση των διεφθαρμένων πολιτικών αξιωματούχων, αφού η αντιμετώπιση της διαφθοράς θα θεωρηθεί μια μορφή νεοϊμπεριαλιστικής πολιτικής των δυτικών κρατών.

Σε δεύτερο επίπεδο, η κριτική αφορά την αποτελεσματικότητα του νέου δικαστηρίου, η οποία είναι και το ζητούμενο εν τέλει, αφού άλλωστε από αυτήν εξαρτάται και η δύναμη της πρόληψης εγκλημάτων διαφθοράς. Συγκεκριμένα, το πρόβλημα έγκειται στο ότι ένα διεθνές δικαστήριο δεν έχει τα μέσα για να προβεί σε όλες εκείνες τις ανακριτικές πράξεις που χρειάζονται για τη διερεύνηση εγκληματικών πράξεων και τη συλλογή αποδείξεων. Έτσι, βασίζεται στην συνεργασία με τις εσωτερικές αρχές του ερευνώμενου κράτους, οι οποίες συχνά αποτελούν μέρος του προβλήματος.¹⁴ Τέλος, εκφράζονται προβληματισμοί σε σχέση με το ιδιαίτερα υψηλό κόστος λειτουργίας ενός νέου δικαστηρίου, το οποίο ενδεχομένως να είναι δυσανάλογο συγκριτικά με τα οφέλη που μπορεί να προέλθουν από την επιτυχή καταδίκη των δραστών σε λίγες υποθέσεις. Αυτό το επιχείρημα αντικρούεται από το επίσης ιδιαίτερα υψηλό κόστος των φαινομένων διαφθοράς, τα οποία όμως δεν είναι σίγουρο ότι θα μειωθούν με τη λειτουργία του δικαστηρίου.

3. Στοιχεία λειτουργίας του δικαστηρίου

Το νέο διεθνές δικαστήριο θα έχει δικαιοδοσία να διώκει και να εκδικάζει πράξεις διαφθοράς αρχηγών κρατών, πολιτικών αξιωματούχων και κάθε προσώπου που συμμετέχει στις πράξεις αυτές. Τα κράτη που θα αποδεχτούν τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου θα συναινούν ότι οι πολίτες τους, και κυρίως οι κρατικοί αξιωματούχοι, δεν θα απολαμβάνουν το προνόμιο της ετεροδικίας για όσο χρόνο διατηρούν δημόσιο αξίωμα, ούτε για τις πράξεις που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.¹⁵ Αυτό άλλωστε είναι σύμφωνο και με το διεθνές εθιμικό δίκαιο και τη νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, κατά το οποίο το προνόμιο της ετεροδικίας αφορά την οριζόντια σχέση μεταξύ κρατών και όχι την άσκηση εγκαθιδρυμένης δικαιοδοσίας από διεθνές δικαστήριο.¹⁶

2014, και *τον ιδίου*, Dear international anticorruption court advocates: It's time to answer your critics, Global Anti-corruption Blog, 1^η Μαρτίου 2016.

14. *Whiting, Alex*, Is an international anti-corruption court a dream or a distraction? Global Anticorruption Blog, 4 Οκτωβρίου 2018.

15. *Wolf, Goldstone & Rotberg*, The Progressing Proposal for An International Anti-Corruption Court, ό. π., σ. 5.

16. Situation in Darfur, Sudan in the Case of The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir (The Appeals Chamber of the ICC, May 6, 2019), para. 114.

Ωστόσο, η θέση αυτή, όσο αυτονόητη κι αν φαίνεται σε σχέση με πολίτες κρατών που έχουν αποδεχτεί τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου, δεν είναι αναντίρρητη όσον αφορά πολίτες κρατών που δεν είναι μέλη. Στη δεύτερη περίπτωση, δεν υπάρχει πειστική απάντηση ως προς το εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να αρθούν τα προνόμια και οι ασυλίες που έχουν θεσπιστεί κατά το δημόσιο διεθνές δίκαιο, όταν το ίδιο το κράτος δεν έχει παραιτηθεί από αυτό με την αποδοχή της δικαιοδοσίας του δικαστηρίου.¹⁷ Δηλαδή στις περιπτώσεις που η δικαιοδοσία του δικαστηρίου επεκτείνεται και σε πολίτες μη κράτους μέλους, βάσει λ.χ. της αρχής της εδαφικότητας, όπως θα αναφέρουμε κατωτέρω, είναι εντελώς αμφίβολο εάν θα μπορεί κατά το διεθνές δίκαιο να ασκηθεί ποινική δικαιοδοσία εις βάρος τους.

Πέραν αυτού, έστω κι αν γίνει δεκτό ότι οι κανόνες του δημόσιου διεθνούς δικαίου περί ασυλιών και ετεροδικίας υποχωρούν ενόψει της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου όσον αφορά εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας κ.λπ., δεν είναι αδιαμφισβήτητο ότι το ίδιο θα μπορούσε να γίνει και στην περίπτωση που εξετάζουμε. Διότι τα εγκλήματα διαφθοράς είναι μεν εγκλήματα διεθνούς ενδιαφέροντος ή υπό προϋποθέσεις διεθνικά (υπό την έννοια ότι η εγκληματική δράση λαμβάνει χώρα παράλληλα ή διαδοχικά σε περισσότερα του ενός κράτη), όπως και τα εγκλήματα ναρκωτικών, πλην όμως δεν είναι διεθνή εγκλήματα, δηλαδή εγκλήματα κατά της ίδιας της υπόστασης της διεθνούς κοινότητας, όπως τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή της γενοκτονίας.¹⁸ Επομένως είναι αμφίβολο ότι μπορούν να εφαρμοστούν σε ανάλογες περιπτώσεις οι κανόνες που εφαρμόζονται για το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, δεδομένου ότι και η σχετική νομολογία του ΔΠΔ δεν είναι ξεκάθαρη.¹⁹

Η δικαιοδοσία του δικαστηρίου, εκτός από τους πολίτες των κρατών μελών, θα μπορεί να επεκτείνεται και σε πολίτες τρίτων –μη συμμετεχόντων στο καταστατικό του– κρατών, υπό την προϋπόθεση ότι μέρος έστω του εγκλήματος έχει τελεστεί στο έδαφος κράτους μέλους. Η θέση αυτή είναι σύμφωνη με την αρχή της εδαφικότητας, όπως ερμηνεύεται και από τη νομολογία των διεθνών ποινικών δικαστηρίων, κατά την οποία «υπό το διεθνές εθιμικό δίκαιο τα κράτη είναι ελεύθερα να ασκούν ποινική δικαιοδοσία βάσει της αρχής της εδαφικότητας, ακόμα κι αν μέρος της πράξης τελέστηκε εκτός της επικράτειας, εφόσον διατηρείται κάποια σύνδεση με αυτή».²⁰ Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό διότι τα περισσότερα εγκλήματα που εντάσσονται

17. Βλ. αναλυτικά, *Rosanne Van Alebeek*, Prosecuting Corruption Crimes Before An International Court: Whither Immunity Rules? *Transnational Criminal Law Review* (2023) 2 (1): 35-58.

18. *Van Alebeek*, ό. π., σ. 48 επ.

19. Βλ. Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal, ICC-02/05-01/09-397 Appeals Chamber Decision 6 May 2019 para 103, 115 επ., και *Van Alebeek*, ό. π., σ. 52 επ., για περαιτέρω ανάλυση και παραπομπές.

20. Situation in the People's Republic of Bangladesh/Republic of the Union of Myanmar, "Pre-trial Chamber of the International Criminal Court, No. ICC-01/19, November 14, 2019, para. 58.

στην μείζονος κλίμακας διαφθορά έχουν το στοιχείο την διεθνικότητα, δηλαδή τελούνται, παράλληλα ή διαδοχικά, σε περισσότερα του ενός κράτη. Έτσι, είναι σύνηθες λ.χ. το προϊόν δωροδοκίας να μεταφέρεται σε άλλη χώρα μέσω του τραπεζικού συστήματος, και στη συνέχεια σε τρίτη περαιτέρω χώρα να μετατρέπεται σε ακίνητη περιουσία κ.λπ., προκειμένου να νομιμοποιηθεί. Στην περίπτωση αυτή, οι συμμετέχοντες στην νομιμοποίηση εσόδων που έλαβε χώρα σε κράτος μέλος θα υπάγονται στη δικαιοδοσία του δικαστηρίου, ακόμα κι αν το κράτος της εθνικότητάς τους δεν είναι μέλος του δικαστηρίου.²¹

Ένα ακόμα ζήτημα προς συζήτηση αποτελεί και το εύρος της δικαιοδοσίας του δικαστηρίου, δηλαδή επί ποιων εγκλημάτων θα επιλαμβάνεται και ποιο θα είναι το εφαρμοστέο δίκαιο. Η ουσιαστική δικαιοδοσία του δικαστηρίου, σύμφωνα με τη σχετική πρόταση, θα αφορά σε πράξεις διαφθοράς, η ποινικοποίηση των οποίων προβλέπεται ήδη στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών κατά της Διαφθοράς. Έτσι, θα εφαρμόζεται μια κωδικοποιημένη μορφή των υποχρεώσεων από την ανωτέρω σύμβαση, που θα προβλέπεται στο καταστατικό του δικαστηρίου, ή η αντίστοιχη ποινική νομοθεσία του εμπλεκόμενου κράτους μέλους, ή και οι δύο. Δηλαδή η δικαιοδοσία του δικαστηρίου δεν θα αφορά νέες εγκληματικές πράξεις, αλλά πράξεις που ήδη θεωρούνται αξιόποινες βάσει των διεθνών υποχρεώσεων όλων σχεδόν των κρατών.²²

Πέρα όμως από τον κατάλογο των εγκλημάτων και το εφαρμοστέο δίκαιο, θα πρέπει να τεθεί και ένα όριο σοβαρότητας των πράξεων που θα αφορά. Διότι, όπως προκύπτει και από τον ίδιο τον σκοπό του δικαστηρίου, αντικείμενο αποτελεί η καταπολέμηση περιπτώσεων μείζονος διαφθοράς (*grand corruption*), ιδίως εκ μέρους πολιτικών αξιωματούχων, και κατ' επέκταση η διακοπή του κύκλου της ατιμωρησίας.²³ Ο περιορισμός της δικαιοδοσίας του δικαστηρίου ως προς τις σοβαρές περιπτώσεις διαφθοράς μπορεί να γίνει με δύο τρόπους.²⁴ Κατά τον πρώτο τρόπο, το δικαστήριο θα αξιολογεί τη σοβαρότητα μιας υπόθεσης ήδη σε διαδικαστικό επίπεδο. Δηλαδή το δικαστήριο θα εξετάζει μια σειρά παραγόντων, όπως την οικονομική βλάβη που προκλήθηκε, τον συστηματικό χαρακτήρα των πράξεων, την εμπλοκή υψηλά ιστάμενων στον κρατικό μηχανισμό προσώπων κ.ά., σε συνδυασμό με την αρχή της επικουρικότητας, προκειμένου να ασκήσει τη δικαιοδοσία του στην κάθε περίπτωση. Κατά τον δεύτερο τρόπο, η σοβαρότητα μια υπόθεσης θα αξιολογείται σε επίπεδο ουσιαστικού δικαίου, είτε με την προσθήκη σχετικής προϋπόθεσης στις αντικειμενικές υποστάσεις των εγκλημάτων, είτε με τη

21. *Wolf, Goldstone & Rotberg*, ό. π., σ. 6.

22. Ό. π.

23. Ό. π., σ. 1.

24. Βλ. *Anton Moiseienko*, *The Proposal For An International Anti-Corruption Court: What Law Should The Court Apply?* *Transnational Criminal Law Review* (2023) 2(1): 5-18, σ. 7-8.

συμπερίληψη μόνον εγκλημάτων που εγγενώς αφορούν σοβαρές πράξεις διαφθοράς. Ο πρώτος τρόπος είναι μάλλον καταλληλότερος για την επίτευξη του παραπάνω στόχου, όχι μόνο γιατί ο δεύτερος μπορεί να οδηγήσει σε δογματικές αλλοιώσεις και ερμηνευτικές ασάφειες, αλλά κυρίως διότι εναρμονίζεται καλύτερα με τη λογική και τη λειτουργία ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου που λειτουργεί επικουρικά και πάντα για θέματα που άπτονται του ευρύτερου ενδιαφέροντος της διεθνούς κοινότητας. Αυτό βέβαια προϋποθέτει σαφή όρια μεταξύ των αρχών της νομιμότητας και της σκοπιμότητας της άσκησης δικαιοδοσίας του δικαστηρίου.

Όσον αφορά τις επί μέρους πράξεις που θα υπάγονται στη δικαιοδοσία του δικαστηρίου, παρά την έλλειψη συμφωνίας ως προς τον ορισμό της διαφθοράς, ο κατάλογος των προς ποινικοποίηση πράξεων που προβλέπεται στη σχετική διεθνή σύμβαση μπορεί να αποτελέσει κατάλληλο εργαλείο προς έλλογο καθορισμό της ουσιαστικής δικαιοδοσίας του δικαστηρίου. Θα πρέπει βέβαια να αποσαφηνιστεί εάν η δικαιοδοσία θα αφορά τον στενό πυρήνα της διαφθοράς, που έχει να κάνει κυρίως με τον δημόσιο τομέα, ή θα περιλαμβάνει και πράξεις διαφθοράς στον ιδιωτικό τομέα.²⁵ Επίσης, ένα ζήτημα που θα προκύψει είναι εάν η ερμηνεία των σχετικών εγκλημάτων θα γίνει σύμφωνα με την ερμηνεία που δίδει η έννομη τάξη ενός εμπλεκόμενου κράτους ή σε επίπεδο ανεξάρτητο,²⁶ όπως επίσης και η υιοθέτηση και ερμηνεία κανόνων ως προς το γενικό μέρος του ποινικού δικαίου, η οποία και πάλι θα πρέπει είτε να εξαρτάται από την έννομη τάξη του κάθε κράτους μέλους είτε να προβλέπεται κατά τρόπο αυθεντικό στο ίδιο το καταστατικό ίδρυσης του δικαστηρίου. Στο ίδιο πλαίσιο προβληματισμού μπορεί να ανακύψει και το ζήτημα της πιθανής παραβίασης της αρχής της νομιμότητας των εγκλημάτων, ιδίως στις περιπτώσεις που υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ της ποινικοποιούμενης στο καταστατικό του διεθνούς δικαστηρίου πράξης διαφθοράς και της αντίστοιχης προβλεπόμενης (ή μη προβλεπόμενης καθόλου) στο δίκαιο του κράτους μέλους.²⁷ Το πρόβλημα είναι ακόμα πιο βαθύ εάν αναλογιστεί κάποιος πως, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει για τη γενοκτονία και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, το αξιόποινο των οποίων θεωρείται ότι προβλέπεται ήδη σε κανόνα του διεθνούς εθμικού δικαίου, δεν μπορεί να υποστηριχθεί το ίδιο, χωρίς πειστικά επιχειρήματα, για τα εγκλήματα διαφθοράς.

Τέλος, το δικαστήριο θα λειτουργεί επί τη βάση της αρχής της επικουρικότητας (complementarity principle), όπως αυτή έχει αναπτυχθεί στη νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Αυτό σημαίνει ότι θα διεξάγει έρευνα και θα εκδικάζει μια υπόθεση μόνον εάν το κράτος μέλος είναι απρόθυμο ή ανίκανο να επιληφθεί. Στο πλαίσιο αυτό, θα εξετάζει εάν το κράτος μέλος

25. Βλ. τα υποχρεωτικώς προς ποινικοποίηση εγκλήματα της σχετικής διεθνούς σύμβασης σε αντιπαράθεση με τα προαιρετικά.

26. Βλ. προβληματισμό σε *Moiseienko*, ό. π., σ. 14-15.

27. Βλ. *Moiseienko*, ό. π., σ. 16.

έχει ήδη διατάξει τη διερεύνηση της υπόθεσης, εάν οι έρευνες λαμβάνουν χώρα καλόπιστα ή προσχηματικά, εάν είναι εφικτό να διεξαχθούν οι έρευνες με ανεξαρτησία και αντικειμενικότητα, και εάν συνολικά το εθνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης παρουσιάζει στοιχεία διαφθοράς που μπορεί να εμποδίζουν μια αποτελεσματική διερεύνηση των καταγγελλόμενων πράξεων.²⁸ Η εμπειρία μάλιστα από τον τρόπο λειτουργίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της επικουρικότητας δείχνει ότι τα κράτη μέλη θα κάνουν προσπάθειες για να βελτιώσουν την αποτελεσματική δίωξη των σχετικών εγκλημάτων σε εθνικό επίπεδο.²⁹

4. Εναλλακτικοί μηχανισμοί καταπολέμησης της διαφθοράς

Η ίδρυση ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου για την καταπολέμηση της διαφθοράς, παρόλο που αποτελεί μια πρωτοβουλία προς τη σωστή κατεύθυνση, συνδέεται με πολλαπλά προβλήματα, δικαιοπολιτικά, νομικά, πολιτικά, πρακτικά κ.ά., ορισμένα από τα οποία αναφέρθηκαν αδρομερώς και για τα οποία δεν έχει παρουσιαστεί κάποια λύση μέχρι σήμερα. Έτσι, για την επίτευξη του στόχου που αποτελεί και τον λόγο δημιουργίας του δικαστηρίου, δηλαδή την αντιμετώπιση της ατιμωρησίας των πολιτικών αξιωματούχων και των συνεργών τους για σοβαρές πράξεις διαφθοράς, παράλληλα με την πρόοδο της ανωτέρω συζητήσεως προτείνονται και άλλες σχετικές ενέργειες.³⁰

Μερικές από τις προτάσεις αφορούν: α) την επέκταση της δικαιοδοσίας του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου επί πράξεων διαφθοράς, β) την υπό προϋποθέσεις άσκηση από τα εθνικά δικαστήρια εξωεδαφικής δικαιοδοσίας σε υποθέσεις διαφθοράς, γ) την ανάπτυξη διεθνών και περιφερειακών αρχών για την διερεύνηση και εν γένει αντιμετώπιση εγκλημάτων διαφθοράς, δ) τη θέσπιση διοικητικού τύπου κυρώσεων σε φυσικά και νομικά πρόσωπα, ε) την ανάδειξη της διαφθοράς ως παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αντιμετώπισή της μέσω των μηχανισμών διεθνούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στ) την αυστηροποίηση των κανόνων για την πρόληψη της νομιμοποίησης εσόδων από εγκλήματα διαφθοράς και την ενίσχυση της καταπολέμησής της, και, τέλος, η) την ενίσχυση των μηχανισμών δέσμευσης και δήμευσης παράνομων περιουσιακών στοιχείων που προέρχονται από πράξεις διαφθοράς, ιδίως προς αποκατάσταση της ζημίας των θυμάτων.

28. *Wolf, Goldstone & Rotberg*, ό. π., σ. 8.

29. *Mark L. Wolf*, *Anticorruption*, ό. π., σ. 150.

30. *Matthew C. Stephenson*, What, besides creating a new court, could the international community do to fight grand corruption? A partial list. *Global Anticorruption Blog*, 23 Οκτωβρίου 2018, και *Stephenson & Schütte*, ό. π.

Έγκλημα & Επιστήμες

Ανθρωποκτονία με δράστες πάσχοντες από άνοια

Δημήτριος Λυγνός

MD, MPH, MSc, Ειδικευόμενος Νευρολογίας, Μεταπτυχιακός φοιτητής ΠΜΣ
«Εγκληματολογία και Αντεγκληματική Πολιτική», Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

Παυλίνα Λουκή

Τελειόφοιτος Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Ηλίας Ερνστ Λύκος

Φοιτητής Ιατρικής Σχολής ΕΚΠΑ

Άρτεμις Αποστολού

MD, Ειδικευόμενη Νευρολογίας, Μεταπτυχιακή φοιτήτρια ΔΠΜΣ
«Νευροεπιστήμες και Νευροεμφυλιστικά Νοσήματα», Ιατρική Σχολή ΑΠΘ

Εισαγωγή

Η πραγματική έκταση του εγκλήματος που διαπράττεται από ηλικιωμένους είναι άγνωστη. Ο εντοπισμός των εγκληματικών ενεργειών τους είναι αρκετά πολύπλοκος. Ακόμα και όταν ένα έγκλημα λάβει χώρα, είναι πιθανό να μην αναφερθεί στις αρχές για μια σειρά λόγων, με αποτέλεσμα την υποαντιπροσώπηση των εγκλημάτων στην ηλικιακή αυτή ομάδα. Συχνά, το οικογενειακό ή κοινωνικό περιβάλλον δεν είναι πρόθυμο να προχωρήσει σε καταγγελία στην περίπτωση των ηλικιωμένων (Nnatu κ.ά., 2005) Από την άλλη πλευρά, οι αστυνομικές αρχές δεν επιδιώκουν τη σύλληψη, δεδομένου ότι δεν θεωρείται σημαντικά αποτρεπτική μέθοδος για αυτήν την ηλικιακή ομάδα (Frierson κ.ά., 2002). Τα παραπάνω έχουν ως συνέπεια να υπόκεινται σε καταγραφή μόνο τα πιο βαρυσήμαντα εγκλήματα και να υφίσταται υπερεκτίμηση του αριθμού των σοβαρών εγκλημάτων που διαπράττονται από τους ηλικιωμένους. Ταυτόχρονα, η εκτίμηση της ψυχοπαθολογίας των παραβατών με λιγότερο σοβαρά εγκλήματα καθίσταται ακόμα πιο δυσχερής (Nnatu κ.ά., 2005)

Ανεξάρτητα από την ηλικία των δραστών, έχει υποστηριχθεί ότι υπάρχει μια συσχέτιση μεταξύ εγκληματικής συμπεριφοράς και νοητικών ή ψυχικών διαταραχών. Οι επιδημιολογικές πληροφορίες δείχνουν ότι έως και το 94% των παραβατών ανθρωποκτονιών, το 61% των συνήθως επιθετικών ατόμων και το 78% των σεξουαλικών παραβατών μπορεί να έχουν εγκεφαλική δυσλειτουργία, συμπεριλαμβανομένων οξέων εγκεφαλικών βλαβών και άνοιας (Bowden, 1992).

Εικόνα 1. Πηγή: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-05-28/worldwide-elderly-crime-rates-increase>

Στο πλαίσιο αυτό, θα συσχετιστούν τα άρ. 34, 36 και 69Α ΠΚ με την τέλεση του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας από ανοϊκό δράστη. Στόχος της παρούσας ανασκόπησης είναι η ανάδειξη της άνοιας ως παράγοντα εμφάνισης εγκληματικής συμπεριφοράς, και κυρίως ανθρωποκτονίας. Η εργασία διαρθρώνεται με βάση τους 4 πυλώνες της εγκληματολογίας (Σπινέλλη, 2014): μελετά τη βίαιη και (δυσνητικά) επικίνδυνη συμπεριφορά στην τρίτη ηλικία υπό το πρίσμα της άνοιας, το προφίλ του ανοϊκού δράστη, τα χαρακτηριστικά των θυμάτων και την κοινωνική αντίδραση, με τα μέτρα που λαμβάνονται ή προτείνεται να ακολουθούνται στην περίπτωση σωφρονισμού και διαχείρισης δραστών σε αυτό τον ειδικό πληθυσμό.

Εγκληματικότητα και τρίτη ηλικία

Παρά το γεγονός ότι οι ηλικιωμένοι έχουν μελετηθεί κατά κόρον ως θύματα βίας, υπάρχουν δεδομένα γι' αυτούς και ως δράστες. Οι ηλικιωμένοι διατρέχουν χαμηλό κίνδυνο να κάνουν σοβαρή χρήση βίας. Διαχρονικά, άλλωστε, το ποσοστό όλων των εγκλημάτων που αποδίδονται σε ηλικιωμένους ήταν χαμηλό (Cipriani κ.ά., 2016). Ο αριθμός των ηλικιωμένων που καταδικάζονται για διάφορα εγκλήματα έχει αυξηθεί την τελευταία δεκαετία στον Καναδά, τις

ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο. Άλλωστε, ο εντοπισμός παραγόντων που σχετίζονται με τους ηλικιωμένους παραβάτες, ιδίως σε περιπτώσεις ανθρωποκτονιών, φαίνεται δικαιολογημένος, ιδιαίτερα εν όψει της συνεχιζόμενης αύξησης των ηλικιωμένων στον γενικό πληθυσμό και της ανόδου στο προσδόκιμο ζωής (Bourget κ.ά., 2010).

Το άρρεν φύλο, η καταγωγή από φυλετική μειονότητα, το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό προφίλ και προηγούμενη βίαιη συμπεριφορά έχουν συσχετισθεί με συλλήψεις για βίαια αδικήματα που διαπράττονται από ηλικιωμένους. Η οικογενειακή κατάσταση δεν συσχετίστηκε σημαντικά με τη σύλληψη για βίαιο έγκλημα (Lewis κ.ά., 2006). Στερητικές της ελευθερίας ποινές ή πρόστιμα έχει βρεθεί ότι είναι λιγότερο πιθανό να επιβληθούν σε ηλικιωμένους παραβάτες, ενώ η πιθανότητα να λάβουν αναστολή της ποινής είναι αυξημένες, όπως καταδεικνύουν πληροφορίες από αρχεία δικαστηρίων (Yorston, 1999).

Σημαντικό χαρακτηριστικό της υγειούς γήρανσης, με εγκληματολογικό ενδιαφέρον, είναι ο βαθμός αυτοβούλου ελέγχου να κατευθύνεται προς την αποθάρρυνση των παράνομων πράξεων που θα διακινδύνευαν την κοινωνική τάξη (Reiling, 2020). Δεν είναι συχνό για τα άτομα στην τρίτη ηλικία να διαπράττουν ανθρωποκτονία. Αυτή αντιπροσωπεύει το 14% του συνόλου των εγκλημάτων που διαπράττουν. Η αυτοκτονία είναι συχνό επακόλουθο της τέλεσης ανθρωποκτονίας στην ομάδα αυτή (Yorston, 1999). Η σωματική αδυναμία των ηλικιωμένων τους καθιστά λιγότερο ικανούς να σκοτώσουν ή να προκαλέσουν σοβαρούς τραυματισμούς χωρίς τη χρήση όπλου. Η πρόσβαση σε όπλο είναι, επομένως, ένας κρίσιμος καθοριστικός παράγοντας για την πιθανότητα χρήσης ένοπλης βίας σε αυτόν τον πληθυσμό (Baird κ.ά., 2020). Η ανθρωποκτονία που διαπράττεται από ηλικιωμένους είναι, συνεπώς, ένα ακραίο και σπάνιο φαινόμενο βίας, που κυμαίνεται από 1% έως 4% (Richard-Devantoy κ.ά., 2010).

Η βίαιη και επιθετική συμπεριφορά είναι ένα πρόβλημα δημόσιας υγείας. Αναπτύσσεται ως αποτέλεσμα πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων μεταξύ νευροβιολογικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών παραγόντων (Cirigliani κ.ά., 2016). Οι περισσότερες ανθρωποκτονίες που διαπράττονται από δράστες ηλικίας 65 ετών και άνω συμβαίνουν σε ενδοοικογενειακό πλαίσιο. Στον Καναδά, τα ποσοστά εμφάνισης ενδοοικογενειακών ανθρωποκτονιών σε βάρος ατόμων αυτής της ηλικιακής ομάδας έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια, με νυν ή πρώην συζύγους να κατηγορούνται για το 42% των θανάτων ηλικιωμένων γυναικών και το 25% των θανάτων ηλικιωμένων ανδρών (Bourget κ.ά., 2010).

Συνηθέστερος χώρος διάπραξης βίαιων εγκλημάτων είναι το σπίτι, και τα θύματα είναι μέλη της οικογένειας με τα οποία συγκατοικούν οι δράστες, κατά κανόνα θήλαα άτομα, τις περισσότερες φορές σύζυγοι (Baird κ.ά., 2020). Τα περιστατικά ανθρωποκτονίας που αναφέρονται

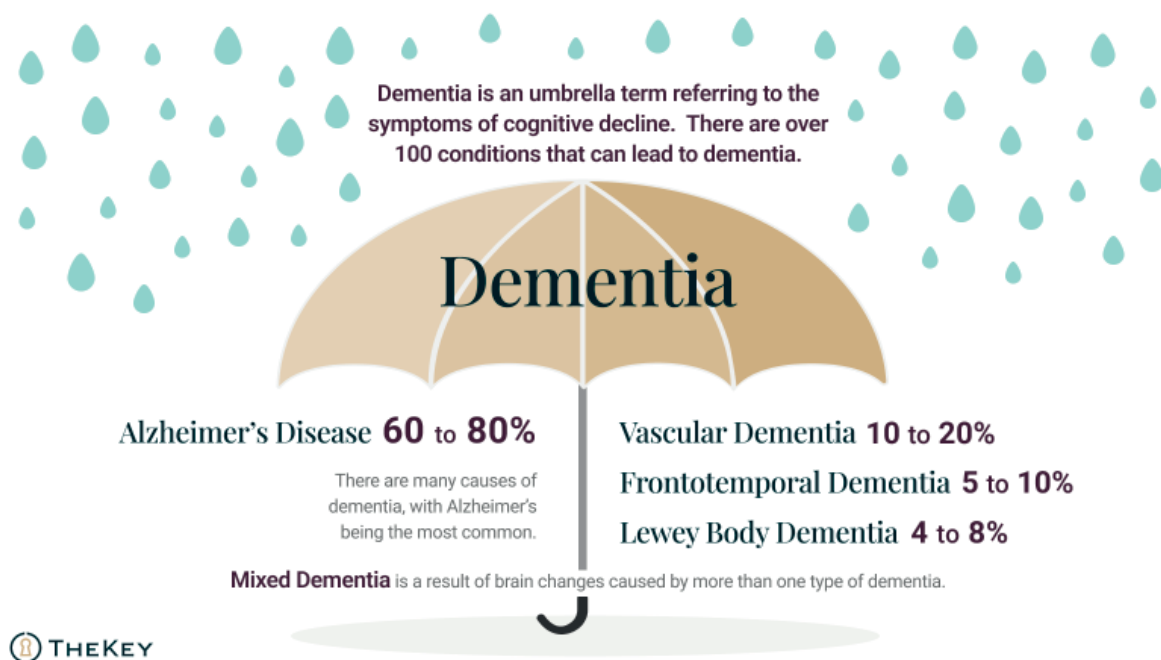
στη μελέτη των Overshott κ.ά. (2012) αφορούσαν συνήθως άνδρες που σκότωσαν τη σύζυγο ή τη σύντροφό τους, εν βρασμό μετά από διένεξη και όχι εκ προμελέτης. Στην ίδια μελέτη, οι δράστες της μεγαλύτερης ηλικιακής ομάδας ήταν πιο πιθανό να είναι άνδρες και τα θύματα γυναίκες. Οι πιθανότητες ανθρωποκτονίας σε βάρος συζύγου/συντρόφου αυξάνουν με την ηλικία, σε σύγκριση με την ηλικιακή ομάδα 60-64 ετών, που είχαν περισσότερες πιθανότητες να σκοτώσουν ένα οποιοδήποτε γνωστό πρόσωπο (Overshott κ.ά., 2012).

Μια αυστραλιανή μελέτη ηλικιωμένων ασθενών που προσήλθαν για ψυχιατρική εκτίμηση μετά από απόπειρα ή διαπιστωμένη ανθρωποκτονία ανέδειξε υψηλό επιπολασμό οργανικής βλάβης. Σε αυτή τη μελέτη, υποστηρίχθηκε ότι η γνωστική εξασθένηση αύξησε τον κίνδυνο εμφάνισης βίαιης συμπεριφοράς, ενώ ταυτόχρονα μείωσε την πιθανότητα η συμπεριφορά αυτή να είναι θανατηφόρα. Οι επιθέσεις αφορούσαν συνήθως άσκηση αμιγώς (ανόργανης) σωματικής βίας, και συχνά υπήρχε πρόσφατο ιστορικό παραληρητικών ιδεών γύρω από το θύμα. Άνοια είχε διαγνωστεί σε περισσότερες από τις μισές περιπτώσεις (Ticehurst κ.ά., 1994). Άλλες οργανικής αιτιολογίας βλάβες αφορούν τον μετωπιαίο λοβό. Βλάβες σε αυτόν ενδέχεται να οδηγήσουν σε ακραία ελευθεριότητα (άρση αναστολών), ευερεθιστότητα, κακή κρίση και ροπή προς πράξεις βίας, οι οποίες ενδέχεται να είναι ένας μη αναγνωρισμένος παράγοντας ανθρωποκτονίας που διαπράττεται από ηλικιωμένους (Overshott κ.ά., 2012).

Μελετητές στη Σουηδία ερεύνησαν ψυχιατρικές διαγνώσεις 210 παραβατών ηλικίας 60 ετών και άνω που παραπέμφθηκαν από δικαστήρια για ψυχιατρική αξιολόγηση. Ποσοστό 23% των δραστών είχαν διαπράξει ανθρωποκτονία. Οι κύριες διαγνώσεις όλων των παραβατών ηλικίας 60 ετών και άνω περιλάμβαναν ψύχωση, διαταραχή προσωπικότητας, κατάχρηση ουσιών και εξάρτηση, καταθλιπτικές και αγχώδεις διαταραχές, σχιζοφρένεια και άνοια (Bourget κ.ά., 2010). Εκτός από τους ενδογενείς οργανικούς παράγοντες, έχουν αναφερθεί και συσχετίσεις διαφόρων εξωτερικών παραγόντων με την εγκληματικότητα της τρίτης ηλικίας. Για παράδειγμα, μια μελέτη διαπίστωσε προ τριακονταετίας ότι σε περιπτώσεις ανθρωποκτονιών που αφορούν ηλικιωμένους, το 44% των κατηγορουμένων και το 40% των θυμάτων ήταν υπό την επίρεια αλκοόλ (Hindley & Gordon, 2000).

Η άνοια ως κλινική οντότητα

Η άνοια είναι ένας γενικός όρος για μια ομάδα νευρολογικών καταστάσεων που προκαλούν σταδιακή εκφύλιση των εγκεφαλικών κυττάρων και σχετιζόμενη μείωση των γνωστικών λειτουργιών που οδηγεί σε σημαντική έκπτωση στην καθημερινή λειτουργικότητα (Baird κ.ά., 2020). Η άνοια διαγιγνώσκεται όταν υπάρχουν γνωστικά ή νευροψυχιατρικά συμπτώματα

Εικόνα 2. Πηγή: <https://thekey.com/learning-center/what-is-the-difference-between-dementia-and-alzheimers>

που παρεμβαίνουν στην ικανότητα εκτέλεσης εργασίας ή συνήθων δραστηριοτήτων και αντιπροσωπεύουν μείωση από τα προηγούμενα επίπεδα λειτουργικότητας και απόδοσης, που δεν εξηγούνται από παραλήρημα ή μείζονες ψυχιατρικές διαταραχές (Avesani, 2022). Το κλινικό σύνδρομο της άνοιας χαρακτηρίζεται από εξασθενημένη γνωστική λειτουργία και μειωμένη ικανότητα εκτέλεσης κανονικών δραστηριοτήτων της καθημερινής ζωής. Πέρα από αυτά τα βασικά κλινικά χαρακτηριστικά, τα συμπεριφορικά και ψυχολογικά συμπτώματα της άνοιας συχνά προκαλούν δυσφορία στους ασθενείς και τους φροντιστές, μειώνουν την ποιότητα ζωής και προδιαθέτουν τους ασθενείς σε ιδρυματοποίηση (Nelson κ.ά., 2023).

Ο επιπολασμός της άνοιας αυξάνεται με την ηλικία. Ο εκτιμώμενος επιπολασμός άνοιας σε άτομα ηλικίας 60 ετών και άνω κυμαίνεται από 4,6% έως 8,7% σε διάφορες χώρες, με τη νόσο Alzheimer (AD) να είναι η πιο κοινή μορφή άνοιας, ακολουθούμενη από την αγγειακή άνοια, την άνοια με σώματα Lewy (LBD) και τη μετωποκροταφική άνοια (FTD) (Ginters κ.ά., 2023). Σε όλες τις μορφές άνοιας, τα νευροψυχιατρικά συμπτώματα είναι παρόντα παράλληλα με τα γνωστικά (Avesani, 2022). Οι ανοϊκές διαταραχές θέτουν μια σειρά από περίπλοκα ζητήματα, συμπεριλαμβανομένης της αξιολόγησης της ικανότητας για δίκη, του προσδιορισμού της ενοχής και της κατάλληλης ποινής (Baird κ.ά., 2020). Ο συμβολισμός του «εν ζωή θανάτου» και του «εκμηδενισμού του εαυτού» είναι ιδιαίτερα συχνή αντίληψη στη σημερινή κοινωνία, όταν γίνεται αναφορά στην άνοια. Ωστόσο, ανακριβείς αναπαραστάσεις ή υπερβολές συγκεκριμένων δυσκολιών προκαλούν παραπλανητικά στερεότυπα και ενθαρρύνουν την απαισιοδοξία μεταξύ όσων λαμβάνουν διάγνωση άνοιας (Ott, 2020).

Τα συμπτώματα συνήθως ξεκινούν με δυσκολίες στην καθημερινή λειτουργία, παραλείψεις ή αλλαγές στη διάθεση και τη γνωστική λειτουργία, αλλά μπορεί να ξεκινούν και με συμπεριφορική και ψυχολογική συμπτωματολογία, με αποτέλεσμα διαταραχές συμπεριφοράς ή ακόμα και εγκληματικές πράξεις (Talaslahti κ.ά., 2023). Στις περιπτώσεις πρόδρομης έναρξης των συμπτωμάτων, ορίζονται και οι κλινικές οντότητες ήπιας γνωστικής βλάβης (Minimal Cognitive Impairment - MCI), και είναι δυνατόν να συζητηθεί η εφαρμογή μειωμένου καταλογισμού σύμφωνα με το άρθρο 36 ΠΚ, καθώς οι επιρροές στην ψυχική σφαίρα είναι εμφανείς ήδη από εκείνες τις φάσεις της νόσου.

Η εμφάνιση επιθετικότητας και βίαιης συμπεριφοράς σε ασθενείς με άνοια είναι γνωστή κλινικά, αλλά λίγα είναι γνωστά για τον επιπολασμό και τα κλινικά πρότυπα σοβαρής βίας που σχετίζονται με τους διάφορους τύπους άνοιας (Cirigliani κ.ά., 2016). Τα άτομα με άνοια διατρέχουν υψηλό κίνδυνο να αναπτύξουν παραλήρημα, το οποίο μπορεί να προκαλέσει ή να επιδεινώσει διαταραχές συμπεριφοράς. Αυτό μπορεί να εκδηλωθεί με ψυχοκινητική διέγερση και επιθετικότητα, ή ακόμα και να είναι αναστρέψιμος παράγοντας για σοβαρή επιθετικότητα που οδηγεί σε ανθρωποκτονία (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Η εγκληματική συμπεριφορά σε ασθενείς με νευρογνωστικές διαταραχές εμφανίζεται σπάνια (Talaslahti κ.ά., 2023). Πολλές μελέτες έχουν αναφέρει αυξημένη επιθετική συμπεριφορά σε ασθενείς με άνοια σε σύγκριση με τον φυσιολογικό πληθυσμό (Kim κ.ά., 2011). Ωστόσο, η σύγκριση της επίπτωσης του εγκλήματος και των τύπων εγκλήματος με προηγούμενες μελέτες αποτελεί πρόκληση λόγω διαφόρων παραγόντων, όπως η ταξινόμηση της εγκληματικής συμπεριφοράς, οι διαφορετικές πηγές δεδομένων και ο χρόνος συλλογής τους. Οι ορισμοί του εγκλήματος και της κοινωνικά ακατάλληλης ή επιθετικής συμπεριφοράς διαφέρουν μεταξύ των ποικίλων μελετών (Ginters κ.ά., 2023).

Αν και μόλις το 12% των ασθενών με νόσο Alzheimer εμπλέκονται σε εγκληματική συμπεριφορά, το 54% των ασθενών με μετωποκροταφική άνοια διαπράττουν εγκληματικές πράξεις, και δεδομένου ότι αυτή η κατάσταση αντιπροσωπεύει το 5-6% όλων των ανοιών, είναι πιθανό να ευθύνεται για τον μεγάλο αριθμό ηλικιωμένων πρώτων παραβατών που καταλήγουν στις φυλακές. Οι ασθενείς με μετωποκροταφική άνοια μπορούν να κατανοούν τους νομικούς και κοινωνικούς κανόνες. Ωστόσο, φαίνεται να παρουσιάζουν διάσταση μεταξύ της γνώσης του αδικήματος και του ενδιαφέροντος για την αποφυγή διάπραξης του (Sfera κ.ά., 2014). Μια μακροχρόνια δεκαετής μελέτη διαπίστωσε ότι έως και το 96% των ασθενών με άνοια εμφάνισαν επιθετική συμπεριφορά κατά τη διάρκεια της ασθένειάς τους, αλλά υπάρχουν λίγες αναφορές ανθρωποκτονίας (ανθρωποκτονία ή απόπειρα ανθρωποκτονίας) σε αυτόν τον πληθυσμό. Η επιθετική συμπεριφορά στην άνοια μπορεί να ξεκινήσει όταν, με την αυξανόμενη γνωστική

εξασθένηση, οι ασθενείς παρερμηνεύουν το περιβάλλον – για παράδειγμα, αντιλαμβανόμενοι την οικιακή φροντίδα ως απειλητική. Μερικές φορές, η αύξηση ή μείωση της επιθετικής συμπεριφοράς έχει συσχετισθεί με κάποια αλλαγή στο περιβάλλον (π.χ. μετακόμιση) (Cirigliani κ.ά., 2016).

Σε μια πρόσφατη μελέτη των Ginters κ.ά. (2023) στη Σουηδία, επιχειρήθηκε η σύγκριση τριών διαφορετικών ομάδων με ανοϊκές διαταραχές (AD, FTD, και LBD) και στα δύο φύλα ως προς την εγκληματική συμπεριφορά. Διαπιστώθηκε ότι ο αριθμός των εγκλημάτων στις ομάδες μελέτης σε σχέση με τον αριθμό των εγκλημάτων στον γενικό πληθυσμό ίδιας ηλικίας ήταν σημαντικά χαμηλότερος στις διάφορες ομάδες νευρογνωστικών διαταραχών τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες. Η μόνη εξαίρεση ήταν στις γυναίκες με FTD, όπου δεν προέκυψε σημαντική διαφορά μεταξύ των γυναικών με FTD και του γενικού πληθυσμού. Τα εγκλήματα που παρατηρήθηκαν ήταν ως επί το πλείστον τροχαία και κατά της ιδιοκτησίας. Πιο σοβαρά εγκλήματα, όπως σωματική βία ή σεξουαλικά εγκλήματα, ήταν σπάνια. Αυτά τα ευρήματα θα μπορούσαν να οφείλονται σε διάφορους παράγοντες, όπως η εξέλιξη των νευρογνωστικών συμπτωμάτων στην πορεία της νόσου, το μειωμένο επίπεδο καθημερινής απόδοσης και η υψηλότερη θνησιμότητα ασθενών από άνοια (Ginters κ.ά., 2023). Μια άλλη μελέτη από τους Talaslahti κ.ά. (2023) ανέδειξε ότι οι εγκληματικές πράξεις ήταν πιο συχνές στους άνδρες παρά στις γυναίκες σε κάθε ομάδα νευρογνωστικών διαταραχών, δηλαδή AD, FTD και LBD. Η αυξημένη εγκληματική και ακατάλληλη συμπεριφορά έχει σε άλλες περιπτώσεις συσχετιστεί ιδιαίτερα με διαγνωσμένη μετωποκροταφική εκφύλιση, αλλά και με νόσο Alzheimer (Talaslahti κ.ά., 2023).

Νόσος Alzheimer

Η πιο κοινή μορφή άνοιας είναι η νόσος Alzheimer (AD) με εκτιμώμενο επιπολασμό 10% σε άτομα άνω των 65 ετών. Μείζον σύμπτωμά της είναι η εξασθένηση της μνήμης (Baird κ.ά., 2020). Στην AD, η βίαιη συμπεριφορά είναι πιο πιθανό να εμφανιστεί σε ενδιάμεσα παρά σε αρχικά στάδια της νόσου. Οι ασθενείς με AD δεν διέφεραν από τους ασθενείς με άλλες μορφές άνοιας όσον αφορά τη σωματική επιθετικότητα εναντίον των φροντιστών τους (Cirigliani κ.ά., 2016). Ωστόσο, η μειωμένη εκτελεστική λειτουργία, που είναι συνηθισμένη στην AD, οδηγεί σε παθητική συμπεριφορά, που θεωρείται απίθανο να επιτρέπει τον σχεδιασμό και την οργάνωση ενός εγκλήματος (Ekström κ.ά., 2017).

Μετωποκροταφική άνοια

Η μετωποκροταφική άνοια (FTD) είναι πολύ λιγότερο συχνή από την AD. Υπάρχουν δύο κύριες παραλλαγές της FTD, η καθεμία με τα δικά της διαγνωστικά κριτήρια. Η συμπεριφορική παραλλαγή της FTD (Bv-FTD) προκαλεί προεξάρχουσες αλλαγές στις κοινωνικές και συναισθηματικές λειτουργίες, όπως η έλλειψη αναστολών και η εκτελεστική δυσλειτουργία. Από την άλλη πλευρά, η Πρωτοπαθής Προοδευτική Αφασία αφορά κυρίως διαταραχές του λόγου (Baird κ.ά., 2020). Τα βασικά χαρακτηριστικά της συνηθισμένης συμπεριφορικής παραλλαγής της FTD είναι η παραβίαση κοινωνικών κανόνων συμπεριλαμβανομένων της κοινωνιοπαθητικής συμπεριφοράς, και η τέλεση απαγορευμένων, καταναγκαστικών πράξεων. Οι ασθενείς με συνήθη συμπεριφορική παραλλαγή της FTD εκδηλώνουν ακατάλληλη κοινωνική συμπεριφορά νωρίς στη νόσο, όταν η νευροεκφυλιστική διαδικασία είναι ακόμα εντοπισμένη ή ασύμμετρη και η γνωστική λειτουργία σχετικά άθικτη (Cirigliani κ.ά., 2016· Natarajan & Mulvana, 2017). Υπάρχουν συγκεκριμένα ελλείμματα συμπεριφοράς που μπορούν να προκύψουν στο πλαίσιο της Bv-FTD, όπως μειωμένος έλεγχος παρόρμησης ή αδυναμία ενσυναίσθησης, που μπορεί να προδιαθέσει τα άτομα με αυτή την πάθηση σε εγκληματικές πράξεις (Baird κ.ά., 2020). Έως και το 51% των ασθενών με μετωποκροταφική άνοια διαγιγνώσκονται λανθασμένα στην αρχική αξιολόγηση, επειδή τα συμπτώματα μοιάζουν με ψυχιατρικές καταστάσεις και προκαλούν σύγχυση στις συνήθεις δοκιμασίες (Sfera κ.ά., 2014).

Έχει περιγραφεί σημαντική ροπή προς το έγκλημα σε άτομα με διάγνωση της συμπεριφορικής παραλλαγής της μετωποκροταφικής άνοιας (Zago κ.ά., 2021). Η μετωποκροταφική άνοια έχει συσχετιστεί με σωματική επιθετικότητα και εγκληματική συμπεριφορά συχνότερα απ' ό,τι άλλες νοσολογικές οντότητες της άνοιας. Η συμπεριφοράς αυτές εκδηλώνονται νωρίτερα στην πορεία της νόσου αυτής (Baird κ.ά., 2020). Άλλωστε, η κλίση προς το έγκλημα μπορεί μερικές φορές να είναι πρώιμο σημάδι FTD. Ωστόσο, η βιβλιογραφία ανέδειξε ότι δεν έχει περιγραφεί κανένα άτομο με Bv-FTD που να έχει αποπειραθεί ή να έχει διαπράξει ανθρωποκτονία, είτε σε μελέτες ομάδων πληθυσμού είτε ως μεμονωμένη περίπτωση. Αυτά τα άτομα μπορεί να είναι ένοχα για παράνομες πράξεις κατά της δημοσίας αιδούς κ.λπ., αλλά σπάνια φαίνεται να εμπλέκονται σε επιθετική θανατηφόρα συμπεριφορά, και η αιτιώδης συνάφεια με την ανθρωποκτονία φαίνεται να είναι ένα σπάνιο γεγονός (Zago κ.ά., 2021).

Άλλοι τύποι άνοιας

Άλλες μελέτες έχουν αναδείξει την κατάχρηση αλκοόλ ως την πιο κοινή ιατρική κατάσταση σε ηλικιωμένους εγκληματίες (Kim κ.ά., 2011). Ένα φάσμα διαταραχών χρήσης αλκοόλ εντοπίστηκε σε ηλικιωμένους με άνοια που διαπράττουν ανθρωποκτονία (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022). Υπάρχουν δύο κύρια σύνδρομα γνωστικής εξασθένησης που σχετίζεται με το αλκοόλ, συγκεκριμένα η άνοια που σχετίζεται με το αλκοόλ και το Σύνδρομο Wernicke Korsakoff (σύνδρομο επίμονης αμνησίας που προκαλείται από το αλκοόλ), αν και ο γενικός όρος «εγκεφαλική βλάβη που σχετίζεται με το αλκοόλ» χρησιμοποιείται συχνά λόγω της ετερογένειας αυτών των διαταραχών (Baird κ.ά., 2020).

Οι ασθενείς με άνοια και ιστορικό κατανάλωσης αλκοόλ στη μελέτη των Kim κ.ά. (2011) έτειναν να διαπράττουν βίαια εγκλήματα, ενώ οι ασθενείς χωρίς ιστορικό κατανάλωσης αλκοόλ διέπρατταν μη βίαια εγκλήματα. Στην ίδια μελέτη, αν και οι καταστάσεις εξέλιξης της άνοιας ήταν διαφορετικές στο σύνολό τους, οι δράστες-ασθενείς με AD έτειναν να βρίσκονται σε πιο προχωρημένο στάδιο όσον αφορά την κατάταξή τους από τα κατάλληλα εργαλεία αξιολόγησης της βαρύτητας της νόσου (MMSE και CDR) σε σύγκριση με τους ασθενείς με άνοια επαγόμενη από αλκοόλ. Συνεπώς, στοιχειοθετείται η υπόθεση ότι τα εγκλήματα έλαβαν χώρα σε πρώιμο στάδιο άνοιας που σχετίζεται με το αλκοόλ (ως αποτέλεσμα μέθης και εμφάνισης παραισθήσεων, παραληρημάτων και εκτελεστικής δυσλειτουργίας). Ασθενείς χωρίς κατανάλωση αλκοόλ ήρθαν αντιμέτωποι με τον νόμο σε μεταγενέστερο στάδιο, όταν η άνοια είχε προχωρήσει σημαντικά και είχαν χάσει το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικοοικονομικής και οικογενειακής τους υποστήριξης (Kim κ.ά., 2011)

Παρά την τρέχουσα ευαισθητοποίηση σχετικά με την εμφάνιση επιθετικότητας και βίας σε ασθενείς με άνοια, υπάρχουν ελάχιστες αναφορές για πρόκληση ανθρωποκτονίας ή σοβαρής βίαιης συμπεριφοράς εξαιτίας δευτερογενούς άνοιας με μολυσματική ή διατροφική αιτιολογία (Rayel κ.ά., 1999).

Ειδικό νευροψυχολογικό παράγοντες & άνοια

Με την αυξανόμενη έμφαση στη φροντίδα για ασθενείς με άνοια στην κοινότητα, είναι προτεραιότητα δημόσιας υγείας να διαπιστωθεί εάν υπάρχει συνδυασμός παραγόντων κινδύνου που σχετίζονται με την εγκληματική συμπεριφορά και ιδίως την πιθανότητα ανθρωποκτονίας (Ticehurst κ.ά., 1994). Η παρουσία νευροψυχιατρικών συμπτωμάτων συνεπάγεται αύξηση του κινδύνου πρώιμης ιδρυματοποίησης, προκαλεί ακραία αναπηρία και χειρότερη γνωστική από-

δοση, μείωση της ποιότητας ζωής των ασθενών και των φροντιστών, σημαντική αύξηση του κοινωνικού κόστους και του άγχους για τον φροντιστή (Avesani, 2022). Είναι σημαντικό να βρεθούν πιθανοί παράγοντες που προκαλούν εγκληματική συμπεριφορά σε ασθενείς με άνοια για να αποφευχθούν ανεπιθύμητα επακόλουθα (Kim κ.ά., 2011).

Οι πληροφορίες που επιτρέπουν τον χαρακτηρισμό των ανωμαλιών του εγκεφάλου ως συνάρτηση του διακριτά εντοπισμένου τρισδιάστατου εγκεφάλου (δηλαδή, μια στατική μαγνητική τομογραφία εγκεφάλου) ή ως συνάρτηση χωροχρονικών μονάδων (π.χ. μέσω πολλαπλών σαρώσεων του εγκεφάλου) μπορεί να μετατραπούν σε τοπογραφικές εγκεφαλικές πληροφορίες ουσιαστικής αντικειμενικής αξίας, σε αντίθεση με αμιγώς ψυχολογικές προσεγγίσεις (π.χ. παράλογες σκέψεις που εμπεριέχουν βία) (Silva, 2010). Έχουν διεξαχθεί διαχρονικά πολυάριθμες μελέτες που όλες δείχνουν στενές σχέσεις μεταξύ δομικών αλλαγών του εγκεφάλου και λειτουργικών συνεπειών στη συμπεριφορά, με προεξάρχουσες τις έρευνες του Adrian Raine, που δείχνουν τόσο δομικές όσο και μεταβολικές αλλαγές στους μετωπιαίους λοβούς των δολοφόνων. Άλλωστε, σημαντικός όγκος βιβλιογραφίας δείχνει ότι η δυσλειτουργία ορισμένων κέντρων του εγκεφάλου, ιδιαίτερα εντός του μεταιχμιακού συστήματος και των κροταφικών λοβών, εμφανίζεται με έντονο συναίσθημα και μπορεί να οδηγήσει σε βίαιη συμπεριφορά (Cirigliani κ.ά., 2016).

Η επιδείνωση της λειτουργίας του μετωπιαίου λοβού έχει προταθεί ως βιολογικός παράγοντας κινδύνου για βίαιη και αντικοινωνική συμπεριφορά μεταξύ των εγκληματιών (Kim κ.ά., 2011). Μια χαρακτηριστική πτυχή των διαταραχών συμπεριφοράς, πέρα από το γεγονός ότι εμφανίζονται σε όλες τις μορφές και στάδια της άνοιας, είναι η πιθανή συσχέτισή τους με ορισμένους τύπους άνοιας. Στη νόσο Alzheimer, φαίνεται ότι οι αυταπάτες και οι ψευδαισθήσεις μπορεί να κυριαρχούν. Στην άνοια με σωματίδια Lewy, αναδεικνύεται επιθετική συμπεριφορά και παραισθήσεις, ιδιαίτερα οπτικές. Στις μετωποκροταφικές άνοιες, συναντώνται παραληρητικές ιδέες και διαταραχές της συμπεριφοράς. Στην δευτεροπαθή άνοια λόγω χορείας του Huntington (η οποία επηρεάζει πάντα το μετωπιαίο δίκτυο), εμφανίζεται πρόωμη έναρξη της κατάθλιψης με μετέπειτα ψυχωτική συμπτωματολογία. Τέλος, στην αγγειακή άνοια, μπορεί να εμφανιστεί συναισθηματική αστάθεια, διέγερση ή απάθεια (ανάλογα με το σημείο που επηρεάζεται από το εγκεφαλικό επεισόδιο, είτε ισχαιμικό είτε αιμορραγικό) (Avesani, 2022).

Κοινοί παράγοντες που περιγράφονται ως σχετιζόμενοι με την αναστολή, όπως το δυσεκτελεστικό σύνδρομο, η χρήση αλκοόλ και το παραλήρημα, μπορεί να προδιαθέτουν σε σοβαρή παρορμητική επιθετικότητα. Η ψύχωση και η παθολογία της προσωπικότητας φάνηκε να επηρεάζουν στοχευμένες επιθέσεις που οδηγούν σε ανθρωποκτονίες από άτομα με άνοια (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Η ανθρωποκτονία σε ηλικιωμένους μπορεί να είναι η πρώτη εκδήλωση άνοιας. Η πράξη μπορεί συχνά να αποδοθεί στο φαινόμενο της προσωπαγνωσίας ή σε μια έκρηξη θυμού, η οποία θα μπορούσε με τη σειρά της να σχετίζεται με το δυσεκτελεστικό σύνδρομο (Richard-Devantoy κ.ά., 2010). Η ψύχωση εμφανίστηκε ως κοινό κλινικό χαρακτηριστικό σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας από άτομα με άνοια. Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, δεδομένου ότι τα ψυχωτικά συμπτώματα περιλαμβάνονται στο σύνδρομο Συμπεριφορικών και Ψυχολογικών Συμπτωμάτων της Άνοιας και εμφανίζονται σε περίπου 25% των ατόμων με άνοια (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022). Οι παραληρητικές ιδέες, ιδιαίτερα τα «παραληρητικά σύνδρομα εσφαλμένης ταυτοποίησης» (όπως το σύνδρομο Capgras, δηλαδή η πεποίθηση ότι ένα οικείο άτομο έχει αντικατασταθεί από σωσία), μπορεί επίσης να είναι σύμπτωμα διαφόρων τύπων άνοιας και να συνδέονται ακόμη και με βίαιες συμπεριφορές, οι οποίες στην πιο ακραία μορφή τους μπορούν να οδηγήσουν σε σωματική επιθετικότητα (Baird κ.ά., 2020). Οι πιο συχνές παραληρητικές ιδέες μεταξύ ηλικιωμένων παραβατών είναι οι ζηλοτυπικές. Διαφέρουν από τις ιδέες νεότερων δραστών με ψύχωση, μεταξύ των οποίων οι πιο συχνές είναι διωκτικού περιεχομένου (Reutens κ.ά., 2015). Γενικότερα, έχουν αναφερθεί διάφορα ψυχωσικά συμπτώματα συμπεριλαμβανομένου του ζηλοτυπικού παραληρήματος, διωκτικών παραληρημάτων και της παραληρητικής εσφαλμένης αναγνώρισης που αποδίδεται στην προσωπαγνωσία (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Όταν η εκτελεστική λειτουργία είναι μειωμένη, επηρεάζει την ικανότητα αναστολής, επεξεργασίας νέων πληροφοριών και τη γνωστική ευελιξία για τροποποίηση της συμπεριφοράς ως απόκριση σε περιβαλλοντικά ερεθίσματα. Η κατάσταση αυτή αναφέρεται με ποικίλο τρόπο στη βιβλιογραφία, ως μετωπιαία δυσλειτουργία, σύνδρομο δυσεκτελεστικότητας ή εκτελεστική δυσλειτουργία, και συνήθως αντανακλά νευρολογική βλάβη στον προμετωπιαίο φλοιό (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022). Αν και οι παράγοντες κινδύνου ανθρωποκτονίας σε ασθενείς με άνοια παραμένουν άγνωστοι, το δυσεκτελεστικό σύνδρομο θα μπορούσε να είναι μία αιτία (Richard-Devantoy κ.ά., 2010). Στο μεγαλύτερο επιβεβαιωμένο σύνολο δεδομένων ανθρωποκτονιών από ηλικιωμένα άτομα με άνοια, αναφέρθηκε μια πρωτογενής διάγνωση Μετωπιοκροταφικής Άνοιας στα 4/20 (20%), με δυσεκτελεστικό σύνδρομο σε 9 στις 20 περιπτώσεις (45%). Το δυσεκτελεστικό σύνδρομο φαίνεται να υποτιμάται συχνά στη νόσο Alzheimer και σε άλλους τύπους άνοιας (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Η κατάθλιψη και η προνοσηρή προσωπικότητα είναι δύο από τους κύριους λόγους για επιθετική και βίαιη συμπεριφορά στην άνοια (Enmarker κ.ά., 2011). Η κατάθλιψη κατέχει σημαντικότερη θέση στην ψυχοπαθολογία των ηλικιωμένων παραβατών που προχώρησαν σε φόνο σε σχέση με τις ψυχωσικές διαταραχές και τα προβλήματα αλκοόλ/ναρκωτικών που παρατηρούνται σε νεότερους δράστες (Overshott κ.ά., 2012). Η αλλαγή της προσωπικότητας συμβαίνει με την εμφάνιση της άνοιας. Αυτή η αλλαγή προσωπικότητας είχε ως αποτέλεσμα τη σεξουαλική αναστολή,

την κακή ανοχή των άλλων και μια συμπεριφορά με εκρήξεις θυμού που βάζουν τον ασθενή πιο συχνά σε αντιπαράθεση με άλλους σε σχέση με το παρελθόν (Hindley & Gordon, 2000).

Χαρακτηριστικά των θυμάτων

Οι ηλικιωμένοι ασθενείς με άνοια έχουν κατά πολύ υψηλότερα επίπεδα σωματικής επιθετικότητας εναντίον των συντρόφων τους σε σχέση με τους ασθενείς χωρίς άνοια (Cirigliani κ.ά., 2016). Σε μια αυστραλιανή μελέτη στη Νέα Νότια Ουαλία, το ποσοστό των ανδρών-δραστών στην ομάδα των ηλικιωμένων ήταν παρόμοιο με εκείνο σε ομάδες νεότερων παραβατών, αλλά τα ποσοστά των γυναικών-θυμάτων και των ενδοοικογενειακών ανθρωποκτονιών ήταν υπερδιπλάσια σε σχέση με νεότερους παραβάτες. Στην ίδια μελέτη, κανένας από τους δράστες ηλικίας άνω των 62 ετών με γνωστική αναπηρία δεν είχε προηγούμενη καταδίκη για βίαιο αδίκημα, γεγονός που υποδηλώνει ότι η γνωστική εξασθένηση συνέβαλε σε αυτές τις ανθρωποκτονίες (Reutens κ.ά., 2015).

Στη συστηματική ανασκόπηση των Sundakov-Krumins κ.ά. (2022), η εγγύτητα σε σχέση με τον ανοϊκό δράστη αναδείχθηκε σε βασικό παράγοντα κινδύνου να πέσει ένα άτομο θύμα ανθρωποκτονίας. Τα θύματα ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία νυν σύντροφοι, αν και πρώην σύζυγοι που παρέμειναν σε κοντινή περιοχή ήταν επίσης πιθανά θύματα. Για όσους βρίσκονται σε εγκαταστάσεις φροντίδας ηλικιωμένων, η επιθετικότητα μεταξύ τροφίμων μπορεί να προκληθεί από εικαζόμενη «εισβολή» στον προσωπικό χώρο ή από προβλήματα επικοινωνίας. Ο κίνδυνος επίθεσης με αποτέλεσμα τον θάνατο ενισχύεται σε περιπτώσεις ευαλωτότητας του θύματος. Ενώ ένας νεότερος φροντιστής ή μέλος του προσωπικού φροντίδας μπορεί να είναι σε θέση να αποκρούσει τη σωματική επίθεση, ένας ηλικιωμένος σύντροφος ή συγκατοικος είναι πιο ευάλωτος (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Τα φαινόμενα ανθρωποκτονίας-αυτοκτονίας με θύματα συζύγους εμφανίζονται συχνότερα στον ηλικιωμένο πληθυσμό. Πρόσφατες μελέτες στις ΗΠΑ έδειξαν ότι οι ανθρωποκτονίες από δράστες-συζύγου ηλικίας 55 ετών και άνω αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το ένα τρίτο των συνολικών ετήσιων θανάτων με τη μορφή ανθρωποκτονίας-αυτοκτονίας. Εξάλλου, το ιστορικό ενδοοικογενειακής βίας είναι συχνά παρόν σε τέτοιες περιπτώσεις, ενώ σε ζευγάρια μεγαλύτερης ηλικίας συνδέεται με σωματικές ασθένειες στον δράστη, στο θύμα ή σε αμφοτέρους. Οι δράστες ανθρωποκτονίας-αυτοκτονίας είναι πολύ πιο πιθανό να είναι φροντιστές για τις συζύγους τους (Bourget κ.ά., 2010). Αναφορικά με την άνοια, σε περιπτώσεις ανθρωποκτονίας-αυτοκτονίας από ηλικιωμένα ζευγάρια πάσχει συχνά από άνοια το θύμα και όχι ο δράστης-σύζυγος (Ekström κ.ά., 2017).

Εικόνα 3. Πηγή: <https://www.hopehealthco.org/blog/how-does-dementia-feel-a-new-training-builds-understanding-empathy/>

Η κοινωνική αντίδραση – Προτάσεις για το μέλλον

Η προοδευτική φύση των γνωστικών ελλειμμάτων που σχετίζονται με την άνοια εγείρει ερωτήματα σχετικά με την ακαταλληλότητα των υφιστάμενων ποινών (Baird κ.ά., 2020). Η επιθετική συμπεριφορά στην άνοια εγείρει συχνά άγχος στους φροντιστές, προκαλώντας ακόμη και μια επιθετική απάντηση από πλευράς τους. Είναι συχνά η κύρια άμεση αιτία εγκλεισμού σε δομές και αποτελεί προγνωστικό παράγοντα ιδρυματοποίησης (Cirigliani κ.ά., 2016). Ενώ υπάρχει ένα σύνολο βιβλιογραφίας σχετικά με τους ηλικιωμένους και τις συσχετίσεις με διάφορα ποινικά αδικήματα (τόσο βίαια όσο και μη), η γνώση των ειδικών παραγόντων κινδύνου που είναι πιο σημαντικοί για ανθρωποκτονία είναι ένας σημαντικός στόχος για την εκπαίδευση των κλινικών ιατρών και θα μπορούσε να οδηγήσει σε ιεράρχηση της βοήθειας ή σε στοχευμένες παρεμβάσεις για πρόληψη (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Το υψηλό επίπεδο σωματικής και διανοητικής αναπηρίας μεταξύ ηλικιωμένων παραβατών ανθρωποκτονιών έχει επισημανθεί από προηγούμενους ερευνητές και εγείρει το ζήτημα της ακαταλληλότητας των υπάρχουσών φυλακών για την κράτηση ηλικιωμένων παραβατών (Reutens κ.ά., 2015). Το ευρύτερο φιλοσοφικό και ηθικό ζήτημα εάν ένα άτομο συνεχίζει να είναι υπόλογο

και άξιο ευθύνης για αδικήματα του παρελθόντος, ανεξάρτητα από τη γνωστική αλλαγή και την επιδείνωσή του, τίθεται στο επίκεντρο ιδιαίτερα στην περίπτωση της άνοιας (Baird κ.ά., 2020). Σε κάθε περίπτωση, όταν η έκπτωση των διανοητικών λειτουργιών είναι πια εμφανής, ο δράστης δεν έχει ικανότητα για καταλογισμό λόγω της πλήρους διατάραξης των τελευταίων, με αποτέλεσμα να εμπίπτει στην εφαρμογή του άρθρου 34 ΠΚ. Επιπροσθέτως, θα μπορούσε να τύχει εφαρμογής το άρθρο 69Α ΠΚ, ιδίως όταν υπάρχει ουσιώδης απουσία οικογενειακού και κοινωνικού περιβάλλοντος, και σε παραμελημένες πρωτοδιαγνωσκόμενες κλινικές περιπτώσεις. Σε αυτό το σημείο, η ψυχιατροδικαστική πραγματογνωμοσύνη είναι εκείνη που παρέχει τα απαραίτητα δεδομένα αναφορικά με την ικανότητα του δράστη για καταλογισμό, εκδίκαση και ποινή (Λυγνός, 2023).

Ο γηριατρικός πληθυσμός παραβατών θέτει προβλήματα ως προς την παραμονή και διαβίωσή του. Τα γηροκομεία είναι πιθανό να αρνηθούν να δεχθούν ηλικιωμένους που κατηγορούνται ή έχουν καταδικαστεί για κακουργήματα. Είναι γεγονός ότι ακόμα και ειδικά νοσοκομεία μπορεί να μη διαθέτουν μονάδες θεραπείας προσαρμοσμένες στις ανάγκες ηλικιωμένων. Τέλος, η κοινωνία συχνά δεν είναι πρόθυμη να επανεντάξει τα άτομα αυτά (Lewis κ.ά., 2006). Καθώς ο πληθυσμός στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης γηράσκει, η επιβάρυνση της υγείας των ηλικιωμένων κρατούμενων είναι όλο και πιο σημαντικό ζήτημα. Υπολογίζεται πως στις ΗΠΑ η φροντίδα ενός ηλικιωμένου κρατούμενου φτάνει κατά μέσο όρο τα 70.000 δολάρια κάθε έτος, υπερβαίνοντας κατά 200% το κόστος συντήρησης ενός νεότερου κρατούμενου. Το ποσό αυτό είναι ακόμα μεγαλύτερο αν συνυπολογιστεί η ανάγκη για υγειονομική περίθαλψη των ηλικιωμένων κρατούμενων (αύξηση 250% σε σχέση με νεότερους). Αυτή η διαφοροποίηση στις οικονομικές διαστάσεις της κράτησης καθιστά τη διαχείριση των ηλικιωμένων σημαντικό πρόβλημα για τη δημόσια υγεία (Tampri κ.ά., 2018).

Ο αριθμός και το ποσοστό των ηλικιωμένων στον πληθυσμό αυξάνεται συνεχώς. Αν και η συχνότητα της εγκληματικότητας μεταξύ των ηλικιωμένων ποικίλλει ανάλογα με γενετικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες καθώς και με την ηλικία, το πρόβλημα αναμφίβολα εντείνεται σταθερά. Η στενή επαφή μεταξύ ιατρών που είναι εξοικειωμένοι με την ψυχογηριατρική και τους παράγοντες του συστήματος απονομής δικαιοσύνης είναι ιδιαίτερα επιθυμητή, προκειμένου η τελευταία να αποδίδεται καλύτερα για παραβάτες μεγαλύτερης ηλικίας των οποίων οι πράξεις επηρεάζονται από τη γήρανση (Reiling, 2020). Αν και η ανθρωποκτονία είναι σπάνιο γεγονός, η καλύτερη κατανόηση των συνοδών παραγόντων που σχετίζονται με αυτή όταν διαπράττεται από άτομα με άνοια μπορεί να βοηθήσει στην ανανέωση της κλινικής πρακτικής, επισημαίνοντας ποια άτομα χρειάζονται επείγουσα αξιολόγηση, στενότερη παρακολούθηση ή παρέμβαση. Για παράδειγμα, ζηλοτυπικό παραλήρημα που εμφανίζεται για πρώτη φορά σε μεγάλη ηλικία οφείλει να εγείρει στους κλινικούς ιατρούς υψηλό δείκτη υποψίας σχετικά με αδιάγνωστη άνοια (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Η διαθεσιμότητα νευροψυχιατρικών αξιολογήσεων στους ηλικιωμένους και ο περιορισμός της πρόσβασης σε όπλα για ασθενείς με άνοια είναι ορθές κατευθύνσεις προς μια καλύτερη αντιμετώπιση των εγκλημάτων στην ηλικιακή αυτή ομάδα (Rayel κ.ά., 1999). Μια νευροψυχολογική εκτίμηση θα μπορούσε να βοηθήσει να διαπιστωθεί εάν ένας δολοφόνος, ειδικά εάν είναι άνω των 65 ετών, ήταν διανοητικά ικανός κατά τη διάρκεια της πράξης (Richard-Devantoy κ.ά., 2010). Συνεπώς, ο εντοπισμός των βλαβών του εγκεφάλου μπορεί να γίνει σημαντικός σταθμός στον νομικό προβληματισμό. Ωστόσο, σε πολλές δικαστικές νευροψυχιατρικές περιπτώσεις τα ψυχιατρικά, νοητικά και συμπεριφορά στοιχεία που περιγράφονται επίσημα στον νόμο είναι ανεπαρκή. Η κατάσταση αυτή δεν βοηθά στον καθορισμό των ορίων νομικής ευθύνης, καθιστώντας την απονομή δικαιοσύνης πολύπλοκη υπόθεση (Silva, 2010). Δεδομένου του υψηλού ποσοστού ασθενών με γνωστική έκπτωση (οποιασδήποτε βαρύτητας) και ψύχωση, έχει προταθεί ακόμα και ότι όλοι οι ηλικιωμένοι παραβάτες πρέπει να υποβάλλονται σε ψυχιατρική αξιολόγηση (Sundakov-Krumins κ.ά., 2022).

Τα ιατρικά προβλήματα που θέτει ο γηριατρικός ιατροδικαστικός πληθυσμός αποτελούν πρόκληση για τις δικαστικές υπηρεσίες και τις σωφρονιστικές εγκαταστάσεις (Kim κ.ά., 2011). Με τον αυξανόμενο πληθυσμό των ηλικιωμένων, οι εγκληματολογικές έρευνες θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τη συνεργασία με όσους ασχολούνται με την άνοια σε καθημερινή βάση και κατέχουν γνώσεις σχετικά με τη νόσο και τις λοιπές γνωστικές διαταραχές (Ekström κ.ά., 2017). Η ανάγκη για ένα σύγχρονο σύστημα διαχείρισης ατόμων με νευροεκφυλιστικές διαταραχές είναι επιτακτική. Ένα τέτοιο σύστημα, βασισμένο σε μοντέλα παρηγορητικής ιατρικής, θα ωφελούσε τους ηλικιωμένους παραβάτες που έχουν διαγνωστεί με άνοια, ενώ ταυτόχρονα θα βοηθούσε στην αποσυμφόρηση των σωφρονιστικών εγκαταστάσεων (Sfera κ.ά., 2014). Θα πρέπει, άλλωστε, να εξεταστεί η ανάπτυξη μιας τριτοβάθμιας εξειδικευμένης ψυχιατροδικαστικής υπηρεσίας για την τρίτη ηλικία (Nnatu κ.ά., 2005).

Αντί συμπεράσματος

Τα προαναφερθέντα στοιχεία ψυχοπαθολογίας των ηλικιωμένων παραβατών υποδεικνύουν τομείς για μελλοντική έρευνα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με το βλέμμα προς την ανάπτυξη και τη βελτίωση της πρόληψης, της αξιολόγησης και της παρέμβασης βάσει ενδείξεων σε ενήλικες μεγαλύτερης ηλικίας στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Σε αυτή την προσπάθεια, σημαντική τομή σε μελλοντικές μελέτες θα ήταν να δημιουργηθεί ένα πληρέστερο προφίλ ψυχικής, σωματικής υγείας και άλλων ψυχοκοινωνικών παραγόντων που επηρεάζουν αυτόν τον πληθυσμό (Maschi κ.ά., 2012). Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω, είναι εμφανής η ανάγκη για στοχευμένη αξιολόγηση των ικανοτήτων των ατόμων στην τρίτη ηλικία. Η ανάπτυξη εργαλεί-

ων και διαγνωστικών μεθόδων θα συμβάλει στην καλύτερη αντιμετώπισή τους σε ποινικό και ιατρικό πλαίσιο. Για τους παραπάνω λόγους, είναι αναπόδραστη η ανάγκη για επαρκή διάκριση των ατόμων εκείνων που φέρουν ευθύνη καταλογισμού και δύνανται να λάβουν δίκη και ποινή από εκείνους που ως ψυχικά πάσχοντες πρέπει να παραμείνουν στην κοινότητα ή σε πλαίσια δομών ψυχικής υγείας (Λυγνός, 2023).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Avesani, M., 2022. Front Temporal Dementia and Imputability. *University of Bologna Law Review* 143-158. <https://doi.org/10.6092/ISSN.2531-6133/14697>
- Baird, A., Kennett, J., Schier, E., 2020. Homicide and dementia: An investigation of legal, ethical, and clinical factors of Australian legal cases. *International Journal of Law and Psychiatry* 71, 101578. <https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2020.101578>
- Bourget, D., Gagne, P., Whitehurst, L., 2010. Domestic Homicide and Homicide-Suicide: The Older Offender. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 38.
- Bowden, V.M., 1992. The Spectrum of Sociopathy in Dementia. *JAMA* 268, 1473. <https://doi.org/10.1001/jama.1992.03490110111047>
- Cipriani, G., Lucetti, C., Danti, S., Carlesi, C., Nuti, A., 2016. Violent and criminal manifestations in dementia patients. *Geriatrics Gerontology Int* 16, 541-549. <https://doi.org/10.1111/ggi.12608>
- Ekström, A., Kristiansson, M., Björkstén, K.S., 2017. Dementia and cognitive disorder identified at a forensic psychiatric examination - a study from Sweden. *BMC Geriatr* 17, 219. <https://doi.org/10.1186/s12877-017-0614-1>
- Enmarker, I., Olsen, R., Hellzen, O., 2011. Management of person with dementia with aggressive and violent behaviour: a systematic literature review. *Int J Older People Nursing* 6, 153-162. <https://doi.org/10.1111/j.1748-3743.2010.00235.x>
- Frierson, R.L., Shea, S.J., Shea, M.E.C., 2002. Competence-to-Stand-Trial Evaluations of Geriatric Defendants. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 30.
- Ginters, M., Talaslahti, T., Palm, A., Kautiainen, H., Vataja, R., Elonheimo, H., Suvisaari, J., Lindberg, N., Koponen, H., 2023. Criminal Behaviour After Diagnosis of a Neurocognitive Disorder: A Nationwide Finnish Register Study. *The American Journal of Geriatric Psychiatry* 31, 598-606. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2023.01.025>
- Hindley, N., Gordon, H., 2000. The elderly, dementia, aggression and risk assessment. *Int. J. Geriatr. Psychiatry* 15, 254-259. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1166\(200003\)15:3<254::AID-GPS103>3.0.CO;2-T](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1166(200003)15:3<254::AID-GPS103>3.0.CO;2-T)
- Kim, S.Y.H., Karlawish, J.H., Kim, H.M., Wall, I.F., Bozoki, A.C., Appelbaum, P.S., 2011. Preservation of the Capacity to Appoint a Proxy Decision Maker: Implications for Dementia Research. *Arch Gen Psychiatry* 68, 214. <https://doi.org/10.1001/archgenpsychiatry.2010.191>
- Lewis, C.F., Fields, C., Rainey, E., 2006. A Study of Geriatric Forensic Evaluatees: Who Are the Violent Elderly? *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 34.
- Maschi, T., Sutfin, S.L., O'Connell, B., 2012. Aging, Mental Health, and the Criminal Justice System: A Content Analysis of the Literature. *jofsw* 2, 162-185. <https://doi.org/10.1080/1936928X.2012.750254>
- Natarajan, M., Mulvana, S., 2017. New horizons: Forensic mental health services for older people. *BJPsych advances* 23, 44-53. <https://doi.org/10.1192/apt.bp.113.012021>
- Nelson, R.S., Abner, E.L., Jicha, G.A., Schmitt, F.A., Di, J., Wilcock, D.M., Barber, J.M., Van Eldik, L.J., Katsumata, Y., Fardo, D.W., Nelson, P.T., 2023. Neurodegenerative pathologies associated with behavioral and psychological symptoms of dementia in a community-based autopsy cohort. *acta neuropathol commun* 11, 89. <https://doi.org/10.1186/s40478-023-01576-z>
- Nnatu, I.O., Mahomed, F., Shah, A., 2005. Is There a Need for Elderly Forensic Psychiatric Services? *Med Sci Law* 45, 154-160. <https://doi.org/10.1258/rsmmsl.45.2.154>
- Orr, D.M., 2020. Dementia and detectives: Alzheimer's disease in crime fiction. *Dementia* 19, 560-573. <https://doi.org/10.1177/1471301218778398>
- Overshott, R., Rodway, C., Roscoe, A., Flynn, S., Hunt, I.M., Swinson, N., Appleby, L., Shaw, J., 2012.

- Homicide perpetrated by older people. *Int J Geriatr Psychiatry* 27, 1099-105. <https://doi.org/10.1002/gps.2739>
- Rayel, M.G., Land, W.B., Gutheil, T.G., 1999. Dementia as a Risk Factor for Homicide. *J. Forensic Sci.* 44, 14510J. <https://doi.org/10.1520/JFS14510J>
- Reiling, J. (Ed.), 2020. Senescence, Senility and Crime. *JAMA* 323, 795. <https://doi.org/10.1001/jama.2019.13323>
- Reutens, S., Nielsens, O., Large, M., 2015. Homicides by older offenders in New South Wales between 1993 and 2010. *Australasian. Psychiatry* 23, 493-495. <https://doi.org/10.1177/1039856215579525>
- Richard-Devantoy, S., Gallarda, T., Annweiler, C., Dorey, J.-M., Mesu, C., Garré, J.-B., Le Gall, D., Beauchet, O., 2010. Homicide and dementia in older adults: the key role of dysexecutive function. *J Clin Psychiatry* 71, 1402-1403. <https://doi.org/10.4088/JCP.10i06029oli>
- Sfera, A., Osorio, C., Gradini, R., Price, A., 2014. Neurodegeneration Behind Bars: from Molecules to Jurisprudence. *Front. Psychiatry* 5. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2014.00115>
- Silva, J.A., 2010. Commentary: The Forensic Psychiatry of Frontotemporal Dementia. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 38.
- Sundakov-Krumins, T.E., Lubbe, S., Wand, A.P.F., 2022. Homicide and Dementia: A Systematic Review. *Dement Geriatr Cogn Disord* 51, 1-17. <https://doi.org/10.1159/000521878>
- Talaslahti, T., Ginters, M., Kautiainen, H., Vataja, R., Palm, A., Elonheimo, H., Suvisaari, J., Lindberg, N., Koponen, H., 2023. Crime, mortality and neurocognitive disorders: A nationwide register study in Finland. *Int J Methods Psych Res* 32, e1948. <https://doi.org/10.1002/mpr.1948>
- Tampi, R.R., Young, J., Balachandran, S., Dasarathy, D., Tampi, D., 2018. Ethical, Legal and Forensic Issues in Geriatric Psychiatry. *Curr Psychiatry Rep* 20, 1. <https://doi.org/10.1007/s11920-018-0865-3>
- Ticehurst, S.B., Gale, I.G., Rosenberg, S.J., 1994. Homicide and Attempted Homicide by Patients Suffering from Dementia: Two Case Reports. *Aust N Z J Psychiatry* 28, 136-140. <https://doi.org/10.3109/00048679409075855>
- Yorston, G., 1999. Aged and dangerous: Old-age forensic psychiatry. *Br J Psychiatry* 174, 193-195. <https://doi.org/10.1192/bjp.174.3.193>
- Zago, S., Scarpazza, C., Difonzo, T., Arighi, A., Hajhajate, D., Torrente, Y., Sartori, G., 2021. Behavioral Variant of Frontotemporal Dementia and Homicide in a Historical Case. *The Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law* 49.
- Λυγνός, Δ., 2023. Η ψυχιατροδικαστική αξιολόγηση της ικανότητας για δίκη και ποινή σε άτομα τρίτης ηλικίας: μια συστηματική ανασκόπηση. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα.
- Σπινέλλη, Κ., 2014. Εγκληματολογία: Σύγχρονες και παλαιότερες κατευθύνσεις, 3η έκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Εκ των έσω

Η αποτελεσματική προσφυγή για τις συνθήκες κράτησης. Μια ακόμη χαμένη μάχη για τα δικαιώματα των κρατουμένων;

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης

Καθηγητής Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Τα τελευταία 20 χρόνια η Ελλάδα αδυνατεί να εναρμονίσει την αντιμετώπιση των κρατουμένων στα σωφρονιστικά της καταστήματα καθώς και στα αστυνομικά τμήματα με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από σειρά κανόνων δικαίου και κυρίως από το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, το κράτος οφείλει να μην μεταχειρίζεται τους κρατούμενους (όπως και κάθε άνθρωπο που υπόκειται στην κρατική εξουσία) με τρόπο απάνθρωπο και ατιμωτικό, και βέβαια δεν μπορεί να τους υποβάλει σε βασανιστήρια. Οι σχετικές καταδικαστικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταδεικνύουν το πρόβλημα και τις επί μέρους εκφάνσεις του. Μια δεύτερη πτυχή του προβλήματος αφορά την υποχρέωση που έχει το κράτος, σύμφωνα με το άρθρο 13 ΕΣΔΑ, να προσφέρει αποτελεσματικό ένδικο μέσο στους κρατούμενους ώστε τα παράπονά τους να μπορούν να τύχουν πρόσφορης εξέτασης και, εάν είναι βάσιμα, κατάλληλης θεραπείας, αλλά και να καθίσταται εφικτή η άρση των λόγων που οδηγούν σε παραβίαση του άρθρου 3. Έτσι, η υπόθεση θα επιλύεται σε πρώτο επίπεδο εντός της ελληνικής δικαιοταξίας,

χωρίς να χρειάζεται προσφυγή στο Δικαστήριο του Στρασβούργου. Ωστόσο, τα τελευταία 20 χρόνια η επαναλαμβανόμενη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 3 ήταν συνδεδεμένη με τη διαπίστωση παραβίασης του άρθρου 13, καθώς κανένα από τα προβλεπόμενα στην εθνική έννομη τάξη ένδικα μέσα και καμιά από τις συναφείς ρυθμίσεις και διαδικασίες δεν κρίθηκαν αποτελεσματικές για να θεραπεύσουν το κενό αυτό. Εν τέλει, τον Οκτώβριο του 2022, με το άρθρο 8 του Ν. 4985/2022, προστέθηκε νέα διάταξη στον Σωφρονιστικό Κώδικα, το άρθρο 6Α, η οποία προβλέπει διαδικασία κατάθεσης παραπόνων ή, ακριβέστερα, άσκηση προσφυγής ενώπιον του οικείου Συμβουλίου Πλημμελειοδικών και την έκδοση βουλεύματος το οποίο μπορεί, εφόσον διαπιστώσει το βάσιμο των ισχυρισμών του/της αιτούντος/ούσας, να λάβει μέτρα αποκατάστασης της παραβίασης, όπως χρηματική ικανοποίηση και μεταγωγή σε ασφαλή χώρο ή ευνοϊκή επιμέτρηση της ποινής. Βασικός λόγος για την άσκηση αυτής της προσφυγής από την πλευρά των κρατουμένων είναι οι ασφυκτικές συνθήκες κράτησης, όπου ο ελεύθερος προσωπικός χώρος δεν ξεπερνά τα 4 ή και τα 3 τ.μ. ανά άτομο, καθώς και άλλα ζητήματα όπως οι υλικοτεχνικές υποδομές, η υποστελέχωση, η πλημμελής παροχή υπηρεσιών καθαριότητας, σίτισης και κυρίως υγείας, και κάθε ζήτημα που ρυθμίζεται από τα άρθρα 21, 25, 27, 32 και την παρ. 1 του άρθρου 36 ΣωφρΚ, το άρθρο 3 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και άλλους κανόνες του διεθνούς δικαίου για τη μεταχείριση των κρατουμένων.

Ωστόσο, μέσα από την πρακτική εφαρμογή του, γίνεται σαφές ότι το άρθρο 6Α δεν μπορεί να αντιμετωπίσει τις δομικές ελλείψεις των σωφρονιστικών καταστημάτων, καθώς αδυνατεί να αποκαταστήσει την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση που προκαλείται από τις συνθήκες κράτησης και δεν μπορεί να έχει προληπτικό αποτέλεσμα για το παρόν ούτε αποτρεπτική δυναμική για μελλοντικές παραβιάσεις του άρθρου 3 (*Ananyev* και άλλοι κατά Ρωσίας, 42525/07, 10.1.2012, παρ. 98).¹ Ήδη έχει κριθεί από το ΕΔΔΑ ότι το άρθρο 572 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων, όπως εφαρμόστηκε από το αρμόδιο Δικαστήριο Εκτέλεσης Ποινών, δεν αποτελεί αποτελεσματικό εσωτερικό ένδικο βοήθημα (μεταξύ πολλών άλλων: *Samaras* και άλλοι κατά Ελλάδας, 11463/09 της 28.2.2012, παρ. 48).

1. Η μέχρι σήμερα αναποτελεσματικότητα της διάταξης έχει ήδη αναδειχθεί ομόφωνα από την επιστημονική αρθρογραφία: Κ. Κοσμάτος, «Το δικαίωμα προσφυγής για τις συνθήκες κράτησης κατά το άρθρο 6Α του Σωφρονιστικού Κώδικα μετά το Ν. 4985/2022», *Nova Criminalia* 17/2023, Χ. Λαμπάκης, «Η πρώτη περίπτωση εφαρμογής του άρθρου 6Α ΣωφρΚ στην Ελλάδα», *ΠοινΔικ* 2023, σ. 1320 επ., Ν. Κουλούρης, «Η νομολογιακή αντιμετώπιση προσφυγών κρατουμένων για τις συνθήκες κράτησης και τη δίκαιη ικανοποίησή τους (άρθρο 6Α του ΣωφρΚ): αποτελεσματικό ένδικο μέσο ή εμπαιγμός;», *ΠοινΔικ* 11/2023, σ. 1264 επ., Ευ. Φυτράκης, «Παρατηρήσεις στην Ανακοίνωση Προεδρ. ΕισΑΠ 2495, 7751/4.11.2024 - Συνιστά η κατ' άρ. 6Α ΣωφρΚ, προσφυγή κρατουμένων «αποτελεσματικό ένδικο μέσο»;», *ΠοινΔικ*, 11/2024, σ. 1114 επ.

Η αναπτυσσόμενη νομολογία κατά τη διάρκεια των τελευταίων 24 μηνών δείχνει ότι, αν και το άρθρο 6Α ΣωφρΚ χρησιμοποιείται από μεγάλο αριθμό κρατούμενων, δεν εφαρμόζεται επαρκώς από τα Δικαστικά Συμβούλια, παρά τις τρεις συστάσεις της Εισαγγελίας και του Προέδρου του Αρείου Πάγου.² Εξάλλου, διαφαίνεται από το περιεχόμενο και τις διατυπώσεις των κειμένων αυτών πως κύριο μέλημα των δικαστικών και εισαγγελικών αρχών είναι περισσότερο να αποφευχθούν καταδικαστικές αποφάσεις στο Στρασβούργο παρά η δομική βελτίωση των συνθηκών κράτησης που οδηγούν στη συστηματική παραβίαση των σχετικών κανόνων δικαίου.

Σύμφωνα με την εκτίμησή μας,³ μέχρι σήμερα (Δεκέμβριος 2024) περισσότεροι από 680 κρατούμενοι υπέβαλαν περισσότερες από 200 αιτήσεις⁴ βάσει του άρθρου 6Α ΣωφρΚ. Περίπου 100 αιτήσεις έχουν κριθεί από δώδεκα Συμβούλια Πλημμελειοδικών (Πειραιά, Θεσσαλονίκης, Πάτρας, Ναυπλίου, Χανίων, Λάρισας, Κέρκυρας, Ιωαννίνων, Λαμίας, Άμφισσας, Χαλκίδας, Σερρών), που αφορούν περίπου 500 αιτούντες. Μόνο τρεις από αυτές τις αποφάσεις εκδόθηκαν εντός της προθεσμίας των 30 ημερών που ορίζει ο νόμος. Όλα τα υπόλοιπα βουλεύματα (που αφορούν το 99,3% των αιτούντων) δεν τηρούν την προθεσμία και μερικές φορές την υπερβαίνουν για μήνες. Τουλάχιστον 16 αιτήσεις (που αφορούν 137 αιτούντες) παραμένουν ανεκδικαστες για περισσότερο από 6 μήνες μετά την παρέλευση της προθεσμίας των 30 ημερών. Σε 10 βουλεύματα που κατατέθηκαν από 27 κρατούμενους (5,8% των εκτιμώμενων αιτούντων) τα δικαστικά συμβούλια αναγνώρισαν παραβίαση των δικαιωμάτων των αιτούντων και διέταξαν μέτρα τα οποία εν τέλει, όπως θα εξηγηθεί, δεν πληρούν τα κριτήρια του άρθρου 13 της Σύμβασης. Περίπου άλλες 60 αιτήσεις (που αφορούν περίπου 180 αιτούντες) εκκρεμούν.

Για όλα τα απορριπτικά βουλεύματα (αφορούν το 96,5% των αιτούντων), ισχύουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

- Τα Δικαστικά Συμβούλια απορρίπτουν μαζικά τις αιτήσεις του άρθρου 6Α ΣωφρΚ για τις συνθήκες κράτησης, ενώ για το ίδιο χρονικό διάστημα, για παρόμοιες συνθήκες κρά-

2. Εισ. ΑΠ, Εγκ. 3/2023, Εισ. ΑΠ Εγκ. 8/2024, Πρόεδρος και Εισ. ΑΠ Ανακ. 2495, 4-11-2024. Σημειωτέον ότι κανένα σεμινάριο σε εισαγγελείς και δικαστές δεν έγινε πριν ή μετά την υιοθέτηση του νέου άρθρου 6Α ΣωφρΚ, όπως ζητήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (βλ. παρακάτω).

3. Μια κατά το δυνατόν πλήρης συλλογή αιτήσεων και βουλευμάτων κατά τα πρώτα δύο χρόνια εφαρμογής του άρθρου 6Α παρατίθεται και σχολιάζεται στο υπόμνημα που κατέθεσε η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης (διαδικασία επιτήρησης της εκτέλεσης αποφάσεων του ΕΔΔΑ) Νοέμβριος 2024, στο: [https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Nisiotis%22%2C%22execdocumenttypecollection%22:%5B%22CEC%22%2C%22obs%22%2C%22execstate%22:%5B%22GRC%22%2C%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD\(2024\)1430E%22%7D](https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Nisiotis%22%2C%22execdocumenttypecollection%22:%5B%22CEC%22%2C%22obs%22%2C%22execstate%22:%5B%22GRC%22%2C%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD(2024)1430E%22%7D).

4. Η ελληνική κυβέρνηση αναφέρει 256 αιτήσεις σε υπόμνημα που κατέθεσε στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης τον Νοέμβριο 2024, βλ. [https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Nisiotis%22%2C%22execdocumenttypecollection%22:%5B%22CEC%22%2C%22obs%22%2C%22execstate%22:%5B%22GRC%22%2C%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD\(2024\)1333E%22%7D](https://hudoc.exec.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Nisiotis%22%2C%22execdocumenttypecollection%22:%5B%22CEC%22%2C%22obs%22%2C%22execstate%22:%5B%22GRC%22%2C%22execidentifier%22:%5B%22DH-DD(2024)1333E%22%7D).

τησης στις ίδιες φυλακές, η ελληνική κυβέρνηση έχει διευθετήσει περισσότερες από 350 υποθέσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο αναγνωρίζοντας την παραβίαση των δικαιωμάτων των κρατουμένων και καταβάλλοντας αποζημίωση. Εκ πρώτης όψεως, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η αναγνώριση της παραβίασης των δικαιωμάτων των κρατουμένων είναι απολύτως δυσανάλογη κατά τη σύγκριση των διαδικασιών ενώπιον του ΕΔΔΑ (πολύ υψηλό ποσοστό επιτυχίας) και των εθνικών δικαστηρίων (σχεδόν μηδαμινό ποσοστό επιτυχίας).

- Τα Συμβούλια των Πλημμελειοδικείων εγκρίνουν αυτούσιες τις εκθέσεις που υποβάλλουν οι διευθυντές του σωφρονιστικού καταστήματος μέσω της έκθεσης του εισαγγελέα, ενώ οι αιτούντες οφείλουν να αποδείξουν την παραβίαση των δικαιωμάτων τους. Ως εκ τούτου, αντιστρέφουν το βάρος της απόδειξης υπέρ των κρατικών αρχών, οι οποίες, ωστόσο, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, είναι αυτές που οφείλουν να αποδείξουν ότι οι ισχυρισμοί που υπέβαλαν οι προσφεύγοντες δεν είναι ακριβείς.

- Τα Δικαστικά Συμβούλια φαίνεται να μην λαμβάνουν συστηματικά υπόψη τις απαιτήσεις που θέτει η απόφαση *Muršić* κατά Κροατίας (7334/13 20.10.2016, [GC], παρ. 136-140) σε σχέση με την εφαρμογή του άρθρου 3 όταν ο προσωπικός χώρος στη φυλακή είναι μικρότερος από 3 τ.μ. ή 4 τ.μ. Τα Συμβούλια θεωρούν εσφαλμένα ότι η έλλειψη προσωπικού χώρου μικρότερου από 3 τ.μ. μπορεί να είναι νόμιμη εάν αντισταθμιστεί από την παροχή παραγόντων όπως ο καθαρός αέρας και ο φυσικός φωτισμός, και ποτέ δεν διερευνούν την ύπαρξη επιβαρυντικών συνθηκών (βλ. υπερπληθυσμός του σωφρονιστικού καταστήματος) όταν ο προσωπικός χώρος είναι μεταξύ 3 και 4 τ.μ. Στην πράξη, η παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ διαπιστώνεται συνήθως από το ΕΔΔΑ όταν συντρέχουν επιβαρυντικοί παράγοντες του εγκλεισμού με τη διάθεση περισσότερων από 3 τ.μ. και λιγότερων από 4 τ.μ. ελεύθερου χώρου ανά κρατούμενο. Η διαφοροποίηση αυτή εκλείπει παντελώς από τα βουλεύματα που έχουν εκδοθεί, αλλά και από τις οδηγίες-συστάσεις του Αρείου Πάγου που προαναφέρθηκαν.

- Σε ποσοστό 100% τα Συμβούλια Πλημμελειοδικών δεν διεξάγουν καμία έρευνα σε σχέση με τους ισχυρισμούς των αιτούντων σχετικά με την πληρότητα των κελιών και τη διάθεση προσωπικού χώρου ή σε σχέση με οποιονδήποτε άλλο ισχυρισμό που αφορά τις συνθήκες κράτησης. Λαμβάνουν υπόψη τους μόνον την έκθεση που υποβάλλουν οι σωφρονιστικές αρχές, δεν πραγματοποιούν ποτέ επιτόπια έρευνα στις εγκαταστάσεις των φυλακών και δεν αναφέρονται σχεδόν ποτέ στις εκθέσεις της CPT, του Συνηγόρου του Πολίτη και τη νομολογία του ΕΔΔΑ.

- Τα αρμόδια Δικαστικά Συμβούλια συνήθως παραβιάζουν κατά πολύ την προθεσμία των 30 ημερών (όπως ειπώθηκε, σε εξαιρετικά υψηλό ποσοστό) και έτσι απομακρύνονται κατά πολύ από τον χρόνο κατά τον οποίο ο κρατούμενος προσδοκούσε με την αίτησή του άρση των συνθηκών κράτησης που παραβιάζουν τα δικαιώματά του.

• Η συστηματική και ομοιόμορφη μη τήρηση της προθεσμίας των 30 ημερών ισοδυναμεί με άρνηση εξέτασης των καταγγελιών των αιτούντων. Πώς μπορεί να θεωρηθεί ότι ένα εντελώς εκπρόθεσμο βούλευμα παράγει έννομα αποτελέσματα, σε περίπτωση που τα μέτρα που αποφασίζονται δεν είναι ευνοϊκά για τον αιτούντα κατά την έννοια του άρθρου 13 της Σύμβασης; Για να είναι αποτελεσματική η προσφυγή όσον αφορά τις συνθήκες κράτησης ενώπιον διοικητικής (στην ελληνική περίπτωση, δικαστικής) αρχής, η αρχή αυτή πρέπει «να διασφαλίζει την ταχεία και επιμελή διεκπεραίωση των καταγγελιών των κρατουμένων» (*Neshkov* και άλλοι κατά Βουλγαρίας, 27.1.2015, παρ. 182).

Οι παραπάνω παρατηρήσεις αφορούν τη συντριπτική πλειοψηφία των βουλευμάτων. Όπως αναφέρθηκε, μόνο δέκα βουλεύματα έχουν διαπιστώσει παραβίαση των κανόνων σχετικά με τις συνθήκες κράτησης. Τα Συμβούλια Πλημμελειοδικών Πειραιά (2 βουλεύματα), Θεσσαλονίκης (3 βουλεύματα) και Λάρισας (5 βουλεύματα) έκριναν ότι τα παράπονα των κρατουμένων ήταν (εν μέρει) βάσιμα και διέταξαν τη λήψη μέτρων σύμφωνα με το άρθρο 6Α ΣωφρΚ. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των μέτρων αυτών είναι ιδιαίτερα αμφίβολη εάν κριθεί υπό το πρίσμα του άρθρου 13 ΕΣΔΑ, για τους ακόλουθους λόγους:

- Μόνο σε δύο περιπτώσεις επιδικάστηκε χρηματική αποζημίωση, από το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Πειραιά (Βουλεύματα 342/23.4.2024 και 482/2.7.2024), αν και το συγκεκριμένο Συμβούλιο χαρακτηρίζεται από υψηλό ποσοστό απόρριψης και καθυστέρησης στην έκδοση σχετικών βουλευμάτων. Η χρηματική αποζημίωση υπολογίζεται με βάση το ελάχιστο ημερήσιο ποσό που επιτρέπει ο νόμος (5 ευρώ) και ως εκ τούτου είναι πολύ χαμηλότερη εάν συγκριθεί με τη χρηματική αποζημίωση που χορηγείται από το ΕΔΔΑ. Ωστόσο, το ποσό που θεωρητικά επιδικάζεται δεν θα καταβληθεί στην πράξη στον κρατούμενο, καθώς θα υπόκειται σε συμψηφισμό για χρέη προς το δημόσιο, γεγονός το οποίο δεν συνάδει με τη σχετική νομολογία του ΕΔΔΑ αλλά και την ελληνική νομοθεσία που καθιερώνει το ασυμψήφιστο σε περίπτωση παραβίασης του άρθρου 3 ΕΣΔΑ (άρθρο 83.2α, Κώδικας Είσπραξης Δημοσίων Εσόδων).
- Το χρονικό διάστημα που υπολογίζεται ως παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ σε αυτές τις περιπτώσεις δεν αντιστοιχεί στο χρονικό διάστημα που οι προσφεύγοντες υπέφεραν από τις συνθήκες φυλάκισης. Τα Δικαστικά Συμβούλια δεν λαμβάνουν υπόψη τα πρότυπα που θέτει η απόφαση *Muršić* (7334/13 της 20.10.2016, [GC], παρ. 136-140). Για παράδειγμα, θεωρούν ότι η έλλειψη προσωπικού χώρου επιφάνειας μικρότερης από 3 τ.μ. μπορεί να αντισταθμιστεί από την παροχή καθαρού αέρα και φυσικού φωτός (που θεωρούνται ελαφρυντικοί παράγοντες).
- Ο συνήθης τύπος ικανοποίησης που χορήγησαν τα Συμβούλια Πλημμελειοδικών στις ελάχιστες περιπτώσεις που διαπιστώθηκε ότι οι συνθήκες κράτησης δεν συνάδουν με τις εθνικές και διεθνείς προδιαγραφές είναι ο «ευεργετικός υπολογισμός της ποινής»,

υπολογιζόμενος σε αναλογία 10:1 (δέκα ημέρες «δυσμενών συνθηκών» αντιστοιχούν σε μία ημέρα πλασματικού χρόνου κράτησης, κατά το άρθρο 6Α ΣωφρΚ). Τα Συμβούλια επιδικάζουν συνολικά λίγες ημέρες ή μερικές εβδομάδες ευεργετικού υπολογισμού της ποινής, μέτρο που σχετίζεται με τις διατάξεις περί «υφ' όρον απόλυσης», η οποία ωστόσο δεν εφαρμόζεται αυτόματα αλλά εξαρτάται από προϋποθέσεις (άρθρα 105B, 106 του Ποινικού Κώδικα). Είναι εξαιρετικά απίθανο οι δικαιούχοι ενός τέτοιου μέτρου βάσει του άρθρου 6Α ΣωφρΚ να αποφυλακιστούν νωρίτερα, καθώς διαφορετικές κατηγορίες ευεργετικού υπολογισμού της ποινής τις οποίες μπορεί (συνήθως) να δικαιούται ο κρατούμενος δεν αθροίζονται αλλά συγχωνεύονται εάν υπερβαίνουν ένα ανώτατο χρονικό όριο.

- Η μεταγωγή σε άλλη φυλακή ως μέσο τερματισμού της παραβίασης του άρθρου 3 της Σύμβασης, χωρίς τη συγκατάθεση του προσφεύγοντος, δεν σέβεται το δικαίωμα των κρατουμένων για επικοινωνία με την οικογένειά τους. Στην προαναφερθείσα περίπτωση μεταγωγής, δεν υπάρχουν εγγυήσεις σχετικά με την τήρηση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ στη νέα φυλακή στην οποία μετάγονται οι αιτούντες ή πρόβλεψη για την παρακολούθηση των συνθηκών διαβίωσης σε αυτήν από οποιονδήποτε μηχανισμό, διοικητικό ή δικαστικό.

- Σε τρία βουλεύματα (Θεσσαλονίκη 1538/11.7.2024, 1587/18.7.2024, 1588/18.7.2024) το Συμβούλιο διέταξε τις σωφρονιστικές αρχές να διασφαλίσουν εντός του καταστήματος κράτησης χώρο 3 τ.μ., και, εάν αυτό δεν είναι εφικτό, την άμεση μεταγωγή σε άλλη φυλακή. Αν και τα βουλεύματα αυτά φαίνεται να πλησιάζουν τον επιθυμητό στόχο της διάταξης, τελικά δεν προσφέρουν καμία εγγύηση προστασίας σε περίπτωση που ο ατομικός χώρος κράτησης είναι μεταξύ 3 και 4 τ.μ., χωρίς να λαμβάνονται υπόψη επιβαρυντικοί λόγοι των συνθηκών κράτησης, όπως ο συνολικός πληθυσμός της φυλακής, η υποστελέχωσή της και η πλημμελής παροχή υπηρεσιών υγείας.

- Τα Δικαστικά Συμβούλια σε όλες αυτές τις υποθέσεις δεν διερεύνησαν ποτέ εάν οι ισχυρισμοί για αντίθετες προς τις εθνικές και διεθνείς προδιαγραφές συνθήκες κράτησης υπάρχουν κατά τον χρόνο εξέτασης της αίτησης. Αντίθετα, τα Συμβούλια διαπιστώνουν παραβίαση των δικαιωμάτων των κρατουμένων για χρονικό διάστημα που εκτείνεται μέχρι την ημέρα/εβδομάδα υποβολής της αίτησης. Είναι προφανές ότι η παραβίαση του άρθρου 3 της Σύμβασης είναι ταυτόχρονη κατά τη στιγμή που το Συμβούλιο εξετάζει την αίτηση και λαμβάνει οποιοδήποτε μέτρο για να σταματήσει την παραβίαση του άρθρου 3, αλλά εκδίδει απλώς απόφαση ικανοποίησης για το παρελθόν χρονικό διάστημα. Ως εκ τούτου, τα Συμβούλια δεν εξετάζουν τον πιο κρίσιμο στόχο που πρέπει να έχει η αίτηση του άρθρου 6Α ΣωφρΚ, δηλαδή την παύση της παραβίασης που συμβαίνει επί του παρόντος και την αποφυγή οποιασδήποτε περαιτέρω παραβίασης στο μέλλον.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι τα Συμβούλια Πλημμελειοδικών δεν ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο στα σωφρονιστικά καταστήματα ως προς τις προσφυγές των κρατουμένων που

διαμαρτύρονται για τις συνθήκες κράτησης (κυρίως: επιφάνεια ελεύθερου ατομικού χώρου στο κελί), απορρίπτοντας μαζικά τις αιτήσεις, και μάλιστα εκπρόθεσμα. Στις ελάχιστες περιπτώσεις (3%) που οι αιτήσεις κρίθηκαν βάσιμες, και πάλι δεν αποδόθηκε δίκαιη ικανοποίηση, ούτε λήφθηκε κάποιο αποτελεσματικό μέτρο για την άρση των συνθηκών που οδηγούν στην παραβίαση των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Σύμφωνα με το Δικαστήριο του Στρασβούργου, το αποφασιστικό ερώτημα «κατά την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας ενός ένδικου μέσου σχετικά με καταγγελία κακομεταχείρισης είναι εάν ο προσφεύγων μπορεί να υποβάλει την καταγγελία αυτή ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων προκειμένου να επιτύχει άμεση και έγκαιρη επανόρθωση» (*Mandić και Jonić κατά Σλοβενίας*, 20.10.2012, παρ. 107). Στα δύο χρόνια εφαρμογής του άρθρου 6Α ΣωφρΚ φαίνεται ότι το νέο ένδικο μέσο εφαρμόζεται προσχηματικά και χωρίς να προσφέρει τη δυνατότητα ουσιαστικής εξέτασης των παραπόνων των κρατουμένων, γεγονός που επιβεβαιώνει την εκτίμηση του Συνηγούρου του Πολίτη αναφορικά με τον πρώτο χρόνο εφαρμογής του μέτρου, ότι δηλαδή το άρθρο 6Α «δεν αποτελεί πρόσφορο μέτρο για τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης».⁵ Οι λίγες περιπτώσεις διαπίστωσης παραβίασης από τα Συμβούλια και η συνακόλουθη υιοθέτηση μέτρων μη αποτελεσματικών ως προς το επίδικο όχι μόνο επιβεβαιώνουν, αλλά και επιτείνουν τον κανόνα της προσχηματικής κρίσης των Συμβουλίων.

Η ελληνική κυβέρνηση έχει τεθεί σε καθεστώς επιτήρησης από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης ως προς την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ σχετικά με τις συνθήκες κράτησης και την αποτελεσματική προσφυγή (άρθρα 3 και 13 ΕΣΔΑ). Η Επιτροπή ήδη έχει καλέσει την ελληνική κυβέρνηση να καταθέσει στοιχεία για την εφαρμογή του άρθρου 6Α ΣωφρΚ (εκτέλεση ομάδας προσφυγών Νησιώτης), αλλά και την ετοιμότητα των δικαστών να εφαρμόσουν τη διάταξη. Το υπόμνημα⁶ που κατέθεσε η ελληνική κυβέρνηση στις 18 Νοεμβρίου 2024 δεν απαντά στις ελλείψεις και τα κενά που παρατηρούνται κατά την εφαρμογή, και πιθανότητα το άρθρο 6Α ΣωφρΚ θα κριθεί σε διπλό επίπεδο εντός του 2025, τόσο από το ΕΔΔΑ όσο και από την Επιτροπή Υπουργών. Μέχρι τότε, οι συνθήκες κράτησης δεν φαίνεται ότι θα βελτιωθούν. Αντίθετα, η εντεινόμενη αυστηροποίηση των ποινών θα στέλνει ολοένα περισσότερους κρατούμενους στις ελληνικές φυλακές για ολοένα μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα,⁷ διογκώνοντας την πληρότητα σε βάρος της χωρητικότητας,⁸ χωρίς να λαμβάνονται μέτρα αποσυμφόρησης και βελτίωσης των παρεχόμενων υπηρεσιών.

5. Συνήγορος του Πολίτη, υπόμνημα της 13^{ης} Ιανουαρίου 2024.

6. Βλ. υποσ. 4.

7. Ενδεικτικά: Μ. Γασπαρινάτου, «Τιμωρητικότητα και ποινικός λαϊκισμός. Προς μια αλλαγή παραδείγματος στην αντεγκληματική πολιτική», Το φιλελεύθερο Ποινικό Δίκαιο στη Μνήμη Σ. Παύλου, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2024, σ. 463-464.

8. Βλ. τη σχεδόν συνεχή αυξητική πορεία του πληθυσμού των φυλακών από την 1^η Ιανουαρίου 2024 (10.242 κρατούμενοι) έως την 1^η Ιανουαρίου 2025 (11.484 κρατούμενοι): <https://sofron.gov.gr/sofronistika-katastimata/statistika-stoixeia-kratoumenon/>.

«Διαβάζοντας 300 βιβλία σε 21 μήνες στη φυλακή»

Λ. Λ.

Βιβλιοθηκάριος κρατούμενος στο κ.κ. Κορυδαλλού

Εισαγωγή της Ελένης Τσουνάκου-Ρουσιά*

Οι βιβλιοθήκες ως χώροι «απόδρασης» από την καθημερινότητα αποκτούν ιδιαίτερη σημασία σε συνθήκες εγκλεισμού. Οι εφαρμοζόμενες πρακτικές που διέπουν τη λειτουργία τους δεν είναι κοινές και αμετάβλητες, καθώς διαμορφώνονται με βάση τις εκάστοτε ιστορικές και γεωγραφικές παραμέτρους.¹ Στο σύγχρονο πλαίσιο, οι βιβλιοθήκες εντός των καταστημάτων κράτησης αδιαμφισβήτητα συμβάλλουν θετικά στη ζωή των εγκλείστων, με τα οφέλη να εντοπίζονται στην ανάπτυξη των εκπαιδευτικών ικανοτήτων, την προαγωγή της ψυχικής υγείας και την ενίσχυση των οικογενειακών σχέσεων –ιδίως του γονεϊκού ρόλου– των κρατουμένων.² Πέρα από τη ζωή εντός της φυλακής, οι θετικές επιδράσεις εκτείνονται και στην εκτός των

* Ελένη Τσουνάκου-Ρουσιά, ΜΔΕ Ποινικών Επιστημών ΕΚΠΑ και Ψυχιατροδικαστικής ΕΚΠΑ

1. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/03400352221078032>.

2. https://www.researchgate.net/publication/373765711_The_Role_of_the_Prison_Library.

τειχών κοινωνία, καθώς η λειτουργία τους έχει συνδεθεί με τη μειωμένη υποτροπή των αποφυλακισμένων.³ Η δημιουργία κατάλληλων κτηριακών υποδομών με πρόσβαση στο διαδίκτυο και συνεχή εμπλουτισμό των συλλογών, καθώς και η στελέχωση με επαγγελματικό προσωπικό, αποτελούν επιθυμητούς στόχους, οι οποίοι ωστόσο απέχουν πολύ από την ελληνική σφραγιστική πραγματικότητα.⁴ Σε θεωρητικό επίπεδο, εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία ρυθμίζουν το εκπαιδευτικό πλαίσιο εντός των καταστημάτων κράτησης, στο οποίο η πρόσβαση ιδίως ανήλικων και αλλοδαπών κρατουμένων στις βιβλιοθήκες παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον.⁵ Στην πράξη, ωστόσο, η ύπαρξη βιβλιοθηκών στις ελληνικές φυλακές φαίνεται να βασίζεται περισσότερο στις προσπάθειες μεμονωμένων ατόμων παρά στη θεσμική έμπρακτη υποστήριξη και αναγνώριση του ρόλου που (δύνανται να) επιτελούν.⁶

Είναι αυτονόητο ότι ο πιο άμεσος τρόπος για να προσεγγίσουμε τα θέματα που αφορούν στην καθημερινότητα της φυλακής είναι, ως επί το πλείστον, οι διηγήσεις των ίδιων των κρατουμένων. Υπό αυτό το πρίσμα, και ως προς τον ρόλο του βιβλίου και της βιβλιοθήκης σε συνθήκες εγκλεισμού, το *The Art of Crime* φιλοξενεί με ιδιαίτερη χαρά και παρουσιάζει τις σκέψεις και την εμπειρία του Λ. Λ., ο οποίος φέρει τη διαχρονική ταυτότητα του φιλαναγνώστη και τις προσωρινές ιδιότητες του κρατούμενου και βιβλιοθηκάρου στο κατάστημα κράτησης Κορυδαλλού. Ακολουθεί το κείμενό του.

Τι είναι ένα βιβλίο;

Έγκλειστος για 21 μήνες, μέχρι στιγμής, και εργαζόμενος ως βιβλιοθηκάριος στη δανειστική βιβλιοθήκη τους τελευταίους 18 μήνες, αναρωτιέμαι συχνά: τι είναι ένα βιβλίο; Είναι ένα παραλληλόγραμμο από φύλλα χαρτιού που έχει εξώφυλλο, τίτλο με πλάγια γράμματα, πρόλογο, κεφάλαια που αρχίζουν με κεφαλαίο γράμμα, πίνακα περιεχομένων, ένα ρητό, λίγες λευκές σελίδες, μνεία του εκδότη και χρονολογία έκδοσης... Είναι, όμως, μόνο αυτό ένα βιβλίο;

Το βιβλίο είναι μια γνώμη, μια έκφραση, μια αλληλουχία εκφράσεων, σκέψεων και αγωνίας του συγγραφέα. Είναι ένα κείμενο. Κείμενο με παραλλαγές, ένα πυκνό κριτικό πλαίσιο, μια ερμηνεία, κάποιο γεγονός, φανταστικό ή μη, ένα διανοητικό κατασκεύασμα από τονισμούς, προτάσεις, λέξεις και νοήματα. Είναι κόσμοι φανταστικοί και αληθινοί. Βιογραφίες, μυθιστο-

3. <https://www.jstor.org/stable/48775520?seq=14>.

4. https://www.ijils.org/home/journals/jlis/Vol_8_No_1_June_2020/12.pdf.

5. <https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=51968&lang=el#p=88>.

6. https://www.researchgate.net/publication/271524318_Prison_Libraries_in_Greece.

ρήματα, νουβέλες, άλλα πεζογραφήματα, επιστημονικά έργα και διατριβές, ποίηση και θέατρο, κοινωνιολογία, φιλοσοφία, ιστορία, επιστημονική φαντασία, αισθηματικά, αστυνομικά, θρίλερ, ένας κόσμος για κάθε γούστο.

Η ανάγνωση ενός βιβλίου είναι μια εμπειρία ταυτόχρονα μοναχική και κοινωνική. Βυθίζεσαι σε αυτό μόνος, όμως και με άλλους που διάβασαν το ίδιο με εσένα βιβλίο στη σημερινή ή σε προηγούμενη ιστορική συγκυρία. Το βιβλίο συνδέει έτσι το παρελθόν με το μέλλον. Το βιβλίο είναι δώρο της σκέψης του συγγραφέα προς όλους εμάς τους αναγνώστες.

Η ζωή πριν

Όλα τα παραπάνω ακούγονται ωραία και ρομαντικά, αλλά πώς μεταφράζονται για έναν έγκλειστο σε σωφρονιστικό κατάστημα κράτησης, για έναν φυλακισμένο;

Ίσως πρέπει να πάμε –ή καλύτερα, να πάω– λίγο πιο πίσω. Την αγάπη για το διάβασμα μου μεταλαμπάδευσε η μητέρα μου. Βιβλιόφιλη από μικρή, είχε δημιουργήσει μια αξιοζήλευτη βιβλιοθήκη. Αν και ποτέ δεν με πίεσε να διαβάσω, πάντα πρόσθετε βιβλία για να χαζέψω, να κοιτάξω τα εξώφυλλα, να διαβάσω την περίληψη, χωρίς, όμως, να ξεκινώ τη συστηματική ανάγνωση.

Τι έφταιγε γι' αυτό; Το σχολείο μού δημιούργησε μια απέχθεια προς το διάβασμα. Η απαίτηση της παπαγαλίας και η αποστροφή της παιδείας προς την καλλιέργεια κριτικής σκέψης και αγάπης για την ανάγνωση σε κάνει να μη θέλεις να ανακαλύψεις την απόλαυση μιας ανάγνωσης που σε διασκεδάζει, σε προβληματίζει, σε κάνει να λυπηθείς, αλλά και να χαρείς, που σου δίνει την ευκαιρία να περιπλανηθείς σε άπειρους κόσμους.

Τελειώνοντας το σχολείο, σαν κάτι να άναψε μέσα μου, και η βιβλιοθήκη της μητέρας μου με περίμενε για να μου δώσει την ευκαιρία να μάθω ποιοι ήταν οι Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες, Ουμπέρτο Έκο, Χόρχε Λουίς Μπόρχες, Σαλμάν Ρουσντί, Τζον Στάινμπεκ, Έρνεστ Χέμινγουεϊ, Φρεδερίκο Γκαρθία Λόρκα, Πάμπλο Νερούδα, Βασίλης Βασιλικός, Πηνελόπη Δέλτα, Διδώ Σωτηρίου, Ιάκωβος Καμπανέλλης, Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, Άντον Τσέχοφ, Ζοζέ Σαραμάγκου και πολλοί άλλοι.

Αναγνώστης και βιβλιοθηκάριος στη φυλακή

Η ζωή, οι καταστάσεις και κάποιες κακές προσωπικές επιλογές με έφεραν στη φυλακή, σε ένα περιβάλλον διαφορετικό, ρουτίνας, καταπίεσης, εγκλεισμού. Ψυχολογικά και συναισθηματικά «ριγμένος», προσπαθώ να αντεπεξέλθω, να κρατήσω τη λογική μου έχοντας κάτι να με απασχολεί, και αυτό είναι το διάβασμα.

Ιστορικά ο θεσμός της φυλακής ήταν και παραμένει ένα ταξικά επιλεκτικό σύστημα. Χωρισμένο στους έχοντες και τους μη έχοντες, στους προνομιούχους και τους μη προνομιούχους. Ένα σύστημα που σε απομυζά οικονομικά, κοινωνικά, ψυχολογικά και σε κάνει να μη βλέπεις μέλλον ή αυτό που βλέπεις να είναι δυσοίωνα, σε κάνει να μην έχεις καμία ελπίδα και να δυσπιστείς απέναντι στους λειτουργούς της δικαιοσύνης.

Παρ' όλα αυτά, υπάρχουν κάποιες νησίδες ελπίδας: το Δημοτικό και το Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας, το ΔΣΑΕΚ (πρώην ΔΙΕΚ), διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα και σεμινάρια για τέχνες που προσφέρουν μια διέξοδο και, ίσως, μια ελπίδα.

Μέσα σε αυτές τις νησίδες τοποθετώ και τη βιβλιοθήκη, η οποία με βοήθησε να βγω από το αρχικό σοκ και τέλμα που βρισκόμουν. Η ανακάλυψή της με βοήθησε να βρω ένα σκοπό να συνεχίσω· με βοήθησε να ανακαλύψω ή να ξαναδιαβάσω παλιούς και νέους συγγραφείς. Με έσπρωξε να επιδιώξω να εργαστώ σε αυτή, για να βρίσκομαι σε ένα περιβάλλον γνώσης και ταξιδιού, σε ένα οικείο σε εμένα περιβάλλον, με «δικούς μου ανθρώπους», γνωστούς και άγνωστους, που μου κάνουν παρέα, με τους οποίους ξεχνιέμαι και οι οποίοι με ταξιδεύουν, με βοηθούν να προχωρώ και να αντεπεξέρχομαι.

Και αυτό ήταν το επόμενο βήμα μου. Έχοντας βρει τα «πατήματά μου» και μπαίνοντας σε ένα ρυθμό, εγκλιματίστηκα στη ζωή της φυλακής. Στη βιβλιοθήκη βρήκα την ευκαιρία να εξωτερικεύσω την αγάπη μου για τα βιβλία στους συγκρατούμενους που είχαν την περιέργεια να με ρωτήσουν τι είδους βιβλία κουβαλάω όλη μέρα. Έτσι μπόρεσα να ανοιχτώ σε, και να μου ανοιχτούν, μια πληθώρα διαφορετικών ανθρώπων, να τους γνωρίσω, να τους προτείνω και να μου προτείνουν βιβλία, να ανακαλύψουν τι προτιμούν να διαβάζουν και να κατασταλάξουν σε κάποιο genre που τους αρέσει.

Έγινε η βιβλιοθήκη ένας κόμβος συνάντησης, ανταλλαγής απόψεων σχετικά με το ποια βιβλία τους άρεσαν και ποια όχι, ποιους συγγραφείς προτιμούν, ποιο είδος γραφής, ποιο τόνο και ποια πρόζα. Κάτι που ξάφνιασε μερικούς που δεν είχαν την ευκαιρία να διαβάσουν στο παρελθόν, καθένας για διαφορετικούς λόγους. Το γεγονός αυτό με χαροποίησε ιδιαίτερα και έχει κάνει υποφερτή την παραμονή μου στη φυλακή.

Βέβαια, δεν είναι όλα ρόδινα. Όπως συμβαίνει στις δανειστικές βιβλιοθήκες, και ειδικότερα σε μια βιβλιοθήκη φυλακής, πολλά από τα βιβλία δεν επιστρέφονται. Άλλα χάνονται και άλλα καταστρέφονται. Τα πράγματα, ασφαλώς, μπορούν να βελτιωθούν. Να υπάρξει πρωτοβουλία και φυσικά χρήματα (σίγουρα από δωρεές), να αναβαθμιστεί το σύστημα, να μπει υπολογιστής, να αρχειοθετηθούν ηλεκτρονικά τα βιβλία, να υπάρξει μεγαλύτερος χώρος και να ζητηθούν δωρεές από εκδοτικούς οίκους, να έρθουν συγγραφείς να συζητήσουν μαζί μας, να δημιουργηθούν λέσχες βιβλίου και κινηματογράφου, όπως υπήρχαν παλαιότερα, ώστε να βοηθήσουν πολλούς νεοεισερχόμενους να προσαρμοστούν πιο άνετα σε αυτή τη βίαιη αλλαγή στη ζωή τους.

Επιστρέφοντας στο αρχικό ερώτημα

Το διάβασμα σου προσφέρει μια εμπειρία να μεις στον κόσμο που έχει δημιουργήσει ο/η συγγραφέας. Σου δίνεται η ευκαιρία να ζήσεις με τους χαρακτήρες, να χαρείς, να λυπηθείς, να θυμώσεις, να αγαπήσεις μαζί τους, να γευτείς και να μυρίσεις, να δημιουργήσεις εικόνες, να ταξιδέψεις, να μάθεις και να φτάσεις στον προορισμό μαζί τους, να νοσταλγήσεις, να σκεφτείς και να βάλεις μια τελεία σε αυτή την εμπειρία.

Μπορεί να ακούγεται σαν κάτι που τελειώνει και δεν θα το ξαναζήσεις, αλλά εδώ είναι η μαγεία του βιβλίου: πάντα θα ανακαλύπτεις κάτι καινούργιο, κάτι που θα αγαπήσεις, κάτι που θα μισήσεις και κάτι για το οποίο θα αδιαφορήσεις· πάντα όμως θα βρεις αυτό το κάτι που θα σου δημιουργήσει αυτά τα αισθήματα.

Μου είναι δύσκολο να ξεχωρίσω ένα-δύο βιβλία από τα 300 περίπου που είχα την ευκαιρία να ανακαλύψω ή να ξαναδιαβάσω κατά τους 21 μήνες του εγκλεισμού μου, ειδικά τους τελευταίους 18 μήνες που εργάζομαι στη βιβλιοθήκη. Είναι σχεδόν αδύνατο να ξεχωρίσεις ένα αγαπημένο βιβλίο, ταινία ή τραγούδι από ένα άλλο επίσης αγαπημένο. Η επιλογή που θα κάνεις, συνειδητά ή ασυνείδητα, εξαρτάται από τη χρονική στιγμή, το περιβάλλον και τη συναισθηματική κατάσταση στην οποία βρίσκεσαι.

Με αυτές τις επιφυλάξεις, θα ξεχώριζα τον *Άνθρωπο αντίγραφο* του Πορτογάλου Ζοζέ Σαραμάγκου. Ένα βιβλίο που με «έβαλε» στον συναισθηματικό κόσμο του κεντρικού χαρακτήρα. Ήταν μια σπάνια συναισθηματική εμπειρία, μια προσωπική ιστορία ανάγνωσης. Φτάνοντας στο τέλος της αφήγησης –και χωρίς να κάνω spoiler– συνέβη κάτι σε έναν γυναικείο χαρακτήρα με τον οποίο είχα δεθεί, είχα ακολουθήσει σε όλη την αφήγηση τις ανάγκες της, τα πάθη και τη μελαγχολία της, την αγάπη της, έναν χαρακτήρα που ήταν πια δικός μου άνθρωπος και ό,τι της συνέβη με καταπλάκωσε. Λυπήθηκα και θύμωσα γιατί είχα αγαπήσει αυτόν τον χαρακτήρα. Ένωσα σαν να είχα γίνει κι εγώ ένας χαρακτήρας του βιβλίου.

Κάποια άλλα που ξεχωρίζω είναι ο *Ερωτας στα χρόνια της χολέρας* του Γκαμπριέλ Γκαρσία Μάρκες, το *Όνομα του ρόδου* του Ουμπέρτο Έκο, οι *Σατανικοί στίχοι* του Σαλμάν Ρουσντί, το *Άνθρωποι και ποντίκια* του Τζον Στάινμπεκ, το *Για ποιον χτυπάει η καμπάνα* του Έρνεστ Χέμινγουεϊ, η *Εντολή* της Διδώς Σωτηρίου, το *Z* του Βασίλη Βασιλικού, το *Μαουτχάουζεν* του Ιάκωβου Καμπανέλλη και πλήθος άλλα που δεν θα μου έφτανε ο χώρος να αναφέρω. Όλα βιβλία που με σημάδεψαν, μέσα στα οποία, κάθε φορά που τα διαβάζω, ανακαλύπτω κάτι καινούριο, μια λέξη, ένα συναίσθημα που μου είχε διαφύγει. Βιβλία που είναι σαν να τα διαβάζω για πρώτη φορά. Τα τελευταία που με έκαναν να νιώσω αυτό το μοναδικό συναίσθημα –όταν ανακαλύπτεις κάτι καινούριο, μια γραφή που σε συνεπαίρνει και σου προσφέρει μια αχτίνα ελπίδας, που σε κάνει να αδημονείς να γυρίσεις σελίδα– ήταν η *Σκιά του ανέμου* και ο *Αιχμάλωτος του ουρανού* του Κάρλος Ρουίθ Θαφόν.

Βέβαια, κάποιος μπορεί να πει ότι δεν θέλει να διαβάσει στη φυλακή κάτι τέτοιο ή ότι θέλει να το διαβάσει χωρίς να του προκαλεί τέτοια συναισθήματα. Σεβαστό. Κάθε άνθρωπος βιώνει διαφορετικά κάθε εμπειρία, είτε αυτή είναι η ανάγνωση ενός βιβλίου ή η παρακολούθηση μιας ταινίας ή ενός αθλητικού γεγονότος, ή η συμμετοχή σε ένα βιντεοπαιχνίδι. Παρ' όλα αυτά, κάτι παίρνει, ό,τι κι αν είναι αυτό.

Ξεκίνησα ρωτώντας τι είναι ένα βιβλίο. Είναι μια απόδραση του μυαλού, μια ευκαιρία να ζήσεις τις ζωές των χαρακτήρων, να χαρείς, να λυπηθείς, να γελάσεις, να συγκινηθείς, να θυμώσεις. Όσα βιβλία διαβάσεις, τόσες ζωές θα γνωρίσεις και θα βιώσεις, τόσους χαρακτήρες θα θυμάσαι. Θα αποδράσεις από την καθημερινότητα, από τον εγκλεισμό, από τη ρουτίνα και την κατάθλιψη. Το βιβλίο θα σου δώσει όλα τα παραπάνω· θα σε βοηθήσει να προχωρήσεις, να σκεφτείς, να μη «βουλιάξεις». Είναι ένας «παλιόφιλος», πάντα δίπλα σου αφιλοκερδώς, μια καλή παρέα.

Κλείνοντας, θα παραφράσω κάτι από το βιβλίο του Ζοζέ Σαραμάγκου *Ο άνθρωπος αντίγραφο*: κάποια βιβλία σου διασκεδάζουν την ψυχή, άλλα βιβλία σου αναστατώνουν το πνεύμα.

*Λίγα λόγια για τη δανειστική βιβλιοθήκη
στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Κορυδαλλού I:*

- Η δανειστική βιβλιοθήκη **λειτουργεί καθημερινά**, πρωί και απόγευμα, και έχουν πρόσβαση δύο φορές την εβδομάδα όλοι οι κρατούμενοι, διαφορετικές ημέρες και ώρες, ανάλογα με την πτέρυγα στην οποία κρατούνται.
- Η συλλογή της δανειστικής βιβλιοθήκης περιλαμβάνει περίπου **12.000 τίτλους** ταξινομημένους θεματικά κατά το δεκαδικό σύστημα Dewey. Μικρότερες βιβλιοθήκες διαθέτουν οι εκπαιδευτικές δομές.
- Η θεματική ενότητα με τους περισσότερους τίτλους είναι η **πεζογραφία**, Ελλήνων συγγραφέων και μεταφρασμένη. Αρκετά βιβλία έχουν και οι θεματικές κατηγορίες ιστορία, βιογραφία, ποίηση, θέατρο, ζωγραφική, κοινωνικές επιστήμες, φιλοσοφία, ψυχολογία, επιστήμες, ταξίδια και σινεμά.
- Μεγαλύτερη ζήτηση έχουν **τα μυθιστορήματα, τα αστυνομικά, τα θρίλερ και η ιστορία**, ενώ ακολουθούν σε προτιμήσεις τα βιβλία ψυχολογίας, φιλοσοφίας και κοινωνικών επιστημών.
- Κάθε μήνα επισκέπτονται τη βιβλιοθήκη **μερικές δεκάδες ενδιαφερόμενοι**. Τακτικά δανείζονται βιβλία μόνο 20-30 από τους 1900 περίπου κρατούμενους.
- Τα περισσότερα βιβλία είναι στην **ελληνική γλώσσα**. Υπάρχουν επίσης πολλοί τίτλοι, κυρίως λογοτεχνίας, στην αγγλική γλώσσα και λιγότεροι στη γαλλική, τη γερμανική και ορισμένες άλλες γλώσσες.
- Ενδιαφερόμενοι που διαβάζουν βιβλία μόνο στην αλβανική, την αραβική, τις γλώσσες ούρντου, φαρσί κ.ά. γλώσσες της Μέσης Ανατολής, δεν βρίσκουν, δυστυχώς, **σχεδόν τίποτα** να διαβάσουν.

Λ. Λ.

Σχολιασμένη νομοθεσία

Ζητήματα αποδέσμευσης και διαχείρισης δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων μετά τον Ν. 5042/2023

Ιωάννης Κ. Μοροζίνης

Επ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

πηγή εικόνας: www.burnhamgorokhov.com

I. Εισαγωγή – Ορολογικές Διευκρινήσεις

Με τον Ν. 5042/2023 έλαβε χώρα μια απόπειρα –ακόμη σε στάδιο «απόπειρας» ευρισκόμεθα, αφού ο νόμος αυτός δεν έχει εισέτι εφαρμοστεί, όπως θα εκτεθεί αναλυτικά στη συνέχεια– να ρυθμιστεί το ζήτημα του τρόπου εκτέλεσης μιας απόφασης περί δέσμευσης περιουσιακών στοιχείων, ιδίως της διαχείρισής τους καθ' ον χρόνο διατελούν δεσμευμένα, καθώς και της αποδέσμευσής τους κατόπιν σχετικής δικαιοδοτικής κρίσης. Ο νόμος δεν αφορά τις ουσιαστικές και δικονομικές προϋποθέσεις της έκδοσης μιας εν ευρεία εννοία δικαστικής απόφασης για τη δέσμευση ή την αποδέσμευση περιουσιακών στοιχείων, αλλά τη διαδικασία εκτέλεσης μιας τέτοιας απόφασης. Αφορά, δηλαδή, το δίκαιο εκτέλεσης της δέσμευσης και αποδέσμευσης περιουσιακών στοιχείων κατόπιν σχετικής δικαστικής απόφασης, συμπεριλαμβανομένων βουλευμάτων και διατάξεων του εισαγγελέα ή του ανακριτή, όπου τέτοιες προβλέπονται κατά την ποινική προδικασία.

Στο σημείο αυτό επιβάλλεται μια ορολογική διευκρίνιση των όρων «δέσμευση» και «αποδέσμευση» περιουσιακών στοιχείων. Στη νομολογία ο όρος «αποδέσμευση» απαντά πολλές φορές ως ταυτόσημος με την «απόδοση» των δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων.¹ Για να ορίσουμε την αποδέσμευση, όμως, πρέπει πρώτα να ορίσουμε τη δέσμευση και να τη διακρίνουμε από την παραδοσιακή κατάσχεση. Η τελευταία αφορά ενσώματα κινητά πράγματα και εκτελείται με την αφαίρεση της κατοχής τους, δηλαδή με τη στέρηση της φυσικής εξουσίας τους και της πραγματικής απόλαυσής τους από τον δικαιούχο.² Αντίθετα, η δέσμευση, όπως προκύπτει από το άρθρο 262 § 1 ΚΠΔ, στερεί από τον δικαιούχο την εξουσία διαθέσεως του περιουσιακού στοιχείου και, ως εκ τούτου, προσήκει ιδίως σε απαιτήσεις (όπως λ.χ. η απαίτηση του δικαιούχου τραπεζικού λογαριασμού κατά της τράπεζας για το υπόλοιπό του) και άλλα άυλα περιουσιακά αγαθά, τα οποία «αδρανοποιεί».³ Κατά τον ορισμό του άρθρου 2 περ. 5 της Οδηγίας (ΕΕ) 2014/42 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 3ης Απριλίου 2014 σχετικά με τη δέσμευση και τη δήμευση οργάνων και προϊόντων εγκλήματος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, «ως «δέσμευση» νοείται η προσωρινή απαγόρευση της μεταβίβασης, καταστροφής, μετατροπής, διάθεσης ή μετακίνησης περιουσιακού στοιχείου ή η προσωρινή ανάληψη της φύλαξης ή του ελέγχου περιουσιακού στοιχείου». Ίδιο ορισμό περιλαμβάνει και το άρθρο 3 περ. 5 της νέας Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1260 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 24ης Απριλίου 2024 για την ανάκτηση και τη δήμευση περιουσιακών στοιχείων. Αυτό τον ορισμό απηχεί, εν πολλοίς, η λιτή διατύπωση του άρθρου 262 §1 ΚΠΔ, κατά το οποίο η δέσμευση στερεί την εξουσία διάθεσης ή επιβάρυνσης του περιουσιακού στοιχείου. Η διάζευξη συνιστά φυσικά πλεονασμό, αφού, όπως είναι γνωστό από τις Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, διάθεση του δικαιώματος είναι κάθε εκποίησης του, δηλαδή η μεταβίβαση, αλλοίωση, επιβάρυνση ή κατάργησή του.⁴ Η δέσμευση αντιστοιχεί στο μέτρο που στα αγγλοαμερικανικά δίκαια ονομάζεται «πάγωμα» (freezing) και στο κυπριακό δίκαιο, που συγγενεύει με αυτά, «παγοποίηση». Στη Γερμανία ονομάζεται «αδρανοποίηση της περιουσίας» (Vermögensarrest) και ρυθμίζεται στις §§ 111e-111h StPO κατά βάση με παραπομπή στις διατάξεις της πολιτικής δικονομίας για την αναγκαστική εκτέλεση.⁵ Ταυτίζεται, δηλαδή, με τη γνωστή από την πολιτική δικονομία συντηρητική κατάσχεση των περιουσιακών αγαθών, η οποία λαμβάνει χώρα, εν προκειμένω, υπέρ του Δημοσίου.⁶

1. Βλ. λ.χ. ΟΛΑΠ 4/2022 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1036/2020 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

2. Τσαγκαλίδης, Η δέσμευση περιουσιακών στοιχείων στην ενωσιακή και την εθνική έννομη τάξη, 2024, σ. 307 κ. επ.

3. Τσαγκαλίδης, ό. π., σ. 308· Makepeace, Einstweiliger Rechtsschutz im Strafrecht: der Vermögensarrest, JA 2023, 156 κ. επ.· BVerfG, Beschluß vom 29. 5. 2006 - 2 BvR 820/06, NSTZ 2006, 639 (640).

4. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 42012, σ. 301 κ. επ., 390 επ.

5. Rettke, Praxisfragen zum strafprozessualen Vermögensarrest, NJW 2020, 3642· Makepeace, JA 2023, 159 επ.

6. Karlsruher Kommentar-StPO/Spillecke, 9. Aufl. 2023, StPO § 111f Rn. 1 επ.

Το μέτρο της δέσμευσης περιουσιακών στοιχείων περιορίζει ιδίως το συνταγματικά κατοχυρωμένο στο άρθρο 17 Σ. ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας, στην έννοια της οποίας συμπεριλαμβάνονται όλα τα περιουσιακά αγαθά.⁷ Η συνταγματική προστασία καλύπτει όχι μόνον το νομικό δικαίωμα επ' αυτών, αλλά και την πραγματική απόλαυσή τους από τον δικαιούχο.⁸ Περαιτέρω, σε μια κατά βάση ψηφιακή οικονομία, ιδίως η δέσμευση τραπεζικών λογαριασμών και περιουσιακών αγαθών που τηρούνται σε ψηφιακά χαρτοφυλάκια περιορίζει ουσιωδώς την άσκηση της οικονομικής ελευθερίας, η οποία συνιστά στοιχείο της συνταγματικά κατοχυρωμένης από το άρθρο 5 §1 Σ. ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.⁹ Τέλος, το δικαίωμα στο περιουσιακό αγαθό και η πραγματική απόλαυσή του προστατεύονται επίσης από το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.¹⁰

Οι σχετικές δικονομικές διατάξεις που αφορούν την επιβολή, διατήρηση και άρση του μέτρου της δέσμευσης περιουσιακών στοιχείων πρέπει κατά το Ομοσπονδιακό Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο να ερμηνεύονται και να εφαρμόζονται υπό το φως των συνταγματικών διατάξεων που κατοχυρώνουν το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας, καθώς περιορίζουν την πραγματική απόλαυση των περιουσιακών αγαθών.¹¹ Επιβάλλεται, δηλαδή, να λαμβάνει χώρα κατά την ερμηνεία και εφαρμογή τους μια στάθμιση αφενός του συμφέροντος του Δημοσίου να εξασφαλίσει τα περιουσιακά στοιχεία ενόψει πιθανής επιβολής της παρεπόμενης ποινής της δήμευσης, αφετέρου του ατομικού δικαιώματος ιδιοκτησίας του καθ' ου η επιβολή του μέτρου της δέσμευσης.¹²

Κατά την αιτιολογική έκθεση επί του τελικού σχεδίου του νέου ΚΠΔ (σ. 81 κ. επ.), με το πλέγμα των διατάξεων για τη δέσμευση περιουσιακών στοιχείων *«επιδιώκεται αφενός μεν η διευκόλυνση της ανάκτησης των προϊόντων από εγκληματικές δραστηριότητες, αφετέρου δε και ταυτόχρονα η προώθηση της εφαρμογής των εναλλακτικών διαδικασιών περάτωσης της ποινικής διαδικασίας»* και το μέτρο αυτό χρησιμεύει *«είτε ως μέσο άσκησης πίεσης στον ύποπτο για την ουσιαστική διευθέτηση των οικονομικών του εκκρεμοτήτων, είτε ως μέτρο εξασφαλιστικό*

7. BVerfG, Beschluß vom 29. 5. 2006 - 2 BvR 820/06, NStZ 2006, 639 (640); BVerfG, Beschluss vom 17.04.2015 - 2 BvR 1986/14, BeckRS 2015, 10636. Για το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 17 Σ. βλ. *Δαγτόγλου*, Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα, ⁴2012, σ. 864 επ.

8. *Δαγτόγλου*, ό. π., σ. 862.

9. *Δαγτόγλου*, ό. π., σ. 961 επ.

10. Βλ. αναλυτικά *Κωστοπούλου*, Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο - Άρθρο 1 Προστασία της ιδιοκτησίας, εις: Σισιλιάνος (Δ/νση Έκδοσης), Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ερμηνεία κατ' άρθρο), ²2017, σ. 767 επ.

11. BVerfG, Beschluß vom 29. 5. 2006 - 2 BvR 820/06, NStZ 2006, 639 (640); BVerfG, Beschluss vom 17.04.2015 - 2 BvR 1986/14, BeckRS 2015, 10636.

12. BVerfG, Beschluß vom 29. 5. 2006 - 2 BvR 820/06, NStZ 2006, 639 (640); BVerfG, Beschluss vom 17.04.2015 - 2 BvR 1986/14, BeckRS 2015, 10636.

της ανάκτησης των προϊόντων που προήλθαν από εγκληματικές δραστηριότητες». Στη θεωρία και τη νομολογία έχει επικρατήσει η αντίληψη ότι πρόκειται αφενός μεν για ιδιότυπο μέτρο συλλογής αποδείξεων, το οποίο προπαρασκευάζει μια πιθανή δήμευση, διατηρώντας ακέραιη την περιουσία του υπόπτου, αφετέρου δε για μέτρο δικονομικού καταναγκασμού σε βάρος του υπόπτου που τον αδρανοποιεί οικονομικά και ανακόπτει την εγκληματική δράση του, ιδίως όταν αυτή συνδέεται άρρηκτα με την δυνατότητά του να χρησιμοποιεί το οικονομικό και ιδίως το τραπεζικό σύστημα.¹³

Επομένως, η «άρση της δέσμευσης» ή «αποδέσμευση» συνίσταται στην *ανάκτηση της εξουσίας διαθέσεως του περιουσιακού στοιχείου και συνακόλουθα στην αποκατάσταση της πραγματικής δυνατότητας του καθ' ου το μέτρο να απολαμβάνει πλήρως το περιουσιακό του στοιχείο και να συμμετέχει στην οικονομική ζωή, ασκώντας ακώλυτα την οικονομική του ελευθερία*. Ο όρος «απόδοση δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων» δεν είναι, επομένως, κατά κανόνα ακριβόλογος, αφού απόδοση νοείται μόνον επί κατασχεμένων ενσώματων κινητών πραγμάτων, των οποίων η κατοχή και, συνακόλουθα, η φυσική εξουσία και η απόλαυση της κατά προορισμό χρήσης τους, έχει αφαιρεθεί από τον ύποπτο ή κατηγορούμενο. Αυτά, πράγματι, αποδίδονται. Υπάρχει όμως μία εξαίρεση: απόδοση δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων συντρέχει, κατά κυριολεξία, στις περιπτώσεις που ο δικαιούχος όχι μόνο δεν ανακτά την εξουσία διαθέσεως, αλλά χάνει και το δικαίωμα, το οποίο μεταβιβάζεται σε τρίτο με δικαστική απόφαση, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των άρθρων 311 § 3 και 373 § 3 ΚΠΔ, όταν, δηλαδή, το Δικαστικό Συμβούλιο ή το Δικαστήριο διατάσσει την απόδοση δεσμευθέντων περιουσιακών στοιχείων στον παθόντα από την αξιόποινη πράξη, καθώς επίσης όταν ο δικαιούχος συναινεί στην απόδοση των δεσμευθέντων στον παθόντα στο πλαίσιο διαδικασίας ποινικής συνδιαλλαγής ή ποινικής διαπραγμάτευσης κατά το άρθρο 304 ΚΠΔ. Στις περιπτώσεις αυτές το περιουσιακό στοιχείο αποδίδεται σε τρίτο, στον οποίο μεταβιβάζεται το ιδιωτικό δικαίωμα με δικαστική απόφαση.¹⁴

Ο όρος «άρση της δέσμευσης» ή «αποδέσμευση» είναι, συνεπώς, προτιμητέος, διότι καταδηλοί ακριβώς το ζητούμενο: δεν απαιτείται απόδοση, δηλαδή, μια διαδικασία αναμεταβίβασης στον δικαιούχο της φυσικής εξουσίας επί συγκεκριμένου, ενσώματου κινητού πράγματος, αλλά, απλώς, ανάκτηση της εξουσίας διαθέσεως του περιουσιακού αγαθού (ενσώματου ή άυλου), την όποια (εξουσία), κατά κανόνα, του στερούν οι ρυθμίσεις πληροφοριακών συστημάτων. Ο δικαιούχος του δεσμευμένου τραπεζικού λογαριασμού έχει τους κωδικούς web banking, έχει και τη συνδεδεμένη με τον τραπεζικό λογαριασμό χρεωστική ή πιστωτική κάρτα του, μπορεί

13. ΟΛΑΠ 1/2022 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· Μπαλάς, ΠοινΔικ 2011, 357· Δημήτρηνας, ΠοινΧρ 2008, 951· Παύλου, ΠοινΧρ 2005, 769 επ.

14. Το ίδιο ισχύει και για τις περιπτώσεις απόδοσης δεσμευμένων περιουσιακών αγαθών στο Δημόσιο κατ' εφαρμογή του προϊσχύσαντος Ν. 4312/2014 (βλ. χαρακτηριστικά ΑΠ 286/2019 ΤΝΠ QUALEX).

να δει το υπόλοιπο και τις κινήσεις του λογαριασμού του, αλλά δεν μπορεί να αξιοποιήσει το λογισμικό της Τράπεζας για να μεταφέρει χρήματα (πρβλ. άρθρο 386Α ΠΚ), λόγω της συγκεκριμένης ρύθμισης του πληροφοριακού συστήματος.

Κεντρικό ζήτημα της προβληματικής της αποδέσμευσης περιουσιακών αγαθών αποτελεί ο χρόνος που διαρκεί ή πρέπει να διαρκεί η αποκατάσταση της εξουσίας διαθέσεως στο πρόσωπο του δικαιούχου από τη στιγμή που εκδόθηκε και κατέστη εκτελεστή η εκδοθείσα (εν ευρεία εννοία) δικαστική απόφαση για την αποδέσμευση περιουσιακών αγαθών. Είναι εξαιρετικής και διαχρονικής πρακτικής σημασίας η απάντηση στο ερώτημα πόσο δύσκολο είναι (ή πρέπει να είναι) και πόσος χρόνος απαιτείται (ή πρέπει να απαιτείται), ώστε μετά την έκδοση της δικαστικής απόφασης περί αποδέσμευσης λ.χ. τραπεζικού λογαριασμού να μπορέσει και πάλι ο δικαιούχος να διαθέσει ελεύθερα τα χρήματά του για να διεκπεραιώσει τις πλέον συνηθισμένες συναλλαγές της καθημερινής ζωής. Σε θεωρητικό επίπεδο η μόνη ορθολογική απάντηση απορρέει από τις θεμελιώδεις αρχές του συνταγματικού κράτους δικαίου και μπορεί να διατυπωθεί δίκην αξιώματος: *η διαδικασία της αποδέσμευσης δυνάμει δικαστικής απόφασης που στηρίζεται σε δικανική πεποίθηση πρέπει να είναι, έστω κατά τι, για ένα «λογικό δευτερόλεπτο», πιο γρήγορη από τη διαδικασία της δέσμευσης δυνάμει δικαστικής απόφασης που στηρίζεται σε απλές υπόνοιες ή ενδείξεις. Με πιο συνθηματική διατύπωση: η αποδέσμευση για τον αθώο ή τον αμέτοχο τρίτο πρέπει να λαμβάνει χώρα οπωσδήποτε ταχύτερα απ' ό,τι η δέσμευση για τον ύποπτο ή κατηγορούμενο. Διότι δεν μπορεί η αποκατάσταση της απόλαυσης του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας/περιουσίας και της συνταγματικά κατοχυρωμένης οικονομικής ελευθερίας να διαρκεί χρονικά περισσότερο απ' ό,τι η επιβολή του περιορισμού τους. Δυστυχώς, όπως γνωρίζουν οι «παροικούντες την Ιερουσαλήμ», η εκτέλεση απόφασης περί αποδέσμευσης περιουσιακών στοιχείων είναι στην ποινική πράξη συνώνυμο της διαδικαστικής ταλαιπωρίας.*

II. Το ευρωπαϊκό και το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο υπό τον ΚΠΔ και τον Ν. 4557/2018

Η επισκόπηση του ευρωπαϊκού και του εθνικού νομοθετικού πλαισίου καταδεικνύει ότι η σπουδή για την ταχεία και δραστική δέσμευση περιουσιακών στοιχείων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών δεν συνοδεύεται από την αντίστοιχη σπουδή για ακόμη ταχύτερη αποδέσμευσή τους, όταν παύσουν να συντρέχουν οι προϋποθέσεις της. Απεναντίας, ιδιαίτερη σπουδή επιδεικνύεται από τον Ευρωπαϊκό νομοθέτη για τη διαχείρισή τους κατά τη διάρκεια της δέσμευσης, προκειμένου να μη απωλέσουν την αξία τους και να αποφέρουν τους καρπούς τους επ' ωφελεία του Δημοσίου σε περίπτωση που ακολουθήσει η επιβολή της δήμευσης. Η ιεράρχηση αυτή είναι μάλλον προβληματική: *η δημιουργία των προϋποθέσεων άμεσης ανάκτησης όλων των*

εξουσιών επί του περιουσιακού στοιχείου από το δικαιούχο θα έπρεπε να έχει πάντοτε το προβάδισμα, δεδομένου ότι πρόκειται για άρση περιορισμών συνταγματικά κατοχυρωμένων ατομικών δικαιωμάτων του.

Το βασικό ευρωπαϊκό νομοθετικό κείμενο για το ζήτημα που μας απασχολεί ήταν μέχρι πρόσφατα η αναφερθείσα Οδηγία 2014/42/ΕΕ.¹⁵ Στην § 3 του άρθρου 8 που φέρει τον τίτλο «διασφαλίσεις» ορίζεται το αυτονόητο: «*Η απόφαση δέσμευσης παραμένει σε ισχύ μόνο για όσο διάστημα είναι αναγκαίο να διαφυλαχθεί το περιουσιακό στοιχείο ενόψει πιθανής επακολουθούσας δήμευσης*». Στη δε § 5 του άρθρου 8 ορίζεται ότι: «*Δεσμευμένα περιουσιακά στοιχεία τα οποία στη συνέχεια δεν δημεύονται επιστρέφονται αμέσως. Οι όροι ή οι δικονομικοί κανόνες υπό τους οποίους επιστρέφονται τα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο*». Ομοίως, το άρθρο 11 § 5 της νεόκοπης Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1260, που αντικατέστησε (μεταξύ άλλων) την Οδηγία 2014/42/ΕΕ, προβλέπει ειδική εγγύηση, συμπτύσσοντας σε μία τις δύο παραγράφους της προηγούμενης Οδηγίας. Έχει δε αυτή ως εξής: «*Η απόφαση δέσμευσης παραμένει σε ισχύ μόνο για όσο διάστημα είναι αναγκαίο για να διαφυλαχθεί το περιουσιακό στοιχείο ενόψει πιθανής επικείμενης δήμευσης. Δεσμευμένα περιουσιακά στοιχεία τα οποία στη συνέχεια δεν δημεύονται αποδεσμεύονται χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση. Οι όροι ή οι δικονομικοί κανόνες υπό τους οποίους αποδεσμεύονται τα εν λόγω περιουσιακά στοιχεία καθορίζονται από το εθνικό δίκαιο*». Στη σκέψη 24 του Προοιμίου της Οδηγίας αυτής ο ενωσιακός νομοθέτης περιορίζεται, ωστόσο, σε μια κενή περιεχομένου αοριστολογία-ευχολογία που δεν επεξηγεί πώς αντιλαμβάνεται την έλλειψη «αδικαιολόγητης καθυστέρησης»: «*Λόγω της παρέμβασης στο δικαίωμα της ιδιοκτησίας που προκαλείται από αποφάσεις δέσμευσης, τέτοια προσωρινά μέτρα δεν θα πρέπει να διατηρούνται επί μεγαλύτερο χρονικό διάστημα από το αναγκαίο, ώστε το περιουσιακό στοιχείο να παραμένει διαθέσιμο προκειμένου να μπορεί στη συνέχεια να δημευθεί*».

Σημειωτέον, οι §§ 3 και 5 του άρθρου 8 της προϊσχύσασας Οδηγίας 2014/42/ΕΕ δεν φαίνεται να έχουν ενσωματωθεί ρητά στο εθνικό δίκαιο με συγκεκριμένες διατάξεις. Για την (αυτονόητη) επιταγή της § 5 θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι οι διατάξεις των άρθρων 311 §§ 2,3 και 373 §§ 2,4 του ΚΠΔ, καθώς και 42 § 9 του Ν. 4557/2018 σχετικά με την άρση της δέσμευσης κατόπιν έκδοσης βουλεύματος ή δικαστικής απόφασης, αρκούν.¹⁶ Ωστόσο, δεν είναι εμφανές με ποιο τρόπο το ελληνικό ποινικό δικονομικό δίκαιο υλοποιεί την επιταγή της «άμεσης» άρσης της δέσμευσης, ώστε ο δικαιούχος να απολαμβάνει πλήρως και ακώλυτα τα ατομικά δικαιώματα της ιδιοκτησίας (17 Σ) και της οικονομικής ελευθερίας (5 §1 Σ) του. Στην ποινική

15. Βλ. αναλυτικά *Τσαγκαλίδη*, ό. π., σ. 139 επ.

16. Κατά τον *Τσαγκαλίδη*, ό. π., σ. 214, 218, οι ρυθμίσεις της Οδηγίας έχουν μεταφερθεί με ικανοποιητικό τρόπο, και για την ενσωμάτωση των εγγυήσεων του άρθρου 8 δεν χρειάστηκαν ουσιώδεις μεταβολές στην ελληνική νομοθεσία.

πράξη συμβαίνει μάλλον το αντίθετο. Η διαδικασία για την εκτέλεση απόφασης αποδέσμευσης μπορεί να διαρκέσει από εβδομάδες έως και μήνες, λαμβάνει δε χώρα σε μεγάλο βαθμό με επιμέλεια (κόστος και ταλαιπωρία) του δικαιούχου. Δυστυχώς, υπό τη νέα Οδηγία (ΕΕ) 2024/1260 διαφαίνεται μια τάση (μικρής έστω) χρονικής επιμήκυνσης του περιορισμού του ατομικού δικαιώματος στην ιδιοκτησία/περιουσία μετά την άρση της αναγκαιότητας της δέσμευσης που διαπιστώθηκε δικαστικά, αντί της επιδίωξης να μειωθεί ο πραγματικός χρόνος αναμονής του δικαιούχου όσον αφορά την ανάκτηση της πραγματικής απόλαυσης του περιουσιακού αγαθού. Γίνεται, δηλαδή, υπόρρητα δεκτό ότι μπορεί να υπάρξει και κάποιος χρόνος «δικαιολογημένης» καθυστέρησης των αρχών όσον αφορά την αποδέσμευση, αφού επιτάσσεται πλέον αυτή να λάβει χώρα όχι «αμέσως», αλλά «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση» (αμελλητί).

Ευρωπαϊκές διατάξεις αμέσου εφαρμογής στα κράτη μέλη της Ε.Ε. περιλαμβάνει και ο Κανονισμός (ΕΕ) 2018/1805 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Νοεμβρίου 2018 σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση των αποφάσεων δέσμευσης και δήμευσης. Ωστόσο, κατά το άρθρο 23 §1 του Κανονισμού: *«Η εκτέλεση της απόφασης δέσμευσης ή της απόφασης δήμευσης διέπεται από το δίκαιο του κράτους εκτέλεσης και οι αρχές του είναι αποκλειστικά αρμόδιες να αποφασίζουν σχετικά με τις διαδικασίες εκτέλεσής της και να καθορίζουν όλα τα συναφή μέτρα»*. Κατά το άρθρο 27 του Κανονισμού, όταν η απόφαση δέσμευσης παύει να ισχύει, η αρχή έκδοσης την ανακαλεί «αμελλητί» και ενημερώνει «αμέσως» την αρχή εκτέλεσης, με οποιοδήποτε μέσο μπορεί να τεκμηριωθεί εγγράφως, για την ανάκληση της απόφασης δέσμευσης, καθώς και για κάθε απόφαση ή μέτρο που συνεπάγεται την ανάκληση αυτής. Η δε αρχή εκτέλεσης περατώνει την εκτέλεση της απόφασης δέσμευσης, μόλις ενημερωθεί από την αρχή έκδοσης. Η υλοποίηση της απόφασης αποδέσμευσης που προέρχεται από άλλο κράτος μέλος επαφίεται όμως και στις περιπτώσεις αυτές στο εθνικό δικονομικό δίκαιο.

Η μόνη σχετική εθνική ρύθμιση με αναφορά στον χρόνο που μεσολαβεί μεταξύ της διαπίστωσης της άρσης της αναγκαιότητας διατήρησης της δέσμευσης και της ανάκτησης της πραγματικής εξουσίας διάθεσης/απόλαυσης του περιουσιακού στοιχείου υπάρχει στον Ν. 4478/2017, ο οποίος υποτίθεται ότι ενσωμάτωσε, μεταξύ άλλων, την Οδηγία 2014/42/ΕΕ, και αφορά τις περιπτώσεις διαβίβασης απόφασης δέσμευσης άλλου κράτους-μέλους της Ε.Ε. στις ελληνικές δικαστικές αρχές. Κατά το άρθρο 17 § 3 του Ν. 4478/2017, μετά την κοινοποίηση από τις αρχές του κράτους έκδοσης στις ελληνικές δικαστικές αρχές της απόφασης άρσης της δέσμευσης, αίρεται, με επιμέλεια του αρμόδιου ανακριτή στην περιφέρεια του οποίου ευρίσκεται το περιουσιακό στοιχείο, *«το ταχύτερο δυνατόν»* το ληφθέν σε εκτέλεση της απόφασης μέτρο. Και εδώ όμως δεν διευκρινίζεται η διαδικασία για να υλοποιηθεί η άρση των περιορισμών στο ατομικό δικαίωμα ιδιοκτησίας/περιουσίας και την οικονομική ελευθερία *«το ταχύτερο δυνατόν»*, ούτε τίθενται συγκεκριμένα χρονικά όρια εντός των οποίων οι δικαστικές αρχές είναι υποχρεωμένες

να ενεργήσουν (επ' απειλή λ.χ. πειθαρχικών κυρώσεων για τους αδικαιολογήτως βραδυπορούντες ή ράθυμους).

Κρίσιμη για το θέμα που μας απασχολεί υπό το ενωσιακό δίκαιο¹⁷ είναι λοιπόν η ερμηνεία των όρων «αμέσως» (immediately, immédiatement, umgehend) και «αμελλητί» ή «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση» (without delay, sans délai, unverzüglich) – ερμηνεία από την οποία εξαρτάται η εκτίμηση της υλοποίησης από το εθνικό δικονομικό δίκαιο της ειδικής εγγύησης που προβλέπει ο ενωσιακός νομοθέτης. Στο εθνικό δικονομικό δίκαιο δεν εντοπίζονται, ωστόσο, διατάξεις που να υλοποιούν αποτελεσματικά την απαίτηση των Οδηγιών για «άμεση» ή «αμελλητί» αποδέσμευση ή να επιβάλλουν κυρώσεις στα υπαίτια για την υπέρβαση του συγκεκριμένου χρονικού περιορισμού κρατικά όργανα ή/και νομικά και φυσικά πρόσωπα του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Κατ' αρχάς, τέτοιες διατάξεις δεν υπάρχουν στο όγδοο βιβλίο του ΚΠΔ, όπου ρυθμίζεται η εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων. Στο άρθρο 552 § 3 ΚΠΔ αναφέρεται μεν: «*Αν η δήμευση αφορά απαίτηση, ο εισαγγελέας του δικαστηρίου ή του δικαστικού συμβουλίου που εξέδωσε τη σχετική απόφαση ή βούλευμα, αντίστοιχα, επιμελείται της άμεσης λήψης των αναγκαίων αναγκαστικών μέτρων από τον διευθυντή του δημόσιου ταμείου, κατ' εφαρμογή του Κώδικα Εισπράξεως Δημοσίων Εσόδων, εκτός αν ειδική διάταξη ορίζει διαφορετικά*». Δεν συνοδεύεται όμως η ρύθμιση αυτή από μια αντίστοιχη πρόβλεψη, κατ' επιταγήν και της Οδηγίας, κατά την οποία ο Εισαγγελέας επιμελείται και της άμεσης ή αμελλητί άρσης της δέσμευσης, όταν εκδοθεί σχετική απόφαση ή βούλευμα. Ομοίως στο άρθρο 552 § 4 ΚΠΔ ορίζεται: «*Αν η δήμευση αφορά ακίνητο, ο εισαγγελέας του δικαστηρίου ή του δικαστικού συμβουλίου που εξέδωσε τη σχετική απόφαση ή βούλευμα, αντίστοιχα, κοινοποιεί αντίγραφο τους στον αρμόδιο φύλακα μεταγραφών ή προϊστάμενο του κτηματολογικού γραφείου, ο οποίος υποχρεούται να προβεί την ίδια ημέρα σε σχετική σημείωση στα οικεία βιβλία και να αρχειοθετήσει το έγγραφο που του κοινοποιήθηκε, αν δε η απόφαση ή το βούλευμα είναι αμετάκλητα, να τα μεταγράψει*». Ούτε η ρύθμιση αυτή συνοδεύεται από τη δικαιοκρατικά αυτονόητη αντίστοιχη ρύθμιση για την αποδέσμευση.

Ειδικά για τα ακίνητα, η απάντηση όσον αφορά το νόημα των όρων «αμέσως» ή «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση», όταν λαμβάνει χώρα αποδέσμευση, είναι τρόπον τινά αυτονόητη και συνάγεται από το ίδιο το περιεχόμενο των διατάξεων που προβλέπουν το μέτρο της δέσμευσης: απαιτείται η γνωστοποίηση της απόφασης ή του βουλεύματος από τον αρμόδιο Εισαγγελέα αμελλητί με κάθε μέσο, με προϋποθέσεις που εξασφαλίζουν την έγγραφη απόδειξη και επιτρέ-

17. Η νέα Οδηγία (ΕΕ) 2024/1260 προβλέπει στο άρθρο 33 προθεσμία μεταφοράς της στα εθνικά δίκαια ως τις 23 Νοεμβρίου 2026.

που τη διαπίστωση της γνησιότητάς τους, κατά περίπτωση στον αρμόδιο υποθηκοφύλακα ή προϊστάμενο κτηματολογικού γραφείου ή νηολογίου ή άλλης αρμόδιας υπηρεσίας όπου καταχωρίζεται η σχετική εγγραφή, οι οποίοι υποχρεούνται να *προβούν την ίδια ημέρα* σε σχετική σημείωση στα οικεία βιβλία και να αρχειοθετήσουν το έγγραφο που τους έχει κοινοποιηθεί. Με μια τέτοια γενική διάταξη περί αποδέσμευσης καλύπτονται *de lege ferenda*: α) η δέσμευση ακινήτου, πλοίου ή αεροσκάφους, που επιβάλλεται κατά το άρθρο 261 § 1 περ. ε' ΚΠΔ από τον Ανακριτή· β) η δέσμευση που επιβάλλεται κατά το άρθρο 42 §3 Ν. 4557/2018 με διάταξη για την απαγόρευση εκποίησης ορισμένου ακινήτου ή άλλου περιουσιακού στοιχείου του κατηγορουμένου από τον Ανακριτή ή τον Πρόεδρο της Αρχής Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων από Εγκληματικές Δραστηριότητες· γ) η κατά το άρθρο 36 § 2 ΚΠΔ δέσμευση ακινήτου, πλοίου ή αεροσκάφους από τους Εισαγγελείς Οικονομικού Εγκλήματος. Οποιαδήποτε άλλη επιλογή αντιβαίνει στις ως άνω συνταγματικές διατάξεις, στο άρθρο 8 § 5 της παλαιάς Οδηγίας (ΕΕ) 2014/42 και στο άρθρο 11 § 5 της νέας Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1260. Εφόσον μάλιστα πρόκειται για εγγύηση ατομικού δικαιώματος έναντι κρατικών οργάνων, πρέπει να γίνει δεκτό ότι *οι διατάξεις των Οδηγιών που επιτάσσουν την άμεση ή αμελλητί αποδέσμευση αναπτύσσουν κάθετο άμεσο αποτέλεσμα*, εφόσον δεν έχει λάβει χώρα μεταφορά τους στο εθνικό δικονομικό δίκαιο εντός της προθεσμίας.¹⁸ Τούτο ισχύει ιδίως για το άρθρο 8 § 5 της Οδηγίας (ΕΕ) 2014/42 (δεδομένου ότι η προθεσμία για τη μεταφορά της νέας Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο δεν έχει παρέλθει ακόμη).

Κεντρικό ζήτημα για την καθημερινότητα της ποινικής πράξης αποτελεί η αποδέσμευση τραπεζικών λογαριασμών και άλλων άυλων περιουσιακών αγαθών, π.χ. μετοχών, αμοιβαίων κεφαλαίων και άλλων χρηματοπιστωτικών μέσων που τηρούνται σε ψηφιακά χαρτοφυλάκια. Για την αποδέσμευση τους ακολουθείται μέχρι και σήμερα μια διαδικασία που προσομοιάζει στην παραδοσιακή απόδοση κατασχεμένων αντικειμένων. Σημειωτέον, ο νέος Ν. 5042/2023, καίτοι τύποις ισχύει, τελεί κατ' ουσίαν σε *vacatio legis*, καθώς δεν έχουν εκδοθεί ακόμη οι προβλεπόμενες κανονιστικές διοικητικές πράξεις (υπουργικές αποφάσεις) για την εφαρμογή του. Η διαδικασία αποδέσμευσης τραπεζικών λογαριασμών και χρηματοπιστωτικών μέσων που τηρούνται σε ψηφιακά χαρτοφυλάκια από Τράπεζες και λοιπούς χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς έχει (στην πράξη) σήμερα ως εξής: μετά το αμετάκλητο της δικαστικής απόφασης ή του βουλεύματος που εκδόθηκε κατά τα άρθρα 373 ή 311 ΚΠΔ, αντίστοιχα, απαιτείται υποβολή αίτησης για εκτέλεση των αποφάσεων αυτών και αποδέσμευση των τραπεζικών λογαριασμών κλπ. στο Τμήμα Εκτελέσεων της αρμόδιας Εισαγγελίας, διαβίβαση της αίτησης αυτής υπηρεσιακώς στην Τράπεζα της Ελλάδος και ενημέρωση από την Τράπεζα της Ελλάδος των επιμέρους Τρα-

18. Για το κάθετο άμεσο αποτέλεσμα, βλ. τη θεμελιώδη απόφαση του ΔΕΚ *Van Duyn κατά Home Office* (04.12.1974), ελεύθερα προσπελάσιμη στην ιστοσελίδα της Ε.Ε. [eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:61974CJ0041]

πεζών, ώστε να ολοκληρωθεί (χειροκίνητα) η αποδέσμευση των τραπεζικών λογαριασμών και ψηφιακών χαρτοφυλακίων στο πληροφοριακό σύστημα της κάθε Τράπεζας. Η διαδικασία αυτή πόρρω απέχει από τη δικαιοκρατική επιταγή για *άμεση* ή *αμελλητί* αποκατάσταση της εξουσίας διαθέσεως, και μετά βεβαιότητας διαρκεί πολύ περισσότερο χρόνο απ' όση χρειάζονται οι δικαστικές αρχές και η Αρχή Καταπολέμησης της Νομιμοποίησης Εσόδων για να δεσμεύσουν τα συγκεκριμένα άυλα περιουσιακά στοιχεία. Συνεπώς, η δικονομική πραγματικότητα είναι εκ διαμέτρου αντίθετη στο ως άνω διατυπωθέν δικαιοκρατικό αξίωμα ότι η αποδέσμευση πρέπει να είναι ταχύτερη, τουλάχιστον κατά τι, από την επιβολή της δέσμευσης. Ούτε φαίνεται η εν τοις πράγμασι σημαντική χρονική καθυστέρηση της αποδέσμευσης να απασχολεί σοβαρά τον νομοθέτη ή την ποινική Δικαιοσύνη.

Ακόμη και όπου τα πληροφοριακά συστήματα μπορούν να υπηρετήσουν την ως άνω δικαιοκρατική επιταγή, αυτά αχρηστεύονται και παρακάμπτονται με την προσθήκη περιττών και δικαιοκρατικά μη ανεκτών δικλείδων ελέγχου από φυσικά πρόσωπα, όπως χαρακτηριστικά συμβαίνει με τα χρονικά όρια που προβλέπει ο νόμος για τη διάρκεια της δέσμευσης. Ειδικότερα, η δέσμευση περιουσιακών στοιχείων τελεί υπό νομοθετικά κατοχυρωμένους χρονικούς περιορισμούς, ώστε να τηρείται η αρχή της αναλογικότητας κατά την επιβολή του μέτρου, όπως επιβάλλεται από το άρθρο 8 § 3 της παλαιάς Οδηγίας (ΕΕ) 2014/42, καθώς και από το άρθρο 11 § 5 της νέας Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1260.¹⁹ Κατά το άρθρο 36 § 2 ΚΠΔ οι διατάξεις που εκδίδονται από τους Εισαγγελείς Οικονομικού Εγκλήματος για τη δέσμευση περιουσιακών στοιχείων ισχύουν για εννέα (9) μήνες και μπορούν να παραταθούν για άλλους εννέα (9). Το ίδιο ισχύει κατά το άρθρο 42 § 7 του Ν. 4557/2018 και για τις Διατάξεις του Προέδρου της Αρχής Καταπολέμησης Νομιμοποίησης Εσόδων. Ομοίως κατά το άρθρο 262 § 4 ΚΠΔ η δέσμευση αίρεται *«αυτοδικαίως»*, αν δεν εκδοθεί οριστική απόφαση ποινικού δικαστηρίου σε πρώτο βαθμό, εντός χρονικού διαστήματος πέντε (5) ετών από την έκδοση της διάταξης του ανακριτή. Κατά το άρθρο 42 § 9 του Ν. 4557/2018 η ως άνω ρύθμιση του άρθρου 262 § 4 ΚΠΔ ισχύει και για τις δεσμεύσεις που επιβάλλονται κατά τις διατάξεις του νόμου αυτού.

Μπορεί να υλοποιηθεί *«άμεσα»* το *«αυτοδικαίως»*; Η τεχνική απάντηση είναι ότι μπορεί με ακρίβεια δευτερολέπτου. Όταν εκδίδεται μια διάταξη δέσμευσης τραπεζικών λογαριασμών και λοιπών χρηματοπιστωτικών μέσων που τηρούνται στα τραπεζικά ιδρύματα, αυτή εκτελείται ως εξής: μόλις κοινοποιηθεί στην Τράπεζα, κάποιος στέλεχος ή έμμισθος δικηγόρος της αρμόδιας Διεύθυνσης Κανονιστικής Συμμόρφωσης προβαίνει στην σχετική καταχώριση στο πληροφο-

19. Βλ. σχετικώς *Τσαγκαλίδη*, ό. π., σ. 346, 353· *Μιχαλοπούλου*, Δέσμευση στα πλαίσια του Ν 4557/2018, εις: Παππάς (επιμ.), Ποινική Προδικασία (Από τη θεωρία στην πράξη), 2023, σ. 382 επ. Βλ. αναλυτικά για την ανάγκη χρονικών περιορισμών στη δέσμευση των *γράφοντα*, Η δέσμευση περιουσιακών στοιχείων από τον Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος, *The Art of Crime* 4/2018 [https://theartofcrime.gr/η-δέσμευση-περιουσιακών-στοιχείων-απ/].

ριακό σύστημα της Τράπεζας και αμέσως, από την επόμενη στιγμή, «παγώνουν» οι τραπεζικοί λογαριασμοί κλπ. Στη σχετική εφαρμογή του πληροφοριακού συστήματος της Τράπεζας υπάρχει πρόβλεψη για καταχώριση χρόνου λήξης της δέσμευσης. Όταν δηλαδή ο υπάλληλος καταχωρίζει τα στοιχεία της διάταξης δέσμευσης, πρέπει να εισάγει υποχρεωτικά ημερομηνία έναρξης και ημερομηνία λήξης της δέσμευσης. Για να παρακάμψουν το σύστημα και να μη λήξει αυτόματα η δέσμευση, οι τραπεζικοί υπάλληλοι συμπληρώνουν ως ημερομηνία λήξης «31.12.9999». Κατά πληροφορίες, ακόμη και αν η εφαρμογή που χρησιμοποιείται δεν έχει επιλογή χρόνου αυτόματης λήξης, αυτή μπορεί να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί με απασχόληση τριών ατόμων του αρμόδιου τμήματος πληροφορικής της Τράπεζας σε περίπου πέντε εργάσιμες ημέρες. Τόσο εύκολα υλοποιείται το «αυτοδικαίως» και το «αμέσως» σε μια συστημική Τράπεζα: τρία άτομα σε πέντε εργάσιμες ημέρες.

Η στάση του νομοθέτη και των δικαστικών αρχών μόνον ως υποκριτική μπορεί να χαρακτηριστεί, αφού αναζητούνται μονίμως τρόποι για να παρακαμφθεί η αμεσότητα και η ασφάλεια που παρέχει η ψηφιοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας. Στον Ν. 4557/2018 η «άμεση» και «αυτοδίκαιη» άρση της δέσμευσης που επιτάσσουν το ευρωπαϊκό δίκαιο και το Σύνταγμα υποσκάπτεται ρητώς με την πρόβλεψη έκδοσης «διαπιστωτικής πράξης» εκ μέρους του Εισαγγελέα στον οποίο έχει χρεωθεί η ποινική δικογραφία. Κατά το μεν άρθρο 42 §9 εδ. α' Ν. 4557/2018 η δέσμευση κατά το άρθρο αυτό αίρεται αυτοδικαίως, όταν παρέλθουν τα χρονικά όρια που ορίζονται στην § 4 του άρθρου 262 ΚΠΔ, πλην όμως κατά το άρθρο 42 § 10 εδ. τελευταίο στις «περιπτώσεις αυτοδίκαιης άρσης της ισχύος της διάταξης, διαπιστώνεται η παρέλευση των χρονικών ορίων με πράξη του αρμόδιου εισαγγελέα που χειρίζεται την υπόθεση και το αποτέλεσμά της γνωστοποιείται στον ενδιαφερόμενο».²⁰ Η «αυτοδίκαιη» άρση δεν είναι, δηλαδή, πράγματι αυτοδίκαιη! Δημιουργείται έτσι ένα λογικώς οξύμωρο σχήμα: μια αυτοδίκαιη άρση της δέσμευσης, που δεν μπορεί όμως να υλοποιηθεί, μέχρι να εκδοθεί μια πράξη η οποία θα διαβιβαστεί στον χρηματοπιστωτικό οργανισμό διά της Τραπεζίας της Ελλάδος, ώστε χειροκίνητα να αποδεσμευθούν στο πληροφοριακό σύστημά του οι τραπεζικοί λογαριασμοί και τα ψηφιακά χαρτοφυλάκια των λοιπών χρηματοπιστωτικών προϊόντων. Η δε «αμεσότητά» της εξαρτάται από τον φόρτο της χρέωσης και την επιμέλεια του Εισαγγελέα που έτυχε να χειρίζεται την υπόθεση, των υπαλλήλων της Τράπεζας της Ελλάδος και των υπαλλήλων του χρηματοπιστωτικού οργανισμού. Επί του θέματος είχε προηγηθεί η υπ' αριθμ. 4/2021 Γνωμοδότηση του Εισαγγελέως του Αρείου Πάγου,²¹ στην οποία μάλλον οφείλεται η επινόηση αυτού του οξύμωρου σχήματος της αυτοδίκαιης άρσης της δέσμευσης που προϋποθέτει, οπωσδήποτε, διαπίστωσή της με διάταξη δικαστικού λειτουργού τόσο για τις περιπτώσεις δέσμευσης περι-

20. Μιχαλοπούλου, ό. π., σ. 384.

21. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ουσιακών στοιχείων κατά τον Ν. 4557/2018 όσο και για εκείνες της δέσμευσης περιουσιακών στοιχείων από τον Ανακριτή κατά το άρθρο 261 επ. ΚΠΔ. Αναφέρεται μεν στην ως άνω Γνωμοδότηση επί λέξει ότι «η διάταξη του άρθρου 262 παρ. 4 ΚΠοινΔ κατά σαφή τρόπο και διατύπωση μη επιδεχόμενη ερμηνευτικής προσεγγίσεως, επιβάλλει την αυτοδίκαιη παύση της ισχύος των ανακριτικών διατάξεων δέσμευσης τραπεζικών λογαριασμών και των λοιπών προβλεπομένων περιουσιακών στοιχείων, μετά την άπρακτη παρέλευση του οριζόμενου χρονικού ορίου πέντε (5) ετών από την έκδοση της διάταξης. Δεν απαιτείται επομένως δικαστική κρίση (εκτός εάν έχει εκδοθεί οριστική σε πρώτο βαθμό επιληφθέντος ποινικού δικαστηρίου)». Ωστόσο, στη συνέχεια η Γνωμοδότηση αυτοαναιρείται, δεχόμενη ότι απαιτείται προηγούμενη επιμελής επεξεργασία και έλεγχος των όρων και προϋποθέσεων της αποδέσμευσης πέραν της παρέλευσης άπρακτης της ως άνω προθεσμίας της πενταετίας, και καταλήγει ότι «η αυτοδίκαιη παύση και άρση της δέσμευσης χρήζει διαπιστωτικής πράξης-διάταξης του επιτετραμμένου ή εντεταλμένου κατά τον ΚΟΔΚΔΔ (Ν. 1756/88) Εισαγγελικού λειτουργού που εποπτεύει ή ορίζεται κατά τον Κανονισμό Εσωτερικής υπηρεσίας (άρθρα 15 παρ. 7, 16, 17 παρ. 5 του νόμου αυτού) που διαλαμβάνει τα στοιχεία των άρθρων 139, 138 σε συνδυασμό προς άρθρο 137 ΚΠοινΔ, χάριν της επιδιωκόμενης ασφάλειας του δικαίου και του ευαίσθητου ως και σοβαρού αντικειμένου της δέσμευσης».²²

Είναι, βέβαια, γεγονός ότι με την ως άνω Γνωμοδότηση δόθηκε μια πρακτική λύση σε ένα μάλλον φαιδρό γραφειοκρατικό θέμα, όπως προκύπτει ανάγλυφα από την εξής χαρακτηριστική πραγματική περίπτωση που απασχόλησε το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών: η εννεάμηνη προθεσμία είχε παρέλθει άνευ παρατάσεως, πλην όμως η μεν Τράπεζα ζητούσε εντολή από τον Εισαγγελέα για να αποδεσμεύσει το λογαριασμό, ο δε Εισαγγελέας Εκτελέσεων δεν είχε εις χείρας του κάτι για να διατάξει την εκτέλεσή του. Ο ύποπτος καθ' ου η δέσμευση προσέφυγε τότε με αίτησή του στο Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών, το οποίο την απέρριψε με το υπ' αριθμ. 1635/2021 βούλευμά του (αδημ.), όπως αυτό διορθώθηκε από το υπ' αριθμ. 1884/2021 βούλευμά του (αδημ.), δεχόμενο ότι η διάρκεια ισχύος της διάταξης δέσμευσης και ο χρόνος παύσης της ισχύος της ρυθμίζονται αυστηρά και αποκλειστικά από τον νόμο και δεν δύναται να εκδοθεί για τον λόγο αυτόν από το Συμβούλιο βούλευμα διαπιστωτικού ή βεβαιωτικού χαρακτήρα, ήτοι βούλευμα που να διαπιστώνει ή να βεβαιώνει την παύση ισχύος της εν λόγω Διατάξεως ή που να διατάσσει την άρση της δέσμευσης των επίμαχων λογαριασμών, καθώς τέτοια δικονομική δυνατότητα δεν προβλέπεται από καμία διάταξη νόμου. Διέξοδος από αυτό το απόλυτο δικονομικό αδιέξοδο (που παραβίαζε κατάφωρα το Σύνταγμα, τον νόμο και το άρθρο 1 του Πρώτου Προσθέτου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, αφού η δέσμευση συνεχιζόταν εν τοις πράγμασι) δόθηκε με την έκδοση διαπιστωτικής πράξης από τον ίδιο Εισαγγελέα που χειριζόταν την υπόθεση και είχε προτείνει τα ανωτέρω στο Δικαστικό Συμβούλιο, αφού εντωμεταξύ

22. Πρβλ. *Karlsruher Kommentar-StPO/Spillecke*, 9. Aufl. 2023, StPO § 111j Rn. 12.

είχε εκδοθεί η ως άνω Γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Ούτε όμως και αυτή προβλεπόταν τότε πουθενά, αφού η σχετική τροποποίηση στον Ν. 4557/2018 έγινε μερικώς μήνες αργότερα με τον Ν. 4855/2021 και η Γνωμοδότηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου στερούνταν, έως τότε, προδήλως νομίμου ερείσματος (όπως είχε διαγνώσει ως άνω το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών). Στο βαθμό, πάντως, που η έκδοση της συγκεκριμένης διαπιστωτικής πράξης καθυστερεί έτι περαιτέρω την αποδέσμευση περιουσιακών στοιχείων, αυτή η εκ των υστέρων νομιμοποιηθείσα πρακτική της έκδοσης διαπιστωτικών πράξεων πρέπει να κριθεί ως αντίθετη στο Σύνταγμα και στο υπέρτερο ευρωπαϊκό δίκαιο των Οδηγιών της Ε.Ε. και της Ε.Σ.Δ.Α., δεδομένου ότι συνιστά αδικαιολόγητο περαιτέρω χρονικό περιορισμό του δικαιώματος ιδιοκτησίας/περιουσίας και της οικονομικής ελευθερίας, ο οποίος είναι δυσανάλογος και μη αναγκαίος, εφόσον υπάρχει τεχνικός τρόπος να υλοποιηθεί η αποδέσμευση με ασφάλεια, χρονικά αμέσως και (κυριολεκτικά) *αυτοδικαίως*.

III. Το νέο νομοθετικό πλαίσιο του Ν. 5042/2023

Στη σκέψη υπ' αριθμ. 32 του προοιμίου της Οδηγίας 2014/42/ΕΕ προβλέπεται ότι: *«Τα κράτη μέλη θα πρέπει να λάβουν κατάλληλα μέτρα, για παράδειγμα τη θέσπιση εθνικών κεντρικών υπηρεσιών διαχείρισης περιουσιακών στοιχείων, ενός συνόλου εξειδικευμένων υπηρεσιών ή ισοδύναμων μηχανισμών, με σκοπό να διαχειρίζονται αποτελεσματικά τα περιουσιακά στοιχεία που δεσμεύονται πριν από τη δήμευση και να διατηρούν την αξία τους, εν αναμονή δικαστικής απόφασης»*. Πράγματι, το άρθρο 10 § 1 της Οδηγίας επέβαλε στα κράτη μέλη της Ε.Ε. την υποχρέωση αυτή, στην οποία ανταποκρίθηκε (τύποις) η ελληνική Πολιτεία αρχικά με το άρθρο 5 του Ν. 4478/2017²³ και εν συνεχεία με τη θέσπιση του Ν. 5042/2023²⁴. Με τον νόμο αυτό (δι-

23. Όριζε: «Με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των συναρμόδιων Υπουργών συνιστάται κεντρική υπηρεσία ή καθορίζεται υφιστάμενος φορέας με αρμοδιότητα τη διαχείριση των δημευμένων περιουσιακών στοιχείων, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει τη χρήση αυτών για το δημόσιο συμφέρον, για κοινωνικούς σκοπούς ή για την ικανοποίηση του θύματος, καθώς και την αποτελεσματική διαχείριση περιουσιακών στοιχείων που δεσμεύονται ενόψει πιθανής δήμευσης. Η αποτελεσματική διαχείριση των δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων περιλαμβάνει τη δυνατότητα πώλησης ή μεταβίβασης αυτών, όταν κρίνεται απαραίτητο για τη διασφάλιση της οικονομικής τους αξίας». Κατά την ως άνω νομοθετική εξουσιοδότηση εκδόθηκε η Κ.Υ.Α. υπ' αριθμ. 24296 οίκ/29.03.2018 (ΦΕΚ Β' 1302/13.04.2018) «Καθορισμός φορέα για τη διαχείριση δεσμευμένων και δημευμένων περιουσιακών στοιχείων, σύμφωνα με το άρθρο 5 του ν. 4478/2017 και διαδικασία συλλογής, ταξινόμησης και επεξεργασίας στατιστικών στοιχείων, σύμφωνα με τα άρθρα 11 και 32 του ν. 4478/2017», με την οποία καθορίστηκε η Ειδική Γραμματεία του Σώματος Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος (Σ.Δ.Ο.Ε.) και ειδικότερα το Τμήμα Ανάκτησης Περιουσιακών Στοιχείων από Εγκληματικές Δραστηριότητες και Αμοιβαίας Συνδρομής της Διεύθυνσης Στρατηγικού Σχεδιασμού και Προγραμματισμού Ερευνών της Ε.Γ. Σ.Δ.Ο.Ε. του Υπουργείου Οικονομικών, ως φορέας με αρμοδιότητα τη διαχείριση των δημευμένων και δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων. Το άρθρο 5 Ν. 4478/2017 και η ως άνω Κ.Υ.Α. καταργήθηκαν από 01.01.2024 που τέθηκε σε ισχύ ο Ν. 5042/2023, δυνάμει του άρθρου 26 § 1 του νόμου αυτού.

24. *Τσαγκαλίδης*, ό. π., σ. 217. Έχει εκδοθεί σχετικώς και η Οδηγία της Α.Α.Δ.Ε. υπ' αριθμ. Ο.3035/13.04.2023 (ΑΔΑ: Ψ9Ξ046ΜΠ3Ζ-ΔΕΩ).

ακηρύσσεται ότι) καθορίζεται ένα ενιαίο πλαίσιο για την ανάκτηση, διαχείριση και αξιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων που προέρχονται από εγκληματικές δραστηριότητες, και αυτά δεσμεύονται, κατάσχονται ή δημεύονται στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας. Σκοπός των διατάξεων του Μέρους Α' του νόμου αυτού είναι κατά το άρθρο 1 η ενίσχυση της διαφάνειας και των δημοσίων εσόδων μέσω καθορισμού ενιαίου πλαισίου για την ανάκτηση και διαχείριση των δεσμευμένων, συμπεριλαμβανομένων των κατασχεμένων και των δημευμένων περιουσιακών στοιχείων από εγκληματικές δραστηριότητες, και τη χρήση αυτών για το δημόσιο συμφέρον, για κοινωνικούς σκοπούς ή για την ικανοποίηση του θύματος. Επίσης, διακηρυγμένο στόχο του Ν. 5042/2023 αποτελεί η ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της διαχείρισης των στοιχείων αυτών για τη διασφάλιση της οικονομικής τους αξίας μέσω της ηλεκτρονικοποίησης των σχετικών διαδικασιών που αφορούν στη λειτουργία κεντρικού μητρώου και ενισχύουν τη διαφάνεια και λογοδοσία.

Ωστόσο, η άμεση (ή χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση) αποδέσμευση δεν συνιστά διακηρυγμένο σκοπό του νόμου αυτού, με αποτέλεσμα η υποβολή των δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων σε διαχείριση να λαμβάνει χώρα εις βάρος της «άμεσης» ή «αμελλητί» εκτέλεσης της άρσης της δέσμευσης που αποφασίστηκε από την αρμόδια δικαστική αρχή με διάταξη, βούλευμα ή δικαστική απόφαση. Για τους σκοπούς της διαχείρισης δημιουργείται ένα καθεστώς που εξομοιώνει κατ' ουσίαν την αποδέσμευση με την παραδοσιακή απόδοση κατασχεμένων ενσώματων αντικειμένων. Όταν (και αν) εφαρμοστεί ο νόμος αυτός, η αμεσότητα της αποδέσμευσης θα έχει θυσιαστεί de jure στον βωμό της διαχείρισης και αξιοποίησης των περιουσιακών στοιχείων επ' ωφελεία του Δημοσίου. Η άμεση άρση των περιορισμών στο δικαίωμα ιδιοκτησίας/περιουσίας και στην οικονομική ελευθερία του δικαιούχου κρίθηκε, καθώς φαίνεται, ήσσονος σημασίας σε σχέση με το συμφέρον του Δημοσίου από τη διατήρηση και επαύξηση της αξίας των δεσμευμένων περιουσιακών στοιχείων, προκειμένου να επωφεληθεί αυτής μετά τη δήμευσή τους. Η βασική κριτική που μπορεί, επομένως, να ασκηθεί στο νέο νομοθετικό καθεστώς είναι ότι δεν φρόντισε για την πρακτική εναρμόνιση των αντίρροπων συμφερόντων, ιδίως του συμφέροντος του δικαιούχου να ανακτήσει άμεσα την εξουσία διαθέσεως των περιουσιακών του στοιχείων μετά τη σχετική δικαστική κρίση και του συμφέροντος του Δημοσίου να δημεύσει περιουσιακά στοιχεία αντίστοιχης τουλάχιστον αξίας με αυτά που δέσμευσε.

Μέχρι σήμερα, παρά την πάροδο 20 μηνών από τη θέση του σε ισχύ, δεν έχει λήξει η *vacatio legis*, δεδομένου ότι δεν έχει εκδοθεί η σωρεία των εφαρμοστικών υπουργικών αποφάσεων που απαιτούνται κατά το άρθρο 32 για την εφαρμογή του (συνολικά 12, όσες και οι παράγραφοι του άρθρου αυτού). Τούτο είναι απόλυτα φυσικό, αφού η εφαρμογή του νόμου εξαρτάται, εντέλει, από τη βούληση και την τεχνική δυνατότητα των τμημάτων πληροφορικής των τραπεζών και

λοιπών χρηματοπιστωτικών οργανισμών να υλοποιήσουν τεχνικά τα κελεύσματά του. Τούτο συνιστά λίαν δυσχερές έργο από τεχνικής απόψεως, αν αναλογιστεί κανείς π.χ. ότι μέχρι σήμερα δεν έχουν κατορθώσει οι αντίστοιχοι φορείς να υλοποιήσουν τεχνικά και χωρίς προβλήματα την απαιτούμενη διασύνδεση για την απευθείας άντληση των στοιχείων που απαιτούνται για την αυτόματη συμπλήρωση των Δηλώσεων Περιουσιακής Κατάστασης. Οι δε Τράπεζες δεν έχουν κανένα λόγο να επιδείξουν πνεύμα συνεργασίας για την υλοποίηση των απαιτήσεων διασύνδεσης και παραμετροποίησης των πληροφοριακών συστημάτων τους, την οποία επιβάλλει το νέο νομοθετικό πλαίσιο, καθώς αν εφαρμοστεί ο νόμος, θα πρέπει να μεταφέρουν όλα τα σχετικά κεφάλαια και χρηματοπιστωτικά μέσα στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, δηλαδή να απωλέσουν καταθέσεις που προσμετρούν στα διαθέσιμά τους, με βάση τα οποία υπολογίζονται οι δείκτες κεφαλαιακής επάρκειας. Πέραν δε τούτου, η εφαρμογή του νόμου προϋποθέτει ότι και το Τ.Π.Δ. θα είναι πλέον τεχνικά έτοιμο να ανταποκριθεί στον νέο του ρόλο ως, κατ' ουσίαν, δημόσιας υπερτράπεζας.

Ειδικότερα, στον Ν. 5042/2023 προβλέπεται ότι η διαχείριση και αξιοποίηση των δεσμευμένων, μεταξύ άλλων, περιουσιακών στοιχείων γίνεται υπό την εποπτεία Φορέα Διαχείρισης και μέσω της σύστασης και λειτουργίας ενός ηλεκτρονικού Μητρώου. Ως Φορέας Διαχείρισης Δεσμευμένων, συμπεριλαμβανομένων των κατασχεμένων, και Δημευμένων Περιουσιακών Στοιχείων, ορίζεται κατά το άρθρο 5 η Γενική Διεύθυνση του Σώματος Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος (Γ.Δ.Σ.Δ.Ο.Ε.) της Γενικής Γραμματείας Φορολογικής Πολιτικής και Δημόσιας Περιουσίας του Υπουργείου Οικονομικών. Στον Φορέα Διαχείρισης συστήνεται κατά το άρθρο 7 Κεντρικό Μητρώο Δεσμευμένων, συμπεριλαμβανομένων των κατασχεμένων, και Δημευμένων Περιουσιακών Στοιχείων (Κε.Μη.Δ.Δ.Π.Σ.), το οποίο λειτουργεί ως ηλεκτρονική βάση δεδομένων και στο οποίο εγγράφονται τα δεσμευμένα, κατασχεμένα και δημευμένα περιουσιακά στοιχεία των περ. ε' και στ' του άρθρου 3. Κατά το άρθρο 10, όταν επιβάλλονται από ανακριτικές, εισαγγελικές ή δικαστικές αρχές τα μέτρα: α) της δέσμευσης ή απαγόρευσης κίνησης κάθε είδους λογαριασμών, τίτλων ή χρηματοπιστωτικών μέσων που τηρούνται σε πιστωτικό ίδρυμα ή χρηματοπιστωτικό οργανισμό των §§ 2 και 3 του άρθρου 3 του Ν. 4557/2018, του ανοίγματος θυρίδων θησαυροφυλακίου και της κατάσχεσης του περιεχομένου αυτών ή και των μετρητών, β) της δέσμευσης μετρητών ή τίτλων ή λοιπών άμεσα ρευστοποιήσιμων τίτλων από άλλες πηγές πλην των αναφερομένων στην περ. α', η οικεία εισαγγελική ή δικαστική αρχή που επέβαλε τα ως άνω μέτρα διατάσσει την παρακατάθεση των μετρητών, του υπολοίπου των χρηματοοικονομικών λογαριασμών ή των μετρητών που περιέχονται σε θυρίδες, στο Τ.Π.Δ., υπέρ του Φορέα Διαχείρισης. Η απόφαση για παρακατάθεση μετρητών, υπολοίπου χρηματοοικονομικών λογαριασμών ή μετρητών που περιέχονται σε θυρίδες, επιδίδεται στο πιστωτικό ίδρυμα ή στον χρηματοπιστωτικό οργανισμό των §§ 2 και 3 του άρθρου 3 του Ν. 4557/2018 όπου τηρείται ο χρηματοοικονομικός λογαριασμός

ή η θυρίδα, στο Τ.Π.Δ., στον Φορέα Διαχείρισης για την ενημέρωση του Μητρώου, καθώς και στον δικαιούχο αυτών, χωρίς ο τελευταίος να δύναται να προσφύγει κατ' αυτής. Κατά το άρθρο 11 ο Φορέας Διαχείρισης εξοφλεί τη συσταθείσα χρηματική παρακαταθήκη των μετρητών, του υπολοίπου των χρηματοοικονομικών λογαριασμών ή των μετρητών που περιέχονται σε θυρίδες και μεταφέρει αμελλητί το αντίτιμο σε δεσμευμένο έντοκο καταθετικό λογαριασμό που τηρείται στον δεσμευμένο τομέα του Τ.Π.Δ.. Ο λογαριασμός αυτός τελεί υπό την αποκλειστική ευθύνη και διαχείριση του Φορέα Διαχείρισης και είναι ακατάσχετος. Κατά την αιτιολογική έκθεση του Ν. 5042/2023 (σ. 52), το Τ.Π.Δ. επελέγη διότι συνιστά *«θεματοφύλακα αυξημένου κύρους και πίστης στις συναλλαγές, που δραστηριοποιείται στα σχετικά πεδία επί μακρό χρόνο, με αποκλειστική ανάθεση από την ελληνική Πολιτεία ...»*.

Συνεπώς, υιοθετείται το παραδοσιακό μοντέλο της παρακατάθεσης ακόμη και για δεσμευμένες τραπεζικές καταθέσεις και άλλα χρηματοπιστωτικά μέσα, ώστε ο δικαιούχος τους στερείται όχι μόνον την εξουσία διαθέσεως, αλλά εντέλει και το αντικείμενο του περιουσιακού του δικαιώματος, ιδίως την αξίωση κατά της Τράπεζας για το υπόλοιπο του τραπεζικού λογαριασμού. Στην περίπτωση δέσμευσης ακινήτων τούτο είναι ακόμη πιο προφανές, καθώς λόγω της δέσμευσης ο κύριος στερείται πέραν της εξουσίας διαθέσεως και όλες τις λοιπές εξουσίες που συνιστούν το περιεχόμενο του εμπραγμάτου δικαιώματος κατά το άρθρο 1000 ΑΚ, δηλαδή το δικαίωμα να χρησιμοποιεί το ακίνητο.

Κατά το άρθρο 16 η διαχείριση των δεσμευμένων ακινήτων γίνεται από τον Φορέα Διαχείρισης, σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα περί διοικήσεως αλλοτρίων, κατόπιν σύνταξης έκθεσης εκτίμησης της αξίας του, και δύναται να περιλαμβάνει εκμίσθωση του ακινήτου ή παραχώρηση της χρήσης του σε τρίτους με αντάλλαγμα, για την εξυπηρέτηση δημόσιου σκοπού, μετά από απόφαση του Υπουργού Οικονομικών, η οποία εκδίδεται κατόπιν γνωμοδότησης της επιτροπής του άρθρου 23, αφού ληφθεί υπόψη και η βούληση του κυρίου του ακινήτου. Η εκποίηση του ακινήτου αυτονοήτως δεν επιτρέπεται, αλλά το μίσθωμα ή το χρηματικό αντάλλαγμα, μετά την αφαίρεση των αναγκαίων δαπανών διαχείρισης, κατατίθεται στον δεσμευμένο υπολογαριασμό του δικαιούχου, ο οποίος τηρείται στον δεσμευμένο τομέα του Τ.Π.Δ., σύμφωνα με το άρθρο 11, και τελεί υπό την αποκλειστική ευθύνη και διαχείριση του Φορέα Διαχείρισης. Προβλέπεται μιν ότι η εκμίσθωση ή η παραχώρηση της χρήσης διαρκούν για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η δέσμευση ή κατάσχεση του ακινήτου και λήγουν με την έκδοση της αμετάκλητης δικαστικής απόφασης ή και νωρίτερα, εφαρμοζομένων αναλόγως των διατάξεων του Αστικού Κώδικα και των λοιπών διατάξεων του ιδιωτικού δικαίου, καθώς και του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, καθώς επίσης ότι αν το ακίνητο, κατά τον χρόνο της δέσμευσης ή κατάσχεσης, είναι μισθωμένο από τον ιδιοκτήτη του σε τρίτους, η μίσθωση διατηρείται και το μίσθωμα κατατίθεται στον υπολογαριασμό της § 5. Πλην

όμως, ουδέν προβλέπεται για την περίπτωση ιδιόχρησης και προπαντός ιδιοκατοίκησης του ακινήτου από τον ύποπτο ή τον κατηγορούμενο και την οικογένειά του, ή από τρίτο συγκύριο ή επικαρπωτή. Συνεπώς, υφίσταται σοβαρός κίνδυνος ο κύριος ή συγκύριος ή επικαρπωτής, ανεξάρτητα αν είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος, να αποβληθεί από το ακίνητο που διαχειρίζεται ο Φορέας ή να εξαναγκαστεί να καταβάλλει μίσθωμα για να διαμένει το σπίτι του, πράγμα που καθίσταται ιδιαίτερος επαχθής, αν ταυτόχρονα έχει επιβληθεί και δέσμευση τραπεζικών λογαριασμών. Η ρύθμιση αυτή έχει προδήλως υπερβεί τα δικαιοκρατικά εσκαμμένα, αν συνηπολογίσει κανείς και τη γνωστή βραδύτητα στην απονομή της ποινικής δικαιοσύνης που κατατρώχει το ελληνικό δικαστικό σύστημα.

Η κρίσιμη ρύθμιση για την «Επιστροφή χρηματικών ποσών κατόπιν άρσης δέσμευσης ή κατάσχεσης» –πρόκειται πράγματι για κατά κυριολεξία απόδοση των δεσμευμένων χρημάτων– του άρθρου 18 κάθε άλλο παρά ανταποκρίνεται στην απαίτηση της άμεσης ή αμελλητί επιστροφής και στο δικαιοκρατικό αξίωμα που διατυπώθηκε στην αρχή. Στην πράξη θα αποδειχθεί ακόμη βραδύτερη. Κατά την ως άνω ρύθμιση, όταν διατάσσεται η άρση των μέτρων της δέσμευσης ή της κατάσχεσης των παρακατατεθέντων μετρητών, υπολοίπου χρηματοοικονομικών λογαριασμών ή μετρητών που περιέχονται σε θυρίδες και κατατέθηκαν στον έντοκο δεσμευμένο λογαριασμό που τηρείται στο Τ.Π.Δ., αυτά αποδίδονται από το Τ.Π.Δ. στους δικαιούχους κατόπιν εντολής του Φορέα Διαχείρισης, εντόκως, από την επόμενη εργάσιμη ημέρα της ημερομηνίας μεταφοράς τους στον λογαριασμό με παράλληλη εντολή παρακράτησης των ποσών που αναγράφονται στο αποδεικτικό ενημερότητας, το οποίο χορηγείται σύμφωνα με το άρθρο 12 του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας, εκτός αν υφίστανται εκκρεμείς αξιώσεις τρίτων κατά το στάδιο άρσης των μέτρων, οπότε τα σχετικά ποσά επιστρέφονται με εντολή του Φορέα Διαχείρισης στον χρηματοοικονομικό λογαριασμό της αρχικής προέλευσής τους, βεβαρημένα με τις σχετικές αξιώσεις. Όταν δε η επιστροφή δεν είναι εφικτή, τα ποσά κατατίθενται δημόσια από τον Φορέα Διαχείρισης στο Τ.Π.Δ. με αιτιολογία είτε τη δικαστική αμφισβήτησή τους, είτε την εύλογη αμφιβολία ως προς το πρόσωπο του δικαιούχου, είτε άλλη προσήκουσα νόμιμη αιτιολογία.

Σε περίπτωση άρσης δέσμευσης ακινήτων τα πράγματα είναι ακόμη χειρότερα, διότι φαίνεται ο ιδιοκτήτης να επιβαρύνεται με την καθυστέρηση που συνεπάγονται οι διαδικασίες αποβολής του μισθωτή από το ακίνητο, καθώς και με την επιδίωξη των απαιτήσεων για τα μισθώματα του δύστροπου μισθωτή που επέλεξε ο Φορέας. Κατά το άρθρο 21, όταν η απόφαση περί απόδοσης του ακινήτου στον ιδιοκτήτη του καταστεί αμετάκλητη, η συναφθείσα από τον Φορέα Διαχείρισης ή την ΕΤ.Α.Δ. Α.Ε. σύμβαση εκμίσθωσης ή παραχώρησης της χρήσης του λύεται αυτοδικαίως και ζητείται η απόδοση αυτού, εκτός αν ο ιδιοκτήτης του συμφωνήσει με τον μισθωτή τη συνέχισή της, με όρους που συνομολογούνται και από κοινού γίνονται αποδεκτοί.

Σε περίπτωση αρνήσεως του μισθωτή, εφαρμόζονται οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα και του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας περί αποβολής του. Με την απόδοση του ακινήτου στον ιδιοκτήτη του, καταβάλλεται σε αυτόν το ποσό που εισπράχθηκε ως μίσθωμα ή χρηματικό αντάλλαγμα, το οποίο έχει κατατεθεί στον υπολογαριασμό του Τ.Π.Δ. της § 5 του άρθρου 16, κατόπιν αίτησής του στον Φορέα Διαχείρισης και εντολής του τελευταίου στο Τ.Π.Δ.. Ο ιδιοκτήτης του ακινήτου ενημερώνεται για τις δαπάνες διαχείρισης που πραγματοποιήθηκαν και οι οποίες αφαιρούνται από το καταβλητέο ποσό. Τέλος, η απαίτηση για τα οφειλόμενα μισθώματα ή χρηματικά ανταλλάγματα μέχρι το χρονικό σημείο της απόδοσης του ακινήτου εκχωρείται από τον Φορέα Διαχείρισης ή την ΕΤ.Α.Δ. Α.Ε. στον ιδιοκτήτη και ενημερώνεται σχετικά ο Φορέας Διαχείρισης.

Είναι βέβαιο ότι το ως άνω καθεστώς δεν συνάδει με τη διάταξη του άρθρου 8 § 5 της παλαιάς Οδηγίας (ΕΕ) 2014/42 που έκανε λόγο για «άμεση» επιστροφή των δεσμευμένων, καθώς και με τη διάταξη του άρθρου 11 § 5 της νέας Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1260 που ορίζει την επιστροφή τους «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση», δεδομένου ότι προβλέπεται μια δαιδαλώδης γραφειοκρατική διαδικασία για την απόδοση του περιουσιακού στοιχείου, το οποίο δεν δεσμεύθηκε απλώς, αλλά ουσιαστικά αφαιρέθηκε από τον δικαιούχο. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται πλέον περί αποδέσμευσης υπό την έννοια της ανάκτησης της εξουσίας διαθέσεως, αλλά περί επιστροφής-απόδοσης του περιουσιακού στοιχείου. Η παρεμβολή περισσότερων φυσικών προσώπων δημοσίων υπαλλήλων μεταξύ της δικαστικής απόφασης για την αποδέσμευση και την επιστροφή του περιουσιακού στοιχείου στο δικαιούχο υπόσχεται όχι μόνον την άδικη και κοστοβόρα περαιτέρω διαδικαστική ταλαιπωρία του (αθώου!) δικαιούχου, αλλά, δυστυχώς, δημιουργεί και διάσπαρτες πιθανές εστίες διαφθοράς.²⁵

IV. De lege ferenda προτάσεις

Από όσα προηγήθηκαν συνάγονται σε αδρές γραμμές κάποιες de lege ferenda και, κυρίως, ευχερώς πρακτικά υλοποιήσιμες προτάσεις με στόχο την πραγμάτωση των εγγυήσεων των Οδηγιών για άμεση ή αμελλητί επιστροφή των δεσμευμένων και του δικαιοκρατικού αξιώματος ότι η διαδικασία εκτέλεσης της αποδέσμευσης με δικαστική απόφαση που βασίζεται σε δικανική πεποίθηση δεν πρέπει ποτέ να διαρκεί περισσότερο από τη διαδικασία δέσμευσης με δικαστική απόφαση που βασίζεται σε απλές υπόνοιες ή ενδείξεις.

25. Δεν χρειάζεται μεγάλη φαντασία για να αναλογιστεί κανείς την περίπτωση που π.χ. υπάλληλος της Α.Α.Δ.Ε./Σ.Δ.Ο.Ε. ή του Τ.Π.Δ. θα απαιτήσει «γρηγορόσημο», ώστε να προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες για την επιστροφή δεσμευθέντων περιουσιακών στοιχείων.

1. Για τα εμπράγματα δικαιώματα επί ακινήτων και άλλων περιουσιακών στοιχείων που καταχωρίζονται σε βιβλία δημόσιας πίστης (π.χ. κτηματολόγιο, νηολόγιο κλπ.), επιβάλλεται και αρκεί η προσθήκη διάταξης στον ΚΠΔ κατά την οποία το αμετάκλητο βούλευμα ή η αμετάκλητη απόφαση για την αποδέσμευση γνωστοποιούνται από τον αρμόδιο Εισαγγελέα αμελλητί με κάθε μέσο, με προϋποθέσεις που εξασφαλίζουν την έγγραφη απόδειξη και επιτρέπουν τη διαπίστωση της γνησιότητάς τους, κατά περίπτωση στον αρμόδιο υποθηκοφύλακα ή προϊστάμενο κτηματολογικού γραφείου ή νηολογίου ή άλλης αρμόδιας υπηρεσίας όπου καταχωρίζεται η σχετική εγγραφή, οι οποίοι υποχρεούνται να προβούν την ίδια ημέρα σε σχετική σημείωση στα οικεία βιβλία και να αρχειοθετήσουν το έγγραφο που τους έχει κοινοποιηθεί. Κατά τα λοιπά, εφόσον η ελληνική Πολιτεία θέλει να θεσπίσει διατάξεις για τη διαχείριση των ακινήτων αυτών εντωμεταξύ, πρέπει οπωσδήποτε να ρυθμιστεί, τουλάχιστον, το ζήτημα της ιδιοκατοίκησης των δεσμευμένων ακινήτων και να αποφευχθεί η επιβάρυνση του ιδιοκτήτη με χρονοβόρες διαδικασίες αποβολής μισθωτών από το ακίνητο μετά την αποδέσμευσή του.

2. Επί αυτοδίκαιης λήξης της δεσμεύσεως τραπεζικών λογαριασμών και ηλεκτρονικών χαρτοφυλακίων χρηματοπιστωτικών προϊόντων, πρέπει απλώς να παύσει η παράκαμψη των πληροφοριακών συστημάτων των τραπεζικών συστημάτων από τους υπαλλήλους τους, εν αναμονή της διαπιστωτικής πράξης. Να καταχωρίζεται, δηλαδή, η ακριβής ημερομηνία αυτοδίκαιης λήξης στο πληροφοριακό σύστημα της Τράπεζας και από εκεί και πέρα άλλη ανθρώπινη παρέμβαση δεν (πρέπει να) απαιτείται.

3. Όταν καθίσταται αμετάκλητη δικαστική απόφαση ή βούλευμα που δεν αποφασίζει δήμευση αλλά άρση της δέσμευσης τραπεζικών λογαριασμών και εν γένει άυλων περιουσιακών αγαθών, επιβάλλεται ομοίως, αλλά και αρκεί, να προστεθεί διάταξη στον ΚΠΔ σύμφωνα με την οποία, αν κατά την ποινική διαδικασία είχε δεσμευθεί απαίτηση ή άλλο άυλο περιουσιακό αγαθό, ο εισαγγελέας του δικαστηρίου ή του δικαστικού συμβουλίου που εξέδωσε τη σχετική απόφαση ή βούλευμα, αντίστοιχα, επιμελείται της άμεσης άρσης της δέσμευσης. Αυτή μπορεί να υλοποιηθεί πράγματι μέσω της καταχώρισης της απόφασης ή του βουλεύματος σε ένα ηλεκτρονικό Μητρώο, όπως το Κεντρικό Μητρώο Διαχείρισης Δεσμευμένων, κατασχεμένων και Δημευμένων Περιουσιακών Στοιχείων, στο οποίο προβλέπεται ήδη στο άρθρο 9 Ν. 5042/2023 απευθείας πρόσβαση των εισαγγελικών και ανακριτικών αρχών. Μόνο που πρέπει το Μητρώο να τελεί σε άμεση online διασύνδεση με τα πληροφοριακά συστήματα των Τραπεζικών ιδρυμάτων, ώστε η αποδέσμευση να λαμβάνει χώρα χωρίς ανθρώπινη παρέμβαση, αυτοματοποιημένα, ήτοι άμεσα. Είναι απολύτως τεχνικά δυνατό, όπως είναι τεχνικά δυνατό με την έκδοση ηλεκτρονικού κατασχετηρίου η ΑΑΔΕ να αφαιρεί

χρήματα από τους τραπεζικούς λογαριασμούς των οφειλετών του δημοσίου online και χωρίς καμία παρέμβαση εκ μέρους των υπαλλήλων των τραπεζικών φορέων ή/και δημοσίων υπαλλήλων.

4. Να τεθούν συγκεκριμένα χρονικά όρια εντός των οποίων οι δικαστικές αρχές, οι κτηματοφύλακες και τα στελέχη των χρηματοπιστωτικών οργανισμών υποχρεούνται να ενεργούν τα δέοντα για την αποδέσμευση κατά λόγον αρμοδιότητας (επ' απειλή λ.χ. πειθαρχικών κυρώσεων για τους κρατικούς λειτουργούς και ποινικών κυρώσεων για τους ιδιώτες).

Νομολογία ΕΔΔΑ και ΔΕΕ

Επισκόπηση των σημαντικότερων ποινικών αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για το διάστημα από Οκτώβριο 2023 έως Σεπτέμβριο 2024

Επιμέλεια:

Εμμανουήλ Αποστολάκης, Δικηγόρος, ΔΝ

Δημήτριος Βούλγαρης, Δικηγόρος, ΔΝ

Νικόλαος Γανιάρης, Δικηγόρος, ΔΝ

Άννα Οικονόμου, Δικηγόρος, Υπ. ΔΝ, Επιστ. Συνεργάτης, Νομική Σχολή Βόννης

Δημήτριος Η. Τσιλίκης, Υπ. ΔΝ, Επιστ. Συνεργάτης, Νομική Σχολή Χαϊδελβέργης

Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ), Στρασβούργο

Στην παρούσα στήλη παρατίθενται εν περιλήψει επιλεγμένες αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, οι οποίες εξεδόθησαν κατά το διάστημα από Οκτώβριο 2022 έως Σεπτέμβριο 2023. Κριτήριο επιλογής αποτελεί η σημασία της εκάστοτε απόφασης εξ' επόμεως θεωρητικού ή πρακτικού ενδιαφέροντος για την ελληνική έννομη τάξη. Η επιλογή των αποφάσεων γίνεται κατά κύριο λόγο πρωτογενώς, δηλαδή από την ιστοσελίδα του Δικαστηρίου, ενώ η κατηγοριοποίησή τους ακολουθεί κατά βάση την δομή της ελληνικής ποινικής έννομης τάξης (ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, ποινική δικονομία, σωφρονιστική). Σε κάθε περίληψη παρουσιάζονται εν συντομία τα απαραίτητα για την κατανόηση της απόφασης πραγματικά περιστατικά και οι κρίσιμοι νομικοί συλλογισμοί, με παραπομπή στον εκάστοτε αριθμό της οικείας σκέυσης. Επίσης, παρατίθεται πάντοτε ο σχετικός σύνδεσμος της απόφασης, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να ανατρέξει απ' ευθείας στο πρωτότυπο κείμενο.

A. Ουσιαστικό Ποινικό Δίκαιο

1. Γενικό Ποινικό Δίκαιο

Συναίνεση ασθενούς σε ιατρικές πράξεις – Κίνδυνος ζωής και αναγκαία μετάγγιση αίματος σε χειρουργική επέμβαση – Μετάγγιση παρά την εκπεφρασμένη αντίθεση της ασθενούς και μάρτυρα του Ιεχωβά σε οποιαδήποτε μετάγγιση αίματος σε οποιαδήποτε κατάσταση της υγείας της – Νομοθετικό πλαίσιο και διαδικασία λήψης απόφασης επιχείρησης ιατρικών πράξεων σε επείγουσες ιατρικές καταστάσεις, ανθρώπινα δικαιώματα και κρατικές υποχρεώσεις – Σύμβαση του Οβιέδο (Ανθρώπινα Δικαιώματα και Βιοϊατρική) – Καταδίκη λόγω παραβίασης του δικαιώματος σεβασμού ιδιωτικού και οικογενειακού βίου (άρθρο 8 ΕΣΔΑ) υπό το φως της θρησκευτικής ελευθερίας (άρθρο 9 ΕΣΔΑ) (ΕΛΔΑ, Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως, απόφ. της 17.9.2024, Pindo Mulla κατά Ισπανίας, αριθμ. αιτ. 15541/20)

ΕΛΔΑ, Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως, απόφ. της 17.9.2024, Pindo Mulla κατά Ισπανίας, αριθμ. αιτ. 15541/20

Στην υπόθεση Pindo Mulla κατά Ισπανίας εξετάστηκε από το Τμήμα Ευρείας Συνθέσεως του ΕΔΔΑ η περίπτωση μετάγγισης αίματος σε επείγουσα κατάσταση, παρά την εκπεφρασμένη αντίθετη βούληση της ασθενούς. Η προσφυγή έγινε δεκτή και η Ισπανία καταδικάστηκε ομόφωνα για παραβίαση του δικαιώματος σεβασμού ιδιωτικού και οικογενειακού βίου (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), υπό το φως της θρησκευτικής ελευθερίας (άρθρο 9 ΕΣΔΑ).

Η προσφεύγουσα, μάρτυρας του Ιεχωβά, είχε προχωρήσει σε σχετική ιατρική οδηγία/δήλωση κατά το ισπανικό δίκαιο, καταχωρημένη σε σχετικό εθνικό αρχείο, και σε έκδοση πληρεξουσίου (2017), εκ των οποίων πρόκυπτε η σαφής εναντίωσή της σε οποιαδήποτε μετάγγιση αίματος σε οποιαδήποτε κατάσταση υγείας και αν βρισκόταν. Μετά τη σύνταξη του πληρεξουσίου, το έτος 2018, εισήχθη εσπευσμένα σε τοπικό νοσοκομείο λόγω εσωτερικής αιμορραγίας. Αφού υπέγραψε δήλωση άρνησης μετάγγισης αίματος, μεταφέρθηκε σε νοσοκομείο της Μαδρίτης

πιστεύοντας ότι υποβαλλόταν σε άλλες ιατρικές πράξεις αντί της μετάγγισης αίματος (βλ. σκέψεις 9 επ.). Λόγω της σοβαρότητας της κατάστασης της υγείας της, οι ιατροί του νοσοκομείου, ενόσω περίμεναν την ασθενή, υπέβαλαν με φαξ κατεπείγον αίτημα σε αρμόδιο δικαστή υπηρεσίας περί παροχής οδηγιών, επικαλούμενοι αφενός ότι η προσφεύγουσα έχει αρνηθεί προφορικά να υποβληθεί σε οποιαδήποτε ιατρική πράξη, αφετέρου ότι η κατάσταση της υγείας της αναμενόταν ιδιαίτερα ασταθής. Ο δικαστής, αφού επικοινωνήσε με αρμόδιο ιατροδικαστή και τον τοπικό εισαγγελέα, ενέκρινε όλες τις αναγκαίες για την προστασία της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας της ασθενούς ιατρικές ή χειρουργικές πράξεις χωρίς να γνωρίζει στοιχεία της ταυτότητάς της και δηλώνοντας ότι δεν γνωρίζει εκπεφρασμένη άρνηση υποβολής της σε ιατρική μεταχείριση με σκοπό την προστασία της ζωής της. Η διάταξη προέβλεπε τη δυνατότητα προσβολής της εντός πέντε ημερών από τη λήψη γνώσης αυτής. Η ασθενής δεν ενημερώθηκε σχετικά (σκέψεις 25-29). Στο νοσοκομείο της Μαδρίτης διενεργήθηκε πράγματι τόσο χειρουργική επέμβαση όσο και μετάγγιση αίματος. Οι ιατροί, λόγω της επείγουσας κατάστασης, δεν ακολούθησαν το συνηθισμένο πρωτόκολλο περί συναίνεσης, ούτε συμβουλευτήκαν το εθνικό αρχείο ιατρικών οδηγιών/δηλώσεων. Η ασθενής δεν γνώριζε δε ότι θα υποβληθεί στη συγκεκριμένη ιατρική μεταχείριση (σκέψεις 30-31). Τα ισπανικά δικαστήρια, συμπεριλαμβανομένου του ισπανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, απέρριψαν τα ασκηθέντα ένδικα βοηθήματα και μέσα κατά της δικαστικής έγκρισης των ιατρικών πράξεων.

Το ΕΔΔΑ εξέτασε την παραβίαση της αυτονομίας και του δικαιώματος αυτοκαθορισμού της ασθενούς ως προς τη ληφθείσα ιατρική περίθαλψη, ως εκδηλώσεις του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (δικαίωμα σεβασμού ιδιωτικού και οικονομικού βίου) υπό το φως του άρθρου 9 ΕΣΔΑ (θρησκευτική ελευθερία). Ειδικότερα, εξετάστηκε κατά πόσο η διαδικασία λήψης απόφασης για την επιχείρηση ιατρικών πράξεων με σκοπό την προστασία της υγείας της ασθενούς-προσφεύγουσας ήταν σύμφωνη με την υποχρέωση σεβασμού της προσωπικής αυτονομίας της· κατά πόσο δηλαδή η επιχείρηση ιατρικών πράξεων στη συγκεκριμένη περίπτωση απο-

τελεί νόμιμο περιορισμό του δικαιώματος σεβασμού του ιδιωτικού βίου κατ' άρθρο 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ (βλ. και σκέψη 146). Η διαδικασία αυτή εξετάζεται ως σύνολο, συμπεριλαμβανομένης όχι μόνο της διεξαγωγής της αλλά και του ελέγχου της (βλ. ήδη σκέψη 129).

Κρίσιμες είναι οι σκέψεις της Ευρείας Συνθέσεως του ΕΔΔΑ περί αναγκαιότητας του περιορισμού, ιδίως λόγω του ότι ο σεβασμός της προσωπικής αυτονομίας σε υποθέσεις ιατρικής περίθαλψης αποτελεί θεμελιώδη αρχή και η συναίνεση του ασθενούς οφείλει να λαμβάνεται σύμφωνα με την προβλεπόμενη κατά τις εθνικές διατάξεις διαδικασία (σκέψη 138). Κατ' αρχάς, οι κρατικές υποχρεώσεις προστασίας της ζωής και της υγείας του ατόμου πρέπει να ερμηνεύονται υπό το φως της ΕΣΔΑ ως συνόλου. Κατά τούτο, από την ΕΣΔΑ απορρέουν και θετικές υποχρεώσεις προστασίας της ζωής και της σωματικής ακεραιότητας των ασθενών, κατ' άρθρα 2 και 8 της Σύμβασης (σκέψη 141). Για τη λήψη απόφασης από την πλευρά του ασθενούς εξ' επόψεως του άρθρου 2 ΕΣΔΑ προϋποτίθεται ένα νομοθετικό πλαίσιο με επαρκείς εγγυήσεις μιας δίκαιης και κατάλληλης διαδικασίας. Ως προς τις διαδικαστικές εγγυήσεις, κατά το άρθρο 8 ΕΣΔΑ, η διαδικασία λήψης απόφασης πρέπει να είναι δίκαιη κατά τρόπο ώστε να προστατεύει τα θιγόμενα δικαιώματα του προσώπου (σκέψη 144). Το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο πρέπει να συμπεριλαμβάνει αναγκαία μέτρα που διασφαλίζουν την προστασία των ασθενών, συμπεριλαμβανομένων μέτρων επίβλεψης και εκτέλεσης των νομοθετικών ρυθμίσεων (σκέψη 145). Για πρώτη φορά ωστόσο, το ΕΔΔΑ εξέτασε τη σύγκρουση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων κατά την ΕΣΔΑ σε επείγουσες καταστάσεις. Εντούτοις, από το σκεπτικό της απόφασης δεν προκύπτει με σαφήνεια το κανονιστικό περιεχόμενο των αρχών της αυτοδιάθεσης και της προσωπικής αυτονομίας (βλ. συγκλίνουσα μειοψηφία των δικαστών *Κτιστάκη* και *Mourou-Vikström*).

Κατ' αρχάς, ως προς τον έλεγχο μιας σύμφωνης με το άρθρο 8 ΕΣΔΑ διαδικασίας λήψης απόφασης περί επιχείρησης ιατρικών πράξεων σε επείγουσες περιπτώσεις, σύμφωνα ιδίως με το άρθρο 5 της Σύμβασης του Οβιέδο για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη βιοϊατρική του Συμβουλίου της Ευρώπης, συνάγεται η

υποχρέωση διασφάλισης ότι η εναντίωση σε ιατρικές πράξεις διάσωσης του εννόμου αγαθού της ζωής λαμβάνεται ελεύθερα και αυτόνομα από άτομο που είναι, κατά τον νόμο, σε θέση να αντιληφθεί τις συνέπειες της απόφασής του. Πρέπει επίσης να διασφαλίζεται ότι η σαφής, συγκεκριμένη και αδιαμφισβήτητη εναντίωση του ασθενούς είναι γνωστή στο ιατρικό προσωπικό και ότι αποτελεί την τρέχουσα/παρούσα θέση του ασθενούς (σκέψη 148). Σε περίπτωση εύλογων περιστάσεων που δικαιολογούν την ύπαρξη αμφιβολιών ως προς την εναντίωση, κατ' εξαίρεση, επιτρέπεται η παροχή επείγουσας ιατρικής περίθαλψης, ικανής να σώσει τη ζωή του ατόμου. Η περιοριστική εφαρμογή της εν λόγω εξαίρεσης (άρθρο 8 Σύμβασης Οβιέδο), ωστόσο, απαιτεί προηγούμενες ικανοποιητικές προσπάθειες (reasonable efforts) να ξεπεραστεί η αμφιβολία και η αβεβαιότητα σχετικά με την άρνηση του ατόμου. Ελλείψει περαιτέρω ρύθμισης στο διεθνές δίκαιο, οι προσπάθειες αυτές κρίνονται, με βάση τις περιστάσεις της εκάστοτε περίπτωσης, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο (σκέψη 149). Η νομική αξιολόγηση προηγούμενων δηλώσεων εναντίωσης του ασθενούς σε ιατρικές πράξεις ανήκει δε στο περιθώριο εκτίμησης (margin of appreciation) των κρατών μερών της ΕΣΔΑ (σκέψη 153).

Στην εν λόγω υπόθεση, οι διαδικαστικές εγγυήσεις του ισπανικού δικαίου για τις προηγούμενες ιατρικές οδηγίες/δηλώσεις κρίθηκαν ότι λαμβάνουν υπόψη τις σχετικές ρυθμίσεις και αρχές της Σύμβασης του Οβιέδο αναφορικά με τον σεβασμό της αυτονομίας του ασθενούς (σκέψη 158). Στον αντίποδα, σημαντικό κενό της διαδικασίας δικαστικής έγκρισης αποτέλεσε η έλλειψη επαρκούς προηγούμενης ενημέρωσης του δικαστή από πλευράς των ιατρών. Ο δικαστής δεν είχε ενημερωθεί ειδικώς ότι η ασθενής είχε αρνηθεί τη μετάγγιση αίματος (σκέψη 160), ενώ δεν ελήφθη κανένα μέτρο για να εξεταστεί σχετική αμφιβολία του ιατρού πραγματογνώμονα ως προς το ζήτημα της παρούσας συναίνεσης της ασθενούς, αμφιβολία που δεν αναφέρθηκε επίσης στη δικαστική διάταξη που ενέκρινε τις ιατρικές πράξεις (σκέψεις 26-28, 162). Επίσης, η διάταξη δεν αναφέρθηκε στο κατά πόσο η προσφεύγουσα ήταν ή όχι σε θέση να λάβει τη σχετική απόφαση, ή στη δυνατότητα των ιατρών να απευ-

θινθούν στους συγγενείς ή άλλους αντιπροσώπους της ασθενούς (σκέψεις 165-166). Κατ' αποτέλεσμα, με την ακολουθούμενη διαδικασία η εξουσία λήψης της απόφασης μεταφέρθηκε από την ασθενή στους ιατρούς (σκέψη 165 in fine).

Τέλος, στο πλαίσιο της συνολικής αξιολόγησης της διαδικασίας λήψης απόφασης, κρίθηκε ότι η διαδικασία αυτή δεν ικανοποίησε την απαίτηση προσήκοντος σεβασμού της αυτονομίας της ασθενούς (σκέψεις 172 επ., 183). Ως κρίσιμο σημείο κατά τον συνολικό έλεγχο έγινε δεκτή η σχετική συμμετοχή του δικαστή υπηρεσίας. Το ΕΔΔΑ δέχθηκε, ενόψει της επείγουσας κατάστασης, ότι υπήρχαν περιορισμένες δυνατότητες συμμετοχής της προσφεύγουσας στην εν λόγω διαδικασία. Η συγκεκριμένη κατάσταση όμως επέβαλλε, από πλευράς διαδικαστικών εγγυήσεων, την παροχή κατάλληλης ενημέρωσης του δικαστή από τους ιατρούς (κατάλληλη γεγονοτική βάση/adequate factual basis, σκέψη 176), πριν τη λήψη μιας τόσο σοβαρής, από πλευράς συνεπειών για την προσφεύγουσα, απόφασης. Από την άλλη, κατά τον εν συνεχεία δικαστικό έλεγχο της διάταξης δεν εξετάστηκαν με τον προσήκοντα τρόπο ούτε το γεγονός ότι η διάταξη ήταν προϊόν παραλείψεων ουσιωδών πληροφοριών και έλλειψης σχετικής ενημέρωσης της ασθενούς ή των οικείων της, ούτε η δυνατότητα της τελευταίας να λάβει ή όχι την απόφαση περί επιχείρησης των ιατρικών πράξεων (σκέψη 182).

Κοινοφελής εργασία – Καταδίκη για ασελγείς πράξεις (σεξουαλική βία) – Μετατροπή ποινής φυλάκισης 10 μηνών σε παροχή κοινωφελούς εργασίας – Διαδικαστική υποχρέωση κατάλληλης αντιμετώπισης επαναλαμβανόμενης σεξουαλικής βίας στον χώρο εργασίας – Παραβίαση της απαγόρευσης εξουτελιστικής μεταχείρισης (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) και του δικαιώματος σεβασμού του ιδιωτικού βίου του θύματος (άρθρο 8 ΕΣΔΑ) (ΕΔΔΑ, απόφ. της 12.12.2023, Vučković κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 15798/20)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 12.12.2023, Vučković κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 15798/20

Η προσφυγή αφορά τη μετατροπή από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο της ποινής φυλάκισης 10 μηνών,

που είχε επιβληθεί σε συνάδελφο της προσφεύγουσας για τέλεση ασελγών πράξεων με άσκηση σεξουαλικής βίας στον χώρο εργασίας, σε παροχή κοινωφελούς εργασίας. Το εφετείο είχε προηγουμένως επικυρώσει την πρωτοβάθμια καταδίκη. Το ΕΔΔΑ καταδίκασε ομόφωνα την Κροατία για παραβίαση της απαγόρευσης εξουτελιστικής μεταχείρισης (άρθρο 3 ΕΣΔΑ) και του δικαιώματος σεβασμού ιδιωτικού βίου της προσφεύγουσας (άρθρο 8 ΕΣΔΑ).

Ειδικότερα, εξετάστηκε κατά πόσο η επιβολή κοινωφελούς εργασίας βασιζόταν σε κριτήρια που ήταν κατάλληλα να διασφαλίσουν ότι η τιμωρία ήταν ανάλογη της φύσης και της βαρύτητας της βλάβης που υπέστη η προσφεύγουσα ως θύμα (σκέψη 55 επ.). Κατά το ΕΔΔΑ, το εθνικό δικαστήριο διέταξε τη μετατροπή της ποινής χωρίς προηγούμενη προσεκτική εξέταση όλων των κρίσιμων περιστάσεων της υπόθεσης και παραβίασε τη διαδικαστική υποχρέωση διασφάλισης κατάλληλης αντιμετώπισης της επαναλαμβανόμενης σεξουαλικής βίας στον χώρο εργασίας σε βάρος της προσφεύγουσας (σκέψεις 52, 59 επ., 62, 67-68).

Κατά τις κρίσιμες σκέψεις, παρά την αναγνώριση από το ΕΔΔΑ της αυξανόμενης σημασίας της εναλλακτικής ποινής της κοινωφελούς εργασίας στο πλαίσιο μιας σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής (σκέψη 56), τα εθνικά δικαστήρια δεν έλαβαν υπόψη σειρά κρίσιμων σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο περιστάσεων κατά τη διαδικασία επιβολής ποινής, ως προς την κατάσταση του θύματος. Συγκεκριμένα, υπό το φως ιδίως του διευρυμένου σε διεθνές επίπεδο consensus απέναντι στη σεξουαλική κακοποίηση και βία κατά γυναικών (σκέψη 57), δεν ελήφθησαν υπόψη περιστάσεις όπως οι επιπτώσεις της πράξης στην υγεία (τραυματισμός στο χέρι, μετατραυματικό στρες) και στην επαγγελματική κατάσταση της προσφεύγουσας (αναγκαίες αναρρωτικές άδειες). Ομοίως, δεν ελήφθη υπόψη η συμπεριφορά του δράστη μετά την τέλεση της πράξης, ήτοι οι απειλές σε βάρος του θύματος ή η προφανής έλλειψη μεταμέλειας ή οποιασδήποτε προσπάθειας να αποζημιώσει το θύμα (σκέψη 60· βλ. και σκέψεις 5, 15).

Το δευτεροβάθμιο δε δικαστήριο διέταξε τη μετατροπή της ποινής με μόνο κριτήριο την παρέλευση τεσσάρων ετών από την τέλεση των αδικημάτων χωρίς διάπραξη άλλου αδικήματος, δίχως να λάβει υπόψη

του τη βαρύτητα της πράξης ή την ισχυρή βούληση του δράστη να διαπράξει τις σεξουαλικές επιθέσεις, όπως δέχθηκε το πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν αιτιολόγησε με ποιο τρόπο η συμπεριφορά του καταδικασθέντος μετά την τέλεση της πράξης αντιστάθμισε τις επιβαρυντικές περιστάσεις της υπόθεσης (σκέψη 61). Σύμφωνα με το σκεπτικό του ΕΔΔΑ, κατά τη λήψη απόφασης περί της μετατροπής της ποινής και παρά την επαναλαμβανόμενη φύση της σεξουαλικής βίας που υπέστη η προσφεύγουσα, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη του με κανόνα τρόπο τα συμφέροντα του θύματος (σκέψη 64).

Πέραν αυτών, εκρίθη ότι η συγκεκριμένη απόφαση του εθνικού δικαστηρίου θα μπορούσε να αποτελέσει ένδειξη επιείκειας κατά την τιμώρηση της βίας κατά γυναικών, αντί για ισχυρό μήνυμα προς το κοινωνικό σύνολο περί μη ανοχής της βίας κατά γυναικών. Η ανοχή δε αυτή θα μπορούσε σύμφωνα με εμπειρικά στοιχεία να αποτελέσει αποθαρρυντικό παράγοντα καταγγελίας πράξεων βίας κατά γυναικών. Η σχετική επιείκεια είχε επισημανθεί και στην έκθεση αξιολόγησης της Κροατίας από την ομάδα ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων της GREVIO, ήτοι του οργάνου του Συμβουλίου της Ευρώπης επιφορτισμένου με την επίβλεψη της εφαρμογής της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά γυναικών και ενδοοικογενειακής βίας.

Καταλήγοντας, ενόψει του ιδιαίτερου κοινωνικού κινδύνου της βίας κατά των γυναικών και της αναγκαιότητας καταπολέμησής της με αποτελεσματικά και αποτρεπτικά μέτρα, εκρίθη ότι η Κροατία δεν είχε εκπληρώσει επαρκώς τη διαδικαστική υποχρέωσή της να διασφαλίσει ότι η επανειλημμένη σεξουαλική βία που δέχθηκε η προσφεύγουσα στον χώρο εργασίας της θα αντιμετωπιστεί κατάλληλα (σκέψη 67).

2. Ειδικό Ποινικό Δίκαιο

Συμμετοχή σε αυτοκτονία – Η γενική απαγόρευση και ποινικοποίηση της “ιατρικώς υποβοηθούμενης αυτοκτονίας” δεν παραβιάζει καθ’ εαυτή το άρθρο 8 ΕΣΔΑ – Παρά τις σημαντικές εξελίξεις σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, τα κράτη έχουν

τη δυνατότητα να διατηρούν ως ποινικό αδίκημα την (ιατρική) υποβοήθηση σε αυτοκτονία, ακόμη και προκειμένου περί ασθενών που πάσχουν από ανίατες και επώδυνες ασθένειες (ΕΔΔΑ, απόφ. της 13.6.2024, Karsai κατά Ουγγαρίας, αριθμ. αιτ. 32312/23)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 13.6.2024, Karsai κατά Ουγγαρίας, αριθμ. αιτ. 32312/23

Ο αιτών, δικηγόρος 47 ετών, πάσχει από μυατροφική πλευρική σκλήρυνση σε προχωρημένο στάδιο, το οποίο χαρακτηρίζεται ως ανίατο με πιθανότητα θανάτου. Η μυατροφική πλευρική σκλήρυνση είναι μια ανίατη ασθένεια, στο τελικό στάδιο της οποίας οι περισσότεροι μύες που είναι υπεύθυνοι για την εκούσια κίνηση παραλύουν. Επιπλέον, η ομιλία, η ανεξάρτητη αναπνοή και η κατάποση γίνονται εξαιρετικά δύσκολες και τελικά αδύνατες. Οι αισθητηριακές και γνωστικές ικανότητες μπορεί να παραμείνουν σε μεγάλο βαθμό ανέπαφες, και οι ασθενείς ενδέχεται να διατηρούν τις διανοητικές τους λειτουργίες και τη συνείδησή τους καθ’ όλη την εξέλιξη της νόσου.

Ενόψει της προοπτικής της ασθένειάς του, ο αιτών επιθυμεί να τελειώσει ή να περιορίσει στο ελάχιστο αυτή τη φάση της ασθένειάς του, εκμεταλλευόμενος κάποια μορφή ιατρικά υποβοηθούμενης αυτοκτονίας, ενόσω ακόμη μπορεί να το πράξει αυτό. Ωστόσο, τόσο η ευθανασία όσο και η υποβοηθούμενη αυτοκτονία δεν είναι νόμιμες στην Ουγγαρία. Συναφώς, κατά τα έτη 1993 έως 2001 το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ουγγαρίας έλαβε αρκετά αιτήματα σχετικά με την αναγνώριση δικαιώματος σε ασθενείς που πάσχουν από ανίατες και θανατηφόρες ασθένειες για αξιοπρεπή τερματισμό της ζωής τους. Το Δικαστήριο κατέληξε τότε στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση συνεπάγεται ότι οι ανιάτως πάσχοντες ασθενείς μπορούν να αρνηθούν ιατρική παρέμβαση αναγκαία για τη διατήρησή τους στη ζωή. Ο νομοθέτης μπορεί δε να θεσπίσει περιορισμούς στο δικαίωμα αυτό αλλά όχι να το αποκλείσει τελείως. Αντιθέτως, όμως, από το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση δεν απορρέει και δικαίωμα του ασθενή να τερματίσει τη ζωή του διά της ενεργητικής βοήθειας ιατρικού προσωπικού. Υπό την έννοια αυτή, το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ως συνταγματική την ποινικοποι-

ηση συμπεριφορών συμμετοχής σε αυτοκτονία ανιάτως πασχόντων ασθενών, ανεξαρτήτως των κινήτρων τους. Με βάση τα ανωτέρω, ο αιτών ισχυρίζεται ότι η παρεμπόδισή του να ζητήσει βοήθεια στην αυτοκτονία του παραβιάζει το άρθρο 8 ΕΣΔΑ.

Το ΕΔΔΑ ανέτρεξε κατ' αρχάς σε προγενέστερη νομολογία του επί του ζητήματος αυτού (σκέψεις 122-131). Μεταξύ άλλων υπενθύμισε ότι στην υπόθεση Pretty κατά Ηνωμένου Βασιλείου είχε κρίνει συνάφως ότι η γενική απαγόρευση της υποβοήθησης σε αυτοκτονία δεν αντίκειται καθ' εαυτή στη Σύμβαση, εφόσον συνοδεύεται από ένα θεσμικό πλαίσιο το οποίο επιτρέπει στην εισαγγελική αρχή να προβεί σε σταθμίσεις ως προς την άσκηση της ποινικής δίωξης βάσει των συνθηκών της εκάστοτε υπόθεσης. Από την άλλη πλευρά, στην υπόθεση Haas κατά Ελβετίας είχε κρίνει ότι το δικαίωμα του άρθρου 2 της Σύμβασης υποχρεώνει το κράτος που επιτρέπει την υποβοηθούμενη αυτοκτονία να θεσπίσει διαδικασίες τέτοιες, οι οποίες εγγυώνται ότι η απόφαση περί τερματισμού της ζωής ανταποκρίνεται στην ελεύθερη βούληση του ενδιαφερομένου προσώπου.

Κατά το ΕΔΔΑ, το κρίσιμο ερώτημα στην προκειμένη υπόθεση ήταν αν υπήρξε μια δίκαιη στάθμιση μεταξύ του συμφέροντος του αιτούντος για τερματισμό της ζωής του και των στόχων που επιδιώκονται διά της νομοθεσίας η οποία απαγορεύει την υποβοήθηση της αυτοκτονίας. Ως προς αυτό, το Δικαστήριο έκρινε ότι η πρόσβαση του αιτούντος σε “ιατρικώς υποβοηθούμενο θάνατο” (“physician assisted death” – “PAD”) αγγίζει τον πυρήνα του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, ιδίως όταν πρόκειται για ασθενείς που πάσχουν από ανίατες και επώδυνες ασθένειες (σκέψη 139). Από την άλλη πλευρά, τυχόν παραβίαση σε μια τέτοια περίπτωση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ θα πρέπει να ελέγχεται και υπό το πρίσμα του άρθρου 2 της Σύμβασης, από το οποίο απορρέει υποχρέωση του κράτους να προστατεύει ευάλωτα άτομα από πράξεις οι οποίες θα μπορούσαν να βλάψουν τη ζωή τους, ακόμη και όταν οι πράξεις αυτές προέρχονται από τα ίδια (σκέψη 141). Επίσης, θα πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι κατά τα τελευταία χρόνια έχουν υπάρξει σημαντικές εξελίξεις ως προς το δικαίωμα σε ιατρικώς υποβοηθούμενη αυτοκτονία σε αρκετές ευρωπαϊκές

χώρες, γεγονός που επηρεάζει την ερμηνεία της Σύμβασης (σκέψη 142). Ειδικότερα, παρατηρείται μια τάση αποποινικοποίησης τέτοιων πράξεων. Παρά ταύτα, η πλειονότητα των ευρωπαϊκών κρατών εξακολουθεί να τιμωρεί την υποβοήθηση σε αυτοκτονία και στην περίπτωση της ιατρικής υποβοήθησης αυτοκτονίας ανιάτως πασχόντων ασθενών. Βάσει των διαφοροποιήσεων αυτών, η Σύμβαση επιτρέπει στα κράτη ένα ευρύ περιθώριο διακριτικής ευχέρειας ως προς τη στάθμιση που επιχειρούν. Ωστόσο, η δυνατότητα αυτή δεν είναι απεριόριστη, υπόκειται δε στον έλεγχο του ΕΔΔΑ.

Στην προκειμένη περίπτωση, το περιθώριο αυτό δεν παραβιάστηκε εκ μέρους των αρχών της Ουγγαρίας, η δε τιμώρηση κάθε πράξης ιατρικώς υποβοηθούμενης θανάτωσης εν γένει δεν παραβιάζει το άρθρο 8 ΕΣΔΑ. Για την κρίση αυτή στην προκειμένη περίπτωση το ΕΔΔΑ έλαβε υπ' όψιν του κυρίως τα εξής: α) Τυχόν νομικό πλαίσιο που θα επέτρεπε την ιατρικώς υποβοηθούμενη αυτοκτονία θα είχε ιδιαίτερα σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις, καθώς και ιδιαίτερα αυξημένο κίνδυνο καταχρήσεων και σφαλμάτων (σκέψεις 149-152). β) Σε προχωρημένα στάδια της νόσου, ο αιτών θα μπορούσε να τεθεί σε “παρηγορητική καταστολή”. Η απόρριψη δε εκ μέρους του αιτούντος του ενδεχόμενου αυτού, αν και απολύτως θεμιτή ως επιλογή, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα προκειμένου να υποχρεώσει τις αρχές ενός κράτους να θεσπίσουν νομικό πλαίσιο που επιτρέπει την ιατρικώς υποβοηθούμενη αυτοκτονία. γ) Ως προς την ποινική ευθύνη των προσώπων που τυχόν θα βοηθούσαν τον αιτούντα κατά την αυτοκτονία, οι αρχές μπορούσαν να λάβουν υπ' όψιν παράγοντες όπως τα κίνητρα των δραστών, η κατάσταση του θύματος και τυχόν άλλες περιστάσεις, ώστε οι τελικώς επιβαλλόμενες ποινές να είναι κατώτερες από το προβλεπόμενο πλαίσιο.

Εμπορία ανθρώπων – Απαγόρευση δουλείας και καταναγκαστικών έργων (άρθρο 4 ΕΣΔΑ) – Εξπάτηση, ψυχολογική πίεση και κατάχρηση της ευάλωτης θέσης του παθόντος ως “μέσα” άσκησης εμπορίας ανθρώπων κατά το Πρωτόκολλο του Παλέρμιο και τη Σύμβαση του Συμβουλίου της

Ευρώπης κατά της εμπορίας ανθρώπων (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Krachunova κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 18269/18)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Krachunova κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 18269/18

Στην απόφαση Krachunova κατά Βουλγαρίας το ΕΔΔΑ επανέλαβε τη νομολογία του ότι η εμπορία ανθρώπων εμπίπτει στο πεδίο του άρθρου 4 ΕΣΔΑ εφόσον συντρέχουν οι προβλεπόμενες στο άρθρο 3 στοιχ. α΄ της Σύμβασης του Παλέρμο και στο άρθρο 4 στοιχ. α΄ της Σύμβασης κατά της εμπορίας ανθρώπων προϋποθέσεις, γνωστές και ως «συμπεριφορά – μέσα – σκοπός». Διευκρίνισε μάλιστα ότι ως «μέσα» κατά τις διατάξεις αυτές δεν νοούνται μόνον η χρήση βίας και οι απειλές βίας, αλλά επιπλέον η εξαπάτηση, η ψυχολογική πίεση, καθώς και η κατάχρηση της ευάλωτης θέσης του παθόντος, οι οποίες αποτελούν συνήθεις μεθόδους της σύγχρονης εμπορίας ανθρώπων (σκέψεις 145, 148).

Στην προκειμένη περίπτωση, το ΕΔΔΑ επιβεβαίωσε ότι η προσφεύγουσα υπήρξε θύμα εμπορίας ανθρώπων με σκοπό τη σεξουαλική εκμετάλλευση, ακόμα και αν υποθεθεί ότι είχε αρχικά συναινέσει στην παροχή σεξουαλικής εργασίας προς όφελος του δράστη. Η συμπεριφορά του τελευταίου, ο οποίος, εκμεταλλεόμενος την καταγωγή, τη δυσμενή οικονομική θέση, το νεαρό της ηλικίας και τη συναισθηματική αστάθειά της, την εξανάγκασε να διαμένει στο σπίτι του, της στέρησε την ταυτότητα και σημαντικό μέρος των αποδοχών της από τη σεξουαλική εργασία που παρείχε, καθώς επίσης και τη δυνατότητα ελεύθερης μετακίνησης ή επικοινωνίας με την οικογένειά της, και προσπάθησε επιπλέον να ελέγξει τη συμπεριφορά της, απειλώντας ότι θα αποκαλύψει τη δραστηριότητά της στους οικείους της, εμπίπτει στο πεδίο των ως άνω άρθρων των διεθνών συμβάσεων και ως εκ τούτου συνιστά εμπορία ανθρώπων κατά το άρθρο 4 ΕΣΔΑ (σκέψεις 145 επ.).

Εγκλήματα κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας – Τα κράτη οφείλουν να ποινικοποιούν κάθε περίπτωση μη συναινετικής σεξουαλικής πράξης – Μη συναινετική σεξουαλική πράξη δύναται να υφίσταται και σε περιπτώσεις στις οποίες δεν διαπι-

στώνεται σωματική αντίσταση από το θύμα κατά τη διάρκεια της πράξης – Η άρνηση των εθνικών αρχών να αξιολογήσουν μια πράξη ως έγκλημα κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας, αποκλειστικά για τον λόγο ότι δεν διαπιστώνεται σωματική αντίσταση κατά τη διάρκεια αυτής και ενώ συντρέχουν περιστάσεις που υποδεικνύουν ευάλωτη θέση αλλά και αντίθεση του θύματος στις πράξεις, παραβιάζει τα άρθρα 3 και 8 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 20.6.2024, Ζ κατά Τσέχικης Δημοκρατίας, αριθμ. αιτ. 37782/21)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 20.6.2024, Ζ κατά Τσέχικης Δημοκρατίας, αριθμ. αιτ. 37782/21

Η αιτούσα είχε καταγγείλει στις αστυνομικές αρχές της Τσεχίας ότι ο καθηγητής της στη Θεολογική Σχολή και ιερέας V.K. της είχε επιτεθεί επανειλημμένως σεξουαλικά κατά τα έτη 2008-2009. Κατά την περίοδο εκείνη η αιτούσα ήταν μεν ενήλικη, ωστόσο βρισκόταν σε αρκετά δυσμενή ψυχολογική κατάσταση λόγω του θανάτου του πατέρα της, μιας εγχείρησης καρδιάς στην οποία είχε υποβληθεί, αλλά και λόγω μετατραυματικού στρες συνεπεία προηγούμενης κακοποίησης τελεσθείσας από άλλον ιερέα. Σύμφωνα με την αιτούσα, κατά τη διάρκεια των πράξεων του ιερέα, εκείνη ήταν ιδιαίτερα φοβισμένη, όμως δεν μπορούσε να αντιδράσει τόσο λόγω της εικόνας που είχε για τον ιερέα ως αυθεντία και πνευματικό πατέρα, αλλά και λόγω του φόβου της ότι δεν θα μπορούσε να ολοκληρώσει τις σπουδές της. Σε πολλές περιπτώσεις, πάντως, έπειτα από τις επίμαχες σεξουαλικές πράξεις η αιτούσα είχε δηλώσει ρητώς στον ιερέα την αντίρρησή της αλλά και την αδυναμία της να αντιδράσει. Η αστυνομία έθεσε την υπόθεση στο αρχείο, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι δεν υφίσταται πράξη βιασμού, επειδή ο κατηγορούμενος ιερέας δεν χρησιμοποίησε βία ή απειλή, ενώ το θύμα εξέφρασε την αντίρρησή του μόνον έπειτα από τις επίμαχες πράξεις και όχι κατά τη διάρκεια αυτών. Η αιτούσα προσέφυγε στην Εισαγγελία της Πράγας, όμως η προσφυγή της απερρίφθη. Κατά την Εισαγγελία, η προσφεύγουσα δεν βρισκόταν υπό την εξουσία του V.K. (όπως συμβαίνει σε μια σχέση γονέα-τέκνου, δασκάλου-μαθητή κ.λπ.), ούτε βρισκόταν σε θέση η οποία την εμπόδιζε να υπερασπίσει τον εαυτό

της (όπως π.χ. σε περίπτωση μέθης, ψυχικής ασθένειας, σωματικής ανικανότητας κ.λπ.). Οι προσφυγές της ενώπιον της Εισαγγελίας Εφετών Πράγας αλλά και του Συνταγματικού Δικαστηρίου απερρίφθησαν. Κατόπιν αυτών, η αιτούσα προσέφυγε ενώπιον του ΕΔΔΑ επικαλούμενη παραβίαση των άρθρων 3 και 8 ΕΣΔΑ.

Το Δικαστήριο εξέτασε την προσφυγή της αιτούσας τόσο υπό το πρίσμα του άρθρου 3 όσο και του άρθρου 8 της Σύμβασης. Υπενθύμισε κατ' αρχάς, ότι, σύμφωνα και με την προηγούμενη απόφασή του Μ.Σ. κατά Βουλγαρίας (ΕΔΔΑ, απόφ. της 4.12.2003, υπόθ. Μ.Σ. κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 39272/98), τα άρθρα 3 και 8 της Σύμβασης υποχρεώνουν τα κράτη μέλη να θεσπίζουν ποινικές διατάξεις με τις οποίες τιμωρείται κάθε μη συναινετική σεξουαλική πράξη, ακόμη και όταν το θύμα δεν προβάλλει αντίσταση, καθώς και να εφαρμόζουν αποτελεσματικά τις διατάξεις αυτές (σκέψη 50). Κατά το Δικαστήριο, η προϋπόθεση προβολής σωματικής αντίστασης για την παραδοχή εγκλήματος κατά της γενετήσιας αξιοπρέπειας δημιουργεί κίνδυνο ατιμωρησίας για ορισμένους τύπους βιασμού και συνεπώς θέτει σε κίνδυνο την αποτελεσματική προστασία της γενετήσιας αξιοπρέπειας του ατόμου. Κατά τούτο, τα κράτη μέλη οφείλουν να ποινικοποιούν και να τιμωρούν αποτελεσματικά οποιαδήποτε μη συναινετική σεξουαλική πράξη, ακόμη και όταν το θύμα δεν προβάλλει σωματική αντίσταση.

Στην προκειμένη περίπτωση, οι αστυνομικές και δικαστικές αρχές της Τσεχίας φαίνεται να κατέληξαν στο συμπέρασμά τους με αποκλειστικό κριτήριο την έλλειψη αντίστασης της αιτούσας κατά τη διάρκεια των πράξεων. Οφείλαν, όμως, να λάβουν υπ' όψιν τους και να εξετάσουν επιπλέον τον ισχυρισμό της αιτούσας ότι επανειλημμένως είχε εκφράσει τις αντιρρήσεις της μετά τις επίμαχες πράξεις, καθώς και ότι ενδεχομένως ήταν δικαιολογημένη η παθητική της στάση κατά τη διάρκεια των πράξεων λόγω της θέσης εξουσίας του V.K., αλλά και του μετατραυματικού στρες από την προηγούμενη κακοποίησή της (σκέψεις 55-57). Με βάση τα ανωτέρω, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η προσέγγιση των αρχών στην υπόθεση αυτή δεν ήταν τέτοια, ώστε να

εγγυάται στην αιτούσα επαρκή και αποτελεσματική προστασία, και κατά συνέπεια υπήρξε παραβίαση των άρθρων 3 και 8 ΕΣΔΑ, χωρίς πάντως αυτό να συνιστά άποψη επί της ενοχής ή μη του V.K.

Δυσφήμιση – Καταγγελία τέλεσης σεξουαλικής επίθεσης, ηθικής και σεξουαλικής παρενόχλησης – Ελευθερία έκφρασης – Ανάγκη κατάλληλης προστασίας καταγγελλόντων, φερομένων ως θυμάτων τέτοιων πράξεων – Στάθμιση μεταξύ αφενός της προστασίας της φήμης και άλλων δικαιωμάτων του καταγγελλόμενου προσώπου και αφετέρου της ελευθερίας έκφρασης – Καλή πίστη καταγγέλλοντος – Αποτρεπτικό αποτέλεσμα ποινικής καταδίκης που αποθαρρύνει καταγγελίες σεξουαλικής ή ηθικής παρενόχλησης, σεξουαλικής επίθεσης – Καταδίκη λόγω παραβίασης του άρθρου 10 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 18.1.2024, Αλλέε κατά Γαλλίας, αριθμ. αιτ. 20725/20)

ΕΛΔΑ, απόφ. της 18.1.2024, Αλλέε κατά Γαλλίας, αριθμ. αιτ. 20725/20

Στην εν λόγω υπόθεση, εξετάστηκε η προσφυγή καταδικασθείσας από τη γαλλική δικαιοσύνη για δημόσια δυσφήμιση (*diffamation publique*), σχετικά με δηλώσεις της περί σεξουαλικής επίθεσης, καθώς και ηθικής και σεξουαλικής παρενόχλησης από τον αντιπρόεδρο της ένωσης στην οποία εργαζόταν. Η καταδίκη για δημόσια δυσφήμιση στηρίχθηκε σε μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου της προσφεύγουσας με τίτλο «Σεξουαλική επίθεση, σεξουαλική και ηθική παρενόχληση». Το εν λόγω μήνυμα εστάλη στον διευθύνοντα σύμβουλο της ένωσης, κοινοποιήθηκε δε στον επιθεωρητή εργασίας, στον σύζυγό της, στον καταγγελλόμενο και σε δύο υιούς του, εκ των οποίων ο ένας είχε επίσης διευθυντική θέση στην ένωση (σκέψεις 4-8). Με το μήνυμά της ενημέρωνε για τη συμπεριφορά του καταγγελλομένου, για τις περαιτέρω κινήσεις της ίδιας και του συζύγου της και τη θέλησή της να μην εργάζεται πια στην ένωση.

Η προσφεύγουσα καταδικάστηκε πρωτοδίκως για δημόσια δυσφήμιση ιδιώτη σε χρηματική ποινή (*amende*) χιλίων ευρώ με αναστολή. Σε δεύτερο βαθμό, το εφετείο επικύρωσε εν μέρει την πρωτόδικη καταδίκη, αποδεχόμενο μιν ότι υπήρξαν στοιχεία περί

τελέσεως ηθικής και σεξουαλικής κακοποίησης, όχι όμως και σεξουαλικής επίθεσης, μειώνοντας τη χρηματική ποινή στο μισό. Η καταδίκη επικυρώθηκε και από το γαλλικό Ακυρωτικό (βλ. ιδίως σκέψεις 11-14, 17-19, 22-23).

Εν προκειμένω εξετάστηκε κατά πόσο η ποινική καταδίκη για δημόσια δυσφήμιση αποτελεί νόμιμο περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης (άρθρο 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ). Η προσφυγή ενώπιον του ΕΔΔΑ έγινε δεκτή και η Γαλλία καταδικάστηκε λόγω παραβίασης της ελεύθερης έκφρασης της προσφεύγουσας. Ειδικότερα εκρίθη ότι ο περιορισμός της ελευθερίας έκφρασης ήταν δυσανάλογος, παρά την ύπαρξη θεμιτού επιδιωκόμενου με την ποινική καταδίκη σκοπού, ήτοι την προστασία της φήμης και των δικαιωμάτων του καταγγελλόμενου προσώπου (σκέψεις 44 επ., 55).

Κατ' αρχάς, η ποινική καταδίκη για δημόσια δυσφήμιση στηρίχθηκε στην αποστολή του e-mail. Τα γαλλικά δικαστήρια απέρριψαν την εφαρμογή διατάξεων περί απαλλαγής εργαζομένων από ποινική ευθύνη για καταγγελίες, μεταξύ άλλων, και για σεξουαλική παρενόχληση. Κατά το ΕΔΔΑ, τα εθνικά δικαστήρια υιοθέτησαν, υπό το φως του άρθρου 10 ΕΣΔΑ, μια υπερβολικά περιοριστική ερμηνεία των ως άνω διατάξεων. Μεταξύ άλλων έγινε δεκτός από τα εθνικά δικαστήρια ο δημόσιος χαρακτήρας της ηλεκτρονικής αλληλογραφίας. Κατά το ΕΔΔΑ, αφενός το μήνυμα απεστάλη σε μικρό αριθμό παραληπτών (έξι), εκ των οποίων μόνον ένας ήταν μη εμπλεκόμενο στην υπόθεση μέρος. Οι λοιποί είτε εμπλέκονταν στα περιστατικά είτε όφειλαν εκ της θέσεώς τους να τα διερευνήσουν. Αφετέρου, σκοπός του μηνύματος ήταν όχι η δημόσια δυσφήμιση, αλλά η ενημέρωση για την κατάσταση και η εξεύρεση λύσης ως προς τη μη συνέχιση συνεργασίας με τον καταγγελλόμενο (σκέψεις 48-49). Πέραν αυτών, ο αντίκτυπος του μηνύματος αυτού ως προς την προσβολή της φήμης του καταγγελλομένου ήταν πολύ μικρός (βλ. σκέψη 53 και αντιπαραβολή συναφούς με τα γεγονότα ανάρτησης του συζύγου της στο Facebook).

Περαιτέρω, στην απόφαση του ΕΔΔΑ διαπιστώνεται η ανάγκη, κατά το άρθρο 10 ΕΣΔΑ, κατάλληλης προστασίας προσώπων που επικαλούνται ότι υπήρξαν θύματα ηθικής ή σεξουαλικής παρενόχλησης

(σκέψη 52). Αν και η γαλλική δικαιοσύνη δέχθηκε ότι υπήρχαν στοιχεία υποστηρικτικά του ισχυρισμού ηθικής και σεξουαλικής παρενόχλησης, όχι όμως και σεξουαλικής επίθεσης, ο υπερασπιστικός ισχυρισμός της προσφεύγουσας περί καλής πίστης της απορρίφθηκε λόγω έλλειψης επαρκούς γεγονοτικής βάσης των ισχυρισμών της (σκέψη 51). Κατά το σκεπτικό του ΕΔΔΑ, από την άλλη πλευρά, η μη προσφυγή στη δικαιοσύνη, όπως έγινε δεκτό στην εν λόγω απόφαση, δεν αρκεί για την κατάφαση της κακής πίστης της προσφεύγουσας. Ελήφθη επίσης υπόψη, ότι στη συγκεκριμένη υπόθεση δεν υπήρχαν μάρτυρες. Αντιθέτως, τα εθνικά δικαστήρια εναπόθεσαν στην προσφεύγουσα το βάρος απόδειξης σε υπέρμετρο βαθμό (une charge de la preuve excessive), μη προσαρμόζοντας την έννοια της επαρκούς γεγονοτικής βάσης και τα κριτήρια ελέγχου της καλής πίστης στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης και απαιτώντας την παροχή αποδείξεων από την προσφεύγουσα για τις καταγγελλόμενες πράξεις (σκέψη 52 in fine).

Η τελευταία κρίσιμη σκέψη του ΕΔΔΑ αφορά τη φύση της ποινικής καταδίκης. Εν προκειμένω, η ποινή δεν ήταν μεν σοβαρή, το αποτρεπτικό αποτέλεσμα της ποινικής καταδίκης, ωστόσο, αποτελεί ικανό αποθαρρυντικό παράγοντα για την καταγγελία σοβαρών περιστατικών, όπως συνήθως λαμβάνει χώρα σε υποθέσεις σεξουαλικής ή ηθικής παρενόχλησης (σκέψη 54).

Δυσφήμιση – Ελευθερία έκφρασης – Καταδίκη για διακεκριμένη συκοφαντική δυσφήμιση εις βάρος φυσικού και νομικού προσώπου – Κριτήρια για τη στάθμιση δικαιωμάτων – Δυσανάλογος περιορισμός της ελευθερίας της έκφρασης η καταδίκη του προσφεύγοντος για το ως άνω αδίκημα – Παραβίαση του άρθρου 10 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 19.3.2024, Almeida Arroja κατά Πορτογαλίας, αριθμ. αιτ. 47238/19)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 19.3.2024, Almeida Arroja κατά Πορτογαλίας, αριθμ. αιτ. 47238/19

Στην υπόθεση Almeida Arroja κατά Πορτογαλίας το τέταρτο τμήμα του ΕΔΔΑ εξέτασε κατά πόσο συμβαδίζει με το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης (άρθρο 10 ΕΣΔΑ) η καταδίκη πολιτικού σχολιαστή

για το αδίκημα της διακεκριμένης συκοφαντικής δυσφήμισης εις βάρος φυσικού και νομικού προσώπου λόγω του σχολίου που έκανε για τη δραστηριότητα δικηγορικής εταιρείας και του διευθυντή της.

Εν προκειμένω, ο προσφεύγων, οικονομολόγος και καθηγητής πανεπιστημίου, ήταν πρόεδρος ένωσης προσώπων που συγκέντρωνε χρήματα για την οικοδόμηση παιδιατρικής πτέρυγας σε νοσοκομείο του Πόρτο. Ο ίδιος κλήθηκε σε συνέντευξη σε εκπομπή ιδιωτικού τηλεοπτικού καναλιού. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, ο προσφεύγων ανέφερε ότι η κατασκευή της παιδιατρικής πτέρυγας διεκόπη λόγω ενός εγγράφου (μνημόνιο συνεργασίας-ΜοU) που απέστειλε η δικηγορική εταιρεία C. στη διοίκηση του νοσοκομείου και λόγω των πολιτικών κινήτρων του διευθυντή της δικηγορικής εταιρείας P.R., ο οποίος ήταν πολιτικός και μέλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Ο προσφεύγων καταδικάστηκε σε πρώτο βαθμό για το αδίκημα της διακεκριμένης συκοφαντικής δυσφήμισης σε βάρος νομικού προσώπου (δικηγορική εταιρεία C.) σε ποινή 5.000 ευρώ και σε καταβολή χρηματικής αποζημίωσης 4.000 ευρώ στη δικηγορική εταιρεία. Παράλληλα, το πρωτοβάθμιο δικαστήριο απήλλαξε τον προσφεύγοντα για την κατηγορία της διακεκριμένης συκοφαντικής δυσφήμισης εις βάρος του διευθυντή της εταιρείας P.R. Στο εφετείο ο προσφεύγων καταδικάστηκε για το αδίκημα της διακεκριμένης συκοφαντικής δυσφήμισης τόσο εις βάρος της δικηγορικής εταιρείας C. όσο και κατά του διευθυντή της P.R. σε ποινή 7.000 ευρώ και σε καταβολή χρηματικής αποζημίωσης 5.000 ευρώ στη δικηγορική εταιρεία και 10.000 ευρώ στον διευθυντή της. Περαιτέρω ένδικα μέσα που ασκήθηκαν από τον προσφεύγοντα απορρίφθηκαν.

Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η καταδίκη του προσφεύγοντος αποτέλεσε περιορισμό του δικαιώματός του στην ελευθερία της έκφρασης και προσέγγισε την υπόθεση υπό το πρίσμα του άρθρου 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ.

Αρχικά, το ΕΔΔΑ εξέτασε αν η κύρωση προβλεπόταν από τον νόμο, όπως απαιτείται από το άρθρο 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ, διότι ο προσφεύγων έδωσε συνέντευξη για ένα ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος (σκέψεις 53-57). Ωστόσο, το Δικαστήριο δεν εξέφρασε κρίση

επί του συγκεκριμένου ζητήματος ενόψει των επόμενων συμπερασμάτων του. Συγκεκριμένα, κρίσιμο εν προκειμένω για το ΕΔΔΑ ήταν αν ο υπό κρίση περιορισμός ήταν αναγκαίο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου παρέπεμψε σε κριτήρια στάθμισης των αντικρουόμενων δικαιωμάτων, όπως αν ο προσφεύγων συμμετέχει σε μια συζήτηση δημοσίου ενδιαφέροντος, πόσο γνωστός ήταν ο παθών, τη φύση του θέματος συζήτησης, την προηγούμενη συμπεριφορά του παθόντος, το περιεχόμενο, τον τρόπο απόκτησης και την αλήθεια των πληροφοριών, τον τρόπο δημοσίευσης των απόψεων και τις συνέπειές τους, τη βαρύτητα της επιβληθείσας ποινής.

Εφαρμόζοντας τα ανωτέρω κριτήρια στην παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο προσφεύγων εξέφρασε θέσεις αναφορικά με ένα ζήτημα δημοσίου ενδιαφέροντος και ότι ο διευθυντής της δικηγορικής εταιρείας ήταν ένα ευρύτερα γνωστό πολιτικό πρόσωπο (σκέψεις 73-78). Επιπλέον, απεφάνθη ότι οι αναφορές του προσφεύγοντος, παρότι περιείχαν σοβαρές κατηγορίες, θα έπρεπε να εξεταστούν εντασσόμενες σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κριτικής που αφορά τη σχέση πολιτικής και δημόσιας διοίκησης ως θέμα δημόσιου ενδιαφέροντος (σκέψεις 79-84). Επιπλέον, παρότι επρόκειτο για συνέντευξη σε τηλεοπτικό κανάλι, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι αυτή δεν έγινε ευρύτερα γνωστή στην περιοχή του Πόρτο (σκέψη 85). Τέλος, το Δικαστήριο έκρινε ότι η ποινή που επιβλήθηκε στον προσφεύγοντα ήταν ιδιαιτέρως βαριά και αποτέλεσε δυσανάλογο περιορισμό του δικαιώματός του στην ελευθερία του λόγου. Με αυτό το σκεπτικό το ΕΔΔΑ απεφάνθη ομόφωνα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 10 ΕΣΔΑ για την προστασία της ελευθερίας της έκφρασης.

3. Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι

Χρήση πυροβόλων όπλων από ακτοφύλακες κατά την επιχείρηση αναχαίτισης σκάφους – Άσκηση δυνητικώς θανατηφόρας βίας – Υποχρέωση ενδελεχούς και αντικειμενικής ανάλυσης όλων των συναφών στοιχείων – Υπερβολική χρήση βίας – Ασαφές (ελληνικό) κανονιστικό πλαίσιο περί χρήσης

πυροβόλων όπλων από το σώμα της ακτοφυλακής – Καταδίκη για παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ (ουσιαστικό και διαδικαστικό σκέλος) (ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.1.2024, Alkhatib κ.λπ. κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 3566/16)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 16.1.2024, Alkhatib κ.λπ. κατά Ελλάδας, αριθμ. αιτ. 3566/16

Στην υπόθεση Alkhatib κ.λπ. κατά Ελλάδας, η Ελλάδα καταδικάστηκε από το ΕΔΔΑ για παραβίαση του ουσιαστικού και διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη ζωή). Η καταδίκη αφορά τον τραυματισμό συγγενούς των προσφευγόντων από βολή όπλου ακτοφυλακά, κατά τη διάρκεια επιχείρησης αναχαίτισης ταχύπλοου σκάφους. Το ταχύπλοο, που μετέφερε παρανόμως άτομα στην Ελλάδα, εντοπίστηκε από την ακτοφυλακή της Καλύμνου ανοιχτά της Ψερίμου και δεν υπάκουσε στη διαταγή της ακτοφυλακής περί ακινητοποίησής του προς έλεγχο. Ακολούθησαν επικίνδυνοι ελιγμοί του ταχύπλοου, σύγκρουση με το σκάφος της ακτοφυλακής, προειδοποιητικές βολές από τον πλοηγό του σκάφους της ακτοφυλακής σε ασφαλή θαλάσσιο χώρο, καθώς και, κατόπιν εντολής του κυβερνήτη του σκάφους περιπολίας, στοχευμένες βολές στην εξωλέμβια μηχανή του ταχύπλοου, με σκοπό την ακινητοποίησή του. Κατά τη ρίψη δεκατριών βολών προς την εξωλέμβια μηχανή, ο συγγενής των προσφευγόντων, επιβάτης του ταχύπλοου, δέχθηκε σφαίρα στο κεφάλι. Ο πλοηγός του σκάφους της ακτοφυλακής τραυματίστηκε επίσης στον αριστερό βραχίονα κατά την επιχείρηση αναχαίτισης (σκέψεις 5-12). Ο συγγενής των προσφευγόντων, σοβαρά τραυματισμένος, απεβίωσε λίγους μήνες μετά το περιστατικό σε κλινική της Σουηδίας (σκέψη 53).

Από τη διενεργηθείσα ΕΔΕ δεν προέκυψε πειθαρχική ή διοικητική ευθύνη του πληρώματος της ακτοφυλακής (σκέψη 32). Πέραν της διοικητικής, κινήθηκαν επίσης ποινικές διαδικασίες αφενός σε βάρος των δύο ακτοφυλάκων, αφετέρου σε βάρος του πλοηγού του ταχύπλοου σκάφους και του βοηθού του. Ως προς τους ακτοφύλακες, η Εισαγγελία του Ναυτοδικείου Πειραιά, στηριζόμενη στα συμπεράσματα της ΕΔΕ και στις καταθέσεις των ακτοφυλάκων, έθεσε την υπόθεση στο αρχείο, ελλείψει ενδείξεων τέλεσης αξι-

όποιων πράξεων (σκέψεις 39-41). Ο πλοηγός του ταχύπλοου και ο βοηθός του καταδικάστηκαν, αντίθετως, από το Εφετείο Κακουρηγημάτων της Ρόδου για παράνομη είσοδο στη χώρα και παράνομη διακίνηση υπηκόων τρίτων χωρών. Ο πλοηγός του ταχύπλοου, όμως, απηλλάγη των κατηγοριών απόπειρας πρόκλησης ναυαγίου με τη θέση ανθρώπινης ζωής σε κίνδυνο, σοβαρής σωματικής βλάβης και έκθεσης άλλου σε κίνδυνο ζωής (σκέψεις 42, 48, 52).

Το ΕΔΔΑ εξέτασε αν η έρευνα των ελληνικών αρχών για τον σοβαρό τραυματισμό του επιβάτη και την άσκηση δυνητικώς θανατηφόρας βίας είναι σύμφωνη με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 2 ΕΣΔΑ. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου υπήρξε παραβίαση του διαδικαστικού σκέλους του άρθρου 2 ΕΣΔΑ, διότι η έρευνα των ελληνικών αρχών υπήρξε ανεπαρκής, με πολυάριθμα κενά που δεν επέτρεψαν να αποδειχθεί αν η άσκηση δυνητικώς θανατηφόρας βίας ήταν δικαιολογημένη ή όχι (σκέψεις 94-95). Κατά το ΕΔΔΑ, δεν ελήφθησαν τα επιβεβλημένα μέτρα, όπως: ιατροδικαστική πραγματογνωμοσύνη αναφορικά με τον τραυματισμό, με πλήρη και ακριβή έκθεση· βαλλιστική έκθεση που να αποδεικνύει το σημείο όπου βρισκόταν ο τραυματισθείς όταν επλήγη από το βλήμα, και τις τροχιές των διάφορων βολών, ώστε να μπορεί να κριθεί αν ο τραυματισμός οφειλόταν σε εξοστρακισμό ή σε σφαίρα που είχε χάσει τον στόχο της (βλ. μηχανή του ταχύπλοου)· λεπτομερές πραγματογνωμοσύνη περί του κινδύνου βύθισης του σκάφους της ακτοφυλακής από συγκρούσεις με το ταχύπλοο, όπως επικαλέστηκαν τα μέλη της ακτοφυλακής (σκέψης 90-91).

Πέραν αυτών, ο αρμόδιος εισαγγελέας του Ναυτοδικείου Πειραιά αρκέστηκε στο να υιοθετήσει τα πορίσματα της ΕΔΕ, επαναλαμβάνοντας την εκδοχή των γεγονότων από την πλευρά της ακτοφυλακής. Η εισαγγελική πράξη, με την οποία τέθηκε στο αρχείο η υπόθεση περί ποινικής ευθύνης των ακτοφυλάκων, δεν περιείχε αναφορές στην προηγηθείσα απαλλαγή του πλοηγού του ταχύπλοου από το Εφετείο Κακουρηγημάτων Ρόδου, ως προς τις κατηγορίες απόπειρας πρόκλησης ναυαγίου με θέση της ανθρώπινης ζωής σε κίνδυνο και έκθεσης άλλου σε κίνδυνο ζωής. Η συγκεκριμένη δικαστική απόφαση, στηριζόμενη και

σε καταθέσεις των δύο ακτοφυλάκων, διέψευδε τα πορίσματα της ΕΔΕ ως προς το κατά πόσον οι ακτοφύλακες βρέθηκαν σε κίνδυνο ζωής, καθώς και ως προς την ευθύνη του πλοηγού του ταχύπλου για τον τραυματισμό του συγγενούς των προσφευγόντων. Μια ενδελεχής και αντικειμενική ανάλυση όλων των συναφών στοιχείων, αντιθέτως, θα επέβαλλε, κατά το ΕΔΔΑ, η εισαγγελική πράξη να αναφέρει αιτιολογημένα την απόκλιση από τα πραγματικά γεγονότα που δέχθηκε το Εφετείο Κακουρηγιμάτων (σκέψεις 91-92).

Ως προς το ουσιαστικό σκέλος, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε επίσης παραβίαση του άρθρου 2 ΕΣΔΑ. Κατά το σκεπτικό του ΕΔΔΑ οι ακτοφύλακες δεν επέδειξαν την απαιτούμενη από τις περιστάσεις επιμέλεια για να περιορίσουν τον οποιονδήποτε κίνδυνο ζωής στο ελάχιστο. Έγινε δεκτό ότι οι ακτοφύλακες έκαναν χρήση υπερβολικής βίας, ενώ το σχετικό κανονιστικό πλαίσιο περί χρήσης πυροβόλων όπλων από τα μέλη της ακτοφυλακής, σύμφωνα με το οποίο έδρασαν οι ακτοφύλακες, εκρίθη ασαφές (contexte de réglementation incertaine). Δεν αποδείχτηκε δε από την Ελληνική Κυβέρνηση ότι η χρήση βίας σε βάρος του συγγενούς των προσφευγόντων ήταν απολύτως αναγκαία κατ' άρθρο 2 παρ. 2 ΕΣΔΑ (σκέψεις 155-156).

Ειδικότερα, εξετάστηκε κατ' αρχάς το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο περί χρήσης βίας εκ μέρους της ακτοφυλακής. Ρυθμιστικό πλαίσιο εν προκειμένω ήταν ιδίως το άρθρο 10 (Χρήση όπλων κατά την εκτέλεση υπηρεσίας και αρχές που τη διέπουν) του από 27.4.2004 Κανονισμού οπλοκατοχής, οπλοφορίας και οπλοχρησίας Λιμενικού Σώματος, η από 16.9.2014 Διαταγή του Αρχηγού του Γενικού Επιτελείου του Λιμενικού Σώματος σχετικά με τη μικτή ευρωπαϊκή επιχείρηση «Ποσειδών – Θαλάσσια Σύνορα 2004» του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Συνοριοφυλακής και Ακτοφυλακής (Frontex), και οι κανόνες εμπλοκής του 1992 με βάση την υπ' αριθμ. 5/92 Πάγια Διαταγή της 23.12.1992 για τους «κανόνες εμπλοκής για τα σκάφη περιπολίας» των Διευθύνσεων Λιμενικού Σώματος και Κρατικής Ασφάλειας του Υπουργείου Εμπορικής Ναυτιλίας.

Κατά το ΕΔΔΑ, ο Κανονισμός του 2004, ο οποίος

επαναλαμβάνει κατ' ουσίαν τις διατάξεις του νόμου 3169/2003 (περί οπλοφορίας και χρήσης πυροβόλων όπλων από αστυνομικούς), *prima facie* παρέχει ένα επαρκές νομικό πλαίσιο ως προς τη χρήση βίας εκ μέρους των ακτοφυλάκων. Ειδικότερα, προβλέπει την προηγούμενη εξάντληση ηπιότερων μέσων, σαφή και κατανοητή προειδοποίηση επικείμενης χρήσης πυροβόλου όπλου, και κυρίως ότι η χρήση πυροβόλου όπλου δεν πρέπει να συνιστά υπερβολικό μέτρο σε σχέση με το είδος της απειλούμενης βλάβης και την επικινδυνότητα της αντίστοιχης απειλής. Οι ίδιες ρυθμίσεις απαιτούν μετριοπαθή χρήση του όπλου, ήτοι την πρόκληση μόνον του αναγκαίου και όσο το δυνατόν λιγότερο σοβαρού πλήγματος (βλ. σκέψεις 127-128 περί του άρθρου 10 παρ. 3-4 Κανονισμού του 2004).

Αντιθέτως, οι ελληνικές αρχές, συμπεριλαμβανομένων των ακτοφυλάκων, δεν αναφέρθηκαν στις επιταγές του Κανονισμού, αλλά μόνο στους κανόνες εμπλοκής που προβλέπονται στην Οδηγία του 1992, η οποία με τη σειρά της μνημονεύεται στη διαταγή περί της μικτής ευρωπαϊκής επιχείρησης «Ποσειδών – Θαλάσσια Σύνορα 2004». Στην τελευταία διαταγή προβλέπεται η χρήση πυροβόλου όπλου σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του ν. 3169/2003, δηλαδή του πλαισίου περί χρήσης όπλων από αστυνομικούς. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, αν και ο Κανονισμός του 2004 κατά βάση επαναλαμβάνει τις διατάξεις του ν. 3169/2003, υπάρχουν ωστόσο αμφιβολίες ότι οι ακτοφύλακες γνώριζαν τις προϋποθέσεις χρήσης του όπλου με βάση τον Κανονισμό, αλλά και ότι έλαβαν σχετική διαταγή να τις ακολουθήσουν στο πλαίσιο της επίμαχης επιχείρησης. Η σχετικώς παλαιά και αδημοσίευτη (λόγω εμπιστευτικού χαρακτήρα) Οδηγία περί κανόνων εμπλοκής του 1992, αντιθέτως, δεν παρέχει κατά το ΕΔΔΑ ένα λεπτομερές, αλλά κατ' αποτέλεσμα ένα λιγότερο προστατευτικό πλαίσιο για την ανθρώπινη ζωή από εκείνο του Κανονισμού του 2004. Περαιτέρω, οι κανόνες εμπλοκής, σε αντίθεση με τον Κανονισμό του 2004, δεν αναφέρονται στην ανάγκη αποφυγής τραυματισμού τρίτων από άστοχα πυρά ή εξοστρακισμό σφαιρών (βλ. αναλυτικώς σκέψεις 129-130). Κατά τα λοιπά, η ασαφής σχέση μεταξύ του Κανονισμού και των κανόνων εμπλοκής με

βάση την Οδηγία και η αβεβαιότητα περί του εφαρμοστέου νομοθετικού πλαισίου αποτελούν συνθήκες μη συμβατές με την απαίτηση νομοθετικού πλαισίου που παρέχει «επαρκείς και αποτελεσματικές εγγυήσεις κατά της αυθαιρεσίας και της κατάχρησης βίας», εν προκειμένω για την περίπτωση χρήσης δυναμικώς θανατηφόρας βίας (βλ. σκέψεις 131-132).

Τέλος, ως προς την οργάνωση και τη διεξαγωγή της επίδικης επιχείρησης, ελλείπει ιδίως ιδιαίτερης προετοιμασίας, ελέγχου ή αξιολόγησης των κινδύνων από τη χρήση πυροβόλων όπλων, έγινε δεκτό ότι οι ακτοφύλακες πριν τη ρίψη των βολών δεν είχαν λάβει τα αναγκαία μέτρα για να εξασφαλίσουν ότι δεν υπήρχαν άλλοι επιβάτες στο πλοίο. Κατά τούτο, η επιχείρηση αναχαίτισης δεν διεξήχθη με τρόπο που να περιορίζει στο ελάχιστο τη χρήση δυναμικώς θανατηφόρας βίας (σκέψεις 140-142). Το ΕΔΔΑ δεν δέχθηκε τον ισχυρισμό ότι οι ακτοφύλακες ενεργούσαν πιστεύοντας ότι βρίσκονται σε κίνδυνο. Με βάση τα στοιχεία της δικογραφίας, δεν υπήρχε άμεσος κίνδυνος προκληθείς από τον πλοηγό του ταχύπλοου σκάφους ούτε αναγκαιότητα να ακινητοποιηθεί άμεσα το σκάφος, το οποίο ήταν σε φυγή προς την Τουρκία (σκέψεις 151-153).

B. Δικονομικό Ποινικό Δίκαιο

1. Θεμελιώδεις αρχές ποινικής δίκης και δικαιώματα κατηγορουμένου

Ανεξαρτησία και αμεροληψία δικαστηρίου – Αντικειμενική αμεροληψία του Ανωτάτου Δικαστηρίου που έκρινε σε δεύτερο βαθμό τον προσφεύγοντα ένοχο για συνωμοσία με σκοπό τη δωροδοκία δικαστικών λειτουργών (και δη των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου), λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, την κατάθεση του προέδρου του Ανωτάτου Δικαστηρίου ως μάρτυρα κατηγορίας – Η κατάθεση του προέδρου δεν ήταν το μοναδικό αποδεικτικό στοιχείο στο οποίο στηρίχθηκε η καταδίκη του προσφεύγοντος και δεν υπήρξε καθοριστικής σημασίας για την έκβαση της υπόθεσης – Ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου στην εν λόγω υπόθεση, αφού η ανάθεση των υποθέσε-

ων στους δικαστές αυτού, ο καθορισμός των εισηγητών, καθώς και η υπηρεσιακή τους κατάσταση και εξέλιξη δεν εξαρτώνται από τον πρόεδρό του, αλλά ρυθμίζονται από σαφές νομοθετικό πλαίσιο (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Drago Tadić κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 25551/18)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Drago Tadić κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 25551/18

Στην απόφαση Drago Tadić κατά Κροατίας το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το Ανώτατο Δικαστήριο της χώρας, το οποίο καταδίκασε σε δεύτερο βαθμό τον προσφεύγοντα για συνωμοσία με σκοπό τη δωροδοκία των μελών του Ανωτάτου Δικαστηρίου, λαμβάνοντας υπόψη τις επιβαρυντικές για τον προσφεύγοντα μαρτυρικές καταθέσεις του προέδρου του, πληρούσε τα εχέγγυα αμεροληψίας και ανεξαρτησίας κατά το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ.

Εξετάζοντας την αντικειμενική αμεροληψία και την ανεξαρτησία του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κροατίας, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι οι αντιρρήσεις του προσφεύγοντος φαίνονται κατ' αρχήν εύλογες, αφού στην προκειμένη υπόθεση αφενός μεν ο πρόεδρος του Δικαστηρίου είχε καταθέσει ως μάρτυρας κατηγορίας εις βάρος του προσφεύγοντος-κατηγορουμένου για συνωμοσία με σκοπό τη δωροδοκία των δικαστών του δικαστηρίου αυτού, αφετέρου δε υφίσταται ιεραρχική σχέση μεταξύ του προέδρου και των μελών του κρίνοντος δικαστηρίου. Ωστόσο, αν και κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ «η δικαιοσύνη δεν πρέπει μόνο να απονέμεται, αλλά πρέπει επίσης να φαίνεται ότι απονέμεται», τα φαινόμενα πρέπει κάθε φορά να ελέγχονται σε σχέση με την αντικειμενική πραγματικότητα. Πρέπει, δηλαδή, να εξακριβώνονται συγκεκριμένα γεγονότα που δύνανται να εγείρουν αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία του δικαστηρίου στην εκάστοτε υπόθεση. Εν προκειμένω, η καταδίκη του προσφεύγοντος βασίστηκε κυρίως σε αποδεικτικά στοιχεία εκ της μυστικής παρακολούθησής του και στις μαρτυρικές καταθέσεις του πρώην συγκατηγορουμένου του. Η μαρτυρική κατάθεση του προέδρου του Ανωτάτου Δικαστηρίου ελήφθη μεν υπόψη, δεν ήταν όμως το μοναδικό αποδεικτικό στοιχείο εις βάρος του ούτε υπήρξε καθοριστικής σημασίας για την καταδίκη. Ως εκ τούτου, το Ανώτατο Δικαστήριο

πληρούσε τα εχέγγυα ενός αμερόληπτου δικαστηρίου κατά το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (σκέψεις 57 επ.).

Κατά την εξέταση, περαιτέρω, της ανεξαρτησίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου, το ΕΔΔΑ επανέλαβε ότι ως «ανεξαρτησία» νοείται όχι μόνον η εξωτερική, αλλά και η εσωτερική δικαστική ανεξαρτησία, η οποία επιτάσσει οι δικαστές να μη δέχονται οδηγίες ή πιέσεις από συναδέλφους δικαστές ή από εκείνους που έχουν διοικητικές αρμοδιότητες εντός ενός δικαστηρίου, όπως ο πρόεδρος του δικαστηρίου αυτού ή ο πρόεδρος τμήματος του δικαστηρίου αυτού (σκέψη 71). Στην προκειμένη υπόθεση, δεν υφίστανται στοιχεία που καταδεικνύουν ότι οι δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου δέχθηκαν άμεσα ή έμμεσα πιέσεις ή οδηγίες από τον πρόεδρο του Δικαστηρίου, προκειμένου να αποφασίσουν για την ενοχή του προσφεύγοντος, η δε εθνική νομοθεσία φαίνεται να θωρακίζει τους δικαστές σε τέτοιου είδους περιπτώσεις. Ως εκ τούτου, το Ανώτατο Δικαστήριο πληρούσε τα εχέγγυα ενός αντικειμενικού δικαστηρίου κατά το άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (σκέψεις 71 επ.).

Αμεροληψία δικαστηρίου – Εύλογος φόβος ότι δικαστής έχει ήδη διαμορφώσει άποψη σχετικά με την ενοχή του προσφεύγοντος λόγω της συμμετοχής του σε προηγούμενο στάδιο της υπόθεσης (ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.4.2024, Sacharuk κατά Λιθουανίας, αριθμ. αιτ. 39300/18)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.4.2024, Sacharuk κατά Λιθουανίας, αριθμ. αιτ. 39300/18

Ο προσφεύγων, όντας βουλευτής, ψήφισε ηλεκτρονικά κατά τη διάρκεια συνεδριάσεων του κοινοβουλίου, χρησιμοποιώντας την ταυτότητα συναδέλφου του που απουσίαζε χωρίς να έχει λάβει εγκεκριμένη άδεια. Αρχικά η συμπεριφορά του αντιμετωπίστηκε ως πειθαρχική παράβαση, αλλά στη συνέχεια, και αφού είχε λήξει η θητεία του, ασκήθηκε σε βάρος του ποινική δίωξη για κατάχρηση εξουσίας και παράνομη χρήση δημοσίου εγγράφου.

Ο προσφεύγων αθωώθηκε τόσο σε πρώτο όσο και σε δεύτερο βαθμό για τις ως άνω κατηγορίες. Ωστόσο, μετά από αναίρεση που άσκησε ο αρμόδιος εισαγγελέας για νομικές πλημμέλειες, η υπόθεση οδηγήθηκε ενώπιον τριμελούς συνθέσεως του Ανώτατου Ακυρω-

τικού Δικαστηρίου. Η αναίρεση έγινε δεκτή, η απόφαση του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου ακυρώθηκε και η υπόθεση αναπέμφθηκε για νέα κρίση στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο της ουσίας. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο, τελικώς, καταδίκασε τον προσφεύγοντα, ο οποίος, ακολούθως, κατέθεσε αναίρεση κατά της καταδικαστικής απόφασης ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

Κατά τη συζήτηση της αναίρεσης, ο προσφεύγων υπέβαλε αίτημα εξαίρεσης για ένα μέλος της τριμελούς σύνθεσης του Ανωτάτου Δικαστηρίου που θα έκρινε την ασκηθείσα από αυτόν αναίρεση, επειδή ο συγκεκριμένος δικαστής είχε συμμετάσχει (και μάλιστα ως προεδρεύων) στη σύνθεση του Ανωτάτου Δικαστηρίου που –ένα χρόνο πριν– είχε δεχτεί την εισαγγελική αναίρεση κατά της αθωωτικής γι' αυτόν απόφασης και είχε αναπέμψει την υπόθεση για νέα κρίση. Το αίτημα του προσφεύγοντος απορρίφθηκε, όπως και η αίτηση αναίρεσης που είχε υποβάλει.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε την πάγια νομολογία του, κατά την οποία η ύπαρξη αμεροληψίας για τους σκοπούς του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ πρέπει να εξακριβώνεται βάσει ενός υποκειμενικού και ενός αντικειμενικού κριτηρίου: αφενός μεν θα πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η προσωπική πεποίθηση και η συμπεριφορά συγκεκριμένου δικαστή, δηλαδή αν ο δικαστής είχε προσωπική προκατάληψη ή μεροληψία σε συγκεκριμένη υπόθεση, αφετέρου δε θα πρέπει να διαπιστώνεται αν το δικαστήριο καθ' εαυτό, και μεταξύ άλλων η σύνθεσή του, παρείχε επαρκείς εγγυήσεις, ώστε να αποκλειστεί κάθε εύλογη αμφιβολία ως προς την αμεροληψία του (σκέψη 101). Κρίσιμο καθίσταται, επομένως, το ερώτημα αν ο φόβος για ενδεχόμενη μεροληψία είναι εύλογος και αντικειμενικά δικαιολογημένος, διότι, αν πράγματι είναι δικαιολογημένος, τίθεται εν αμφιβολία η εμπιστοσύνη που θα πρέπει να εμπνέουν τα δικαστήρια σε μια δημοκρατική κοινωνία (σκέψη 102).

Εν προκειμένω, ουδέν στοιχείο προέκυψε που να καταδεικνύει προσωπική προκατάληψη του συγκεκριμένου δικαστή, του οποίου ζητήθηκε η εξαίρεση, εναντίον του προσφεύγοντος. Ωστόσο, τέθηκε το ζήτημα της αντικειμενικής αμεροληψίας του δικαστηρίου, λόγω της συμμετοχής του συγκεκριμένου

δικαστή σε σύνθεση που έκρινε την αυτή υπόθεση σε προηγούμενο στάδιο.

Το ΕΔΔΑ επανέλαβε ότι η συμμετοχή ενός δικαστή σε διαφορετικά στάδια της ίδιας υπόθεσης δεν αρκεί καθ' εαυτή για να θεωρηθεί ότι εγείρονται αντικειμενικές αμφιβολίες για τη μεροληψία του. Ωστόσο, τούτο δεν ισχύει αν οι αποφάσεις που εκδόθηκαν σε προηγούμενα στάδια περιέχουν διαπιστώσεις, οι οποίες πράγματι προδικάζουν την κρίση περί ενοχής του κατηγορουμένου στις μεταγενέστερες διαδικασίες (σκέψη 106).

Στην υπό κρίση περίπτωση, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι το Ανώτατο Δικαστήριο, κατά τη δεύτερη ενώπιόν του κρίση της υπόθεσης, βασίστηκε στα ίδια πραγματικά περιστατικά που είχαν ήδη αξιολογηθεί όταν η υπόθεση είχε αχθεί για πρώτη φορά ενώπιόν του, καθώς και ότι η πρώτη απόφαση του Ακυρωτικού Δικαστηρίου περιείχε διαπιστώσεις που πράγματι προδίκαν το ζήτημα της ενοχής του προσφεύγοντος κατά τη μεταγενέστερη διαδικασία ενώπιον του αυτού δικαστηρίου (σκέψεις 107-109).

Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι αμφιβολίες του προσφεύγοντος ως προς την αμεροληψία του Ακυρωτικού Δικαστηρίου ήταν αντικειμενικά δικαιολογημένες, με αποτέλεσμα να συντρέχει παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ (σκέψεις 114-115).

Τεκμήριο αθωότητας (“δεύτερη διάσταση”) – Συμβατή με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ η απόρριψη αίτησης αποζημίωσης αδικώς καταδικασθέντος με την αιτιολογία ότι δεν απεδείχθη η αθωότητά του (ΕΔΔΑ, απόφ. της 11.6.2024, Nealon και Hallam κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθμ. αιτ. 32483/19, 35049/19, με μειοψηφία)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 11.6.2024, Nealon και Hallam κατά Ηνωμένου Βασιλείου, αριθμ. αιτ. 32483/19, 35049/19, με μειοψηφία

Ο Victor Nealon είχε καταδικαστεί σε ισόβια κάθειρξη για το αδίκημα της απόπειρας βιασμού. Ενώ είχε ήδη εκτίσει 17 έτη από την ποινή του, η Επιτροπή Αναθεώρησης Ποινικών Υποθέσεων παρέπεμψε την υπόθεση στο Εφετείο για εκ νέου εκδίκαση, καθώς από περαιτέρω έρευνα βρέθηκε DNA άγνωστου άνδρα στα ρούχα που φορούσε το θύμα κατά την

επίμαχη νύχτα. Το Εφετείο έκανε δεκτή την αίτηση επανάλληψης της δίκης και απήλλαξε τον Nealon, κρίνοντας ότι, αν και τα στοιχεία αυτά δεν καταρρίπτουν πλήρως το κατηγορητήριο, ωστόσο επηρεάζουν ουσιωδώς το ασφαλές συμπέρασμα περί της ενοχής του (σκέψη 23).

Ο Sam Hallam είχε καταδικαστεί για ανθρωποκτονία και σύσταση συμμορίας με σκοπό την τέλεση σοβαρής σωματικής βλάβης και παράνομης βίας. Ενώ είχε ήδη εκτίσει 7 έτη από την ποινή του, η υπόθεσή του παραπέμφθηκε προς νέα εκδίκαση ενώπιον του Εφετείου λόγω νέων στοιχείων. Και στην υπόθεση αυτή, το Εφετείο έκρινε ότι βάσει των νέων στοιχείων το συμπέρασμα περί της ενοχής του Hallam δεν ήταν πλέον ασφαλές, χωρίς ωστόσο να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο Hallam ήταν αθώος (σκέψη 24).

Οι αιτούντες ζήτησαν αποζημίωση για τις ποινές που είχαν ήδη εκτίσει. Σύμφωνα με την οικεία εθνική νομοθεσία, μέχρι το 2014 προϋπόθεση για την παροχή αποζημίωσης ήταν η διαπίστωση «δικαστικής πλάνης» (“miscarriage of justice”). Η έννοια αυτή δεν ερμηνευόταν ομοιόμορφα από τα δικαστήρια. Το 2014 η οικεία νομοθεσία τροποποιήθηκε βάσει σχετικής νομολογίας και στο εξής αποζημίωση μπορούσε να επιδικαστεί μόνον εάν τα νέα πραγματικά περιστατικά αποδείκνυαν πέραν εύλογης αμφιβολίας ότι ο αιτών δεν είχε διαπράξει το έγκλημα. Η προϋπόθεση αυτή κρίθηκε ότι δεν συνέτρεχε εν προκειμένω, και ως εκ τούτου οι αιτήσεις αποζημίωσης απερρίφθησαν (σκέψεις 26 και 12 έως 22).

Σε συνέχεια της προηγούμενης νομολογίας του, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το τεκμήριο αθωότητας δεν επενεργεί μόνον στο πλαίσιο μιας ποινικής διαδικασίας, αλλά διαθέτει και «δεύτερη διάσταση» (“second aspect”), υπό την έννοια ότι αναπτύσσει ισχύ και μετά την ποινική καταδίκη (σκέψεις 101-108, βλ. συναφώς ΕΔΔΑ, απόφ. της 25.3.1983, υπόθ. Minelli κατά Ελβετίας, αριθμ. αιτ. 62/1983, ΕΔΔΑ, απόφ. της 25.8.1987, υπόθ. Englerl κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 123/1987, ΕΔΔΑ, απόφ. της 25.8.1987, υπόθ. Nölkenbockhoff κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 123/1987, ΕΔΔΑ, απόφ. της 25.8.1987, υπόθ. Lutz κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 123/1987). Κατά το ΕΔΔΑ, η «δεύτερη διάσταση» του τεκμηρίου αθωό-

τητας έχει την έννοια ότι εμποδίζει οποιαδήποτε δημόσια αρχή να μεταχειριστεί ως ένοχο ένα πρόσωπο το οποίο έχει απαλλαγεί από ποινικές κατηγορίες ή για το οποίο η ποινική δίωξη έχει παύσει.

Ειδικώς όσον αφορά την επίδραση του τεκμηρίου αθωότητας στις περιπτώσεις αιτήσεων αποζημίωσης αδικώς ή παρανόμως καταδικασθέντων, το ΕΔΔΑ διέκρινε, κατά την προηγούμενη νομολογία του, μεταξύ αθωωτικών αποφάσεων και αποφάσεων με τις οποίες παύει η ποινική δίκη (“discontinuance”), κρίνοντας ότι στις περιπτώσεις των αθωωτικών αποφάσεων η προστασία που παρέχει το τεκμήριο αθωότητας θα πρέπει να είναι αυξημένη (βλ. σκέψεις 151-166). Ωστόσο, στην προκειμένη υπόθεση το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διάκριση αυτή δεν είναι απαραίτητο να διατηρηθεί στο εξής (σκέψη 167). Η παραβίαση της «δεύτερης διάστασης» του τεκμηρίου αθωότητας θα πρέπει να κρίνεται με βάση το αν οι δημόσιες αρχές ενός κράτους μέλους καταλογίζουν ποινική ευθύνη σε ένα πρόσωπο, με την έννοια ότι υιοθετούν μια άποψη η οποία υποδεικνύει ποινική ευθύνη του προσώπου και έτσι υπονοείται ότι η έκβαση της ποινικής δίκης θα έπρεπε να είναι διαφορετική. Το κριτήριο δε αυτό ισχύει ανεξαρτήτως αν είχε προηγηθεί αθώωση ή παύση της ποινικής δίωξης (σκέψη 168).

Στην προκειμένη περίπτωση, η απόρριψη των αιτήσεων αποζημίωσης από τις αρχές του Ηνωμένου Βασιλείου, για τον λόγο ότι δεν απεδείχθη πέραν πάσης εύλογης αμφιβολίας ότι οι αιτούντες δεν είχαν διαπράξει τα εγκλήματα που τους είχαν αποδοθεί, δεν υποδεικνύει ποινική ευθύνη των προσώπων αυτών, ούτε δε υπονοείται διά της κρίσεως αυτής ότι η έκβαση της ποινικής δίκης θα έπρεπε να είναι διαφορετική. Κατά τούτο, δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

Πάντως, κατά τη γνώμη πέντε δικαστών, υπήρξε εν προκειμένω παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ. Κατά την άποψη αυτή, η προϋπόθεση που τίθεται από το εθνικό δίκαιο περί αποδείξεως πέραν πάσης αμφιβολίας ότι ο αιτών δεν έχει διαπράξει το αδίκημα συνιστά καθ’ εαυτή παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, καθώς δημιουργεί τεκμήριο περί της ενοχής του αιτούντος, και μάλιστα ενώ η καταδίκη

του έχει πλέον ανατραπεί αμετακλήτως. Η άποψη δε της πλειοψηφούσας γνώμης ότι το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται μόνον όταν –βάσει της διατύπωσης– υπονοείται ποινική ευθύνη του ενδιαφερόμενου προσώπου περιορίζει υπερβολικά το πεδίο εφαρμογής και την αποτελεσματικότητα του τεκμηρίου αθωότητας, αφού υπό την εκδοχή αυτή κατ’ ουσίαν κάθε σχετική κρίση θεωρείται συμβατή με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, στον βαθμό που σε αυτήν δεν περιλαμβάνεται διατύπωση βάσει της οποίας ο αιτών χαρακτηρίζεται ένοχος ή μη αθώος.

Τεκμήριο αθωότητας και κρίσεις περί συμμετόχων που δικάζονται χωριστά – Σε πολύπλοκες υποθέσεις η αναφορά του δικαστηρίου της ουσίας στη συμμετοχή τρίτων προσώπων, τα οποία ενδέχεται να δικασθούν χωριστά αργότερα, δεν αποκλείεται να είναι απαραίτητη κατά την εξέταση της ενοχής του κατηγορουμένου – Στην περίπτωση αυτή το δικαστήριο πρέπει να περιορίζεται αποκλειστικά σε όσες πληροφορίες είναι αναγκαίες για την εκτίμηση της ενοχής του κατηγορουμένου (ΕΔΔΑ, απόφ. της 17.9.2024, C.O. κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 16678/22)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 17.9.2024, C.O. κατά Γερμανίας, αριθμ. αιτ. 16678/22

Στην απόφαση C.O. κατά Γερμανίας το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ από τις διαπιστώσεις που περιέχονταν στην καταδικαστική για τον προσφεύγοντα απόφαση σχετικά με τον συμμετόχο του, ο οποίος δικάστηκε χωριστά.

Σε σύνθετες ποινικές διαδικασίες, στις οποίες εμπλέκονται πολλά πρόσωπα που δεν μπορούν να δικαστούν από κοινού, η αναφορά του δικαστηρίου της ουσίας στη συμμετοχή τρίτων προσώπων, που ενδέχεται να δικαστούν χωριστά αργότερα, δεν αποκλείεται να είναι απαραίτητη κατά την εξέταση της ενοχής του κατηγορουμένου. Τα ποινικά δικαστήρια υποχρεούνται να εξακριβώνουν τα κρίσιμα για την ενοχή του κατηγορουμένου πραγματικά περιστατικά με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και δεν μπορούν να αναφέρονται σε αυτά ωσάν να επρόκειτο περί απλών ισχυρισμών ή υποψιών – ακόμα και αν τούτα αφορούν τη συμμετοχή τρίτων προσώπων μη

κατηγορουμένων στη δίκη. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, πρέπει να περιορίζονται στις αναγκαίες μόνο πληροφορίες για την εκτίμηση της ενοχής του κατηγορουμένου (σκέψη 60). Για την κρίση περί συμβατότητας των αναφορών σε τρίτους με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, κρίσιμη είναι τόσο η γλωσσική διατύπωση της ποινικής απόφασης όσο και οι ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε περίπτωσης. Λαμβανομένων υπόψη της φύσης και του πλαισίου της εκάστοτε διαδικασίας, πάντως, ακόμα και η χρήση ατυχών εκφράσεων μπορεί να μην είναι καθοριστικής σημασίας για τη διάκριση μεταξύ της συμβατής με το άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ δήλωσης ότι ο τρίτος είναι απλώς ύποπτος για την τέλεση ενός αδικήματος και της σαφούς δήλωσης, παρά την έλλειψη αμετάκλητης καταδίκης, ότι τούτος είναι ένοχος (σκέψη 58).

Εν προκειμένω, ενώ αρχικώς είχε ασκηθεί κοινή ποινική δίωξη εις βάρος του προσφεύγοντος και άλλων δύο προσώπων για αδικήματα φοροδιαφυγής στο πλαίσιο συναλλαγών «Cum-Ex», τα εθνικά δικαστήρια έκριναν εν συνεχεία σκόπιμο τον χωρισμό της υπόθεσης λόγω της πολυπλοκότητάς της, με αποτέλεσμα η δίκη εις βάρος των άλλων δύο προσώπων να λάβει χώρα πριν από εκείνη εις βάρος του προσφεύγοντος. Στην καταδικαστική για τα άλλα δύο πρόσωπα απόφαση περιεχόταν λεπτομερής περιγραφή και νομική αξιολόγηση της δράσης του προσφεύγοντος, καίτοι εκείνος δεν ήταν κατηγορούμενος στην επίμαχη δίκη. Οι εν λόγω διατυπώσεις, ωστόσο, δεν αξιολογήθηκαν από το ΕΔΔΑ ως παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας του προσφεύγοντος, αφού ήσαν απαραίτητες για την αιτιολόγηση της στοιχειοθέτησης της συναυτουργίας και της συνέργειας σε φοροδιαφυγή, για τις οποίες καταδικάστηκαν οι κατηγορούμενοι σε εκείνη τη δίκη, και δεν αφορούσαν την ενοχή του προσφεύγοντος για τη φοροδιαφυγή, αλλά μόνο στην πλήρωση της ειδικής υπόστασης και στις προϋποθέσεις του αδικού. Επιπλέον, η αιτιολογία της καταδικαστικής αυτής απόφασης δεν περιείχε διατυπώσεις που προδίκιζαν την ενοχή του προσφεύγοντος ούτε δέσμευε, εξάλλου, το δικαστήριο που θα επιλαμβανόταν της κατηγορίας εις βάρος του. Από τη γλωσσική διατύπωση της επίμαχης απόφασης καθίστατο, αντιθέτως, σαφές ότι το εθνικό δικαστήριο

αναφερόταν στον προσφεύγοντα ως «αυτοτελώς διωκόμενο πρόσωπο», τονίζοντας ότι δεν αποφαινόταν επί της ενοχής αυτού, αλλά επί της ενοχής των κατηγορουμένων στο πλαίσιο της επίμαχης δίκης. Τέλος, οι δηλώσεις που περιέχονταν στην εν λόγω καταδικαστική απόφαση δεν είχαν ουδεμία επίσημη επίδραση στη δίκη εις βάρος του προσφεύγοντος (σκέψεις 61 επ.).

Τεκμήριο αθωότητας και ΜΜΕ – Το δικαίωμα δίκαιης δίκης και το τεκμήριο αθωότητας του προσφεύγοντος δεν παραβιάστηκαν από τη δημοσίευση στα ΜΜΕ των τηλεφωνικών συνομιλιών του με άλλους συγκατηγορούμενους, που καταγράφηκαν από την Υπηρεσία Πληροφοριών Ασφαλείας και έπρεπε να παραμείνουν μυστικές, αφού τα εν λόγω δημοσιεύματα δεν αποτέλεσαν μέρος της δικογραφίας, δεν ελήφθησαν υπόψη από το δικαστήριο που απεφάνθη για την ενοχή του προσφεύγοντος ούτε άσκησαν οποιαδήποτε επιρροή στη σχετική κρίση του (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Drago Tadić κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 25551/18) ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Drago Tadić κατά Κροατίας, αριθμ. αιτ. 25551/18

Στην απόφαση Drago Tadić κατά Κροατίας το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 1 και 2 ΕΣΔΑ από τη δημοσίευση στα μέσα ενημέρωσης –δύο μήνες πριν το Ανώτατο Δικαστήριο αποφανθεί επί της υποθέσεως του προσφεύγοντος (κατηγορία για συνωμοσία με σκοπό τη δωροδοκία των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου για την αθώωση πολιτικού για εγκλήματα πολέμου)– των ηχογραφησεων των τηλεφωνικών του συνομιλιών που έγιναν από την Υπηρεσία Πληροφοριών Ασφαλείας.

Προκειμένου περί δικών που συνοδεύονται από έντονη εκστρατεία του Τύπου, καθοριστικό κριτήριο για την παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1 και 2 ΕΣΔΑ δεν είναι οι υποκειμενικές ανησυχίες του κατηγορουμένου ως προς το αν το κρίνον δικαστήριο υπήρξε απροκατάληπτο, αλλά το κατά πόσον οι φόβοι αυτοί μπορούν να θεωρηθούν αντικειμενικά δικαιολογημένοι ενόψει των ιδιαίτερων περιστάσεων της συγκεκριμένης υπόθεσης. Οι αρνητικές εκστρατείες στα ΜΜΕ, όπως κατεξοχήν συμβαίνει σε πολύκρο-

τες υποθέσεις, δεν αποκλείουν τον δίκαιο χαρακτήρα της δίκης. Αντιθέτως, σε μια δημοκρατική κοινωνία η δίκη μπορεί να παραμένει, παρά την αρνητική δημοσιότητα, δίκαιη στο σύνολό της, εφόσον παρέχονται επαρκείς εγγυήσεις προς τούτο. Για την εκτίμηση του δίκαιου χαρακτήρα της δίκης λαμβάνονται υπόψη μια σειρά κριτηρίων, όπως ο χρόνος που μεσολάβησε μεταξύ της εκστρατείας στον Τύπο και της έναρξης της δίκης (ιδίως δε του καθορισμού της σύνθεσης του δικαστηρίου), το κατά πόσον τα επίμαχα δημοσιεύματα προέρχονταν από τις αρχές ή ενημερώνονταν από αυτές, και το κατά πόσον τα δημοσιεύματα επηρέασαν τους δικαστές και κατά συνέπεια την έκβαση της δίκης. Εξάλλου, οι επαγγελματίες δικαστές διαθέτουν, σε αντίθεση με τα μέλη του σώματος ενόρκων, κατ' αρχήν την κατάλληλη εμπειρία και κατάρτιση ώστε να αντιστέκονται σε κάθε εξωτερική επιρροή κατά τη διαμόρφωση της κρίσης τους (σκέψεις 102 επ.).

Εν προκειμένω, η δημοσίευση τηλεφωνικών συνομιλιών του προσφεύγοντος με τους συγκατηγορούμενους του, που είχαν καταγραφεί από την Υπηρεσία Πληροφοριών Ασφαλείας και έπρεπε να παραμείνουν μυστικές, έλαβε χώρα μόλις οκτώ εβδομάδες πριν την έναρξη της δευτεροβάθμιας δίκης και οφειλόταν σε διαρροή των πληροφοριών από τις αρμόδιες αρχές. Εν τούτοις, τα εν λόγω δημοσιεύματα δεν αποτέλεσαν μέρος της δικογραφίας εις βάρος του προσφεύγοντος, δεν ελήφθησαν υπόψη και δεν επηρέασαν την κρίση των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου, οι οποίοι εξάλλου διαθέτουν ως επαγγελματίες δικαστές εμπειρία και κατάρτιση, ώστε να αγνοούν κάθε επιρροή εκτός της δίκης όταν εκφέρουν δικαστικές κρίσεις (σκέψεις 105 επ.).

Αρχή ne bis in idem – Δυαδικές διαδικασίες – Το διοικητικό πρόστιμο για παραβάσεις ήσσονος σημασίας είναι κύρωση ποινικού χαρακτήρα, δεδομένου ότι ενέχει στοιχεία τιμωρίας και αποτροπής – Επαρκής χρονική σύνδεση της ποινικής και της διοικητικής διαδικασίας – Η διπλή διαδικασία δεν εξυπηρετούσε συμπληρωματικούς σκοπούς, δεν αποτελούσε προβλέψιμη συνέπεια για την επίμαχη πράξη, οι δε επιμέρους διαδικασίες δεν συνδύασθησαν κατά τρόπο ολοκληρωμένο, ώστε να

μπορούν να ιδωθούν ως συνεκτικό σύνολο (ΕΔΔΑ, απόφ. της 3.10.2023, Vasile Sorin Marin κατά Ρουμανίας, αριθμ. αιτ. 17412/16)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 3.10.2023, Vasile Sorin Marin κατά Ρουμανίας, αριθμ. αιτ. 17412/16

Στην απόφαση Vasile Sorin Marin κατά Ρουμανίας το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η σωρευτική επιβολή ποινής και διοικητικού προστίμου στον προσφεύγοντα για πράξεις διατάραξης της δημόσιας τάξης συνιστά παραβίαση του άρθρου 4 παρ. 1 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ. Επαναλαμβάνοντας την πάγια νομολογία του σχετικά με τις δυαδικές κυρώσεις και διαδικασίες, το Δικαστήριο εξέτασε: α) αν οι υπό κρίση διαδικασίες είχαν ποινικό χαρακτήρα, β) αν αφορούσαν τα ίδια πραγματικά περιστατικά (idem), γ) αν το διοικητικό πρόστιμο αποτελούσε «αμετάκλητη καταδίκη», και δ) αν πληρούνταν τα κριτήρια συμβατότητας της ύπαρξης διπλών διαδικασιών με το άρθρο 4 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ (bis).

Για τη διαπίστωση του ποινικού ή μη χαρακτήρα μιας κύρωσης, κρίσιμος είναι σύμφωνα με τα κριτήρια Engel όχι μόνον ο νομικός χαρακτηρισμός της επίμαχης παράβασης στο εθνικό δίκαιο, αλλά και η ίδια η φύση της παράβασης, καθώς και ο βαθμός αυστηρότητας της επαπειλούμενης κύρωσης. Το δεύτερο και το τρίτο κριτήριο δεν χρειάζεται απαραίτητως να συντρέχουν σωρευτικά, χωρίς ωστόσο να αποκλείεται η σωρευτική προσέγγιση σε περιπτώσεις όπου δεν είναι δυνατή η εξαγωγή σαφούς συμπεράσματος από την εξέταση κάθε κριτηρίου μεμονωμένα. Το επίμαχο πρόστιμο χαρακτηριζόταν μεν στην εθνική νομοθεσία ως διοικητικό για παραβάσεις ήσσονος σημασίας και το ύψος του ήταν χαμηλό –εν γένει (έως 250 ευρώ) αλλά και στη συγκεκριμένη υπόθεση (50 ευρώ)–, πλην όμως αποσκοπούσε στην τιμωρηση και στην αποτροπή συμπεριφορών ικανών να υπονομεύσουν τις κατοχυρωμένες προστατευόμενες κοινωνικές αξίες, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τις ποινικές κυρώσεις. Ως εκ τούτου, επρόκειτο για κύρωση ποινική φύσεως (σκέψεις 40 επ.).

Τα πραγματικά περιστατικά υπήρξαν σε αμφοτέρες τις διαδικασίες τα ίδια, δηλαδή μια συμπλοκή σε κάποιο νυχτερινό κέντρο διασκέδασης. Το γεγονός ότι στη μεν διοικητική διαδικασία έγινε λόγος για απλή

λεκτική βία, στη δε ποινική για βίαιες πράξεις, απειλές και καταστροφή περιουσίας δεν ασκεί επιρροή για την κατάφαση της ταυτότητας της πράξης (idem). Επομένως, οι απαγγελθείσες ποινικές κατηγορίες περιελάμβαναν τα πραγματικά περιστατικά της διοικητικής παράβασης στο σύνολό τους και, αντιστρόφως, τα πραγματικά περιστατικά της διοικητικής παράβασης δεν περιείχαν στοιχεία μη περιεχόμενα στο ποινικό αδίκημα για το οποίο κατηγορήθηκε προσφεύγων (σκέψεις 46 επ.).

Επιπλέον, η διοικητική απόφαση επιβολής προστίμου είχε καταστεί αμετάκλητη κατά τον χρόνο δίωξης και παραπομπής του προσφεύγοντος στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο (σκέψεις 52 επ.).

Τέλος, κατά τον έλεγχο της αρκούντως στενής σχέσης μεταξύ των δυαδικών διαδικασιών ως προς την ουσία και τον χρόνο –και συνακόλουθα τον έλεγχο της συμβατότητάς τους με το άρθρο 4 παρ. 1 του 7^{ου} Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ– σημαντικοί παράγοντες είναι οι εξής:

– κατά πόσον με τις διαφορετικές διαδικασίες επιδιώκονται συμπληρωματικοί σκοποί και συνεπώς αντιμετωπίζονται, όχι μόνον in abstracto αλλά και in concreto, διαφορετικές πτυχές της επίμαχης παράβασης·

– κατά πόσον η δυαδικότητα των σχετικών διαδικασιών ήταν προβλέψιμη συνέπεια της ίδιας παράβασης (in idem), τόσο βάσει νόμου όσο και στην πράξη·

– κατά πόσον οι σχετικές διαδικασίες διεξήχθησαν με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφεύγεται κατά το δυνατόν οποιαδήποτε πρόσθετη επιβάρυνση του καθ' ου, και, ειδικότερα ως προς τη συλλογή και την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων, ιδίως μέσω επαρκούς αλληλεπίδρασης μεταξύ των διαφόρων αρμοδίων αρχών, ώστε να διασφαλισθεί ότι η διαπίστωση πραγματικών περιστατικών στη μία διαδικασία αξιοποιείται και στην άλλη·

– και, προπαντός, κατά πόσον η κύρωση που επιβάλλεται στο πλαίσιο της διαδικασίας που κατέστη αμετάκλητη πρώτη ελήφθη υπόψη στη διαδικασία που κατέστη αμετάκλητη τελευταία, ούτως ώστε να αποφευχθεί η υπερβολική επιβάρυνση του καθ' ου. Αυτός ο τελευταίος κίνδυνος είναι λιγότερο πιθανό να ανακύψει όταν εφαρμόζεται κάποιος αντισταθ-

μιστικός μηχανισμός, προκειμένου να διασφαλισθεί ότι το συνολικό ύψος των επιβαλλόμενων κυρώσεων είναι αναλογικό.

Οι δυαδικές διαδικασίες είναι πιθανότερο να πληρούν τα κριτήρια της συμπληρωματικότητας και της συνοχής εάν οι μη χαρακτηριζόμενες ως ποινικές επαπειλούμενες κυρώσεις προβλέπονται ειδικά για την υπό κρίση συμπεριφορά και έτσι διαφοροποιούνται από εκείνες του «σκληρού πυρήνα του ποινικού δικαίου». Εν προκειμένω, οι δύο διαδικασίες, εκ των οποίων η χαρακτηριζόμενη ως ποινική ξεκίνησε πρώτη, ολοκληρώθηκε όμως τελευταία, συνδέονταν επαρκώς χρονικά. Ωστόσο, δεν εξυπηρετούσαν συμπληρωματικούς σκοπούς, αφού το μεν πρόστιμο αφορούσε μια συμπεριφορά που συνιστούσε μεμονωμένο περιστατικό και όχι πρότυπο τέτοιας συμπεριφοράς, η δε ποινική διαδικασία, που είχε εκκινήσει νωρίτερα, δεν συνεχίστηκε μετά την επιβολή του προστίμου με σκοπό τη συνολική και πληρέστερη αντιμετώπιση της παράβασης. Επιπλέον, ο προσφεύγων δεν μπορούσε να προβλέψει ότι για την ίδια πράξη θα εκνείτο τόσο ποινική όσο και διοικητική διαδικασία εις βάρος του, από τη σώρευση δε αυτή επιβαρύνθηκε πέραν του απολύτως αναγκαίου, αφού το ποινικό δικαστήριο ούτε έλαβε υπόψη το γεγονός ότι για την ίδια πράξη είχε διεξαχθεί ήδη διοικητική διαδικασία ούτε συνεκτίμησε κατά την ήδη επιβληθείσα κύρωση. Ως εκ τούτου, παρά τη χρονική σύνδεσή τους, οι δύο διαδικασίες δεν εξυπηρετούσαν συμπληρωματικούς σκοπούς και δεν συνδυάστηκαν κατά τρόπο ολοκληρωμένο, ώστε να αποτελούν ένα συνεκτικό σύνολο (σκέψεις 54 επ.).

Μεταβολή κατηγορίας από το δευτεροβάθμιο δικαστήριο – Πραγματικά περιστατικά ήδη γνωστά στον κατηγορούμενο – Παραίτηση από το δικαίωμα παροχής δωρεάν νομικής συνδρομής – Μη παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1, 3 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 5.3.2024, Leka κατά Αλβανίας, αριθμ. αιτ. 60569/09)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 5.3.2024, Leka κατά Αλβανίας, αριθμ. αιτ. 60569/09

Στην υπόθεση Leka κατά Αλβανίας το τρίτο τμήμα του ΕΔΔΑ εξέτασε α) τη δυνατότητα του εθνικού δι-

καστηρίου να μεταβάλει την κατηγορία υπό το πρίσμα του άρθρου 6 παρ. 1, 3 ΕΣΔΑ και β) το δικαίωμα του κατηγορουμένου στην παροχή δωρεάν νομικής συνδρομής.

Εν προκειμένω, ο προσφεύγων κατηγορήθηκε αρχικά για ανθρωποκτονία, τετελεσμένη και σε απόπειρα, και παράνομη κατοχή πυροβόλου όπλου και καταδικάστηκε για τα ανωτέρω αδικήματα από το πρωτοβάθμιο εθνικό δικαστήριο. Μετά από έφεση του προσφεύγοντος, το δευτεροβάθμιο εθνικό δικαστήριο μετέβαλε την κατηγορία και τον κήρυξε ένοχο για τα αδικήματα της απόπειρας ληστείας με θανατηφόρο αποτέλεσμα, της απόπειρας ανθρωποκτονίας και της παράνομης κατοχής πυροβόλου όπλου.

Το Δικαστήριο, παραπέμποντας στην προηγούμενη απόφασή του Pélissier και Sassi κατά Γαλλίας, έκρινε ότι το δικαίωμα του κατηγορουμένου να πληροφορηθεί «την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας» (άρθρο 6 παρ. 3 εδ. α' ΕΣΔΑ) περιλαμβάνει τόσο τα πραγματικά περιστατικά που συνιστούν τη φερόμενη ως τελεσθείσα αξιόποινη πράξη όσο και τον σχετικό νομικό χαρακτηρισμό αυτών (σκέψεις 63-64). Πιθανή μεταβολή της κατηγορίας δεν θίγει τα δικαιώματα του κατηγορουμένου, εφόσον του δίνεται η ευκαιρία να οργανώσει αποτελεσματικά την υπεράσπισή του (σκέψη 65).

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι τα στοιχεία που αποτελούν το αδίκημα της ανθρωποκτονίας διαφέρουν από αυτά που συγκροτούν το αδίκημα της απόπειρας ληστείας με θανατηφόρο αποτέλεσμα. Ωστόσο, τα πραγματικά περιστατικά της παρούσας υπόθεσης, ιδίως ότι κατά τον υπό διερεύνηση χρόνο ο ίδιος είχε καλέσει τον παθόντα και του είχε προτείνει να ανταλλάξουν το ποσό των 8.000 ευρώ με τα αντίστοιχα αλβανικά Λεκ, ήταν ήδη γνωστά στον προσφεύγοντα. Συνεπώς, δεν προστέθηκαν νέα πραγματικά περιστατικά στη δίκη του προσφεύγοντος στο δευτεροβάθμιο εθνικό δικαστήριο.

Με δεδομένο μάλιστα ότι άπαντα τα ανωτέρω πραγματικά περιστατικά περιλαμβάνονταν τόσο στο παραπεμπτικό έγγραφο του εισαγγελέα για την εκδίκαση της υπόθεσης όσο και στην πρωτοβάθμια καταδικαστική απόφαση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο προσφεύγων είχε στη διάθεσή του επαρκή χρόνο για να

οργανώσει την υπεράσπισή του. Με αυτό το σκεπτικό το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 1, 3 ΕΣΔΑ.

Όσον αφορά τον ισχυρισμό του προσφεύγοντος περί παραβίασης του δικαιώματός του στη δωρεάν παροχή νομικής συνδρομής, το ΕΔΔΑ δέχθηκε τα ακόλουθα. Ο προσφεύγων ανακρίθηκε από τις αστυνομικές αρχές σε τρεις περιστάσεις, κατά τις οποίες ενημερώθηκε για το δικαίωμά του να παραστεί με συνήγορο. Ωστόσο, η ενημέρωση αυτή ήταν συγκεχυμένη, καθώς δεν κατέστη σαφές στον κατηγορούμενο αν έχει δικαίωμα να παραστεί με συνήγορο της επιλογής του ή αν μπορούσε να ζητήσει την παροχή δωρεάν νομικής συνδρομής. Με αυτό το δεδομένο, πιθανή παραίτηση του προσφεύγοντος από το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο δεν μπορεί να νοηθεί και ως παραίτηση από το δικαίωμα παροχής δωρεάν νομικής συνδρομής. Πράγματι, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι το σχετικό δικαίωμα του προσφεύγοντος περιορίστηκε από τις αλβανικές αρχές.

Εν συνεχεία, το Δικαστήριο εξέτασε κατά πόσον αυτός ο περιορισμός των δικαιωμάτων του προσφεύγοντος κατά τη διάρκεια της ανάκρισής του από τις αστυνομικές αρχές συνιστά και παραβίαση του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη κατά το άρθρο 6 ΕΣΔΑ. Προσέγγισε δε το ζήτημα αυτό μέσα από τα ακόλουθα κριτήρια: α) αν ο κατηγορούμενος ήταν σε ευάλωτη θέση, β) τις περιστάσεις υπό τις οποίες οι αλβανικές αρχές συνέλεξαν το αποδεικτικό υλικό, ενώ ο κατηγορούμενος δεν είχε συνήγορο, γ) αν ο κατηγορούμενος ήταν σε θέση να αμφισβητήσει το αποδεικτικό υλικό και να αντιταχθεί στην αξιοποίησή του, γ) τη φύση της ομολογίας του και τις περιστάσεις υπό τις οποίες αυτή ελήφθη, δ) την αξιοποίηση του αποδεικτικού υλικού που συνέλεξαν οι αρχές χωρίς την παρουσία συνηγόρου, και ιδίως αν αυτό αποτέλεσε τμήμα των αποδεικτικών στοιχείων στα οποία στηρίχθηκε η καταδίκη, και τη δύναμη των λοιπών αποδεικτικών μέσων, και ε) το δημόσιο συμφέρον για τη διερεύνηση του εγκλήματος.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο προσφεύγων δεν βρέθηκε σε ευάλωτη θέση ούτε κατήγγειλε οποιαδήποτε κακομεταχείριση από τις αρχές, ενημερώθηκε για το δικαίωμα σιωπής και μη

αυτοενοχοποίησης και επιπλέον αμφισβήτησε κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία τις καταθέσεις που έδωσε στην προδικασία. Μάλιστα, το εφετείο δεν βασίστηκε στην ομολογία του προσφεύγοντος, αλλά αξιοποίησε περαιτέρω αποδεικτικά μέσα. Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα κριτήρια, το ΕΔΔΑ κατέληξε ομόφωνα στο συμπέρασμα ότι δεν παραβιάστηκε το δικαίωμα του προσφεύγοντος στη δίκαιη δίκη.

Δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο – Παραίτηση από το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο και παροχής δωρεάν νομικής συνδρομής – Προϋποθέσεις για την εγκυρότητα της παραίτησης (ΕΔΔΑ, απόφ. της 8.2.2024, Bogdan κατά Ουκρανίας, αριθμ. αιτ. 3016/16)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 8.2.2024, Bogdan κατά Ουκρανίας, αριθμ. αιτ. 3016/16

Στην υπόθεση Bogdan κατά Ουκρανίας το πέμπτο τμήμα του ΕΔΔΑ εξέτασε την ισχύ της παραίτησης από το δικαίωμα δωρεάν παροχής νομικής συνδρομής από το κράτος, όπως αυτό προβλέπεται από το άρθρο 6 παρ. 1, 3 εδ. γ' ΕΣΔΑ.

Εν προκειμένω ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι στις 14 Απριλίου 2014 συνελήφθη ανεπίσημα από την ουκρανική αστυνομία ως ύποπτος για το αδίκημα της κλοπής. Κατά τη διάρκεια αυτής της ανεπίσημης σύλληψής του, συντάχθηκε έκθεση στην οποία αναφερόταν ότι ο προσφεύγων είχε ενημερωθεί σχετικά με το δικαίωμά του να ζητήσει τον ορισμό συνηγόρου. Στην ίδια έκθεση τέθηκε ιδιόγραφη σημείωση του προσφεύγοντος, με την οποία παραιτήθηκε από το δικαίωμα δωρεάν παροχής νομικής συνδρομής, ενώ ο ίδιος βρισκόταν σε στερητικό σύνδρομο. Τρεις ημέρες αργότερα, ήτοι στις 17 Απριλίου 2014, η ουκρανική αστυνομία συνέλαβε επίσημα τον προσφεύγοντα. Εν συνεχεία, από έγγραφο του τοπικού κέντρου απεξάρτησης προέκυψε ότι ο προσφεύγων είχε διακομιστεί σε αυτό ως εξωτερικός ασθενής την 18^η Απριλίου 2014, παρουσιάζοντας συμπτώματα ψυχολογικών και συμπεριφορικών διαταραχών λόγω χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Κατά την εκδίκαση της υπόθεσης, ο προσφεύγων αιτήθηκε τον ορισμό συνηγόρου και καταδικάστηκε από το δικαστήριο για το αδίκημα της κλοπής. Το δικαστήριο έκρινε ότι η

παραίτηση του προσφεύγοντος από το δικαίωμα ορισμού συνηγόρου κατά την προδικασία ήταν έγκυρη και απέρριψε τους ισχυρισμούς του περί άσκησης βίας από τους ανακριτικούς υπαλλήλους.

Το Δικαστήριο του Στρασβούργου επιβεβαίωσε ότι το δικαίωμα ορισμού συνηγόρου αποτελεί θεμέλιο του δικαιώματος στη δίκαιη δίκη, προστατεύεται από το άρθρο 6 παρ. 3 εδ. γ' ΕΣΔΑ και δύναται να περιοριστεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις (σκέψεις 40-42). Περαιτέρω, το Δικαστήριο παρέθεσε μια σειρά ενδεικτικών κριτηρίων που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να διαγνωστεί κατά πόσον η διαδικασία ενώπιον των εθνικών αρχών πληροί τις προϋποθέσεις της δίκαιης δίκης κατά το άρθρο 6 ΕΣΔΑ (σκέψεις 44-45).

Εν προκειμένω, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι ο προσφεύγων συνελήφθη de facto, έστω και ανεπίσημα, από τις 14 Απριλίου 2014 ως ύποπτος για το αδίκημα της κλοπής. Μάλιστα, ο προσφεύγων υπέγραψε την παραίτησή του από το δικαίωμα παροχής συνηγόρου ενώ βρισκόταν σε ανεπίσημη, de facto κράτηση και έπασχε από στερητικό σύνδρομο. Υπ' αυτό το πρίσμα, το Δικαστήριο έκρινε ότι η παραίτηση του προσφεύγοντος από το δικαίωμα παροχής συνηγόρου δεν ήταν έγκυρη.

Οι πληροφορίες που έδωσε ο προσφεύγων ενώ βρισκόταν υπό στερητικό σύνδρομο και χωρίς την παρουσία συνηγόρου οδήγησαν στην εύρεση και επιστροφή των κλοπιμαίων. Περαιτέρω, αυτές αποτέλεσαν το βασικό αποδεικτικό μέσο για τη μετέπειτα καταδίκη του προσφεύγοντος (σκέψεις 76-78).

Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι ο προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να αμφισβητήσει κατά τη διάρκεια της δίκης την εγκυρότητα αυτών των πληροφοριών. Ωστόσο, το εθνικό δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη την κατάσταση του προσφεύγοντος κατά τη διάρκεια της de facto σύλληψής του και το γεγονός ότι αποστερήθηκε του δικαιώματος ορισμού δικηγόρου. Με αυτό το σκεπτικό, το Δικαστήριο έκρινε ομόφωνα ότι παραβιάστηκε το άρθρο 6 παρ. 1, 3 εδ. γ' ΕΣΔΑ.

2. Θύμα – Αποτελεσματικότητα ερευνών

Αναποτελεσματική ποινική έρευνα σχετικά με τραυματισμούς διαδηλωτών και δημοσιογράφων από την αστυνομία – Απαγόρευση βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης (διαδικαστική πτυχή) (ΕΔΔΑ, απόφ. της 7.5.2024, Tsaava κ.ά. κατά Γεωργίας, αριθμ. αιτ. 13186/20) ΕΔΔΑ, απόφ. της 7.5.2024, Tsaava κ.ά. κατά Γεωργίας, αριθμ. αιτ. 13186/20

Η υπόθεση αφορά τη διάλυση μιας μεγάλης κλίμακας διαδήλωσης τον Ιούνιο του 2019 μπροστά από το κτίριο του Κοινοβουλίου στην Τιφλίδα. Οι προσφεύγοντες ήταν είτε διαδηλωτές είτε δημοσιογράφοι που τραυματίστηκαν κατά τη διάλυση της διαδήλωσης από τη φερόμενη ως υπερβολική χρήση βίας εκ μέρους της αστυνομίας – μεταξύ άλλων, λόγω της χρήσης πλαστικών σφαιρών. Αμέσως μετά τη λήξη των επεισοδίων κινήθηκε αυτεπαγγέλτως διαδικασία ποινικής διερεύνησης όσων συνέβησαν κατά τη διαδήλωση και όλοι οι προσφεύγοντες εξετάστηκαν ως μάρτυρες.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι προσφεύγοντες είχαν εξαντλήσει τα εθνικά ένδικα μέσα, παρά το γεγονός ότι δεν είχαν καταθέσει στο σύνολό τους αστικές αγωγές αποζημίωσης, καθότι όλοι συμμετείχαν ως μάρτυρες στην εν εξελίξει ποινική έρευνα των επίμαχων γεγονότων και όλοι ζήτησαν να λάβουν τη δικονομική ιδιότητα του θύματος στο πλαίσιο αυτής (αν και το σχετικό αίτημα έγινε δεκτό μόνο για ορισμένους εξ αυτών). Τούτο διότι, όταν διερευνώνται πράξεις οι οποίες στοιχειοθετούν σοβαρά αδικήματα κατά της σωματικής ή της ψυχικής ακεραιότητας ενός ατόμου, μόνον οι μηχανισμοί του ποινικού δικαίου μπορούν να διασφαλίσουν επαρκή προστασία και να λειτουργήσουν αποτρεπτικά (σκέψη 178).

Βασικός σκοπός μιας έρευνας για τυχόν παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ είναι η εξασφάλιση της εφαρμογής των εθνικών νόμων που απαγορεύουν τα βασανιστήρια και την απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, της λογοδοσίας των κρατικών φορέων που εμπλέκονται και της τιμωρίας των υπευθύνων. Γίνεται δεκτό από τη νομολογία του ΕΔΔΑ ότι μια έρευνα θα πρέπει να διενεργείται με τέτοιο τρόπο ώστε να

είναι ικανή να οδηγήσει στην τιμωρία των υπευθύνων. Ωστόσο, το αποτέλεσμα της έρευνας και των επακόλουθων ποινικών διαδικασιών (επιβολή ποινών, πειθαρχικών μέτρων) είναι καθοριστικής σημασίας για τη συμμόρφωση με το διαδικαστικό σκέλος του άρθρου 3 ΕΣΔΑ (σκέψη 205). Άλλωστε, η υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας παραμένει, ακόμη και υπό συνθήκες που θέτουν σοβαρές προκλήσεις για την ασφάλεια, όπως σε περιπτώσεις παραβιάσεων που διαπράχθηκαν σε περιβάλλον γενικευμένης βίας (σκέψη 206).

Ως στοιχεία της εν λόγω διαδικαστικής υποχρέωσης θα πρέπει να θεωρηθούν και η απαίτηση για ταχύτητα και εύλογη επιμέλεια κατά τη διεξαγωγή της έρευνας. Η έρευνα θα πρέπει να είναι ενδεδεχής και οι αρχές θα πρέπει να καταβάλλουν σοβαρές προσπάθειες για τη διαλεύκανση της υπόθεσης, χωρίς να βασίζονται σε βιαστικά ή ατεκμηρίωτα συμπεράσματα για να ολοκληρώσουν την έρευνά τους (σκέψεις 208-209). Τέλος, για να είναι μια έρευνα αποτελεσματική θα πρέπει οι διενεργούντες αυτή να τελούν σε σχέση ουσιαστικής ανεξαρτησίας έναντι των ελεγχόμενων προσώπων (σκέψη 210).

Ωστόσο, το ΕΔΔΑ διευκρινίζει, ακολουθώντας την πάγια νομολογία του, ότι η αποτελεσματικότητα της έρευνας θα πρέπει να εκτιμάται συνολικά, όπως – αντιστοίχως – συνολικά αξιολογούνται οι απαιτήσεις της δίκαιης δίκης κατά το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ (σκέψη 211).

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η διαδικαστική πτυχή του άρθρου 3 ΕΣΔΑ παραβιάστηκε, αν και αναγνώρισε ότι οι εθνικές αρχές άμεσα και οίκοθεν ξεκίνησαν επίσημη και ανεξάρτητη έρευνα με ευρύ αντικείμενο σχετικά με τη βίαιη διάλυση της επίμαχης διαδήλωσης, καθώς και ότι άμεσα ελήφθησαν ερευνητικά μέτρα. Τούτο, διότι αφενός μεν οι εθνικές δεν επέδειξαν την αναγκαία επιμέλεια κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, αφετέρου δε η έρευνα, αν και εξ αντικειμένου πολύπλοκη, συνεχιζόταν επί τεσσέραμισι χρόνια, χωρίς να έχει ακόμη καταλήξει σε κάποιο συμπέρασμα (σκέψεις 217 επ.).

Έτσι, δεν διαπιστώθηκε από την έρευνα για ποιον λόγο δεν ελήφθησαν κατάλληλες προφυλάξεις για την αποφυγή μιας βίαιης επέμβασης της αστυνομίας

(λ.χ. με την προειδοποίηση των διαδηλωτών πριν από την καταφυγή στη χρήση βίας), το δε ζήτημα της πιθανής ευθύνης ιεραρχικά ανωτέρων δεν εξετάστηκε επαρκώς (σκέψη 220). Επιπλέον, δεν έλαβε χώρα μια συστηματική ανάλυση των επίμαχων γεγονότων (λ.χ. υποβολή επίσημων αναφορών από εμπλεκόμενους αστυνομικούς για την έκταση της βίας που χρησιμοποιήσαν, σύνταξη λεπτομερούς χρονοδιαγράμματος των γεγονότων, περιγραφή των σταδίων σχεδιασμού και υλοποίησης της διάλυσης της διαδήλωσης) (σκέψη 221), ενώ –κατά βάση– κανένας αστυνομικός δεν θεωρήθηκε ύποπτος στο πλαίσιο της έρευνας (σκέψη 222).

Συνεπώς, αν και το ΕΔΔΑ δεν είναι αρμόδιο να προσδιορίσει τα συγκεκριμένα μέτρα που θα έπρεπε να είχαν ληφθεί στο πλαίσιο της επίμαχης έρευνας, διαπίστωσε ότι οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν από τις αρχές, για πάνω από τεσσεράμισι χρόνια, ήταν ανεπαρκείς προκειμένου να διερευνηθούν σε βάθος οι συνθήκες που θα μπορούσαν να ρίξουν φως στους τραυματισμούς που υπέστησαν οι προσφεύγοντες (σκέψη 234).

Αντιθέτως, ως προς την παραβίαση της ουσιαστικής πτυχής του άρθρου 3 ΕΣΔΑ, το ΕΔΔΑ δεν έλαβε θέση, καθότι η σχετική έρευνα των εθνικών αρχών δεν είχε ακόμη καταλήξει σε συμπεράσματα για τυχόν ατομικές ευθύνες, ώστε να μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα για τυχόν ευθύνη του συμβαλλόμενου κράτους (σκέψεις 244-246).

Αναποτελεσματική έρευνα σχετικά με ισχυρισμούς του προσφεύγοντος για σεξουαλική κακοποίηση – Απόρριψη αιτήματος διενέργειας ψυχιατρικής πραγματογνωμοσύνης – Παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ (διαδικαστική πτυχή) (ΕΔΔΑ, απόφ. της 9.4.2024, Ε.Λ. κατά Λιθουανίας, αριθμ. αιτ. 12471/20)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 9.4.2024, Ε.Λ. κατά Λιθουανίας, αριθμ. αιτ. 12471/20

Ο προσφεύγων, όντας ανήλικος, υπέστη σεξουαλική κακοποίηση από τρία μεγαλύτερα αγόρια κατά τη διάρκειας της παραμονής του σε ίδρυμα κατά τα έτη 2008-2013. Το 2018 η αστυνομία ξεκίνησε σχετική προκαταρκτική έρευνα, αφού προηγουμένως

ο προσφεύγων εκμυστηρεύτηκε στην τότε ανάδοχη κηδεμόνα του την κακοποίηση που υπέστη. Ωστόσο, ο αρμόδιος εισαγγελέας αρχειοθέτησε την υπόθεση, καθότι από τις καταθέσεις που ελήφθησαν, από την ιατρική εξέταση του προσφεύγοντος, από την κατάθεση του τελευταίου καθώς και από τις τηλεφωνικές παρακολουθήσεις των εμπλεκόμενων προσώπων δεν προέκυψαν –κατά την κρίση του– επαρκή αποδεικτικά στοιχεία.

Κατά πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, όταν υποβάλλεται μια καταγγελία κακομεταχείρισης, τα συμβαλλόμενα κράτη βαρύνονται με μια σειρά από αλληλένδετες θετικές υποχρεώσεις: (α) την υποχρέωση θέσπισης και εφαρμογής στην πράξη ενός επαρκούς νομοθετικού πλαισίου, (β) την υποχρέωση λήψης εύλογων μέτρων για την αποτροπή ενός πραγματικού και άμεσου κινδύνου κακομεταχείρισης, τον οποίο οι αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν, και (γ) την υποχρέωση διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας όταν υποβάλλεται μια ευλογοφανής καταγγελία περί κακομεταχείρισης (σκέψη 46).

Εν προκειμένω, το ΕΔΔΑ, αν και αναγνώρισε τις προσπάθειες των εθνικών αρχών για διερεύνηση της καταγγελίας (άμεση κίνηση προκαταρκτικής εξέτασης, διενέργεια σειράς ανακριτικών πράξεων – βλ. σκέψη 48), εν τούτοις προχώρησε σε μια συνολική αξιολόγηση της ποινικής διαδικασίας, ώστε να διαπιστωθεί η τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη διαδικαστική πτυχή του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.

Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι, κατά πρώτον, η εξέταση των φερόμενων ως δραστών από τις αρχές περιορίστηκε στην ακρόαση της εκδοχής τους για τα επίμαχα γεγονότα (σκέψη 50) και, περαιτέρω, ότι δεν διατάχθηκε από τις αρμόδιες δικαστικές/εισαγγελικές αρχές η ψυχιατρική και ψυχολογική εξέταση του προσφεύγοντος στο πλαίσιο σχετικής πραγματογνωμοσύνης (σκέψεις 51 επ.).

Κατά το ΕΔΔΑ, η διεξαγωγή ψυχιατρικής/ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης αποτελεί ένα σημαντικό αποδεικτικό μέσο για τη διερεύνηση τέτοιας φύσεως υποθέσεων, η αξία της οποίας εκτείνεται πέραν της αξιολόγησης της αντιληπτικής ικανότητας και ψυχικής κατάστασης του ανήλικου θύματος. Η διεξαγωγή της δεν θα πρέπει δε να εξαρτάται από την προηγού-

μενη υποβολή σχετικού αιτήματος από την πλευρά του παθόντος (σκέψη 54).

Με βάση τα ανωτέρω, το ΕΔΔΑ, αξιολογώντας την απροθυμία των αρχών να διατάξουν τη διενέργεια ψυχιατρικής και ψυχολογικής πραγματογνωμοσύνης του προσφεύγοντος σχετικά με την καταγγελλόμενη σεξουαλική κακοποίηση του κατά την παραμονή του στο ανάδοχο ίδρυμα, καθώς και την παράλειψη των εισαγγελικών και δικαστικών αρχών που έκριναν τις ενστάσεις του προσφεύγοντος κατά της αρχαιοθέτησης της υπόθεσης να εξετάσουν την αναγκαιότητα μιας τέτοιας πραγματογνωμοσύνης, παρά τα επιχειρήματα που προέβαλε ο προσφεύγων ενώπιόν τους, έκρινε ότι το συμβαλλόμενο κράτος απέτυχε να διερευνήσει αποτελεσματικά την κακομεταχείριση που φέρεται να υπέστη ο προσφεύγων και, ως εκ τούτου, διαπίστωσε την παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ (σκέψεις 56, 57).

Καταγγελία αλλοδαπής για βιασμό – Πλημμελής εφαρμογή του επαρκούς κανονιστικού πλαισίου – Ανεπαρκής ενημέρωση αναφορικά με το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο και παράστασης προς υποστήριξη της κατηγορίας – Εξέταση καταγγέλουσας χωρίς την παρουσία εγγεγραμμένου στον σχετικό κατάλογο διερμηνέα – Παράλειψη λήψης μέτρων για την αποφυγή περαιτέρω ψυχικού τραυματισμού της καταγγέλουσας – Ανεπαρκής εξέταση αποδεικτικών μέσων – Παραβίαση των άρθρων 3 και 8 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 13.2.2024, X κατά Ελλάδος, αριθμ. αιτ. 38588/21)
ΕΔΔΑ, απόφ. της 13.2.2024, X κατά Ελλάδος, αριθμ. αιτ. 38588/21

Στην υπόθεση X κατά Ελλάδος το τρίτο τμήμα του ΕΔΔΑ εξέτασε τις πράξεις και τις παραλείψεις των ελληνικών αρχών κατά τη διερεύνηση καταγγελίας βιασμού υπό το πρίσμα των άρθρων 3 και 8 ΕΣΔΑ. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της προσφεύγουσας, Βρετανίδας υπηκόου, οι ελληνικές αρχές δεν διερευνήσαν αποτελεσματικά την καταγγελία της που αφορούσε την τέλεση βιασμού εις βάρος της και δεν προστάτευσαν τα δικαιώματά της ως θύματος εγκλήματος κατά της γενετήσιας ελευθερίας.

Στην υπό κρίση περίπτωση η προσφεύγουσα κα-

τήγγειλε ότι είχε βιαστεί και οδηγήθηκε στο τοπικό αστυνομικό τμήμα μαζί με τη μητέρα της. Εκεί, παρότι η ίδια δεν γνώριζε την ελληνική γλώσσα, έδωσε κατάθεση χωρίς την παρουσία εγγεγραμμένου στον σχετικό κατάλογο διερμηνέα. Η κατάθεσή της γράφτηκε στα ελληνικά και η ίδια δεν ήταν σε θέση να επιβεβαιώσει την ακρίβειά της. Στη συνέχεια, χωρίς να προηγηθεί καμία ενημέρωση, οδηγήθηκε στο τοπικό κέντρο υγείας για εξετάσεις. Κατά τη διάρκεια της παραμονής της στο αστυνομικό τμήμα και στο κέντρο υγείας αναγκάστηκε να καθίσει απέναντι από τον κατηγορούμενο, ενώ οδηγήθηκε στην αίθουσα εξέτασης του κέντρου υγείας ενώπιόν του. Την επόμενη ημέρα οδηγήθηκε στο αστυνομικό τμήμα, όπου της δόθηκαν να υπογράψει εκ νέου έγγραφα στα ελληνικά, τα οποία δεν ήταν σε θέση να κατανοήσει. Σε όλη αυτή τη διαδικασία η προσφεύγουσα δεν ενημερώθηκε σχετικά με τη δυνατότητα παράστασης με συνήγορο.

Η ποινική διαδικασία που ξεκίνησε εις βάρος του κατηγορουμένου περατώθηκε με απαλλακτικό βούλευμα του συμβουλίου πλημμελειοδικών κατόπιν αντίστοιχης εισαγγελικής πρότασης. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη γενομένη δεκτή εισαγγελική πρόταση, δεν προέκυψαν αντικειμενικά ευρήματα που να επιβεβαιώνουν ότι η προσφεύγουσα ακινητοποιήθηκε από τον κατηγορούμενο και ότι η αντίστασή της ξεπεράστηκε από την ανώτερη σωματική του δύναμη. Η ίδια ήλθε σε επικοινωνία με τη βρετανική πρεσβεία προκειμένου να λάβει αντίγραφο της δικογραφίας. Οι σχετικές αιτήσεις όμως απορρίφθηκαν, διότι η προσφεύγουσα δεν είχε δηλώσει παράσταση προς υποστήριξη της κατηγορίας στην παρούσα υπόθεση. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ελλάδα έχει θεσπίσει ποινικές διατάξεις για την τιμωρία του εγκλήματος του βιασμού και ότι το σχετικό κανονιστικό πλαίσιο ήταν εν γένει επαρκές. Εν τούτοις, οι αρχές δεν έλαβαν εν προκειμένω τα απαραίτητα μέτρα για την προστασία της προσφεύγουσας, και ειδικότερα δεν την ενημέρωσαν για τα δικαιώματά της ως θύματος, όπως το δικαίωμα νομικής συνδρομής ή συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης, ούτε για τη δυνατότητα να παραστεί προς υποστήριξη της κατηγορίας εις βάρος του κατηγορουμένου (σκέψη 40). Μάλιστα, το

ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι η αποστολή καταλόγου δικηγόρων στην προσφεύγουσα από τη βρετανική πρεσβεία δεν απαλλάσσει το κράτος από τις σχετικές δικονομικές του υποχρεώσεις (σκέψη 42).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι δεν δόθηκε στην προσφεύγουσα καμία πληροφορία για την ποινική διαδικασία ή για τις ιατρικές της εξετάσεις σε γλώσσα που να κατανοεί, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός αισθήματος σύγχυσης (σκέψη 78). Επιπλέον, η ελληνική κυβέρνηση δεν παρείχε καμία πληροφορία σχετικά με το κατά πόσον τηρείτο κατάλογος διερμηνέων ή αν πράγματι συνέτρεξαν εξαιρετικές συνθήκες που θα δικαιολογούσαν τον διορισμό του τουριστικού πράκτορα που οργάνωσε τις διακοπές της προσφεύγουσας ως διερμηνέα (σκέψη 75).

Επιπλέον, στην απόφαση γίνεται δεκτό ότι οι ανακριτικές αρχές δεν φρόντισαν ώστε η προσφεύγουσα να μην έρχεται σε άμεση αντιπαράθεση με τον κατηγορούμενο στο νοσοκομείο και στο αστυνομικό τμήμα, επιτείνοντας έτσι την ταλαιπωρία της και επιτρέποντας τον εκφοβισμό της (σκέψη 76).

Λόγω των παραλείψεων αυτών, η προσφεύγουσα δεν είχε δυνατότητα ουσιαστικής συμμετοχής στην ποινική διαδικασία και δεν ήταν σε θέση να λάβει τεκμηριωμένες αποφάσεις.

Το Δικαστήριο έκρινε ότι στην εισαγγελική πρόταση έγινε δεκτή χωρίς καμία επιφύλαξη η εκδοχή του κατηγορουμένου για τα υπό διερεύνηση γεγονότα (σκέψη 80). Το ΕΔΔΑ, μάλιστα, δέχθηκε ότι δεν ελήφθη υπόψη το νεαρό της ηλικίας της καταγγέλλουσας και η συνακόλουθη έλλειψη σεξουαλικής εμπειρίας, δεν έγινε αναφορά στις ιατρικές της εξετάσεις, δεν αξιολογήθηκε η ψυχολογική κατάσταση της προσφεύγουσας μετά το περιστατικό και δεν εξετάστηκε κριτικά η αξιοπιστία της εκδοχής του κατηγορουμένου για τα γεγονότα. Επιπλέον, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η ιατροδικαστική έκθεση δεν περιείχε κάποιο αντικειμενικό στοιχείο που να αντικρούει την εκδοχή της προσφεύγουσας, παρότι όλοι οι ισχυρισμοί της χαρακτηρίστηκαν ως αβάσιμοι (σκέψη 81).

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ αξιολόγησε την εισαγγελική πρόταση ως ανεπαρκώς τεκμηριωμένη, ιδίως αναφορικά με το γεγονός της συναίνεσης της προσφεύγουσας για τη σεξουαλική πράξη. Συγκεκριμένα,

απεφάνθη ότι ο εισαγγελέας υπέθεσε τη συναίνεση της προσφεύγουσας και κατέληξε σε αυτό το συμπέρασμα από το γεγονός ότι είχε μεταβεί στον χώρο του υπογείου.

Ενόψει των ανωτέρω, το Δικαστήριο, χωρίς να εκφράσει άποψη επί της ενοχής του κατηγορουμένου, διαπίστωσε ομόφωνα ότι παραβιάστηκαν τα άρθρα 3 και 8 ΕΣΔΑ λόγω της παράλειψης των ανακριτικών και δικαστικών αρχών να ανταποκριθούν επαρκώς στην καταγγελία περί βιασμού.

Εμπορία ανθρώπων και απαγόρευση δουλείας και καταναγκαστικών έργων (άρθρο 4 ΕΣΔΑ) – Θετική υποχρέωση των κρατών να εξασφαλίσουν στα θύματα εμπορίας ανθρώπων τη δυνατότητα να ζητήσουν αποζημίωση από τον διακινητή τους για τα διαφυγόντα κέρδη από την παροχή αναγκαστικής σεξουαλικής εργασίας – Η προστασία των θυμάτων εμπορίας ανθρώπων περιλαμβάνει την αποκατάσταση της υλικής ζημίας που αυτά υπέστησαν και την επανένταξή τους στην κοινωνία – Η κατοχύρωση της αξίωσης των θυμάτων έναντι του διακινητή τους προς αποζημίωση για τα διαφυγόντα κέρδη τους αποτελεί ουσιώδη πτυχή της κρατικής απάντησης στην εμπορία ανθρώπων και της καταπολέμησής της κατά το άρθρο 4 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Krachunova κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 18269/18)
ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Krachunova κατά Βουλγαρίας, αριθμ. αιτ. 18269/18

Στην απόφαση Krachunova κατά Βουλγαρίας το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε για πρώτη φορά με το ερώτημα αν από το άρθρο 4 ΕΣΔΑ απορρέει θετική υποχρέωση των κρατών να εξασφαλίσουν στα θύματα εμπορίας ανθρώπων τη δυνατότητα να διεκδικήσουν αποζημίωση από τους διακινητές τους για διαφυγόντα κέρδη από την παροχή αναγκαστικής σεξουαλικής εργασίας. Κατ' αντιστοιχία με τις περιπτώσεις των άρθρων 2 και 3 ΕΣΔΑ, το γεγονός ότι στο άρθρο 4 ΕΣΔΑ δεν θεσπίζεται ρητώς υποχρέωση των κρατών να κατοχυρώσουν για τα θύματα εμπορίας ανθρώπων τη δυνατότητα διεκδίκησης των διαφυγόντων κερδών από τους διακινητές δεν μπορεί να θεωρηθεί αποφασιστικής σημασίας για το ερώτημα αν υφίσταται πράγματι τέτοια υποχρέ-

ωση. Όπως στα άρθρα 2 και 3 ΕΣΔΑ, ομοίως στο άρθρο 4 κατοχυρώνεται μια από τις θεμελιώδεις αξίες των δημοκρατικών κρατών του Συμβουλίου της Ευρώπης, με αποτέλεσμα να μπορούν να συναχθούν εξ αυτού σιωπηλώς θετικές υποχρεώσεις των κρατών. Ειδικά ως προς την εμπορία ανθρώπων, οι εκ του άρθρου 4 απορρέουσες θετικές υποχρεώσεις πρέπει να προσδιορίζονται και να ερμηνεύονται υπό το φως του Πρωτοκόλλου του Παλέρμο και της Σύμβασης κατά της εμπορίας ανθρώπων. Συνεπώς, η πρόβλεψη πλειόνων μέτρων στην εθνική νομοθεσία και η παροχή της δυνατότητας συνδυαστικής λήψης τους αποδεικνύονται ως οι αποτελεσματικότεροι τρόποι προστασίας των θυμάτων και των δικαιωμάτων τους (σκέψεις 158 επ.).

Έτσι, εκτός από την ήδη αναγνωρισμένη ανάγκη διερεύνησης των σχετικών υποθέσεων και τιμώρησης της εμπορίας ανθρώπων, υφίσταται επίσης η ανάγκη πρόβλεψης μέτρων προς αποκατάσταση της υλικής ζημίας που υπέστησαν τα θύματα των πράξεων αυτών και προς επανένταξή τους στην κοινωνία. Στο πλαίσιο της παρούσας υπόθεσης, το ΕΔΔΑ διακήρυξε για πρώτη φορά ότι η κατοχύρωση της αξίωσης των θυμάτων έναντι των διακινητών τους προς αποζημίωση για τα διαφυγόντα κέρδη τους δεν συμβάλλει μόνο στην επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση (*restitutio in integrum*), μέσω της αποκατάστασης της ζημίας που αυτά υπέστησαν στην πλήρη έκτασή της, αλλά και στην αποκατάσταση της αξιοπρέπειάς τους, στην οικονομική και κοινωνική επανάκαμψή τους, καθώς και στη μείωση των πιθανοτήτων να καταστούν εκ νέου θύματα διακινητών. Επιπλέον, δεν επιτρέπει στους διακινητές να απολαύσουν τους καρπούς των αδικημάτων τους, μειώνοντας έτσι τα οικονομικά κίνητρα για τη διάπραξή τους, ενώ παράλληλα συμβάλλει στην εξοικονόμηση των δημοσίων πόρων που θα επενδύονταν για τη στήριξη των θυμάτων κατά την επανάκαμψή τους. Τέλος, παρέχει πρόσθετο κίνητρο στα θύματα να αποκαλύψουν και να καταγγείλουν περιπτώσεις εμπορίας ανθρώπων, συμβάλλοντας έτσι στην καταπολέμηση και αποτροπή της τέλεσης πράξεων εμπορίας ανθρώπων στο μέλλον (σκέψεις 166 επ.).

Η αξίωση των θυμάτων προς αποζημίωση για τα διαφυγόντα εισοδήματά τους πρέπει, επομένως, να θεω-

ρηθεί ουσιώδης πτυχή της κρατικής απάντησης στην εμπορία ανθρώπων και της καταπολέμησής της κατά το άρθρο 4 ΕΣΔΑ. Περαιτέρω μέτρα, ιδίως στο ποινικό και ενίοτε στο μεταναστευτικό δίκαιο, αποτελούν επίσης αναπόσπαστο μέρος της κρατικής απάντησης στην εμπορία ανθρώπων, είναι όμως συμπληρωματικά (σκέψεις 172-173, 177). Η σπουδαιότητα της αποζημίωσης για τα διαφυγόντα κέρδη αναγνωρίζεται πλέον από αρκετές έννομες τάξεις, από τα κράτη δε του Συμβουλίου της Ευρώπης μόνον η Βουλγαρία (ενδεχομένως και η Μάλτα) φαίνεται να αποκλείει ρητώς την ως άνω αξίωση, και μάλιστα όχι για κάθε περίπτωση εμπορίας ανθρώπων, αλλά ειδικά επί εμπορίας ανθρώπων προς σεξουαλική εκμετάλλευση (σκέψεις 174 επ.).

Ενόψει τούτων, το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι συνιστά παράβαση των θετικών υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 4 ΕΣΔΑ η απόρριψη από τα βουλγαρικά δικαστήρια της αγωγής της προσφεύγουσας έναντι του διακινητή της για αποζημίωση για τα διαφυγόντα κέρδη, με την αιτιολογία ότι οι εν λόγω αποδοχές είχαν αποκτηθεί με παράνομο και ανήθικο τρόπο. Προκειμένου περί εκμεταλλεύσεως με σκοπό την εξαναγκαστική πορνεία, η οποία είναι ασυμβίβαστη με την ανθρώπινη αξία και αξιοπρέπεια, το προβάδισμα πρέπει να δίνεται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του θύματος και όχι στη νομική εγκυρότητα ή στον ηθικό χαρακτήρα των συμβάσεων εργασίας (σκέψεις 180 επ.).

3. Ανακριτικές πράξεις – Μέτρα δικονομικού καταναγκασμού

Έρευνα στο κινητό τηλέφωνο του κατηγορουμένου – Η διάταξη του ανακριτή περί διενέργειας έρευνας στο κινητό τηλέφωνο του κατηγορουμένου χωρίς περιορισμούς παραβιάζει το άρθρο 8 ΕΣΔΑ, ακόμη και αν το κινητό παραδόθηκε στις αρμόδιες αρχές οικειοθελώς (ΕΔΔΑ απόφ. της 6.6.2024, Bersheda και Rybolovlev κατά Μονακό, αριθμ. αιτ. 36559/19, 36570/19)

ΕΔΔΑ απόφ. της 6.6.2024, Bersheda και Rybolovlev κατά Μονακό, αριθμ. αιτ. 36559/19, 36570/19

Η πρώτη αιτούσα, Tetiana Bershada, δικηγόρος Ελβετίας, κατηγορήθηκε ότι στο πλαίσιο χειρισμού άλ-

λης ποινικής υπόθεσης του εντολέως της κατέγραψε παρανόμως συνομιλία με τρίτο πρόσωπο κατά τη διάρκεια γεύματος που είχε παραθέσει στο σπίτι της. Στο πλαίσιο της εις βάρος της διεξαγόμενης ποινικής διαδικασίας, η αιτούσα παρέδωσε το κινητό της τηλεφώνου αυτοβούλως στις αστυνομικές αρχές, προκειμένου να ερευνηθεί και να αποδειχθεί ότι η καταγραφή έλαβε χώρα καλή τη πίστει και όχι παρανόμως. Υπέδειξε, μάλιστα, το όνομα του συγκεκριμένου αρχείου στο κινητό της τηλεφώνου, καθώς και τον φάκελο στον οποίο βρισκόταν το αρχείο αυτό. Αξιοσημείωτο είναι ότι πριν από την παράδοση του κινητού η αιτούσα είχε διαγράψει μεγάλο όγκο δεδομένων τα οποία δεν σχετίζονταν με την υπόθεση. Ο ανακριτής, ωστόσο, διέταξε τον αρμόδιο πραγματογνώμονα να προβεί σε ευρύτερη έρευνα, η οποία δεν περιοριζόταν αποκλειστικά στην ανάσυρση και εξέταση της επίμαχης καταγραφής ή των σχετικών με την καταγραφή αυτή στοιχείων. Συγκεκριμένα, διέταξε τον πραγματογνώμονα να ερευνήσει όλες τις κλήσεις, τα μηνύματα κινητής τηλεφωνίας και τα μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, προκειμένου να εντοπιστούν τυχόν στοιχεία που σχετίζονται έστω και εμμέσως με την κύρια υπόθεση, και γενικότερα να προβεί σε κάθε απαραίτητη για την αποκάλυψη της αλήθειας ενέργεια. Στο πλαίσιο αυτό ερευνήθηκαν στοιχεία και πληροφορίες χιλιάδων μηνυμάτων και κλήσεων που είχαν λάβει χώρα κατά τα περασμένα τρία έτη. Μάλιστα, επανακτήθηκαν και ερευνήθηκαν τα δεδομένα εκείνα τα οποία προηγουμένως η αιτούσα είχε διαγράψει.

Η αιτούσα υπέβαλε αίτημα ενώπιον του αρμόδιου συμβουλίου εφετών περί ακυρώσεως της διάταξης του ανακριτή και των αποτελεσμάτων της έρευνας. Το Εφετείο απέρριψε το αίτημα, κρίνοντας –μεταξύ άλλων– ότι οι προβλεπόμενοι στον ΚΠΔ του Μονακό περιορισμοί ως προς την έρευνα δεν ίσχυαν εν προκειμένω, καθώς η παράδοση του κινητού τηλεφώνου είχε γίνει οικειοθελώς. Ισχυρισμοί της αιτούσας περί παραβιάσεως του δικηγορικού απορρήτου απερρίφθησαν, με το σκεπτικό ότι ουδεμία πληροφορία καλυπτόμενη από το δικηγορικό απόρρητο αποκαλύφθηκε. Η αιτούσα προσέφυγε ενώπιον του Ακυρωτικού Δικαστηρίου, ωστόσο η προσφυγή της απερρίφθη. Κατόπιν αυτών, η αιτούσα και ο εντολέας

της προσέφυγαν ενώπιον του ΕΔΔΑ, επικαλούμενοι παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ.

Όσον αφορά το δικηγορικό απόρρητο, το ΕΔΔΑ αναγνώρισε μεν την ιδιαιτερότητα της παρούσας υπόθεσης, η οποία συνίσταται στο γεγονός ότι η αιτούσα παρέδωσε αυτοβούλως το κινητό της τηλεφώνου, ωστόσο έκρινε ότι ο σεβασμός του δικηγορικού απορρήτου ισχύει και σε αυτήν την περίπτωση, με αποτέλεσμα το οικείο προστατευτικό πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας να πρέπει να εφαρμόζεται αναλόγως. Όσον αφορά τη διενεργηθείσα έρευνα, πράγματι η διάταξη του ανακριτή ήταν ιδιαίτερα ευρεία, καταλείποντας περιθώριο στον πραγματογνώμονα για κατάχρηση της εξουσίας του. Κρίσιμο ήταν εν προκειμένω και το γεγονός ότι η αρμοδιότητα του ανακριτή περιοριζόταν στη διερεύνηση του παράνομου χαρακτήρα της καταγραφής της συνομιλίας. Περαιτέρω, παρότι η συγκεκριμένη περίπτωση δεν συνιστά «κατάσχεση», ο ανακριτής θα έπρεπε να έχει λάβει προστατευτικά μέτρα αντίστοιχα με εκείνα που ισχύουν στην περίπτωση της κατάσχεσης, όπως επί παραδείγματι, λόγω της επαγγελματικής ιδιότητας της αιτούσας, η παρουσία εκπροσώπου του αρμόδιου δικηγορικού συλλόγου κατά τη διενέργεια της έρευνας. Ο ανακριτής, ωστόσο, δεν έλαβε κανένα τέτοιο μέτρο. Ενόψει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ.

Παρακολούθησεις τηλεφωνικών συνομιλιών μη εμπλεκόμενου στην ποινική διαδικασία προσώπου – Αδυναμία προσφυγής σε δικαστική αρχή προκειμένου να υπάρξει αποτελεσματικός έλεγχος της νομιμότητας και της αναγκαιότητας του ως άνω μέτρου (ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.5.2024, Contrada κατά Ιταλίας [No 4], αριθμ. αιτ. 2507/19)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.5.2024, Contrada κατά Ιταλίας (No 4), αριθμ. αιτ. 2507/19

Η υπόθεση Contrada κατά Ιταλίας (No 4) αφορά τη νομιμότητα της παρακολούθησης τηλεφωνικών συνομιλιών, καθώς και των ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στην κατοικία του προσφεύγοντος, ο οποίος δεν ήταν ύποπτος για το έγκλημα που διερευνούσαν οι αρχές και, επομένως, δεν ήταν άμεσα εμπλεκόμενος στην ποινική διαδικασία.

Ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι η παρακολούθηση συνιστούσε αδικαιολόγητη παρέμβαση στα δικαιώματά του κατά το άρθρο 8 ΕΣΔΑ. Πιο συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι οι διατάξεις του ιταλικού ΚΠΔ περί παρακολούθησης τηλεφωνικών συνομιλιών δεν πληρούν τις απαιτήσεις του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, καθώς δεν καθορίζουν σαφώς ποια άτομα δύνανται να τεθούν υπό παρακολούθηση και, επιπλέον, δεν παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις κατά της καταχρηστικής αξιοποίησης του συγκεκριμένου μέτρου.

Το ΕΔΔΑ απαιτεί την ύπαρξη σαφώς διατυπωμένου νόμου στο εθνικό δίκαιο, ο οποίος να καθορίζει με σαφήνεια τις περιστάσεις και τους όρους υπό τους οποίους η δημόσια εξουσία μπορεί να επιβάλλει μέτρα παρακολούθησης. Περαιτέρω, πρέπει να υπάρχουν επαρκείς και αποτελεσματικές εγγυήσεις κατά της καταχρηστικής αξιοποίησης του συγκεκριμένου μέτρου, προκειμένου να προστατεύεται το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή (σκέψεις 83 επ.).

Το Δικαστήριο εξέτασε τη νομοθεσία και τη νομολογία της Ιταλίας σχετικά με την παρακολούθηση επικοινωνιών και διαπίστωσε ότι, αν και δεν υπήρχαν σαφείς διατάξεις που να καθορίζουν ποια άτομα μπορεί να παρακολουθούνται, η ιταλική νομολογία παρείχε επαρκείς κατευθύνσεις και εγγυήσεις κατά της καταχρηστικής αξιοποίησης του μέτρου. Ειδικότερα, η παρακολούθηση μπορεί να επιβληθεί ακόμη και σε άτομα που δεν είναι άμεσα εμπλεκόμενα στην αξιόποινη πράξη, αν αυτά ενδέχεται να διαθέτουν χρήσιμες πληροφορίες για την έρευνα. Επιπλέον, η ιταλική νομολογία επιβάλλει αρκετές εγγυήσεις για να περιοριστεί η χρήση αυτών των μέτρων: Απαιτείται δικαστική έγκριση της παρακολούθησης, η απόφαση του δικαστή πρέπει να παρέχει επαρκή αιτιολόγηση και η τηλεφωνική γραμμή που παρακολουθείται πρέπει να προσδιορίζεται με ακρίβεια (σκέψεις 88 επ.).

Ωστόσο, προέκυψαν σοβαρές αδυναμίες στο ιταλικό σύστημα, όσον αφορά την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που τίθενται υπό παρακολούθηση χωρίς να εμπλέκονται άμεσα στην ποινική διαδικασία. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι τα άτομα αυτά έχουν περιορισμένη δυνατότητα να ζητήσουν τον δικαστικό έλεγχο της νομιμότητας και της αναγκαιότητας των μέτρων παρακολούθησης που ελήφθη-

σαν εν αγνοία τους (σκέψη 93) και δεν μπορούν να ζητήσουν κατάλληλη αποκατάσταση (σκέψη 94). Το ΕΔΔΑ, εξάλλου, έχει ήδη αποφανθεί ότι η στέρηση της πραγματικής δυνατότητας αναδρομικής προσβολής ενός τέτοιου μέτρου από ένα πρόσωπο που υποκειται σε παρακολουθήσεις, σημαίνει ότι το πρόσωπο αυτό στερείται μιας σημαντικής εγγύησης έναντι ενδεχόμενης κατάχρησης (σκέψη 94).

Αυτή η έλλειψη δυνατότητας προσφυγής ενώπιον δικαστικής αρχής για τον έλεγχο της νομιμότητας και της αναγκαιότητας του μέτρου παρακολούθησης, ιδίως όταν τούτο αφορά πρόσωπα που δεν εμπλέκονται ως ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στην ποινική διαδικασία, καθιστά το σχετικό ιταλικό νομοθετικό πλαίσιο ανεπαρκές, με αποτέλεσμα να παραβιάζονται οι απαιτήσεις του άρθρου 8 ΕΣΔΑ περί προστασίας της ιδιωτικής ζωής (σκέψεις 95 επ.).

Λήψη χωρίς συναίνεση δείγματος αίματος εκδιδόμενων προσώπων, φορέων του ιού HIV, με σκοπό την προστασία του κοινωνικού συνόλου και των ατόμων που ήλθαν σε σεξουαλική επαφή μαζί τους – Επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου μη προβλεπόμενη από τον νόμο – Μη αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία η δημοσιοποίηση, με εισαγγελική διάταξη, δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (φωτογραφίες, ονόματα, λόγος άσκησης δίωξης) και ευαίσθητων ιατρικών δεδομένων σε αστυνομική ιστοσελίδα – Παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.1.2024, Ο.Γ. κ.ά. κατά Ελλάδα, αριθμ. αιτ. 71555/12, 48256/13, με μειοψηφία)
ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.1.2024, Ο.Γ. κ.ά. κατά Ελλάδα, αριθμ. αιτ. 71555/12, 48256/13, με μειοψηφία

Στην εν λόγω υπόθεση εξετάστηκαν η λήψη δείγματος αίματος, στην οποία υπεβλήθησαν χωρίς συναίνεση εκδιδόμενα με αμοιβή πρόσωπα, και η δημοσιοποίηση, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας σε βάρος τους, προσωπικών δεδομένων τους. Η Ελλάδα καταδικάστηκε ομόφωνα και στις δύο περιπτώσεις, για όσες προσφυγές εξετάστηκαν στην ουσία τους (βλ. πάντως, ως προς το απαράδεκτο μιας απορριφθείσας προσφυγής, και την αποκλίνουσα μειοψηφία των δικαστών *Pastor Vilanova, Grozev και Κτιστάκη*), για

παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (δικαίωμα στον ιδιωτικό βίο).

Οι προσφεύγουσες συνελήφθησαν στο πλαίσιο αστυνομικής επιχείρησης στο κέντρο της Αθήνας και υπεβλήθησαν, μεταξύ άλλων, σε λήψη αίματος, χωρίς τη συναίνεσή τους, από ομάδα ιατρών του ΚΕΕΛΠΝΟ στη Διεύθυνση Αλλοδαπών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ιατρικών εξετάσεων, οι προσφεύγουσες ήταν φορείς του ιού HIV. Εν συνεχεία, συνελήφθησαν και κινήθηκε ποινική διαδικασία σε βάρος τους, μεταξύ άλλων, για απόπειρα βαριάς σωματικής βλάβης κατά την άσκηση πορνείας. Οι αστυνομικές αρχές, κατόπιν σχετικής εισαγγελικής διάταξης με βάση τον ν. 2472/1997 περί επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, δημοσίευσαν τα ονόματά τους, τον λόγο της άσκησης εις βάρος τους ποινικής δίωξης, αλλά και πληροφορίες για την ιατρική κατάστασή τους, καθώς και φωτογραφίες τους, με σκοπό την προστασία του κοινωνικού συνόλου και των ατόμων που ήλθαν σε σεξουαλική επαφή (σκέψεις 4-11). Η υπόθεση και η δημοσίευση των προσωπικών δεδομένων έλαβε εκτενή κάλυψη από τα ελληνικά ΜΜΕ.

Ως προς την αιμοληψία που διενεργήθηκε χωρίς τη συναίνεση των προσφευγουσών σε αστυνομικούς χώρους, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ. Οι ιατρικές πράξεις και η επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού του ιδιωτικού και οικογενειακού βίου δεν ήταν αποτέλεσμα μιας συγκεκριμένης διαδικασίας προβλεπόμενης στον νόμο. Η Κυβέρνηση επικαλέστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ την εφαρμογή του ν. 2734/1999 (Εκδιδόμενα πρόσωπα με αμοιβή και άλλες διατάξεις), του άρθρου 1 παρ. 4 (Λοιμώδη νοσήματα και έλεγχος) της από 2.4.2012 Απόφασης Γ.Υ.39^α/2012 του Υπουργού Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ρυθμίσεις που αφορούν τον περιορισμό της διάδοσης Λοιμωδών Νοσημάτων), των από 22.2.2000 Αποφάσεων Β1/οικ.660/2000 (Καθορισμός του τρόπου και της διαδικασίας διενέργειας του ιατρικού ελέγχου των με αμοιβή εκδιδόμενων προσώπων) και ΥΑ Β1/οικ.660/2000 (Καθορισμός των σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων, από τα οποία δεν πρέπει να είναι προσβεβλημένα τα υποψήφια για το επάγγελμα των με αμοιβή εκδιδόμενων προσώπων) του Υφυπουργού Υγείας και Πρόνοιας,

καθώς και του άρθρου 251 πΚΠΔ (Καθήκοντα εκείνου που διενεργεί την ανάκριση· σκέψεις 115-116).

Ουδεμία εκ των διατάξεων αυτών δεν μπορούσε, κατά το ΕΔΔΑ, να αποτελέσει νομοθετικό θεμέλιο για τη λήψη αίματος στη συγκεκριμένη περίπτωση. Ειδικότερα, σε καμία από τις ανωτέρω αναφερθείσες διατάξεις περί υποχρεωτικών ιατρικών εξετάσεων για τα εκδιδόμενα με αμοιβή πρόσωπα δεν προβλεπόταν ειδικώς η διαδικασία λήψης δείγματος αίματος, ο έλεγχος από αστυνομικές ή δικαστικές αρχές, και η δυνατότητα ή μη συναίνεσης. Εν προκειμένω δεν συνέτρεχαν ούτε οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 243 παρ. 2 πΠΚ (Προανάκριση) σε συνδυασμό με το άρθρο 251 πΚΠΔ περί διεξαγωγής χωρίς προηγούμενη εισαγγελική παραγγελία όλων των αναγκαίων προανακριτικών πράξεων για να βεβαιωθεί η πράξη και να ανακαλυφθεί ο δράστης, όταν απειλείται άμεσος κίνδυνος ή πρόκειται για αυτόφωρο κακούργημα ή πλημμέλημα.

Περαιτέρω, εξετάστηκε η δημοσιοποίηση, κατ'εφαρμογή εισαγγελικής διάταξης, δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, συμπεριλαμβανομένων και ευαίσθητων ιατρικών δεδομένων, συναφών με την κατάσταση της υγείας των προσφευγουσών. Εν προκειμένω, κρίσιμες είναι οι σκέψεις για την αναγκαιότητα του μέτρου αυτού σε μια δημοκρατική κοινωνία κατά το άρθρο 8 παρ. 2 ΕΣΔΑ. Η απόφαση του ΕΔΔΑ στηρίχθηκε και στο σκεπτικό της καταδικαστικής κρίσης στην απόφ. *Μάργαρη κατά Ελλάδας*, ήτοι στην έλλειψη κατάλληλων και επαρκών εγγυήσεων για τον σεβασμό του ιδιωτικού βίου, ενόψει ιδίως της μη κοινοποίησης της διάταξης δημοσιοποίησης των στοιχείων στο θιγόμενο από τη δημοσιοποίηση πρόσωπο, της έλλειψης δικαιώματος ακρόασης καθώς και ένδικου βοηθήματος προσβολής της διάταξης (σκέψη 151). Η επέμβαση στον ιδιωτικό βίο με το μέτρο της δημοσιοποίησης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκρίθη ότι δεν ήταν επαρκώς δικαιολογημένη· επίσης, ήταν και δυσανάλογη των (θεμιτών) επιδιωκόμενων σκοπών (σκέψεις 158-159).

Ειδικότερα, πριν την έκδοση της εισαγγελικής διάταξης, ο εισαγγελέας δεν εξέτασε τις επιπτώσεις της στην προσωπική κατάσταση των θιγομένων από τη δημοσιοποίηση των δεδομένων προσώπων (σκέψη

155). Επίσης, για την επίτευξη του σκοπού της προστασίας της δημόσιας υγείας αλλά και της υγείας των προσώπων που είχαν σεξουαλική επαφή με τις προσφεύγουσες, δεν εξετάστηκαν ηπιότερα μέτρα, όπως μια γενική ανακοίνωση στην περιφέρεια των Αθηνών για τα γεγονότα και τις συλλήψεις οροθετικών γυναικών. Οι προσφεύγουσες δεν διέθεταν δικαίωμα ακρόασης ενώπιον του εισαγγελέα ούτε κάποιο ένδικο βοήθημα κατά της διάταξης. Το δικαίωμα προσφυγής κατά της διάταξης προβλέφθηκε δε στο ελληνικό δίκαιο το πρώτον μετά τα γεγονότα της εν λόγω υπόθεσης, η οποία αποτέλεσε και την αφορμή για τη μεταρρύθμιση του νομοθετικού πλαισίου (σκέψη 156).

Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, το εισαγγελικό μέτρο της δημοσιοποίησης της κατάστασης της υγείας τους θα μπορούσε να έχει καταστροφικές επιπτώσεις στην προσωπική και οικογενειακή ζωή των προσφευγουσών, αλλά και στην κοινωνική και επαγγελματική τους κατάσταση, όπως λ.χ. τον στιγματισμό και τον κίνδυνο αποκλεισμού τους. Πέραν αυτών, παρά το γεγονός ότι σε σχετική εγκύκλιο του Υπουργείου Υγείας, περί περιοδικού ελέγχου κοινωνικών ομάδων για HIV, ενέπιπτε και η περίπτωση των εκδιδόμενων προσώπων, η σχετική εξαίρεση περί εμπιστευτικού χαρακτήρα του ιατρικού ελέγχου δεν εφαρμόστηκε. Τέλος, το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη και την αντίθεση στη δημοσιοποίηση των δεδομένων, λόγω παραβίασης του ιατρικού απορρήτου και του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής των προσφευγουσών, μεταξύ άλλων, του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών και της Ελληνικής Ένωσης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (σκέψεις 157-158· βλ. και σκέψη 56 και παρ. 45, 47 της από 4.7.2000 εγκυκλίου Υ1/3239 του Υπουργού Υγείας και Πρόνοιας).

Σύλληψη και προσωρινή κράτηση δικαστή, Τούρκου υπηκόου, που υπηρετεί στον Διεθνή Υπολειμματικό Μηχανισμό των Ηνωμένων Εθνών για Ποινικά Δικαστήρια – Διπλωματική ασυλία – Δικαίωμα στην ελευθερία και στην ασφάλεια – Δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.4.2024, Aydin Sefa Akay κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 59/17)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.4.2024, Aydin Sefa Akay κατά Τουρκίας, αριθμ. αιτ. 59/17

Η υπόθεση αφορά την, παρά τη διπλωματική του ασυλία, σύλληψη και προσωρινή κράτηση ενός δικαστή των Ηνωμένων Εθνών, τουρκικής υπηκοότητας, καθώς και την έρευνα στην οικία του, μετά την απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος το 2016 στην Τουρκία, με την κατηγορία της συμμετοχής σε ένοπλη τρομοκρατική οργάνωση. Ο δικαστής κατά τον χρόνο της σύλληψής του εργαζόταν εξ αποστάσεως από την κατοικία του στην Κωνσταντινούπολη για τον Διεθνή Υπολειμματικό Μηχανισμό των Ηνωμένων Εθνών για τα Ποινικά Δικαστήρια («Μηχανισμός Ποινικών Δικαστηρίων του ΟΗΕ»). Τα αιτήματά του για άρση της κράτησης και παύση της ποινικής δίωξης εις βάρος του απορρίφθηκαν και τελικά καταδικάστηκε σε ποινή φυλάκισης επτά ετών και έξι μηνών. Το πρωτοβάθμιο εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι ο προσφεύγων απολάμβανε μόνο λειτουργική ασυλία ως αξιωματούχος του ΟΗΕ, αλλά δεν απολάμβανε ασυλία στη δικαιοδοσία της Τουρκίας για πράξεις που δεν σχετίζονταν με τα καθήκοντά του ως δικαστή του Μηχανισμού. Ο προσφεύγων άσκησε έφεση χωρίς επιτυχία και η καταδίκη του επικυρώθηκε από το Ακυρωτικό Δικαστήριο, ενώ η ατομική του προσφυγή στο Συνταγματικό Δικαστήριο απορρίφθηκε ως απαράδεκτη.

Το ΕΔΔΑ αναγνώρισε ότι θα πρέπει με ιδιαίτερη προσοχή να εξετάζει υπό το πρίσμα της ΕΣΔΑ τον τρόπο εκτέλεσης μιας απόφασης κράτησης, ιδίως όταν αυτή αφορά μέλη της δικαστικής εξουσίας, λαμβάνοντας υπ' όψιν την ανάγκη διασφάλισης της ανεξαρτησίας της τελευταίας και της διαρκώς αυξανόμενης σημασίας της αρχής της διάκρισης των εξουσιών. Μάλιστα, διευκρίνισε ότι η σχετική με την ανεξαρτησία των εθνικών δικαστικών αρχών νομολογία του πρέπει να εφαρμόζεται και στους διεθνείς δικαστές, καθώς η ανεξαρτησία τους αποτελεί εξίσου αναγκαίο όρο για την ορθή απονομή της δικαιοσύνης (σκέψη 113).

Το ΕΔΔΑ εξέτασε αν η στάση των εθνικών δικαστηρίων έναντι της ασυλίας του προσφεύγοντος ήταν η δέουσα, ώστε η προσωρινή του κράτηση να μπορεί να θεωρηθεί προβλέψιμη και συμβατή με τις απαιτήσεις της ασφάλειας δικαίου κατά το άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Τόνισε δε ότι η τυχόν εισαγωγή νομολογιακών εξαιρέσεων που αντιβαίνουν στη διατύπωση των

εφαρμοστέων διατάξεων ή η υιοθέτηση μιας ευρείας ερμηνείας των οικείων διατάξεων οι οποίες αναιρούν διαδικαστικές εγγυήσεις που παρέχονται κατεξοχήν στα μέλη της δικαστικής εξουσίας υποσκάπτει την ασφάλεια δικαίου (σκέψη 115).

Εν προκειμένω, η πρώτη αξιολόγηση της διπλωματικής ασυλίας του προσφεύγοντος πραγματοποιήθηκε περισσότερους από οκτώμισι μήνες μετά τη σύλληψή του και περισσότερους από επτάμισι μήνες αφότου ο συνήγορός του, με την υποστήριξη του Προέδρου του Μηχανισμού και του Γραφείου Νομικών Υποθέσεων του ΟΗΕ, είχε ζητήσει την αποφυλάκισή του, επικαλούμενος την ασυλία του. Αυτή η καθυστέρηση κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ως ασυμβίβαστη με το άρθρο 5 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, διότι κατέστησε άνευ περιεχομένου την παρεχόμενη από την ασυλία προστασία (σκέψη 116).

Περαιτέρω, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η ερμηνεία των εθνικών δικαστηρίων σχετικά με το εύρος της διπλωματικής ασυλίας του προσφεύγοντος δεν ήταν προβλέψιμη και, επομένως, δεν ήταν συμβατή με τον σεβασμό της ασφάλειας δικαίου που επιτάσσεται από το άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ (σκέψεις 117, 129). Το εθνικό Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν ήταν δυνατή η επίκληση ασυλίας από τον προσφεύγοντα ενώπιον του κράτους που εκπροσωπούσε και του οποίου ήταν υπήκοος (σκέψη 124). Ωστόσο, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την ύπαρξη ισχυρών επιχειρημάτων υπέρ της άποψης ότι ένας δικαστής διεθνούς δικαστηρίου δεν είναι εκπρόσωπος κράτους μέλους σε όργανο του ΟΗΕ, αφού τυχόν διαφορετική προσέγγιση θα ήταν ασυμβίβαστη με την ανεξαρτησία που χαρακτηρίζει ένα δικαστή και τη δικαστική εξουσία, είτε σε εθνικό είτε σε διεθνές επίπεδο (σκέψη 128).

Τέλος, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η σύλληψη και η προσωρινή κράτηση του προσφεύγοντος δεν μπορούσε να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 15 ΕΣΔΑ (Παρέκλιση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης). Συγκεκριμένα, δεν πείστηκε ότι η καθυστέρηση των εθνικών δικαστηρίων στην εξέταση του ζητήματος της διπλωματικής ασυλίας του προσφεύγοντος ήταν απολύτως αναγκαία λόγω των απαιτήσεων της κατάστασης έκτακτης ανάγκης που προκλήθηκε από την απόπειρα πραξικοπήματος (σκέψη 129).

Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 5 παρ. 1 ΕΣΔΑ (σκέψη 131).

Ακόμη, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η κατ' οίκον έρευνα σε βάρος του προσφεύγοντος συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (σκέψη 145). Ο προσφεύγων κατά τον κρίσιμο χρόνο εργαζόταν από την Τουρκία εξ αποστάσεως για τον Μηχανισμό και, επομένως, η κατοικία του υπείχε θέση ανάλογη με εκείνη ενός γραφείου. Ως εκ τούτου, υπόκειτο σε αυξημένη προστασία, παρόμοια με την προστασία που παρέχεται σε έρευνες σε δικηγορικό γραφείο, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ βάσει του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (σκέψη 142). Η δε μη επίκληση από τον προσφεύγοντα της διπλωματικής του ασυλίας κατά τη διάρκεια της έρευνας δεν ήταν κρίσιμη και δεν θα μπορούσε να συνιστά παραίτηση από αυτήν. Εξάλλου, ούτε ο ΟΗΕ ούτε ο προσφεύγων συναίνεσαν εκ των υστέρων στην πραγματοποίηση της εν λόγω έρευνας (σκέψη 143).

4. Αποδείξεις

Μάρτυρες – Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων – Ανάγνωση προδικαστικών καταθέσεων από των μαρτύρων – Μόνη η διαμονή των μαρτύρων στην αλλοδαπή δεν συνιστά επαρκή λόγο για τη μη κλήτευσή τους – Παραβίαση του άρθρου 6 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 29.8.2024, Khachapuridze και Khachidze κατά Γεωργίας, αριθμ. αιτ. 59464/21, 13079/22)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 29.8.2024, Khachapuridze και Khachidze κατά Γεωργίας, αριθμ. αιτ. 59464/21, 13079/22

Η αιτούσα και ο αιτών μαζί με το ανήλικο τέκνο τους ενεπλάκησαν κατά τη διάρκεια των διακοπών τους το καλοκαίρι του 2016 σε περιστατικό με τον τότε Πρόεδρο του Δικαστηρίου της Τιφλίδας. Αμφότερες οι πλευρές υπέβαλαν μήνυση. Κατά του αιτούντος και της αιτούσας κινήθηκε ποινική δίωξη για το αδίκημα της απειλής και βίας κατά δικαστικού λειτουργού. Στο πλαίσιο της ποινικής αυτής διαδικασίας εξετάστηκαν προδικαστικά ως μάρτυρες αρκετά άτομα που ήσαν παρόντα στο περιστατικό, μεταξύ των οποίων και το ανήλικο τέκνο της οικογένειας, ωστόσο η γραπτή του κατάθεση κρίθηκε άκυρη, με την αιτιολογία ότι

ελήφθη από πρόσωπο αναρμόδιο, και συγκεκριμένα από τον συνήγορο υπεράσπισης. Κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία, στην οποία οι κατηγορούμενοι παρέστησαν εξ αποστάσεως μέσω τηλεδιάσκεψης, καθώς είχαν μετακομίσει εκτός Γεωργίας, ο εισαγγελέας ζήτησε την ανάγνωση των προδικαστικών καταθέσεων έξι μαρτύρων, οι οποίοι δεν ήταν παρόντες. Τρεις εξ αυτών βρίσκονταν στο εξωτερικό, δύο ήταν αγνώστου διαμονής και η μία είχε προσφάτως γεννήσει, με αποτέλεσμα να αδυνατεί να μετακινηθεί. Το δικαστήριο έκανε δεκτό το αίτημα και ανέγνωσε τις καταθέσεις. Το αίτημα της υπεράσπισης περί εξ αποστάσεως εξέτασης του ανήλικου τέκνου των κατηγορουμένων απερρίφθη, με την αιτιολογία ότι η ταυτότητά του δεν μπορούσε να εξακριβωθεί εξ αποστάσεως, ότι η διαμονή του ήταν άγνωστη και συνεπώς δεν μπορούσε να ενημερωθεί με επίσημο έγγραφο περί του κινδύνου ποινικής του ευθύνης εξ όσων κατέθετε και τέλος ότι, αφού επρόκειτο για τέκνο των κατηγορουμένων, θα έπρεπε να οριστεί τρίτο πρόσωπο ως δικαστικός παραστάτης, πράγμα αδύνατον στην περίπτωση της εξ αποστάσεως εξέτασης. Κατόπιν τούτου, οι κατηγορούμενοι ζήτησαν τη διακοπή της δίκης, προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα στο ανήλικο τέκνο τους να ταξιδέψει στη Γεωργία και να εξεταστεί με φυσική παρουσία, όμως το αίτημά τους απορρίφθηκε από το δικαστήριο ως παρελκυστικό, καθώς η εμφάνιση του μάρτυρα κατά την προταθείσα ημερομηνία δεν ήταν βέβαιη. Επίσης, ο εισαγγελέας απέσυρε από τη λίστα μαρτύρων δύο εκ των εξετασθέντων προδικαστικά προσώπων (A.D. και D.G.). Η υπεράσπιση ζήτησε να κλητευθούν τα πρόσωπα αυτά ως μάρτυρες υπεράσπισης. Αν και το αίτημα έγινε δεκτό από το δικαστήριο, κατά την επόμενη δικάσιμο τα δύο αυτά πρόσωπα δεν εμφανίστηκαν. Οι κατηγορούμενοι ζήτησαν να διαταχθεί η βίαιη προσαγωγή τους, ωστόσο το δικαστήριο απέρριψε το αίτημα. Τέλος, κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας οι κατηγορούμενοι αποβλήθηκαν από αυτή, με αποτέλεσμα να διακοπεί η σύνδεσή τους με το δικαστήριο και να εκπροσωπηθούν για την υπόλοιπη δίκη διά των συνηγόρων τους. Η αιτούσα απεβλήθη όταν παρενέβη για δεύτερη φορά κατά την εξέταση μάρτυρα, αγνοώντας σχετική υπόδειξη του δικαστηρίου, ενώ

ο αιτών απεβλήθη όταν κατόπιν σχετικής υπόδειξης του δικαστηρίου περί αποφυγής πολιτικών σχολίων εκστόμισε μια ακατάληπτη φράση.

Οι αιτούντες προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ επικαλούμενοι παραβίαση του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, και συγκεκριμένα παραπονόμενοι ότι παραβιάστηκε το δικαίωμά τους να εξετάσουν μάρτυρες, ότι το δικαστήριο δεν θα έπρεπε να αναγνώσει και να λάβει υπ' όψιν του τις προδικαστικές καταθέσεις των έξι (επ' ακροατηρίω μη εμφανισθέντων) μαρτύρων, ενώ επίσης παραβιάστηκε το δικαίωμά τους για αυτοπρόσωπη εμφάνιση ενώπιον του δικαστηρίου.

Ως προς το δικαίωμα των κατηγορουμένων περί εξέτασης μαρτύρων, το ΕΔΔΑ υπενθύμισε ότι αξιολογεί κατά βάση τρία κριτήρια: (1) αν το αίτημα για εξέταση μάρτυρα ήταν επαρκώς αιτιολογημένο και σχετικό με το αντικείμενο της κατηγορίας· (2) αν τα εθνικά δικαστήρια εξέτασαν τη συνάφεια της μαρτυρίας αυτής και παρείχαν επαρκείς λόγους για την απόφασή τους να μην εξετάσουν τον μάρτυρα κατά τη δίκη, και (3) αν η απόφαση των εθνικών δικαστηρίων να μην εξετάσουν τον μάρτυρα υπονόμεινε τη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας (σκέψεις 95-99). Εν προκειμένω, όσον αφορά τους δύο μάρτυρες ως προς τους οποίους το δικαστήριο δεν διέταξε τη βίαιη προσαγωγή τους, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το σχετικό αίτημα των κατηγορουμένων δεν ήταν επαρκώς αιτιολογημένο. Αντιθέτως, ως προς το ανήλικο τέκνο, το όφελος για την υπεράσπιση από την εξέταση ήταν πρόδηλο. Η δε αιτιολογία του δικαστηρίου ως προς την απόρριψη του αιτήματος περί αυτοπρόσωπης εμφάνισης και εξέτασης του μάρτυρα δεν ήταν επαρκής (σκέψεις 100-104).

Ως προς την ανάγνωση των προδικαστικών καταθέσεων των μη κλητευθέντων και εμφανισθέντων μαρτύρων, κρίσιμοι θεωρούνται τρεις παράγοντες: (i) αν υπήρχε βάσιμος λόγος για την απουσία του μάρτυρα από τη δίκη· (ii) αν η μαρτυρία του απόντος μάρτυρα αποτέλεσε τη μοναδική ή αποφασιστική βάση για την καταδίκη του προσφεύγοντος ή αν είχε σημαντικό βάρος ως προς αυτό, και (iii) αν υπήρχαν επαρκείς αντισταθμιστικοί παράγοντες για να εξισορροπήσουν τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η υπεράσπιση σε σχέση με τη μαρτυρία του απόντος μάρτυρα (σκέψη 110).

Κατά το ΕΔΔΑ, ο κατηγορούμενος θα πρέπει κατ' αρχήν να έχει τη δυνατότητα, έστω σε κάποιο στάδιο της διαδικασίας, να εξετάσει έναν μάρτυρα που καταθέτει εναντίον του. Η καταδική ενός προσώπου βάσει μαρτυρικών καταθέσεων από των μαρτύρων δεν οδηγεί μεν αυτομάτως σε παραβίαση του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, ωστόσο πρέπει να αντιμετωπίζεται με μεγάλη επιφυλακτικότητα. Κρίσιμοι σε μια τέτοια περίπτωση είναι οι αντισταθμιστικοί παράγοντες. Εν προκειμένω, ως προς το πρώτο κριτήριο το ΕΔΔΑ έκρινε τα εξής. Όσον αφορά τους τρεις μάρτυρες που διέμεναν στο εξωτερικό, το γεγονός αυτό καθ' εαυτό, ήτοι η διαμονή τους στην αλλοδαπή, δεν συνιστά επαρκή και βάσιμο λόγο ο οποίος δικαιολογεί την απουσία τους από τη δίκη, δεδομένου μάλιστα ότι οι δικαστικές αρχές τις Γεωργίας δεν κατέβαλαν σοβαρές προσπάθειες ώστε να διερευνηθεί η δυνατότητά τους παράστασης σε αυτήν. Ομοίως, όσον αφορά τη μάρτυρα η οποία μόλις είχε γεννήσει, ο λόγος δεν κρίθηκε από το ΕΔΔΑ βάσιμος, δεδομένου ότι κατά το δίκαιο της Γεωργίας ήταν δυνατή η εξ' αποστάσεως εξέτασή της. Ως προς το δεύτερο κριτήριο, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, αν και το εθνικό δικαστήριο δεν στήριξε μεν την καταδικαστική του κρίση αποκλειστικά στις καταθέσεις αυτές, ούτε απεδείχθη δε ότι οι καταθέσεις έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην κρίση του, ωστόσο ήσαν ιδιαίτερης σημασίας και συνεπώς ο συνυπολογισμός τους ενδέχεται να έθεσε σε μειονεκτική θέση την υπεράσπιση (σκέψεις 121-123). Τέλος, ως προς το τρίτο κριτήριο, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι δεν διαπιστώθηκαν ιδιαίτερα αντισταθμιστικοί παράγοντες που να δικαιολογούν τον κατ' εξαίρεση συνυπολογισμό των αποδεικτικών αυτών στοιχείων. Συγκεκριμένα, κατά το ΕΔΔΑ, οι δικαστικές αρχές θα μπορούσαν να έχουν επιτρέψει την εξέταση των τριών εκ των έξι μαρτύρων ενώπιον δικαστή (κατ' αντιπαράστασιν), δεδομένου ότι επρόκειτο για τουρίστες, και συνεπώς ήταν σαφές εξ' αρχής ότι κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία θα απουσίαζαν, ενώ, ως προς τη μάρτυρα που απουσίαζε λόγω του πρόσφατου τοκετού, δεν επιχείρησαν να διασφαλίσουν έστω την εξ' αποστάσεως εξέτασή της.

Τέλος, ως προς την αποβολή των δύο κατηγορουμένων και το δικαίωμά τους για αυτοπρόσωπη παράσταση κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία, το ΕΔΔΑ

έκρινε ότι, αν και η συμπεριφορά των κατηγορουμένων μπορεί πράγματι να ήταν ανάρμοστη, ωστόσο οι σχετικές αποφάσεις του εθνικού δικαστηρίου περί αποβολής δεν ήσαν επαρκώς αιτιολογημένες. Τούτο διότι, κατά το ΕΔΔΑ, το ζήτημα τυχόν ανάρμοστης συμπεριφοράς θα μπορούσε να είχε αντιμετωπιστεί με πιο ήπια μέσα, χωρίς να παραβιάζεται το δικαίωμα περί αυτοπρόσωπης εμφάνισης του κατηγορουμένου, λαμβανομένου ιδίως υπ' όψιν του γεγονότος ότι η διαδικασία έλαβε χώρα μέσω τηλεδιάσκεψης, οπότε θα ήταν απλώς δυνατόν να τεθούν τα μικρόφωνα των κατηγορουμένων σε σίγαση (mute).

Ενόψει όλων των ανωτέρω το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο δίκαιος χαρακτήρας της διαδικασίας, εκτιμώμενης συνολικά, είχε παραβιαστεί, και συνεπώς υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 ΕΣΔΑ.

Προστατευόμενοι μάρτυρες – Κατάθεση υπό το καθεστώς ανωνυμίας – Αντισταθμιστικοί παράγοντες και δικονομικές εγγυήσεις – Μη παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1, 3 ΕΣΔΑ (ΕΔΔΑ, απόφ. της 6.2.2024, Snijders κατά Ολλανδίας, αριθμ. αιτ. 56440/15, με μειοψηφία)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 6.2.2024, Snijders κατά Ολλανδίας, αριθμ. αιτ. 56440/15, με μειοψηφία

Στην υπόθεση Snijders κατά Ολλανδίας το τρίτο τμήμα του ΕΔΔΑ εξέτασε τη δυνατότητα του κατηγορουμένου να εξετάζει προστατευόμενους μάρτυρες με βάση την αρχή της δίκαιης δίκης κατά το άρθρο 6 παρ. 1, 3 εδ. δ' ΕΣΔΑ.

Στη συγκεκριμένη υπόθεση, κατά τη διάρκεια των ερευνών για την εξιχνίαση ανθρωποκτονίας, εμφανίστηκε ενώπιον του ανακριτή ο μάρτυρας X, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι γνώριζε τον δράστη του εγκλήματος. Ωστόσο, ο ίδιος ζήτησε να καταθέσει υπό τον όρο της ανωνυμίας, καθώς φοβόταν πιθανά αντίποινα. Αφού το αίτημά του έγινε δεκτό, ο X κατέθεσε ενώπιον του ανακριτή ότι ο προσφεύγων ήταν ο δράστης της ανθρωποκτονίας.

Πριν από την κύρια δίκη, τριμελές συμβούλιο χαρακτήρισε τον X ως προστατευόμενο μάρτυρα. Ο μάρτυρας εξετάστηκε εκ νέου από άλλον ανακριτή υπό καθεστώς πλήρους ανωνυμίας, χωρίς την παρουσία του συνηγόρου του προσφεύγοντος και του εισαγγε-

λέα, οι οποίοι είχαν δικαίωμα να υποβάλουν εγγράφως στον ανακριτή ερωτήσεις που επιθυμούσαν να υποβληθούν στον μάρτυρα. Κατόπιν τούτων, το εθνικό δικαστήριο έκρινε τον προσφεύγοντα ένοχο αξιολοιώντας, μεταξύ άλλων αποδεικτικών μέσων, τη μαρτυρική κατάθεση. Κατά της αποφάσεως αυτής ο προσφεύγων άσκησε τα προβλεπόμενα από το εθνικό δίκαιο ένδικα μέσα, χωρίς αποτέλεσμα.

Το Δικαστήριο παρέπεμψε στην απόφαση Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου, σύμφωνα με την οποία στις περιπτώσεις που ο κατηγορούμενος αποστερήθηκε του δικαιώματος εξέτασης μάρτυρα πρέπει να εξετάζεται: α) αν υπάρχει σοβαρός λόγος για τη μη προσέλευση του μάρτυρα και, κατά συνέπεια, για τη λήψη υπόψη της κατάθεσης του απόντος μάρτυρα ως αποδεικτικού στοιχείου, παρά το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος δεν μπόρεσε να τον εξετάσει, β) αν η κατάθεση του απόντος μάρτυρα ήταν το μόνον ή το αποφασιστικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του κατηγορουμένου, και γ) κατά πόσον υπήρχαν επαρκείς αντισταθμιστικοί παράγοντες (άλλες δικονομικές εγγυήσεις) για να αντισταθμιστεί το ότι η υπεράσπιση δεν μπόρεσε να εξετάσει τον μάρτυρα και για να διασφαλιστεί ότι η δίκη, κρινόμενη στο σύνολό της, ήταν δίκαιη (σκέψη 58).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα ίδια κριτήρια μπορούν να εφαρμοστούν και στην περίπτωση του προστατευόμενου μάρτυρα (σκέψη 65). Ειδικότερα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έκρινε ότι ο χαρακτηρισμός του Χ ως προστατευόμενου μάρτυρα ήταν επαρκώς θεμελιωμένος και βασιζόταν σε αντικειμενικά γεγονότα (σκέψεις 68-71). Περαιτέρω, έγινε δεκτό ότι η κατάθεσή του δεν ήταν το μοναδικό ή το αποφασιστικό αποδεικτικό στοιχείο για την καταδίκη του προσφεύγοντος (σκέψεις 72-74).

Τέλος, το Δικαστήριο, εξετάζοντας κατά πόσον υπήρχαν άλλοι αντισταθμιστικοί παράγοντες, έλαβε υπόψη ιδίως ότι τα εθνικά δικαστήρια εξέτασαν την αξιοπιστία της μαρτυρικής κατάθεσης καθώς και άλλα αποδεικτικά στοιχεία (ενδεικτικά άλλες μαρτυρικές καταθέσεις και δείγμα DNA από τσιγάρα που βρέθηκαν στον τόπο του εγκλήματος).

Εξάλλου, το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι πράγματι η αρχή της αμεσότητας περιορίστηκε εν προκειμένω, διότι οι δι-

καστές κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία δεν εξέτασαν τον μάρτυρα. Ωστόσο, εφαρμόστηκαν επαρκείς δικονομικές εγγυήσεις για την προστασία του δικαιώματος του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη, αφού δόθηκε στην υπεράσπιση η δυνατότητα υποβολής γραπτών ερωτήσεων στον μάρτυρα διά του ανακριτή. Με αυτό το σκεπτικό το Δικαστήριο έκρινε, με μειοψηφία, ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 παρ. 1, 3 εδ. δ' ΕΣΔΑ.

Γ. Σωφρονιστικό Δίκαιο – Φυλακές

Απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κρατουμένων – Απομόνωση για μεγάλα και διαδοχικά χρονικά διαστήματα ως πειθαρχική ποινή και μέτρο ασφαλείας – Η παρατεταμένη απομόνωση ενέχει τον κίνδυνο βλαβερών επιπτώσεων στην ψυχική υγεία του ατόμου, ανεξάρτητα από τις υλικές συνθήκες της απομόνωσης – Η απομόνωση πρέπει να εναλλάσσεται με περιόδους επιστροφής στις κανονικές συνθήκες φυλάκισης, όσο δε μεγαλύτερες είναι οι περίοδοι απομόνωσης, τόσο μεγαλύτερες πρέπει να είναι οι ενδιάμεσες περίοδοι σε καθεστώς κανονικών συνθηκών φυλάκισης (ΕΔΔΑ, απόφ. της 28.11.2023, Schmidt και Šmigol κατά Εσθονίας, αριθμ. αιτ. 3501/20, 45907/20, 43128/21) ΕΛΛΑ, απόφ. της 28.11.2023, Schmidt και Šmigol κατά Εσθονίας, αριθμ. αιτ. 3501/20, 45907/20, 43128/21

Στην απόφαση Schmidt και Šmigol κατά Εσθονίας το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με το ερώτημα αν συνιστά απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση η επιβολή παρατεταμένης απομόνωσης σε κρατούμενους.

Το ΕΔΔΑ, επικαλούμενο το ψήφισμα A/RES/70/175 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τους Ελάχιστους Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για τη μεταχείριση των κρατουμένων (Κανόνες του Νέλσον Μαντέλα) και τους Ευρωπαϊκούς Κανόνες των Φυλακών, τόνισε ότι η απομόνωση πρέπει να επιβάλλεται μόνο κατ' εξαίρεση ως έσχατο μέτρο και για το συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα. Η πρακτική της επιβολής απομόνωσης για μεγάλα και διαδοχικά χρονικά διαστήματα είναι κατ'

αρχήν ασυμβίβαστη με το άρθρο 3 ΕΣΔΑ, εκτός αν συντρέχουν επιτακτικοί λόγοι και εξαιρετικές περιστάσεις που δικαιολογούν το μέτρο της απομόνωσης ως έσχατη λύση (σκέψεις 123 επ.). Κατά την εξέταση των συνολικών συνθηκών κρατήσεως σε απομόνωση, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι κρατούμενοι σε μακροχρόνια απομόνωση χρήζουν τακτικής ιατρικής επίβλεψης, ώστε να ελαχιστοποιηθεί το ενδεχόμενο βλάβης της ψυχικής τους υγείας, αφού οι ίδιοι δεν είναι πάντα σε θέση να αναγνωρίζουν τα προβλήματα ψυχικής υγείας που τυχόν έχουν εμφανίσει και να ζητούν εξειδικευμένη παρέμβαση. Η παρατεταμένη απομόνωση ενέχει τον κίνδυνο βλαβερών επιπτώσεων στην ψυχική υγεία του ατόμου, ανεξάρτητα από τις υλικές ή άλλες συνθήκες αυτής. Επιπλέον, σε περιπτώσεις όπου οι κρατούμενοι έχουν περάσει εκτεταμένες περιόδους στην απομόνωση λόγω διαδοχικής επιβολής πειθαρχικών ποινών, η παροχή τακτικής πρόσβασης σε ψυχολόγο ή ψυχίατρο δεν μπορεί από μόνη της να δικαιολογήσει τη συνέχιση του καθεστώτος απομόνωσης (σκέψεις 140 επ.).

Τέλος, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι, ακόμη και αν η επιβολή απομόνωσης ως πειθαρχικής ποινής ή μέτρου ασφαλείας είναι καθ' εαυτή νόμιμη, η συνεχής και επαναλαμβανόμενη επιβολή της μπορεί να αντίκειται στο άρθρο 3 ΕΣΔΑ. Όσο μεγαλύτερες είναι οι περίοδοι απομόνωσης, τόσο μεγαλύτερες πρέπει να είναι οι ενδιάμεσες περίοδοι κατά τις οποίες ο κρατούμενος βρίσκεται σε κανονικές συνθήκες φυλάκισης, κατά τις οποίες ενδεχομένως να χρειάζεται να του παρέχονται επιπλέον δυνατότητες κοινωνικοποίησης και συμμετοχής σε δραστηριότητες. Αντιθέτως, όταν οι παρατεταμένες περίοδοι απομόνωσης διακόπτονται μόνο για αμελητέα σε σύγκριση με τη διάρκεια της απομόνωσης χρονικά διαστήματα, τα διαλείμματα αυτά ενδέχεται να μην προσφέρουν την ανακούφιση που απαιτείται ώστε να εξισορροπηθούν οι αρνητικές επιπτώσεις του παρατεταμένου καθεστώτος απομόνωσης. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση όπου οι παρατεταμένες περίοδοι απομόνωσης οφείλονται σε διαφορετικές πειθαρχικές ποινές ή μέτρα ασφαλείας, εφόσον αυτά δεν διαφέρουν αισθητά μεταξύ τους ως προς τον απομονωτικό χαρακτήρα του καθεστώτος κράτησης. Ωστόσο, λόγω των ποικίλων προβλημά-

των ασφαλείας εντός των καταστημάτων κράτησης, οι αρχές των φυλακών δύνανται να επιβάλουν την εφαρμογή παραπλήσιων ή των ίδιων μέτρων ασφαλείας, εφόσον τούτο επιτάσσεται από το συμφέρον του προσωπικού ή από το συμφέρον των κρατουμένων (σκέψεις 149 επ.).

Εν προκειμένω, επιβλήθηκαν σε αμφοτέρους τους προσφεύγοντες οι πειθαρχικές ποινές της απομόνωσης υπό το καθεστώς του κελιού τιμωρίας (punishment-cell), επειδή αρνήθηκαν να εκτελέσουν τα εργασιακά τους καθήκοντα ως κρατούμενοι. Ο πρώτος προσφεύγων τοποθετήθηκε επίσης σε κλειδωμένο κελί απομόνωσης (locked isolation-cell) ως μέτρο ασφαλείας. Η διαδοχική επιβολή των εν λόγω μέτρων οδήγησε σε συνεχείς περιόδους απομόνωσης, που ανέρχονται σε 566 ημέρες για τον πρώτο και σε 482 ημέρες για τον δεύτερο προσφεύγοντα. Ο πρώτος προσφεύγων πέρασε επίσης από 30 έως 69 ημέρες, με διαλείμματα που κυμαίνονταν από 6 έως 36 ημέρες, σε απομόνωση, είτε υπό το καθεστώς του κελιού τιμωρίας είτε υπό το καθεστώς του κλειδωμένου κελιού απομόνωσης. Παρότι και οι δύο προσφεύγοντες τελούσαν υπό τακτική ιατρική παρακολούθηση και η μακροχρόνια απομόνωση δεν οδήγησε σε αισθητή επιδείνωση της σωματικής τους υγείας, εν τούτοις οι εθνικές αρχές δεν είχαν λάβει μέτρα για την αξιολόγηση της ψυχολογικής ικανότητας των προσφευγόντων να αντιμετωπίσουν τη μακροχρόνια απομόνωση και της επίδρασής της στην ψυχική τους υγεία. Ενόψει τούτων, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε την παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ για αμφοτέρους τους προσφεύγοντες (σκέψεις 5 επ., 140 επ., 149 επ., 171).

Απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση κρατουμένων – Αναποτελεσματική έρευνα για τη χρήση σπρέι πιπεριού εναντίον επιθετικού κρατουμένου σε κελί παρατήρησης χωρίς προηγούμενη προειδοποίηση – Μη απόδειξη ότι η χρήση σπρέι πιπεριού κατέστη απολύτως αναγκαία λόγω της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος (ΕΔΔΑ, απόφ. της 3.10.2023, EI-Asmar κατά Δανίας, αριθμ. αιτ. 27753/19)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 3.10.2023, EI-Asmar κατά Δανίας, αριθμ. αιτ. 27753/19

Στην απόφαση El-Asmar κατά Δανίας το ΕΔΔΑ ασχολήθηκε με το ερώτημα αν συνιστά απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση η χωρίς προηγούμενη προειδοποίηση χρήση σπρέι πιπεριού εναντίον επιθετικού κρατουμένου σε κελί παρατήρησης.

Το ΕΔΔΑ επεσήμανε αρχικά ότι παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ συνιστά κάθε συμπεριφορά των αστυνομικών οργάνων που μειώνει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ιδίως δε η χρήση σωματικής βίας κατά προσώπου, όταν αυτή δεν καθίσταται απολύτως αναγκαία λόγω της συμπεριφοράς του, ανεξαρτήτως των επιπτώσεών της στο εν λόγω πρόσωπο. Εάν η εξεταζόμενη συμπεριφορά στρέφεται κατά προσώπων ευρισκόμενων υπό τον έλεγχο των αστυνομικών αρχών, όπως οι κρατούμενοι, τότε το βάρος απόδειξης των επίμαχων γεγονότων φέρει το κράτος, αφού τα πρόσωπα αυτά βρίσκονται σε ευάλωτη θέση και χρήζουν της προστασίας των αρχών (σκέψεις 46-47). Η έρευνα για την παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ σε υποθέσεις στις οποίες εμπλέκονται κρατικά όργανα ή φορείς πρέπει να είναι αποτελεσματική, δηλαδή ικανή να οδηγήσει στον εντοπισμό και, κατά περίπτωση, στην τιμωρία των υπευθύνων, άμεση και ευλόγως ταχεία, καθώς και αρκούτσως ευρεία ώστε να μπορούν να τεθούν στην κρίση των ανακριτικών αρχών όχι μόνο οι ενέργειες των κρατικών οργάνων που άσκησαν τη βία, αλλά και όλες οι λοιπές περιστάσεις της υπόθεσης. Ενδεχομένως, μάλιστα, να χρειάζεται τα πρόσωπα που διεξάγουν την έρευνα να είναι ανεξάρτητα από τα πρόσωπα που εμπλέκονται στα ερευνώμενα γεγονότα (σκέψη 49). Ειδικά ως προς το σπρέι πιπεριού, το ΕΔΔΑ επανέλαβε ότι η χρήση του επιτρέπεται μεν προς επιβολή του νόμου, επειδή όμως πρόκειται για δυνητικά επικίνδυνη ουσία, δεν πρέπει να χρησιμοποιείται σε κλειστούς χώρους, ούτε εναντίον κρατουμένου που έχει ήδη τεθεί υπό έλεγχο (σκέψη 48).

Στην υπό κρίση περίπτωση, το Δικαστήριο διαπίστωσε την παραβίαση των διαδικαστικών εγγυήσεων που απορρέουν από το άρθρο 3 ΕΣΔΑ, διότι η επιλαμβανόμενη της υποθέσεως εισαγγελική αρχή δεν κατέβαλε επαρκή προσπάθεια ώστε να διευκρινισθεί ο λόγος για τον οποίο οι δεσμοφύλακες εισήλθαν στο κελί του προσφεύγοντος. Δεν κατέστη δηλαδή σαφές αν τούτοι

εισήλθαν για να τον προστατεύσουν από αυτοτραυματισμό ή για να αφαιρέσουν ένα στρώμα που φαίνεται ότι είχε ο ίδιος καταστρέψει κατά τη διάρκεια κάποιου ξεσπάσματος βίας εκ μέρους του, ή ακόμα για άλλους λόγους (σκέψεις 50 επ.). Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 3 ΕΣΔΑ παραβιάστηκε επίσης ως προς το ουσιαστικό σκέλος του, αφού το κράτος δεν μπόρεσε να αποδείξει ότι η χωρίς προηγούμενη προειδοποίηση χρήση του σπρέι πιπεριού σε κλειστό χώρο ήταν απολύτως αναγκαία λόγω της συμπεριφοράς του προσφεύγοντος (σκέψεις 75 επ.).

Δικαίωμα διεμφυλικού προσώπου σε ορμονοθεραπεία κατά τη διάρκεια της κράτησης – Παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ λόγω παρεμπόδισης της συνέχισης της θεραπείας από τις σωφρονιστικές αρχές (ΕΔΔΑ, απόφ. της 11.7.2024, W.W. κατά Πολωνίας, αριθμ. αιτ. 31842/20)

ΕΔΔΑ, απόφ. της 11.7.2024, W.W. κατά Πολωνίας, αριθμ. αιτ. 31842/20

Η αιτούσα είναι πρόσωπο διεμφυλικό, το οποίο, αν και κατά τη γέννησή του χαρακτηρίστηκε ως άρρεν, διατείνεται ότι ήδη από την παιδική της ηλικία αυτοπροσδιοριζόταν ως θήλυ. Από το έτος 2013 είχε εκτίσει αρκετές στερητικές της ελευθερίας ποινές σε ανδρικές φυλακές. Κατά τη διάρκεια της κράτησής της, προέβη σε ορχεκτομή στον εαυτό της, συνεπεία της οποίας νοσηλεύτηκε για αρκετές ημέρες, ενώ κατόπιν αυτού έγινε περισσότερο επιθετική, με αποτέλεσμα να χαρακτηριστεί ως επικίνδυνη κρατούμενη. Κατόπιν γνωμάτευσης ειδικών, της συστήθηκε ορμονοθεραπεία και στη συνέχεια φυλομετάβαση (με δικά της έξοδα), πράγμα που επετράπη στην αιτούσα από τον διευθυντή των φυλακών όπου κρατείτο. Ωστόσο, όταν την 12η Μαΐου 2020 μεταφέρθηκε σε άλλο κατάστημα κράτησης και ζήτησε να της επιτραπεί να της σταλούν τα απαραίτητα για τη θεραπεία της φάρμακα, ο αρμόδιος διευθυντής των φυλακών άφησε το αίτημα αναπάντητο, καθώς έκρινε ότι θα έπρεπε προηγουμένως να διατυπώσει γνώμη ενδοκρινολόγος. Η κρατούμενη ενημερώθηκε ότι θα έπρεπε να λάβει χώρα συνάντηση με ενδοκρινολόγο, όμως τέτοια συνάντηση δεν ήταν δυνατή λόγω των περιορισμών για την πανδημία COVID-19. Στις 18.7.2020 η θεραπεία

της διακόπηκε, καθώς δεν διέθετε άλλα φάρμακα. Η αιτούσα κατέθεσε γνωμάτευση ιδιώτη ενδοκρινολόγου, σύμφωνα με την οποία η συνέχιση της θεραπείας ήταν απολύτως απαραίτητη για τη σωματική αλλά και ψυχική υγεία της. Στις 24.7.2020 η αιτούσα ζήτησε να της επιτραπεί η εξέταση από ιδιώτη ενδοκρινολόγο. Παράλληλα, υπέβαλε αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, η οποία έγινε δεκτή από το αρμόδιο δικαστήριο. Ο ενδοκρινολόγος συνέστησε συνέχιση της ορμονοθεραπείας και, σύμφωνα και με την απόφαση ασφαλιστικών μέτρων, η αιτούσα ξεκίνησε να λαμβάνει εκ νέου τη θεραπεία της την 31.7.2020.

Η αιτούσα προσέφυγε στο ΕΔΔΑ επικαλούμενη παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ για τον λόγο ότι η απόρριψη του αιτήματός της περί συνεχισεως της ορμονοθεραπείας συνιστούσε απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση. Επίσης, ισχυρίστηκε ότι η απόρριψη αυτή συνιστούσε ταυτόχρονα και παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ, ήτοι παραβίαση των δικαιωμάτων της στην ιδιωτική ζωή και τον αυτοπροσδιορισμό.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι τα πραγματικά περιστατικά θα πρέπει να εξεταστούν αποκλειστικά υπό το πρίσμα του άρθρου 8 ΕΣΔΑ (και όχι υπό το πρίσμα του άρθρου 3).

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, το δικαίωμα για σεβασμό στην ιδιωτική ζωή κατά το άρθρο 8 ΕΣΔΑ έχει μεν πρωτίστως αρνητικό χαρακτήρα, με την έννοια της αποχής εκ μέρους του κράτους από μέτρα που παραβιάζουν την ιδιωτική ζωή των πολιτών, δύναται όμως να συνεπάγεται και υποχρέωση για λήψη συγκεκριμένων μέτρων από το κράτος. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις, κρίσιμη είναι η στάθμιση μεταξύ των εκάστοτε αντικρουόμενων συμφερόντων. Στην προκειμένη περίπτωση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η απόφαση του διευθυντή φυλακών να ζητήσει επιπλέον εξέταση από ενδοκρινολόγο ήταν δυσανάλογα δυσμενής για την αιτούσα. Τούτο, ιδίως ενόψει του γεγονότος ότι η επιπλέον γνωμάτευση που προσκόμισε η ίδια δεν ελήφθη υπ' όψιν και δεν οδήγησε σε αποδοχή του αιτήματός της. Το γεγονός ότι η θεραπεία εντέλει διεκόπη για σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα (18-31.7.2020) δεν αναιρεί τον δυσανάλογο χαρακτήρα του μέτρου, δεδομένου ιδίως ότι η συνέχιση της θεραπείας δεν οφείλεται εντέλει σε μεταβολή της στάσης των αρχών αλλά στη μεσολαβήσασα δικαστική απόφαση. Ενόψει των ανωτέρω, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ.

Επισκόπηση των σημαντικότερων αποφάσεων του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το διάστημα από Οκτώβριο 2023 έως Σεπτέμβριο 2024

Επιμέλεια:

Εμμανουήλ Αποστολάκης, Δικηγόρος, ΔΝ

Δημήτριος Βούλγαρης, Δικηγόρος, ΔΝ

Νικόλαος Γανιάρης, Δικηγόρος, ΔΝ

Άννα Οικονόμου, Δικηγόρος, Υπ. ΔΝ, Επιστ. Συνεργάτις, Νομική Σχολή Βόννης

Δημήτριος Η. Τσιλίκης, Υπ. ΔΝ, Επιστ. Συνεργάτις, Νομική Σχολή Χαϊδελβέργης

Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), Λουξεμβούργο

Στην παρούσα στήλη παρατίθενται εν περιλήψει επιλεγμένες αποφάσεις ποινικού ενδιαφέροντος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες εξεδόθησαν κατά το διάστημα από Οκτώβριο 2022 έως Σεπτέμβριο 2023. Κριτήριο επιλογής αποτελεί η σημασία της εκάστοτε απόφασης εξ επόψεως θεωρητικού ή πρακτικού ενδιαφέροντος για την ελληνική έννομη τάξη. Η επιλογή των αποφάσεων γίνεται κατά κύριο λόγο πρωτογενώς, δηλαδή από την ιστοσελίδα του Δικαστηρίου, ενώ η κατηγοριοποίησή τους ακολουθεί κατά βάσιν την δομή της ελληνικής ποινικής έννομης τάξης (ουσιαστικό ποινικό δίκαιο, ποινική δικονομία, σωφρονιστική). Σε κάθε περίληψη παρουσιάζονται εν συντομία τα απαραίτητα για την κατανόηση της απόφασης πραγματικά περιστατικά και οι κρίσιμοι νομικοί συλλογισμοί, με παραπομπή στον εκάστοτε αριθμό της οικείας σκέυσης. Επίσης, παρατίθεται πάντοτε ο σχετικός σύνδεσμος της απόφασης, ώστε να δίνεται η δυνατότητα στον αναγνώστη να ανατρέξει απ' ευθείας στο πρωτότυπο κείμενο.

Δικονομικό Ποινικό Δίκαιο

1. Θεμελιώδεις δικονομικές αρχές

Αρχή ne bis in idem – Άρθρο 54 ΣΕΣΣ – Εξέταση της υποθέσεως στην ουσία της – Αμετάκλητο προγενέστερης εισαγγελικής διάταξης (bis) – Κρίση περί διεξαγωγής λεπτομερούς ανάκρισης κατά την περατωθείσα ποινική διαδικασία – Μη εξέταση του κατηγορουμένου της δεύτερης ποινικής διαδικασίας ως υπόπτου λόγω μη εντοπισμού του στο πλαίσιο της προγενέστερης ποινικής διαδικασίας– Λεπτομερές χαρακτήρας της ανακριτικής διαδικασίας – Σφαιρική εκτίμηση – Αμετάκλητη απαλλακτική κρίση παρά το γεγονός ότι η εισαγγελική αρχή υπό αυστηρές προϋποθέσεις μπορεί να συνεχίσει τη διαδικασία εφόσον το αδίκημα δεν έχει παραγραφεί (ΔΕΕ, απόφ. της 19.10.2023, υπόθ. C-147/22, *Központi Nyomozó Főügyészség*) ΔΕΕ, απόφ. της 19.10.2023, υπόθ. C-147/22, *Központi Nyomozó Főügyészség*

Αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος του δικαστηρίου περιφέρειας Βουδαπέστης (Ουγγαρία) είναι η κρίση περί αμετακλήτου προγενέστερης απαλλακτικής κρίσης σε άλλο κράτος μέλος της Ένωσης, σε περιπτώσεις που ο κατηγορούμενος δεν εξετάστηκε ποτέ στην περατωθείσα στο πρώτο κράτος μέλος ποινική διαδικασία. Στην υπόθ. C-147/22, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας σε βάρος φυσικού προσώπου για πράξεις διαφθοράς ενώπιον του αιτούντος ουγγρικού δικαστηρίου, διαπιστώθηκε ότι για τα ίδια πραγματικά περιστατικά είχε ήδη περατωθεί ποινική διαδικασία σε βάρος του ίδιου προσώπου ενώπιον της αυστριακής ποινικής δικαιοσύνης. Η υπόθεση αφορούσε υπόνοιες για πράξεις δωροδοκίας δημόσιων λειτουργών σε διάφορα κράτη μέλη για την προμήθεια συρμών στο μετρό της Βουδαπέστης. Συγκεκριμένα με διάταξη της αυστριακής κεντρικής εισαγγελίας δίωξης οικονομικού εγκλήματος και διαφθοράς (WKStA), κατόπιν διεξαγωγής ερευνών στην Αυστρία η υπόθεση τέθηκε στο αρχείο. Κατά τα λοιπά, η εν λόγω εισαγγελική αρχή δεν κατάφερε σε οποιοδήποτε στάδιο της ποινικής διαδικασίας να εντοπίσει και άρα να εξετάσει ως ύποπτο το θιγό-

μενο πρόσωπο. Επρόκειτο για απαλλακτική κρίση λόγω ανεπαρκών αποδείξεων. Η εισαγγελία παρέπεμψε επίσης στα πορίσματα των ερευνών που είχαν διεξαχθεί ενώπιον ουγγρικών αλλά και βρετανικών αρχών.

Εν προκειμένω, κρίσιμο ερώτημα στο πλαίσιο της εφαρμογής της αρχής ne bis in idem ήταν η εξέταση της υποθέσεως στην ουσία της από τις αυστριακές αρχές, για να διαπιστωθεί ο αμετάκλητος χαρακτήρας της απαλλακτικής διάταξης της αυστριακής εισαγγελίας. Κατά πάγια νομολογία, επιβεβαιωθείσα και στην εν λόγω απόφαση, η προβλεπόμενη στο εθνικό δίκαιο όλως εξαιρετική συνέχιση της ήδη περατωθείσας διαδικασίας υπό αυστηρές προϋποθέσεις, ιδίως λόγω ύπαρξης νέων πραγματικών περιστατικών ή άλλων αποδεικτικών στοιχείων, δεν αναιρεί τον αμετάκλητο χαρακτήρα της απαλλακτικής διάταξης κατά το άρθρο 54 ΣΕΣΣ (βλ. σκέψεις 29 -31). Η δυνατότητα δε συνέχισης της ήδη περατωθείσας διαδικασίας μέχρι τον χρόνο παραγραφής του αδικήματος επίσης δεν θέτει εν αμφιβόλω τον αμετάκλητο χαρακτήρα της διατάξεως περί περατώσεως της διαδικασίας (σκέψεις 35-38).

Περαιτέρω, στην εν λόγω απόφαση του ΔΕΕ κρίθηκε ότι η διεξαχθείσα στην Αυστρία ανακριτική διαδικασία δεν στερείται προδήλως λεπτομερούς χαρακτήρα, παρά το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος δεν εντοπίστηκε και δεν εξετάστηκε ποτέ. Η τελειωτική κρίση βέβαια εναπόκειται στη σφαιρική εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου (σκέψεις 58-59). Η απόφαση του ΔΕΕ ερείδεται, μεταξύ άλλων, στο γεγονός ότι η ανακριτική διαδικασία διήρκησε πάνω από δύο έτη, η εισαγγελική αρχή είχε πρόσβαση σε τραπεζικούς λογαριασμούς κατόπιν δικαστικής συνδρομής βρετανικών αρχών, και εξετάσε άλλα δύο ύποπτα πρόσωπα. Επίσης εξετάστηκαν ταμειακές ροές, ενώ και οι έρευνες βρετανικών αρχών σε λογαριασμούς σε άλλα κράτη μέλη (Σλοβακία και Κύπρο) δεν οδήγησαν στον προσδιορισμό δημόσιου λειτουργού που δωροδοκήθηκε (σκέψεις 47-48). Κρίσιμη υπήρξε επίσης η σκέψη ότι κατά το αυστριακό δίκαιο η προηγούμενη εξέταση του κατηγορουμένου ως υπόπτου δεν αποτελεί πάντοτε αναγκαίο όρο για την περάτωση της ανακριτικής διαδικασίας (σκέψη 50).

Τέλος, η αμφισβήτηση του λεπτομερούς χαρακτήρα της διεξαχθείσας ανάκρισης στο πρώτο κράτος μέλος από πλευράς των αρχών του δεύτερου επιληφθέντος της υποθέσεως κράτους μέλους πρέπει να αποτελεί εξαίρεση, ενόψει των αρχών της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης μεταξύ των κρατών μελών, της ελευθερίας μετακίνησης εντός του χώρου Σένγκεν αλλά και της δυνατότητας αξιοποίησης του μηχανισμού συνεργασίας των κρατών για την κρίση περί διεξαγωγής λεπτομερούς ανάκρισης κατ' άρθρο 57 ΣΕΣΣ (σκέψεις 52-57). Η εν λόγω εξαιρετική διαπίστωση αποτελεί προϊόν συνολικής στάθμισης, κατά την οποία πρέπει ωστόσο να ληφθεί υπ' όψιν αν η διάταξη των αρχών του πρώτου κράτους μέλους εκδόθηκε για λόγους αμιγώς δικονομικής φύσεως, δικαστικής σκοπιμότητας, οικονομίας ή πολιτικής (σκέψη 53). Ομοίως δύναται, σύμφωνα με το ΔΕΕ, να λαμβάνεται επίσης υπ' όψιν το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος δεν εξετάστηκε ως ύποπτος, ιδίως σε περιπτώσεις που απέφυγε να παρουσιαστεί ενώπιον των αστυνομικών αρχών (σκέψεις 51, 59).

Αρχή ne bis in idem – Έλεγχος πραγματικών περιστατικών για την κρίση περί ταυτότητας πράξης (idem) – Άρθρο 54 ΣΕΣΣ – Πραγματικά περιστατικά που μνημονεύονται στο σκεπτικό αμετάκλητης απόφασης, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που εξετάστηκαν στο πλαίσιο ανακριτικής διαδικασίας, αλλά δεν περιελήφθησαν στο κατηγορητήριο – Ταυτότητα πραγματικών περιστατικών – Μη περιορισμός σε πραγματικά περιστατικά που αναφέρονται στο διατακτικό εθνικών διαδικαστικών πράξεων – Μηχανισμός συνεργασίας των κρατών για τη διαπίστωση της ταυτότητας πράξης (άρθρο 57 ΣΕΣΣ) (ΔΕΕ, απόφ. της 12.10.2023, υποθ. C-726/21, INTER CONSULTING)

ΔΕΕ, απόφ. της 12.10.2023, υποθ. C-726/21, INTER CONSULTING

Στην υπόθεση C-726/21 αντικείμενο του προδικαστικού ερωτήματος του επαρχιακού δικαστηρίου της Pula (Κροατία) αποτελεί η διαδικασία προσδιορισμού και ελέγχου των πραγματικών περιστατικών κατά την κρίση περί ταυτότητας πράξης (idem). Πρόκειται για μια εκ των προϋποθέσεων για την εφαρμο-

γή της απαγόρευσης άσκησης δεύτερης δίωξης και επιβολής δεύτερης ποινής για την ίδια πράξη σε άλλο κράτος μέλος της Ε.Ε κατ' άρθρο 54 ΣΕΣΣ (αρχή ne bis in idem). Το κεντρικό ερώτημα που εξετάσε το ΔΕΕ είναι αν πρέπει κατά την κρίση περί idem να λαμβάνονται υπ' όψιν πραγματικά περιστατικά που μνημονεύονται όχι στο διατακτικό, αλλά στο σκεπτικό αμετάκλητης απόφασεως ή διατάξεως άλλου εθνικού δικαιοδοτικού οργάνου, καθώς και εκείνα που αποτέλεσαν μεν αντικείμενο της ανακριτικής διαδικασίας, χωρίς δε να συμπεριληφθούν στο κατηγορητήριο (σκέψη 40).

Στο πλαίσιο ποινικής δίκης ενώπιον της κροατικής δικαιοσύνης σε βάρος φυσικών και νομικών προσώπων για το αδίκημα της απιστίας στο πλαίσιο εμπορικών συναλλαγών, τέθηκε το ζήτημα της εφαρμογής της αρχής ne bis in idem λόγω ποινικών διαδικασιών που είχαν ήδη περατωθεί ενώπιον της αυστριακής δικαιοσύνης (σκέψεις 11 επ., σκέψεις 16 επ.). Το κροατικό κατηγορητήριο περιελάμβανε πράξεις σχετικές με την αγορά ακινήτων και εταιρικών μεριδίων στην Κροατία κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Δεκεμβρίου 2004 και Ιουνίου 2006, σε τιμές σαφώς υψηλότερες από την πραγματική αξία τους. Η εταιρεία που εκπροσωπούσαν οι κατηγορούμενοι είχε ήδη αγοράσει τα εν λόγω ακίνητα με σκοπό παράνομο περιουσιακό όφελος εις βάρος νομικού προσώπου με το οποίο μία εκ των κατηγορουμένων επίσης συνδεόταν. Το τελευταίο νομικό πρόσωπο εξαγόρασε τελικώς τα ακίνητα και τα επίμαχα εταιρικά μερίδια. Στην εξαγορά αυτή είχαν εμπλακεί και τρίτα φυσικά και νομικά πρόσωπα, κατά τη διενέργεια της σχετικής εκτίμησης για την αγορά των ακινήτων, με βάση την οποία η αξία των ακινήτων ήταν υψηλότερη από την πραγματική.

Το αυστριακό κατηγορητήριο περιελάμβανε επίσης αναφορές στην εξαγορά ακινήτων. Η αυστριακή δικαιοσύνη ωστόσο έλεγξε την πράξη χορήγησης δανείου από αυστριακό τραπεζικό ίδρυμα χωρίς τις απαιτούμενες εγγυήσεις και διατυπώσεις, στην εταιρεία που εξαγόρασε τελικώς τα ακίνητα στην Κροατία. Η χορήγηση του δανείου εξετάστηκε ως πράξη απιστίας μελών του Δ.Σ. του ιδρύματος σε βάρος της αυστριακής τράπεζας. Εξετάστηκαν ομοίως πράξεις ηθικής αυτοουργίας και συνέργειας των φυσικών προ-

σώπων και αιτούντων τα σχετικά δάνεια, στην τραπεζική απιστία. Τα τελευταία πρόσωπα ήταν τα ίδια που κατηγορούνταν στην Κροατία για απιστία λόγω της εξαγοράς των ακινήτων σε τιμή υψηλότερη από την πραγματική. Το εν λόγω δάνειο χορηγήθηκε από την αυστριακή τράπεζα για την απόκτηση των ακινήτων στην Κροατία και εταιρικών μεριδίων σε τιμές υψηλότερες από την αγοραστική αξία τους. Τα περιστατικά που εξετάστηκαν από την αυστριακή δικαιοσύνη (2002 έως Ιούλιο 2005) αφορούσαν εν μέρει χρόνο προγενέστερο από τις πράξεις που αναφέρονταν στο κροατικό κατηγορητήριο (έτη 2004 έως 2006), από τη στιγμή που η χορήγηση του δανείου από την αυστριακή τράπεζα προηγήθηκε της αγοράς ακινήτων και εταιρικών μεριδίων στην Κροατία (σκέψη 25).

Η αυστριακή εισαγγελία (εισαγγελία Klagenfurt), έπειτα από προηγούμενη έρευνα, έπαυσε τη δίωξη σε βάρος των φυσικών προσώπων αιτούμενων των δανείων, ελλείψει επαρκών αποδεικτικών στοιχείων, για πράξεις απιστίας σχετικές με την εξαγορά ακινήτων και εταιρικών μεριδίων σε υψηλότερο σε σχέση με την αγοραστική αξία τους τίμημα. Η αυστριακή δικαιοσύνη κατά τα λοιπά, με αμετάκλητη απόφασή της, απήλλαξε τα πρόσωπα αυτά από την κατηγορία της ηθικής αυτουργίας και της συνέργειας στην απιστία σε βάρος του τραπεζικού ιδρύματος, χωρίς ωστόσο αναφορά στα πραγματικά περιστατικά που εξέτασε η εισαγγελία του Klagenfurt κατά την παύση της ποινική δίωξης για την πράξη της απιστίας λόγω της εξαγοράς ακινήτων και εταιρικών μεριδίων (σκέψεις 24, 69). Γεννήθηκε έτσι το ερώτημα, αν τα πραγματικά αυτά περιστατικά, αν και εξετάστηκαν από την αυστριακή εισαγγελία (Klagenfurt) και ενώ δεν περιελήφθησαν στο κατηγορητήριο, πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν από το αιτούν κροατικό δικαστήριο κατά την εξέταση της ταυτότητας πραγματικών περιστατικών, ήτοι της πράξης (idem).

Σύμφωνα με το ΔΕΕ, κατ' ορθή ερμηνεία του άρθρου 54 ΣΕΣΣ, η έρευνα των πραγματικών περιστατικών δεν περιορίζεται σε εκείνα που αναφέρονται μόνο στο διατακτικό διαδικαστικών πράξεων που διαβιβάστηκαν από άλλα κράτη μέλη, αλλά υποχρεώνει τα εθνικά δικαστήρια σε ευρύτερο έλεγχο κατά την κρίση περί εφαρμογής της αρχής ne bis in idem. Ως

προς την κρίση περί ταυτότητας πραγματικών περιστατικών υπό την έννοια της υπέρβασης ενός συνόλου συγκεκριμένων περιστάσεων που συνδέονται αρρήκτως μεταξύ τους και είχαν ως αποτέλεσμα την απαλλαγή ή την αμετάκλητη καταδίκη του προσώπου το οποίο αφορούν, το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται να λαμβάνει υπ' όψιν, ως προς την περί idem (ταυτότητας πράξης) κρίση του, και τα πραγματικά περιστατικά που αναφέρονται στο σκεπτικό των εθνικών διαδικαστικών πράξεων, καθώς και κάθε κρίσιμη πληροφορία σχετικά με πραγματικά περιστατικά που εξετάστηκαν στο πλαίσιο προηγούμενης αμετάκλητης διαδικασίας (σκέψεις 53-54, 58, 75, 80, 85). Πρόκειται για ερμηνεία που είναι σύμφωνη τόσο το γράμμα του άρθρου 54 ΣΕΣΣ (σκέψεις 46-47) όσο και με το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων (σκέψη 55). Η εν λόγω διασταλτική ερμηνεία απορρέει επίσης από την υποχρέωση συνεκτίμησης κρίσιμων νομικών πληροφοριών προερχόμενων από άλλα κράτη μέλη σύμφωνα με την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, αλλά και τον σκοπό της διαδικασίας ανταλλαγής πληροφοριών σε περιπτώσεις ενδεχόμενης ταυτότητας πράξεων κατά τον μηχανισμό συνεργασίας του άρθρου 57 ΣΕΣΣ (σκέψεις 52, 56). Η κρίση περί ταυτότητας πραγματικών περιστατικών που εξετάστηκαν ενώπιον της αυστριακής δικαιοσύνης με τα πραγματικά περιστατικά που αποτελούν αντικείμενο του κροατικού κατηγορητηρίου εναπόκειται, όπως πάντα, στο αιτούν το προδικαστικό ερώτημα δικαστήριο (σκέψη 79).

2. Υπερασπιστικά δικαιώματα

Δικαιώματα ανήλικων κατηγορουμένων – Δικαίωμα αυτεπάγγελτου διορισμού συνηγόρου σε κατηγορούμενο ο οποίος ήταν ανήλικος κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης αλλά ενηλικιώθηκε κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας – Συνέπειες από την παραβίαση των δικονομικών δικαιωμάτων ανήλικων κατηγορουμένων – Οδηγία 2016/800 (ΔΕΕ, απόφ. της 5.9.2024, υπόθ. C-302/22, M.S., J.W., M.P.)

ΔΕΕ, απόφ. της 5.9.2024, υπόθ. C-302/22, M.S., J.W., M.P.

Ο Μ.Σ. είχε κληθεί να παράσχει ως ύποπτος εξηγήσεις για παράνομη είσοδο σε εγκαταλελειμμένο συγκρότημα παραθεριστικών κατοικιών. Ο αστυνομικός υπάλληλος που τον εξέτασε γνώριζε ότι κατά την ημερομηνία εκείνη ο Μ.Σ. δεν είχε ακόμη συμπληρώσει την ηλικία των 18 ετών. Οι γονείς του δεν ενημερώθηκαν προηγουμένως για την εξέταση αυτή, ενώ στην κλήση δεν αναγραφόταν ότι ο Μ.Σ. μπορούσε να διορίσει συνήγορο. Ο Μ.Σ. μετέβη στο αστυνομικό τμήμα με τη μητέρα του, στην οποία, παρά το αίτημά της, δεν επιτράπηκε να παραστεί στην εξέταση για τον λόγο ότι, κατά τους αστυνομικούς, αυτός ευθυνόταν για τις επιδιδικές πράξεις ως ενήλικος. Επιπλέον, στη μητέρα δεν παρασχέθηκε καμία πληροφορία σχετικά με την εξέλιξη της έρευνας, ενώ ούτε ο Μ.Σ. ενημερώθηκε για το δικαίωμά του να λάβει γνώση της δικογραφίας πριν από την αποστολή του κατηγορητηρίου στο ποινικό δικαστήριο.

Κατά την πρώτη αυτή εξέταση, ο Μ.Σ. παραδέχθηκε ότι τέλεσε τις επιδιδικές πράξεις και εξέθεσε λεπτομερώς την εξέλιξη των γεγονότων, προβαίνοντας σε δηλώσεις ικανές να τον ενοχοποιήσουν. Κατόπιν των εν λόγω δηλώσεων, το εις βάρος του κατηγορητήριο τροποποιήθηκε, δεδομένου ότι, αντί να διωχθεί για μία μεμονωμένη παράνομη είσοδο στο επίμαχο συγκρότημα παραθεριστικών κατοικιών, διώχθηκε για κατ' εξακολούθηση παράνομη είσοδο σε αυτό. Η πράξη απαγγελίας κατηγοριών αναγνώστηκε ενώπιον του Μ.Σ. και στη συνέχεια του εγχειρίστηκε. Του εγχειρίστηκε επίσης το έγγραφο γενικών πληροφοριών για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του υπόπτου στις ποινικές διαδικασίες, το οποίο όμως δεν περιείχε ειδική αναφορά στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ανηλίκων. Μεταξύ των πληροφοριών που παρασχέθηκαν περιλαμβάνονταν πληροφορίες σχετικά με το δικαίωμα του υπόπτου να παρέχει εξηγήσεις ή να σιωπά, ή ακόμη και να αρνείται να απαντήσει σε ερωτήσεις χωρίς να απαιτείται να αιτιολογήσει την άρνηση αυτή, το δικαίωμα να επικουρείται από συνήγορο της επιλογής του και το δικαίωμα να ζητήσει τον αυτεπάγγελτο διορισμό συνηγόρου σε περίπτωση που δεν έχει τα οικονομικά μέσα για να επιλέξει συνήγορο, το δικαίωμα να παρίσταται με τον συνήγορό του κατά τη διάρκεια της εξέτασης, υπό την

επιφύλαξη ότι η απουσία του συνηγόρου δεν κωλύει την εξέταση. Λόγω της έκτασης και της πολυπλοκότητας του εγγράφου αυτού, ο Μ.Σ. δεν έλαβε γνώση του περιεχομένου του. Υπέγραψε όμως τη βεβαίωση παραλαβής του. Ο Μ.Σ. ενημερώθηκε επίσης για το δικαίωμά του να ζητήσει να του γνωστοποιηθούν προφορικά οι απαγγελθείσες εις βάρος του κατηγορίες, καθώς και γραπτή αιτιολογία της πράξης απαγγελίας κατηγοριών, η οποία θα επιδιδόταν στον ίδιο ή στον δικηγόρο του εντός δεκατεσσάρων ημερών. Δεν παραιτήθηκε από το δικαίωμα αυτό, ούτε υπέβαλε τέτοια αιτήματα. Ούτε ο Μ.Σ. ούτε οι γονείς του διόρισαν συνήγορο για την υπεράσπισή του. Επιπλέον, ο Μ.Σ. δεν έτυχε της συνδρομής αυτεπαγγέλτως διορισμένου συνηγόρου.

Ο Μ.Σ. εξετάστηκε και δεύτερη φορά. Βάσει των πληροφοριών που παρέσχε ο Μ.Σ. κατά τη διάρκεια των εξετάσεών του, οι αστυνομικοί υπάλληλοι εντόπισαν και άλλα πρόσωπα για τα οποία υπήρχαν υπόνοιες παράνομης εισόδου μαζί του στο επίμαχο συγκρότημα παραθεριστικών κατοικιών, μεταξύ των οποίων και οι λοιποί ανήλικοι ύποπτοι, J.W. και M.P. Οι δύο αυτοί ανήλικοι κλήθηκαν στο αστυνομικό τμήμα της Ustka για να εξεταστούν ως ύποπτοι. Ούτε οι γονείς του J.W. ούτε οι γονείς του M.P. ενημερώθηκαν για την εξέταση αυτή, μολονότι ο επιφορτισμένος με αυτήν αστυνομικός υπάλληλος γνώριζε ότι οι δύο ύποπτοι ήταν κάτω των 18 ετών. Η εξέτασή τους ήταν όμοια με εκείνη του Μ.Σ. Και οι τρεις ανήλικοι παραπέμφθηκαν σε δίκη. Δεδομένου ότι δεν είχαν συνήγορο, το δικαστήριο διόρισε αυτεπαγγέλτως συνήγορο για κάθε έναν από αυτούς. Κατά την επ' ακροατηρίω διαδικασία οι συνήγοροί τους ζήτησαν να μην ληφθούν υπ' όψιν οι προδικαστικές απολογίες των τριών ανηλίκων, καθώς αυτές είχαν ληφθεί κατά παράβαση των δικονομικών τους δικαιωμάτων, και ιδίως κατά παράβαση του δικαιώματός τους παράστασης με συνήγορο, η οποία -κατά την άποψή τους ήταν υποχρεωτική. Τα αιτήματα έγιναν δεκτά και τα αποδεικτικά αυτά μέσα αποσύρθηκαν από τη δικογραφία. Τέλος, κατά τη διάρκεια της επ' ακροατηρίω διαδικασίας, ένας εκ των τριών ανηλίκων κατηγορουμένων ενηλικιώθηκε με αποτέλεσμα να μην υφίσταται πλέον υποχρέωση αυτεπάγγελτου δι-

ορισμού συνηγόρου υπεράσπισης. Ωστόσο, κατόπιν αιτήματος του συνηγόρου του κατηγορουμένου, το δικαστήριο διατήρησε τον αυτεπαγγέλτως διορισθέντα συνήγορό του, λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι πάντως κατά τον χρόνο τέλεσης των πράξεων ο κατηγορούμενος ήταν ανήλικος.

Με βάση τα ως άνω πραγματικά περιστατικά, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς τις συνέπειες που θα πρέπει να έχει η παραβίαση των κανόνων που θεσπίζει η Οδηγία 2016/800 σχετικά με τις οικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Συγκεκριμένα, διερωτάται το αιτούν δικαστήριο ποια είναι τα (κατ' άρθρον 19 Οδηγίας 2016/800) αποτελεσματικά μέσα προστασίας σε περίπτωση προσβολής των δικαιωμάτων τους.

Το ΔΕΕ έκρινε κατ' αρχάς ότι, προκειμένου περί ανήλικων κατηγορουμένων ή υπόπτων, το άρθρο 6 της Οδηγίας 2016/800 επιβάλλει στα κράτη μέλη να διατηρούν ρυθμίσεις οι οποίες καθιστούν υποχρεωτική την παρουσία συνηγόρου, διοριζομένου εφόσον απαιτείται αυτεπαγγέλτως, ενώ θα πρέπει επίσης να απαγορεύεται οποιαδήποτε εξέταση των ανήλικων κατηγορουμένων ή υπόπτων χωρίς την παρουσία συνηγόρου. Επίσης, εθνική ρύθμιση κατά την οποία το δικαίωμα συνδρομής αυτεπαγγέλτως διορισθέντος συνηγόρου παύει αυτοδικαίως σε περίπτωση ενηλικίωσης του κατηγορουμένου κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, χωρίς να επιτρέπεται στο δικαστήριο να εκτιμήσει την αναγκαιότητα συνέχισης της υπεράσπισης, αντίκειται στο άρθρο 2 της Οδηγίας (σκέψη. 122-136).

Επιπλέον, από το άρθρο 4 παρ. 1 της Οδηγίας 2016/800 απορρέει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να καθιστούν υποχρεωτική την ενημέρωση σε απλή και κατανοητή γλώσσα τόσο των υπόπτων ή κατηγορουμένων παιδιών όσο και των ασκούντων τη γονική μέριμνα σχετικά με τα δικαιώματά τους (σκέψη. 137-158). Τέλος, ως προς τις συνέπειες από την παραβίαση των ως άνω κανόνων και δικαιωμάτων, το ΔΕΕ έκρινε ότι στο παρόν στάδιο εξέλιξης του δικαίου της Ένωσης, εναπόκειται, κατ' αρχήν, αποκλειστικά στο εθνικό δίκαιο να καθορίσει τους κανόνες σχετικά με το παραδεκτό των αποδεικτικών στοιχείων που

έχουν αποκτηθεί κατά προσβολή των δικαιωμάτων που παρέχει η Οδηγία 2016/800. Θα πρέπει, όμως, ο δικαστής να είναι σε θέση αφενός να ελέγξει αν τα δικαιώματα αυτά έγιναν σεβαστά και αφετέρου να αποφασίσει σχετικά με τις συνέπειες που απορρέουν από την προσβολή του δικαιώματος, ιδίως όσον αφορά την ισχύ των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν υπό τις συνθήκες αυτές.

Δικαίωμα παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη – Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 – Δυνατότητα του κατηγορουμένου να συμμετάσχει στις ακροαματικές διαδικασίες της δίκης μέσω τηλεδιάσκεψης (ΔΕΕ, απόφ. της 4.7.2024, υπόθ. C-760/22, FP κ.ά. [Procès par visioconférence])

ΔΕΕ, απόφ. της 4.7.2024, υπόθ. C-760/22, FP κ.ά. (Procès par visioconférence)

Στην υπόθεση C-760/22 το ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ερώτημα αν βάσει του άρθρου 8 παρ. 1 της Οδηγίας 2016/343, για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, αποκλείεται η δυνατότητα να συμμετάσχει ο κατηγορούμενος στις ακροαματικές διαδικασίες της δίκης μέσω τηλεδιάσκεψης, εφόσον υποβάλει σχετικό αίτημα.

Με την Οδηγία 2016/343 δεν επιδιώκεται η εξαντλητική εναρμόνιση της ποινικής διαδικασίας στα κράτη μέλη, αλλά η θέσπιση κοινών ελάχιστων κανόνων σχετικά με ορισμένες πτυχές του τεκμηρίου αθωότητας και σχετικά με το δικαίωμα παράστασης των κατηγορουμένων στη δίκη, τα οποία πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα του άρθρου 6 ΕΣΔΑ και των αντίστοιχων αυτού άρθρων 47 εδ. β', γ' και 48 ΧΘ-ΔΕΕ (σκέψεις 24, 27). Στο άρθρο 8 παρ. 1 της Οδηγίας 2016/343 κατοχυρώνεται το δικαίωμα –και όχι η υποχρέωση– του κατηγορουμένου να παρίσταται αυτοπροσώπως στη δίκη εις βάρος του (σκέψη 26). Η εξασφάλιση της δυνατότητας στον κατηγορούμενο να συμμετέχει στην ακροαματική διαδικασία της εις βάρος του δίκης μέσω τηλεδιάσκεψης, κατόπιν σχετικού αιτήματός του επαφίεται στην εθνική νομοθεσία των κρατών μελών (σκέψη 28). Όταν επιτρέπεται δε στον κατηγορούμενο να ασκήσει το δικαίωμα παρά-

στασης στη δίκη εξ αποστάσεως, οι σχετικές διατάξεις πρέπει να μην αντίκεινται στο άρθρο 6 ΕΣΔΑ και να εναρμονίζονται με τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη και την ΕΣΔΑ (σκέψεις 30-31).

Δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας – Οδηγία 2013/48/ΕΕ – Παραίτηση από παρουσία ή συνδρομή δικηγόρου – Παραδεκτό αποδεικτικών μέσων – Γραπτή παραίτηση υπόπτου ο οποίος είναι αναλφάβητος από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο – Μη εξήγηση των πιθανών συνεπειών της παραίτησης από το εν λόγω δικαίωμα (ΔΕΕ, απόφ. της 14.5.2024, υπόθ. C-15/24, PPU [Stachev])

ΔΕΕ, απόφ. της 14.5.2024, υπόθ. C-15/24, PPU [Stachev]

Βούλγαρος υπήκοος συνελήφθη για συμμετοχή σε δύο ληστείες. Κατά τη σύλληψή του, υπέγραψε γραπτή παραίτηση από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, παρά το γεγονός ότι ήταν αναλφάβητος και δεν είχε ενημερωθεί για τις συνέπειες ενδεχόμενης παραίτησης. Ακολούθως, διενεργήθηκαν ανακριτικές πράξεις (όπως αναπαράσταση του εγκλήματος, εξέταση κατηγορουμένου, κατ' οίκον και σωματική έρευνα κ.λπ.), χωρίς την παρουσία δικηγόρου.

Το ΔΕΕ, αποσαφηνίζοντας, μεταξύ άλλων, το περιεχόμενο του άρθρου 9 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ (σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας), διευκρίνισε ότι προβλέπονται δύο προϋποθέσεις για την παραίτηση από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών: αφενός μεν ο ύποπτος ή κατηγορούμενος να έχει ενημερωθεί (είτε γραπτώς είτε προφορικώς) σχετικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο και τις ενδεχόμενες συνέπειες της παραίτησης από το δικαίωμα αυτό, κατά τρόπο σαφή και σε γλώσσα απλή και κατανοητή· αφετέρου δε η παραίτηση να δίνεται ελεύθερα και χωρίς να αφήνονται περιθώρια αμφιβολίας (σκέψεις 55-56). Επιπλέον, όπως συνάγεται από την αιτιολογική σκέψη 39 αλλά και από το άρθρο 13 της εν λόγω Οδηγίας, κατά την παροχή της ενημέρωσης πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν οι ειδικές συνθήκες

των οικείων υπόπτων ή κατηγορουμένων, όπως λ.χ. η ηλικία τους, η ψυχική και σωματική κατάστασή τους, ιδίως αν πρόκειται για ευάλωτα άτομα, έτσι ώστε να διασφαλίζεται ότι η τυχόν παραίτηση πραγματοποιήθηκε με πλήρη γνώση όλων των δεδομένων (σκέψη 57). Έτσι, ο αναλφαβητισμός καθιστά έναν ύποπτο ή κατηγορούμενο ευάλωτο άτομο κατά την έννοια του άρθρου 13 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ (σκέψη 60), χωρίς ωστόσο τούτο να σημαίνει ότι ένα αναλφάβητο άτομο δεν μπορεί εγκύρως να δηλώσει παραίτηση από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο (σκέψη 61). Κατέληξε, επομένως, το ΔΕΕ ότι η δήλωση υπόπτου, ο οποίος είναι αναλφάβητος, περί παραίτησής του από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο δεν μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνη με τις απαιτήσεις που προβλέπονται στο άρθρο 9 παρ. 1 της Οδηγίας 2013/48/ΕΕ, όταν ο ύποπτος δεν έχει ενημερωθεί, κατά τρόπο που να λαμβάνει δεόντως υπ' όψιν την ιδιαίτερη κατάστασή του, για τις ενδεχόμενες συνέπειες της εν λόγω παραίτησης και όταν η παραίτηση δεν έχει καταγραφεί σύμφωνα με το εθνικό δικονομικό δίκαιο κατά τρόπο ώστε να μπορεί να ελεγχθεί η τήρηση των ως άνω απαιτήσεων (σκέψη 70).

Περαιτέρω, το ΔΕΕ έκρινε ότι σε περίπτωση κατά την οποία ένα ευάλωτο πρόσωπο παραιτείται από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, το πρόσωπο αυτό πρέπει να ενημερώνεται για τη δυνατότητα ανάκλησης της παραίτησης πριν από τη διενέργεια οποιασδήποτε περαιτέρω πράξης έρευνας, κατά τη διάρκεια της οποίας η απουσία δικηγόρου μπορεί, λαμβανομένων υπ' όψιν της βαρύτητας και της σημασίας της συγκεκριμένης πράξης, να βλάψει ιδιαίτερος τα συμφέροντα και τα δικαιώματα του εν λόγω προσώπου (σκέψη 80).

Τέλος, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι η ανάγκη μη συνεκτίμησης πληροφοριών και αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση των επιταγών του δικαίου της ΕΕ πρέπει να αξιολογείται υπό το πρίσμα –μεταξύ άλλων– του κινδύνου που συνεπάγεται το παραδεκτό τέτοιων στοιχείων για τον σεβασμό του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (σκέψη 88). Θα πρέπει, επομένως, και το δικαστήριο που καλείται να εξετάσει κατά πόσον η επιβολή ενός μέτρου δικονομικού καταναγκασμού είναι πρόσφορη, και όχι να κρίνει

επί της ενοχής ή της αθωότητας του κατηγορουμένου, να μπορεί να εκτιμήσει αν τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία συνελέγησαν κατά παράβαση επιταγών της ενωσιακής νομοθεσίας (σκέψεις 92-94).

Τούτο, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι το εθνικό δικαστήριο υποχρεούται αυτομάτως να μη συνεκτιμήσει τα αποδεικτικά αυτά στοιχεία στο σύνολό τους (σκέψη 95). Αντιθέτως, θα πρέπει να κριθεί, αν παρά τις τυχόν πλημμέλειες, η ποινική διαδικασία στο σύνολό της μπορεί να θεωρηθεί δίκαιη, λαμβάνοντας υπ' όψιν διάφορους παράγοντες, όπως λ.χ. αν οι καταθέσεις που λήφθηκαν χωρίς παρουσία δικηγόρου αποτελούν αναπόσπαστο ή σημαντικό μέρος των επιβαρυντικών στοιχείων (σκέψη 97). Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να αποκλείονται από την ποινική διαδικασία αποδεικτικά στοιχεία για τα οποία ένας διάδικος δεν είναι σε θέση να υποβάλει παρατηρήσεις με αποτελεσματικό τρόπο (σκέψη 98).

3. Ανακριτικές πράξεις - Προσωπικά δεδομένα

Δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα – Οδηγία (ΕΕ) 2016/680 – Αποθήκευση δεδομένων για χρονικό διάστημα αναγκαίο για την πρόληψη, διερεύνηση και δίωξη ποινικών αδικημάτων – Βιομετρικά και γενετικά δεδομένα – Χορήγηση του ευεργετήματος της αποκατάστασης μετά την καταδίκη και έκτιση της ποινής – Εθνική νομοθεσία περί αποθήκευσης σε αστυνομικό μητρώο δεδομένων καταδικασθέντων μέχρι τον θάνατο τους, σε περιπτώσεις εκ προθέσεως αδικημάτων, αυτεπαγγέλτως διωκόμενων, χωρίς δικαίωμα διαγραφής και περιορισμού της επεξεργασίας τους – Αντίθεση με τις διατάξεις της Οδηγίας 2016/680 και ιδίως τις αρχές ελαχιστοποίησης και αναγκαιότητας των δεδομένων (ΔΕΕ, τμήμα μείζονος συνθέσεως, απόφ. της 30.1.2024, υπόθ. C-118/22, Direktor na Glavna direksia “Natsionalna politisia“ pri MVR – Sofia)

ΔΕΕ, τμήμα μείζονος συνθέσεως, απόφ. της 30.1.2024, υπόθ. C-118/22, Direktor na Glavna direksia “Natsionalna politisia” pri MVR - Sofia

Στην υπόθεση C-118/22, το τμήμα μείζονος συνθέσεως του ΔΕΕ εξέτασε προδικαστικό ερώτημα του

Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της Βουλγαρίας, σχετικά με τη συμβατότητα της εθνικής νομοθεσίας περί εγγραφής σε αστυνομικό μητρώο προσώπων που διώκονται και καταδικάζονται για εκ προθέσεως αδικήματα με τις διατάξεις της ενωσιακής Οδηγίας 2016/680 για την προστασία προσωπικών δεδομένων. Σύμφωνα με την εν λόγω νομοθεσία, η εγγραφή αφορούσε πράξεις που διώκονται αυτεπαγγέλτως, και διαρκούσε μέχρι τον θάνατο των καταδικασθέντων προσώπων. Στη συγκεκριμένη υπόθεση, η εγγραφή είχε λάβει χώρα στο πλαίσιο ανακριτικής διαδικασίας για ψευδομαρτυρία. Μετά την καταδίκη και την έκτιση της ποινής του θιγόμενου από την αποθήκευση προσωπικών δεδομένων προσώπου, και αφού του χορηγήθηκε το ευεργέτημα της αποκατάστασης, οι βουλγαρικές αρχές απέρριψαν το στηριζόμενο στην αποκατάσταση αυτή αίτημα διαγραφής του από το αστυνομικό μητρώο, επικαλούμενες απουσία σχετικής πρόβλεψης στο βουλγαρικό δίκαιο (σκέψεις 21-24). Στο αστυνομικό μητρώο ήταν αποθηκευμένα μεταξύ άλλων τα δακτυλικά αποτυπώματά του, η φωτογραφία του, καθώς και δείγμα για την κατάρτιση προφίλ DNA (σκέψεις 20, 56)· επρόκειτο δηλαδή και για βιομετρικά και γενετικά δεδομένα. Η επεξεργασία των τελευταίων δεδομένων συνεπάγεται κατά τη νομολογία του ΔΕΕ σοβαρούς περιορισμούς στα θεμελιώδη δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες του ατόμου (σκέψη 47). Σκοπός δε της αποθήκευσης κατά το εθνικό δίκαιο είναι η πρόληψη, διερεύνηση, ανίχνευση ή δίωξη ποινικών αδικημάτων, ή η εκτέλεση ποινικών κυρώσεων, χωρίς ωστόσο κατά το βουλγαρικό δίκαιο να αναγνωρίζεται στα θιγόμενα πρόσωπα το δικαίωμα διαγραφής ή περιορισμού της επεξεργασίας των δεδομένων τους (σκέψη 37).

Το ΔΕΕ έκρινε τη σχετική πρόβλεψη της εθνικής νομοθεσίας αντίθετη με το άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. γ' (αρχή ελαχιστοποίησης των δεδομένων) και ε' (αρχή αναγκαιότητας της διατήρησης των δεδομένων) της Οδηγίας 2016/680, όπως ερμηνεύονται σε συνδυασμό με τα άρθρα 5 (προθεσμίες αποθήκευσης και επανεξέτασης) και 10 (επεξεργασία ειδικών κατηγοριών), το άρθρο 13 παρ. 3 στοιχ. β' (εξαίρεσεις ενημέρωσης του υποκειμένου των δεδομένων) και το άρθρο 16 παρ. 2 και 3 (δικαιώματα διαγραφής δεδομένων και περιορι-

σμού της επεξεργασίας) της ίδιας Οδηγίας, αλλά και υπό το φως των άρθρων 7 (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και 8 (προστασία προσωπικών δεδομένων) του ΧΘΔΕΕ (σκέψη 72).

Η κρίση του ΔΕΕ στηρίχθηκε, πρώτον, στις προβλέψεις τις Οδηγίας 2016/680 περί αποθήκευσης δεδομένων μόνο για χρονικό διάστημα που είναι αναγκαίο για την πρόληψη, διερεύνηση και δίωξη ποινικών αδικημάτων (βλ. ιδίως σκέψεις 51-55). Κατά δεύτερον, η αποθήκευση στην προκειμένη περίπτωση στηρίζεται σε κριτήριο με ιδιαίτερο γενικό χαρακτήρα («εκ προθέσεως τελούμενο, αυτεπαγγέλτως διωκόμενο ποινικό αδίκημα»), μη διακρίνον τη φύση και τη σοβαρότητα αδικημάτων. Όπως προκύπτει από την εθνική νομοθεσία, δεν λαμβάνεται επίσης υπ' όψιν η ανάγκη προσωποποίησης και σύνδεσης του κινδύνου εμπλοκής στη διάπραξη περαιτέρω αδικημάτων με το εκάστοτε καταδικασθέν πρόσωπο. Κατά τούτο, μια τέτοια αποθήκευση αντίκειται στην αρχή ελαχιστοποίησης των δεδομένων (άρθρο 4 παρ. 1 στοιχ. γ' της Οδηγίας 2016/680), υπερβαίνοντας το αναγκαίο χρονικό διάστημα για την επίτευξη των σκοπών της επεξεργασίας των δεδομένων (σκέψεις 58-60, 67). Περαιτέρω, η διαγραφή των δεδομένων το πρώτον με την επέλευση του θανάτου του καταδικασθέντος εφαρμόζεται γενικώς και αδιακρίτως, δίχως το χρονικό γεγονός αυτό να συνιστά κατάλληλη προθεσμία για τη διαγραφή δεδομένων κατά τα οριζόμενα στο άρθρο 5 της Οδηγίας 2016/680 (σκέψεις 69-70). Η αποκατάσταση δε του καταδικασθέντος, μπορεί αντιθέτως να συνιστά ένδειξη μείωσης του κινδύνου εμπλοκής σε αξιόποινες πράξεις και άρα να οδηγεί σε μείωση του αναγκαίου χρονικού διαστήματος αποθήκευσης των δεδομένων (σκέψη 61).

Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών – Απόρρητο των επικοινωνιών – Αίτηση αρμόδιας εθνικής αρχής για πρόσβαση σε δεδομένα τηλεφωνικών επικοινωνιών για τη δίωξη αδικημάτων διακεκριμένης κλοπής – Ορισμός της έννοιας του “σοβαρού αδικήματος”– Αρχή της αναλογικότητας – Έκταση του προηγούμενου δικαστικού ελέγχου επί των αιτημάτων πρόσβασης σε δεδομένα που διατη-

ρούν οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών (ΔΕΕ, Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης, απόφ. της 30.4.2024, υπόθ. C-178/22, Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bolzano)

ΔΕΕ, Τμήμα Μείζονος Σύνθεσης, απόφ. της 30.4.2024, υπόθ. C-178/22, Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bolzano

Μετά από την υποβολή εγκλήσεων για την κλοπή δύο κινητών τηλεφώνων, η αρμόδια εθνική εισαγγελική αρχή (εισαγγελία πρωτοδικών του Bolzano) της Ιταλίας άσκησε ποινικές διώξεις κατά αγνώστων για το αδίκημα της διακεκριμένης κλοπής. Ακολούθως, η εισαγγελική αρχή ζήτησε –δυνάμει του άρθρου 132 παρ. 3 του ΝΔ 196/2003– από τον αρμόδιο για την προκαταρκτική έρευνα δικαστή άδεια προκειμένου να λάβει τα αρχεία τηλεφωνικών κλήσεων των κλαπέντων τηλεφώνων από το σύνολο των εταιρειών τηλεπικοινωνιών (συνδρομητές, κωδικούς IMEI των συσκευών από και προς τις οποίες πραγματοποιούνταν οι κλήσεις, μετάβαση και άφιξη σε τοποθεσίες, χρόνος πραγματοποίησης και διάρκεια των κλήσεων και των συνδέσεων, αναφορά των κυψελών ή/και των αναμεταδοτών, συνδρομητές και IMEI συσκευών από και προς τις οποίες εστάλησαν SMS ή MMS).

Ωστόσο, κατά την εξέταση του εν λόγω αιτήματος ο αρμόδιος Ιταλός δικαστής αμφέβαλε για τη συμβατότητα του άρθρου 132 παρ. 3 του ΝΔ 196/2003 με το άρθρο 15 παρ. 1 της Οδηγίας 2002/58/EK για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες, όπως ερμηνεύτηκε από το Δικαστήριο με την απόφαση της 2.3.2021, Prokuratuur (Προϋποθέσεις πρόσβασης σε δεδομένα σχετιζόμενα με ηλεκτρονικές επικοινωνίες) (C-746/18, EU:C:2021:152). Σύμφωνα με αυτήν, εθνικές διατάξεις που επιτρέπουν την πρόσβαση δημοσίων αρχών σε αρχεία τηλεφωνικών κλήσεων, στα οποία περιλαμβάνεται ένα σύνολο δεδομένων κίνησης ή δεδομένων θέσης από τα οποία μπορούν να συναχθούν ακριβή συμπεράσματα σχετικά με την ιδιωτική ζωή του οικείου χρήστη, δεν μπορούν να δικαιολογηθούν παρά μόνον εάν αποσκοπούν στη δίωξη σοβαρών αδικημάτων, όπως οι σοβαρές απειλές για τη δημόσια ασφάλεια, η οποία νοείται ως ασφάλεια του κράτους, και άλλων μορφών βαριάς εγκληματικότητας (σκέψη 19).

Με βάση την ως άνω απόφαση του ΔΕΕ, ο Ιταλός νομοθέτης τροποποίησε το άρθρο 132 παρ. 3 του ΝΔ 196/2003, προκειμένου να τυποποιήσει ως σοβαρά αδικήματα, ως προς τα οποία μπορούν να ληφθούν αρχεία τηλεφωνικών κλήσεων, τα αδικήματα που τιμωρούνται από τον νόμο με στερητική της ελευθερίας ποινή μέγιστης διάρκειας «τουλάχιστον τριών ετών».

Τέθηκε, ωστόσο, το ζήτημα αν το όριο της απειλούμενης στέρησης της ελευθερίας «τουλάχιστον τριών ετών» για την κοινοποίηση στις δημόσιες αρχές αρχείων τηλεφωνικών κλήσεων είναι συμβατό με την αρχή της αναλογικότητας κατά το άρθρο 52 παρ. 1 του ΧΘΔΕΕ, καθότι η κοινοποίηση αυτή είναι επιτρεπτή ακόμη και για αδικήματα ήσσονος κοινωνικής απαξίας, όπως λ.χ. η κλοπή πράγματος ευτελούς αξίας (σκέψη 22), υπό την (πρόσθετη) προϋπόθεση ότι –σύμφωνα με την επίμαχη διάταξη– υπάρχουν «επαρκείς ενδείξεις για την τέλεση του αδικήματος» και τα ζητούμενα στοιχεία είναι «κρίσιμα για τη διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών», με αποτέλεσμα τα ιταλικά δικαστήρια να έχουν πολύ περιορισμένο περιθώριο να αρνηθούν τη χορήγηση σχετικής άδειας.

Το ΔΕΕ, λαμβάνοντας υπ' όψιν προηγούμενη νομολογία του (βλ. σκέψη 36), έκρινε ότι οι επεμβάσεις στα θεμελιώδη δικαιώματα που προκαλούνται από την πρόσβαση στα επίμαχα δεδομένα θέσης και κίνησης, όπως στην υπό κρίση υπόθεση, μπορούν να δικαιολογηθούν μόνον από τους σκοπούς της καταπολέμησης της βαριάς εγκληματικότητας ή της πρόληψης σοβαρών απειλών για τη δημόσια ασφάλεια (σκέψη 42) και εφόσον η πρόσβαση αφορά τα δεδομένα προσώπων για τα οποία υπάρχουν υπόνοιες ότι εμπλέκονται σε σοβαρό αδίκημα (σκέψη 43).

Περαιτέρω, το ΔΕΕ κατέληξε ότι εναπόκειται στα κράτη μέλη να ορίσουν την έννοια του “σοβαρού αδικήματος”, με τρόπο, ωστόσο, που συνάδει με τις απαιτήσεις του άρθρου 15 παρ. 1 της Οδηγίας 2002/58 και υπό το πρίσμα των άρθρων 7 (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής), 8 (προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα), 11 (ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης) και 52 παρ. 1 (αρχή αναλογικότητας) του ΧΘΔΕΕ (σκέψη 47).

Επομένως, το ΔΕΕ κατέληξε ότι είναι συμβατή με το ενωσιακό δίκαιο η παροχή πρόσβασης σε σύνολο δεδομένων κίνησης ή θέσης που διατηρούνται από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών στο πλαίσιο ποινικής έρευνας, όταν αυτή ζητείται για τη διερεύνηση αδικημάτων τα οποία τιμωρούνται, κατά το εθνικό δίκαιο, με στερητική της ελευθερίας ποινή μέγιστης διάρκειας τουλάχιστον τριών ετών, υπό την προϋπόθεση ότι υφίστανται επαρκείς ενδείξεις για την τέλεση των εν λόγω αδικημάτων και ότι τα οικεία δεδομένα είναι κρίσιμα για τη διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών, υπό τον όρο όμως ότι ο δικαστής έχει τη δυνατότητα να αρνηθεί την πρόσβαση εάν αυτή ζητείται στο πλαίσιο έρευνας σχετικά με αδίκημα μη προδήλως σοβαρό, λαμβανομένων υπ' όψιν των κοινωνικών συνθηκών που επικρατούν στο οικείο κράτος μέλος (σκέψη 63).

Ευρωπαϊκή εντολή έρευνας σε ποινικές υποθέσεις – Λήψη αποδεικτικών στοιχείων που βρίσκονται ήδη στην κατοχή των αρμόδιων αρχών του κράτους εκτέλεσης – Προϋποθέσεις έκδοσης – Κρυπτογραφημένη υπηρεσία τηλεπικοινωνιών – EncroChat – Αναγκαιότητα δικαστικής απόφασης – Χρήση αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν κατά παράβαση του δικαίου της Ένωσης (ΔΕΕ, Τμήμα Μείζονος Σύνοψης, απόφ. της 30.4.2024, υπόθ. C-607/22, Μ.Ν.)

ΔΕΕ, Τμήμα Μείζονος Σύνοψης, απόφ. της 30.4.2024, υπόθ. C-607/22, Μ.Ν.

Στο πλαίσιο έρευνας που διεξήγαγαν οι γαλλικές αρχές προέκυψε ότι οι κατηγορούμενοι χρησιμοποιούσαν για τη διάπραξη αδικημάτων που σχετίζονται κυρίως με τη διακίνηση ναρκωτικών κρυπτογραφημένα κινητά τηλέφωνα που λειτουργούσαν με άδεια χρήσης υπηρεσίας με την επωνυμία «EncroChat», η οποία καθιστούσε δυνατή τη διατεματικά κρυπτογραφημένη επικοινωνία μέσω διακομιστή εγκατεστημένου στη Γαλλία. Η γαλλική αστυνομία εξασφάλισε, κατόπιν δικαστικής άδειας, πρόσβαση σε δεδομένα από αυτόν τον διακομιστή το 2018 και το 2019. Χάρη στα δεδομένα αυτά, κατέστη δυνατή η ανάπτυξη λογισμικού που λειτουργεί ως «δούρειος ίππος». Το λογισμικό αυτό εγκαταστάθηκε την άνοιξη του έτους

2020 στον εν λόγω διακομιστή, με την έγκριση του πλημμελειοδικείου της Λιλ, και από εκεί στις τερματικές συσκευές χιλιάδων χρηστών παγκοσμίως μέσω προσομοιωμένης ενημέρωσης λογισμικού.

Το ίδιο έτος, κατόπιν σχετικής ενημέρωσης που έλαβε στο πλαίσιο τηλεδιάσκεψης της EUROJUST, η Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Δίωξης του εγκλήματος της Γερμανίας (ΒΚΑ) ξεκίνησε έρευνα σε βάρος απροσδιόριστου αριθμού χρηστών της υπηρεσίας EncroChat για εικαζόμενη οργανωμένη διακίνηση σημαντικών ποσοτήτων ναρκωτικών και σύσταση εγκληματικής οργάνωσης, διευκρινίζοντας ότι η χρήση της υπηρεσίας EncroChat δημιουργούσε αυτή καθ' εαυτή υπόνοιες για τη διάπραξη σοβαρών αδικημάτων.

Ακολούθως, η γενική εισαγγελία της Φρανκφούρτης ζήτησε από τις γαλλικές αρχές μέσω Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας (εφεξής ΕΕΕ) άδεια για την άνευ περιορισμών χρήση των δεδομένων από την υπηρεσία EncroChat σε ποινικές διαδικασίες. Το αίτημα αυτό εγκρίθηκε από το Πλημμελειοδικείο της Λιλ, όσον αφορά τους Γερμανούς χρήστες των δεδομένων. Στη συνέχεια η γενική εισαγγελία της Φρανκφούρτης διαχώρισε τη διαδικασία και ανέθεσε τις διαδικασίες έρευνας στις κατά τόπους εισαγγελίες.

Το ΔΕΕ προχώρησε στην ερμηνεία σειράς διατάξεων της Οδηγίας 2014/41 περί της Ευρωπαϊκής Εντολής Έρευνας σε ποινικές υποθέσεις, καταλήγοντας στα εξής συμπεράσματα:

Διευκρίνισε αρχικά ότι ΕΕΕ μπορεί να εκδοθεί σε δύο περιπτώσεις: μπορεί να αποσκοπεί, αφενός, στην εκτέλεση ενός ή περισσότερων συγκεκριμένων ερευνητικών μέτρων σε άλλο κράτος μέλος για τη λήψη αποδεικτικών στοιχείων ή, αφετέρου, στη λήψη αποδεικτικών στοιχείων ευρισκομένων ήδη στην κατοχή των αρμόδιων αρχών του κράτους εκτέλεσης (εν προκειμένω της Γαλλίας), δηλαδή στη διαβίβαση των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων στις αρμόδιες αρχές του κράτους έκδοσης.

ΕΕΕ που αποσκοπεί στη διαβίβαση αποδεικτικών στοιχείων που βρίσκονται ήδη στην κατοχή των αρμόδιων αρχών του κράτους εκτέλεσης δεν πρέπει κατ' ανάγκη να εκδίδεται από δικαστήριο, σε περίπτωση που, σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους έκδοσης, στο πλαίσιο αμιγώς εσωτερικής διαδικασίας του κράτους

αυτού, η αρχική συλλογή των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων έπρεπε να είχε διαταχθεί από δικαστήριο, αλλά η διαβίβαση των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων μπορεί να διαταχθεί από εισαγγελέα (σκέψη 77).

Περαιτέρω, η έκδοση ΕΕΕ εξαρτάται από την πλήρωση δύο σωρευτικών προϋποθέσεων, η συνδρομή των οποίων διαπιστώνεται από την αρχή έκδοσης. Αφενός μεν, δυνάμει του άρθρου 6 παρ. 1 στοιχ. α' της Οδηγίας 2014/41/ΕΕ, η εν λόγω αρχή πρέπει να διασφαλίζει ότι η έκδοση της ΕΕΕ είναι απαραίτητη και αναλογική για τους σκοπούς διαδικασίας στο πλαίσιο της οποίας επιτρέπεται να εκδοθεί ΕΕΕ κατά το άρθρο 4 της Οδηγίας, λαμβανομένων υπ' όψιν των δικαιωμάτων του υπόπτου ή κατηγορουμένου. Αφετέρου δε, σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. β' της Οδηγίας, η εν λόγω αρχή πρέπει να εξακριβώσει ότι το ερευνητικό μέτρο ή τα ερευνητικά μέτρα που προβλέπονται στην ΕΕΕ θα μπορούσαν να είχαν διαταχθεί υπό τις ίδιες προϋποθέσεις σε παρόμοια εγχώρια υπόθεση (σκέψη 87).

Η αναγκαιότητα και η αναλογικότητα της έκδοσης τέτοιας εντολής πρέπει να αξιολογείται υπό το πρίσμα του εθνικού δικαίου, ιδίως όταν η ΕΕΕ εκδίδεται στο πλαίσιο «ποινικής διαδικασίας που κινείται από δικαστική αρχή ή μπορεί να κινηθεί ενώπιον της για ποινικό αδίκημα βάσει της νομοθεσίας του κράτους έκδοσης» κατ' άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. α' Οδηγίας 2014/41/ΕΕ (σκέψη 88).

Αντιθέτως, βάσει της Οδηγίας, η έκδοση ΕΕΕ για τη διαβίβαση αποδεικτικών στοιχείων που βρίσκονται ήδη στην κατοχή των αρμόδιων αρχών του κράτους εκτέλεσης δεν απαιτείται να εξαρτάται κατ' ανάγκη από την ύπαρξη τεκμηρίου τελέσεως σοβαρής αξιόποινης πράξης, στηριζόμενου σε συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά, σε βάρος κάθε ενδιαφερομένου κατά τον χρόνο έκδοσης της ΕΕΕ, εφόσον τέτοια απαίτηση δεν απορρέει από το δίκαιο του κράτους έκδοσης (σκέψη 89). Ακόμη, όταν μια αρχή έκδοσης επιθυμεί να συγκεντρώσει αποδεικτικά στοιχεία που βρίσκονται ήδη στην κατοχή των αρμόδιων αρχών του κράτους εκτέλεσης, προϋπόθεση για την έκδοση ΕΕΕ είναι η τήρηση όλων των όρων που προβλέπει το εθνικό της δίκαιο για παρόμοια εγχώρια υπόθεση (σκέψη 93).

Αντιθέτως, το άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. β' της Οδηγίας 2014/41 δεν απαιτεί, ακόμη και σε περίπτωση στην

οποία τα εν λόγω δεδομένα έχουν συλλεγεί από τις αρμόδιες αρχές του κράτους εκτέλεσης στο έδαφος του κράτους έκδοσης και προς το συμφέρον του, η έκδοση ΕΕΕ με σκοπό τη διαβίβαση αποδεικτικών στοιχείων που βρίσκονται ήδη στην κατοχή των αρμόδιων αρχών του κράτους εκτέλεσης να υπόκειται στις ίδιες ουσιαστικές προϋποθέσεις με εκείνες που εφαρμόζονται στο κράτος έκδοσης για τη συλλογή τέτοιων αποδεικτικών στοιχείων (σκέψη 96).

Επισημαίνεται δε πως, όταν η αρχή έκδοσης επιδιώκει, μέσω ΕΕΕ, τη διαβίβαση αποδεικτικών στοιχείων που βρίσκονται ήδη στην κατοχή των αρμόδιων αρχών του κράτους εκτέλεσης, η αρχή έκδοσης δεν έχει την εξουσία να ελέγξει τη νομιμότητα της διακριτής διαδικασίας με την οποία συνελέγησαν από το κράτος μέλος εκτέλεσης τα αποδεικτικά στοιχεία των οποίων ζητεί τη διαβίβαση. Τυχόν αντίθετη ερμηνεία του άρθρου 6 παρ. 1 της Οδηγίας αυτής θα οδηγούσε, στην πράξη, σε ένα πιο σύνθετο και λιγότερο αποτελεσματικό σύστημα, το οποίο θα υπονόμει τον επιδιωκόμενο από την Οδηγία σκοπό (σκέψη 100). Σε κάθε περίπτωση, επισημαίνεται ότι η Οδηγία 2014/41 εγγυάται τον δικαστικό έλεγχο του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων (βλ. σκέψεις 101 επ.).

Ωστόσο, διευκρινίζεται από το ΔΕΕ ότι μέτρο συνδεδεμένο με τη διείσδυση σε τερματικές συσκευές, με σκοπό την εξαγωγή δεδομένων κίνησης, θέσης και επικοινωνίας από υπηρεσία επικοινωνίας βασιζόμενη στο διαδίκτυο (όπως συνέβη στην υπό κρίση υπόθεση), συνιστά «παρακολούθηση τηλεπικοινωνιών» κατά την έννοια του άρθρου 31 της Οδηγίας 2014/41 («Κοινοποίηση προς το κράτος μέλος στο οποίο βρίσκεται ο παρακολουθούμενος και από το οποίο δεν απαιτείται παροχή τεχνικής βοήθειας»), η οποία πρέπει να κοινοποιηθεί στην αρχή που έχει οριστεί για τον σκοπό αυτόν από το κράτος μέλος στο έδαφος του οποίου βρίσκεται ο παρακολουθούμενος. Σε περίπτωση που το κράτος μέλος της παρακολούθησης δεν είναι σε θέση να προσδιορίσει την αρμόδια αρχή του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η κοινοποίηση, η κοινοποίηση αυτή μπορεί να αποσταλεί σε οποιαδήποτε αρχή του εν λόγω κράτους μέλους την οποία το κράτος μέλος της παρακολούθησης κρίνει κατάλληλη για τον σκοπό αυτό (σκέψη 119).

Περαιτέρω, από τους όρους του άρθρου 31 παρ. 3 της Οδηγίας 2014/41 προκύπτει ότι σε περιπτώσεις στις οποίες η παρακολούθηση δεν θα επιτρεπόταν σε παρόμοια εγχώρια υπόθεση, η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η κοινοποίηση μπορεί να ενημερώνει την αρμόδια αρχή του κράτους μέλους της παρακολούθησης ότι η παρακολούθηση δεν μπορεί να διεξαχθεί ή ότι πρέπει να τερματιστεί, ή, κατά περίπτωση, ότι τα δεδομένα παρακολούθησης δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ή μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο υπό όρους που το ίδιο θα καθορίσει. Επομένως, με το άρθρο 31 της Οδηγίας επιδιώκεται όχι μόνον η διασφάλιση της κυριαρχίας του κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται η κοινοποίηση, αλλά και η προστασία των δικαιωμάτων των χρηστών στους οποίους αφορά ένα μέτρο «παρακολούθησης τηλεπικοινωνιών» κατά την έννοια του άρθρου αυτού (σκέψεις 124-125).

Τέλος, σε σχέση με το ερώτημα της αξιοποίησης στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας αποδεικτικών στοιχείων κατά παράβαση του ενωσιακού δικαίου, και συγκεκριμένα κατά την εκτίμηση αποδεικτικών στοιχείων που συγκεντρώθηκαν δυνάμει μιας ΕΕΕ, το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι τα κράτη μέλη οφείλουν κατά το άρθρο 14 παρ. 7 της Οδηγίας 2014/41 να διασφαλίζουν, με την επιφύλαξη εφαρμογής των εθνικών δικονομικών κανόνων, ότι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών στο κράτος έκδοσης της ΕΕΕ γίνονται σεβαστά τα δικαιώματα της υπεράσπισης και τηρείται η νομιμότητα της διαδικασίας, όπερ σημαίνει ότι αποδεικτικό στοιχείο για το οποίο ένας διάδικος δεν είναι σε θέση να υποβάλει παρατηρήσεις με αποτελεσματικό τρόπο πρέπει να αποκλείεται από την ποινική διαδικασία (σκέψη 130).

Προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Δεδομένα ευρισκόμενα στην κατοχή δικαστηρίου σχετικά με ποινικές καταδίκες φυσικού προσώπου – Προφορική γνωστοποίηση τέτοιων στοιχείων σε εμπορική εταιρεία λόγω διεξαγωγής διαγωνισμού – Έννοια της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα – Στάθμιση μεταξύ του δικαιώματος προσβάσεως του κοινού στα επίσημα έγγραφα και της προστασίας των δεδομένων προσωπικού

χαρακτήρα (ΔΕΕ, απόφ. 7.3.2024, υπόθ. C-740/22, Endemol Shine Finland Oy)

ΔΕΕ, απόφ. 7.3.2024, υπόθ. C-740/22, Endemol Shine Finland Oy

Στην παρούσα υπόθεση το έκτο τμήμα του ΔΕΕ ασχολήθηκε με το θέμα της γνωστοποίησης στοιχείων που τηρούνται στο ποινικό μητρώο. Τα ζητήματα που απασχόλησαν το Δικαστήριο ήταν α) εάν η προφορική γνωστοποίηση ποινικών καταδικών συνιστά επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σύμφωνα με τα άρθρα 2 παρ. 1 και 4 σημ. 2 του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων (ΓΚΠΔ), β) εάν επιτρέπεται η προφορική γνωστοποίηση αυτών των δεδομένων σε ενδιαφερόμενο που δεν αποδεικνύει ειδικό έννομο συμφέρον, και γ) εάν επηρεάζει την απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα το αν ο αιτούμενος είναι νομικό ή φυσικό πρόσωπο.

Η προσφεύγουσα εταιρεία Endemol Shine Finland Oy αιτήθηκε προφορικά σε πρωτοβάθμιο δικαστήριο της Φιλανδίας να της παρασχεθούν πληροφορίες σχετικά με ποινικές καταδίκες συγκεκριμένου φυσικού προσώπου που συμμετείχε σε διαγωνισμό της. Το αίτημα της προσφεύγουσας εταιρείας απορρίφθηκε, διότι το εθνικό δικαστήριο έκρινε ότι δεν συνέτρεχε κάποια νόμιμη βάση για την επεξεργασία δεδομένων που αφορούν ποινικές καταδίκες. Η εταιρεία προσέβαλε την πρωτοβάθμια ερώτηση και το επιληφθέν εφετείο απηύθυνε στο Δικαστήριο τα ανωτέρω ερωτήματα.

Το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι η προφορική γνωστοποίηση προσωπικών δεδομένων συνιστά «επεξεργασία» εν τη εννοία του άρθρου 4 σημείο 2 ΓΚΠΔ υπό την προϋπόθεση ότι τα δεδομένα αυτά περιλαμβάνονται ή πρόκειται να περιληφθούν σε σύστημα αρχειοθέτησης. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι, με βάση τα στοιχεία που είχε ενώπιόν του, τα σχετικά δεδομένα περιλαμβάνονταν σε σύστημα αρχειοθέτησης, επεσήμανε ωστόσο ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να ελέγξει κατά πόσον ικανοποιείται αυτή η προϋπόθεση (σκέψεις 33-39).

Περαιτέρω, το Δικαστήριο έκρινε ότι δυνάμει του άρθρου 288 εδ, β' ΣΛΕΕ, ο κανονισμός είναι δεσμευτικός ως προς όλα τα μέρη του και ισχύει άμεσα σε κάθε κράτος μέλος (σκέψη 42). Συνεπώς, οι προϋποθέσεις που τίθενται από τον ΓΚΠΔ πρέπει να

εφαρμόζονται ακόμα και εάν δεν υφίσταται αντίστοιχη διάταξη του εθνικού δικαίου (σκέψη 43). Με βάση τα ανωτέρω, η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων που αφορούν σε ποινικές καταδίκες είναι νόμιμη μόνον υπό τις προϋποθέσεις που τίθενται από τα άρθρα 5, 6 και 10 ΓΚΠΔ.

Επιπλέον, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η πρόσβαση του κοινού σε επίσημα έγγραφα υπηρετεί το δημόσιο συμφέρον, εντούτοις θα πρέπει να σταθμίζεται με τα θεμελιώδη δικαιώματα του σεβασμού στην ιδιωτική ζωή και της προστασίας προσωπικών δεδομένων.

Επομένως, δεδομένα τα οποία αφορούν σε ποινικές καταδίκες και περιλαμβάνονται σε αρχείο τηρούμενο από δικαστήριο δεν μπορούν να γνωστοποιούνται προφορικά χωρίς να απαιτείται να αποδείξει ο αιτούμενος τη γνωστοποίηση ειδικό συμφέρον για τη λήψη των εν λόγω δεδομένων. Τέλος, το ΔΕΕ έκρινε ότι δεν παίζει κανένα ρόλο το γεγονός ότι ο αιτούμενος τη γνωστοποίηση των ποινικών καταδικών είναι εταιρεία και όχι φυσικό πρόσωπο.

4. Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις

Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης – Περιοριστικά αναφερόμενοι στην Απόφαση-Πλαίσιο και στενά ερμηνευόμενοι λόγοι αρνήσεως εκτέλεσης ΕΕΣ – Δυνατότητα άρνησης εκτέλεσεως ΕΕΣ εις βάρος μητέρας παιδιών μικρής ηλικίας που ζουν μαζί της, όταν υφίσταται πραγματικός κίνδυνος προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του εν λόγω προσώπου (άρθρο 7 ΧΘΔΕΕ) και προσβολής του υπέρτατου συμφέροντος των παιδιών του (άρθρο 24 παρ. 2 και 3 ΧΘΔΕΕ) λόγω συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών ως προς τις συνθήκες κράτησης στο κράτος έκδοσης του ΕΕΣ που δύναται να έχουν επίπτωση στη συγκεκριμένη περίπτωση (ΔΕΕ [τμήμα μείζονος συνθέσεως], απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-261/22, GN)

ΔΕΕ [τμήμα μείζονος συνθέσεως], απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-261/22, GN

Στην υπόθεση C-261/22 το ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ερώτημα αν είναι συμβατή με την Απόφαση-Πλαίσιο

2002/584 η εκ μέρους της αρχής εκτέλεσης ΕΕΣ άρνηση ή η αναστολή της παράδοσης μητέρας ανηλίκων τέκνων που ζουν μαζί της.

Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και η εξ αυτής απορρέουσα αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης επιτάσσουν, ως ακρογωνιαίους λίθους της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, κατ' αρχήν την εκτέλεση κάθε ΕΕΣ. Στους λόγους άρνησης εκτέλεσης, που προβλέπονται περιοριστικά στην Απόφαση-Πλαίσιο 2002/584 και ερμηνεύονται στενά, δεν περιλαμβάνεται η ιδιότητα της εκζητούμενης ως μητέρας μικρών παιδιών που ζουν μαζί της. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης επιβάλλει στις αρχές εκτέλεσης του ΕΕΣ να θεωρήσουν στις περιπτώσεις αυτές ότι οι συνθήκες κράτησης της μητέρας και η οργάνωση της επιμέλειας των παιδιών στο κράτος μέλος έκδοσης του ΕΕΣ προσαρμόζονται στην κατάσταση των προσώπων αυτών, είτε σε περιβάλλον φυλακών είτε στο πλαίσιο εναλλακτικής ρυθμίσεως βάσει της οποίας είναι δυνατόν να παραμείνει η μητέρα στη διάθεση των δικαστικών αρχών του κράτους μέλους έκδοσης ή να τοποθετηθούν τα παιδιά εκτός του χώρου των φυλακών (σκέψεις 33-39).

Εντούτοις, η αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ δύναται κατ' εξαίρεση να αρνηθεί την εκτέλεσή του δυνάμει του άρθρου 1 παρ. 3 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584, εφόσον συντρέχει πραγματικός κίνδυνος να υποστεί ο εκζητούμενος και/ή τα παιδιά του, σε περίπτωση παραδόσεώς του στην αρχή εκδόσεως του εντάλματος, προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους που απορρέουν από τα άρθρα 7 (δικαίωμα κάθε προσώπου στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής) και 24 παρ. 2 και 3 (πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού επί πράξεων που αφορούν παιδιά) ΧΘΔΕΕ (σκέψη 43). Όταν η αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ διαθέτει στοιχεία που καταδεικνύουν συστημικές ή γενικευμένες πλημμελίες ως προς τις συνθήκες κράτησης των μητέρων παιδιών μικρής ηλικίας ή τις συνθήκες ανάληψης της επιμέλειας των παιδιών αυτών στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος, καθώς και πλημμελίες σχετικές με τις συνθήκες αυτές που επηρεάζουν συγκεκριμένες ομάδες προσώπων, όπως τα παιδιά με αναπηρίες, τότε οφείλει να εξακριβώσει, κατά τρό-

πο συγκεκριμένο και ακριβή, αν υφίστανται σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι τα εν λόγω πρόσωπα θα διατρέξουν τέτοιο κίνδυνο (σκέψη 45). Σε αυτές τις περιπτώσεις, η αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ οφείλει αρχικά να διερευνήσει αν υφίστανται αντικειμενικά, αξιόπιστα, συγκεκριμένα και δεόντως επικαιροποιημένα στοιχεία που καταδεικνύουν την ύπαρξη πραγματικού κινδύνου προσβολής των ως άνω θεμελιωδών δικαιωμάτων στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος και εν συνεχεία να εξετάσει αν ο συγκεκριμένος εκζητούμενος και/ή τα τέκνα του διατρέχουν τον εν λόγω κίνδυνο (σκέψεις 44-48).

Προς τον σκοπό αυτό, η αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ οφείλει να ζητήσει από την αρχή έκδοσης του ΕΕΣ κάθε αναγκαία συμπληρωματική πληροφορία ως προς τις συνθήκες υπό τις οποίες πρόκειται να κρατηθεί ο εκζητούμενος και να οργανωθεί η ανάληψη της επιμέλειας των παιδιών του στο εν λόγω κράτος μέλος (σκέψη 49). Σε περίπτωση μη συνεργασίας της αρχής εκδόσεως του ΕΕΣ, η αρχή εκτέλεσης οφείλει να προβεί σε σφαιρική εκτίμηση του συνόλου των στοιχείων που έχει στη διάθεσή της (σκέψη 54). Η δε δυνατότητα αναστολής της παράδοσης του εκζητούμενου, όσο διαρκεί η ως άνω διαδικασία, παρέχεται αυστηρά προσωρινά, κατ' εξαίρεση και για σοβαρούς ανθρωπιστικούς λόγους (σκέψη 56).

Ως εκ τούτου, η εκ μέρους της αρχής εκτέλεσης άρνηση παράδοσης του προσώπου εις βάρος του οποίου έχει εκδοθεί ΕΕΣ, επειδή το πρόσωπο αυτό είναι μητέρα παιδιών μικρής ηλικίας που ζουν μαζί της, αντίκειται κατ' αρχήν στο άρθρο 1 παρ. 2 και 3 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584. Κατ' εξαίρεση, είναι εντούτοις συμβατή με το ως άνω άρθρο, όταν: πρώτον, η αρχή εκτέλεσης έχει στη διάθεσή της στοιχεία που αποδεικνύουν την ύπαρξη πραγματικού κινδύνου προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του εν λόγω προσώπου (άρθρο 7 ΧΘΔΕΕ) και προσβολής του υπέρτατου συμφέροντος των παιδιών του (άρθρο 24 παρ. 2 και 3 ΧΘΔΕΕ), λόγω συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών ως προς τις συνθήκες κράτησης των μητέρων παιδιών μικρής ηλικίας και τις συνθήκες ανάληψης της επιμέλειας των παιδιών αυτών στο κράτος μέλος έκδοσης του ΕΕΣ· και, δεύτερον,

υπάρχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι, λαμβανομένης υπ' όψιν της προσωπικής τους κατάστασης, τα εν λόγω πρόσωπα θα διατρέξουν τον προαναφερθέντα κίνδυνο λόγω συνθηκών όπως οι ανωτέρω (σκέψη 57).

Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης – Ερήμην επιβληθείσα ποινή στο κράτος έκδοσης ΕΕΣ – Έννοια της “δίκης που οδήγησε στην έκδοση της απόφασης” κατά το άρθρο 4α παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 – Τροποποίηση προηγουμένως επιβληθεισών ποινών δι’ αποφάσεως επιβάλλουσας συνολική ποινή χωρίς την αυτοπρόσωπη παρουσία του κατηγορουμένου – Μη εμφάνιση του κατηγορουμένου στην πρωτοβάθμια ή/ και στην κατ’ έφεση δίκη – Λόγος προαιρετικής άρνησης εκτέλεσης ΕΕΣ η μη αυτοπρόσωπη εμφάνιση του κατηγορουμένου στην “δίκη που οδήγησε στην έκδοση της απόφασης” – Ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 (ΔΕΕ, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-396/22, *Generalstaatsanwaltschaft Berlin [Condamnation par défaut]*· ΔΕΕ, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-397/22, *Generalstaatsanwaltschaft Berlin [Condamnation par défaut]* – LM· ΔΕΕ, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-398/22, *Generalstaatsanwaltschaft Berlin [Condamnation par défaut]* – RQ)

ΔΕΕ, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-396/22, *Generalstaatsanwaltschaft Berlin (Condamnation par défaut)*

ΔΕΕ, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-397/22, *Generalstaatsanwaltschaft Berlin (Condamnation par défaut)* – LM

ΔΕΕ, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-398/22, *Generalstaatsanwaltschaft Berlin (Condamnation par défaut)* – RQ

Στις υποθέσεις C-396/22, C-397/22 και C-398/22 το ΔΕΕ ασχολήθηκε αρχικά με την ερμηνεία του προβλεπόμενου στο άρθρο 4α παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 όρου “δίκη που οδήγησε στην έκδοση απόφασης”, με την οποία επιβάλλεται στέρηση της ελευθερίας του προσώπου (είτε διά ποινής είτε διά

μέτρου ασφαλείας) και για την εκτέλεση της οποίας εκδίδεται ΕΕΣ. Εν συνεχεία, έκρινε τη συμβατότητα της εθνικής ρύθμισης, κατά την οποία η μη αυτοπρόσωπη παρουσία του κατηγορουμένου στην ως άνω “δίκη που οδήγησε στην έκδοση απόφασης” συνιστά “απόλυτο κώλυμα” εκτέλεσης του ΕΕΣ, με το άρθρο 4α παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584, στο οποίο η μη αυτοπρόσωπη παρουσία προβλέπεται ως λόγος προαιρετικής άρνησης εκτέλεσης.

Ως προς το πρώτο ερώτημα, η “δίκη που οδήγησε στην έκδοση της απόφασης” κατά το άρθρο 4α παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 συνιστά αυτοτελή έννοια του δικαίου της Ένωσης και ερμηνεύεται με ενιαίο τρόπο στο έδαφός της, ανεξαρτήτως του χαρακτηρισμού που δίδεται εντός των κρατών μελών (σκέψη 26, 43, 28). Ως τέτοια δε νοείται η δίκη από την οποία προκύπτει, κατόπιν εξετάσεως της ουσίας της υπόθεσης, η κρίση περί ενοχής και η έκδοση τελεσιδίκης –δηλαδή μη προσβαλλόμενης με τακτικό ένδικο μέσο– καταδικαστικής απόφασης εις βάρος του προσώπου του οποίου ζητείται η παράδοση στο πλαίσιο της εκτέλεσης ΕΕΣ (σκέψεις 27-28· 44-45· 29-30). Έτσι, στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4α παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 εμπίπτει:

α) η διαδικασία που καταλήγει στην έκδοση δικαστικής απόφασης επιβάλλουσας συνολική ποινή, με την οποία προσδιορίζεται εκ νέου το ύψος προηγουμένως επιβληθεισών στερητικών της ελευθερίας ποινών, εφόσον η αρμόδια αρχή, παρότι δεν δύναται να ελέγξει τη διαπίστωση της ενοχής ή να τροποποιήσει τις προηγουμένως επιβληθείσες ποινές, διαθέτει όμως περιθώριο εκτιμήσεως για τον προσδιορισμό του ύψους της συνολικής ποινής (σκέψεις 29 επ., 34 υπόθ. C-396/22)·

β) η κατ’ έφεση διαδικασία που καταλήγει στην έκδοση απόφασης με την οποία μεταρρυθμίζεται η πρωτόδικη απόφαση και, κατά τον τρόπο αυτό, επιλύεται η υπόθεση τελεσιδικώς (σκέψεις 32 επ., 35 υπόθ. C-398/22)·

γ) η κατ’ έφεση δίκη, στην οποία επικυρώνεται η πρωτόδικη απόφαση και, ως εκ τούτου, κρίνεται τελεσιδικώς η υπόθεση. Το γεγονός ότι η εν λόγω κατ’ έφεση δίκη διεξάγεται ενδεχομένως χωρίς να εξεταστεί η υπόθεση επί της ουσίας δεν ασκεί επιρ-

ροή, διότι ο έλεγχος της πραγματικής δυνατότητας του κατηγορουμένου να ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα πρέπει να καταλαμβάνει κάθε προβλεπόμενο βαθμό δικαιοδοσίας (σκέψεις 49 επ., 53 υπόθ. C-397/22).

Στις περιπτώσεις αυτές επιβάλλεται η αυτοπρόσωπη εμφάνιση του κατηγορουμένου στο δικαστήριο, ειδάλλως η αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ που εκδίδεται προς εκτέλεση της καταδικαστικής αυτής απόφασης διαθέτει την προβλεπόμενη στο άρθρο 4α παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 ευχέρεια να αρνηθεί να εκτελέσει το ένταλμα. Εάν, ωστόσο, συντρέχει κάποια από τις εξαιρέσεις του άρθρου 4α παρ. 1 στοιχ. α' έως δ' της Απόφασης-Πλαισίου, τότε η αρχή εκτέλεσης υποχρεούται να εκτελέσει το ΕΕΣ παρά την απουσία του εκζητούμενου στην ως άνω δίκη (σκέψεις 36-40· 55-59· 37-41). Αλλά ακόμα και αν δεν συντρέχει κάποια από τις εν λόγω εξαιρέσεις, η αρχή εκτέλεσης μπορεί να λάβει υπ' όψιν άλλες περιστάσεις και πληροφορίες που ενδεχομένως έχει συλλέξει η ίδια, όπως λ.χ. τη συμπεριφορά του ίδιου του κατηγορουμένου, προκειμένου να βεβαιωθεί ότι η παράδοση του εκζητούμενου δεν συνεπάγεται την προσβολή των υπερασπιστικών του δικαιωμάτων και να εκτελέσει το ΕΕΣ (σκέψεις 41-43· 60-62· 42-44). Η λήψη υπ' όψιν των περιστάσεων τούτων επιβάλλεται από την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης και του εξ αυτής απορρέοντος κανόνα της κατ' αρχήν υποχρέωσης εκτέλεσης ΕΕΣ (σκέψεις 36-37, 55-56, 37-38).

Ως εκ τούτου, τυχόν εθνική ρύθμιση που υποχρεώνει την αρχή εκτέλεσης του ΕΕΣ να αρνηθεί την εκτέλεσή του σε περίπτωση ερήμην καταδίκης του εκζητούμενου, χωρίς να καταλείπει περιθώριο εκτίμησης της εκάστοτε υπόθεσης, είναι αντίθετη προς το άρθρο 4α παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 (σκέψεις 44-45, 63-64, 45-46). Σε αυτή την περίπτωση, το εθνικό δικαστήριο οφείλει, λαμβάνοντας υπ' όψιν το εσωτερικό δίκαιο στο σύνολό του και εφαρμόζοντας τις αναγνωρισμένες από το δίκαιο αυτό ερμηνευτικές μεθόδους, να ερμηνεύσει, στο μέτρο του δυνατού, τη συγκεκριμένη εθνική ρύθμιση υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 (σκέψεις 46-48, 65-67, 47-49).

Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης – Συνέπειες της άρνησης εκτέλεσης ΕΕΣ από τη δικαστική αρχή εκτέλεσης ενός κράτους μέλους για τη δικαστική αρχή εκτέλεσης ενός άλλου κράτους μέλους – Συνστημικές ή γενικευμένες πλημμέλειες ως προς την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας στο κράτος μέλος έκδοσης ΕΕΣ – Πλημμέλειες σχετικές με την έλλειψη απόδειξης της ορκωμοσίας των δικαστών – Συνθήκες κράτησης στο κράτος μέλος έκδοσης ΕΕΣ – Κατ' αρχήν υποχρέωση της αρχής εκτέλεσης να μην αμφισβητήσει τη διαβεβαίωση εκ μέρους της αρχής έκδοσης του εντάλματος ότι ο εκζητούμενος δεν θα τύχει απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης στα σωφρονιστικά καταστήματα (ΔΕΕ, απόφ. της 29.7.2024, υπόθ. C-318/24 PPU [Breian])

ΔΕΕ, απόφ. της 29.7.2024, υπόθ. C-318/24 PPU [Breian]

Στην υπόθεση C-318/24 PPU [Breian] το ΔΕΕ ασχολήθηκε με μια σειρά προδικαστικών ερωτημάτων σχετικά με τη δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις και το ΕΕΣ. Στην εν λόγω υπόθεση, η δικαστική αρχή εκτέλεσης της Γαλλίας αρνήθηκε να εκτελέσει ΕΕΣ που είχε εκδοθεί στη Ρουμανία, επειδή: α) η γενικευμένη πλημμέλεια ως προς τη νομιμότητα της σύστασης των δικαστηρίων της Ρουμανίας γεννούσε αμφιβολίες για τη νόμιμη σύνθεση του δικαστηρίου που εξέδωσε το ΕΕΣ στη συγκεκριμένη υπόθεση, δεδομένου ότι το πρακτικό ορκωμοσίας ενός εκ των τριών δικαστών του δικαστικού σχηματισμού δεν ανευρέθη, έτερος δε δικαστής του ίδιου δικαστικού σχηματισμού είχε ορκιστεί μόνον ως εισαγγελέας και όχι ως δικαστής· β) η απόφαση της Επιτροπής Ελέγχου των Αρχείων της Ιντερπόλ, για τη διαγραφή από τη βάση δεδομένων της Ιντερπόλ του αιτήματος διεθνούς έρευνας για τον εκζητούμενο, με την αιτιολογία ότι τα δεδομένα που τον αφορούσαν δεν ήταν σύμφωνα με τους κανόνες της Ιντερπόλ σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ήγειρε σοβαρές ανησυχίες περί εμπλοκής πολιτικών παραγόντων στην υπόθεση, καθώς και περί μη τήρησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του εκζητούμενου κατά τη διαδικασία εις βάρος του. Εν συνεχεία, η δικαστική αρχή εκτέλεση της Μάλ-

τας αρνήθηκε επίσης να εκτελέσει νέο ΕΕΣ, επειδή, βάσει των πληροφοριών που διέθετε σχετικά με τις συνθήκες κράτησης στη Ρουμανία, δεν ήταν σε θέση να διαπιστώσει αν θα ετηρείτο η προβλεπόμενη στο άρθρο 4 ΧΘΔΕΕ απαγόρευση απάνθρωπης ή εξευτελιστικής ποινής και μεταχείρισης στην περίπτωση παράδοσης του εκζητουμένου στις ρουμανικές αρχές. Κατόπιν τούτων, το ρουμανικό δικαστήριο έκδοσης ΕΕΣ απέστειλε τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα (σκέψεις 12 επ.).

Ως προς το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, αν η αρχή εκτέλεσης ΕΕΣ εντός ενός κράτους μέλους υποχρεούται, βάσει του άρθρου 1 παρ. 3 και του άρθρου 15 παρ. 1 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584, να αρνηθεί την εκτέλεση του εντάλματος αυτού όταν η αρχή εκτέλεσης του ίδιου εντάλματος εντός ενός άλλου κράτους μέλους έχει προηγουμένως αρνηθεί να το εκτελέσει με την αιτιολογία ότι η παράδοση του εκζητουμένου ενδέχεται να θίξει το θεμελιώδες δικαίωμά του σε δίκαιη δίκη, το ΔΕΕ απάντησε αρνητικά. Δεν υφίσταται τέτοια υποχρέωση της αρχής εκτέλεσης του δεύτερου κράτους μέλους, διότι η απόφαση της αρχής εκτέλεσης του πρώτου κράτους μέλους δεν συνιστά «αμετάκλητη» και κατά τούτο δεσμευτική απόφαση κατά την έννοια του άρθρου 3 σημ. 2 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584. Εντούτοις, στο πλαίσιο της οικείας εξέτασης περί συνδρομής λόγου μη εκτέλεσης, η αρχή αυτή οφείλει να λάβει υπ' όψιν τους λόγους στους οποίους στηρίχθηκε η απορριπτική απόφαση που εξέδωσε η πρώτη αρχή εκτέλεσης του εντάλματος. Σε κάθε περίπτωση, η δικαστική αρχή έκδοσης ΕΕΣ μπορεί να το διατηρήσει σε ισχύ, στον βαθμό που αφενός μεν δεν χωρεί κατά την κρίση της άρνηση εκτέλεσής του λόγω κινδύνου προσβολής του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, αφετέρου δε η διατήρηση του εν λόγω εντάλματος σε ισχύ είναι σύμφωνη με την αρχή της αναλογικότητας (σκέψεις 34 επ.).

Ως προς το επόμενο ερώτημα, αν, ενόψει του άρθρου 1 παρ. 3 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584 σε συνδυασμό με το άρθρο 47 εδ. β' ΧΘΔΕΕ, η άρνηση εκτέλεσης ΕΕΣ λόγω κινδύνου να υποστεί ο εκζητούμενος προσβολή του δικαιώματός του σε δίκαιη δίκη στο κράτος μέλος έκδοσης ΕΕΣ μπορεί να δι-

καιολογηθεί από την ύπαρξη απόφασης της Επιτροπής Ελέγχου των Αρχείων της Ιντερπόλ σχετικά με την κατάσταση του συγκεκριμένου προσώπου αφ' εαυτής, το Δικαστήριο απάντησε επίσης αρνητικά. Η αρχή εκτέλεσης πρέπει να διαπιστώσει την ύπαρξη γενικευμένων ή συστημικών πλημμελειών και να εκτιμήσει κατά τρόπο συγκεκριμένο και ακριβή αν υφίστανται σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι συντρέχει ο ως άνω κίνδυνος σε περίπτωση παράδοσης του εκζητουμένου. Κατά την εξέταση αυτή, τυχόν απόφαση της Επιτροπής Ελέγχου των Αρχείων της Ιντερπόλ μπορεί να ληφθεί υπ' όψιν (σκέψεις 56 επ.).

Ακολούθως, το ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ερώτημα αν οι ως άνω λόγοι άρνησης εκτέλεσης του ΕΕΣ από τη γαλλική δικαστική αρχή εκτέλεσης είναι σύμφωνοι με το άρθρο 1 παρ. 3 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584. Το Δικαστήριο επανέλαβε τη νομολογία του σχετικά με τα δύο στάδια εξέτασης του κινδύνου παραβίασης του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη ενώπιον δικαστηρίου που έχει προηγουμένως συσταθεί νομίμως, σε περίπτωση που ο εκζητούμενος παραδοθεί στο κράτος μέλος έκδοσης ΕΕΣ. Στο πρώτο στάδιο, η αρχή εκτέλεσης οφείλει να εξετάσει αν υφίστανται αντικειμενικά, αξιόπιστα, συγκεκριμένα και δεόντως επικαιροποιημένα στοιχεία καταδεικνύοντα την ύπαρξη πραγματικού τέτοιου κινδύνου, λόγω συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών ως προς την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος. Εφόσον συντρέχει τέτοια περίπτωση, η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους εκτέλεσης οφείλει, σε δεύτερο στάδιο, να εξακριβώσει, κατά τρόπο συγκεκριμένο και ακριβή, σε ποιο βαθμό οι διαπιστωθείσες κατά το πρώτο στάδιο πλημμέλειες ενδέχεται να είχαν αντίκτυπο στο συγκεκριμένο δικαστήριο έκδοσης ΕΕΣ και αν, λαμβανομένων υπ' όψιν της προσωπικής κατάστασης του εκζητουμένου, της φύσης της αξιόποινης πράξης και του πραγματικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται η καταδικαστική απόφαση υπάρχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι όντως υφίσταται τέτοιος κίνδυνος εν προκειμένω. Ειδικά ως προς τη νόμιμη σύνθεση του δικαστηρίου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ικανή να πλήξει την ανεξαρ-

τησία της δικαστικής εξουσίας των κρατών μελών και της αρχής της δίκαιης δίκης οποιαδήποτε πλημμέλεια ανακύψει στο πλαίσιο της διαδικασίας διορισμού δικαστή ή ανάληψης των καθηκόντων του, παρά μόνον η παραβίαση των θεμελιωδών κανόνων των εν λόγω διαδικασιών. Ως εκ τούτου, δεν συνιστά συστημική ή γενικευμένη πλημμέλεια ως προς την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας ούτε η αβεβαιότητα ως προς τον τόπο όπου φυλάσσονται τα πρακτικά ορκωμοσίας των δικαστών ή η αδυναμία εντοπισμού τους, ιδίως στην περίπτωση που έχουν παρέλθει πλείονα έτη από την ορκωμοσία του οικείου δικαστή, ούτε η συμμετοχή στη δικαστική σύνθεση δικαστή που είχε δώσει όρκο εισαγγελέα κατά τον διορισμό του, δεδομένου ότι το καθεστώς των εισαγγελέων εξομοιώνεται με εκείνο των δικαστών (σκέψεις 70 επ.).

Τέλος, το ΔΕΕ απάντησε αρνητικά στο ερώτημα αν η δικαστική αρχή εκτέλεσης μπορεί να αρνηθεί την εκτέλεσή του, κατά το άρθρο 1 παρ. 3 και το άρθρο 15 παρ. 2 και 3 της Απόφασης-Πλαισίου 2002/584, λόγω των συνθηκών κράτησης στο κράτος μέλος έκδοσης ΕΕΣ, αφενός μεν στηριζόμενη σε στοιχεία σχετικά με τις συνθήκες κράτησης στο εν λόγω κράτος μέλος, χωρίς να έχει προηγουμένως ζητήσει από την οικεία δικαστική αρχή έκδοσης συμπληρωματικές πληροφορίες, αφετέρου δε λαμβάνοντας υπ' όψιν υψηλότερο επίπεδο προστασίας από εκείνο που διασφαλίζεται στο άρθρο 4 ΧΘΔΕΕ. Όταν η δικαστική αρχή εκτέλεσης έχει στη διάθεσή της στοιχεία από τα οποία προκύπτει η ύπαρξη πραγματικού κινδύνου απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης των κρατουμένων στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος, υποχρεούται να εκτιμήσει αν συντρέχει τέτοιος κίνδυνος για τον συγκεκριμένο εκζητούμενο επί τη βάση αντικειμενικών, αξιόπιστων, συγκεκριμένων και δεόντως επικαιροποιημένων στοιχείων σχετικά με τις συνθήκες κράτησης στα σωφρονιστικά καταστήματα του κράτους μέλους έκδοσης ΕΕΣ και υπό τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης. Προς τον σκοπό αυτό, η δικαστική αρχή του κράτους μέλους εκτέλεσης οφείλει να ζητήσει από τη δικαστική αρχή του κράτους μέλους έκδοσης του εντάλματος την κατεπείγουσα προσκόμιση κάθε αναγκαίας συμπληρωματικής πληροφορίας, προτού αποφανθεί

σχετικώς, και δεν επιτρέπεται να μη λάβει υπ' όψιν τις παρασχεθείσες από τη δικαστική αρχή έκδοσης του εντάλματος πληροφορίες, στηριζόμενη αποκλειστικώς σε πληροφορίες που η ίδια άντλησε από πηγές προσβάσιμες στο κοινό, χωρίς να ζητήσει από την αρχή έκδοσης συμπληρωματικές πληροφορίες. Εφόσον η αρχή έκδοσης του εντάλματος διαβεβαιώσει την αρχή εκτέλεσης ότι ο εκζητούμενος δεν θα υποστεί απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, η τελευταία πρέπει, ενόψει της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, να μπορεί να στηριχθεί στη διαβεβαίωση αυτή, τουλάχιστον ελλείψει οποιουδήποτε συγκεκριμένου αντίθετου στοιχείου. Μόνη δε η έλλειψη κατάρτισης «ακριβούς σχεδίου εκτελέσεως της ποινής» ή «επακριβώς ορισμένων κριτηρίων για την καθιέρωση συγκεκριμένου καθεστώτος εκτελέσεως» δεν εμπίπτει στην έννοια της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης του άρθρου 4 ΧΘΔΕΕ και δεν μπορεί να δικαιολογήσει την άρνηση εκτέλεσης (σκέψεις 100 επ.).

Έκδοση – Απαγόρευση έκδοσης σε τρίτη χώρα προσώπων στα οποία έχει αναγνωρισθεί το καθεστώς πρόσφυγα από άλλα κράτη μέλη – Οδηγία 2011/95 – Άρθρα 18 και 19 ΧΘΔΕΕ (ΔΕΕ, απόφ. της 18.6.2024, υπόθ. C-352/22, Α.)

ΔΕΕ, απόφ. της 18.6.2024, υπόθ. C-352/22, Α.

Ο Α. είναι Τούρκος υπήκοος κουργικής εθνοτικής καταγωγής. Το 2010 εγκατέλειψε την Τουρκία, ενώ το ίδιο έτος οι ιταλικές αρχές αναγνώρισαν στον Α. το καθεστώς πρόσφυγα με την αιτιολογία ότι διέτρεχε κίνδυνο να υποστεί πολιτική δίωξη από τις τουρκικές αρχές λόγω της υποστηρίξεώς του στο Εργατικό Κόμμα του Κουρδιστάν (PKK). Από τον Ιούλιο του 2019 ο Α. κατοικεί στη Γερμανία. Το 2020 εξεδόθη εις βάρος του από τουρκικό δικαστήριο ένταλμα σύλληψης για το αδίκημα της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως και το ένταλμα καταχωρίστηκε στη βάση δεδομένων της Interpol προς τον σκοπό της εκδόσεώς του. Σύμφωνα με την κατηγορία, κατόπιν λογομαχίας με τον πατέρα του και τον αδερφό του, πυροβόλησε τη μητέρα του, η οποία υπέκυψε στα τραύματά της. Ο Α. συνελήφθη στη Γερμανία και τέθηκε υπό κράτηση επί σκοπώ εκδόσεως.

Αν και το Εφετείο Hamm ενέκρινε την έκδοσή του Α. στην Τουρκία παρά το καθεστώς πρόσφυγα, το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας ακύρωσε την απόφαση αυτή, με το σκεπτικό ότι το ζήτημα της εκδόσεως προσώπου στο οποίο έχει αναγνωριστεί το καθεστώς πρόσφυγα είναι ιδιαίτερα αμφιλεγόμενο και ως εκ τούτου το Εφετείο όφειλε κατ' άρθρον 267 ΣΛΕΕ να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα ενώπιον του ΔΕΕ. Η παράλειψη δε του Εφετείου να αποστείλει προδικαστικό ερώτημα συναφώς παραβιάζει το θεμελιώδες δικαίωμα στον νόμιμο δικαστή. Κατόπιν αυτού το Εφετείο Hamm υπέβαλε προδικαστικό ερώτημα σχετικά με το εάν το άρθρο 9 της Οδηγίας 2013/32, σε συνδυασμό με το άρθρο 21 παράγραφος 1 της Οδηγίας 2011/95 έχει την έννοια ότι η οριστική αναγνώριση προσώπου ως πρόσφυγα σε άλλο κράτος μέλος έχει δεσμευτικό χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαδικασίας έκδοσης που λαμβάνει χώρα στο κράτος μέλος προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση έκδοσης, υπό την έννοια ότι η έκδοση του εν λόγω προσώπου στην τρίτη χώρα ή στη χώρα καταγωγής απαγορεύεται σε κάθε περίπτωση έως ότου ανακληθεί η αναγνώρισή του ως πρόσφυγα ή παρέλθει η ισχύς της.

Σύμφωνα με το ΔΕΕ, αν και το δίκαιο της έκδοσης είναι ζήτημα που εμπίπτει στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, θα πρέπει κατά την εφαρμογή των οικείων εθνικών κανόνων να μην παραβιάζεται δίκαιο της Ένωσης. Περαιτέρω, σύμφωνα με την Οδηγία 2011/95 τα κράτη μέλη δεν διαθέτουν διακριτική ευχέρεια ως προς την αναγνώριση του καθεστώτος πρόσφυγα σε ένα πρόσωπο, εφόσον συντρέχουν οι οικείες προϋποθέσεις. Ως εκ τούτου, η σχετική πράξη έχει αμιγώς αναγνωριστικό χαρακτήρα και δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο της ιδιότητας του πρόσφυγα. Το κράτος μέλος που έχει αναγνωρίσει το καθεστώς πρόσφυγα μπορεί πάντως να ανακαλέσει την απόφασή του εφόσον προκύπτει ότι ο ενδιαφερόμενος έπαυσε να πληροί τις οικείες προϋποθέσεις.

Όσον αφορά δε την επίδραση της αναγνώρισης του καθεστώτος πρόσφυγα σε συγκεκριμένο πρόσωπο από άλλο κράτος μέλος της Ένωσης, ιδίως στο πλαίσιο διαδικασίας έκδοσης, το ΔΕΕ έκρινε το εξής: αν και το σχετικό ζήτημα δεν ρυθμίζεται ευθέως, εντού-

τοις η έκδοση προσώπου στο οποίο έχει αναγνωριστεί το καθεστώς πρόσφυγα προς την τρίτη χώρα καταγωγής του θα είχε ως αποτέλεσμα να στερηθεί το πρόσωπο αυτό πραγματικής απολαύσεως του δικαιώματος το οποίο του παρέχει το άρθρο 18 του Χάρτη, το οποίο διασφαλίζει το δικαίωμα ασύλου στους πρόσφυγες. Κατά τούτο, ενόσω υφίσταται κίνδυνος ο Α. να υποστεί στο έδαφος του κράτους καταγωγής του, από το οποίο προέρχεται η αίτηση εκδόσεως, την πολιτική δίωξη λόγω της οποίας οι ιταλικές αρχές του χορήγησαν το καθεστώς πρόσφυγα, η έκδοσή του στο εν λόγω τρίτο κράτος αποκλείεται βάσει του άρθρου 18 του Χάρτη. Το γεγονός δε και μόνον ότι η ποινική δίωξη για την οποία ζητείται η έκδοση του Α. στηρίζεται σε πράξεις άλλες από τη δίωξη αυτή δεν αρκεί για να αποκλειστεί ο κίνδυνος αυτός.

Επίσης, τα κράτη μέλη οφείλουν να εξετάζουν και τον τυχόν κίνδυνο απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης του εκζητούμενου στο αιτούν κράτος, καθώς τυχόν έκδοσή τους στην περίπτωση αυτή θα παραβίαζε το άρθρο 19 του Χάρτη. Σε κάθε περίπτωση, το κράτος μέλος οφείλει κατά την εκτίμησή του αυτή να λαμβάνει υπ' όψιν του –μεταξύ άλλων– τυχόν αναγνώριση στο εκζητούμενο πρόσωπο του καθεστώτος πρόσφυγα. Βάσει δε της αρχής της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, θα πρέπει να τεκμαίρεται, πλην εξαιρετικών περιστάσεων ότι η μεταχείριση που επιφυλάσσεται στους αιτούμενους διεθνή προστασία σε κάθε κράτος μέλος είναι σύμφωνη με τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης. Η αρμόδια για την έκδοση αρχή του κράτους μέλους προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση εκδόσεως πρέπει να προβεί, το συντομότερο δυνατόν, σε ανταλλαγή πληροφοριών με την αρχή του άλλου κράτους μέλους που χορήγησε στον αιτούντα το καθεστώς πρόσφυγα. Στο πλαίσιο αυτό, οφείλει να ενημερώσει την τελευταία αυτή αρχή για την αίτηση εκδόσεως που αφορά το εν λόγω πρόσωπο, να της διαβιβάσει τη γνώμη της επί της αιτήσεως εκδόσεως και να ζητήσει από αυτή τη διαβίβαση, εντός εύλογης προθεσμίας, τόσο των πληροφοριών που έχει στην κατοχή της, βάσει των οποίων χορηγήθηκε το καθεστώς πρόσφυγα, όσο και της αποφάσεώς της ως προς το αν πρέπει ή όχι να ανακαλέσει το καθεστώς πρόσφυγα του εν λόγω προσώπου.

Λαμβανομένων υπ' όψιν των προεκτεθέντων, το δικαιο της Ένωσης δεν θα εμπόδιζε την έκδοση μόνο στην περίπτωση που η αρμόδια αρχή του κράτους μέλους που χορήγησε στον εκζητούμενο το καθεστώς πρόσφυγα αποφασίσει να ανακαλέσει το καθεστώς αυτό βάσει του άρθρου 14 της Οδηγίας 2011/95, και εφόσον η αρμόδια για την έκδοση αρχή του κράτους μέλους προς το οποίο απευθύνεται η αίτηση εκδόσεως καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο δεν έχει, ή δεν έχει πλέον, την ιδιότητα του πρόσφυγα και ότι ουδείς σοβαρός κίνδυνος υφίσταται, σε περίπτωση εκδόσεως του εν λόγω προσώπου στο τρίτο κράτος το οποίο ζητεί την έκδοση, να επιβληθεί στο ίδιο πρόσωπο η ποινή του θανάτου ή να υποστεί αυτό βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη ή εξευτελιστική ποινή ή μεταχείριση.

Συνεκτίμηση των καταδικαστικών αποφάσεων μεταξύ των κρατών μελών της Ένωσης επ' ευκαιρία νέας ποινικής διαδικασίας (Απόφαση-Πλαίσιο 2008/675) – Σε προγενέστερες καταδικαστικές αποφάσεις που έχουν εκδοθεί σε άλλα κράτη μέλη αναγνωρίζονται υποχρεωτικά αποτελέσματα ισοδύναμα με εκείνα τα οποία έχουν οι εθνικές καταδικαστικές αποφάσεις – Νέο αδίκημα τελεσθέν κατά τη διάρκεια της αναστολής της ποινής που επιβλήθηκε σε άλλο κράτος μέλος για διαφορετικές πράξεις – Ανάκληση της αναστολής και πραγματική εκτέλεση της στερητικής της ελευθερίας ποινής – Αναγνώριση των καταδικαστικών αποφάσεων προς τον σκοπό της εποπτείας των μέτρων αναστολής και της ενδεχόμενης ανακλήσεως της αναστολής εκτελέσεως (Απόφαση-Πλαίσιο 2008/947) (ΔΕΕ, απόφ. της 5/10/2023, υπόθ. C-219/22, QS) ΔΕΕ, απόφ. της 5.10.2023, υπόθ. C-219/22, QS

Στην υπόθεση C-219/22 το ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ερώτημα αν το άρθρο 3 παρ. 3 της Απόφασης-Πλαισίου 2008/675 επιτρέπει σε δικαστήριο κράτους μέλους, επιλαμβανόμενο αιτήσεως για την εκτέλεση ποινής με αναστολή, που επιβλήθηκε με προγενέστερη καταδικαστική απόφαση άλλου κράτους μέλους για διαφορετικές πράξεις, να ανακαλέσει την αναστολή και να διατάξει να εκτελεστεί πράγματι η ποινή. Στο πεδίο εφαρμογής της Απόφασης-Πλαισίου

2008/675 εμπίπτει κάθε νέα ποινική διαδικασία που κινείται εντός κράτους μέλους εις βάρος προσώπου κατά του οποίου έχει εκδοθεί στο παρελθόν αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση σε άλλο κράτος μέλος για διαφορετικές πράξεις. Ως “νέα ποινική διαδικασία” νοείται όχι μόνο η διαδικασία για την απόδειξη της ενδεχόμενης ενοχής του κατηγορουμένου, αλλά και κάθε διαδικασία σχετική με την έκταση της ποινής, στο πλαίσιο της οποίας πρέπει να λαμβάνεται υπ' όψιν η ποινή που έχει επιβληθεί με προγενέστερη αμετάκλητη καταδικαστική απόφαση δικαστηρίου άλλου κράτους μέλους (σκέψεις 25-27). Μέσω της Απόφασης-Πλαισίου επιχειρείται να διασφαλισθεί ότι κάθε κράτος μέλος μεριμνά ώστε να αποδίδονται σε προγενέστερες καταδικαστικές ποινικές αποφάσεις που εκδόθηκαν σε άλλο κράτος μέλος ένομα αποτελέσματα ισοδύναμα με εκείνα που αποδίδονται στις καταδικαστικές αποφάσεις των εθνικών του δικαστηρίων σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Η διαδικασία αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, προκειμένου να εκτιμηθεί ο πρότερος βίος του οικείου προσώπου, να κριθεί εάν είναι υπότροπο, καθώς και να καθορισθούν η φύση της ποινής και οι τυχόν ειδικές ρυθμίσεις περί της εκτίσεώς της (σκέψη 33).

Ωστόσο, προκειμένου περί προγενέστερης αμετάκλητης καταδικαστικής απόφασης η οποία επιβάλλει στερητική της ελευθερίας ποινή με αναστολή, εκδόθηκε σε κράτος μέλος και εκτελέσθηκε πλήρως, το άρθρο 3 παρ. 3 και 4 της Απόφασης-Πλαισίου 2008/675 αντιτίθεται στη συνεκτίμησή της από εθνικό δικαστήριο, ως εάν επρόκειτο για εθνική καταδικαστική απόφαση. Στην καταδικαστική αυτή απόφαση δεν αναγνωρίζονται αποτελέσματα ισοδύναμα με εκείνα που προσδίδονται στις εθνικές καταδικαστικές αποφάσεις, εφόσον τούτο συνεπαγόταν κατά το εθνικό δίκαιο την ανάκληση της αναστολής της ποινής που έχει επιβληθεί με την εν λόγω καταδικαστική απόφαση και τη μετατροπή της σε ποινή φυλακίσεως χωρίς αναστολή (σκέψη 39). Αντιθέτως, η συνεκτίμηση προγενέστερης αμετάκλητης καταδικαστικής αποφάσεως, που εκδόθηκε σε άλλο κράτος μέλος και δεν έχει πλήρως εκτελεσθεί, στο πλαίσιο νέας ποινικής διαδικασίας που κινήθηκε κατά του ίδιου προσώπου για διαφορετικές πράξεις, με σκοπό

την επιβολή συνολικής ποινής λαμβάνουσας υπ' όψιν και την επιβληθείσα με την εν λόγω καταδικαστική απόφαση ποινή, δεν συνεπάγεται παρέμβαση στην εν λόγω καταδικαστική απόφαση ή σε οποιαδήποτε απόφαση σχετική με την εκτέλεσή της, κατά την έννοια του άρθρου 3 παρ. 3 της Αποφάσεως-Πλαίσιο 2008/675, όταν η εν λόγω καταδικαστική απόφαση έχει διαβιβασθεί και αναγνωρισθεί στο κράτος μέλος στο οποίο διεξάγεται η νέα ποινική διαδικασία, σύμφωνα με την Απόφαση-Πλαίσιο 2008/947 σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης δικαστικών αποφάσεων και αποφάσεων αναστολής εκτέλεσης της ποινής ή απόλυσης υπό όρους με σκοπό την εποπτεία των μέτρων αναστολής και των εναλλακτικών κυρώσεων (σκέψεις 40 επ.).

Έκδοση – Σύστημα έκδοσης με βάση τη Συμφωνία Εμπορίου και Συνεργασίας μεταξύ ΕΕ και Ηνωμένου Βασιλείου (ΣΕΣ) – Αρχή νομιμότητας (άρθρο 49 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ, άρθρο 7 ΕΣΔΑ) – Άρνηση παράδοσης του καταζητουμένου εάν, κατόπιν συγκεκριμένης και ακριβούς εξέτασης της κατάστασης του προσώπου αυτού, σοβαροί λόγοι οδηγούν στο συμπέρασμα ότι διατρέχει πραγματικό κίνδυνο παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων του σε περίπτωση παράδοσής του στο Ηνωμένο Βασίλειο (άρθρο 524 παρ. 2 ΣΕΣ) – Σύστημα παροχής εγγυήσεων από το κράτος έκδοσης (άρθρο 604 στοιχ. γ' ΣΕΣ) – Μη εφαρμογή της αρχής της αμοιβαίας αναγνώρισης και εμπιστοσύνης – Υποχρέωση καλόπιστης αμοιβαίας συνδρομής μεταξύ ΕΕ-Ηνωμένου Βασιλείου – Μεταβολές στο δίκαιο της απόλυσης υπό όρους κατά το βρετανικό δίκαιο – Ανεξάρτητη εκτίμηση υπό το πρίσμα του ΧΘΔΕΕ (ΔΕΕ, τμήμα μείζονος συνθέσεως, απόφ. της 29.7.2024, υπόθ. C-202/24, Alchaster)

ΔΕΕ, τμήμα μείζονος συνθέσεως, απόφ. της 29.7.2024, υπόθ. C-202/24, Alchaster

Στην υπόθ. C-202/24, εξετάζεται ο δικαστικός έλεγχος από τις αρχές εκτέλεσης κράτους μέλους της Ένωσης ενδεχόμενης παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πλαίσιο παράδοσης εκζητούμενου προσώπου στο Ηνωμένο Βασίλειο, κατ' εφαρμογή της πρόσφατης Συμφωνίας Εμπορίου και Συνεργα-

σίας μεταξύ ΕΕ και Ηνωμένου Βασιλείου (ΣΕΣ). Αιτούν δικαστήριο είναι το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας (Supreme Court), ενώπιον του οποίου το εκζητούμενο πρόσωπο προσέβαλε τη διαδικασία εκτέλεσης ενταλμάτων σύλληψης στην Ιρλανδία, με σκοπό την παράδοση και τη δίωξή του για τρομοκρατικές πράξεις από τις δικαστικές αρχές του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας.

Με αναίρεσή του ενώπιον του αιτούντος ιρλανδικού δικαστηρίου ο συλληφθείς επικαλέστηκε την αντίθεση ενδεχόμενης παράδοσής στο Ηνωμένο Βασίλειο στην αρχή της νομιμότητας («ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή άνευ νόμου», σκέψη 22). Μετά τον χρόνο της φερόμενης τέλεσης των πράξεων, το βρετανικό δίκαιο της υπό όρους απόλυσης μετεβλήθη επί τα χείρω. Συγκεκριμένα, ενώ κατά τον χρόνο της φερόμενης τέλεσης προβλεπόταν αυτοδίκαιη απόλυση εφόσον ο καταδικασθείς είχε εκτίσει προηγουμένως το ήμισυ της ποινής του, το νέο καθεστώς απόλυσης υπό όρους προέβλεπε έγκριση από ειδική αρχή και έκτιση των δύο τρίτων της ποινής (σκέψεις 93). Εν προκειμένω, τέθηκε το ζήτημα της έκτασης του δικαστικού ελέγχου του αιτήματος παράδοσης στο Ηνωμένο Βασίλειο ενόψει ενδεχόμενης παραβίασης του άρθρου 49 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ. Με την αποχώρηση δε του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ένωση, η διαδικασία παράδοσης του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης (ΕΕΣ, απόφ. πλαίσιο 2002/584) με σκοπό τη δίωξη ή την εκτέλεση ποινής αντικαταστάθηκε από το σύστημα έκδοσης της ΣΕΣ (Μέρος Τρίτο, Τίτλος VII, άρθρα 596 επ. ΣΕΣ· βλ. και σκέψη 36).

Ως προς τη διαδικασία ελέγχου της παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων, το ΔΕΕ απέρριψε για την περίπτωση έκδοσης στο Ηνωμένο Βασίλειο ένα παρόμοιο σύστημα ελέγχου με εκείνο στο πλαίσιο του ΕΕΣ (βλ. ως προς σύστημα ελέγχου σε δύο στάδια στο πλαίσιο του ΕΕΣ αναλυτικός σκέψεις 52 επ. με παραπομπές σε περαιτέρω νομολογία του ΔΕΕ). Το ΔΕΕ απέρριψε για την περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου και την ύπαρξη υψηλού επιπέδου εμπιστοσύνης μεταξύ κρατών μελών και τρίτων χωρών βάσει διεθνών συμφωνιών. Σε αντιπαράβολή με τη Νορβηγία, κράτος

μέλος μεταξύ άλλων του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ) που εφαρμόζει το κεκτημένο του Σένγκεν, διαπιστώθηκε ότι το Ηνωμένο Βασίλειο δεν αποτελεί μέρος του ευρωπαϊκού χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα (σκέψεις 65-70).

Περαιτέρω, εξετάστηκε το σύστημα έκδοσης της ΣΕΣ σε αντιπαραβολή εκ νέου με το ΕΕΣ. Κατά το ΔΕΕ, το απλουστευμένο και αποτελεσματικό σύστημα παράδοσης του ΕΕΣ στηρίζεται στην αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, αλλά και της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, ειδικό χαρακτηριστικό των σχέσεων κρατών μελών της Ένωσης (σκέψεις 55 επ. και ιδίως 61). Μεταξύ των διατάξεων παράδοσης με βάση τη ΣΕΣ και το ΕΕΣ εντοπίζονται επίσης ουσιώδεις διαφορές, όπως η ιθαγένεια του καταζητούμενου και τα πολιτικά εγκλήματα, εξαιρέσεις του συστήματος έκδοσης κατά τη ΣΕΣ (βλ. αντιστοίχως άρθρα 602 παρ. 2 και 603 παρ. 2 ΣΕΣ), ενδεικτικές των ορίων εμπιστοσύνης μεταξύ κρατών μελών της ΕΕ και του Ηνωμένου Βασιλείου (σκέψεις 73-74). Ομοίως, σύμφωνα με το άρθρο 604 στοιχ. γ' της ΣΕΣ, εν αντιθέσει με το ΕΕΣ, η παράδοση δύναται να εξαρτηθεί από την παροχή πρόσθετων εγγυήσεων περί σεβασμού θεμελιωδών δικαιωμάτων στο κράτος έκδοσης. Δεν απαιτείται δε για την εφαρμογή του μηχανισμού πρόσθετων εγγυήσεων «προηγούμενη διαπίστωση της ύπαρξης είτε συστημικών ή γενικευμένων πλημμελειών είτε πλημμελειών που επηρεάζουν ειδικότερα μια αντικειμενικά προσδιορίσιμη ομάδα προσώπων» (σκέψη 75· πρβλ. αντιθέτως για το πρώτο στάδιο ελέγχου στην περίπτωση του ΕΕΣ σκέψεις 52-53).

Κατόπιν αυτών, εκρίθη ότι οι δικαστικές αρχές του κράτους εκτέλεσης δεν δύνανται να παραδώσουν το καταζητούμενο πρόσωπο στο Ηνωμένο Βασίλειο, εφόσον, κατόπιν συγκεκριμένης και ακριβούς εξέτασης της κατάστασης του προσώπου αυτού, διαπιστωθούν σοβαροί λόγοι που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι διατρέχει πραγματικό κίνδυνο προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων του σε περίπτωση παράδοσής του στο Ηνωμένο Βασίλειο (σκέψεις 51, 78-79). Σε αντίθετη περίπτωση θα παραβιαζόταν η κατοχυρωμένη και στο κείμενο της ΣΕΣ (άρθρο 524 παρ. 2 ΣΕΣ) υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων από τις δικαστικές αρχές εκτέλεσης.

Ως προς την επικαλούμενη παραβίαση της αρχής της νομιμότητας (άρθρο 49 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ), δεν είναι κρίσιμες κατά το ΔΕΕ ούτε εγγυήσεις, εν γένει, περί τηρήσεως της ΕΣΔΑ από το Ηνωμένο Βασίλειο ούτε η δυνατότητα ατομικής προσφυγής στο ΕΔΔΑ από τον καταζητούμενο. Αντιθέτως, απαιτείται μια ανεξάρτητη εκτίμηση υπό το πρίσμα του ΧΘΔΕΕ, στηριζόμενη στις ιδιαιτερότητες της κατάστασης του συγκεκριμένου προσώπου (σκέψεις 82-83). Η άρνηση παράδοσης, από την άλλη, πρέπει να λαμβάνει χώρα μόνον εφόσον στηρίζεται σε αντικειμενικά, αξιόπιστα, συγκεκριμένα και δεόντως ενημερωμένα στοιχεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά, θα πρέπει να προκύπτει το συμπέρασμα ότι υπάρχει πραγματικός κίνδυνος παραβίασης του άρθρου 49 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ (σκέψεις 84-85). Υπό το φως δε της υποχρέωσης καλόπιστης αμοιβαίας συνδρομής (βλ. άρθρο 3 παρ. 1 ΣΕΣ, σκέψη 86), οι δικαστικές αρχές εκτέλεσης οφείλουν να ζητούν συμπληρωματικές πληροφορίες από το Ηνωμένο Βασίλειο κατά τη λήψη απόφασης περί παράδοσης. Σε περίπτωση μη λήψεως επαρκών εγγυήσεων σχετικών με τον κίνδυνο παραβίασης του άρθρου 49 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 604 στοιχ. γ' ΣΕΣ, οι δικαστικές αρχές εκτέλεσης μπορούν να αρνηθούν την εκτέλεση του αιτήματος παράδοσης (σκέψεις 86-91).

Τέλος, ως προς τη μεταβολή των διατάξεων του βρετανικού δικαίου περί απόλυσης υπό όρους, το ΔΕΕ, στηριζόμενο στη νομολογία του ΕΔΔΑ (άρθρο 7 ΕΣΔΑ, σκέψεις 94-96), έκρινε ότι μέτρα σχετικά με την εκτέλεση ποινής αντίκεινται στο άρθρο 49 παρ. 1 ΧΘΔΕΕ, όχι όταν απλώς επιμηκύνουν το όριο για το επιτρεπτό της υπό όρους απόλυσης, αλλά μόνο αν επιφέρουν αναδρομική μεταβολή του περιεχομένου της ποινής και ταυτοχρόνως επιβολή βαρύτερης ποινής. Επίσης, ενδέχεται να υφίσταται παραβίαση της εν λόγω διάταξης του ΧΘΔΕΕ, αν το αναδρομικό μέτρο καταργεί στην ουσία τη δυνατότητα της απόλυσης υπό όρους ή αποτελεί μέρος ενός συνόλου μέτρων που, κατά τη διατύπωση του ΔΕΕ, «επιτείνουν την εγγενή βαρύτητα της αρχικώς προβλεπόμενης ποινής» (σκέψη 97).

5. Ευρωπαϊκή Εισαγγελία

Ευρωπαϊκή Εισαγγελία – Δικαστική συνεργασία και διασυνοριακές έρευνες της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας (άρθρα 31-32 Κανονισμού 2017/1939) – Προβλεπόμενη κατά το εθνικό δίκαιο δικαστική έγκριση μέτρων έρευνας στο κράτος του βοηθού Ευρωπαϊού εντεταλμένου Εισαγγελέα – Εφαρμοστέο δίκαιο επί της αιτιολόγησης και λήψης μέτρων έρευνας – Έκταση και όρια του δικαστικού ελέγχου μέτρων έρευνας στο κράτος του βοηθού Ευρωπαϊού εντεταλμένου εισαγγελέα – Σύστημα κατανομής αρμοδιοτήτων αιτιολόγησης, λήψης και εκτέλεσης μέτρων έρευνας μεταξύ των συνεργαζόμενων κρατών μελών (ΔΕΕ, τμήμα μείζονος συνθέσεως, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-281/22, G. K. κ.λπ. [Parquet euroréen])

ΔΕΕ, τμήμα μείζονος συνθέσεως, απόφ. της 21.12.2023, υπόθ. C-281/22, G. K. κ.λπ. (Parquet euroréen)

Στην υπόθεση C-281/22, κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος του εφετείου Βιέννης το ΔΕΕ (τμήμα μείζονος συνθέσεως) εξέτασε ζητήματα ερμηνείας και εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2017/1939 για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας. Πρόκειται για την πρώτη δικαιοδοτική κρίση του ΔΕΕ επί ζητημάτων συναφών με την άσκηση των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, μετά την έναρξη λειτουργίας της την 1/6/2021, δηλαδή του νεοϊδρυθέντος ευρωπαϊκού θεσμού για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας σε βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης. (βλ. πάντως και τη **Γεν. Δικαστηρίου ΕΕ, διάταξη της 15.12.2023, υπόθ. T-103/23, Stan κατά Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας**). Αντικείμενο της απόφασης αποτελούν ζητήματα ερμηνείας των άρθρων 31 και 32 του Κανονισμού για τη δικαστική συνεργασία στη συλλογή αποδείξεων, επ' αφορμή διεξαγωγής διασυνοριακών ερευνών μεταξύ Γερμανίας και Αυστρίας, και ειδικότερα οι διαδικαστικές προϋποθέσεις, η έκταση και τα όρια δικαιοδοτικού ελέγχου μέτρων ερευνών σε άλλο κράτος μέλος από εκείνο στο οποίο διεξάγεται η ποινική διαδικασία. Στο πλαίσιο ποινικής έρευνας για φορολογική απάτη και συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση με σκοπό

την τέλεση φορολογικών αδικημάτων, κινηθείσας από τον επιληφθέντα της υποθέσεως Γερμανό Ευρωπαϊό εντεταλμένο εισαγγελέα, ασκήθηκε ποινική δίωξη στη Γερμανία σε βάρος φυσικών προσώπων, λόγω παραβάσεων της τελωνειακής νομοθεσίας κατά την εισαγωγή βιοντίζελ στην ΕΕ και της εξ αυτών προκληθείσας ζημίας ύψους 1,295 εκ. ευρώ. Στην ίδια υπόθεση οι γερμανικές αρχές αιτήθηκαν μέτρα διασυνοριακής δικαστικής συνδρομής από την Αυστρία. Στο έδαφος της τελευταίας διετάχθησαν και διενεργήθησαν επιτόπιες έρευνες και κατασχέσεις στην κατοικία των κατηγορουμένων αλλά και στις εμπορικές εγκαταστάσεις των επιχειρήσεών τους, κατόπιν σχετικής εντολής του Αυστριακού βοηθού Ευρωπαϊού εντεταλμένου εισαγγελέα και έγκρισης από τις αυστριακές δικαστικές αρχές. Τη νομιμότητα των μέτρων αυτών αμφισβήτησαν ωστόσο οι κατηγορούμενοι ενώπιον της αυστριακής δικαιοσύνης (εφετείο Βιέννης/ Oberlandesgericht Wien), επικαλούμενοι, μεταξύ άλλων, ότι οι συναφείς αποφάσεις των αυστριακών αρχών δεν ήταν επαρκώς αιτιολογημένες καθώς και ότι τα επιβληθέντα μέτρα παραβίαζαν την αρχή της αναλογικότητας (σκέψεις 26-31). Με βάση τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, σύμφωνα με τη σχετική διάταξη των δικαστικών αρχών της Γερμανίας, ήτοι του κράτους μέλους του επιληφθέντος Ευρωπαϊού εντεταλμένου εισαγγελέα και αιτούντος τη δικαστική συνδρομή κράτους, εγκρίθηκε μεν η διεξαγωγή επιτόπιων ερευνών στη Γερμανία, δεν εξετάστηκε δε η αναγκαιότητα διεξαγωγής επιτόπιων ερευνών στις εμπορικές εγκαταστάσεις και τις κατοικίες των κατηγορουμένων στην Αυστρία (σκέψη 37). Το κεντρικό ερώτημα της υπόθεσης ήταν τα όρια του δικαστικού ελέγχου στο κράτος μέλος του βοηθού Ευρωπαϊού εντεταλμένου εισαγγελέα, μέτρων που ζητήθηκαν από το κράτος μέλος του επιληφθέντος Ευρωπαϊού εντεταλμένου εισαγγελέα, ήτοι τη Γερμανία· ειδικότερα δε σε περιπτώσεις κατά τις οποίες σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο του κράτους του βοηθού Ευρωπαϊού εντεταλμένου εισαγγελέα, εν προκειμένω τις διατάξεις του αυστριακού κώδικα ποινικής δικονομίας, απαιτείτο δικαστική έγκριση των μέτρων αυτών, δηλαδή των επιτόπιων ερευνών και των κατασχέσεων στις κατοικίες των κατηγορουμένων και

στις εμπορικές εγκαταστάσεις των επιχειρήσεων τους (σκέψη 38). Η εν λόγω έγκριση, σύμφωνα και με το γράμμα του Κανονισμού 2017/1939 (άρθρο 31 παρ. 3 περ. α') δίδεται σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους του βοηθού Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα.

Κατά τις κρίσιμες σκέψεις του ΔΕΕ, το σύστημα δικαστικής συνεργασίας μεταξύ των Ευρωπαίων εντεταλμένων εισαγγελέων και διεξαγωγής διασυνοριακών ερευνών της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας περιλαμβάνει τη διάκριση μεταξύ αρμοδιοτήτων περί την αιτιολόγηση και λήψη του μέτρου έρευνας και αρμοδιοτήτων που αφορούν στην εκτέλεση του μέτρου αυτού. Σύμφωνα με το σύστημα κατανομής αρμοδιοτήτων του Κανονισμού 2017/1939, οι πρώτες αποτελούν αρμοδιότητες του επιληφθέντος της υποθέσεως Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα, ενώ οι τελευταίες, αρμοδιότητες του βοηθού του Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα αντιστοίχως (σκέψη 71). Ο προηγούμενος δικαστικός έλεγχος της αιτιολόγησης και της λήψης μέτρου έρευνας σε περίπτωση σοβαρής επεμβάσεως στα δικαιώματα που κατοχυρώνει ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (π.χ. σεβασμό ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, κατοικίας, επικοινωνιών, δικαιώματος ιδιοκτησίας) με αντικείμενο ιδίως τον έλεγχο νομιμότητας και αναγκαιότητας του μέτρου εναπόκειται, κατά το ΔΕΕ, στο κράτος μέλος του επιληφθέντος Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα, εν προκειμένω στη Γερμανία (σκέψεις 73-75). Αντιθέτως, οι αυστριακές αρχές, ήτοι οι αρχές του κράτος μέλους του βοηθού Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα, εφόσον εκτιμούν ότι τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα από τα ανακριτικά μέτρα μπορούν να επιτευχθούν με άλλα, λιγότερο επαχθή, δύνανται σύμφωνα με το άρθρο 31 παρ. 5 περ. γ' του Κανονισμού 2017/1939, αφενός, να ενημερώσουν τον εποπτεύοντα Ευρωπαίο Εισαγγελέα και, αφετέρου, να επιδιώξουν λύση σε διμερές επίπεδο με τον επιληφθέντα Ευρωπαίο εντεταλμένο εισαγγελέα. Σε περίπτωση αδυναμίας εύρεσης λύσης, του ζητήματος επιλαμβάνεται το αρμόδιο μόνιμο τμήμα της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας, σύμφωνα με το άρθρο 31 παρ. 7 του Κανονισμού 2017/1939 (σκέψη 77).

Κατά πρώτον, η κρίση του ΔΕΕ στηρίχθηκε στο γράμμα των άρθρων 31 παρ. 1-2 και 32 του Κανονι-

σμού 2017/1939, κατά τα οποία εφαρμοστέο δίκαιο για την αιτιολόγηση και λήψη μέτρου διασυνοριακής έρευνας, σύμφωνα και με τις αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης, είναι το δίκαιο του κράτους του επιληφθέντος εντεταλμένου Ευρωπαίου εισαγγελέα (σκέψεις 54-55). Κατά δεύτερον, κρίσιμη υπήρξε η αντιπαράβολή, υπό το φως της αποτελεσματικότητας των ανακριτικών μέτρων, του συστήματος συνεργασίας στο πλαίσιο λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας με το σύστημα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και αναγνώρισης που διέπει το ενωσιακό δίκαιο για τη δικαστική συνεργασία γενικότερα, και ιδίως την Οδηγία 2014/41 για την ευρωπαϊκή εντολή έρευνας. Συγκεκριμένα, το σύστημα συνεργασίας στο πεδίο της ευρωπαϊκής εντολής έρευνας δεν προβλέπει τον δικαστικό έλεγχο ουσιαστικών προϋποθέσεων στο κράτος εκτέλεσης (σκέψη 63). Ο σκοπός του ενωσιακού νομοθέτη για την επίτευξη και στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Εισαγγελίας τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικών διασυνοριακών ερευνών με το ενωσιακό σύστημα δικαστικής συνεργασίας, οδήγησε εν τέλει στην κρίση ότι ο ουσιαστικός έλεγχος των μέτρων ερευνών ανήκει και στην περίπτωση του Κανονισμού 2017/1939 όχι στις αρχές του κράτους του βοηθού Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα, δηλαδή του κράτους εκτέλεσης των μέτρων, αλλά στις αρχές του κράτους του επιληφθέντος Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα (σκέψεις 63 επ. και ιδίως 68). Οι αρχές του κράτους του βοηθού Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα, σύμφωνα με το ΔΕΕ, κρίθηκαν επίσης ακατάλληλες για τη διεξαγωγή του εν λόγω ελέγχου, στο μέτρο που το εφαρμοστέο δίκαιο για την αιτιολόγηση και τη λήψη του μέτρου είναι, όπως προαναφέρθηκε, εκείνο του κράτους του επιληφθέντος Ευρωπαίου εντεταλμένου εισαγγελέα (σκέψεις 69-70).

6. OLAF

Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Καταπολέμησης της Απάτης (OLAF) – Ανακοίνωση της OLAF προς τις εθνικές τελωνειακές αρχές για λήψη προληπτικών μέτρων προς υπεράσπιση των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ – Έκθεση έρευνας της OLAF – Πρόσβαση του ενδιαφερομένου κατά το άρθρο 2 αριθμ. 5 του Κανονισμού 883/2013 στον φάκελο ερευνών της OLAF (ΔΕΕ, απόφ. της 30.11.2023, υπόθ. C-787/22 P, Sistem ecologica)

ΔΕΕ, απόφ. της 30.11.2023, υπόθ. C-787/22 P, Sistem ecologica

Οι συνεχώς αυξανόμενες εισαγωγές βιοντίζελ στην ΕΕ από το 2015 κ.ε. ήγειραν τις υποψίες της OLAF περί απάτης, ιδίως ως προς τις εισαγωγές εκείνες που εφέροντο να αφορούν βιοντίζελ παραγόμενο από χρησιμοποιημένα μαγειρικά έλαια από τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη –τα οποία ήταν επιλέξιμα για προτιμησιακούς δασμούς 0%– ενώ στην πραγματικότητα προέρχονταν από τις ΗΠΑ και θα έπρεπε να υπόκεινται σε συμβατικούς, αντιντάμπινγκ και αντισταθμιστικούς δασμούς. Από τον δειγματοληπτικό έλεγχο που διενήργησαν η OLAF και οι κροατικές τελωνειακές αρχές σε ορισμένα εμπορευματοκιβώτια τα οποία προέρχονταν από τις ΗΠΑ με προορισμό τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και φέρονταν να περιέχουν «χρησιμοποιημένα μαγειρικά έλαια», προέκυψε ότι το περιεχόμενο στην πραγματικότητα κυμαινόταν μεταξύ 93,5% και 97,4% βιοντίζελ. Ύστερα από έρευνες που διεξήχθησαν για πιθανή καταστρατήγηση των συμβατικών, αντισταθμιστικών δασμών και δασμών αντιντάμπινγκ που επιβλήθηκαν στις εισαγωγές βιοντίζελ στην ΕΕ εκ μέρους της καθ' ης εταιρείας, η OLAF επιβεβαίωσε με ανακοίνωσή της βάσει του άρθρου 7 του Κανονισμού 883/2013 προς τα κράτη μέλη τις ανωτέρω υποψίες εις βάρος της αναιρεσείουσας εταιρείας και τους ζήτησε να λάβουν επείγοντως όλα τα κατάλληλα προληπτικά μέτρα για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ, εφαρμόζοντας τις σχετικές διατάξεις του ενωσιακού τελωνειακού κώδικα και των κανονισμών εφαρμογής του. Κατά τη διαδικασία που κινήθηκε εις βάρος της, η αναιρεσείουσα ζήτησε από την OLAF αφενός

μεν να της αποστείλει ορισμένα έγγραφα που περιείχονταν στον φάκελο των διενεργούμενων ερευνών, αφετέρου δε ακρόαση, αιτήματα που η OLAF αρνήθηκε να ικανοποιήσει, με την αιτιολογία ότι στον Κανονισμό 883/2013 δεν προβλέπονται τέτοια δικαιώματα για τους ενδιαφερομένους υπό την έννοια του άρθρου 2 περ. 5 του Κανονισμού («ως “ενδιαφερόμενος” νοείται κάθε πρόσωπο ή οικονομικός φορέας ύποπτος απάτης, διαφθοράς ή κάθε άλλης παράνομης δραστηριότητας εις βάρος των οικονομικών συμφερόντων της Ένωσης και ως εκ τούτου αντικείμενο έρευνας της Υπηρεσίας.»). Εν τέλει, οι ως άνω παραβάσεις επιβεβαιώθηκαν με την τελική έκθεση της OLAF, κατά της οποίας η αναιρεσείουσα κατέφυγε τόσο ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου όσο και του ΔΕΕ (σκέψεις 24 επ.).

Επιλαμβανόμενο της αιτήσεως αναιρέσεως, το ΔΕΕ στην υπόθεση C-787/22 P έκρινε αρχικά ότι οι κατ' άρθρον 7 (Διαδικασία των ερευνών) του Κανονισμού 883/2013 ανακοινώσεις της OLAF προς τα κράτη μέλη δεν παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα γι' αυτά, ούτε τα υποχρεώνουν να λάβουν μέτρα για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ. Η ανακοίνωση αυτή πρέπει να εκληφθεί ως πρόσκληση της OLAF προς τα κράτη μέλη να εξακριβώσουν, βάσει των στοιχείων και των πληροφοριών που αυτή τους γνωστοποιεί, αν πληρούνται οι προϋποθέσεις που δικαιολογούν τη λήψη των προβλεπόμενων στην εθνική νομοθεσία προληπτικών μέτρων. Μόνον εφόσον πληρούται η προϋπόθεση αυτή, τα κράτη μέλη λαμβάνουν μέτρα για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ, ο δε ενδιαφερόμενος έχει τη δυνατότητα να προσβάλει τα μέτρα αυτά ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων (σκέψεις 52-56). Ως εκ τούτου, και παρά την τυχόν αρνητική επίπτωση που μπορεί να έχει η ανακοίνωση της OLAF στις σχέσεις του ενδιαφερομένου με τις εθνικές αρχές, δεν μπορεί να ασκηθεί κατά της εν λόγω ανακοίνωσης προσφυγή ακυρώσεως κατά το άρθρο 263 ΣΛΕΕ. Τυχόν αρνητικές συνέπειες δεν θα ήταν αποτέλεσμα της εν λόγω ανακοίνωσης καθ' εαυτήν, αλλά των πληροφοριών και των αποδεικτικών στοιχείων που διαβιβάστηκαν μέσω αυτής, καθόσον αυτές θα συνεπάγονταν το δικαίωμα ή την υποχρέωση

των εθνικών αρχών να λάβουν τα προβλεπόμενα στο εθνικό δίκαιο μέτρα (σκέψη 61). Για τον ίδιο λόγο, ούτε η έκθεση έρευνας της OLAF που αποστέλλεται προς τα κράτη μέλη παράγει δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα υπό την ως άνω έννοια (σκέψη 66). Ως προς τα συμπεράσματα των ερευνών, μάλιστα, ο ενδιαφερόμενος δεν έχει δικαίωμα να παρουσιάζει συνεχώς και κατά την κρίση του επιχειρήματα και «συμπληρωματικά» αποδεικτικά στοιχεία, παρά μόνο διαθέτει τη δυνατότητα να σχολιάσει τα πραγματικά περιστατικά που τον αφορούν κατά τη διάρκεια των ερευνών (σκέψη 69).

Περαιτέρω, το ΔΕΕ ασχολήθηκε με το ερώτημα αν ο ενδιαφερόμενος έχει δικαίωμα πρόσβασης στον φάκελο ερευνών της OLAF όσο ακόμα αυτές εκκρεμούν. Το Γενικό Δικαστήριο είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι σε περίπτωση που η OLAF αρνηθεί να ικανοποιήσει αίτημα του ενδιαφερομένου για πρόσβαση στον φάκελο κατά τη διάρκεια των ερευνών, αίτημα πρόσβασης σε έγγραφα βάσει του Κανονισμού 1049/2001 (πρβλ. άρθρο 2 παρ. 1 του Κανονισμού 1049/2001: «Κάθε πολίτης της Ένωσης και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που κατοικεί ή

έχει την έδρα του σε ένα κράτος μέλος έχει δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα των θεσμικών οργάνων, υπό την επιφύλαξη των αρχών, όρων και περιορισμών που καθορίζονται στον παρόντα κανονισμό») είναι αναγκαστικά απορριπτέο, διότι εφαρμόζεται η εξαίρεση του άρθρου 4 παρ. 2 περίπτωση τρίτη του Κανονισμού 1049/2001, η οποία αφορά την προστασία των επιθεωρήσεων, των ερευνών και των ελέγχων (σκέψεις 74-75). Εν τούτοις, το ΔΕΕ έκρινε ότι ακόμα και στην περίπτωση που η αίτηση πρόσβασης σε έγγραφα υποβάλλεται από τον ενδιαφερόμενο κατά την έννοια του άρθρου 2 αριθμ. 5 του Κανονισμού 883/2013, η OLAF υποχρεούται να εξετάσει την αίτηση αυτή και υπό το πρίσμα του Κανονισμού 1049/2001, ανεξαρτήτως του γεγονότος ότι η αίτηση αυτή υποβάλλεται αποκλειστικά δυνάμει του Κανονισμού 883/2013 χωρίς αναφορά στον κανονισμό 1049/2001 (σκέψεις 79-80). Ειδάλλως, θα ήταν παράδοξο αν, σε αντίθεση με οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο, ο ενδιαφερόμενος κατά την έννοια του άρθρου 2 περ. 5 του Κανονισμού 883/2013 στερούνταν του δικαιώματος πρόσβασης σε έγγραφα που κατοχυρώνεται στον Κανονισμό 1049/2001 (σκέψη 81).

Σχολιασμένη νομολογία

Η μετενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας- σχόλιο στις υπ' αριθμόν 47/2023 και 523/2024 αποφάσεις του ΑΠ (ποινικό τμήμα)*

Σοφία Συρογιάννη

Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου ΕΚΠΑ

πηγή εικόνας: <https://reason.com>

* Ο παρών σχολιασμός γίνεται κατόπιν της μελέτης με αφορμή τη συγγραφή ης διπλωματικής εργασίας με θέμα «*Η μετενέργεια του αθωότητας*», η οποία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών «Ποινικό Δίκαιο και Ποινική Δικονομία» του ΕΚΠΑ. Το κείμενο της εργασίας βρίσκεται στην Πέργαμο, <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/3377819>, ελεύθερα προσβάσιμο σε κάθε ενδιαφερόμενο.

Συχνά, αντί του όρου «μετενέργεια» παρατηρείται η χρήση του όρου «τριτενέργεια» προκειμένου να αποδοθεί η έκταση της ενέργειας του τεκμηρίου αθωότητας και σε επόμενες μη ποινικές διαδικασίες. Τούτο, όμως, μάλλον δεν είναι ακριβές. Η τριτενέργεια αφορά δέσμευση ιδιωτών από το σχετικό δικαίωμα – εν προκειμένω, η ενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας, όπως εξετάζεται, αφορά τα κρατικά, δικαστικά όργανα. Πρόκειται, δηλαδή, για μια κατάσταση που μετενεργεί, μεταλλάσσεται από δικονομική εγγύηση σε δικαίωμα, προκειμένου να διατηρηθεί η ήδη κεκτημένη αθώωση. Γι' αυτό, ίσως, ο όρος «μετενέργεια» είναι ο πλέον πρόσφορος για την απόδοση του νοήματος. Για τη χρήση του όρου, βλ. Πανταζοπουλος, Σχέσεις ποινικής και πολιτικής δίκης ιδίως το τεκμήριο αθωότητας και η πολιτική δίκη, ΕΛΛΔνη 2019, 1294επ.· Α. Οικονόμου Εμβέλεια του τεκμηρίου αθωότητας μετά την αθώωση του κατηγορουμένου ιδίως στο πλαίσιο διαφορετικών δικαιοδοσιών, ΠΧ 2023· 241, Ε. Κουλουμπίνη, Το τεκμήριο αθωότητας και η αρχή του ne bis in idem στην δημοσιονομική δίκη, ΘΠΔΔ, 3-4/2020, σ. 222 επ.· Ατιολογική έκθεση του νόμου 4569/2019, κεφάλαιο β' αρ. 5 εδ. τελευταίο· Μοροζίνης Ι., Σύνταγμα, ερμηνεία κατ' άρθρο, άρθρο 96, ηλεκτρονική έκδοση 2023, www.symtagmawatch.gr, σ. 74· Καρέλος Λ., Η επίδραση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην ελληνική νομολογία, ΝοΒ 2009, σ. 1935.

I. Εισαγωγή

1. Με την υπ' αριθμόν **47/2023 απόφαση του Ζ'** Ποινικού Τμήματος,¹ το Ακυρωτικό κλήθηκε να αποφανθεί περί του ζητήματος της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας λόγω μη συνυπολογισμού προηγούμενης απαλλακτικής κρίσης για τον κατηγορούμενο, η οποία αφορούσε σε συναφή πραγματικά περιστατικά με την εξεταζόμενη υπόθεση. Ειδικότερα, με την αιτίαση της απόλυτης ακυρότητας κατ' άρθρο 171 παρ. 1 στοιχ. δ' σε συνδυασμό με το άρθρο 71 ΚΠΔ και 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ, αλλά και της έλλειψης αιτιολογίας, ο αναιρεσείων παραπονέθηκε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση έσφαλλε, καθώς «(...) η παύση της ποινικής του δίωξης λόγω παραγραφής ισοδυναμούσε με αθώωσή του για την πράξη της υπεξαίρεσης και ως εκ τούτου δέσμευε το εφετείο το οποίο όφειλε να τον αθώώσει για τις ενταύθα αποδιδόμενες πράξεις της ψευδούς καταμήνυσης και της συκοφαντικής δυσφήμισης(...)». Παραπονέθηκε, δηλαδή, ότι το εφετείο, μη λαμβάνοντας υπόψη την προηγούμενη αμετάκλητη αθώωσή του για συναφή πραγματικά περιστατικά παραβίασε, μέσω του διατακτικού της προσβαλλόμενης αποφάσεως, το τεκμήριο αθωότητάς του.

2. Περαιτέρω, με την υπ' αριθμόν **523/2024 απόφαση του Ε'** Ποινικού Τμήματος,² το Ακυρωτικό αντιμετώπισε το ζήτημα της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας μέσω λεκτικών αναφορών στο σκεπτικό της προσβαλλόμενης αποφάσεως, οι οποίες ήταν αντίθετες με την προηγούμενη αθώωση του κατηγορουμένου λόγω παραγραφής για συναφή περίπτωση. Συγκεκριμένα, με τον έβδομο λόγο αναίρεσής του, κατά το δεύτερο μέρος αυτού, ο κατηγορούμενος, υπό τον μανδύα της απόλυτης ακυρότητας κατά το άρθρο 510 στοιχ. α' σε συνδυασμό με το αρ. 171 παρ. 1 στοιχ. δ' και το αρ. 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, παραπονέθηκε ότι η προσβαλλόμενη απόφαση παραβίασε το τεκμήριο αθωότητάς του διότι «(...) το Δικαστήριο στήριξε την κρίση του περί ενοχής του σε προηγούμενη πράξη, για την οποία κατηγορήθηκε μεν, ήτοι της ηθικής αυτουργίας σε πλαστογραφία επτά επιστολών, για την οποία όμως με την υπ' αριθμόν 30/2020 απόφαση του Πενταμελούς Εφετείου .....έπαυσε η ποινική του δίωξη λόγω παραγραφής(...)». Ότι, δηλαδή, η διηγηματική αναφορά στην προηγούμενη αθώωση του και η συγκεκριμένη αναφορά σελίδων στο κείμενο της προσβαλλόμενης είναι αντίθετες με την αθώωσή του και μαρτυρούν δυσπιστία και προκατάληψη του δικαστηρίου ως προς την παρούσα κρίση του.

3. Οι σχολιαζόμενες αποφάσεις παρουσιάζουν ενδιαφέρον δεδομένου ότι τίθεται ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου το ζήτημα της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας μέσω δικαστικής κρίσεως, μολονότι έχει προηγηθεί αθώωση λόγω παραγραφής για συναφή περίπτωση. Το σκεπτικό των αποφάσεων οδηγεί στη διαπίστωση ότι το Ακυρωτικό φαίνεται σταδιακά να επη-

---

1. Διαθέσιμη σε www.areiospagos.gr

2. Διαθέσιμη σε www.areiospagos.gr

ρεάζεται από τα νομολογιακά πορίσματα του ΕΔΔΑ και να αναγνωρίζει τον σχετικό προβληματισμό ως προς τη διαφύλαξη της αθώωσης. Υπάρχει, ωστόσο, περιθώριο για συνεπέστερη ενσωμάτωση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και υιοθέτησης μιας ενιαίας θέσης σχετικά με το ζήτημα της επίδρασης μιας απαλλακτικής κρίσης ποινικού δικαστηρίου σε επόμενες της αθώωσης συναφείς διαδικασίες.

II. Η μετενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ (εφαρμογή του αρ. 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ) - Προβληματισμοί στο πλαίσιο του ελληνικού ΠΚ και ΚΠΔ

1. Το τεκμήριο αθωότητας, όπως ερμηνεύεται μέσα από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, πέρα από διαδικαστική εγγύηση στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας, διαθέτει και μια δεύτερη πτυχή, η οποία συνδέεται με τη φήμη και την υπόληψη του κατηγορουμένου ως τμήμα της προσωπικότητάς του.³ Κατά την δεύτερη αυτή όψη, δηλαδή, το τεκμήριο αθωότητας έχει ως σκοπό να προστατεύσει τα άτομα που αθώθηκαν ή έπαυσε η σε βάρος τους ποινική δίωξη από το να αντιμετωπίζονται ως ένοχα από επόμενο δικαστήριο (ή δημόσια αρχή) διότι μόνο μέσα από αυτή την επέκταση η προστασία του άρθρου 6.2. δεν είναι θεωρητική και φαινομενική⁴. Έτσι λοιπόν, το τεκμήριο αθωότητας εφαρμόζεται ακόμα και σε μεταγενέστερες της ποινικής δίκης διαδικασίες, ποινικές ή μη, που εμφανίζουν κάποιον σύνδεσμο με την προηγούμενη αθώωση.

2. Το μεταγενέστερο δικαστήριο ή αρχή θα πρέπει να συμπεριφέρεται με τρόπο που να δείχνει ότι έχει αποβάλει τον σκεπτικισμό του για την αθωότητα του διαδίκου. Και τούτο διότι η ήδη κεκτημένη αθώωση αποτελεί πλέον αυτοτελές στοιχείο της προσωπικότητας του αθωωθέντος, το οποίο τον ακολουθεί και πρέπει να γίνεται σεβαστό σε κάθε μεταγενέστερη διαδικασία που σχετίζεται με περιστατικά που την αφορούν. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι η μεταγενέστερη κρίση θα πρέπει κατ' αποτέλεσμα να συντάσσεται με το περιεχόμενο της αθωωτικής απόφασης. Προς τούτο, το ΕΔΔΑ εντοπίζει το ενδεχόμενο ο κίνδυνος παραβίασης να αφορά όχι απλά στο διατακτικό, αλλά και στο σκεπτικό της αθωωτικής απόφασης, και συνιστά στο επόμενο δικαστήριο που επιλαμβάνεται της συναφούς υπόθεσης να είναι προσεκτικό ως προς τη γλώσσα και τη φρασεολογία που χρησιμοποιεί.⁵

3. Οράτε σχετικά, Γ. Τριανταφύλλου, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Ποινικό Δίκαιο*, σ. 470· Α. Μαγρίππη, *Περιορισμοί στην προστασία του αρ. 6 ΕΣΔΑ στις ποινικές υποθέσεις*, σ. 13 επ.

4. Οράτε ενδεικτικώς, απόφαση μείζονος συνθέσεως του ΕΔΔΑ, Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου, Αρ. προσφ. 25424/09, 21/07/2015, αλλά και European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights – Right to a fair trial, 2022

5. Επί του ζητήματος, ορ. και Α. Οικονόμου, *Εμβέλεια του τεκμηρίου αθωότητας μετά την αθώωση του κατηγορουμένου ιδίως στο πλαίσιο διαφορετικών δικαιοδοσιών*, Ποινικά Χρονικά 2023, σ. 241

3. Ειδικότερα, το επόμενο αστικό, διοικητικό ή ποινικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται της συναφούς υποθέσεως δεν θα πρέπει να θέτει εν αμφιβόλω την προηγούμενη αθώωση μέσα από το σκεπτικό και τις παραδοχές του. Το ΕΔΔΑ δεν εξετάζει απομονωμένες τις γλωσσικές εκφράσεις, αλλά προσεγγίζει ολιστικά τη διαδικασία. Η κάθε έκφραση, δηλαδή, εξετάζεται σφαιρικά στο πλαίσιο της μεταγενέστερης απόφασης, ιδωμένη στο ευρύτερο γλωσσικό περιβάλλον όπου είναι ενταγμένη και των συνολικών νοημάτων που απορρέουν από αυτή.⁶ Για τον λόγο αυτόν, οι ατυχείς διατυπώσεις δύνανται να συγχωρούνται, εφόσον, κατόπιν ορθής εκτίμησης της υπόθεσης, των χαρακτηριστικών της και του εσωτερικού δικαίου, δεν ερμηνεύονται ως δήλωση ενοχής. Και τούτο διότι το δικαστήριο αποβλέπει στο αληθινό τους νόημα και στις περιστάσεις υπό τις οποίες διατυπώθηκαν.⁷ Τέλος, κρίνεται από το Δικαστήριο θεμιτή η χρήση τεχνικών και νομικών όρων που δεν έχουν αμιγώς ποινικό περιεχόμενο και μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σε άλλους κλάδους του δικαίου, όπως επίσης η αξιολόγηση από το μεταγενέστερο δικαστήριο πρόσθετων στοιχείων πλην των αμιγώς ποινικών.⁸

A. Η έννοια του «συνδέσμου»

4. Αναφορικά με την έννοια του «συνδέσμου» που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στην ποινική δίκη από την οποία προέκυψε η αθώωση και τη μεταγενέστερη πολιτική, διοικητική ή ποινική διαδικασία, επισημαίνονται τα ακόλουθα. Το ΕΔΔΑ θεωρεί τον σύνδεσμο αυτό κριτήριο για την ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας στη μεταγενέστερη δίκη, και τον αναζητά είτε η μεταγενέστερη διαδικασία είναι ποινική η ίδια είτε όχι. Η σχέση, δηλαδή, μεταξύ των δύο διαδικασιών θεμελιώνεται στην ύπαρξη ενός στενού συνδέσμου μεταξύ τους, έτσι ώστε η αρχική ποινική κατηγορία να αποτελεί σημείο αναφοράς για την υπαγωγή στο άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ.

5. Ο σύνδεσμος αυτός εξετάζεται ad hoc και αναγνωρίζεται στην περίπτωση που στη μεταγενέστερη ποινική ή μη διαδικασία επανεξετάζεται το ζήτημα της ενοχής του κατηγορουμένου για την προηγούμενη αξιόποινη συμπεριφορά του και ως εκ τούτου υπάρχει ταύτιση των πραγματικών περιστατικών.⁹ Το δικαστήριο, στην πρόιμη νομολογία του, απαιτούσε να είναι η μεταγενέστερη διαδικασία «συνέχεια και παρακολούθημα» της προηγούμενης. Τα τελευταία χρόνια, φαίνεται να διευρύνει ακόμα περισσότερο το εύρος εφαρμογής του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς αναζητά απλά μια ξεκάθαρη σύνδεση με την προηγούμενη ποινική δίκη.

---

6. Έτσι και απόφαση Fleischner κατά Γερμανίας, 61985/12, 03/10/2019

7. Έτσι και αποφάσεις Παπαγεωργίου κατά Ελλάδας, 44101/13, 10/12/2020, και Marinoni κατά Ιταλίας, 27801/12, 18/11/2021

8. Ορ. Παπαγεωργίου κατά Ελλάδος, ό. π.

9. Οράτε και Γ. Τριανταφύλλου ό. π. και Π. Βογιατζής, σε Λ-Α. Σιτσιλιάνο, *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ερμηνεία κατ' άρθρο*, σ. 302 επ.

6. Ειδικότερα, από την περιπτωσιολογία του δικαστηρίου συνοψίζονται ενδεικτικά οι εξής περιπτώσεις αναγνώρισης συνδέσμου μεταξύ δύο διαδικασιών: όταν το δικαστήριο υποχρεούται α) να προβεί σε ανάλυση της αθωωτικής απόφασης, β) να εξετάσει ή να αξιολογήσει τα αποδεικτικά στοιχεία της ποινικής δίκης,¹⁰ γ) να ασχοληθεί με τη συμμετοχή του διαδίκου σε γεγονότα που αφορούν τις κριθείσες πράξεις,¹¹ και δ) να σχολιάσει τις βασικές ενδείξεις πιθανής ενοχής.¹² Οι παραδοχές, δηλαδή, της μεταγενέστερη απόφασης θα πρέπει να είναι αναγκαίες συνέπειες ή άμεση συνέχεια του συμπεράσματος της ποινικής δίκης. Μάλιστα, σημειώνεται ότι ο σύνδεσμος αυτός μπορεί να είναι και έμμεσος, παραδοχή η οποία διευρύνει περαιτέρω το εφαρμοστικό πεδίο του 6.2 ΕΣΔΑ.

7. Υπό τα ανωτέρω δεδομένα, κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστούν τα ακόλουθα στο πλαίσιο του ελληνικού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Ο σύνδεσμος που αξιώνει το ΕΔΔΑ προκειμένου να μετενεργήσει το τεκμήριο αθωότητας δεν συμπίπτει με την «ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών» (*idem factum*), η οποία είναι προϋπόθεση για την ενεργοποίηση του δεδικασμένου κατά το άρθρο 57 ΚΠΔ. Και τούτο διότι, πέρα από τις λοιπές διαφορές τους,¹³ οι δύο αρχές δεν απαιτούν τον έλεγχο των ίδιων προϋποθέσεων προκειμένου να ενεργοποιηθούν. Για την παραβίαση του δεδικασμένου, ο έλεγχος αφορά τη συνδρομή των όρων του *factum* και άρα αποκτά έναν πιο στενό μεν, αλλά αντικειμενικό χαρακτήρα, ενώ για την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας ο έλεγχος γίνεται άκρως περιπτωσιολογικά, δεδομένου και του τρόπου της παράβασης, η οποία επέρχεται μέσα από τις παραδοχές της απόφασης. Ο δε σύνδεσμος που αξιώνει το ΕΔΔΑ για την ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας δεν είναι τόσο ισχυρός όσο το *idem factum*, καθόσον απαιτεί η επόμενη δίκη να είναι παρακολούθημα ή αναγκαία συνέπεια της προηγηθείσας αθώωσης, να συσχετίζεται με ξεκάθαρο και ισχυρό μεν σύνδεσμο με την προηγούμενη, αλλά όχι σε σημείο τέτοιο που να φτάνει τις απαιτήσεις του *factum*.

8. Ως εκ τούτου, εάν στην εκάστοτε υπό κρίση περίπτωση κριθεί ότι υπάρχει παραβίαση δεδικασμένου αθωωτικής απόφασης, τότε, λόγω της ευρύτερης προστασίας που αυτό παρέχει, παρέλκει ως αλυσιτελής η έρευνα για την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας.¹⁴ Ωστόσο, το

10. Απόφαση Αγαρον κατά Ρωσίας, 52464/15, 6/10/2020

11. Fleischner κατά Γερμανίας, ό. π.

12. Διαμαντόπουλος κατά Ελλάδος, 68144/13, 08/03/2022, και Allen κατά Ηνωμένου Βασιλείου, ό. π.

13. Ορ. αναλυτικά για τη διάκριση δεδικασμένου και τεκμηρίου αθωότητας, Ι. Ηρειώτης, σε Τόμος στη μνήμη του Καθηγητή Ποινικού Δικαίου Στέφανου Παύλου –Το φιλελεύθερο ποινικό δίκαιο, σ. 283 επ. όπου επισημαίνονται, επιπλέον, οι εξής διαφορές: α) η φύση των δύο θεσμών, δεδομένου ότι με το δεδικασμένο επιτυγχάνεται ασφάλεια δικαίου ενώ με το τεκμήριο αθωότητας η προστασία της προσωπικότητας, και β) το πεδίο εφαρμογής τους, καθόσον το δεδικασμένο διεκδικεί εφαρμογή μόνο σε ποινικές διαδικασίες, κάτι που δεν συμβαίνει με το τεκμήριο αθωότητας.

14. Ορ. και το σκεπτικό των αποφάσεων Καπετάνιος και λοιποί κατά Ελλάδος 3453/12, 42941/12 και 9028/13, 30/04/2015, και Σισμανίδης και Σιταρίδης κατά Ελλάδος, αρ. προσφυγής 66602/09, 71879/12, 09/06/2016, όπου αποσαφηνίζεται ότι η παραβίαση της μιας αρχής δεν συνεπάγεται αυτόματα την παραγνώριση της άλλης, ωστόσο η ταυτόχρονη παραβίαση και των δύο εγγυήσεων είναι δυνατή για διαφορετικούς λόγους.

γεγονός ότι ο σύνδεσμος ανάμεσα στις δύο διαδικασίες δεν πληροί τους όρους του factum, και άρα δεν τίθεται θέμα παραβίασης του δεδικασμένου, δεν συνεπάγεται αυτόματα τη μη εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας. Και τούτο διότι η προστασία που παρέχεται από το άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ αποβαίνει χρήσιμη στις περιπτώσεις στις οποίες ενδέχεται να υπάρχει πιο χαλαρός σύνδεσμος, υπό την έννοια της απλής παρακολουθηματικής σχέσης ανάμεσα στις δύο διαδικασίες, και επομένως να πρέπει να κριθεί αν και κατά πόσο το τεκμήριο αθωότητας έγινε σεβαστό.

9. Ως προς το εάν πληρείται ο σύνδεσμος που αξιώνει το ΕΔΔΑ στις περιπτώσεις της συνάφειας κατά το άρθρο 128 ΚΠΔ, επισημαίνονται τα ακόλουθα. Το άρθρο περιλαμβάνει τις περιοριστικά απαριθμούμενες περιπτώσεις των εγκλημάτων που τελούνται α) από το ίδιο πρόσωπο, β) από τη δράση πολλών που δεν είναι συναίτιοι στον ίδιο τόπο και χρόνο, γ) από πολλούς εναντίον αλλήλων, δ) με σκοπό να διευκολύνουν ή να κάνουν πιο εύστοχη την εκτέλεση ή να συγκαλύψουν ένα από αυτά. Δεδομένου λοιπόν του ενιαίου βιοτικού συμβάντος που ενυπάρχει στις ανωτέρω περιπτώσεις, η ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας εμπλεκόμενου προσώπου σε συναφή περίπτωση θα μπορούσε να είναι δυνατή. Ομοίως και στις περιπτώσεις τις υποχρεωτικής αναστολής της εκδίκασης υποθέσεων κατά το άρθρο 59 ΚΠΔ, δεδομένου ότι τα περιστατικά της μιας δίκης αξιολογούνται και επηρεάζουν και τη μεταγενέστερη ποινική διαδικασία.

Β. Η έννοια της «απαλλαγής»-κατηγορίες αθωωτικών αποφάσεων

10. Αναφορικά με την έννοια της **απαλλαγής** ως απαραίτητης προϋπόθεσης για την ενεργοποίηση της δεύτερης πτυχής του τεκμηρίου αθωότητας σε μεταγενέστερη συναφή διαδικασία, επισημαίνονται τα ακόλουθα. Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, αθωωτική είναι κάθε απόφαση ή βούλευμα που δεν επιβάλλει ποινή, ανεξαρτήτως του λόγου για τον οποίο οδηγείται το δικαστήριο στο συμπέρασμα αυτό. Έτσι, στην έννοια της αθωότητας περιλαμβάνεται κάθε περίπτωση αποδεδειγμένης αθωότητας, μη αποδεδειγμένης ενοχής,¹⁵ αθωότητας λόγω έλλειψης ουσιαστικών προϋποθέσεων για την επιβολή ποινής,¹⁶ αθωότητας λόγω έλλειψης δικονομικών προϋποθέσεων (αναστολή της ποινικής διαδικασίας ή παύση της ποινικής δίωξης¹⁷) ή, τέλος, λόγω συνδρομής πραγματικών ή νομικών λόγων.¹⁸

15. Απόφαση Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος, αρ. προσφ. 35522/04 σκέψεις 29 επ., όπου έγινε δεκτό ότι δεν υπάρχει διαφορά ανάμεσα στην αθώωση που επήλθε λόγω έλλειψης αποδείξεων και αυτήν που επήλθε λόγω αμφιβολιών.

16. Fleischner κατά Γερμανίας, ό. π., από την οποία συνάγεται ότι ως αθωωτική θεωρείται η απόφαση που διακόπτει την ποινική διαδικασία εξαιτίας συνδρομής λόγου ακαταλόγιστου του κατηγορουμένου

17. Απόφαση Παραπονιάρης κατά Ελλάδος (42132/06, 25/09/2008), όπου έγινε δεκτό ότι η παύση της ποινικής δίωξης λόγω παραγραφής ισοδυναμεί με αθώωση· Erkol κατά Τουρκίας (50172/06, 19/04/2011), όπου έγινε δεκτό ότι η απόφαση με την οποία γίνεται αναστολή της ποινικής διαδικασίας είναι αθωωτική· Agarov κατά Ρωσίας και Farzaliyer κατά Αζερμπαϊτζάν, με αντίστοιχες παραδοχές περί αθωωτικής της απόφασης που παύει ποινική δίωξη λόγω παραγραφής

18. Α. Οικονόμου, *Εμβέλεια του τεκμηρίου αθωότητας μετά την αθώωση του κατηγορουμένου ιδίως στο πλαίσιο διαφορετικών διαδικασιών*, ΠΧ 2023, 241, η οποία με συγκεκριμένες παραπομπές συστηματοποιεί την έννοια της αθωότητας στους ακόλουθους άξονες: α) δήλωση περί πραγματικότητας, δηλαδή μη πλήρωσης των προϋποθέσεων του ουσιαστικού δικαίου, β)

11. Στο πλαίσιο του ελληνικού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, από τον συνδυασμό των άρθρων 311, 368, 486 προκύπτει ότι υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στην αθώωση που επέρχεται λόγω τέλεσης ή μη της πράξης και τους λοιπούς λόγους που κωλύουν την επιβολή ποινής. Αθωωτική, δηλαδή, θεωρείται η απόφαση η οποία αποφαίνεται την αθώωση του κατηγορουμένου όταν η πράξη δεν στοιχειοθετείται κατά τα αντικειμενικά και υποκειμενικά της στοιχεία.¹⁹ Ως αθωωτικές, επίσης, λογίζονται οι αποφάσεις με τις οποίες επιβάλλεται δικαστική άφεση ποινής ή απαλλαγή λόγω έμπρακτης μετάνοιας. Μάλιστα, όλες οι ανωτέρω αποφάσεις προσβάλλονται με έφεση ως αθωωτικές από τον κατηγορούμενο και τον εισαγγελέα.

16. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο με τις «απαλλακτικές» αποφάσεις, αυτές δηλαδή που παύουν οριστικά ή κηρύσσουν απαράδεκτη την ποινική δίωξη, οι οποίες διαχωρίζονται ως προς τη δικονομική τους μεταχείριση. Σημειώνεται ότι στις απαλλακτικές αυτές αποφάσεις περιλαμβάνεται και η κατ' άρθρο 344 ΠΚ απόφαση περί οριστικής παύσης της ποινικής δίωξης για τα εγκλήματα του βιασμού και της κατάχρησης σε ασέλγεια, η οποία εκδίδεται κατόπιν της υποβολής σχετικής δήλωσης του παθόντος.²⁰

17. Επομένως, η προσέγγιση που υιοθετεί το ΕΔΔΑ ως προς την έννοια της αθωωτικής απόφασης είναι πιο ευρεία και σε κάθε περίπτωση προς όφελος του διαδίκου, καθόσον καταλαμβάνει πλείονες περιπτώσεις στις οποίες ενεργοποιείται η προστασία που παρέχει το τεκμήριο αθωότητας.

III. Η μετενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας στην ελληνική νομολογία

A. Πολιτική δικαιοδοσία

1. Σε επίπεδο πολιτικής δικαιοδοσίας, τη διχογνωμία για το εάν επιδρά μια αθωωτική ποινική απόφαση στην επιδίκαση αποζημίωσης, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις του αστικού δικαίου, επέλυσε η υπ' αριθμόν 4/2020 απόφαση της πολιτικής ολομέλειας του ΑΠ. Η απόφαση έκανε δεκτό ότι ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας δεν αποκλείει τις αστικές διεκδικήσεις, ούτε συνεπάγεται δέσμευση του πολιτικού από το ποινικό δικαστήριο. Αυτό που επιτάσσει είναι να

αντίθετο της καταδίκης ως προϋπόθεσης της ποινής, δηλαδή απουσία των προϋποθέσεων για την επιβολή ποινής, γ) αποτέλεσμα της αποδεικτικής διαδικασίας ενώπιον δικαστηρίου. Για το ζήτημα της αθωωτικής απόφασης με βάση τα πορίσματα του ΕΔΔΑ, επίσης ο Χ. Σεβαστίδης, *Δέσμευση πολιτικού δικαστηρίου από αθωωτική ποινική απόφαση: εφαρμογή του τεκμηρίου αθωότητας ή υπέρβαση του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 6.2. ΕΣΔΑ*;

19. Έτσι και Α. Ζαχαριάδης-Λ. Μαργαρίτης, *Ο Νέος Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, ερμηνεία κατ' άρθρο του νόμου 4620/2019*, σ. 2460 επ.

20. Ο. π.

μην τίθεται εν αμφιβόλω η ορθότητα της αθωωτικής κρίσης και να μην αντλούνται από αυτήν επιχειρήματα για την ενοχή του διαδίκου.²¹

2. Η ανωτέρω απόφαση εναρμονίζεται πλήρως με τα νομολογιακά πορίσματα του ΕΔΔΑ, και έκτοτε ακολούθησαν πολλές αποφάσεις του Ακυρωτικού οι οποίες παρουσιάζουν συνεπή, κατά τα ανωτέρω, επιχειρηματολογία ως προς το ζήτημα.²² Επομένως, ο Άρειος Πάγος φαίνεται να αναγνωρίζει και να αποτυπώνει στις πολιτικές αποφάσεις του τις παραδοχές του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

B. Ποινική δικαιοδοσία

3. Σε επίπεδο ποινικής δικαιοδοσίας παρατηρούνται τα ακόλουθα.²³ Με την υπ' αριθμόν **653/2018 απόφαση του ΑΠ**²⁴ κρίθηκε «απορριπτέος ως αβάσιμος [...] και ο πέμπτος και τελευταίος λόγος της κρινόμενης αίτησης, με τον οποίο προβάλλεται η αιτίαση της απόλυτης ακυρότητας, λόγω παραβίασης του ανωτέρω άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ περί δίκαιης δίκης, καθόσον τα εκτιθέμενα για την θεμελίωσή του δεν συνιστούν προβλεπόμενο από τις διατάξεις του άρθρου 510 παρ.1 ΚΠΔ λόγο αναίρεσης και δη τον τοιούτο (λόγο) που θεσπίζεται με την με στοιχ. ΣΤ διάταξη της περί παραβίασης δεδουλευμένου. Ειδικότερα η αναιρεσείουσα ισχυρίζεται κατά πιστή μεταφορά: “Δια της 3264/2014 απόφασεως του Α' Πενταμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Αθηνών κηρύχθηκα αθώα για την ποινική δίωξη που μου είχε ασκηθεί με το άρθρο 232 Π.Κ. για το αδίκημα της παραβίασης της 3810/2008 απόφασης του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών την 20.12.2009. Η απόφαση αυτή, η οποία αποτελεί αμετάκλητο αθωωτικό δεδουλευμένο ως προς τα πραγματικά περιστατικά που δέχθηκε και ως προς το διατακτικό της, την απόληξη δηλαδή αυτών στην αθώωση. Με την απόφαση αυτή η αναιρεσιβαλλόμενη

21. Σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής των ανωτέρω από τα πολιτικά δικαστήρια, οράτε Παναζόπουλο, *Παρατηρήσεις στη ΕΔΔΑ Παπαγεωργίου κατά Ελλάδος*, ΕλλΔνη 2/2021· Ε. Στασινόπουλο, *Σχόλιο στην υπ' αριθμόν 1188/2020 απόφαση του ΑΠ*, ΕλλΔνη 5/2021, σ. 1480-1486, και Χ. Πλατιά, *Παρατηρήσεις στην υπ' αριθμόν 1577/2022 απόφαση ΑΠ*, ΕλλΔνη, 3/2023, σ. 761-768.

22. Οράτε ενδεικτικώς: Την υπ' αριθμόν **1238/2021 απόφαση του ΑΠ** με την οποία αναιρέθηκε η εφετειακή κρίση λόγω παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας μέσω της φρασεολογίας στη διατύπωσή της. Την υπ' αριθμόν **1459/2022 απόφαση του ΑΠ** η οποία, κάνοντας δεκτό τον αναιρετικό λόγο του άρθρου 559 παρ. 1 ΚΠολΔ για την παράβαση κανόνα ουσιαστικού δικαίου, αναγνώρισε το σφάλμα του εφετείου να ευθυγραμμίσει την κρίση του με το ποινικό δικαστήριο και να απορρίψει την αγωγή, και τόνισε ότι ο σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας και η συνεκτίμηση της αθωωτικής απόφασης δεν σημαίνει αποδεικτική δέσμευση του πολιτικού δικαστηρίου. Αντίστοιχα, την υπ' αριθμόν **1577/2022 απόφαση του ΑΠ** με την οποία αναιρέθηκε η δευτεροβάθμια κρίση λόγω παραβίασης ουσιαστικής ποινικής διάταξης, ήτοι των διατάξεων που κατοχυρώνουν το τεκμήριο αθωότητας μέσω της φρασεολογίας και των διατυπώσεων της προσβαλλόμενης απόφασης. Τέλος, την υπ' αριθμόν **588/2022 απόφαση του ΑΠ** με την οποία το Ακυρωτικό έκανε δεκτή την παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας λόγω μη συνυπολογισμού αποδεικτικού μέσου, ήτοι της αθωωτικής ποινικής απόφασης.

23. Για το ζήτημα της εμβέλειας του τεκμηρίου αθωότητας σε επόμενες ποινικές διαδικασίες, ορ. σχετικά Ι. Ηρειώτης, ό. π.

24. Οράτε αναλυτικά σκέψη 7 της ανωτέρω αποφάσεως, διαθέσιμη στο www.areiospagos.gr.

απόφαση ευρίσκεται σε σχέση ταυτότητας ως προς την παραβιασθείσα δικαστική απόφαση. [...] Η αποδοχή συνεπώς από την αναιρεσιβαλλόμενη διαφορετικής αξιολόγησης τούτων των περιστατικών σε σχέση με την προρρηθείσα απόφαση, ήδη αναγνωστέα στην παρούσα δίκη, συνιστά παρέκκλιση από τα δεχθέντα υπ' αυτής και παραβιάζει το τεκμήριο αθωότητας". *Αφού η πράξη της παραβίασης του άρθρου 232 Α Π.Κ. για την οποία αθώωθηκε η αναιρεσείουσα έλαβε χώρα σε διαφορετική ημερομηνολογία απ' αυτήν που έλαβε χώρα η ίδια αξιόποινη πράξη για την οποία καταδικάστηκε με την προσβαλλόμενη απόφαση από την ως άνω αθωωτική απόφαση δεν υφίσταται, σύμφωνα με όσα έγιναν δεκτά στην προηγηθείσα σκέψη (αρ. 8), δεδικασμένο για την προκείμενη υπόθεση».*

4. Αντίστοιχα, με την υπ' αριθμόν 105/2019 απόφαση του ΑΠ κρίθηκε ότι: «Με τον πρώτο πρόσθετο λόγο αναιρέσεως από το άρθρο 510 παρ. 1 στοιχ. Α ΚΠΔ για απόλυτη ακυρότητα λόγω, παραβίασεως του τεκμηρίου αθωότητας και της αρχής της δίκαιης δίκης (άρθρ. 171 στοιχ. δ ΚΠΔ), ο αναιρεσείων επικαλείται για τη βασιμότητα του λόγου αυτού πραγματικά περιστατικά τα οποία συνέβησαν σε άλλη δίκη, και συγκεκριμένα ότι κατά τη διεξαγωγή της πρωτόδικης ποινικής δίκης ενώπιον του Τριμελούς Εφετείου Αθηνών με κατηγορούμενο τον συγκατηγορούμενό του R. C., ο οποίος δικάστηκε χωριστά και αθώωθηκε με την υπ' αριθμ. 2378/2015 απόφαση του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Αθηνών, ο Εισαγγελέας της έδρας αναφέρθηκε στην ενοχή του ιδίου, με αποτέλεσμα να παραβιασθεί το τεκμήριο αθωότητας αυτού. Με το περιεχόμενο αυτό ο λόγος είναι απαράδεκτος, διότι η επικαλούμενη προσβολή των δικαιωμάτων του επισυνέβη σε άλλη δίκη και όχι στη δίκη κατά την οποία εκδόθηκε η προσβαλλομένη απόφαση».

5. Από το σκεπτικό των ανωτέρω αποφάσεων προκύπτει ότι το Ακυρωτικό παραβλέπει την εμβέλεια που αναπτύσσουν οι απαλλακτικές κρίσεις στις μεταγενέστερες ποινικές διαδικασίες και τα σχετικά νομολογιακά πορίσματα του ΕΔΔΑ, και προχωρεί, δίχως εκτεταμένη και πειστική αιτιολόγηση, στην απόρριψη των σχετικών αιτιάσεων των αναιρεσειόντων.

6. Σε αντίθεση προς τα ανωτέρω, ενδιαφέρουσα προσέγγιση ως προς την προστασία του τεκμηρίου αθωότητας υιοθετεί η υπ' αριθμόν 1505, 1574/2016 απόφαση του Εφετείου Πειραιά.²⁵ Εν προκειμένω, κλήθηκε να εξετάσει το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το δημόσιο. Για το ίδιο βιοτικό συμβάν, όμως, υπήρχε προηγούμενη αθωωτική απόφαση του ποινικού δικαστηρίου, η οποία αφορούσε την πράξη της λαθρεμπορίας για τον ίδιο και λοιπούς συγκατηγορούμενους του. Για τις πράξεις αυτές, κατά την κρίση του δικαστηρίου, δεν υφίστατο δεδικασμένο

25. Διαθέσιμη σε Ποινικά Χρονικά 2017, σ. 438, με σχόλιο Δ. Βούλγαρη

διότι δεν υπήρχε το στοιχείο της ταυτότητας μεταξύ των δύο αυτών αδικημάτων.²⁶ Το δικαστήριο, λοιπόν, δέχθηκε ότι τυχόν κατάφαση της ποινικής ευθύνης του κατηγορουμένου για την πράξη αυτή θα ήταν αντίθετη προς τις διατάξεις που προστατεύουν το τεκμήριο αθωότητας, γιατί θα δημιουργούσε αμφιβολίες και υπόνοιες ως προς την αμετάκλητη αθώωση αυτού για την αξιόποινη πράξη της λαθρεμπορίας και θα την αποδυνάμωνε. Και τούτο διότι προηγούμενη αθώωση του κατηγορουμένου για τη λαθρεμπορία «αποδεικνύει άμεσα το σφάλμα επιβολής του πολλαπλού τέλους σε βάρος του κατηγορουμένου, με συνέπεια να είναι ανύπαρκτο το επίδικο χρέος και, συνακόλουθα, να μην πληρείται η αντικειμενική υπόσταση της αξιόποινης πράξης της μη καταβολής χρεών προς το Δημόσιο».

7. Η ως άνω απόφαση εναρμονίζεται με τις παραδοχές του ΕΔΔΑ αναφορικά με την εμβέλεια του τεκμηρίου αθωότητας, κάνοντας δεκτό ότι η αθώωση πρέπει να διαφυλάσσεται σε κάθε επόμενη δίκη, εν προκειμένω ποινική, η οποία παρουσιάζει συνάφεια με την προηγηθείσα αθώωση. Ως προς το στοιχείο του συνδέσμου, το δικαστήριο δέχεται ότι αυτός δεν ταυτίζεται με τα όρια του *factum*. Μολονότι, δηλαδή, τα περιστατικά δεν ταυτίζονταν κατά τρόπο τέτοιο ώστε να αποτελούν ίδιο γεγονός που θα οδηγήσει στην κατάφαση δεδουλευμένου, το δικαστήριο προχώρησε σε περεταίρω έλεγχο της σύνδεσης αυτής που απαιτείται για να εφαρμοστεί το τεκμήριο αθωότητας. Διαφαίνεται, λοιπόν, η παραδοχή από το ποινικό δικαστήριο ενός πιο χαλαρού συνδέσμου ως προαπαιτούμενου για την ενεργοποίηση της μετενέργειας του τεκμηρίου αθωότητας.

IV. Επί των σχολιαζόμενων αποφάσεων

1. Οι κρινόμενες αποφάσεις παρουσιάζουν ενδιαφέρον, καθόσον φανερώνουν μια σταδιακή μεταστροφή της θέσης του Ακυρωτικού ως προς το ζήτημα της προσέγγισης της μετενέργειας του τεκμηρίου αθωότητας. Ειδικότερα, με προγενέστερη νομολογία του το Δικαστήριο προσέγγισε με επιφανειακό τρόπο το ζήτημα της επίδρασης της προηγούμενης απαλλακτικής κρίσης σε μεταγενέστερη ποινική διαδικασία. Δεν αναγνώριζε την εμβέλεια της προηγούμενης αθωωτικής απόφασης, δεν αναζητούσε τον σύνδεσμο μεταξύ των δύο διαδικασιών, ούτε εντόπιζε

26. Βλ. και την ακριβή διατύπωση της απόφασης: «Συνεπώς, σε περίπτωση έκδοσης αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης του ποινικού δικαστηρίου για την αξιόποινη (χρονικά πρότερη) πράξη της λαθρεμπορίας δεν υφίσταται δεδουλευμένο, κατά την έννοια του άρ. 57 ΚΠΔ, για τη (δεύτερη χρονικά) πράξη της μη καταβολής χρεών, γιατί δεν υπάρχει ταυτότητα δικονομικής πράξης (ταυτότητα ενέργειας και αποτελέσματος), όπως η έννοια αυτής αναπτύχθηκε στην προηγούμενη νομική σκέψη (βλ. *ad hoc* ΑΠ 1487/2006 ΠοινΧρ 2007, 701 και Νόμος). Είναι, βέβαια, αληθές ότι η δεύτερη ως άνω πράξη (μη καταβολή χρέους) εντάσσεται στο ίδιο βιοτικό συμβάν, γιατί και αυτή ανάγεται στην (αρχική) πράξη της λαθρεμπορίας, πλην όμως δεν παράγεται δεδουλευμένο από την αμετάκλητη αθώωση για την λαθρεμπορία, αφού δεν υπάρχει το στοιχείο της ταυτότητας της πράξης μεταξύ των δύο αυτών αδικημάτων, τα οποία τελούν σε αληθή πραγματική συρροή και διώκονται με βάση διαφορετικούς νόμους, που αποσκοπούν στην προστασία διαφορετικών εκφάνσεων του δημόσιου συμφέροντος».

τις φράσεις και τις λεκτικές διατυπώσεις εκείνες που είναι ικανές να προσβάλουν το τεκμήριο αθωότητας του διαδίκου. Αποτέλεσμα αυτού ήταν να μην παραθέτει και επαρκή αιτιολογία ως προς την απόρριψη των προβαλλόμενων αναιρετικών λόγων.

2. Οι εδώ σχολιαζόμενες αποφάσεις φαίνεται να διαφοροποιούνται. Ειδικότερα, με την υπ' αριθμόν 47/2023 απόφαση, το Ακυρωτικό απέρριψε τον σχετικό αναιρετικό λόγο διαλαμβάνοντας τα ακόλουθα: «... συνάφεια της παρούσας δίκης υφίσταται προς την απορριπτική (της έγκλησης του αναιρεσεύοντος) 946/2016 διάταξη του Εισαγγελέα Πρωτοδικών Θεσσαλονίκης, που επικυρώθηκε με την 24/2017 διάταξη του Εισαγγελέα Εφετών Θεσσαλονίκης (προηγηθείσα ομοίως της επικαλούμενης παραγράφου της υπεξαίρεσης το 2019), και ειδικότερα με την κρίση ότι δεν προκύπτουν σοβαρές και επαρκείς ενδείξεις άσκησης ποινικής δίωξης σε βάρος των εγκαλουμένων για τις πράξεις της απάτης στο δικαστήριο σε βαθμό πλημμελήματος ή κακουργήματος ή ψευδορκίας μάρτυρα και ηθικής αυτουργίας σε ψευδορκία μάρτυρα και όχι προς εκείνη που ανοίχθηκε με την αστική δίκη για την αδικοπραξία της υπεξαίρεσης στην οποία ηττήθηκε αμετακλήτως και τη συναφή ποινική που επακολούθησε και περατώθηκε λόγω παραγραφής, τεθείσα στο αρχείο με εισαγγελική διάταξη. Σε κάθε δε περίπτωση, εάν ήθελε εκτιμηθεί ότι ο αναιρεσειών, υπό την επίκληση ότι “η παύση της ποινικής του δίωξης λόγω παραγραφής ισοδυναμούσε με αθώωση του για την πράξη της υπεξαίρεσης και ως εκ τούτου δέσμευε το Εφετείο που όφειλε να τον αθώσει για τις ενταύθα αποδιδόμενες πράξεις της ψευδούς καταμήνυσης και της συκοφαντικής δυσφήμισης” επιχειρεί, υπό το πρόσχημα της παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας, να θεμελιώσει τον ισχυρισμό του στην ύπαρξη δεδουλευμένου [...] τις οποίες ωστόσο δεν επικαλείται, ούτε άλλωστε την αναιρετική για την παραβίασή τους πλημμέλεια (άρθ. 510 παρ. 1 στοιχ. ΣΤ' ΚΠΔ), πρέπει να σημειωθεί ότι οι προϋποθέσεις εφαρμογής αυτών, (πέραν του απαραδέκτου), ουδόλως συντρέχουν, εφόσον δεν υφίσταται ταυτότητα πράξης, υπό την έννοια ότι η ερευνώμενη κατηγορία δεν συγκροτείται εξ αντικειμένου από τα ίδια πραγματικά περιστατικά από τα οποία απαρτίζεται κατά τα ουσιώδη αντικειμενικά στοιχεία της η (προηγούμενη) κατηγορία για την υπεξαίρεση, (ταυτόσημα περιστατικά ή ουσιωδώς όμοια κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ), αφού τα αποτελέσματα των επίμαχων φυσικών πράξεων (της ψευδούς καταμήνυσης και της συκοφαντικής δυσφήμισης) έχουν αυτοτελή υλική υπόσταση κι αποτελούν εξωτερικά το καθένα ίδιο έγκλημα, το οποίο δεν τέθηκε υπό την κρίση του Εισαγγελέα που έπαυσε την ποινική δίωξη για την υπεξαίρεση, όπως ορθά και αιτιολογημένα έκρινε το Εφετείο».

3. Από το σκεπτικό της ανωτέρω αποφάσεως προκύπτει πράγματι ότι το Ακυρωτικό προέβη σε αναλυτική επεξεργασία και αιτιολόγηση του σχετικού αναιρετικού λόγου, εφαρμόζοντας εν πολλοίς τα πορίσματα της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Δεδομένης, όμως, της μη αναγνώρισης απόλυτης ταυτότητας πραγματικών περιστατικών ανάμεσα στις δύο δίκες, φρονούμε πως θα έπρεπε να εξεταστεί η ύπαρξη ή μη ενός πιο χαλαρού συνδέσμου ανάμεσα στις δύο διαδικασίες

προκειμένου να εξαχθεί με βεβαιότητα το συμπέρασμα της μη στοιχειοθέτησης οποιασδήποτε παραβίασης του τεκμηρίου αθωότητας. Άλλως, ταυτίζεται ο «σύνδεσμος» που απαιτείται για την ενεργοποίηση του τεκμηρίου αθωότητας με την ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών που απαιτούνται για τη διάγνωση του δεδικασμένου. Όμως, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, μπορεί τα πραγματικά περιστατικά των δύο διαδικασιών να μην αποτελούν μεν *idem factum*, αλλά να υφίσταται ακόμη πεδίο για την εφαρμογή του άρθρου 6 παρ. 2 της ΕΣΔΣΑ.

4. Περαιτέρω, με την υπ' αριθμόν 523/2024 απόφασή του, το Ακυρωτικό απέρριψε τον σχετικό αναιρετικό λόγο καθόσον: «[...] η αμέσως παραπάνω αναφορά “... όσο και ιδιωτικών επιστολών που δήθεν η θανατωθείσα Κ. είχε αποστείλει στον ίδιο, επί μακρό χρονικό διάστημα...”, είναι όλως διηγηματική, χωρίς να προκύπτει ότι η παραγεγραμμένη αυτή πράξη ελήφθη υπόψη και επηρέασε θετικά την περί της ενοχής κρίση του Δικαστηρίου της ουσίας, η οποία κατά τα προαναφερόμενα θεμελιώνεται επαρκώς, μεταξύ άλλων παραδοχών της προσβαλλόμενης απόφασης και στην παραδοχή της για μεθοδευμένη κατάρτιση με ηθικό αυτουργό τον ίδιο σωρείας πλαστών δημόσιων συμβολαιογραφικών εγγράφων. Η προπαρατεθείσα δε διηγηματική αναφορά του Δικαστηρίου της ουσίας ουδόλως αποτελεί παραβίαση του κατοχυρωμένου τεκμηρίου αθωότητας του κατηγορουμένου και ήδη αναιρεσιόντος, παραβίαση του δικαιώματος αυτού σε δίκαιη δίκη ως και μετακύλιση στον κατηγορούμενο του βάρους απόδειξης, όπως ο ίδιος αβάσιμα διατείνεται με τον 7ο αναιρετικό του λόγο (κατά το β' σκέλος αυτού), αφού από το σύνολο των παραδοχών του σκεπτικού της προσβαλλόμενης απόφασης, όπως αυτό συμπληρώνεται από το διατακτικό της, προκύπτει ότι το Δικαστήριο, αξιολογώντας και συνεκτιμώντας ανέλεγκτα το σύνολο του αποδεικτικού υλικού, κατέληξε στην κρίση περί της ενοχής του κατηγορουμένου, με την προεκτεθείσα προσήκουσα αιτιολογική πληρότητα [...]».

5. Από τα ανωτέρω αναφερόμενα στο σκεπτικό της σχολιαζόμενης απόφασης δημιουργείται προβληματισμός αναφορικά με την εφαρμογή των πορισμάτων του ΕΔΔΑ ως προς τις γλωσσικές διατυπώσεις της απόφασης και των συνολικών νοημάτων που απορρέουν από τις εκφράσεις που χρησιμοποιήθηκαν. Και τούτο διότι ναι μεν η διηγηματική αναφορά δεν επαρκεί από μόνη της για να δημιουργήσει μια πεποίθηση περί ενοχής, ωστόσο θα πρέπει κάθε φορά να εξετάζεται το ευρύτερο γλωσσικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται και το γενικό νόημα που απορρέει από το σύνολο της διαδικασίας.

7. Ως εκ τούτου, θεωρούμε ότι πράγματι οι σχολιαζόμενες αποφάσεις κινούνται σε πιο σωστή κατεύθυνση αναφορικά με την ενσωμάτωση των πορισμάτων της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τη μετενέργεια του τεκμηρίου αθωότητας σε σχέση με την προηγούμενη νομολογία του Ακυρωτικού. Ωστόσο, υπάρχει ακόμα πεδίο για την πληρέστερη εφαρμογή των ανωτέρω κανόνων και τη βέλτιστη δυνατή προστασία του αθωθέντος.

V. Επιλογικές σκέψεις-συμπεράσματα

1. Καταληκτικά, κρίνεται σκόπιμο να αναδειχθεί το ακόλουθο ζήτημα: σε νομοθετικό επίπεδο, δεν υπάρχει πλαίσιο που να προστατεύει την ίδια την αθώωση. Μολονότι η οδηγία 2016/343 του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου κάνει λόγο για παραβίαση του τεκμηρίου και μέσω δικαστικής απόφασης, η αναφορά αυτή δεν έχει ενσωματωθεί στο ελληνικό κείμενο του νόμου 4596/2019. Το γεγονός αυτό μάλιστα επισημάνθηκε και στην από 03.10.2024 προειδοποιητική επιστολή της Επιτροπής προς την Ελλάδα για την ορθή μεταφορά στο εθνικό δίκαιο των κανόνων της ΕΕ αναφορικά με το τεκμήριο αθωότητας.²⁷

2. Συγκεκριμένα, με την παρ. 16 του προοιμίου της οδηγίας αναφέρεται ότι: «Το τεκμήριο αθωότητας παραβιάζεται σε περίπτωση που δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών ή δικαστικές αποφάσεις, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί ενοχής, αναφέρονται στον ύποπτο ή στον κατηγορούμενο ως να είναι ένοχος κατά το χρονικό διάστημα που το πρόσωπο αυτό δεν έχει αποδειχτεί ένοχο κατά τον νόμο». Επιπλέον, στο άρθρο 4 της οδηγίας αναφέρεται ότι: «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να διασφαλίσουν ότι, όσο δεν έχει αποδειχτεί η ενοχή υπόπτου ή κατηγορουμένου σύμφωνα με τον νόμο, στις δημόσιες δηλώσεις δημόσιων αρχών καθώς και στις δικαστικές αποφάσεις, με εξαίρεση τις αποφάσεις περί της ενοχής, το εν λόγω πρόσωπο δεν αναφέρεται ως ένοχο».

3. Αντίθετα, το άρθρο 7 του ν. 4596/2019 διαλαμβάνει τα ακόλουθα: «Ο ύποπτος ή κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης ενώπιον του αρμόδιου δικαστηρίου, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 105 και 106 του Εισαγωγικού νόμου του Αστικού Κώδικα, προς αποκατάσταση της βλάβης, την οποία υπέστη εξαιτίας της προσβολής του τεκμηρίου αθωότητάς του από δηλώσεις δημόσιων αρχών που έλαβαν χώρα σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας πριν την έκδοση της απόφασης σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό (...)». Αλλά και από τις διατυπώσεις της αιτιολογικής έκθεσης δεν προκύπτει βούληση προστασίας του κατηγορουμένου από τις παραβιάσεις που επέρχονται μέσω της φρασεολογίας δικαστικών αποφάσεων, δεδομένου ότι το πεδίο εφαρμογής του νόμου περιορίζεται στο πριν της αθώωσης στάδιο, καθώς «μετά από αυτό δεν υπάρχει ύποπτος ή κατηγορούμενος αλλά αθωωθείς οπότε και το τεκμήριο αθωότητας μετενεργεί και ο απαλλαγείς προστατεύεται με βάση τις σχετικές αστικές και ποινικές διατάξεις για την προστασία της προσωπικότητας και της τιμής, αντίστοιχα».²⁸

27. Ορ. σχετικά τη Δέσμη παραβάσεων Οκτωβρίου: κυριότερες αποφάσεις - Ευρωπαϊκή Επιτροπή, https://greece.representation.ec.europa.eu/news/desmi-parabaseon-oktobrioy-kyrioteres-apofaseis-2024-10-03_el, με την οποία εστάλη προειδοποιητική επιστολή στην Ελλάδα επειδή δεν μετέφερε ορθά στο εθνικό δίκαιο την οδηγία για την ενίσχυση του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας (οδηγία 2016/343). Ειδικότερα, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι τα μέτρα που κοινοποίησαν η Ελλάδα και το Λουξεμβούργο δεν μεταφέρουν ορθά στο εθνικό δίκαιο τις διατάξεις της οδηγίας σχετικά με τις δημόσιες αναφορές στην ενοχή προσώπου και τις ερήμην δίκες.

28. Ορ. σχετικά σ. 7 της αιτιολογικής έκθεσης του νόμου 4596/2019.

4. Τούτη η προσέγγιση του νομοθέτη, όμως, θα μπορούσε ενδεχομένως να ισχυριστεί κανείς ότι είναι δυσανάλογη για τον αθωωθέντα κατηγορούμενο, δεδομένου ότι με τις ανωτέρω διατάξεις για την προστασία της προσωπικότητας και της τιμής τίθενται πρόσθετες προϋποθέσεις για κατάφαση του παρανόμου και της υπαιτιότητας κατά το αστικό δίκαιο. Η θεμελίωση, δηλαδή, του παρανόμου στις εν λόγω περιπτώσεις συνίσταται σε μια άλλη αξιόποινη πράξη, η διάγνωση της οποίας θέτει πλείονα εμπόδια στην προστασία του δικαιώματος του αθωωθέντος. Απεναντίας, στο προ της αθώωσης στάδιο, το παράνομο της συμπεριφοράς για τη θεμελίωση της βλάβης συνίσταται στην προσβολή του τεκμηρίου και μόνον.

5. Παρουσιάζει, επομένως, ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο θα απαντηθεί το ανωτέρω ζήτημα και θα αντιμετωπιστούν οι ελλείψεις που επισημάνθηκαν από την Επιτροπή με τις αντίστοιχες παρεμβάσεις σε νομοθετικό επίπεδο. Σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από τον νομοθετικό και δικονομικό τρόπο με τον οποίο θα επιτευχθεί η μέγιστη δυνατή προστασία του αθωωθέντος κρίνεται σημαντικό να εδραιωθεί στην πεποίθηση των παραγόντων της δίκης πρωτίστως, αλλά και ευρύτερα των φορέων εξουσίας, η ανάγκη για σεβασμό και διαφύλαξη της αθώωσης. Η τυποποίηση του φαινομένου σε νομοθετήματα είναι αναγκαία. Ένα νομοθέτημα, άλλωστε, αποτελεί πλην άλλων και παιδευτικό εργαλείο, αλλά όχι επαρκή συνθήκη για την βελτίωση της αντιμετώπισης του ζητήματος. Ο ειλικρινής σεβασμός του τεκμηρίου αθωότητας αποτυπώνει μια ευρύτερη νομική και κοινωνική κουλτούρα, τον αυθόρμητο τρόπο με τον οποίο προσεγγίζει κανείς το ζήτημα. Ίσως, λοιπόν, όταν κανείς μιλά για τεκμήριο αθωότητας, να μην αναφέρεται τελικά ούτε σε δικαίωμα ούτε σε εγγύηση ούτε σε τεκμήριο, αλλά σε ένα είδος *savoir-juger*, σε έναν «ενδείκτη» της νομικής μας παιδείας.²⁹

---

29. Την έκφραση χρησιμοποιεί ο Κ. Κώτσος σε *Αθωωτική Απόφαση – Αιτιολογία – Αυτοτελείς Ισχυρισμοί. In dubio pro reo ή τεκμαιρόμενη αθωότητα*, ΠΧ 2023, σ. 84, επεξηγώντας ότι πρόκειται για νομική διάταξη με συμβολική σημασία, παρά για δογματικοποιημένο κανόνα δικαίου με σαφές περιεχόμενο, κριτήρια ορθής εφαρμογής και κατευθυντήριες γραμμές.

Σχολιασμός της υπ' αριθ. ΑΠ 908/2023 απόφασης – Η αποδεικτική αξιοποίηση της μαρτυρίας του συγκατηγορουμένου

Σταυρούλα Στρατή
Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου ΕΚΠΑ

πηγή εικόνας: www.zrperdiem.com

Η παρούσα απόφαση πραγματεύεται, μεταξύ άλλων, το ζήτημα της εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ. Συγκεκριμένα, ο αναιρεσείων, ο οποίος καταδικάστηκε για την πράξη της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματική δραστηριότητα, επικαλέστηκε τους εκ του άρθ. 510 παρ. 1 στοιχ. Α' και Δ' ΚΠΔ λόγους αναίρεσης, ζητώντας να αναιρεθεί η προσβαλλομένη επειδή στηρίχθηκε σε μη επιτρεπτό από το νόμο αποδεικτικό μέσο, ήτοι στις καταθέσεις και στις απολογίες των αμετάκλητα καταδικασθέντων για το βασικό έγκλημα της ληστείας συγκατηγορουμένων του, και σε κάθε περίπτωση σε αποδεικτικά μέσα τα οποία απλώς αναπαρήγαγαν δευτερογενώς το περιεχόμενο των εν λόγω μαρτυριών. Το Ανώτατο Ακυρωτικό, ωστόσο, απέρριψε τον σχετικό λόγο αναίρεσης ως αβάσιμο, υποστηρίζοντας ότι το δευτεροβάθμιο δικαστήριο δεν στήριξε την κρίση του αποκλειστικά στις καταθέσεις των συγκατηγορουμένων του αναιρεσείοντος, αλλά και σε έτερα, ρητώς κατονομαζόμενα αποδεικτικά μέσα,

το περιεχόμενο των οποίων δεν περιορίζοταν στην απλή αναπαραγωγή των όσων κατέθεσαν οι συγκατηγορούμενοι.

Αυτό το οποίο, φυσικά, παρουσιάζει εν προκειμένω ενδιαφέρον είναι η κατάσταση της μείζονος πρότασης, καθώς και η αξιολόγηση του περιεχόμενου των επιμέρους αποδεικτικών μέσων που πραγματοποίησε ο Άρειος Πάγος στο πλαίσιο της επιτρεπτής για τον αναιρετικό έλεγχο επισκόπησης της δευτεροβάθμιας απόφασης.

Καταρχάς, οφείλουμε να εκκινήσουμε από την παραδοχή ότι στο πλαίσιο της αυτόνομης ερμηνείας που υιοθετεί η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) σε σχέση με την έννοια του «μάρτυρα», γίνεται δεκτό ότι ως μάρτυρας μπορεί να αντιμετωπιστεί ακόμα και ο συγκατηγορούμενος,¹ εφόσον αυτός καταθέτει κάτι επιβαρυντικό για τον κατηγορούμενο, το οποίο μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για την καταδίκη του τελευταίου. Έτσι λοιπόν, οι εγγυήσεις² του άρθρου 6 παρ. 3δ της ΕΣΔΑ, ήτοι του «δικαιώματος αντιπαράθεσης» (“Konfrontationsrecht” – “right of confrontation”)³ του κατηγορουμένου, εφαρμόζονται και σε αυτή την περίπτωση, ακόμα και αν κατά το εθνικό μας δίκαιο ο συγκατηγορούμενος δεν εντάσσεται τυπικά στην κατηγορία των μαρτύρων. Προς τον σκοπό αυτόν, άλλωστε, και ιδίως προκειμένου να εναρμονιστεί η εθνική νομοθεσία με την αντίστοιχη νομολογία⁴ του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), θεσπίστηκε και η εφαρμοσθείσα εν προκειμένω διάταξη του άρθρου 211 ΚΠΔ (προϊσχύσαν 211Α ΚΠΔ).⁵

1. European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the Convention-Right to a fair trial (criminal limb), κεφ. VI, ενότ. Β, υποκεφ. 4, παρ. 496 (ενημ. 31.08.2022), Van Dijk P. / Van Hoof F. / Van Rijn A. / Zwaak L., Theory and Practice of the European Convention on Human Rights, 2006, σ. 644, Ζολώτας Τ. εις: Σαρμάς Ι./Κοντιάδης Ξ./Ανθόπουλος Χ., ΕΣΔΑ κατ' άρθρο ερμηνεία, 2021, άρ. 6 παρ.3, σ. 369, Κωστοπούλου Μ.-Α. εις: Σισιλιάνος Α.-Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου-Ερμηνεία κατ' άρθρο, 2017, άρ. 6, κεφ. V, σ. 339.

2. Ο κατηγορούμενος πρέπει να έχει τη δυνατότητα αφενός μεν να θέτει απευθείας (ο ίδιος ή ο συνήγορός του) ερωτήσεις στον μάρτυρα, αφετέρου δε να αμφισβητεί (“challenge”) και να αντικρούει, με δηλώσεις ή παρατηρήσεις του, το περιεχόμενο των σε βάρος του μαρτυρικών καταθέσεων.

3. Τζαννετής Α., ό. π., ΠοινΧρ ΝΗ, σ. 394, Γιαννακούρας Π. εις: Κοτσαλής Α., Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου & Ποινικό Δίκαιο, 2014, άρ. 6, σ. 673, Τσαγκαράκη, Ο μάρτυρας εξ ακοής στην ποινική δίκη, ΠοινΔικ 2010, σ. 724, Χριστόπουλος Π., Το δικαίωμα του κατηγορουμένου να ζητεί την προσκόμιση αποδεικτικών μέσων από τις δικαστικές αρχές, ΠοινΧρ ΞΣΤ, σ. 725.

4. Vidgen κατά Ολλανδίας (10.07.2012), Νικολίτσας κατά Ελλάδα (03.07.2014), Strassenmeyer κατά Γερμανίας (02.05.2023).

5. Τον αυτό σκοπό εξυπηρετεί και η διάταξη του άρθρου 365 παρ. 1 εδ. ε' ΚΠΔ, η οποία ομοίως αποτελεί έκφραση του δικαιώματος του άρθρου 6 παρ. 3δ της ΕΣΔΑ στον ελληνικό ΚΠΔ, καθώς κατοχυρώνει το δικαίωμα του κατηγορουμένου να θέτει ευθέως –πλέον– ερωτήσεις στον συγκατηγορούμενο που τον ενοχοποιεί· τελεί βέβαια υπό τον όρο ότι οι δύο κατηγορούμενοι δικάζονται στο πλαίσιο της ίδιας δίκης.

A. Η νομική φύση της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ

Ήδη από τη θέσπιση της εν λόγω διάταξης επικράτησε έντονη διχογνωμία όσον αφορά τη νομική φύση του άρθρου 211 ΚΠΔ (προϊσχύσαν 211Α ΚΠΔ), γεγονός το οποίο αυτονοήτως επηρέασε και τη μορφή της δικονομικής συνέπειας που συνοδεύει την τυχόν παραβίασή του. Έτσι λοιπόν, υπό το προϊσχύσαν δίκαιο,⁶ γινόταν δεκτό ότι η διάταξη εισάγει απλώς έναν «ήπιο αποδεικτικό περιορισμό»,⁷ υπό την έννοια ότι «οι καταθέσεις αυτές μπορούν να αξιολογούνται αλλά όχι και να αποτελούν το μοναδικό αποδεικτικό έρεισμα μιας καταδίκης». Σύμφωνα, μάλιστα, με την ως άνω άποψη, η εν λόγω ρύθμιση ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με την αρχή της ηθικής απόδειξης, καθώς στερούσε από τον δικαστή την ευχέρεια να αξιολογήσει ο ίδιος το αποδεικτικό υλικό, ενώ συγχρόνως ανέκυπτε και ζήτημα αντισυνταγματικότητας⁸ αυτής, λόγω φερόμενης καταστρατήγησης του άρθρου 87 παρ. 1 του Συντάγματος, αφού αποκλειόταν a priori εκ του νόμου ένα αποδεικτικό μέσο, καίτοι αυτό θα μπορούσε σε συγκεκριμένες περιπτώσεις να κριθεί αξιόπιστο κατά την πεποίθηση του εκάστοτε δικαστή, ως αποκλειστικού φορέα της δικαιοδοτικής λειτουργίας. Σύντομα, ωστόσο, επικράτησε η άποψη ότι η ρύθμιση του άρθρου 211Α του προϊσχύσαντος ΚΠΔ (νυν άρ. 211 ΚΠΔ) δεν αντίκειται, αλλά συμπληρώνει την αρχή της ηθικής απόδειξης, διότι εισάγει έναν «ατελή κανόνα αξιολόγησης των αποδείξεων»⁹ ήτοι, συνιστά απλώς μία υπόδειξη-οδηγία προς τον εφαρμοστή του δικαίου, ώστε αυτός να προσπαθήσει να τεκμηριώσει τη δικανική του πεποίθηση και σε έτερα αποδεικτικά μέσα πλην των όσων καταθέτει ο συγκατηγορούμενος, χωρίς όμως να εισάγει ευθεία αποδεικτική απαγόρευση. Την αυτή, μάλιστα, άποψη υιοθέτησε και αναπαρήγαγε και η νομολογία¹⁰ του Ανώτατου Ακυρωτικού, όπως προκύπτει και από την υπό εξέταση απόφαση.

Σε απάντηση, βέβαια, των ως άνω απόψεων, ως ορθότερη προκρίνεται η άποψη –η οποία υποστηριζόταν ήδη και υπό το προϊσχύσαν δίκαιο– που υποστηρίζει ότι η εν λόγω διάταξη καθιερώνει αποδεικτική απαγόρευση αξιοποίησης¹¹ και διευκρινίζει ότι σε κάθε περίπτωση

6. Το άρθρο 211Α του προϊσχύσαντα ΚΠΔ, ως αυτό θεσπίστηκε με το άρθρο 2 παρ. 8 του Ν. 2408/1996, είχε την εξής μορφή: «Μόνη η μαρτυρική κατάθεση ή απολογία προσώπου συγκατηγορουμένου για την ίδια πράξη δεν είναι αρκετή για την καταδίκη του κατηγορουμένου».

7. Οράτε σχετικώς την Εισηγητική Έκθεση του Ν. 2408/1996, ΠοινΧρ ΜΣΤ, σ. 744 επ., Μπρακουμάτσος ΙΙ., Ερμηνευτικές παρατηρήσεις και προτάσεις στον Ν. 2408/1996, ΠοινΧρ ΜΣΤ, σ. 1192.

8. Τριανταφύλλου Γ., Η απαγόρευση αξιοποίησης της απολογίας ή της μαρτυρικής κατάθεσης του συγκατηγορουμένου, ΠοινΧρ ΜΣΤ, σ. 1212. Ορθώς, βέβαια, επισημαίνει στο ίδιο κείμενο ο Τριανταφύλλου ότι η ρύθμιση του άρθρου 211Α του προϊσχύσαντος ΚΠΔ δεν ήταν εξ ορισμού εσφαλμένη, απλώς θα έπρεπε η απαγόρευση αξιοποίησης να θεμελιωθεί σε άλλους λόγους.

9. Χαραλαμπίκης Α., Το άρθρο 211Α ΚΠοινΔ – ένας «ατελής» κανόνας αξιολόγησης των αποδείξεων, ΠοινΧρ ΜΘ, σ. 885.

10. Πρβλ. ΑΠ 447/2023, ΑΠ 63/2023, ΑΠ 1357/2022, ΑΠ 920/2022, ΑΠ 10/2022 άπασες δημοσ. ΤΝΠ Ισοκράτης.

11. Δαλακούρας Θ., Η αποδεικτική διαδικασία κατά τον νέο Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, ΠοινΧρ ΟΑ, σ. 643, Κωνσταντινίδης

πρέπει να υπάρχει σαφής διάκριση ανάμεσα στην αρχή της ηθικής απόδειξης και τις αποδεικτικές απαγορεύσεις, άλλως θα οδηγούμασταν εν τέλει στο παράδοξο συμπέρασμα να θεωρούνται αντισυνταγματικές και αντίθετες στην αρχή της ηθικής απόδειξης όλες οι διατάξεις που εισάγουν αποδεικτικές απαγορεύσεις.¹² Τα αυτά, εξάλλου, επιβεβαιώνουν πλέον σαφώς τόσο η γραμματική διατύπωση της νέας διάταξης («δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη»)¹³ όσο και η ιστορική βούληση του νομοθέτη, όπως αυτή αποτυπώνεται εναργώς στην Αιτιολογική Έκθεση του νέου ΚΠΔ (Ν. 4620/2019).¹⁴ Στην περίπτωση λοιπόν που το δικαστήριο λάβει υπόψη για την καταδίκη του κατηγορουμένου τη μαρτυρική κατάθεση ή το υπόμνημα παροχής εξηγήσεων ή την απολογία συγκατηγορουμένου του για την ίδια πράξη, χωρίς να μνημονεύει στην καταδικαστική του απόφαση έτερο αποδεικτικό μέσο το οποίο να ενισχύει τους ισχυρισμούς του συγκατηγορουμένου, τότε επέρχεται απόλυτη ακυρότητα¹⁵ λόγω παραβίασης των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου.

Εν προκειμένω, καίτοι στη μείζονα πρόταση της υπ' αριθ. 908/2023 απόφασης αναπαράγεται επί της ουσίας η πάγια θέση του ΑΠ περί του ότι η διάταξη του άρθρου 211 ΚΠΔ συνιστά απλώς έναν κανόνα αξιολόγησης και δεν εισάγει ευθεία αποδεικτική απαγόρευση, την ίδια στιγμή προτάσσεται ότι σε περίπτωση παραβίασης της εν λόγω διάταξης επέρχεται απόλυτη ακυρότητα λόγω παραβίασης των υπερασπιστικών δικαιωμάτων του κατηγορουμένου (άρ. 171 παρ. 1 περ. δ' ΚΠΔ). Ήδη λοιπόν συνάγεται ότι η ως άνω παραδοχή –η οποία να σημειωθεί ότι επαναλαμβάνεται παγίως και σε έτερες αρεοπαγитικές αποφάσεις,¹⁶ ιδίως μετά τη θέσπιση του νέου ΚΠΔ–, ενέχει αντίφαση, καθώς δε συνάδει η φύση που αποδίδει στη διάταξη με τη δικονομική συνέπεια που τη συνοδεύει. Εύλογα δε υποθέτει κανείς ότι η αιτιολογία αυτή οφείλεται

Α., Η απόδειξη στην ποινική δίκη, 2022, σ. 256, Κωστώρας Α., *Η ενοχοποίηση του κατηγορουμένου από τον συγκατηγορούμενό του*, ΠοινΧρ ΝΑ, σ. 775, Νάνιτος Χ., *Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη*, 2010, σ. 365, Παπαδαμάκης Α., *Ποινική Δικονομία*, έκδ. 11^η, σ. 507, Τσόλιας Γ., Το άρθρο 211Α ΚΠΔ, ανάμεσα στην ηθική απόδειξη και στην δεσμευτικότητα των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην ποινική δίκη, ΠοινΧρ ΝΒ, σ. 183-184.

12. Κωστώρας Α., ό. π., ΠοινΧρ ΝΑ, σ. 774 επ., Τσόλιας Γ., ό. π., ΠοινΧρ ΝΒ, σ. 177 επ.

13. Η διάταξη του άρθ. 211 του νέου ΚΠΔ, είχε αρχικά την εξής μορφή (Ν. 4620/2019): «Μόνη η μαρτυρική κατάθεση ή η παροχή εξηγήσεων ή η απολογία προσώπου συγκατηγορουμένου για την ίδια πράξη δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη για την καταδίκη του κατηγορουμένου», ενώ με την τροποποίηση που επήλθε με το Ν. 4855/2021 διαμορφώθηκε ως εξής: «Η μαρτυρική κατάθεση ή η παροχή εξηγήσεων ή η απολογία προσώπου συγκατηγορουμένου για την ίδια πράξη δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη για την καταδίκη του κατηγορουμένου, αν δεν υπάρχει και άλλο, ρητά κατονομαζόμενο στην απόφαση, αποδεικτικό μέσο».

14. «[...] Έτσι, αντί της προηγούμενης διατύπωσης «δεν είναι αρκετή για την καταδίκη» που παρέπεμπε ευθέως σε έναν έλεγχο της επάρκειας του αποδεικτικού αυτού μέσου και στην ανάγκη συναξιολόγησής του με άλλες αποδείξεις, προωθήθηκε η διατύπωση «δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη για την καταδίκη», ώστε να καταστεί σαφές ότι η τυχόν λήψη της συνιστά μια αποδεικτική απαγόρευση αξιοποίησης, η παραβίαση της οποίας επισύρει την απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας λόγω της προσβολής του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη κατ' άρθρο 6 ΕΣΔΑ».

15. Κωνσταντινίδης Α., ό. π., 2022, σ. 255, Παπαδαμάκης Α., ό. π., έκδ. 11^η, σ. 507, Τσόλιας Γ., ό. π., ΠοινΧρ ΝΒ, σ. 184, Σεφερίδης Η., *Οι μάρτυρες στην ποινική διαδικασία*, 2018, σ. 27

16. ΑΠ 447/2023, ΑΠ 63/2023, ΑΠ 1357/2022, ΑΠ 10/2022 άπασες δημοσ. ΤΝΠ Ισοκράτης.

στην προσπάθεια του Αρείου Πάγου να εφαρμόσει μεν πιστά το ρητό πλέον γράμμα της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ, χωρίς ωστόσο να εγκαταλείψει την πάγια νομολογία του. Δεδομένης όμως της μορφής που έχει σήμερα το άρθρο, η αναπαραγωγή της άποψης περί κανόνα αξιολόγησης που απλώς συμπληρώνει την αρχή της ηθικής απόδειξης χωρίς να επάγεται αποδεικτική απαγόρευση, έρχεται ευθέως σε αντίθεση τόσο με τη γραμματική όσο και με την τελολογική ερμηνεία της διάταξης και ως εκ τούτου δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί υποστηρίξιμη.

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί ότι διαχρονικά παρατηρείται μια αδικαιολόγητη «συστολή» όσον αφορά τον χαρακτηρισμό της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ, η οποία δεν ερείδεται τόσο στο ουσιαστικό περιεχόμενο της διάταξης όσο πρωτίστως στη λεκτική απόδοσή του. Έτσι, είδαμε παραπάνω να χρησιμοποιούνται όροι όπως «*αποδεικτικός περιορισμός*»¹⁷ ή «*ατελής κανόνας αξιολόγησης των αποδείξεων*» και εν γένει πάσα άλλη λέξη, αρκεί να αποφευχθεί η χρήση του όρου «*αποδεικτική απαγόρευση*». Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι ακόμα και στην αιτιολογική έκθεση του Ν. 4855/2021 χρησιμοποιείται ο όρος «*αποδεικτικός περιορισμός*»,¹⁸ καίτοι με τον νέο ΚΠΔ (Ν. 4620/2019) έχει πλέον ήδη αποκρυσταλλωθεί ότι το άρθρο 211 ΚΠΔ εισάγει αποδεικτική απαγόρευση αξιοποίησης και επάγεται απόλυτη ακυρότητα. Επί της ουσίας ωστόσο δεν παρατηρείται κάποια θεμελιώδης απόκλιση ανάμεσα στις εκάστοτε χρησιμοποιούμενες ορολογίες, αφού, όπως εύστοχα έχει ήδη παρατηρηθεί,¹⁹ ακόμα και οι συγγραφείς που χρησιμοποιούν τον όρο «*αποδεικτικός περιορισμός*» ουσιαστικά του αποδίδουν τη σημασία της αποδεικτικής απαγόρευσης.

Παραμένει όμως το ερώτημα γιατί εξακολουθεί να παρατηρείται αυτός ο δισταγμός στη θεωρία, αλλά πρωτίστως στην εθνική νομολογία, να κατονομάσει ρητά τη διάταξη του άρθρου 211 ΚΠΔ ως αποδεικτική απαγόρευση αξιοποίησης, η οποία εισάγει απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας. Ο λόγος, αφενός, είναι πρακτικός και οφείλεται στο γεγονός ότι συχνά η κατάθεση του συγκατηγορουμένου είναι τουλάχιστον το αποφασιστικό αποδεικτικό μέσο σε βάρος του κατηγορουμένου, με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι τυχόν ευθεία απαγόρευση της χρησιμοποίησής της θα αδρανοποιούσε οιονεί αυτόματα το εν λόγω αποδεικτικό μέσο και θα δυσχέραινε το έργο των διωκτικών αρχών και κατ' επέκταση των δικαστών ως προς την εξιχνίαση ποικίλων εγκλημάτων και την κατάγνωση της ενοχής του δράστη. Αντιθέτως, οι απόψεις περί

17. Χαρακτηριστική η άποψη Μαργαρίτη, ο οποίος υποστηρίζει ότι και υπό τη σημερινή μορφή της η διάταξη εξακολουθεί να εισάγει αποδεικτικό περιορισμό και όχι αποδεικτική απαγόρευση (Μαργαρίτης Λ., Ποινική Απόδειξη, 2022, σ. 186, ο ίδιος, Η μαρτυρία του συγκατηγορουμένου στο δίκαιο της ποινικής απόδειξης, ΠοινΔικ 2021, σ. 1362).

18. «*Η αναδιατύπωση του κειμένου κρίνεται νομοτεχνικά επιβεβλημένη, επιπλέον δε ουσιαστικοποιείται ο αποδεικτικός περιορισμός με την εισαγόμενη αξίωση για ρητή αναφορά στην καταδικαστική απόφαση και του άλλου αποδεικτικού μέσου που ενισχύει τη συμβολή του συγκατηγορουμένου*».

19. Κωστάρας Α., ό. π., ΠοινΧρ ΝΑ, σ. 775, πρβλ. και Νάντος Χ., ό. π., 2010, σ. 365-366.

αποδεικτικού περιορισμού και κανόνα αξιολόγησης δημιουργούν την εντύπωση της ύπαρξης μεγαλύτερης ευελιξίας στον δικαστή να κρίνει ad hoc την κάθε υπόθεση και να αξιοποιήσει στο έπακρον κάθε αποδεικτικό μέσο. Στα ανωτέρω, βέβαια, συμβάλλει τόσο το μαζικό φαινόμενο της δευτερογενούς αναπαραγωγής των καταθέσεων από αστυνομικά όργανα –ως θα εκτεθεί και στη συνέχεια– όσο και η πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου, η οποία αρκείται στην κατ' είδος αναφορά των αποδεικτικών μέσων, χωρίς να απαιτεί χωριστή μνεία αυτών, καθιστώντας για τον λόγο αυτό δυσχερή την πιστή εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ. Με το να μην αναγνωρίζεται λοιπόν ρητά αποδεικτική απαγόρευση καταλείπεται –κατ' επίφαση– περισσότερη ελευθερία στη δικανική κρίση.

Από την άλλη, ο δεύτερος λόγος αυτής της διστακτικότητας συναρτάται άμεσα με τη δικονομική συνέπεια της απόλυτης ακυρότητας. Συγκεκριμένα, καίτοι στο άρθρο 171 ΚΠΔ γίνεται ρητή μνεία στην ΕΣΔΑ ως πηγή δικαιωμάτων για τον κατηγορούμενο, η παραβίαση των οποίων φυσικά επάγεται απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας, η νομολογία των εθνικών δικαστηρίων παγίως αποφεύγει να αναγάγει μια τέτοια ακυρότητα απευθείας στην ΕΣΔΑ. Ακόμα όμως και όταν το πράττει, περιορίζεται αποκλειστικά σε μια γενική επίκληση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, παρ' όσον τα επιμέρους δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Σύμβαση, όπως για παράδειγμα το υπό κρίση δικαίωμα του άρθρου 6 παρ. 3δ της ΕΣΔΑ που αποτελεί ειδικότερη έκφραση (“specific aspect”)²⁰ και συστατικό στοιχείο του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό κατοχυρώνεται στην παρ. 1 του αυτού άρθρου της Σύμβασης.²¹ Αυτό, άλλωστε, διαφαίνεται και από την ίδια την αιτιολογική έκθεση του νέου ΚΠΔ,²² όπου και πάλι γίνεται αποκλειστικά και μόνο μνεία στο γενικό δικαίωμα του άρθρου 6 παρ. 1 της ΕΣΔΑ, παρά το γεγονός ότι σχετικώς υπήρξε μάλιστα και υπόθεση ελληνικού ενδιαφέροντος,²³ στην οποία η χώρα μας καταδικάστηκε από το ΕΔΔΑ για παραβίαση του δικαιώματος αντιπαράθεσης του κατηγορουμένου (άρ. 6 παρ. 3δ της ΕΣΔΑ). Ο δισταγμός, επομένως, των εθνικών δικαστηρίων να επικαλεστούν ευθέως τις διατάξεις της ΕΣΔΑ επηρεάζει συνακόλουθα και την εδραίωση της δικονομικής συνέπειας της απόλυτης ακυρότητας σε περίπτωση παραβίασης της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ, καθώς η επέλευση της ακυρότητας φέρεται να στερείται ερείσματος δίχως αναγωγή στο δικαίωμα του άρθρου 6 παρ. 3δ της ΕΣΔΑ ή έστω στο ευρύτερο δικαίωμα του κατηγορουμένου σε δίκαιη δίκη.

20. European Court of Human Rights, Guide on Article 6 of the Convention-Right to a fair trial (criminal limb), κεφ. VI, ενότ. Β, υποκεφ. 4, παρ. 494 (ενημ. 31.08.2022).

21. Τριανταφύλλου Α., Ζητήματα μαρτυρικής απόδειξης στην ποινική δίκη, 2014, σ. 13, Τσόλκα Ο., Το δικαίωμα του κατηγορουμένου να εξετάζει μάρτυρες κατηγορίας κατά την έννοια του άρθρου 6 παρ. 3 δ της ΕΣΔΑ., ΠοινΧρ ΝΣΤ, σ. 86, Χριστόπουλος Π., Το δικαίωμα του κατηγορουμένου να εξετάζει μάρτυρες κατηγορίας κατ' άρθρο 6 παρ. 3 δ' της ΕΣΔΑ, ΠοινΔικ 2009, σ. 1283.

22. Οράτε ανωτέρω την υπ' αριθ. 14 υποσημείωση.

23. Πρβλ. Νικολίτσας κατά Ελλάδα.

Σε κάθε περίπτωση, αυτό που πρέπει να επισημανθεί είναι ότι η μη αναγνώριση της νομικής φύσης της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ ως αποδεικτικής απαγόρευσης, ενώ παράλληλα γίνεται –ορθώς– δεκτό ότι σε περίπτωση παραβίασης της εν λόγω διάταξης επέρχεται απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας, είναι συστημικά και λογικά ανακόλουθη και δημιουργεί κενά και αντιφάσεις στην αιτιολογία της εκάστοτε δικαστικής απόφασης, όπως η εδώ εξεταζόμενη. Λαμβάνοντας δε υπόψη τη σημερινή μορφή της διάταξης, η υιοθέτηση οποιασδήποτε άλλης άποψης σε σχέση με τη νομική φύση αυτής, ή η προσπάθεια συγκερασμού των επιμέρους απόψεων, αντίκειται τόσο στο γράμμα του νόμου όσο και στην ιστορική βούληση του νομοθέτη.

B. Η δευτερογενής αναπαραγωγή των μαρτυρικών καταθέσεων

Αποτελεί, δυστυχώς, κοινή πρακτική να καλούνται και να καταθέτουν ως μάρτυρες, είτε στην προδικασία είτε στο ακροατήριο, προανακριτικοί υπάλληλοι που επί της ουσίας καταθέτουν αποκλειστικά για γεγονότα για τα οποία οι ίδιοι δεν έχουν άμεση πρωτογενή γνώση. Ειδικότερα, η κατάθεσή τους μπορεί να αφορά είτε σε παράθεση στοιχείων για κάποια ανακριτική πράξη που διενεργήθηκε από έτερο συνάδελφό τους και για την οποία έχει ήδη συνταχθεί σχετική έκθεση (π.χ. αστυνομικός καταθέτει ως μάρτυρας για το βιντεοληπτικό υλικό που επισκοπήθηκε από τρίτον και για το οποίο υπάρχει ήδη στη δικογραφία η σχετική έκθεση παρατήρησης βιντεοληπτικού υλικού – επί της ουσίας προφορικοποιεί το περιεχόμενο της έκθεσης), είτε σε αναπαραγωγή των όσων δήλωσε ενώπιον τους ο ίδιος κατηγορούμενος.²⁴ Σε αμφότερες δε τις περιπτώσεις, η πρακτική αυτή αποβλέπει στην κατ' επίφαση ενίσχυση του αποδεικτικού υλικού, με τη δημιουργία πλείστων αποδεικτικών μέσων που «επιβεβαιώνουν» τα επιβαρυντικά στοιχεία σε βάρος του κατηγορουμένου, ενώ επί της ουσίας πρόκειται για ένα και το αυτό αποδεικτικό στοιχείο. Επιτυγχάνεται έτσι η έμμεση καταστρατήγηση αποδεικτικών απαγορεύσεων και υπερασπιστικών δικαιωμάτων, που λειτουργεί πρωτίστως σε βάρος του κατηγορουμένου, αλλά και του ίδιου του συστήματος απονομής της δικαιοσύνης.

Η ως άνω δε πρακτική παρουσιάζεται ιδιαίτερος προβληματική στο πλαίσιο της εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ. Ειδικότερα, γίνεται παγίως δεκτό²⁵ ότι η μαρτυρική κατάθεση, η παροχή εξηγήσεων ή η απολογία του συγκατηγορουμένου δεν ενισχύεται από την κατάθεση ενός μάρτυρα που ως μοναδική πηγή πληροφόρησής του έχει τον συγκεκριμένο

24. Πρβλ. ΕφΠατρ 292/1996, ΑΠ 2/2012, ΑΠ 471/2016, ΑΠ 10/2022 άπασες δημοσ. ΤΝΠ Ισοκράτης.

25. Πρβλ. Νάντος Χ., Η αρχή της αμεσότητας στην ποινική δίκη, 2021, σ. 266, ο ίδιος, Αποδεικτικές απαγορεύσεις στην ποινική δίκη, 2010, σ. 368-369, Παπαδαμάκης Α., ό. π., έκδ. 11^η, σ. 507, Τσάκος Σ. εις: Ζαχαριάδης Α./Μαργαρίτης Α., Ο νέος ΚΠΔ, έκδ. 2^η, τόμ. Ι, άρ. 211, πλαγιαρ. 14.

συγκατηγορούμενο.²⁶ Διχογνωμία ωστόσο επικρατεί σε σχέση με τις καταθέσεις των μαρτύρων-αστυνομικών. Έτσι, κατά μία άποψη,²⁷ αυτές εμπίπτουν στον ως άνω περιορισμό, συχνά ωστόσο η νομολογία²⁸ δέχεται ότι ο εν λόγω περιορισμός δεν ισχύει στην περίπτωση που ο μάρτυρας-αστυνομικός διενήργησε και ο ίδιος έρευνα, η οποία επιβεβαίωσε τα λεγόμενα του συγκατηγορουμένου· η τελευταία μάλιστα θέση είναι αυτή η οποία επί της ουσίας υιοθετείται σιωπηρά και από το σκεπτικό της εδώ εξεταζόμενης απόφασης. Ως ορθότερη βέβαια θα πρέπει να προκριθεί η πρώτη ως άνω άποψη, καθώς οι καταθέσεις αυτές συνιστούν ουσιαστικά έμμεση καταστρατήγηση της απαγόρευσης του άρθρου 211 ΚΠΔ, αφού η μαρτυρία κάποιου που αποκλειστικά βεβαιώνει το περιεχόμενο των όσων έχει ήδη καταθέσει ενώπιον του ο συγκατηγορούμενος, χωρίς ουσιαστικά να εισφέρει κάτι νέο σε αυτά, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει αυτοτέλεια, έτσι ώστε να αντιμετωπιστεί ως έτερο αποδεικτικό μέσο που ενισχύει την αξιοπιστία και τους ισχυρισμούς του συγκατηγορουμένου σε βάρος ετέρου κατηγορουμένου. Άλλωστε, ακόμα και η θέση που υιοθετεί η νομολογία ερείδεται επί της ουσίας σε ένα ψευτοδίλημμα, αφού εάν ο μάρτυρας-αστυνομικός έχει πράγματι προβεί σε νομότυπη έρευνα, δύναμει της οποίας επιβεβαίωσε το περιεχόμενο των όσων κατέθεσε ο συγκατηγορούμενος, τότε θα έχει συνταχθεί σχετική έκθεση έρευνας, η οποία θα μπορούσε κάλλιστα να αποτελέσει «άλλο» αποδεικτικό μέσο κατά την έννοια του άρθρου 211 ΚΠΔ, ώστε να μην τίθεται ζήτημα αξιοποίησης ή μη της κατάθεσης του μάρτυρα-αστυνομικού. Επομένως, καθίσταται πρόδηλο ότι η νομολογία, διαιωνίζοντας την ως άνω θέση περί της αξιοποίησης της κατάθεσης του μάρτυρα-αστυνομικού, ευνοεί επί της ουσίας την εκ πλαγίου παραβίαση της αποδεικτικής απαγόρευσης του άρθρου 211 ΚΠΔ, καθώς και τις «άτυπες» πρακτικές των διωκτικών αρχών.

Τα ανωτέρω διαφαίνονται και στο σκεπτικό της υπ' αριθ. 908/2023 απόφασης. Συγκεκριμένα, ο αναιρεσείων πρόβαλε τον ισχυρισμό ότι τα αποδεικτικά μέσα που κατά την αναιρεσιβαλλόμενη επαληθεύουν το περιεχόμενο των καταθέσεων των συγκατηγορουμένων του απλώς αναπαράγουν το περιεχόμενο των τελευταίων, και ως εκ τούτου έχει επέλθει παραβίαση του

26. Μάλιστα, σχετική συζήτηση υπήρξε και στο πλαίσιο της ψήφισης του Ν. 4855/2021, όπου προτάθηκε –χωρίς εν τέλει να υιοθετηθεί– να αποτυπωθεί η συγκεκριμένη προϋπόθεση ρητά στη διάταξη του άρθρου 211 ΚΠΔ: «[...] Αφού είναι να γίνει, ως γίνει σωστά, δηλαδή. Η μαρτυρική κατάθεση ή η παροχή εξηγήσεων ή η απολογία προσώπου συγκατηγορουμένου για την ίδια πράξη ή ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΑΛΛΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΠΟΥ ΜΟΝΗ ΠΗΓΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΤΟΥ ΕΙΧΕ ΤΟΝ ΣΥΓΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟ, δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη για την καταδίκη του κατηγορουμένου, αν δεν υπάρχει και άλλο, ρητά κατανομαζόμενο στην απόφαση, αποδεικτικό μέσο» [Αιτ. έκθεση Ν. 4855/2021 (σ. 220)].

27. Πρβλ. τη σχετική πρόταση που έγινε στο πλαίσιο ψήφισης του Ν. 4855/2021 για προσθήκη νέου ξεχωριστού άρθρου επ' αυτού: «Προσθήκη άρθρου 211B ΚΠΔ ως εξής: «Μόνη η κατάθεση αστυνομικού ή άλλου διωκτικού οργάνου ή η ανάγνωση στο ακροατήριο κατάθεσής του, που μεταφέρει όσα πληροφορήθηκε ως εξ' ακοής μάρτυρας απ' τον ίδιο τον κατηγορούμενο και, ιδίως, ως εξετάσας, ατύπως και προφορικός, τον κατηγορούμενο, μετά την σύλληψη του ως δράστη ή ύποπτο ποινικά κολάσιμης πράξης, δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη για την καταδίκη του κατηγορουμένου, επί ποινή ακυρότητας της διαδικασίας» [Αιτ. έκθεση Ν. 4855/2021 (σ. 160)].

28. ΑΠ 2108/2017, ΑΠ 484/2015, ΑΠ 1549/2009 άπασες δημοσ. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

άρθρου 211 ΚΠΔ. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε, ωστόσο, τον ως άνω ισχυρισμό ως αβάσιμο, επικαλούμενος επί της ουσίας την πάγια νομολογία του σε σχέση με τις καταθέσεις των μαρτύρων-αστυνομικών, καθώς αναφέρει ότι ο μάρτυρας-αστυνομικός ερεύνησε και διαπίστωσε την αλήθεια των όσων κατέθεσε ο συγκατηγορούμενος «*ως προς τον τρόπο που τελέστηκε η επίδικη πράξη*» και ως εκ τούτου η κατάθεσή του δεν αναπαράγει απλώς δευτερογενώς την κατάθεση του συγκατηγορουμένου, ώστε να θεωρηθεί ότι παραβιάζει το άρθρο 211 ΚΠΔ. Πράγματι δε, εν προκειμένω φέρεται να υπάρχουν και έτερα αποδεικτικά στοιχεία τα οποία επιβεβαιώνουν τόσο την κατάθεση του συγκατηγορουμένου όσο και τη διενέργεια της σχετικής έρευνας από τις αστυνομικές αρχές (βλ. αναφορά σε φωτογραφίες και στο υπ' αριθ. 3021/8/1756/16-1-2012 έγγραφο του Τμήματος Ασφαλείας). Μια, επομένως, αναφορά στα τελευταία αυτά αποδεικτικά μέσα θα ήταν αρκετή για την πλήρωση των όρων του άρθρου 211 ΚΠΔ, χωρίς να απαιτείται το ζήτημα να αναχθεί σε αξιολόγηση του περιεχομένου της κατάθεσης του μάρτυρα-αστυνομικού.

Αυτή η διάρθρωση, ωστόσο, του σκεπτικού επιβεβαιώνει την ως άνω εκτεθείσα προβληματική, αφού με την επίκληση της δευτερογενούς ουσιαστικά κατάθεσης του μάρτυρα-αστυνομικού καταλείπονται περιθώρια καταστρατήγησης της αποδεικτικής απαγόρευσης του άρθρου 211 ΚΠΔ, καίτοι η απόφαση θα μπορούσε να θεμελιώσει απευθείας την αιτιολογία της σε έτερα αποδεικτικά μέσα (πρβλ. φωτογραφικό υλικό και εκθέσεις της αστυνομίας). Τα αυτά επιβεβαιώνουν, άλλωστε, και το σκεπτικό της αναιρεσιβαλλομένης, το οποίο επισκοπήθηκε επιτρεπτός στο πλαίσιο του διεξαγόμενου αναιρετικού ελέγχου, όπου γίνεται αξιολόγηση²⁹ της αξιοπιστίας και των κινήτρων του συγκατηγορουμένου που κατέθεσε ως μάρτυρας στο ακροατήριο του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου.³⁰ Η διάταξη όμως του άρθρου 211 ΚΠΔ δεν καταλείπει περιθώρια ad hoc αξιολόγησης της κατάθεσης του εκάστοτε συγκατηγορουμένου, αλλά την αξιολογεί a priori ως αμφίβολη αξιοπιστίας και γι' αυτό αξιώνει τη συνδρομή και έτερου αποδεικτικού μέσου που να επιβεβαιώνει το περιεχόμενό της.

Η νομολογία του Ανωτάτου Ακυρωτικού οφείλει, επομένως, να μην εξαιρεί ως «άλλο» αποδεικτικό μέσο καταθέσεις που απλώς μεταφέρουν ή επαναλαμβάνουν τα όσα δήλωσε ο εκάστοτε συγκατηγορούμενος, αλλά αντιθέτως να προτάσσει αυτοτελή αποδεικτικά μέσα, τα οποία έχουν αποκτηθεί τηρουμένων όλων των δικονομικών τύπων.

29. Η πρακτική αυτή οφείλεται στην πάγια νομολογία του ΑΠ σχετικά με τη νομική φύση της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ ως κανόνα αξιολόγησης, όπως εκτέθηκε παραπάνω.

30. «*Ακόμη όσα λεπτομερώς κατέθεσε ο Γ. Β. ως μάρτυρας στο ακροατήριο του παρόντος δικαστηρίου, υποστάς τη βάσανο του ακροατηρίου, σχετικά με τον ως άνω χρόνο και τρόπο τέλεσης της παραπάνω αξιόποινης πράξης του κατηγορουμένου, τη λεπτομερή περιγραφή του χώρου και του τρόπου με τον οποίο ο κατηγορούμενος μεταποιούσε τα ληστευθέντα χρυσαφικά και τα μέσα που χρησιμοποιούσε, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι αποκλείεται να τα γνώριζε αν δεν ήταν αυτόπτης, ενώ δεν προέκυψε κάποιο στοιχείο που να καταδεικνύει εμπάθεια ή άλλο κίνητρο αυτού και του Α Β. να εμπλέξουν ειδικά τον κατηγορούμενο ως δράστη, ενώ περαιτέρω αυτός (κατηγορούμενος) δεν προέβαλε κάποιο αξιόπιστο “άλλοθι”*».

Γ. Η έννοια της «ίδιας πράξης»

Στη θεωρία³¹ ακολουθούνται δύο διαφορετικές τάσεις για την έννοια του συγκατηγορουμένου, η τυπική και η ουσιαστική. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την τυπική έννοια του συγκατηγορουμένου (“formeller Mitbeschuldigtenbegriff”), ως συγκατηγορούμενοι θεωρούνται τα πρόσωπα εκείνα στα οποία αποδίδεται η διάπραξη του ίδιου εγκλήματος και τα οποία δικάζονται ταυτόχρονα στην ίδια δίκη. Αντιθέτως, σύμφωνα με την ουσιαστική έννοια του συγκατηγορουμένου (“materieller Mitbeschuldigtenbegriff”), ως συγκατηγορούμενοι θεωρούνται τα πρόσωπα εκείνα στα οποία αποδίδεται μεν η διάπραξη της ίδιας εγκληματικής πράξης, ανεξαρτήτως όμως του αν αυτά δικάζονται στην ίδια ή σε διαφορετική δίκη. Στην πρώτη λοιπόν περίπτωση, για να θεωρηθούν δύο ή και περισσότερα πρόσωπα ως συγκατηγορούμενοι απαιτείται ταυτότητα της εγκληματικής πράξης και σωρευτικώς ταυτόχρονη συνεκδίκαση όλων στο πλαίσιο της ίδιας δίκης, ενώ στη δεύτερη περίπτωση αρκεί μόνο η ταυτότητα της εγκληματικής πράξης, χωρίς να ενδιαφέρει αν τα πρόσωπα αυτά θα παραπεμφθούν ή αν ήδη δικάστηκαν στην ίδια ή σε άλλη δίκη. Την τελευταία δε αυτή άποψη υιοθετεί και ο ΚΠΔ.³²

Όσον αφορά δε την έννοια της «ίδιας πράξης», γίνεται δεκτό ότι σε αυτή περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις της εν στενή και εν ευρεία εννοία συμμετοχής (άρθρα 45-47 ΠΚ), οι περιπτώσεις της συναντώμενης και της συγκλίνουσας δράσης περισσότερων προσώπων, οι περιπτώσεις των περισσότερων πράξεων που ανήκουν στο ίδιο βιοτικό συμβάν και, τέλος, οι πράξεις εκείνες όπου η ακολουθούσα –αυτοτελής και διακεκριμένη– πράξη συνέχεται αμέσως με την τελεσθείσα προηγούμενως από άλλο πρόσωπο πράξη, επί της οποίας στηρίζεται η μεταγενέστερη συμπεριφορά του εν συνεχεία αυτούργου.³³ Παγίως, ωστόσο, υποστηρίζεται ότι δεν εμπίπτουν στην έννοια της «ίδιας πράξης» τα συναφή, κατά την έννοια του άρθρου 128 ΚΠΔ, εγκλήματα.³⁴

Τίθεται όμως το ερώτημα πώς επί της ουσίας διακρίνεται η περίπτωση δ' του άρθρου 128 ΚΠΔ, στην οποία παγίως εντάσσονται τα αδικήματα της κλοπής ή της ληστείας και της αποδοχής προϊόντων εγκλήματος,³⁵ από την περίπτωση εκείνη όπου έχουμε μια μεταγενέστερη,

31. Κωστάρας Α., Η ενοχοποίηση του κατηγορουμένου από τον συγκατηγορούμενό του, ΠοινΧρ ΝΑ, σ. 769, Τριανταφύλλου Γ., Η απαγόρευση αξιοποίησης της απολογίας ή της μαρτυρικής κατάθεσης του συγκατηγορουμένου, ΠοινΧρ ΜΣΤ, σ. 1211-1212.

32. Στο αρχικό σχέδιο του Ν. 2408/1996, η σχετική διάταξη έκανε λόγο για συγκατηγορουμένους «στην ίδια δίκη» (τυπική έννοια συγκατηγορουμένου), στο τελικό όμως κείμενο χρησιμοποιήθηκε ο όρος «ίδια πράξη» (ουσιαστική έννοια συγκατηγορουμένου), ο οποίος διατηρείται μέχρι και σήμερα.

33. Μαργαρίτης Λ., ό. π., 2022, σ. 204-205, ο ίδιος, ό. π., ΠοινΔικ 2021, σ. 1370 (με τις εκεί παραπομπές), Παπαδαμάκης Α., ό. π., έκδ. 11^η, σ. 507-508.

34. Παπαδαμάκης Α., ό. π., έκδ. 11^η, σ. 508, Τσάκος Σ. εις: Ζαχαριάδης Α./Μαργαρίτης Α., ό. π., έκδ. 2^η, τόμ. Ι, άρ. 211, πλαγιαρ. 16.

35. Παπαδαμάκης Α., ό. π., έκδ. 11^η, σ. 89-91, Σκορδαλός Ι./Πύλης Κ./Φακής Σ. εις: Ζαχαριάδης Α./Μαργαρίτης Α., ό. π., έκδ. 2^η, τόμ. Ι, άρ. 128, πλαγιαρ. 6.

αυτοτελή και διακεκριμένη αξιόποινη πράξη, η οποία συνέχεται αμέσως και στηρίζεται στην προηγηθείσα πράξη που τελέστηκε από άλλο πρόσωπο.³⁶ Η προβληματική, μάλιστα, γεννάται ιδίως για την περίπτωση των αδικημάτων της κλοπής/ληστείας και της αποδοχής/διάθεσης προϊόντων εγκλήματος, τα οποία φέρονται να εμπίπτουν και στις δύο ως άνω κατηγορίες. Τι θα ισχύσει, επομένως εδώ; Θα θεωρηθούν –ως παγίως γίνεται δεκτό– ως συναφή αδικήματα, και άρα εκτός του πεδίου εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ, ή θα υπαχθούν στη δεύτερη ως άνω περίπτωση, και ως εκ τούτου θα ισχύει κανονικά η αποδεικτική απαγόρευση που θεσπίζει το άρθρο αυτό;

Το εν λόγω ζήτημα ανακύπτει και στην περίπτωση της εδώ εξεταζόμενης απόφασης, καθώς τα επίδικα αδικήματα είναι αυτά της ληστείας και της νομιμοποίησης εσόδων εξ αυτής. Εν προκειμένω δε, το Ανώτατο Ακυρωτικό υπήγαγε τα αδικήματα αυτά στην δεύτερη ως άνω περίπτωση και έκρινε –ως σιωπηρά συνάγεται–³⁷ ότι συντρέχει ο όρος της «ίδιας πράξης» και άρα είναι εφαρμοστέο το άρθρο 211 ΚΠΔ, χωρίς βέβαια κάποια περαιτέρω αιτιολογία. Συγχρόνως, ωστόσο, είναι προφανές ότι τα αυτά αδικήματα θα μπορούσαν εύλογα να θεωρηθούν ως συναφή κατ' άρθρο 128 περ. δ' ΚΠΔ, και ήδη εκ μόνου αυτού του λόγου να κριθεί ότι εν προκειμένω δεν νοείται «ίδια πράξη» και άρα ούτε εφαρμογή του άρθρου 211 ΚΠΔ.

Συνάγεται λοιπόν ότι, ως προς τέτοιου τουλάχιστον είδους αδικήματα, οι δύο ως άνω κατηγορίες φέρεται να αλληλεπικαλύπτονται πλήρως, δίχως να διαφαίνεται κάποιος λόγος να επικρατήσει η μία έναντι της άλλης, πλην φυσικά του οφέλους που θα έχει ο κατηγορούμενος στην δεύτερη περίπτωση από την διεύρυνση της έννοιας της «ίδιας πράξης» και την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ.

Σαν κατακλείδα, μπορούμε να επισημάνουμε ότι η νομολογία του Ανωτάτου Ακυρωτικού οφείλει να μην αρκείται στην στείρα αναπαραγωγή παγιωμένων θέσεων, χωρίς να εξετάζει τη συμφωνία τους με τις υφιστάμενες νομοθετικές διατάξεις και πρωτίστως με τα κείμενα υπερνομοθετικής ισχύος, όπως η ΕΣΔΑ. Οι επανειλημμένες «γλωσσικές βελτιώσεις» της διάταξης του άρθρου 211 ΚΠΔ, από κοινού με τις προβληματικές που αναδείχθηκαν στο πλαίσιο του παρόντος σχολιασμού, καταδεικνύουν την ανάγκη για διάπλαση ουσιαστικής νομολογίας που θα ανταποκρίνεται στους σκοπούς θέσπισης της συγκεκριμένης αποδεικτικής απαγόρευσης.

36. ΑΠ 1312/2022, ΑΠ 10/2022, ΑΠ 809/2020 άπασες δημοσ. ΤΝΠ Ισοκράτης

37. Αξίζει βέβαια να επισημανθεί η χρήση εισαγωγικών κατά τη χρήση του όρου «συγκατηγορούμενοι»: «[...] ήτοι, αποκλειστικά στην μαρτυρική κατάθεση του Γ.Β. και στην απολογία των αμετάκλητα καταδικασθέντων για το βασικό έγκλημα της ληστείας «συγκατηγορουμένων» Γ.Β. και ..., συμμετόχου και αυτουργού του βασικού εγκλήματος της ληστείας, αντίστοιχα [...]». Καίτοι η χρήση τους θα μπορούσε να αποδοθεί σε απλή παράθεση των ισχυρισμών του αναιρεσειόντος, δημιουργεί ωστόσο αμφιβολίες για το αν το δικαστήριο αποδέχεται την έννοια των συγκατηγορουμένων.

Σχολιασμός της ΑΠ 1195/2023 Ζητήματα κατανομής δικαιοδοσίας μεταξύ στρατιωτικών και κοινών δικαστηρίων επί συναφών εγκλημάτων στρατιωτικών και ιδιωτών

Γεώργιος Παπουτσιδάκης

Δικηγόρος, ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου ΕΚΠΑ,
Υπ. ΔΝ ΕΚΠΑ

*Φωτογραφία: Στέλιος Σκοπελίτης
Στρατοδικείον Αθηνών, Ακαδημίας 9 και Κριεζώτου. Κατεδαφίστηκε το 1969.*

Η υπό εξέταση απόφαση του Αρείου Πάγου¹ πραγματεύεται τη σχέση της κοινής ποινικής με τη στρατιωτική δικαιοσύνη στην περίπτωση της συμμετοχής στο έγκλημα ιδιωτών και στρατιωτικών, αλλά και της απλής συνάφειας εγκλημάτων στρατιωτικών και ιδιωτών. Το ζήτημα της εκκρεμοδικίας που κρίθηκε με αυτήν ανέκυψε εν προκειμένω με ιδιαίτερη ένταση λόγω της συνάρτησής του με τη συνταγματική κατανομή της ποινικής δικαιοδοσίας μεταξύ κοινών και στρατιωτικών δικαστηρίων.

---

1. ΑΠ 1195/2023, ΠοινΧρ 2024, σ. 440 επ.

Η προσβαλλόμενη απόφαση, ήτοι η υπ' αρ. 146/2022 απόφαση του Πενταμελούς Στρατοδικείου Θεσσαλονίκης, κήρυξε απαράδεκτη την ποινική δίωξη σε βάρος της κατηγορουμένης υπολογαγού, κατόπιν αποδοχής της προβληθείσας από τον συνήγορο υπεράσπισης ένστασης εκκρεμοδικίας κατ' άρθρο 57 παρ. 3 ΚΠΔ. Η αιτίαση συνίστατο στο γεγονός ότι η κατηγορουμένη είχε ήδη δικαστεί σε πρώτο βαθμό για το αδίκημα της συκοφαντικής δυσφήμισης κατ' εξακολούθηση με την υπ' αρ. 5346/11.11.2021 απόφαση του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης, κατόπιν της παραπομπής της στο εν λόγω δικαστήριο δυνάμει του από 06.09.2021 κλητηρίου θεσπίσματος του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών Θεσσαλονίκης. Μάλιστα, η κατηγορούμενη άσκησε έφεση κατά της προαναφερθείσας απόφασης, η οποία δεν είχε ακόμα εκδικασθεί. Για την ίδια ακριβώς πράξη παραπέμφθηκε με το από 08.02.2021 κλητήριο θέσπισμα του Εισαγγελέα του Στρατοδικείου Θεσσαλονίκης ενώπιον του Πενταμελούς Στρατοδικείου, το οποίο εξέδωσε την αναιρεσιβαλλόμενη.

Κρίσιμη είναι, εν προκειμένω, η διατύπωση της διάταξης του άρθρου 57 παρ. 3 ΚΠΔ περί εκκρεμοδικίας πριν και μετά τις τροποποιήσεις που επέφερε ο Ν. 4855/2021 στο νέο ΚΠΔ, διότι η ποινική δίωξη που ασκήθηκε από τον Εισαγγελέα του Στρατοδικείου διά της εισαγωγής της υπόθεσης με απευθείας κλήση στο ακροατήριο² προηγήθηκε της αντίστοιχης του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών. *Αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι τη θέση σε ισχύ του νέου ΚΠΔ η αρχή της εκκρεμοδικίας δεν διέθετε ρητή νομοθετική κατοχύρωση, αλλά προέκυπτε εμμέσως από τον συνδυασμό των διατάξεων των άρθρων 125 και 132 ΚΠΔ³ ή αναλογικά από το άρθρο 57 ΚΠΔ 1951 περί ουσιαστικού δεδικασμένου.⁴ Σύμφωνα λοιπόν με την παρ. 3 του άρθρου 57 του νέου ΚΠΔ (Ν. 4620/2019) υπό την αρχική του μορφή: «Αν σε βάρος του ίδιου προσώπου για την ίδια πράξη ασκήθηκαν περισσότερες διώξεις, κηρύσσονται απαράδεκτες λόγω εκκρεμοδικίας εκείνες οι οποίες ασκήθηκαν μεταγενέστερα, εφόσον δεν προηγούνται διαδικαστικά». Η τελευταία προϋπόθεση απαλείφθηκε με τον Ν. 4855/2021,⁵ ώστε σήμερα να κηρύσσεται απαράδεκτη λόγω εκκρεμοδικίας η χρονικά μεταγενεστέρως ασκηθείσα ποινική δίωξη, ανεξαρτήτως διαδικαστικού σταδίου. Κατά την Αιτιολογική Έκθεση⁶ του ως άνω νομοθετήματος, «... εισάγεται ρητά το απαράδεκτο της χρονικά μεταγενέστερης ποινικής δίωξης, ανεξάρτητα από τον δείκτη της δικονομικής της ωριμότητας. Κατά συνέπεια, η διαδικασία απλουστεύεται, αλλά και σε πρακτικό επίπεδο οι μεθοδεύσεις αποφεύγονται». Το ζήτημα του προβαδίσματος της ποινικής δίωξης που ασκήθηκε χρονικά πρώτη ή εκείνης που βρίσκεται σε διαδικαστικά πιο προχωρη-*

2. Βλ. άρθρο 200 παρ. 1 ΣτρΠΚ σε συνδυασμό με άρθρο 43 παρ. 1 ΚΠΔ.

3. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4620/2019, σ. 26-27.

4. Παπαδαμάκης Α., ό. π., σ. 257, Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις Έννοιες της Ποινικής Δίκης, έκδ. 4^η, ΠΝ Σάκκουλας, 2017, σ. 289.

5. Με έναρξη ισχύος την 12.11.2021 κατ' άρθρο 203 Ν. 4855/2021.

6. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4855/2021, σ. 135 – 136.

μένο στάδιο είχε απασχολήσει την επιστήμη και υπό τον προΐσχύσαντα ΚΠΔ. Ο Παπαδαμάκης προκρίνει την υιοθετηθείσα με τον Ν. 4855/2021 και σήμερα ισχύουσα λύση, επειδή αυτή μένει ανεπηρέαστη από «δικονομικές διευθετήσεις ασύμβατες με τον ρόλο της εκκρεμοδικίας»,⁷ ενώ την ίδια θέση ασπάζόταν ο Ανδρουλάκης υπό τον παλαιό ΚΠΔ.⁸ Προσέτι, υπό το άρθρο 81 του ΣχΚΠΔ της Επιτροπής Μανωλεδάκη κηρύσσονταν απαράδεκτες οι μεταγενέστερες ποινικές διώξεις, ανεξαρτήτως διαδικαστικού σταδίου.⁹ Ωστόσο, μεγάλη μερίδα της θεωρίας υιοθετούσε παλαιότερα την αντίθετη άποψη και θεωρούσε τη διαδικαστικά, και όχι τη χρονικά επόμενη ποινική δίωξη, απαράδεκτη,¹⁰ ομοίως και η νομολογία.¹¹ Φρονούμε ότι η νέα τροποποίηση όχι απλώς δεν προωθεί, αλλά τουναντίον υποσκάπτει την αρχή της επιτάχυνσης, η οποία τείνει να καταστεί νομιμοποιητική αναφορά σχεδόν κάθε νομοθετικής παρέμβασης τα τελευταία χρόνια.¹² Άλλωστε, η όποια αντίρρηση στηρίζεται σε ανεπίτρεπτες δικονομικές μεθοδεύσεις μετριάζεται, αν αναλογιστεί κανείς την δυνατότητα συνένωσης των δικογραφιών, υπό την προϋπόθεση βεβαίως ότι εκκρεμούν στο ίδιο δικαστήριο, αντί της κήρυξης απαραδέκτου λόγω εκκρεμοδικίας, δυνατότητα που έχει γίνει δεκτή στη νομολογία.¹³

Το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης, εφαρμόζοντας το άρθρο 57 παρ. 3 ΚΠΔ όπως ίσχυε πριν τις τροποποιήσεις του Ν. 4855/2021, δεν κήρυξε απαράδεκτη την υπό του Εισαγγελέως Πλημμελειοδικών ασκηθείσα ποινική δίωξη, παρά το γεγονός ότι ήταν χρονικά μεταγενέστερη της αντίστοιχης που ασκήθηκε από τον Εισαγγελέα του Στρατοδικείου Θεσσαλονίκης. Και τούτο διότι τη δεδομένη χρονική στιγμή η μεν πρώτη εκκρεμούσε στο ακροατήριο και έλαβε χώρα έναρξη της συζήτησης, η δε δεύτερη είχε μεν εισαχθεί σε αυτό, πλην όμως δεν είχε εκκινήσει η ακροαματική διαδικασία, συνεπώς βρισκόταν ακόμη στο στάδιο της προπαρασκευαστικής κύριας διαδικασίας. Από απόψεως διαχρονικού δικαίου, η δικονομική μεταχείριση της υπόθεσης υπό το πρίσμα αυτό ήταν η ορθή, δεδομένου ότι η απόφαση του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου εκδόθηκε την 11.11.2021, ήτοι μόλις μία ημέρα πριν την έναρξη ισχύος

7. Παπαδαμάκης Α., ό. π., σ. 258, πλαγιάρ. 391.

8. Ανδρουλάκης Ν., ό. π., σ. 289, υποσημ. 104.

9. Σεβαστίδης Χ., Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, Ερμηνεία κατ' άρθρο, τόμ. Ι, έκδ. Β', εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2023, σ. 977.

10. Δεδές Χ., Η εκκρεμοδικία εν τω ποινικό δικονομικό δικαίω, ΠοινΧρ 1961, σ. 1 επ., Ζησιάδης Β., Ποινική Δικονομία, τόμ. Α', 1976, σ. 307 επ.

11. ΑΠ 1029/1999, Υπερ. 1999, σ. 1381 επ. με παρατηρήσεις Μαργαρίτη Α., ΕφΑθ 2168/2000, ΠοινΧρ 2001, σ. 74 επ., ΣυμβΠλημμΟρεστ 62/2011, ΠοινΔικ 2012, σ. 689 επ., ΣυμβΠλημμΛευκ 28/2004, ΠοινΔικ 2005, σ. 169 επ., ΣυμβΠλημμΔραμ 64/1994, ΠοινΧρ 1994, σ. 1043 επ. Βλ. περαιτέρω αναφορές σε νομολογία, σε Μαργαρίτης Λ., Αυτοτελής ισχυρισμός περί κηρύξεως της ποινικής διώξεως απαράδεκτης λόγω εκκρεμοδικίας, ΠοινΔικ 2005, σ. 64 επ., Σεβαστίδης Χ., ό. π., σ. 976 – 977.

12. Δαλακούρας Θ., Η αποχή από την ποινική δίωξη ως εναλλακτική μορφή περάτωσης της ποινικής διαδικασίας, ΠοινΧρ 2014, σ. 327.

13. Σεβαστίδης Χ., ό. π., σ. 980, πλαγιάρ. 164.

του Ν. 4855/2021. Εξάλλου, η δικονομική αντιμετώπιση της εκκρεμοδικίας εξαρτάται από τον νόμο που ισχύει κατά τον χρόνο που το δικαστήριο επιλαμβάνεται της υπόθεσης.¹⁴

Περαιτέρω, οι προϋποθέσεις της εκκρεμοδικίας είναι ίδιες με αυτές του δεδικασμένου, με εξαίρεση το στοιχείο του αμετάκλητου της απόφασης ή του βουλεύματος.¹⁵ Εν προκειμένω, δεν δημιουργεί προβληματισμό ούτε η ταυτότητα προσώπου ούτε η ταυτότητα πράξης, που είναι άλλωστε δεδομένες στην υπό εξέταση υπόθεση. Ενδιαφέρον παρουσιάζει, αντίθετα, το γεγονός ότι οι παράλληλες ποινικές δίκες διεξάγονταν ενώπιον δικαστηρίων διαφορετικής δικαιοδοσίας, δηλαδή της τακτικής ποινικής δικαιοδοσίας, αφενός, και της ειδικής στρατιωτικής ποινικής δικαιοδοσίας, αφετέρου, ώστε το δικονομικό κώλυμα της εκκρεμοδικίας φέρεται να αναφύεται μεταξύ ποινικών διαδικασιών ενώπιων διαφορετικών ποινικών δικαιοδοσιών.

Οι κρίσιμες διατάξεις για την κατανομή της δικαιοδοσίας μεταξύ κοινών ποινικών και στρατιωτικών δικαστηρίων¹⁶ εντοπίζονται αρχικά στον ΣτρΠΚ¹⁷ και δευτερευόντως στον ΚΠΔ. Έτσι, οι στρατιωτικοί υπάγονται κατ' αρχήν στα στρατιωτικά δικαστήρια,¹⁸ ενώ οι ιδιώτες απαγορεύεται, κατά την επιταγή του άρθρου 96 παρ. 4 στοιχ. α' του Συντάγματος,¹⁹ να υπάγονται σε αυτά. Στην πράξη, μπορεί να ανακύψει το φαινόμενο συμμετοχής στο έγκλημα τόσο στρατιωτικού όσο και ιδιώτη, το οποίο ρυθμίζεται δικονομικά στο άρθρο 195 ΣτρΠΚ: Αν το έγκλημα ανήκει στο κοινό ποινικό δίκαιο, αρμόδια είναι τα κοινά ποινικά δικαστήρια, ενώ αν πρόκειται περί στρατιωτικού εγκλήματος, η υπόθεση χωρίζεται και θεμελιώνεται αρμοδιότητα των στρατιωτικών δικαστηρίων για τον στρατιωτικό και των κοινών ποινικών για τον ιδιώτη.²⁰ Ως «συμ-

14. Σεβαστίδης Χ., ό. π., σ. 980, πλαγιάρ. 163.

15. Σεβαστίδης Χ., ό. π., σ. 974, πλαγιάρ. 157. Βλ. για το δεδικασμένο και την εκκρεμοδικία, Ανδρουλάκης Ν., Θεμελιώδεις Έννοιες, σ. 175 επ.

16. Πρόκειται για τη διάκριση της ποινικής δικαιοδοσίας σε τακτική και ειδική. Ειδική ποινική δικαιοδοσία καλείται η προβλεπόμενη στο Σύνταγμα που θεμελιώνεται κατ' απόκλιση της τακτικής ποινικής δικαιοδοσίας, και που λαμβάνει χώρα με βάση το πρόσωπο του κατηγορουμένου (εδώ: τη συνδρομή ή μη της ιδιότητας του στρατιωτικού). Στις υπόλοιπες –περιοριστικά αναφερόμενες– μορφές ειδικής ποινικής δικαιοδοσίας συγκαταλέγονται τα δικαστήρια ανηλίκων, τα στρατιωτικά δικαστήρια και το δικαστήριο λειών. Βλ. Παντελής Α., Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου, έκδ. 3^η, Α.Α. Λιβάνη, 2016, σ. 401, πλαγιάρ. 386, Μοροζίνης Ι., Άρθρο 96, σε: Βλαχόπουλος Σ., Κοντιάδης Ξ., Τασόπουλος Γ. (επιμ.), Σύνταγμα – Ερμηνεία κατ' άρθρο, ηλεκτρονική έκδοση, σ. 28, πλαγιάρ. 29.

17. Ν. 2287/1995.

18. Βλ. άρθρο 193 ΣτρΠΚ, όπου και οι προβλεπόμενες εξαιρέσεις.

19. Για την ερμηνεία του άρθρου 96 του Συντάγματος, βλ. Μοροζίνης Ι., Άρθρο 96, σε: Βλαχόπουλος Σ., Κοντιάδης Ξ., Τασόπουλος Γ. (επιμ.), Σύνταγμα – Ερμηνεία κατ' άρθρο, ηλεκτρονική έκδοση (<https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/arthro-96/>).

20. «Στρατιωτικό» είναι κατ' άρθρο 1 ΣτρΠΚ «κάθε πράξη που προβλέπεται και τιμωρείται από τις διατάξεις αυτού του Κώδικα». Αναλυτικά για το στρατιωτικό έγκλημα, βλ. Παπαδαμάκης Α., Προβλήματα συρροής εγκλημάτων στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο, εκδόσεις Σάκκουλα, 1991, σ. 18 επ., Λιβισιανής Α., Συρροή και Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2022, σ. 1 επ.

μετοχή» νοείται ασφαλώς η συναυτουργία (ΠΚ 45) και κάθε μορφή υπό στενή έννοια συμμετοχής στο έγκλημα κατά τα άρθρα 46-47 ΠΚ, δηλαδή η ηθική αυτουργία και η συνέργεια.²¹

Ζήτημα εμπλοκής στην ίδια ποινική δίκη ιδιώτη και στρατιωτικού μπορεί, όμως, να γεννηθεί και στην περίπτωση της συνάφειας, πράγμα που κατά τη σχολιαζόμενη απόφαση συνέβη στην περίπτωση που τέθηκε υπό την κρίση του Αρείου Πάγου. Το άρθρο 197 ΣτρΠΚ ρυθμίζει αποκλειστικά και ειδικότερα σε σχέση με τον ΚΠΔ την περίπτωση συρροής εγκλημάτων τελεσθέντων από τον ίδιο δράστη²² (ΚΠΔ 128 περ. α'). Στον χώρο του στρατιωτικού ποινικού δικαίου, ως προς όλες τις υπόλοιπες μορφές συνάφειας που γνωρίζει η ποινικοδικονομική μας τάξη, εφαρμόζεται το άρθρο 128 περ. β', γ' και δ' ΚΠΔ, όπως επιβάλλει το άρθρο 213 ΣτρΠΚ για την εφαρμογή του ΚΠΔ στη στρατιωτική δικαιοσύνη.

Στην υπόθεση που έκρινε η σχολιαζόμενη απόφαση, παρατηρούμε ότι η κατηγορούμενη στρατιωτικός δικάστηκε από το Τριμελές Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης από κοινού με την μητέρα της για την πράξη της συκοφαντικής δυσφήμισης. Από την επισκόπηση της δικογραφίας προέκυψε όμως ότι οι ως άνω κατηγορούμενες συμπαραπέμφθηκαν στο Τριμελές Πλημμελειοδικείο όχι ως συναυτουργοί ή συμμετοχοί, αλλά ως δράστιδες συναφών εγκλημάτων υπό την έννοια του άρθρου 128 περ. β'.²³ Το γεγονός αυτό έχει μείζονα σημασία για τον καθορισμό όχι απλώς του αρμόδιου δικαστηρίου, αλλά του δικαστηρίου που ασκεί νόμιμα ποινική δικαιοδοσία *in concreto*. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν ανέκυπτε ζήτημα εφαρμογής του άρθρου 195 παρ. 1 ΣτρΠΚ για την υπαγωγή στρατιωτικού και ιδιώτη στα κοινά ποινικά δικαστήρια για μη στρατιωτικό έγκλημα, όπως είναι η συκοφαντική δυσφήμιση. Εξάλλου, ούτε για αναλογική εφαρμογή του άρθρου 130 παρ. 1 εδ. β' ΚΠΔ για τη συνεκδίκηση από το ανώτερο δικαστήριο μπορεί να γίνει λόγος, αφού κατά τον νόμο²⁴ το Πενταμελές Στρατοδικείο εξομοιώνεται με το Τριμελές Πλημμελειοδικείο.²⁵ Συνεπώς, ο μοναδικός ενδεδειγμένος τρόπος για να υπερκεραστεί το εδώ εξεταζόμενο πρόβλημα συνίσταται στον χωρισμό της υπόθεσης, ώστε ο στρατιωτικός να δικαστεί από το στρατιωτικό δικαστήριο και ο ιδιώτης από το κοινό ποινικό δικαστήριο. Με βάση αυτή τη συλλογιστική, στην υπό κρίση υπόθεση το Τριμελές Πλημμελειοδικείο όφει-

21. Παπαδαμάκης Α., Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο, έκδ. 3^η, εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2003, σ. 473. Για την υπό στενή έννοια συμμετοχή βλ. αντί άλλων Μυλωνόπουλος Χ., Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, ΠΝ Σάκκουλας, 2020, σ. 779 επ.

22. Τούτο προκύπτει από το γράμμα του νόμου, που αναφέρεται στη συρροή εγκλημάτων. Συρροή όμως δύναται να υπάρξει μόνον στο πρόσωπο του ίδιου δράστη. Βλ. Παπαδαμάκης Α., ό. π., σ. 474, ΑΠ 984/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 1373/2000, ΠοινΧρ 2001, σ. 521 επ.

23. «... β) από τη δράση πολλών που δεν είναι συναίτιοι στον ίδιο τόπο και χρόνο ...».

24. ΣτρΠΚ 214 παρ. 1 περ. δ'.

25. Παπαδαμάκης Α., ό. π., σ. 481.

λε να μην εκδικάσει την κατηγορία σε βάρος της κατηγορουμένης στρατιωτικού, να κηρύξει απαράδεκτη την ασκηθείσα ποινική δίωξη για τη συγκεκριμένη κατηγορούμενη στρατιωτικό, καθότι στερούνταν ποινικής δικαιοδοσίας όσον αφορά το πρόσωπό της (*rationae personae*), και να διαβιβάσει τη δικογραφία στον Εισαγγελέα του Στρατοδικείου Θεσσαλονίκης προκειμένου αυτός να ασκήσει την προσήκουσα ποινική δίωξη. Μάλιστα, καθότι δεν νοείται παραπομπή της υπόθεσης απευθείας από τα κοινά ποινικά δικαστήρια στα στρατοδικεία,²⁶ αυτή επανέρχεται στο στάδιο της προδικασίας, ώστε ανατρέπεται και η αναστολή επιδικίας.²⁷

Εφόσον η υπ' αρ. 5346/2021 απόφαση του Τριμελούς Πλημμελειοδικείου Θεσσαλονίκης, καθ' ο μέρος επιλήφθηκε της κατηγορίας σε βάρος της κατηγορουμένης αξιωματικού, εκδόθηκε όχι απλά καθ' υπέρβαση της αρμοδιότητας, αλλά καθ' υπέρβαση της συνταγματικής κατανομής της ποινικής δικαιοδοσίας, υπήρξε ανυπόστατη, μη δυνάμενη να παραγάγει δικονομικές συνέπειες, όπως η εκκρεμοδικία ή, σε περίπτωση που είχε καταστεί αμετάκλητη, το δεδικασμένο.²⁸ Κατ' ακολουθία, το Πενταμελές Στρατοδικείο όφειλε να απορρίψει την ένσταση εκκρεμοδικίας που προβλήθηκε από την υπεράσπιση της κατηγορουμένης για τον λόγο ότι εκκρεμούσε η εκδίκαση της ίδιας πράξης στο Τριμελές Εφετείο Πλημμελημάτων. Επομένως, ορθά ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ως βάσιμη την αναίρεση του Εισαγγελέα του Στρατοδικείου, ιδρυομένου του προβαλλόμενου λόγου αναίρεσης της υπέρβασης εξουσίας (ΚΠΔ 510 παρ. 1 στοιχ. Θ'), διότι το Πενταμελές Στρατοδικείο, δεχόμενο την ως άνω ένσταση και κηρύσσοντας απαράδεκτη την ασκηθείσα υπό του Εισαγγελέως του Στρατοδικείου ποινική δίωξη, άσκησε δικαιοδοσία που δεν του δίνει ο νόμος, καθώς δεν υπήρχε δικονομικώς υποστατή ποινική διαδικασία και απόφαση στην οποία θα μπορούσε να θεμελιωθεί το δικονομικό κώλυμα της εκκρεμοδικίας

26. Σεβαστίδης Χ., Παρατηρήσεις στην ΤρΕφΝαυπλ 583/2007, ΠοινΔικ 2009, σ. 175.

27. Παπαδαμάκης Α., Ποινική Δικονομία, έκδ. 9^η, σ. 71, ΠεντΑερΑθ 879/2008, ΠοινΧρ 2011, σ. 156 επ.

28. Ποινικό δεδικασμένο και εκκρεμοδικία δεν παράγεται επίσης από απόφαση διοικητικού ή πολιτικού δικαστηρίου, από πράξη διοικητικού οργάνου, από απόφαση εκκλησιαστικού δικαστηρίου και από απόφαση πειθαρχικού οργάνου. Βλ. εκτενέστατη παράθεση νομολογίας για το ζήτημα, σε Σεβαστίδης Χ., Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, 2023, σ. 939 επ., πλαγίαρ. 103.

Με άποψη

Πόσο ορθή είναι κατά τη γνώμη σας η αυστηροποίηση των ποινικών κυρώσεων στην ελληνική πραγματικότητα;

Αγγελική Κουφάκη

ΜΔΕ Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας, ΕΚΠΑ

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια «Εγκληματολογίας και Αντεγκληματικής Πολιτικής», ΕΚΠΑ

πηγή εικόνας: www.factualamerica.com

Ο εγκλεισμός από «ultimum refugium» σε βασικό μέσο άσκησης αντεγκληματικής πολιτικής

Οι επελθούσες με τον Ν.5090/2024 αλλαγές στον Ποινικό Κώδικα (ΠΚ) φαίνεται να επισφραγίζουν κατά τρόπο οριστικό (;) και σαρωτικό τον πενταετή κύκλο σταδιακής αποκαθίλωσης του «νέου ΠΚ» (Ν.4619/2019).¹ Από την κατεύθυνση της ποινικής μετριοπάθειας και της αποκλι-

1. Τ. Τζαννετάκη, Ο Ποινικός Κώδικας του 2019 και οι διαδοχικές τροποποιήσεις του έως και το Ν.5090/2024. Μια κριτική αφηγηματική ανάλυση της διπλής αλλαγής παραδείγματος στην ελληνική νομοθεσία για τις ποινές, ΠοινΧρ2024 σ. 161 επ., βλ. ειδικώς το υποκεφάλαιο 3Α. με υπότιτλο «2019-2024: Μια συνοπτική επισκόπηση των τροποποιήσεων του ΠΚ», για τον σταδιακό εξοβελισμό του ΠΚ 2019 από τους Ν. 4637/2019, 4855/2021, 4871/2021, 5093/2023, και αποκορύφωμα αυτών τον Ν.5090/2024.

μάκωσης της βαρύτητας των ποινών, στην οποία κινήθηκε ο «νέος ΠΚ»² στην προσπάθεια του να υπερπηδήσει χρόνιες «παθολογίες» του Συστήματος Ποινών, του Σωφρονιστικού Συστήματος και της μεταξύ αυτών σχέσης,³ ο «νέος ΠΚ» μετεξελίσσεται, με τους τροποποιητικούς νόμους που επακολούθησαν, με αποκορύφωμα το Ν.5090/2024, σε έναν χώρο εμφορούμενο από ένα πνεύμα «τιμωρητικής έκρηξης»,⁴ που βασίζεται στο δόγμα της πολιτικής «μηδενικής ανοχής», κατά τα πρότυπα του αμερικάνικου παραδείγματος.⁵ Με πρόταγμα την «ασφάλεια» και την πάταξη της ατιμωρησίας, ο Ν.5090/2024 διευρύνει κατά τρόπο πολλαπλασιαστικό τους αποδέκτες του νέου ποινολογίου,⁶ φέρνοντας εν τέλει τον εγκλεισμό πιο «κοντά» για όλους.⁷

Μια σύντομη επισκόπηση των ρυθμίσεων του Ν. 5090/2024 αρκεί για να επιβεβαιώσει την ανωτέρω διαπίστωση. Πρακτικά, όπως ευστόχως έχει διατυπωθεί,⁸ με το εν λόγω νομοθέτημα «διευκολύνεται» (από άποψη προϋποθέσεων) και «διευρύνεται» (από άποψη χρόνου) ο εγκλεισμός του καταδικασθέντος εντός του σωφρονιστικού καταστήματος. Κατωτέρω παρατίθενται συνοπτικά οι βασικότερες αλλαγές που επήλθαν με τον Ν.5090/2024 στο πεδίο των ποινικών κυρώσεων, αλλαγές οι οποίες αντικατοπτρίζουν την οριζοντίου χαρακτήρα, στρατηγική επιλογή του νομοθέτη να προβεί σε μια συστημική αusterοποίηση της ποινής,⁹ επεμβαίνοντας με τις τροποποιήσεις του σε όλα τα επίπεδα εντοπισμού της στον ΠΚ. Ειδικότερα, με τον Ν.5090/2024, αυξάνεται το ανώτατο όριο της πρόσκαιρης κάθειρξης στα είκοσι έτη,¹⁰ αυξά-

2. Τ. Τζαννετάκη, Το Σωφρονιστικό Σύστημα και το νέο Σύστημα Ποινών του ΠΚ: η προσπάθεια για την επίτευξη μιας υγιούς σχέσης, ΠοινΧρ 2019, σ. 409.

3. Βλ. σχετικώς Τ. Τζαννετάκη, Η Στρατηγική Έμμεσης Μείωσης των Ποινών: Η εξάντληση των ορίων της και η ανάγκη αλλαγής παραδείγματος, ηλεκτρονικά διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://theartofcrime.gr/>, τεύχος Νοεμβρίου 2016, η οποία αναφέρεται στον φαύλο κύκλο των πληθωριστικών αναπροσαρμογών της διάρκειας των ποινών από τα δικαστήρια και των περαιτέρω έμμεσων μειώσεων αυτών από τον νομοθέτη.

4. Η. Αναγνωστόπουλο, Ν. 5090/2024: Προτάσεις δικαιοκρατικής αντιστάθμισης, στο ηλεκτρονικό περιοδικό Nova Criminalia, τεύχος Νο 20, Απριλίου 2024.

5. Τ. Τζαννετάκη, ό. π., ΠοινΧρ 2019, σ. 409.

6. Α. Τζαννετή, Ν. 5090/2024: Το ποινικό δίκαιο στη ζώνη του λυκόφωτος, στο ηλεκτρονικό περιοδικό Nova Criminalia, τεύχος Νο 20, Απρίλιος 2024.

7. Κ. Κοσμάτο, Περισσότερη φυλακή, φυλακή (σχεδόν) για όλους: η αρχή του τέλους του φιλελεύθερου ποινικού δικαίου, Εφημερίδα των Συντακτών, φύλλο της 3-3-2024.

8. Κ. Κοσμάτο, Η «διευκόλυνση» και η «διεύρυνση» του εγκλεισμού με το Ν. 5090/2024, στο ηλεκτρονικό περιοδικό Nova Criminalia, τεύχος Νο 20, Απρίλιος 2024.

9. Μ. Καϊάφα Γκμπάντι, Τα χαρακτηριστικά και η φιλοσοφία των «παρεμβάσεων» του Ν. 5090/2024 σε θεσμούς του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2024, σ. 241.

10. Μ. Καϊάφα Γκμπάντι, Τα χαρακτηριστικά και η φιλοσοφία των «παρεμβάσεων» του Ν. 5090/2024 σε θεσμούς του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2024, σ. 241, η οποία επισημαίνει τη δικαιοπολιτική αστοχία της ρύθμισης, αναφερόμενη στα ευρωπαϊκά πρότυπα των επιπέδων ποινής, ιδίως κρατών μελών της Ε.Ε., στη μη αποδεδειγμένη αποτυχία των ποινών στέρησης της ελευθερίας μέχρι 15 ετών να αναπτύξουν γενικοπροληπτική ή ειδικοπροληπτική λειτουργία, και στην πραγματική κατάσταση των καταστημάτων κράτησης στην Ελλάδα, με τις αντίστοιχες υπ' αριθμ. 36, 37 και 38 παραπομπές της.

νεται το ανώτατο όριο της συνολικής ποινής επί συρροής εγκλημάτων, διευρύνεται ο περιορισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων για όλα τα κακουργήματα, αυξάνεται τόσο ως προς το κατώτατο όσο και ως προς το ανώτατο όριο το πλαίσιο της μειωμένης ποινής για τα αδικήματα που προβλέπουν ποινή πρόσκαιρης κάθειρξης, και καταργείται η «διπλή μείωση» της ποινής.¹¹ Στο επίπεδο της έκτισης της ποινής, αυξάνονται οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή των θεσμών που αφορούν την «ελαστικότητα», όπως είναι η αναστολή εκτέλεσης της ποινής και η υφ' όρον απόλυση.¹²

Από την ανωτέρω συνοπτική έκθεση των ρυθμίσεων του Ν.5090/2024 δεν καταλείπεται ουδεμία αμφιβολία ότι ο διακηρυκτικός σκοπός της Αιτιολογικής Έκθεσης του νομοσχεδίου του Ν. 5090/2024 περί «ενίσχυσης της εγκληματοπροληπτικής λειτουργίας της ποινής», με βασικό εργαλειακό μοχλό την αυστηροποίηση των ποινών,¹³ εκπαραθυρώνει τις βασικές, συνταγματικά κατοχυρωμένες αρχές της αναλογικότητας (άρθρο 25 παρ. 1 Συντ.) και του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 2 παρ. 1 Συντ). Παραγνωρίζοντας ότι οι θεμελιώδεις αυτές αρχές αποτελούν τα άκρα όρια εντός των οποίων δέον είναι να χαράσσεται το περιεχόμενο της ποινικοποίησης και η δράση του πλέον επώδυνου μηχανισμού κοινωνικού ελέγχου,¹⁴ της ποινικής καταστολής,¹⁵ ο Νομοθέτης κείται προδήλως εκτός αυτών, σε μια προσπάθεια συμβολικού κυρίως χαρακτήρα να εντυπωθεί στον συλλογικό νου ότι η στάση της καθ' υπερβολήν τιμωρητικότητας δύναται να λειτουργήσει ως «πανάκεια» για την αυξανόμενη εγκληματικότητα.

Μολαταύτα, εάν στο πλαίσιο μιας υπόθεσης εργασίας επιχειρήσουμε να αγνοήσουμε ότι οι

11. Για μια συνολική αναλυτική κριτική επισκόπηση των αλλαγών που επέφερε ο Ν. 5090/2024 στο πεδίο των ποινικών κυρώσεων, βλ. Μ. Καϊάφα Γκμπάντι, Τα χαρακτηριστικά και η φιλοσοφία των «παρεμβάσεων» του ν. 5090/2024 σε θεσμούς του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2024, σ. 241.

12. Κ. Κοσμάτο, Η «διευκόλυνση» και η «διεύρυνση» του εγκλεισμού με το Ν 5090/2024, στο ηλεκτρονικό περιοδικό Nova Criminalia, τεύχος Νο 20, Απρίλιος 2024, ο οποίος, αναφερόμενος στις τροποποιήσεις που επιφέρει ο Ν. 5090/2024 στο επίπεδο των ουσιαστικών προϋποθέσεων για τον θεσμό της υφ' όρον απόλυσης, καταλήγει ότι αυτές “αλλάζουν ριζικά τη φιλοσοφία του θεσμού της υφ' όρον απόλυσης [...] διότι χάνει τον χαρακτήρα και τον προσανατολισμό της και από «προετοιμασία του κρατούμενου για την ομαλή κοινωνικοποίηση του» καταλήγει σε μία δεύτερη δίκη για το έγκλημα που τελέστηκε και καταδικάστηκε ο κρατούμενος, με σαφώς μη νόμιμο έρεισμα”. Αντίστοιχες κριτικές παρατηρήσεις και σε Μ. Καϊάφα Γκμπάντι, Τα χαρακτηριστικά και η φιλοσοφία των «παρεμβάσεων» του ν. 5090/2024 σε θεσμούς του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2024, σ. 241.

13. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Το νέο νομοσχέδιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης – Επεμβάσεις στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΔικ 1/2014, ψηφιακό τεύχος προσβάσιμο ηλεκτρονικά στην ΤΝΠ QUALEX.

14. Μ. Καϊάφα Γκμπάντι, Τα χαρακτηριστικά και η φιλοσοφία των «παρεμβάσεων» του ν. 5090/2024 σε θεσμούς του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2024, σ. 241.

15. Γ. Γιαννούλη, Ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού συστήματος ποινών ΠοινΧρ 2018, σ. 506, με τις αναφορές του ίδιου στο σχέδιο ΠΚ της νομοπαρασκευαστικής επιτροπής υπό την Προεδρία του Ι. Μανωλεδάκη, το οποίο ολοκλήρωσε υπό την προεδρία της η Ελ. Συμεωνίδου Καστανίδου, σχετικά με την εισαγωγή στον ΠΚ διάταξης για την αναλογικότητα εγκλήματος και ποινής.

ρυθμίσεις του Ν.5090/2024 αντίκεινται στις ως άνω συνταγματικές αρχές, μπορούμε να θέσουμε δύο ερωτήματα ώστε να αξιολογήσουμε εάν τα νομοθετήματα της τελευταίας πενταετίας επιτυγχάνουν τους δικαιολογητικούς σκοπούς θέσπισης τους. Άλλως ειπείν: *Είναι πρόσφορη, κατάλληλη και ικανή η νομοθετική τάση της συστημικής αυστηροποίησης των ποινών να αμβλύνει τους δείκτες εγκληματικότητας στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης; Σε αποφατική δε περίπτωση, γιατί αυτή επιλέγεται συστηματικά από τον Νομοθέτη την τελευταία πενταετία;* Για την απάντηση στο πρώτο σκέλος του ερωτήματος απαραίτητη είναι η συνδρομή των εμπειρικών πορισμάτων του κλάδου της εγκληματολογίας¹⁶ και η συνεκτίμηση της κατάστασης του Σωφρονιστικού Συστήματος της χώρας. Επανελημμένως έχει επισημανθεί ότι, όπως προκύπτει από εμπειρικές μελέτες, η απειλή, η επιβολή και η έκτιση ιδιαίτερα αυστηρών ποινών δεν συμβάλλει καθοριστικά στη μείωση της εγκληματικότητας. Τουναντίον, καθοριστικός δείκτης για την μείωσή της έχει θεωρηθεί η υποκειμενική εκτίμηση του πιθανού δράστη ότι θα συλληφθεί και ότι θα εκτελεσθεί η ποινή που θα του επιβληθεί.^{17 18} Άλλωστε, η τάση αυστηροποίησης και αναπόφευκτης αύξησης του ποσοστού εγκλεισμού σε Καταστήματα Κράτησης παραγνωρίζει τις στιγματιστικές συνέπειες των ποινών (προσέγγιση της ετικέτας), οι οποίες, όπως έχει επισημανθεί, ευνοούν τη συνέχιση της παραβατικής συμπεριφοράς εν είδει «αυτοεκπληρούμενης προφητείας».¹⁹ Επιπροσθέτως, αδιαμφισβήτητη αντένδειξη ως προς την ορθότητα της νομοθετικής επιλογής προς την αυστηροποίηση των ποινών αποτελούν και οι *ειδικές συνθήκες* που επικρατούν στο Σωφρονιστικό Σύστημα της χώρας. Με μια ρεαλιστική εκτίμηση των δυνατοτήτων του, μπορεί να συμπεράνει κανείς ότι η νομοθετική τάση αυστηροποίησης των ποινών είναι ικανή να λειτουργήσει με όρους «εμφράγματος» για το εγχώριο Σωφρονιστικό Σύστημα.

16. Γ. Γιαννούλη, Ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού συστήματος ποινών, ΠοινΧρ 2018, σ. 506, ο οποίος επισημαίνει ότι ο εκσυγχρονισμός του ισχύοντος συστήματος ποινών προϋποθέτει τη συμβολή της εγκληματολογίας, με περαιτέρω παραπομπή σε Ν. Ανδρουλάκη, Έχει ανάγκη και δύναται να εμπλουτισθεί το «ποινικόν δόγμα» δι' εγκληματολογικών δεδομένων, Ποινικαί Μελέται, 1972, σ. 22.

17. Α. Ψαρούδα-Μπενάκη, Προβλήματα της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα και οι νέοι ποινικοί κώδικες, Ποινικά Χρονικά 2020, σ. 5, και Τ. Τζαννετάκη, ό. π., ΠοινΧρ 2019, σ. 409, η οποία επισημαίνει ότι «κοινός τόπος μεταξύ των μελών της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας είναι ότι τα ποσοστά φυλάκισης μιας χώρας κάθε άλλο παρά στενά συνδέονται με τις εκάστοτε αυξομειώσεις της εγκληματικότητας. Οι δύο δείκτες διαμορφώνονται αντιθέτως σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον», με περαιτέρω ενδεικτικές παραπομπές σε Lappi-Seppälä T., Criminology, crime and criminal justice in Finland, European Journal of Criminology 2/2012, σ. 206 επ., και Zimring F. & Hawkins G., The scale of imprisonment, University of Chicago Press, Σικάγο-Λονδίνο, 1991.

18. Βλ. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Το νέο νομοσχέδιο του Υπουργείου Δικαιοσύνης – Επεμβάσεις στον Ποινικό Κώδικα, ΠοινΔικ 1/2014, ψηφιακό τεύχος προσβάσιμο ηλεκτρονικά στην ΤΝΠ QUALEX, η οποία, αναφερόμενη στην αναποτελεσματικότητα της αυστηροποίησης των ποινών, ευστόχως επισημαίνει: «Αν αυτό ίσχυε, το έγκλημα θα έπρεπε να είχε εξαφανιστεί σε παλαιότερες εποχές, όταν υπήρχαν ακόμα οι σωματικές ποινές, συμπεριλαμβανομένων των βασανιστηρίων» και μνεία της ίδιας στα στατιστικά στοιχεία της ελληνικής αστυνομίας, από τα οποία προκύπτει ότι «ενώ κατά το έτος 2020 –πριν από την πρώτη αύξηση των ποινών– είχαν βεβαιωθεί συνολικά 191.224 εγκλήματα, κατά το έτος 2022 –μετά την αύξηση των ποινών– βεβαιώθηκαν 241.549 εγκλήματα. Ποσοστό αύξησης 26,27%».

19. Γ. Γιαννούλη, Ο εκσυγχρονισμός του ελληνικού συστήματος ποινών ΠοινΧρ 2018, σ. 506.

Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι η Ελλάδα κατείχε το έτος 2018²⁰ το υψηλότερο ποσοστό μεγάλων ποινών φυλάκισης στην Ευρώπη. Στα εγχώρια σωφρονιστικά καταστήματα παρουσιάζεται διαχρονικά υψηλή αναλογία ποσοστού κρατουμένων σε σχέση με άλλα ευρωπαϊκά κράτη, ενώ έντονη είναι η δυσαναλογία αριθμού προσωπικού και αριθμού των κρατουμένων. Άλλωστε, οι συνθήκες κράτησης στα διάφορα εν Ελλάδι σωφρονιστικά καταστήματα έχει κριθεί ότι συνιστούν περίπτωση απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης των κρατουμένων.²¹

Τα ανωτέρω δεδομένα οδηγούν προφανώς σε αποφαστική απάντηση στο ερώτημα που θέσαμε ως προς την αποτελεσματικότητα της αυστηροποίησης των ποινών εν σχέσει με τη δυνατότητα μείωσης του εγχώριου δείκτη εγκληματικότητας. Έτσι απομένει να δοθεί απάντηση στο δεύτερο ερώτημα που τέθηκε, σχετικά με τον συστηματικό χαρακτήρα τον οποίο εμφανίζεται να λαμβάνει η νομοθετική επιλογή της αυστηροποίησης των ποινικών κυρώσεων μετά τον «νέο ΠΚ». Είναι προφανές ότι μια κριτική των ρυθμίσεων του Ν. 5090/2024, με τη σαφή μετατόπιση του Νομοθέτη από την ποινική μετριοπάθεια που χαρακτήριζε τις ρυθμίσεις του «νΠΚ» στην εκφραστική τιμωρητικότητα (expressive punishment)²² με όρους «ατυχώς ή δυστυχώς αστοχήσαμεν»²³ δεν θα ήταν ικανοποιητική. Διότι θα λησμονούσε τον πολιτικο-ιδεολογικό πυρήνα των ως άνω εκτεθειμένων, στρατηγικών νομοθετικών επιλογών. Άλλωστε, εάν οι ρυθμίσεις αυτές ήταν πράγματι αποτέλεσμα μιας ατυχούς και άστοχης νομοπαρασκευαστικής διαδικασίας, θα είχε εισακουστεί, έστω και την τελευταία στιγμή, στο πλαίσιο της διαβούλευσης, το πλήθος των φωνών του επιστημονικού και όχι μόνο κόσμου που έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου. Εν προκειμένω, βρίσκει έρεισμα η επισήμανση ότι η «εκφραστικότητα» της ποινής υπό την τιμωρητική της έκφανση, όπως αυτή αποτυπώνεται στις αξιολογούμενες τροποποιήσεις, αποτελεί το απαραίτητο συστατικό των πολιτικών «tough in crime» και το κυριότερο επικοινωνιακό εργαλείο, χρησιμοποιούμενο ως αντιστάθμισμα και ως απάντηση σε μια διαρκώς εμφανιζόμενη «απειλητική ανασφάλεια».²⁴ Οι κατασταλτικού χαρακτήρα διατάξεις του Ν.5090/2024 επιδιώ-

20. Βλ. Έκθεση της Γενικής Διεύθυνσης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Κράτους Δικαίου του Συμβουλίου της Ευρώπης, της 12ης.12.2018.

21. Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, Προς μια νέα αυστηροποίηση του ποινικού δικαίου; ΠοινΔικ, 10/2023, σ. 1073-1074 η οποία αναφέρεται στην κατάσταση του Σωφρονιστικού Συστήματος της Χώρας

22. Χ. Ζαραφονίτου, Κοινωνικές αντιλήψεις για την ποινική δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα, σε: Ποινικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη, Προσφορά Τιμής στην Άννα Ψαρούδα Μπενάκη, 2008, σ. 1215 επ., με περαιτέρω παραπομπή σε D. Garland, The culture of control. Crime and social order in contemporary society, Oxford University Press, 2001, σ. 9.

23. Σημειώνεται εδώ ότι σαφώς δεν θα πρέπει να παραγνωρίζονται οι δίκαιες αντιδράσεις της επιστημονικής κοινότητας που δικαιολογημένα έκριναν τομ Ν.5090/2024 και ως προς την νομοτεχνική του αρτιότητα και τη συμβατότητα του με τους κανόνες της Καλής Νομοθέτησης. Βλ. σχετικώς Μ. Καϊάφα Γκμπάντι, Τα χαρακτηριστικά και η φιλοσοφία των «παρεμβάσεων» του ν. 5090/2024 σε θεσμούς του Γενικού Μέρους του Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2024, σ. 241.

24. Χ. Ζαραφονίτου, Κοινωνικές αντιλήψεις για την ποινική δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα, σε: Ποινικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη, Προσφορά Τιμής στην Άννα Ψαρούδα Μπενάκη, 2008, σ. 1215 επ.

κουν σε συμβολικό επίπεδο να εγγράψουν την πίστη στην αποτελεσματικότητα της ιδεολογίας «νόμος και τάξη», η οποία παραμένει βέβαια, όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω, ατεκμηρίωτη σε εμπειρικό επίπεδο. Σε υλικό δε επίπεδο, επιδιώκεται, με διαχειριστικού τύπου παρεμβάσεις, η εκτόνωση της κοινωνικής έντασης, σε μια προσπάθεια διακηρυκτικού υπερθεματισμού υπέρ της «ασφάλειας των πολιτών». Εν τέλει καθίσταται κατανοητό ότι αυτός ο φαύλος κύκλος ποινικής υπερβολής, σε συνδυασμό με την ανεπαρκή ενημέρωση των πολιτών για το έγκλημα και την ποινική δικαιοσύνη,²⁵ είναι που καθιστά τους τελευταίους ολοένα πιο τιμωρητικούς, αφήνοντας εύφορο έδαφος για την εμφάνιση και την εδραίωση πολιτικών ποινικού λαϊκισμού.²⁶ Κλείνοντας αναστοχαστικά, με την εξόχως εύστοχη διαπίστωση του Ian Loader,²⁷ σύμφωνα με την οποία «ο τρόπος που τιμωρούμε είναι μια πολιτική και κοινωνική επιλογή», το πρόταγμα για «περισσότερη φυλακή» είναι προφανές ότι αποτυγχάνει στην πράξη να υλοποιήσει τις διακηρυκτικές του υποσχέσεις για «περισσότερη ασφάλεια», έχει όμως ήδη επιφέρει στην «προσπάθεια» αυτή ανεπανόρθωτο πλήγμα στον πυρήνα της ελευθερίας του ατόμου.

---

25. Βλ. σχετική αναφορά στο ρόλο των Μ.Μ.Ε. σε Χ. Ζαραφονίτου, Κοινωνικές αντιλήψεις για την ποινική δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα, σε: Ποινικές Επιστήμες, Θεωρία και Πράξη, Προσφορά Τιμής στην Άννα Ψαρούδα Μπενάκη, 2008, σ. 1215-1230.

26. Τ. Τζαννετάκη Ο ρόλος των συναισθημάτων στο πλαίσιο μιας μετριοπαθούς ποινικής πολιτικής, σε: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι (Διεύθυνση Σειράς), Η ενδυνάμωση του κράτους δικαίου στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις και στην Ελλάδα, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2023, σ. 161-175.

27. Loader I., For penal moderation: Notes towards a public philosophy of punishment, Theoretical Criminology 14(3), 2010, σ. 351.

Πόσο ορθή είναι κατά τη γνώμη σας η αυστηροποίηση των ποινικών κυρώσεων στην ελληνική πραγματικότητα;

Ελένη Λάμπρου

Τελειόφοιτη Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

Εικόνα: Lisa Nelson

Αυστηροποίηση μέσω της αύξησης της διάρκειας των στερητικών της ελευθερίας ποινών;

Τα τελευταία χρόνια, ο Έλληνας ποινικός νομοθέτης «ρέπει» διαρκώς προς την αυστηροποίηση των ποινικών κυρώσεων, η οποία τείνει να λάβει διαστάσεις δόγματος και να καταστεί αυτοσκοπός.¹ Η αυστηροποίηση των ποινών μπορεί να πάρει πλείονες μορφές. Το παρόν κείμενο επικεντρώνεται σε μια ειδικότερη μορφή της, την αύξηση του ύψους των *απειλούμενων πλαισίων ποινής* (*Strafrahmenverschiebung*).

1. Φυτράκης, Η ποινική αυστηρότητα ως πολιτικό δόγμα, συμβολή στο συνέδριο της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων με θέμα «Αντεγκληματική πολιτική, Ποινική νομοθεσία και Δικαιοσύνη» (23-24 Νοεμβρίου 2024). Η παρακολούθηση των ομιλιών είναι δυνατή στον παρακάτω σύνδεσμο:

<https://www.youtube.com/watch?v=UDkxEav9Ztk>

Αρχικώς, με τον ν. 4619/2019 επετεύχθη μείωση του ύψους των ποινών² και προσέγγιση του προτύπου του περιοριστικού ανταποδοτισμού της ποινής (limiting retributivism)³ – κάτι αναγκαίο ενόψει των πληθωριστικών πιέσεων που είχε ασκήσει η εδώ και δεκαετίες υιοθέτηση μιας στρατηγικής έμμεσων μειώσεων των ποινών (κυρίως μέσω των θεσμών της μετατροπής, της αναστολής, της υφ' όρον απολύσεως και του ευεργετικού υπολογισμού),⁴ την οποία ασμένως διαπίστωσε η νομική κοινότητα.⁵ Χαρακτηριστικώς, προτού ο ν. 4855/2021 επανεισαγάγει αποκλειστικώς την ισόβια κάθειρξη ως ποινή για ορισμένα κακουργήματα,⁶ ο ν. 4619/2019 (ΠΚ 2019), απορρίπτοντας μια τέτοια συμβολική πρόβλεψη⁷ περί αποκλειστικής ποινής, είχε εισαγάγει διαζευκτικώς ως ποινή για ορισμένα σοβαρά κακουργήματα (π.χ. άρθρα 299 παρ. 1, 336 παρ. 3 και 380 παρ. 2 ΠΚ)⁸ την πρόσκαιρη κάθειρξη πέραν της ισόβιας. Το δε άρθρο 85 ΠΚ τροποποιήθηκε εις τέτοιον τρόπο, ώστε να είναι δυνατή υπό προϋποθέσεις η διπλή μείωση

2. Καϊάφα, Βασικές Αρχές του κράτους δικαίου, ο νέος Ποινικός Κώδικας και οι τροποποιήσεις του, ΠοινΧρ 2020, 176, Παύλου, Δημήτρηνας, *Κοσμάτος*, Οι κυρώσεις στον νέο Ποινικό Κώδικα, 2023, 21 (με αναφορές στην Αιτιολογική Έκθεση ΠΚ: «Οι Κώδικες της βασικής νομοθεσίας φιλοδοξούν να συναρμόσουν σε ενιαίο σύνολο κανόνες, η συνοχή των οποίων επιτρέπει τη σταθερότητα και την ασφάλεια του οικείου κλάδου δικαίου, στο πλαίσιο της τελολογικής ενότητας της έννομης τάξης[...], με σταθερά ενοποιητικά στοιχεία που θα καταστήσουν αποτελεσματική την άσκηση της αντεγκληματικής πολιτικής...»), 23, 29 (ιδίως υποσημ. 71), 31-33, Μπενάκη-Ψαρρούδα, Προβλήματα της Ποινικής Δικαιοσύνης στην Ελλάδα και οι νέοι Ποινικοί Κώδικες, ΠοινΧρ 2020, 5, Νάντος, Μειωμένη ποινή και συρροή λόγων μείωσης της ποινής στο νέο Ποινικό Κώδικα (άρθρα 83 και 85 ΠΚ), ΠοινΧρ 2021, 321-329, Τζαννετάκη, Ο Ποινικός Κώδικας του 2019 και οι διαδοχικές τροποποιήσεις του έως και τον ν. 5090/2024, Μια κριτική αφηγηματική ανάλυση της διπλής αλλαγής παραδείγματος στην ελληνική νομοθεσία για τις ποινές, ΠοινΧρ 3/2024, 163-164.

3. Τζαννετάκη, Το Σωφρονιστικό Σύστημα και το νέο Σύστημα Ποινών του ΠΚ: η προσπάθεια για την επίτευξη μιας υγιούς σχέσης, ΠοινΧρ 2019, 415.

4. Τζαννετάκη, Η Στρατηγική Έμμεσης Μείωσης των Ποινών: Η εξάντληση των ορίων της και η ανάγκη αλλαγής παραδείγματος, *The Art of Crime*, 1/2016 (ιδίως υπό 3. *Η στρατηγική έμμεσης μείωσης των ποινών*), ίδια, ΠοινΧρ 3/2024, 161-162, ίδια, ΠοινΧρ 2019, 412.

5. Η πλειοψηφία στην υπ' αριθμ. 14/2021 απόφαση του ΑΠ, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ, ακολούθησε την κρατούσα άποψη για μειωμένο **πλαίσιο ποινής φυλάκισης 2 ετών έως κάθειρξης 8 ετών**, όμως είναι καίριας σημασίας η θέση της μειοψηφίας της εισηγήτριας που υιοθέτησε την άποψη της επιστήμης για **πλαίσιο ποινής φυλάκισης 1 έτους έως κάθειρξης 8 ετών**, επισημαίνοντας ότι «**από το πνεύμα του νέου ποινικού κώδικα (εξορθολογισμός και πρόβλεψη ηπιότερων ποινών) θα πρέπει να αποβλέπει σε αμφότερα τα προβλεπόμενα όρια ποινής και όχι στο ανώτερο όριο αυτής και εφόσον συντρέξει περίπτωση μείωσης αυτής (ποινής), να εφαρμόσει τη μείωση που προκύπτει από το συνδυασμό της δεύτερης και τρίτης των περιπτώσεων του άρθρου 83 ΠΚ [...]**»· κριτική επί της κρατούσας αυτής άποψης της νομολογίας (όπως αυτή είχε διατυπωθεί και στην υπ' αριθμ. 322/2018 απόφαση του ΑΠ, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ) από Σάμιο, Η μείωση της ποινής επί αδικημάτων για τα οποία απειλείται (διαζευκτικώς) κάθειρξη ισόβια ή πρόσκαιρη τουλάχιστον δέκα ετών, ΠοινΧρ 5/2024, 321-332, ίδιο, Περί του κατωτάτου ορίου του πλαισίου ποινής επί συνδρομής λόγου μείωσης αυτής (άρθρο 83 ΠΚ) για αδίκημα κατά του οποίου απειλείται ποινή πρόσκαιρης κάθειρξης χωρίς περαιτέρω προσδιορισμό, ΠοινΧρ 2019, 74-80.

6. Άρθρο 63 [Άρθρο 61 ΣχΝ] και Άρθρο 89 [Άρθρο 87 ΣχΝ] της Αιτιολογικής Έκθεσης του ν. 4855/2021, Παύλου, Δημήτρηνας, *Κοσμάτος*, 2023, 27-31.

7. Χαραλαμπίκης, Ο νέος Ποινικός Κώδικας – Δύο χρόνια μετά, ΠοινΧρ 2021, 568-569, πρβλ την υπ' αριθμ. 750/2020 απόφαση του ΑΠ, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

8. Αναστασοπούλου εις Χαραλαμπίκη, Ο Νέος Ποινικός Κώδικας, Ερμηνεία κατ' άρθρο του ν.4619/2029, Τομ Β', 2021, 2132, Μπουρμάς εις Χαραλαμπίκη, 2021, 2937 - 2938, Συμεωνίδου-Ναζίρης, Το σύστημα ποινών στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, ΠοινΧρ 2020, 83.

της ποινής και το κατώτερο όριο του πλαισίου ποινής να *μειωθεί από τα 5 στα 3 έτη*⁹ (δυνατότητα που καταργήθηκε με τον ν. 5090/2024).¹⁰ Με τη μεταβατική διάταξη του άρθρου 463 παρ. 3α΄ ΠΚ επήλθε, τέλος, μείωση του πλαισίου των επαπειλούμενων ποινών στους ειδικούς ποινικούς νόμους.¹¹ Ωστόσο, ιδίως με τους ν. 4637/2019,¹² 4855/2021,¹³ 4985/2022, 5093/2023 και 5090/2024¹⁴, ο νομοθέτης –προδήλως διαφοροποιημένος ιδεολογικά έναντι του πνεύματος εξορθολογισμού των ποινών του ν. 4619/2019– υιοθέτησε τη διάχυτη στον δημόσιο διάλογο ρητορεία τιμωρητικότητας έναντι πλειόνων κοινωνικών κατηγοριών δραστών¹⁵ (π.χ. ανήλικοι,¹⁶ γονείς, παιδεραστές¹⁷) και εγκλημάτων¹⁸ (π.χ. ενδοοικογενειακή βία,¹⁹ αθλητική βία, πε-

9. Κοσμάς/Μαρτίνης εις Χαραλαμπάκη, Τομ. Α΄, 2021, 678-680, Σάμιος, Ζητήματα συρροής λόγων μείωσης της ποινής υπό τον νέο Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2020, 241-249, Συμεωνίδου-Ναζιρης, ΠοινΧρ 2020, 89.

10. Τζαννετάκη, ΠοινΧρ 3/2024, 168-169.

11. Παύλου, Δημήτρηνας, Κοσμάτος, 2023, 34, Νάντος, ΠοινΧρ 2021, 325, πρβλ την υπ’ αριθμ. 1392/2019 απόφαση του ΑΠ, ΤΝΠ ΝΟΜΟΓια μια κριτική αποτίμηση των τροποποιήσεων του άρθρου 463 ΠΚ βλ. Καϊάφα, ΠοινΧρ 2020, 174.

12. Καραγκούνης, Το πρόβλημα των διαζευκτικά επαπειλούμενων ποινών, ΠοινΧρ 2023, 570 [ιδίως υποσημ. 17: «B) Για το έγκλημα της έκθεσης σε κίνδυνο αντιποίνων από αμέλεια (άρθρο 142) ο ΠΚ/2019 αρχικά απειλούσε κατά σειρά παροχή κοινωφελούς εργασίας ή χρηματική ποινή, ωστόσο η διάταξη τροποποιήθηκε με τον Ν. 4637/2019, καθόσον «[...] η χρηματική ποινή, ως βαρύτερη, προηγείται της κοινωφελούς εργασίας, σύμφωνα με τις επιλογές του νομοθέτη που ισχύουν και στα υπόλοιπα εγκλήματα του Ποινικού Κώδικα» (ΑιτΕκθ Ν. 4637/2019, υπό Άρθρο 3, 2), Μπενάκη -Ψαρούδα, ΠοινΧρ 2020, 5 (ιδίως υποσημ. 26)· ίσως προς την ορθή κατεύθυνση όσον αφορά το έγκλημα του άρθρου 336 παρ. 3 ΠΚ, βλ. Συκιώτη/ Παπαγεωργίου-Γονατάς εις Χαραλαμπάκη, 2021, 2491, Τσιακουμάκης εις Χαραλαμπάκη, 2021, 2010.

13. ΑιτΕκθ Ν. 4855/2021, 1, Καραγκούνης, ΠοινΧρ 2023, 570 [ιδίως υποσημ. 17: «A) Για το έγκλημα της σωματικής βλάβης από αμέλεια (άρθρο 314) ο ΠΚ/2019 αρχικά απειλούσε κατά σειρά παροχή κοινωφελούς εργασίας ή χρηματική ποινή ή φυλάκιση έως 2 έτη, ενώ για το έγκλημα της αυτοδικίας παροχή κοινωφελούς εργασίας ή χρηματική ποινή, ωστόσο η σειρά των επαπειλούμενων ποινών μετεβλήθη με τον Ν. 4855/2021 [...] προκειμένου να εναρμονιστεί η διάταξη με την φθίνουσα σχέση της βαρύτητας των κύριων ποινών, ήτοι στερητική της ελευθερίας, χρηματική ποινή, παροχή κοινωφελούς εργασίας» (ΑιτΕκθ Ν. 4855/2021, υπό Άρθρο 68, 130)], Μοροζίνης, Σκέψεις για την υπ’ όρον απόλυση μετά το Ν. 4855/2021, ΠοινΧρ 2022, 495, Παύλου, Δημήτρηνας, Κοσμάτος, 2023, 26, 31-33. Για την αυστηροποίηση των όρων της υπ’ όρον απολύσεως κατ’ άρθρο 105^A ΠΚ, που συνιστά μια άλλη μορφή αυστηροποίησης των ποινών, βλ. Δημητράτο, Η κατ’ οίκον έκτιση της ποινής και η υπ’ όρον απόλυση κρατούμενου στον νέο Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2022, 484-486· κριτική επί των αλλαγών που επέφερε ο ν. 4855/ 2021 στο άρθρο 105^A ΠΚ από Μοροζίνη, ΠοινΧρ 2022, 488-499.

14. Κατά το άρ. 2 του ν. 5090/2024, «αντικείμενο του παρόντος νομοθετήματος είναι η ενίσχυση της εγκληματοπροληπτικής λειτουργίας της ποινής μέσω των αρχών της γενικής και ειδικής πρόληψης» και ενδεικτικώς παρατίθεται ως μέσο επίτευξης αυτού του στόχου η «αυστηροποίηση των ποινών που προβλέπονται για εγκλήματα μείζονος ποινικής απαξίας», Καϊάφα, ΠοινΧρ 4/2024, 254-255, Τζαννετάκη, ΠοινΧρ 3/2024, 168-169.

15. Οράτε ανωτέρω την υπ’ αριθμ. 1 υποσημείωση.

16. Καϊάφα, ΠοινΧρ 4/2024, 247 («διεύρυνση του ανώτατου ορίου της διάρκειας του περιορισμού τους σε ειδικό κατάσταση κράτησης νέων σε περίπτωση αξιόποινων πράξεων που απειλούνται με ισόβια ή πρόσκαιρη κάθειρξη ανώτερη των δέκα ετών από τα 8 στα 10 έτη»).

17. Αδάμπας, Ζητήματα σχετικά με τις αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας στα γενετήσια εγκλήματα, ΠοινΧρ 2023, 401.

18. Οράτε ανωτέρω την υπ’ αριθμ. 1 υποσημείωση.

19. Καϊάφα, ΠοινΧρ 4/2024, 248.

ριβαλλοντικά αδικήματα, διατάραξη συγκοινωνιών²⁰), κάνοντας ρητά λόγο σε ορισμένες αιτιολογικές εκθέσεις για «ενίσχυση της ασφάλειας και προστασία του κοινωνικού συνόλου από την ολοένα αυξανόμενη εγκληματικότητα», δίδοντας το προβάδισμα στον θυματοκεντρισμό, προκαλώντας ηθικό πανικό²¹ και εν τέλει μετατρέποντας το ελληνικό ποινικό δίκαιο σε εργαλείο παραγωγής εντυπώσεων.²² Πρέπει να επισημανθεί ότι η αύξηση της διάρκειας των στερητικών της ελευθερίας ποινών ειδικά από τον **ν. 5090/2024 (ο οποίος έθεσε πάλι το ανώτατο όριο της στερητικής της ελευθερίας ποινής στα 20 έτη, έναντι των 15 ετών που προέβλεπε το άρθρο 52 παρ. 2 ΠΚ 2019 στην αρχική μορφή του)** δεν υιοθετήθηκε κατόπιν υπόδειξης νομοπαρασκευαστικής επιτροπής, επιρρωνύοντας την άποψη ότι ήταν προπαντός μια κίνηση πολιτικού συμβολισμού, που δεν συμβάδιζε με τις απαιτήσεις της ασφάλειας δικαίου και τις αρχές του κράτους δικαίου. Διαχρονικά, εξάλλου, η αύξηση της έντασης της ποινικής καταστολής σε συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων (π.χ. φορολογικών αδικημάτων,²³ μη είσπραξης χρεών προς το Δημόσιο) αποτέλεσε προσπάθεια της εκάστοτε κυβέρνησης να συγκαλύψει ελλείψεις και χρόνια προβλήματα του κρατικού ελεγκτικού μηχανισμού.²⁴

Μολονότι το αυστηρό πλαίσιο ποινών δεν συνεπάγεται αυτομάτως και την επιβολή υψηλών ποινών,²⁵ είναι πιθανό ότι οι δικαστές υπό την πίεση του επίπλαστου «κοινού περί δικαίου αισθήματος» (καίτοι δεν θα έπρεπε να υφίστανται τέτοια πίεση)²⁶ θα εξαντλήσουν την αυστηρότητά τους σε συγκεκριμένες κατηγορίες εγκλημάτων ή/και δραστών, εφόσον απασχολούν εκείνη την περίοδο την επικαιρότητα.

20. Τσιακουμάκης εις Χαραλαμπάκη, 2021, 2008-2009, 2011, 2019 - 2020.

21. Παύλου, Δημήτρηνας, *Κοσμάτος*, 2023, 16 (ιδίως υποσημ. 50).

22. Αδάμπα, Η τάση αυστηροποίησης της ποινικής νομοθεσίας και η επίδρασή της στον εφαρμοστή του δικαίου, συμβολή στο συνέδριο της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων με θέμα «Αντεγκληματική πολιτική, Ποινική νομοθεσία και Δικαιοσύνη» (23-24 Νοεμβρίου 2024). Η παρακολούθηση των ομιλιών είναι δυνατή στον παρακάτω σύνδεσμο: <https://www.youtube.com/watch?v=UDkxEan9Ztk>, Καϊάφα, ΠοινΧρ 2020, 176, Συμεωνίδου-Ναζίρης, ΠοινΧρ 2020, 85.

23. Δημήτρηνας, Ζητήματα διαχρονικού δικαίου στα εγκλήματα φοροδιαφυγής Συμβολή στην εφαρμογή του άρθρου 2 § 1 Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2021, 4, ίδιος, Τα εγκλήματα φοροδιαφυγής, η παραγραφή τους και η αναστολή της: διάλογος με τη νομολογία, ΠοινΔικ 2023, 772-785.

24. Ανδρεάδης, Ζητήματα διαχρονικού δικαίου σχετικά με το αδίκημα της μη καταβολής χρεών προς το δημόσιο (άρθρα 2 και 469 του νέου ΠΚ), ΠοινΧρ 2020, 160 (πρβλ υποσημ. 3), Μπιτζιλέκης, Η κατανομή του ρυθμιστικού πεδίου μεταξύ ποινικού νομοθέτη και δικαστή (με αφορμή τον νέο Ποινικό Κώδικα, ΠοινΧρ 2019, 453 (πρβλ υποσημ. 51).

25. Τζαννετάκη, ΠοινΧρ 2019, 412.

26. Κριτική στο γεγονός ότι το «κοινό περί δικαίου αισθήμα» έχει καταστεί in malam partem ερμηνευτική παράμετρος ασκούν μεταξύ άλλων οι Αδάμπα, ΠοινΧρ 2023, 401, Παπαδημητράκης, Έννοια πρότερου σύννομου βίου, Παρατηρήσεις επί της υπ' αριθμ. 2/2022 ΟΛΑΠ, ΠοινΔικ 2022, 884-885 (πρβλ υποσημ. 17) και Χαραλαμπάκης, Η ελαφρυντική περίπτωση του πρότερου σύννομου βίου μετά την ΟΛΑΠ 2/2022, ΠοινΔικ 2022, 517-521 (2/2022 ΟΛΑΠ, ΠοινΧρ 2022, 359-65).

Σε κάθε περίπτωση, η αύξηση της διάρκειας των ποινών δεν μπορεί να συνδέεται μονοσήμαντα με στόχους αντεγκληματικής πολιτικής. Ούτως ή άλλως, δεν συμβάλλει σχεδόν καθόλου στη μείωση της εγκληματικότητας στην Ελλάδα. Τούτο αποδεικνύεται από μελέτες μεγάλης κλίμακας σε παγκόσμιο επίπεδο²⁷ και διαπιστώνεται από τη νομική κοινότητα (με ελάχιστες μεμονωμένες αντίθετες απόψεις)²⁸ επ' αφορμής εγκλημάτων που μονοπωλούν περιοδικώς το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης (π.χ. αθλητική βία).²⁹ Πρέπει να επισημανθεί ότι βάσει των στατιστικών στοιχείων της ελληνικής αστυνομίας, μεταξύ των ετών 2020 και 2022, όποτε και αυξήθηκε το ύψος των ποινών, αυξήθηκε παράλληλα και το ποσοστό των εγκλημάτων κατά 26,27%!³⁰ Σημειωτέον ότι ούτε το ολοένα αυξανόμενο πλήθος των κρατουμένων αντιστοιχεί σε ανάλογη αύξηση της εγκληματικότητας στην χώρα.³¹

Γενικώς, η αυστηροποίηση των ποινών δεν άσκησε μέχρι στιγμής θετική επιρροή στην ελληνική κοινωνία όσον αφορά τη μείωση της εγκληματικότητας, πράγμα που προκύπτει και από το γεγονός ότι στη χώρα μας πολλάκις εξαγγέλθηκαν χωρίς πρακτικό αντίκρυσμα πολιτικές περί «μηδενικής ανοχής»,³² οι οποίες διατυπώθηκαν μεν το πρώτον στην Αμερική, αλλά επηρέασαν και την Ευρώπη.³³ Οι τελευταίες δεν οδήγησαν στατιστικώς σε περιορισμό της εγκληματικότητας.

Η αύξηση του πλαισίου των ποινών δεν μπορεί, εξάλλου, να έχει θετικό αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία όσον αφορά την μείωση της εγκληματικότητας, όσο το ελληνικό σωφρονιστικό σύστημα ασφυκτιά λόγω του υπερπληθυσμού των φυλακών.³⁴ Δεν είναι τυχαίο ότι η αυστηρο-

27. Καϊάφα, ΠοινΧρ 4/2024, 246-247, Μπενάκη-Ψαρούδα, ΠοινΧρ 2020, 5 (ιδίως υποσημ. 25), Παπανικολάου, Πέρα από το αδιέξοδο της αυστηροποίησης: εναλλακτικές λύσεις στην αντεγκληματική πολιτική, συμβολή στο συνέδριο της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων με θέμα «Αντεγκληματική πολιτική, Ποινική νομοθεσία και Δικαιοσύνη» (23-24 Νοεμβρίου 2024), [βλ. ιδίως μελέτη Zimring κ.ά (2001) για την εισαγωγή των τριών χτυπημάτων («three strikes and you're out»), μελέτη Loftin and McDowall (1981-1984) για την επιβαρυντική κατάσταση της χρήσης όπλου και μελέτη Nagin and Pepper (2012) για την θανατική ποινή], η παρακολούθηση των ομιλιών δυνατή στον σύνδεσμο: <https://www.youtube.com/watch?v=UDkxEav9Ztk>

28. Βούλγαρης, Η συστηματική και διαχρονική υποβάθμιση της ποινικής καταστολής και ο νέος Ποινικός Κώδικας, ΠοινΔικ 2019, 783-786.

29. Σακελλαροπούλου, Η ποινική αντιμετώπιση των φαινομένων της βίας και της χειραγώγησης αγώνων στη σύγχρονη αθλητική πραγματικότητα, 2024, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

30. Συμεωνίδου, Προς μια νέα αυστηροποίηση του ποινικού δικαίου, ΠοινΔικ 2023, 1074.

31. Βιδάλη, Αντεγκληματική πολιτική: Από τη Μικροεγκληματικότητα έως το Οργανωμένο Έγκλημα, 2014, 38, Παύλου, Δημήτρηνας, Κοσμάτος, 2023, 18 (ιδίως υποσημ. 59).

32. Αντωνοπούλου, Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής: η πολιτική της μηδενικής ανοχής και τα μέτρα διαχείρισης κρίσεων 2010, 84-87, 237-248, Βιδάλη, 2014, 34-35, Κουράκης, Η ποινική καταστολή - Μεταξύ παρόντος και μέλλοντος, 2009, 343-344, Τζανεττάκη, Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής, 2006, 123.

33. *Wacquant L.*, *Les Prisons de la misère*, εκδ. *Raisons d'agir*, 2015, ιδίως, *The curious eclipse of prison ethnography in the age of mass incarceration*, *Ethnography*, 2002, 371-397.

34. Κουράκης, Η Κοινωνική Δικαιοσύνη ως νέος στόχος της Αντεγκληματικής Πολιτικής, ΠοινΧρ 2018, 577-586 (ιδίως υποσημ. 37).

ποίηση των ποινών χαρακτηρίζεται ως σημείο κατάρρευσης του συστήματος.³⁵ Η Ελλάδα έχει το υψηλότερο ποσοστό ποινών μεγάλης διάρκειας μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών,³⁶ αλλά και υπερπληθυσμού στις φυλακές.³⁷ Κατά συνέπεια, ο Έλληνας ποινικός νομοθέτης παραμένει δέσμιος ενός φαύλου κύκλου και ακροβατεί μεταξύ της συνεχούς αύξησης της διάρκειας των ποινών και της αναζήτησης στρατηγικής έμμεσης μείωσής τους.³⁸ Το πρόβλημα εντοπίζεται ιδίως σε επίπεδο πρακτικό. Δεδομένων των πλειόνων καταδικών της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ³⁹ λόγω των εξευτελιστικών συνθηκών κράτησης ένεκα και του υπερπληθυσμού, η περαιτέρω αύξηση του ύψους των ποινών δημιουργεί ακόμα περισσότερα προβλήματα στη χώρα, που οφείλει να ανταποκρίνεται στις διεθνείς υποχρεώσεις της, οι οποίες εκπορεύονται από τα κυρωμένα και επικυρωμένα διεθνή κείμενα⁴⁰, καθώς και στην υποχρέωση δικαστικής συνεργασίας με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες σε ποινικές υποθέσεις.

Εν κατακλείδι, η αυστηροποίηση των ποινών δεν συνάδει με την ελληνική πραγματικότητα, καίτοι εμφανίζεται ως ο «φθηνότερος» τρόπος αποτροπής εγκλημάτων.⁴¹ Κατά την περίφημη

35. Μπενάκη-Ψαρούδα, ΠοινΧρ 2020, 4.

36. Συμεωνίδου, ΠοινΔικ 2023, 1073.

37. Καϊάφα, ΠοινΧρ 4/2024, 246-247 (ιδίως υποσημ. 39, 40, 41), Κουράκης, 2009, 295-300 (αναλυτικοί πίνακες του αριθμού κρατουμένων κάθε φυλακής κατά την 1η Ιανουαρίου 1979-2009), 306, 333, Συμεωνίδου, ΠοινΔικ 2023, 1073, Τζαννετάκη, *The Art of Crime*, 1/2016 (ιδίως υπό 4. Η κρίση του Σωφρονιστικού Συστήματος), ίδια, Παθολογία του ισχύοντος συστήματος ποινών του Ποινικού Κώδικα. Σκέψεις και προτάσεις για μια εκ βάθρων αναθεώρησή του στο πλαίσιο του νέου Ποινικού Κώδικα, ΠοινΧρ 2006, 590-592, ίδια, ΠοινΧρ 2019, 411.

38. Μπιτζιλέκης, Ποινικοποίηση της πολιτικής και πολιτικοποίηση του ποινικού δικαίου, ΠοινΧρ 2018, 418-420, Παύλου, Ένας φαύλος κύκλος χωρίς τέλος οι τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα (για την επιτάχυνση της δικαιοσύνης και την αποσυμφόρηση των φυλακών). Και μια πρόταση για μια συνολική, ουσιαστική και πρακτικά εφικτή λειτουργική αναθεώρηση του ποινικού μας συστήματος, ΠοινΔικ 2012, 925, Παύλου, Δημήτριάδης, *Κοσμάτος*, 2023, 19-20, Συμεωνίδου-Ναζίρης, ΠοινΧρ 2020, 85, Τζαννετάκη, *The Art of Crime*, 1/2016 (ιδίως υπό 2. Τιμωρητικότητα και στρατηγική έμμεσης μείωσης των ποινών. Διπολικότητα ή διγλωσσία;).

39. Για τις φυλακές Κορυδαλλού, βλ. Peers κατά Ελλάδας, 19.04.2001, Niesciecki κατά Ελλάδας, 04.12.2012· για τις φυλακές Λάρισας, βλ. Κανάκης κατά Ελλάδας, 12.12.2013, Καλαμιώτης κ.ά. κατά Ελλάδας, 29.10.2015· για τις φυλακές Τρίπολης, βλ. Τσόκας κ.ά. κατά Ελλάδας, 28.05.2014· για τις φυλακές Ναυπλίου, βλ. Λογοθέτης κ.ά. κατά Ελλάδας, 25.09.2014· για τις φυλακές Αλικαρνασσού, βλ. Νικόλαος Αθανασίου κ.ά. κατά Ελλάδας, 23.10.2014· για τις φυλακές Δομοκού, βλ. Πιλάλης κ.ά. κατά Ελλάδας, 17.05.2018· για τις φυλακές Κορίνθου, βλ. Φιλιππόπουλος κατά Ελλάδας, 12.11.2015· για τις φυλακές Πατρών, βλ. Παπακωνσταντίνου κατά Ελλάδας, 13.11.2014· για τις φυλακές Ιωαννίνων, βλ. Νησιώτης κατά Ελλάδας, 10.02.2011· για τις φυλακές Κέρκυρας, βλ. Lutaniak κατά Ελλάδας, 25.06.2015, Abdo κ.ά. κατά Ελλάδας, 10.07.2018· για τις φυλακές Διαβατών, βλ. Μαρούγκας κατά Ελλάδας, 04.10.2018, Καργάκης κατά Ελλάδας, 14.01.2020.

40. Άρθρο 49 παρ. 3 του ΧΘΔΑ (Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2012/C 326/02, Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C 326/391, άρθρο 49 παρ.3: «Η αυστηρότητα της ποινής δεν πρέπει να είναι δυσανάλογη προς το αδίκημα».) και άρθρο 3 της ΕΣΔΑ (Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, όπως την 1/11/2022 δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 205 το ΠΔ 76/2022 με τίτλο: Μεταγλώττιση-απόδοση στη δημοτική γλώσσα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και του Πρώτου (Πρόσθετου) Πρωτοκόλλου της, άρθρο 3: «Κανείς δεν επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία»).

41. Χατζής, Τα οικονομικά του εγκλήματος, Τιμ. Τόμ. Σπινέλλη: Εγκληματολογικές Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις, 2010, 463.

φράση του Grotius: *puniendos non est ultra meritum*, δηλαδή δεν πρέπει να τιμωρείται κανείς πέρα από αυτό που αξίζει να πάθει (*de jure belli ad pacis*).⁴² Συνεπώς, ισχυρότερη αποτροπή υπόσχεται η διάρθρωση ενός ποινικού συστήματος όπου η σύλληψη και η καταδίκη παρίστανται κατά την αντίληψη του επίδοξου, εν δυνάμει δράστη ως βέβαιες.⁴³ Πρέπει δε να τίθεται ως πρόταγμα η νομιμότητα και όχι η σκοπιμότητα,⁴⁴ δηλαδή η τάση ικανοποίησης της κοινωνικής αντίδρασης για συγκεκριμένα εγκλήματα μέσω πολιτικών εντυπωσιασμού διά της αυξήσεως των απειλούμενων πλαισίων ποινής.

---

42. Κουράκης, 2009, 114.

43. Συμεωνίδου, ΠοινΔικ 2023, 1074, Χατζής, 2010, 463.

44. Πρβλ. Βιδάλη, 2014, 33-34.

Βιβλιοπαρουσίαση

Feuerbach 2.0? Das griechische Strafrecht von 1834. Herausgegeben von Konstantina Papathanasiou und Martin Löhnig

Καλλιόπη Κ. Παπακωνσταντίνου

Αν. Καθηγήτρια Ιστορίας Δικαίου, Νομική Σχολή ΑΠΘ

Τίποτα δεν επιθυμούσαν περισσότερο οι επί χρόνια ευρισκόμενοι σε εμπόλεμη κατάσταση Έλληνες, μόλις κατέκτησαν την πολυπόθητη ελευθερία τους, από τη δόμηση σε σταθερές βάσεις ενός ανεξάρτητου, σύγχρονου κράτους, διαπνεόμενου από τις αρχές του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, όπως είχαν εκφραστεί ήδη στα Συντάγματα της επανάστασης. Ενός κράτους που θα μπορούσε να ενταχθεί ισότιμα στη χορεία των ευρωπαϊκών ανεξάρτητων κρατών.¹

Η δικαιοκή και δικαστηριακή οργάνωση είναι προφανώς θεμελιώδης για τη σύσταση και διαμόρφωση ενός κράτους, για τη δημιουργία κοινωνικής συνοχής και συνθηκών ομαλής κοινωνικής συμβίωσης. Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα ειδικότερα, που προερχόταν από μια μακρά επαναστατική περίοδο, σε συνδυασμό με τον ρόλο που διαδραμάτισε η γενικότερη ρευστότητα στα ευρωπαϊκά πράγματα, ιδίως της ανατολικής Μεσογείου, το εγχείρημα δόμησης ενός ανεξάρτητου κράτους καθίστατο ακόμη δυσκολότερο.

Η οργάνωση ενός κράτους δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς Δίκαιο. Η «ανασύνδεση» όμως ενός λαού, μετά από μια μακροχρόνια κατοχή, με το Δίκαιο που διέπε την κοινωνική οργάνωσή του προτού κατακτηθεί από την ξένη δύναμη δεν είναι εύκολη υπόθεση, με αποτέλεσμα η θέσπιση δικαίου σε ένα νεοσύστατο κράτος να καθίσταται εξαιρετικά δυσχερές.²

1. Βλ. Άννα Μπενάκη-Ψαρούδα, *Εγνήσεις «δικαίης δίκης» και δικαιώματα του κατηγορουμένου στην «ποινική δικονομία» του 1834. Επισκόπηση της ποινικής νομολογίας του Αρείου Πάγου των ετών 1835-1855*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2019, 13 επ.

2. Βλ. Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου, *Ιστορική Εισαγωγή εις τα πηγές του ελληνικού δικαίου*, Αθήνα 1953, 19 επ.

Σε ό,τι αφορά το πεδίο του ιδιωτικού δικαίου, το Οικουμενικό Πατριαρχείο, λόγω των προνομίων που του είχαν παραχωρηθεί κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, ασκούσε διαιτητική δικαιοδοσία με τα επισκοπικά δικαστήρια (κυρίως σε υποθέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου). Το ίδιο συνέβαινε και στις φραγκοκρατούμενες και βενετοκρατούμενες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Παράλληλα, κατά τόπους, οι Έλληνες εφάρμοζαν με συνείδηση δικαίου εθιμικές πρακτικές που είχαν διαμορφωθεί ανά τους αιώνες, και ακριβώς γύρω από αυτές «οι υπόδουλοι συσπειρώνονταν» θεωρώντας τες το δικό τους δίκαιο, διακριτό από το δίκαιο του εκάστοτε ξένου κατακτητή.³ Έτσι, ήταν ανιχνεύσιμες επιβιώσεις δικαιοκών πρακτικών και εθίμων μέχρι τη μεταπαναστατική περίοδο.

Στον χώρο του ποινικού δικαίου, όμως, το πρώτο ποινικό νομοθέτημα που ψηφίστηκε από το επαναστατικό Σύνταγμα της Επιδάουρου (1822), προκειμένου να αντιμετωπίσει άμεσα πρακτικές ανάγκες, ήταν το Απάνθισμα των Εγκληματικών. Πριν από την επανάσταση, κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας, υπήρχαν κάποιες πρακτικές τιμώρησης των υπόδουλων Ελλήνων εκ μέρους των δικών τους τοπικών αρχών, σε ό,τι αφορούσε την τέλεση, για παράδειγμα, κλοπών ευτελούς αξίας ή αγρονομικών παραβάσεων.⁴ Γεγονός βεβαίως είναι ότι στα ζητήματα του ποινικού κολασμού η οθωμανική αρχή δεν θα επεδείκνυε προφανώς ποτέ την ανεκτικότητα που επεδείκνυε στον χώρο του ιδιωτικού δικαίου, διότι κάτι τέτοιο θα μπορούσε να θέσει υπό διακινδύνευση την τάξη που ήθελε να επιβάλει.⁵

Σε συνέδριο που διοργανώθηκε τον Μάιο του 2022 στο Ρέγκενσμπουργκ υπό τον τίτλο «Feuerbach 2.0? Das griechische Strafrecht von 1834», με αφορμή τον εορτασμό των 200 χρόνων από την ελληνική Επανάσταση, δόθηκε η ευκαιρία να εξεταστεί σε βάθος η διαμόρφωση του ελληνικού ποινικού δικαίου στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Στο πλαίσιο του συνεδρίου, εξετάστηκε ο Ποινικός Κώδικας που εξεδόθη από τον Βαυαρό καθηγητή Νομικής Georg Ludwig von Maurer, μέλος της Αντιβασιλείας του Όθωνος,⁶ τέθηκε σε ισχύ το έτος 1834, ίσχυσε μέχρι το 1951 (περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο ποινικό νο-

3. Αθηνά Αρ. Δημοπούλου, *Ρωμαϊκό Δίκαιο. Αναδρομή στις πηγές του σύγχρονου δικαίου*, Αθήνα 2022, 419.

4. Βλ. Τουρτόγλου, «Περί της ποινικής Δικαιοσύνης επί Τουρκοκρατίας και μετ' αυτήν μέχρι και του Καποδιστρίου. Βυζαντινά τινές επιδράσεις επί το εφαρμοσθέν δίκαιον», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, τ. 16 - 17 (1969-1970) [1972], 1-37 (20 επ.).

5. Σε αρκετές περιπτώσεις, πάντως, ανιχνεύονται κοινά σημεία στις ρυθμίσεις των Οθωμανών κατακτητών με τις αντίστοιχες των βυζαντινών χρόνων: Νίκος Παρασκευόπουλος, *Τα θεμέλια του ποινικού δικαίου. Γενικό μέρος: Το έγκλημα*, β' έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2020, 19.

6. Βλ. Γεωργίου Π. Νάκου, *Το Πολιτειακόν Καθεστώς της Ελλάδος επί Όθωνος μέχρι του Συντάγματος του 1844. Εκ των Δημοκρατικών Ιδεωδών της Επαναστάσεως του 1821 εις την Απόλυτον Μοναρχίαν* (Διδ. Διατρ.), Θεσσαλονίκη 1974, 125 επ.

μοθέτημα της εποχής του) και καθόρισε τη νομική και πολιτική διαμόρφωση του νεοσύστατου κράτους.⁷

Ο Maurer κατά τη σύνταξη του ελληνικού Ποινικού Κώδικα έλαβε ως πρότυπο τον βαυαρικό Ποινικό Κώδικα του 1813, ένα από τα σημαντικότερα νομοθετήματα της εποχής του. Ήταν, στην ουσία, η πρώτη απόπειρα να μεταφερθούν σε μια συμπεριληπτική κωδικοποίηση οι ιδέες των φιλοσοφικά μορφωμένων ποινολόγων της εποχής για ένα έλλογο και φιλελεύθερο ποινικό δίκαιο. Ο βαυαρικός Ποινικός Κώδικας του 1813 σηματοδότησε την απαρχή της σύγχρονης γερμανικής και ευρωπαϊκής ποινικής νομοθεσίας. Εμπνευστής του Κώδικα υπήρξε ο Paul Johann Anselm von Feuerbach (1775-1833) που στη Γερμανία θεωρείται ο πρόδρομος της φιλελεύθερης και διεπόμενης από την αρχή του κράτους δικαίου ποινικής θεωρίας. Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας που συνέταξε ο Maurer θα μπορούσε ίσως να χαρακτηριστεί η 2η έκδοση του βαυαρικού Ποινικού Κώδικα, όχι πάντως με την έννοια της απλής αναθεώρησης μιας προηγούμενης έκδοσης, αλλά της ουσιαστικής και δημιουργικής αφομοίωσης, και αυτό είναι ένα από τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την εμπεριστατωμένη τεκμηρίωση των μελετών του τόμου, όπου επισημαίνονται ενδελεχώς τα σημεία διαφοροποίησης μεταξύ των δύο Κωδίκων.

Ο παρών συλλογικός τόμος αποτελεί την έκδοση των πρακτικών του συνεδρίου από τους διοργανωτές, εκδότες και εμπνευστές του όλου εγχειρήματος, την καθηγήτρια Οικονομικού Ποινικού Δικαίου, Συμμόρφωσης και Ψηφιοποίησης, κ. Κωνσταντίνα Παπαθανασίου, και τον καθηγητή Αστικού Δικαίου, γερμανικής και ευρωπαϊκής Ιστορίας Δικαίου και Εκκλησιαστικού Δικαίου, κ. Martin Löhnig.

Στα περιεχόμενα συγκαταλέγονται δέκα μελέτες επιστημόνων εγνωσμένου κύρους, που αναλύουν, πρώτα απ' όλα, την προσωπικότητα του Georg Ludwig von Maurer, τη συμβολή του στη διαμόρφωση νομικών και πολιτικών δομών στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, τις πηγές του ελληνικού Ποινικού Κώδικα του 1834, την επίδραση των ιδεών του Feuerbach στη δογματική περί συμμετοχής στο έγκλημα και στη νομοτεχνική τυποποίηση διαφόρων εγκλημάτων, όπως βλασφημίας, απιστίας, απάτης, καθώς και μελέτες για την κοινωνική αποδοχή του Ποινικού Κώδικα του 1834 και τη δικαστηριακή εφαρμογή του. Πρόκειται για ένα εξαιρετικό συλλογικό έργο, που προκαλεί το ενδιαφέρον του νομικού όχι μόνο με την πρωτοτυπία και την εγκυρότητά του, αλλά κυρίως με το αντικείμενο που πραγματεύεται. Σε ένα νεοσύστατο κράτος

7. Ο Ποινικός Νόμος δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στις 10 Ιανουαρίου 1834, σε δύο γλώσσες, ελληνική και γερμανική, αναδημοσιεύθηκε δε με κάποιες διορθώσεις τον Νοέμβριο του 1836, οπότε και ετέθη σε ισχύ μόνο το ελληνικό κείμενο.

οργανώνεται το Δίκαιο, που, ως παράγοντας κοινωνικής συνοχής, καθορίζει την κοινωνική και πολιτική υπόστασή του. Πόσο επιτυχείς υπήρξαν οι δικαιοπολιτικές επιλογές και κατά πόσο λειτούργησαν συνεκτικά και αποτελεσματικά για το κοινωνικό σύνολο, είναι μερικά από τα ερωτήματα που τίθενται, και οι απαντήσεις που δίδονται αξίζουν της προσοχής μας.

Στον τόμο περιλαμβάνεται η λεπτομερής σκιαγράφηση της προσωπικότητας του Maurer από τον καθηγητή Δημοσίου Δικαίου του Πανεπιστημίου του Potsdam, κ. Marcus Schladebach, καθώς και των αντίξοων συνθηκών στις οποίες βρέθηκε αυτός, όταν, ως μέλος της Αντιβασιλείας του Όθωνος, έφτασε στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1833. Ο Maurer ανέλαβε την ευθύνη για τους τομείς της δικαιοσύνης, της παιδείας και της Εκκλησίας. Εκλήθη να φέρει εις πέρας ένα μεγάλο, τιτάνιο έργο, στην πραγματικότητα να βάλει τάξη στο χάος σε μια μετεπαναστατική Ελλάδα που βρισκόταν σε αγωνιώδη αναζήτηση υπόστασης στον καινούργιο υπό διαμόρφωση κόσμο των αρχών του 19ου αιώνα.⁸ Μέχρι το φθινόπωρο του 1833, ο Maurer, επιδεικνύοντας εξαιρετικές ικανότητες, είχε συντάξει τέσσερα καινούργια νομοθετήματα: Ποινικό Κώδικα, Ποινική Δικονομία, Οργάνωση Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων και Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Ήταν πεποίθησή του ότι, πάνω απ' όλα, ήταν αναγκαίος ένας Ποινικός Κώδικας για λόγους δημοσίας τάξης και, προκειμένου να τεθεί σε ισχύ ο «πληρέστερος και επιεικέστερος όλων των μέχρι τότε Ποινικών Κωδίκων».⁹ Η αναπάντεχη ανάκληση του Maurer στο Μόναχο από τον βασιλέα Λουδοβίκο Α' στα τέλη Ιουλίου του 1834, ενδεικτική προφανώς των αντίξοων συνθηκών και διενέξεων που αντιμετώπισε ο Maurer,¹⁰ καταδίκασαν σε άδοξο τέλος πολλά σχέδια που είχε ήδη δρομολογήσει για την οργάνωση του νεοελληνικού κράτους. Παρ' όλα αυτά, ο Maurer κατέβαλε προσπάθειες να ληφθούν υπόψη, όσο ήταν δυνατόν, οι εθιμικές πρακτικές των Ελλήνων, αν και αυτό δεν αφορούσε το πεδίο της συνταγματικής και ποινικής ρύθμισης.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη του καθηγητή και συνεπιμελητή του τόμου κ. Martin Löhnig για τη «σκευή» που έφερε μαζί του ο Maurer στην Ελλάδα, τα νομοθετικά κείμενα που άσκησαν προφανώς επιρροή κατά τη σύνταξη του Ποινικού Κώδικα του 1834, τις επιδράσεις που δέχθηκε κατά κύριο λόγο, βεβαίως, από τον Ποινικό Κώδικα του Feuerbach, αλλά και τις κριτικές παρατηρήσεις, ερμηνευτικές διατάξεις και τροποποιήσεις που ακολούθησαν, προερχόμενες κυρίως από τον καθηγητή Nikolaus Thaddäus Gönner, που, ως μέλος

8. Βλ. Ακριτά Καϊδατζή, *Ο Συνταγματισμός του Εικοσιένα. Η συνταγματική πρακτική της επανάστασης μέσα από τις πηγές, 1821-1827*, Αθήνα 2021, 541 επ.

9. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *Ο Ελληνικός Λαός. Δημόσιο, ιδιωτικό και εκκλησιαστικό δίκαιο απο' την έναρξη του αγώνα για την ανεξαρτησία ως την 31 Ιουλίου 1834*, μετάφραση Όλγας Ρομπάκη, εισαγωγή - επιμέλεια - σχολιασμός Τάσου Βουρνά, Αθήνα 1976, 639. (τίτλος πρωτοτύπου: Georg Ludw. von Maurer, *Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskämpfe bis zum 31. Juli 1834*, Heidelberg 1835).

10. Βλ. Γεωργίου Π. Νάκου, *ό. π.*, 128.

ήδη της Συντακτικής Επιτροπής, σε πολλά σημεία εμφορείτο από διαφορετικές απόψεις από εκείνες του Feuerbach, προς την κατεύθυνση της άμβλυνσης αυστηρών ρυθμίσεων. Επίσης, ουσιαστική επιρροή άσκησε στον Mauget ο γαλλικός Ποινικός Κώδικας του 1810 και η τροποποίησή του κατά το έτος 1832, δεδομένων και των σπουδών του στο Παρίσι, αλλά και ο αυστριακός Ποινικός Κώδικας, καθώς και διάφορα αναθεωρητικά σχέδια και νομοθετήματα που εκπονήθηκαν μεταξύ των ετών 1822-1831. Με αυτή τη νομοθετική σκευή, αλλά και την εμπειρία που προέκυπτε από την εφαρμογή των νομοθετημάτων αυτών στην πράξη για περίπου μία εικοσαετία, καθώς και με τους ποινικούς νόμους, γαλλικής κυρίως έμπνευσης, που ίσχυαν στην επαναστατημένη Ελλάδα, ο Mauget, ερχόμενος στην Ελλάδα, είχε τη δυνατότητα να συντάξει έναν Ποινικό Κώδικα που όχι απλώς θα ανταποκρινόταν στα επίκαιρα αιτήματα του Διαφωτισμού, αλλά θα άνοιγε τον δρόμο σε μια πραγματικά σύγχρονη ποινική νομοθεσία. Αν ο Feuerbach με τον Ποινικό Κώδικα του 1813 σηματοδότησε το τέλος μιας εποχής, στον Mauget ανοίχθηκε η δυνατότητα, αξιοποιώντας την υπάρχουσα εμπειρία, να προχωρήσει πέρα από τη μετάβαση στην εποχή του Διαφωτισμού, σε καινούργιους δρόμους, τους οποίους ο Feuerbach ήταν ακόμη αδύνατο να διακρίνει στον ορίζοντα, και ήταν επόμενο ο Ποινικός Κώδικάς του να θεωρείται μνημείο μιας περασμένης εποχής ήδη τη δεκαετία του 1830. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο καθηγητής Löhniq, ο Mauget βρέθηκε στην αρχή, όχι στο τέλος μιας εποχής, όπως ο Feuerbach. Ο Ποινικός Κώδικας που συνέταξε ήταν πλήρης, μερικές διατάξεις του ίσως δεν ανταποκρίνονταν στην ελληνική πραγματικότητα της εποχής, ήταν όμως πεπεισμένος για την παιδευτική λειτουργία του Δικαίου και απέβλεπε στην εδραίωση ενός ευοίωνου μέλλοντος για το νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Με τα ιδεολογικά ρεύματα και το πνεύμα της εποχής που άσκησαν επίδραση στον Mauget ασχολείται και η πραγματικά σημαντική και εμπειριστατωμένη μελέτη της καθηγήτριας και συνεπιμελήτριας του τόμου κ. Κωνσταντίνας Παπαθανασίου. Ο Mauget υπήρξε ένας ανθρωπιστής που επιθυμούσε τη φιλελευθεροποίηση του ποινικού δικαίου, και οπωσδήποτε οι απόψεις του διαμορφώθηκαν καθοριστικά από τις σπουδές του στο Παρίσι. Παρά το γεγονός ότι στα νομοθετήματα που είχε λάβει υπόψη του συμπεριλαμβάνονταν, όπως είδαμε, τόσο ο γαλλικός Ποινικός Κώδικας του 1810, όσο και ο βαυαρικός Ποινικός Κώδικας του 1813 του Feuerbach, ο Mauget πήρε αποστάσεις από τις ιδέες που διέπνεαν τα νομοθετήματα αυτά, και, κατά την άποψη της κ. Παπαθανασίου, ήταν τελικώς ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας του Mauget που, διαπνεόμενος από τις δικές του δικαιοφιλοσοφικές πεποιθήσεις, εξέφρασε την επιθυμία για ηπιότητα και επιείκεια στην ποινική μεταχείριση και μετουσίωσε στην πράξη τη δικαιοπολιτική επιλογή για μια σύμφωνη με το ανθρωπιστικό ιδανικό ποινική νομοθεσία.

Σε μια εποχή που επικρατούσε το θετικιστικό ιδανικό της πλήρους νομοθεσίας, ο Mauget διέγινωσε ότι αυτό στην πράξη θα μπορούσε να οδηγήσει σε σύνθετες, άκαμπτες και μη πρακτικές

επιλογές, και επεδίωξε μέσω της λεπτομερούς νομοτεχνικής τυποποίησης των αδικημάτων να αποτρέψει το ενδεχόμενο αυθαίρετων δικαστικών αποφάσεων. Επίσης, σε αντίθεση με τον Feuerbach που ενστερνιζόταν τη θεωρία περί ψυχολογικού καταναγκασμού και μιας αυστηρής, δρακόντειας ποινικής ρύθμισης που θα απέτρεπε τον πιθανό δράστη από τη διάπραξη ενός εγκλήματος, ο Maurer συνέλαβε το όραμα μιας δικαιότερης κοινωνίας μέσα από ένα ποινικό δίκαιο που θεραπεύει, παρά τιμωρεί. Θεώρησε ότι ο υπερτονισμός της αυστηρής ποινής και η προσήλωση στην αυστηρή, κατά γράμμα ερμηνεία και εφαρμογή του νόμου παράβλεπε τις ιδιαιτερότητες κάθε συγκεκριμένης περίπτωσης. Ήταν σημαντικό να αφήνεται χώρος στη διακριτική ευχέρεια του δικαστή, σε ό,τι αφορά την επιμέτρηση της ποινής και τη συμπερίληψη ελαφρυντικών περιστάσεων και την αναζήτηση της ακριβοδίκαιης λύσης, σύμφωνης με το πνεύμα της επιείκειας, όπως είχε ήδη εκφραστεί από τον Αριστοτέλη. Ακολούθησε με τον τρόπο αυτό την τάση που έγινε έκδηλη κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα για μια ηπιότερη ποινική νομοθεσία, την κατάργηση της θανατικής ποινής, τουλάχιστον για κάποια αδικήματα, την εξισορρόπηση μεταξύ της ανάγκης για γενική και αφηρημένη διατύπωση του νόμου, ώστε να αφορά κάθε πιθανό δράστη, και της ανάγκης για αναγνώριση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών καθεμίας περίπτωσης, την αναλογία ανάμεσα στο έγκλημα και την ποινή και τη νοηματοδότηση της αναλογίας αυτής.¹¹ Οι ιδέες του Montesquieu, του Rousseau στην επαναστατική Γαλλία, και βεβαίως του Beccaria, είναι προφανές ότι έδωσαν έμπνευση στον Maurer, που έλαβε υπόψη του το γεγονός ότι η προληπτική λειτουργία του ποινικού κολασμού δεν προέρχεται εντέλει τόσο από την αυστηρότητα της προβλεπόμενης ποινικής μεταχείρισης, όσο από τη βεβαιότητα ότι η συγκεκριμένη πράξη προβλέπεται ως αδίκημα και διώκεται χάρη σε έναν αποτελεσματικό μηχανισμό απονομής δικαιοσύνης που δρα άμεσα για να επιβάλει την προβλεπόμενη στο νόμο ποινή. Όπως επισημαίνει η συγγραφέας, ο Maurer, αξιοποιώντας όλα τα διδάγματα των νομοθετημάτων, αλλά και του πνεύματος της εποχής του, χαράζει μια καινούργια προοπτική και επιδιώκει τη νομοθέτηση ενός ποινικού δικαίου που λειτουργεί όχι ως εργαλείο εκδίκησης, αλλά ως μέσο επίτευξης της κοινωνικής αρμονίας.

Στην ενδελεχή, ιστορικοδικαική μελέτη της δογματικής του ποινικού δικαίου από τον δικηγόρο και διδάκτορα Νομικής κ. Γεώργιο-Μιχαήλ Τζαγκούρνη, εξετάζονται ειδικότερα το ζήτημα της συμμετοχής στο έγκλημα, οι σχετικές ρυθμίσεις στον Ποινικό Κώδικα του Maurer και η επίδραση του βαυαρικού Ποινικού Κώδικα και των απόψεων του Feuerbach στην υιοθέτησή τους. Τονίζεται επίσης η συνέχιση της επίδρασης της γερμανικής ποινικής θεωρίας στους Έλληνες επιστήμονες που πραγματοποίησαν τις νομικές σπουδές τους στη Γερμανία κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Το ελληνικό ποινικό δίκαιο βασίζεται στο ίδιο σύστημα με το οποίο δομήθηκε το γερμανικό. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά τη σχέση αυτουργίας-συμμετοχής και την

11. Πρβλ. Ιωάννη Μανωλεδάκη, *Δίκαιο & Ιδεολογία. Κριτικές σκέψεις*, Θεσσαλονίκη 2011, 160 επ.

εξάρτηση της συμμετοχής από την αυτουργία, και στην Ελλάδα ισχύει, όπως στη Γερμανία, το δυαδικό σύστημα αυτουργίας-συμμετοχής. Το σύστημα αυτό έρχεται σε αντίθεση με την αρχή του ενιαίου αυτουργού, κατά την οποία εκείνοι που συμμετέχουν στην τέλεση μιας αξιόποινης πράξης είναι ενιαία αυτουργοί του εγκλήματος και ο καθένας είναι δράστης του δικού του εγκλήματος, όχι συμμετοχος σε έγκλημα άλλου. Το πρόβλημα βεβαίως σε αυτή την περίπτωση είναι ότι μια βοηθητική πράξη που συντελεί στην τέλεση του εγκλήματος μπορεί να μην είναι τυποποιημένη στον ποινικό νόμο, οπότε κάποιος που τελεί μια βοηθητική πράξη που δεν στοιχειοθετείται ως έγκλημα στον νόμο δεν θα μπορούσε και δεν θα έπρεπε να τιμωρείται. Στην περίπτωση της συμμετοχής, σύμφωνα με το δυαδικό σύστημα, το αξιόποινο της βοηθητικής πράξης στηρίζεται στην αφηρημένη και γενική, χωρίς ειδικότερα στοιχεία, τυποποίηση της συμμετοχής στον ποινικό νόμο, π.χ. του άμεσου ή του απλού συνεργού, που καλύπτει όλες τις βοηθητικές στην πραγμάτωση της αντικειμενικής υπόστασης ενός εγκλήματος πράξεις.¹²

Το σύστημα αυτό στο πεδίο της συμμετοχής στο έγκλημα, ο συνυπολογισμός του αιτιακού συνδέσμου μεταξύ ενέργειας και αποτελέσματος, η γενικότερη δογματική, η ορολογία, οι θεωρίες που ιστορικά άσκησαν επιρροή στον χώρο του ποινικού δικαίου στην Ελλάδα, ανάγονται, κατά τον συγγραφέα, στον Feuerbach και στην εποχή της σύνταξης του ελληνικού Ποινικού Κώδικα από τον Maurer.

Ο δικηγόρος και ειδικός επιστήμων του Συνηγούρου του Πολίτη κ. Μιχαήλ Τσαπόγας εξετάζει σε μια διαυγέστατη και διαφωτιστική μελέτη την τυποποίηση του αδικήματος της βλασφημίας στον Κώδικα του 1834 μέχρι τις σύγχρονες εξελίξεις. Πρόκειται για ένα αδίκημα που απασχόλησε σε αρκετές περιπτώσεις και με αρκετή ένταση την ελληνική κοινωνία, μέχρι σχετικά πρόσφατα.

Ο βαυαρικός Ποινικός Κώδικας του Feuerbach, ανταποκρινόμενος στα προστάγματα του Διαφωτισμού, δεν επέτρεπε την ποινικοποίηση μιας πράξης λόγω προσβολής του θείου. Το θείο δεν μπορεί να νοηθεί ως προστατευόμενο έννομο αγαθό, αλλά είναι η θρησκευτική ελευθερία ως πτυχή της κοινωνικής ειρήνης που χρήζει έννομης προστασίας. Παρ' όλα αυτά, ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας του Maurer διαφοροποιείται στο πεδίο αυτό από τον Κώδικα και τις πεποιθήσεις του Feuerbach, υιοθετώντας την ποινικοποίηση του αδικήματος της βλασφημίας και θέτοντας υπό την προστασία του νόμου όλες τις αναγνωρισμένες από την Κυβέρνηση θρησκείες. Σε επίπεδο δογματικής τονίζοταν, πάντως, στη θεωρία ότι αντικείμενο και σκοπός της προστασίας δεν ήταν το θείο, αλλά η ελεύθερη και ακώλυτη άσκηση της θρησκευτικής λατρείας.

12. Ι. Μανωλεδάκης, *Ποινικό Δίκαιο*, επιμέλεια: Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι & Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου, ζ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 2005, 466 επ.

Περίπου εκατό χρόνια αργότερα, στον Ποινικό Κώδικα του 1951, υιοθετείται και πάλι η βλασφημία ως αδίκημα έλλειψης σεβασμού προς τα θεία, για να καταργηθεί τελικώς με τη μεταρρύθμιση του 2019. Λόγω βλασφημίας είχαν διωχθεί στην Ελλάδα, μέχρι σχετικά πρόσφατα, καλλιτέχνες, συγγραφείς, σκηνοθέτες. Ο συγγραφέας μελετά αναλυτικά χαρακτηριστικές περιπτώσεις από την ελληνική νομολογία, προκειμένου να καταδείξει εναργώς ότι δεν ήταν πάντως η κοινωνική ειρήνη που ενέπιπτε στην προστασία των καταργηθεισών διατάξεων περί βλασφημίας, αλλά υπήρχαν βαθύτερες αιτίες για την έκδοση αποφάσεων αναχρονιστικών και την αναγωγή σε διατάξεις ποινικοποίησης της βλασφημίας προερχόμενες από το βυζαντινό δίκαιο, που σχετίζονταν με πεποιθήσεις περί διαπλοκής κράτους και εκκλησίας. Η ποινική προστασία του θείου σήμερα υπάρχει μόνο σε κράτη που θέτουν τη θρησκεία ως βάση της ύπαρξής τους.

Η επόμενη, ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα μελέτη του τόμου αφορά και πάλι ένα πεδίο διαφοροποίησης του ελληνικού Ποινικού Κώδικα από τον Ποινικό Κώδικα του Feuerbach, τη ρύθμιση του αδικήματος της απιστίας, και προέρχεται από τον επίκουρο καθηγητή Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας στη Νομική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Ιωάννη Μοροζίνη. Όπως παρατηρεί ο συγγραφέας, στη γερμανική ποινική ρύθμιση αντανakλάται η καλπάζουσα εκβιομηχάνιση της παραγωγής και η ανάπτυξη του εμπορίου που κατέστησαν αναγκαία την προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων (στα οποία, βεβαίως, περιλαμβάνονται και ασώματα πράγματα – για παράδειγμα, απαιτήσεις κτλ.). Στην κατεστραμμένη από τον πόλεμο μετεπαναστατική Ελλάδα, όπου η οικονομία ήταν κατεξοχήν αγροτική, δεν υπήρχε τόσο άμεση ανάγκη για προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων, και επειδή τα περιουσιακά δικαιώματα είναι ως επί το πλείστον άρρηκτα συνδεδεμένα με ενσώματα αντικείμενα, τότε ακόμη προστατεύονταν επαρκώς από τις διατάξεις για τις προσβολές κατά της ιδιοκτησίας.

Η απιστία εμφανίστηκε στη Γερμανία ως αδίκημα διακριτό από το *furtum* του ρωμαϊκού δικαίου κατά τον 17^ο-18^ο αιώνα. Η συμπερίληψη της απιστίας στα αδικήματα κατά των περιουσιακών δικαιωμάτων εμπεδώθηκε τον 19^ο αιώνα κάτω από γαλλικές επιδράσεις. Στην Ελλάδα, προβλεπόταν στον Κώδικα του 1834 ως αδίκημα που προκαλούσε περιουσιακή ζημία ή βλάβη από κάποιον διαχειριστή περιουσίας που είχε οριστεί τιμητικά ή από την αρχή. Η διάταξη αναθεωρήθηκε το 1911 για να συμπεριλάβει και τον διαχειριστή περιουσίας που είχε διοριστεί με δικαιοπραξία. Η τυποποίηση της απιστίας βασίσθηκε τελικώς σε μια διαφοροποιημένη δογματική σύλληψη από εκείνη του Feuerbach, που προέτασσε την παραβίαση της εμπιστοσύνης από εκείνον στον οποίο είχε ανατεθεί η επιμέλεια και διαχείριση μιας περιουσίας (π.χ. επίτροπο). Ο ελληνικός Ποινικός Κώδικας υιοθετεί την απιστία με την έννοια της κατάχρησης και της παράβασης των κανόνων της επιμελούς διαχείρισης της περιουσίας που έχει ανατεθεί σε κάποιον και που προκαλεί εντέλει περιουσιακή βλάβη. Ο γερμανικός ποινικός νόμος συμπεριέλαβε

τελικώς και τις δύο περιπτώσεις στον ποινικό νόμο του 1933. Η απιστία είναι κολάσιμη όταν προκαλεί ζημία ή βλάβη στην περιουσία άλλου, της οποίας την επιμέλεια ή διαχείριση έχει ο δράστης, και όχι όταν απλώς υπάρχει ιδιοποίηση ενός ξένου πράγματος που περιήλθε στην κατοχή του, διότι αυτό συνιστά αδίκημα κατά της ιδιοκτησίας και καλύπτεται από το αξιόποινο της υπεξαίρεσης.

Η πολύ ενδιαφέρουσα μελέτη που εκπόνησε ο υπ. διδάκτορας του Πανεπιστημίου του Μονάχου και δικηγόρος κ. Νικόλαος Παυλάκος και αφορά το αδίκημα της απάτης εστιάζει στο ερώτημα της σύνδεσης της απάτης με τα αδικήματα κατά της περιουσίας, και το κατά πόσον η στοιχειοθέτηση της απάτης προϋποθέτει περιουσιακή βλάβη. Στον Ποινικό Κώδικα του Mauger, η νομοτυπική υπόσταση του αδικήματος της απάτης, που προβλεπόταν ως αδίκημα στο άρθρο 396 επ., δεν περιλάμβανε την περιουσιακή ζημία ή βλάβη. Προφανώς επρόκειτο για συνέχιση της αρχαιότερης νοηματοδότησης του συγκεκριμένου αδικήματος, ως παράστασης ψευδών γεγονότων ως αληθινών, χωρίς να ενδιαφέρει το αποτέλεσμα, κατά πόσο δηλαδή από μια τέτοια συμπεριφορά προκαλείτο περιουσιακή βλάβη. Επρόκειτο στην ουσία για την προσβολή του δικαιώματος του θύματος στην αλήθεια. Από τον Διαφωτισμό και μετά, η έμφαση μετατοπίστηκε από την πράξη στο αποτέλεσμα, γι' αυτό και θεωρήθηκε στο εξής ότι απάτη τελείτο όταν προέκυπτε και περιουσιακή βλάβη, και όχι όταν απλώς ο δράστης επιχειρούσε να παραστήσει στο θύμα ψευδή γεγονότα ως αληθινά. Συνάγεται επομένως ευλόγως από τον συγγραφέα ότι πλέον σημασία αποκτά η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων περισσότερο απ' ό,τι το δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην αλήθεια. Η μετάθεση αυτή της έμφασης από την πράξη στο αποτέλεσμα απορρέει από τον φιλελεύθερο πνεύμα της εποχής, που επιτάσσει το αξιόποινο μόνο για την προσβολή συγκεκριμένων δικαιωμάτων, όχι ηθικών παραπτωμάτων. Ένα γενικό δικαίωμα στην αλήθεια που να προστατεύεται από το δίκαιο δεν υπάρχει. Η ηθική και το δίκαιο αποτελούν διακριτά πεδία.

Παρ' όλα αυτά, κατά τον συγγραφέα, μεγαλύτερη επιρροή άσκησαν στη διαμόρφωση των σχετικών ρυθμίσεων οι ανάγκες του πρώιμου φιλελευθερισμού. Πριν από τη Βιομηχανική Επανάσταση, σε μια αγροτική κοινωνία, έπρεπε να προστατεύεται η κυριότητα. Έτσι, για παράδειγμα, η κλοπή τιμωρείτο αυστηρά. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις αρχαιότερες κοινωνίες η εξαπάτηση μέσω της πλαστογράφησης εγγράφων ήταν εξαιρετικά διαδεδομένη. Έτσι, δεν υπήρχε χώρος για διακριτό αδίκημα απάτης, όπως το εννοούμε σήμερα. Με τις ιδέες του Διαφωτισμού βεβαίως αλλάζει η εικόνα, η περιουσία τυγχάνει πλέον μεγαλύτερης προστασίας.¹³ Το αξιόποινο που καλυπτόταν από το αδίκημα του *falsum* (πλαστογράφησης) εκτεινόταν σε κάθε ψεύδος στις συναλλαγές. Με τις καινοφανείς ανάγκες της ανάπτυξης του εμπορίου και των συναλλαγών, οι

13. Βλ. Αδάμ Χ. Παπαδαμάκη, *Τα περιουσιακά εγκλήματα. Άρθρα 385-406Α ΠΚ*, β' έκδοση, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2016, 77.

δικαιοπολιτικές επιλογές αλλάζουν, το αξιόποιο του ψεύδους έπρεπε να περιοριστεί προκειμένου να μην παρεμποδίζονται οι συναλλαγές, κατά τις οποίες η διακινδύνευση ως ένα βαθμό πρέπει να θεωρείται εγγενής. Έτσι, όπως εύστοχα επισημαίνει ο συγγραφέας, ένα αδίκημα που είχε σε παλαιότερες κοινωνίες να κάνει με την ηθική έπρεπε πλέον να συγκεκριμενοποιηθεί σε πράξεις που προκαλούσαν περιουσιακή ζημία ή βλάβη, και μάλιστα στο κατάλληλο μέτρο ώστε να μην δυσχεραίνεται η οικονομική ζωή. Το ενδιαφέρον είναι ότι στη μετεπαναστατική Ελλάδα δεν υπήρχε εκβιομηχάνιση, ωστόσο ο Maurer θεώρησε ότι έπρεπε να ακολουθήσει τις ευρωπαϊκές εξελίξεις. Έτσι, και σε ό,τι αφορά τη ρύθμιση του αδικήματος της απάτης, υπάρχει διαφοροποίηση από τον Ποινικό Κώδικα του Feuerbach.

Στην κριτική και ιδιαιτέρως ενδιαφέρουσα μελέτη, προϊόν συνεργασίας δύο επιστημόνων, του δικηγόρου και επιστημονικού συνεργάτη της Νομικής Σχολής του Βερολίνου κ. Φιλίππου Γεωργίου Κοτσαλή, και της επιστημονικής συνεργάτιδος του Humboldt-Universität, κ. Άννας Σακελλαράκη, εξετάζεται σε ποιο βαθμό ο Ποινικός Κώδικας του 1834 αποτελεί ένα «νομικό μόσχευμα», δημιουργική αφομοίωση του βουαρικίου και περαιτέρω εξέλιξή του από τον συντάκτη του, και κατά πόσον ανταποκρινόταν εντέλει στις κοινωνικές ανάγκες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους.

Δεδομένου ότι, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, δίκαιο και κοινωνία αλληλεπιδρούν, η νομοθεσία πρέπει να ανταποκρίνεται στις εκάστοτε συνθήκες και ανάγκες της κοινωνίας. Αποστολή της Αντιβασιλείας υπήρξε η θεμελίωση του νεοσύστατου κράτους και η επικράτηση εσωτερικής ηρεμίας, τάξης και ασφάλειας. Έτσι, εκδόθηκαν άμεσα ποινικοί νόμοι για την τιμώρηση εγκλημάτων όπως της ληστείας, της πειρατείας, της παράνομης οπλοφορίας και διαφόρων άλλων, που επέσυραν μέχρι και τη θανατική ποινή. Η θεμελίωση ενός κράτους ανταποκρινόμενου στα πρότυπα των ευρωπαϊκών κρατών απαιτούσε την εκ νέου οργάνωση θεμελιωδών υποδομών, όπως του στρατού, των δικαστηρίων, της δημόσιας διοίκησης, της Εκκλησίας. Μεταξύ των βασικότερων κληροδοτημάτων της περιόδου της Αντιβασιλείας συγκαταλέγεται η άμεση, εντός έτους, σύνταξη τεσσάρων νομοθετημάτων, του Ποινικού Κώδικα, της Ποινικής Δικονομίας, της Οργάνωσης των Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων και της Πολιτικής Δικονομίας.

Όπως είδαμε, ο ίδιος ο Maurer βεβαιώνει ότι επιδίωξή του κατά τη σύνταξη του Ποινικού Κώδικα δεν ήταν η πρωτοτυπία, όσο η πληρότητα και η επιείκεια (ηπιότητα) της ποινικής ρύθμισης.¹⁴ Η συστηματικότητα και η πληρότητα μιας κωδικοποίησης του δικαίου αποτελούσε αίτημα επιτακτικό στην Ευρώπη του 18ου και 19ου αιώνα, υπό την επίδραση των ιδεών του Διαφωτισμού. Η ακριβής και σαφής νομοτεχνική διατύπωση της νομοτυπικής υπόστασης των

14. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *ό. π.*, 639.

αξιόποιων πράξεων αποτελούσε κατά τον Mauger το κλειδί για τον εκσυγχρονισμό του ποινικού δικαίου. Ως «ηπιότητα» νοείται η αποφυγή της απάνθρωπης ποινικής μεταχείρισης και η αποτροπή της αυθαιρεσίας ενός αστυνομικού κράτους. Άλλωστε, το ποινικό σύστημα διαπνέεται από την προληπτική λειτουργία της ποινής: η ποινή επαπειλείται για να προλάβει την τέλεση του εγκλήματος. Αν τελεστεί το έγκλημα, επιβάλλεται στον συγκεκριμένο δράστη, ώστε να ικανοποιήσει κοινωνικά το θύμα, εκτελείται δε για να σωφρονίσει και να καταστήσει ακίνδυνο τον δράστη στο μέλλον.¹⁵ Η προληπτική λειτουργία εξυπηρετείται με την απειλή αυστηρών ποινών, η ωμότητα των οποίων ερχόταν όμως σε αντίθεση με το φιλελεύθερο πνεύμα της εποχής. Ο Mauger επεδίωξε πάντως, όπως επισημαίνουν οι συγγραφείς, ο Ποινικός Κώδικα του 1834 να διαπνέεται από την αρχή της προληπτικής λειτουργίας της ποινής, χωρίς να αποκλίνει από τις φιλελεύθερες επιταγές της εποχής του, όπως, για παράδειγμα, την απαγόρευση των βασανιστηρίων. Επίσης, σημαντικό χαρακτηριστικό του Ποινικού Κώδικα του Mauger είναι ότι βασίζεται στην αρχή της νομιμότητας, *nullum crimen, nulla poena sine lege*, ανταποκρινόμενος στο αίτημα για θεμελίωση του νεοσύστατου κράτους στην αρχή του κράτους δικαίου.

Στην ελληνική βιβλιογραφία, ο Κώδικας του Mauger απολαμβάνει γενικώς θετικής κριτικής, χωρίς όμως να λείπουν ενστάσεις σε ό,τι αφορά την αναγωγή σε ξένες δικαικές αρχές, ως επί το πλείστον βουαρικές, κάτι που εκλαμβάνεται ως αρνητικό γενικά έναντι της πρόταξης της ελληνικής δικαικής παράδοσης, ειδικότερα της αξιοποίησης του Απανθίσματος Εγκλημάτων της Β' επαναστατικής Εθνοσυνέλευσης. Οι συγγραφείς αναλύουν και απαντούν διεξοδικά στις ενστάσεις, επισημαίνοντας κατ' αρχάς την αξία της συγκριτοδικαικής έρευνας και της δημιουργικής αφομοίωσης σύγχρονων νομοθετικών προτύπων κατά τη νομοπαραγωγική διαδικασία, έρευνα που φαίνεται πως είχε κάνει ο Mauger, ως γνώστης τόσο της γερμανικής όσο και της γαλλικής ποινικής νομοθεσίας της εποχής του, αλλά γνωρίζοντας και έχοντας λάβει υπόψη και το Απάνθισμα Εγκλημάτων. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι εντέλει η κριτική περί επιβολής ξενικών προτύπων αφορά περισσότερο το πολιτικό σύστημα παρά τις επιμέρους νομοθετικές πρωτοβουλίες. Επιθυμία των Ελλήνων της εποχής ήταν η διαμόρφωση ενός σύγχρονου κράτους, βασισμένου στη «νομοκρατία», επιθυμία που έθεσε ως στόχο και υλοποίησε ο Mauger. Ο κώδικάς του διατηρήθηκε σε ισχύ περίπου έναν αιώνα, έως το 1951, και αποτέλεσε τη βάση για τη μεταγενέστερη εξέλιξη της ποινικής δογματικής και νομοθεσίας.

Τη δικαστηριακή και συμβολαιογραφική οργάνωση του 1834 εξετάζει η μελέτη της κ. Βασιλικής Neumann-Ρουστοπάνη, επιστημονικής συνεργάτιδος του Max Planck Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie. Η μελέτη παρακολουθεί την εξέλιξη στην απονομή της δικαιοσύνης από την εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης,

15. Βλ. Ιωάννη Μανωλεδάκη, *Δίκαιο & Ιδεολογία. Κριτικές σκέψεις*, Θεσσαλονίκη 2011, 165.

την περίοδο της διακυβέρνησης του Καποδίστρια, την περίοδο της Αντιβασιλείας και τα πρώτα μέτρα οργάνωσης της δημόσιας τάξης, έως την ψήφιση καινούργιων νόμων και τη διάταξη για τη δικαστηριακή και συμβολαιογραφική οργάνωση του 1834.

Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας αναγνωριζόταν, όπως προαναφέρθηκε, εντός ορισμένων ορίων, η αυτονομία του Πατριάρχη και του κλήρου, με αποτέλεσμα τη λειτουργία επισκοπικών δικαστηρίων στα οποία μπορούσαν να στραφούν τα διάδικα μέρη προκειμένου να επιλύσουν διαφορές οικογενειακού, κατά κύριο λόγο, και εμπορικού δικαίου.¹⁶ Αυτή η διαιτητική δικαιοδοσία, που βασιζόταν στη συμφωνία των μερών, παρουσίαζε πλεονεκτήματα για τους Έλληνες. Τα επισκοπικά δικαστήρια δεν είχαν βεβαίως δυνατότητα καταναγκασμού σε ό,τι αφορά την εκτέλεση των αποφάσεών τους, αλλά, λόγω του κύρους τους και της ηθικής επιρροής που ασκούσαν στον χριστιανικό πληθυσμό, οι διάδικοι συμμορφώνονταν οικειοθελώς. Στις ποινικές διαφορές εφαρμοζόταν αποκλειστικά το οθωμανικό δίκαιο.

Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης, ήταν ισχυρή η επίδραση της γαλλικής νομοθεσίας, κυρίως σε ό,τι αφορά τη δικαστηριακή οργάνωση, την πολιτική και ποινική δικονομία. Στις δύο πρώτες Εθνοσυνελεύσεις προβλέφθηκαν τέσσερα είδη δικαστηρίων, καθώς επίσης η διάκριση των εξουσιών, και ελήφθησαν φιλελεύθερα μέτρα διαπνεόμενα από την αρχή του habeas corpus. Στις 2/14 Μαΐου 1822 εξεδόθη διάταγμα για την οργάνωση της δικονομίας και της δικαιοδοσίας των δικαστηρίων.

Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης του Καποδίστρια, διατηρήθηκαν αρχικά οι διατάξεις των Εθνοσυνελεύσεων και συνεχίστηκε η επιρροή του γαλλικού δικαίου, με κάποιες τροποποιήσεις σε ό,τι αφορά τους βαθμούς δικαιοδοσίας, που ήταν πλέον δύο, την ίδρυση εμποροδικείου στη Σύρο και τη συνένωση όλων των εφετειών σε ένα. Κατά τη δεύτερη περίοδο της διακυβέρνησης Καποδίστρια, όμως, ελήφθησαν μέτρα που περιόρισαν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης από την εκτελεστική εξουσία, γεγονός που ενέτεινε τις πολιτικές διενέξεις. Μετά τη δολοφονία του, ανεστάλη η λειτουργία των δικαστηρίων.

Η έλευση της Αντιβασιλείας βρίσκει τη χώρα σε χάος, εν μέσω πολιτικών αντιπαλοτήτων που οδηγούσαν σε καθεστώς γενικευμένης αυτοδικίας.¹⁷ Ελήφθησαν άμεσα μέτρα για τη διαμόρ-

16. Βλ. Εισαγωγή (Introduction) Λυδίας Παπαρρήγα στο: Λυδία Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη/Η. Αρναούτογλου/Ιω. Χατζάκης, *Περίγραμμα Ιστορίας του Μεταβυζαντινού Δικαίου. Τα ελληνικά κείμενα*, Πραγματεία Ακαδημίας Αθηνών 63 (2011), 121-124, 143 και της ίδιας, «Τήρηση και παράκαμψη της οθωμανικής νομιμότητας. Υπερεξουσίες και όρια της Δραγομανίας του Στόλου (1770-1821)», στο: Ιω. Τζαμτζής/Π. Αντωνόπουλος/Χρ. Σταυράκος (επιμ.), *Αρετήν την καλλίστην. Σύμμεικτα προς τιμήν Καλλιόπης (Κέλλης) Μπουρδάρα, Ι*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2021, 749-771.

17. Βλ. Γκέοργκ Λούντβιχ Μάουρερ, *ό. π.*, 402 επ.

φωση μιας στοιχειώδους τάξης, που περιλάμβαναν αμνήστευση των πολιτικών εγκλημάτων, αφοπλισμό, επιβολή ποινών σε περιπτώσεις διασάλευσης της τάξης, ίδρυση δικαστηρίων. Ο Mauget διέγινωσε αμέσως ότι έπρεπε να θεσπισθεί ποινικός νόμος, ο οποίος όμως, για να εφαρμοσθεί αποτελεσματικά, έπρεπε να χαραχθούν έστω οι κατευθυντήριες γραμμές της ποινικής δικονομίας, η οποία με τη σειρά της εξαρτιόταν βεβαίως από την οργάνωση των δικαστηρίων, αλλά και της πολιτικής δικονομίας. Έτσι, προέβη στη σύνταξη αυτών των νομοθετημάτων, και η συγγραφέας εξηγεί εναργώς τις ιδεολογικές επιρροές στο έργο του.

Στις 2 Φεβρουαρίου 1834 δημοσιεύθηκε ο *Οργανισμός των Δικαστηρίων και Συμβολαιογράφων* σε δύο γλώσσες, γερμανική και ελληνική, στο Ναύπλιο. Η συγγραφέας παρουσιάζει αναλυτικά όλες τις σχετικές ρυθμίσεις, καθώς και το πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο στο οποίο συντάχθηκαν, τις δυσχέρειες που χρειάστηκε από την αρχή να ξεπεραστούν, αλλά και την κριτική που δέχθηκε ο Mauget σε ό,τι αφορά την επιλογή συγκεκριμένων θεσμών. Ο ίδιος ο Mauget, που ήταν αρνητικός, σε ό,τι αφορούσε, για παράδειγμα, την καθιέρωση ορκωτών δικαστηρίων, πολλά χρόνια αργότερα αναγνώρισε τη σημασία τους. Η βασική ένσταση, όπως κυρίως εκφράστηκε από τον Friedrich von Thiersch, ήταν ότι δεν ελήφθησαν υπόψη οι ανάγκες και τα ήθη του ελληνικού λαού. Σε κάθε περίπτωση, καταλήγει η συγγραφέας, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η πρόθεση του Mauget σε όλα τα νομοθετήματά του να βοηθήσει την Ελλάδα στη δόμηση ενός κράτους δικαίου, ισότιμου με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής του.

Τις επιδράσεις του γερμανικού ποινικού δικαίου στην ελληνική ποινική νομοθεσία και το ακανθώδες ζήτημα της πρόσληψης (ή επιβολής;) ενός ξένου δικαίου στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος εξετάζει η εμπειριστατωμένη και σημαντική μελέτη του ομότιμου καθηγητή Ποινικού Δικαίου και Ποινικής Δικονομίας της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, κ. Ιωάννη Γιαννίδη.

Η μελέτη αποδίδει με συνοπτικό και κριτικό τρόπο την παλαιότερη, ζωνρή διένεξη στους κόλπους της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας, σχετικά με το ζήτημα του δικαίου που θα έπρεπε να είχε θεσπιστεί στη μετεπαναστατική Ελλάδα. Κυρίαρχη ήταν βεβαίως η πεποίθηση ότι θα έπρεπε να είχε ληφθεί υπόψη, πάνω απ' όλα, η βούληση του ελληνικού λαού, όπως είχε εκφραστεί κυρίως στα επαναστατικά Συντάγματα, αλλά και στα έθιμα που ίσχυαν κατά τόπους και που ανάγονταν σε δικαικές πρακτικές και θεσμούς αιώνων.

Ο συγγραφέας αναλύει τους παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν σε οικειοθελή πρόσληψη (Rezeption) ενός ξένου δικαίου από τον λαό ενός νεοσύστατου κράτους, και την οριοθετεί σε σχέση προς την αναγκαστική επιβολή μιας τέτοιας αποδοχής. Γεγονός είναι πως, κατά τον

συγγραφέα, οι συνθήκες της μετεπαναστατικής Ελλάδας δεν άφηναν πολλά περιθώρια εναλλακτικών επιλογών στον νομοθέτη της εποχής. Το ποινικό δίκαιο αποτελεί έκφραση κρατικής ισχύος και ορίζεται επομένως από τον φορέα της. Την εποχή εκείνη στην Ελλάδα δεν υπήρχαν πανεπιστήμια, ούτε επιστήμονες νομικοί που θα μπορούσαν ίσως να είχαν ερευνήσει, για παράδειγμα, τις εθιμικά ισχύουσες δικαιοτικές πρακτικές και τις πηγές στις οποίες ανάγονταν η καταγωγή τους¹⁸ Ο Ποινικός Κώδικας του Maurer αξιοποίησε τα καλύτερα νομοθετήματα της εποχής του. Η αποδοχή του βαναρικού δικαίου, όπως δημιουργικά αφομοιώθηκε στον Ποινικό Κώδικα του Maurer, ήταν η προσφορότερη λύση και δεν αποτελούσε άκριτη επιβολή ξένου δικαίου.

Ο τόμος ολοκληρώνεται με πλουσιότατη βιβλιογραφία και με κατάλογο των συγγραφέων. Πρόκειται για ένα εξόχως ενδιαφέρον έργο, που μας καλεί να ανατρέξουμε στο παρελθόν για να κατανοήσουμε πληρέστερα το παρόν μας, αναδεικνύοντας την ενασχόληση με την ιστορική διάσταση των θεσμών ως μια πολιτική εντέλει αναγκαιότητα. Οι θεσμοί επιβιώνουν των ανθρώπων που τους διαμόρφωσαν, και η χρονική απόσταση μας παρέχει την απαραίτητη ασφάλεια για μια ψύχραιμη, επιστημονική αξιολόγησή τους. Οι μελέτες του τόμου συγκροτούν ένα αξιολογότερο νομικό κείμενο, που εστιάζει σε θέματα ιστορίας του δικαίου και των απαρχών της διαμόρφωσης της ποινικής δογματικής στη χώρα, υπενθυμίζοντας τις περιπέτειες του ελληνικού λαού στον δρόμο προς τη δόμηση ενός πολυπόθητου ανεξάρτητου κράτους δικαίου.

---

18. Βλ. Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου, *Η πορεία προς σύνταξιν ελληνικού Αστικού Κώδικος. Η περίοδος των αναζητήσεων: 1822-1891. Συμβολή εις την Ιστορίαν του Νεοελληνικού Διαφωτισμού*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2008, 185.

